VÅRT SPRÅK

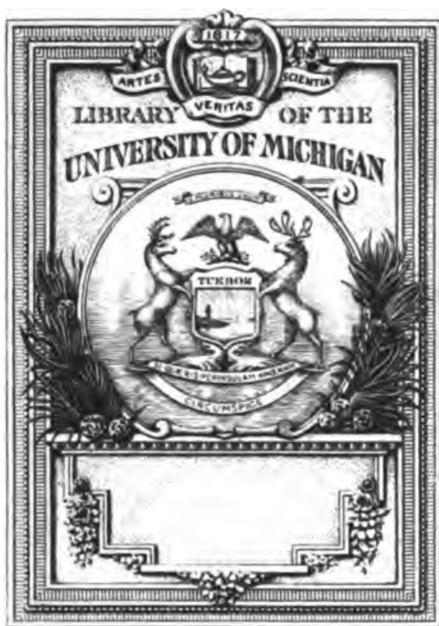
NYSVENSK GRAMMATIK
I UTFÖRLIG FRAMSTÄLLNING

AF

ADOLF NOREEN

ANDRA BANDET

LUND, C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

1817
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

VÅRT SPRÅK

NYSVENSK GRAMMATIK

I UTFÖRLIG FRAMSTÄLLNING

AF

Gotthard

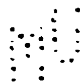
ADOLF NOREEN

ANDRA BANDET

LUND
C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

LUND, BERLINGSKA BOKTRYCKERIET, 1907.

ANDRA DELEN.

Ljudlära (Fonologi).

Fortsättning.

AFDELNING II.

Deskriptiv ljudlära.

A. Kvalitativ ljudlära, forts.

ANDRA KAPITLET.

Ljudförbindelserna (Kombinationslära).

§ 1. Inledande anmärkningar.

Enligt föregående kapitel äger alltså det högsvenska riksspråket — till hvilket jag i detta kapitel uteslutande tar hänsyn — allmänneligen[1] följande 116 särskilda språkljud, hvilkas fonetiska tecken här nedan ordnas så nära som möjligt i öfverensstämmelse med grundtypernas följd i vår vanliga bokstafsrad: *a*, (*ɑ*), *a*; *b*, (*ƀ*), b_b, b_m; *d*, (*ƌ*), (*ɖ*), d_d, d_l, d_n, *ɖ*, (*ɖ*), $ɖ_d$, $ɖ_l$, $ɖ_n$; *e*, *ɐ*, *æ*, *ə*; *f*; *g*, (*ǧ*), g_g, *g*, (*ğ*), g_g; h_a, ($h_ɑ$), h_a, h_e, $h_ɐ$, $h_æ$, $h_ɩ$, h_o, h_u, $h_ɯ$, h_u, h_y, $h_ɑ$, h_o, $h_æ$, (h_a), $h_ø$, ($h_ɵ$), $h_ɵ$, ($h_ɞ$), [»huh»]; *ɩ*; *ȷ*; *ɦ*, *k*; *l*, (*λ*), l_l, (l^h), *ɭ*, $ɭ_l$, ($ɭ^h$); *m*, *ɱ*, m_m, *ɯ*, [m^h]; *n*, (*ɲ*), n_n, (n^h), (*ŋ*), *ɳ*, $ɳ_n$, ($ɳ^h$), *ŋ*, $ŋ_n$, *ƞ*, $ƞ_n$; *o*, *ɵ*; *p*, p_m; *r*, (*ɼ*), [»ptro»]; *s*, *ʂ*, *ʂ*, (*ʂ*), *ʃ*; *t*, t_l, t_n, *ʈ*, $ʈ_l$, $ʈ_n$, *ʄ*, (*ʄ*); *u*, *ɯ*, *u*; *v*, [*б*]; (*ɟ*); *y*; [*z*], (*ʐ*), [*ʒ*]; *ɑ*, *o*; *æ*, (*a*); *ø*, (*ɵ*), *ɵ*, (*ɞ*).

[1] Jag bortser nämligen här alldeles från sådana fall af individuellt eller tillfälligt uttal som läspande *s* (se I, 419), *φ* (se I, 412), $ŋ_n$ (se I, 447), *ʒ* (se I, 478) o. d.

De här inom () stående *ɑ, ƀ, đ, ɖ, ɖ, ǥ, ǧ*, $h_ɑ$, h_a, $h_ɵ$, $h_ɞ$, *ɺ*, l^h, $ɭ^h$, *ɴ*, n^h, *ŋ*, $ɳ^h$, *ʀ, ʂ, ʃ, ʄ, ʒ, a, ɵ, ɞ* äro emellertid, såsom jag i det föregående utvecklat, blotta varianter till resp. *a, b, d, d, ɖ, g, g*, h_a, $h_æ$, $h_ø$, $h_θ$, *l*, l_l, $ɭ_l$, *n*, n_n, *n*, $ɳ_n$, *r, ʂ, ʃ, ʂ, ʃ, æ, ø, ɵ*, hvarför jag i det följande icke behandlar dem såsom från dessa sednare skilda ljud. Hvad åter beträffar de här ofvan inom [ ] stående »huh», m^h, »ptro», *б, z, ʒ*, så äro de därmed betecknade ljuden mycket sällsynta, endast förekommande i några få interjektioner o. d. (se I, 414, 413, 411 f., 424 f., 474) samt därför sällan i tillfälle att ingå några andra förbindelser än de i ifrågavarande interjektioner redan föreliggande, hvadan jag i det följande icke heller till dessa sällsynta ljud tar någon hänsyn.

De återstående 84 normala högsvenska språkljuden äro emellertid tillräckligt många för att a priori kunna tänkas ingå snart sagdt oräkneliga förbindelser med hvarandra; detta äfven om vi för den följande framställningen vidtaga i praktiskt syfte den förenklingen af problemet rörande de olika högsvenska ljudförbindelsernas antal, att vi betrakta alla de många olika *h*-ljuden (h_a, h_a, h_e, osv.) såsom ett och samma ljud, trots deras onekligen mycket olikartade »timbre» (se I, 384), som vi dock vant oss vid att föga eller alls icke uppmärksamma. Och denna förenkling af problemställningen medför ingen praktisk olägenhet, eftersom hvarje särskildt slags *h*-ljud aldrig uppträder annat än i omedelbar förbindelse med en följande vokal af alldeles samma timbre som det ifrågavarande *h*-ljudet, alltså ingår i blott en enda, absolut fast förbindelse [1] (se I, 440, 447 f., 475 f., 487, 489). Emellertid få vi äfven efter denna reduktion 69 eller, om vi till vinnande af än större enkelhet betrakta *æ* och *ə* som samma

---

[1] Enhetliga tecken för *ha*, resp. *he* osv. vore därför vida rimligare — om öfverhufvud »sigler» (se I, 37) skola användas — än de stundom brukade *x* för *ks*, *z* för *ts*, gr. *ψ* för *ps* o. d.

ljud (tecknadt ə, se I, 506 ff.), 68 ljud (hvaraf 17 vokaler och 51 buckaler), ett antal som nu icke utan men för en verkligt vetenskaplig uppfattning af förhållandena kan ytterligare reduceras. Af dessa 68 ljud skulle ju nu kunna bildas 68 × 68, dvs. 4624 förbindelser af två och två ljud. Såsom nedan skall visas, har dock vårt språk icke på långt när uttömt alla dessa möjligheter.

De ojämförligt flesta af våra faktiskt förekommande ljudförbindelser äro hvad jag vill kalla sekundära (eller oursprungliga), dvs. sådana där de båda beståndsdelarna skiljas af en semologisk gräns, i ty att hvartdera ljudet tillhör (eller eventuellt självt ensamt utgör) hvart sitt särskilda morfem (jfr VII, 6). I motsats härtill stå de jämförelsevis fåtaliga primära (eller ursprungliga) förbindelserna, hvilka icke medge en dylik morfologisk uppdelning. Primärt är sålunda t. e. *ns* i *dans*, sekundärt däremot i *man-s*, *man-skap*, *man-stark*, *man‿ser;* primärt *mt* i (en) *tomt*, sekundärt åter i (öde och) *tom-t*, *rom-toddy*, *hvem‿talar* osv. De primära förbindelserna äro i allmänhet ärfda från äldre språkskeden — eller importeras i och med nya lånord — samt rekryteras, tämligen långsamt, hufvudsakligen från de sekundära [1], därigenom att den nämnda betydelsegränsen, som så att säga skiljer de båda ljuden åt, med tiden kan komma att utplånas. Jämför t. e. det numera, men ej fordom, ostridigt primära *gd* i *dygd* med det just på öfvergången stående i (substantivformerna) *bygd*, *blygd*, och det odisputabelt sekundära i (participformen) *byggd*. De sekundära förbindelserna däremot ökas dagligen och stundligen genom hvad man med en från sanskritgrammatiken lånad term plägar kalla »sandhi».

Med sandhi menas den fonologiska företeelse, att i det sammanhängande talet ett morfems — vare sig ett ords eller

[1] Det torde därför ej heller finnas en enda primär förbindelse, som icke också uppträder såsom sekundär, under det att omvändt det finnes massor af sekundära förbindelser, som sakna primär motsvarighet.

ett blott ordelements — första ljud får omedelbart, dvs. utan någon mellanträdande akustisk paus, ansluta sig till ett föregående morfems sista ljud. Sker detta vid bildandet af den både fonologiskt, morfologiskt och semologiskt fastare (mera stereotyperade) enhet som kallas »oṛd», så plägar man tala om »inre sandhi», t. e. i *an-se*, *man-s*, *man-skap*, *man-stark;* sker det åter vid den i samma afseenden lösare (mera variabla) bildning som kallas »ordfogning», så talar man om »yttre sandhi», t. e. i *han‿ser*, *min‿son*. Då nu, såsom ofvan påpekats, de faktiskt föreliggande ljudförbindelserna i regeln bero på (nutida eller forntida) sandhi, och då de osjälfständiga morfemerna — prefixerna och suffixerna (se VII, 7 ff.) — i nysvenskan faktiskt aldrig vare sig börja eller sluta på andra ljud än sådana, som äfven uppträda såsom udd- eller slutljud i de självständigt uppträdande morfemer som vi kalla »ord» (se VII, 12 ff.), så begränsas antalet af nysvenska ljudförbindelser tydligtvis, med mycket få undantag, till dem som kunna uppstå genom kombination af de nysvenska ordens alla faktiska slutljud med deras alla faktiska uddljud. Nu äger, såsom i föregående kapitel utvecklats och i prosodien kommer att mera detaljeradt uppvisas, svenska riksspråket 44 slutljudsmöjligheter — om vi bortse från det isolerade fallet af m_m i interjektionen *hm* (se I, 414) — nämligen de 29 buckalerna *b*, *d*, *ḍ*, *f*, *g*, *ɡ*, *ȷ*, *ɧ*, *k*, *l*, l_l, *ɭ*, $ɭ_l$, *m*, *m*, *n*, n_n, *ɳ*, $ɳ_n$, *ŋ*, *ɡ*, *p*, *r*, *s*, *ʂ*, *ʃ*, *t*, *ʈ*, *v* samt alla vokaler utom *ɑ* och *ɵ*, alltså 15. Uddljudsmöjligheterna åter äro [1] 34, nämligen de 19 buckalerna *b*, *d*, *f*, *g*, *ɡ*, *h*, *ȷ*, *ɧ*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *r*, *s*, *ʃ*, *t*, *ʝ*, *v* samt alla vokaler utom *ə* (inklusive *æ*, se ofvan s. 6 f.) och *ɵ*, alltså 15 [2]. Härigenom reduceras alltså våra 4624

---

[1] Med bortseende från de blott i några få rent främmande ord (se I, 476 och 491) förekommande *dn*, *tl* och *tn*.

[2] Då af de nämnda 34 ljuden alla utom *h* och *ʝ* äfven kunna förekomma såsom slutljudande, så äga vi 32 språkljud som vid sandhi kunna sammanträffa med sig själfva.

a priori möjliga ljudförbindelser till 44 × 34, dvs. 1496 möjligheter.

När nu emellertid icke heller alla dessa möjligheter blifvit verkligheter, så beror detta så godt som uteslutande på s. k. **sandhilagar**, dvs. de ljudlagsenliga förändringar som hos vissa af ifrågavarande ljud inställa sig vid deras sandhi med vissa andra. Dessa förändringar kunna drabba antingen det ursprungliga slutljudet, t. e. då *p*, *t*, *d*, öfvergå till resp. p_m, t_l, d_d i *köp-man*, *rot-lös*, *bod-disk;* eller det ursprungliga uddljudet, t. e. då *s* och *d* i lägre stil (se I, 436 och 432 f.) öfvergå till resp. *ʂ* och *ɖ* i *vörd-sam*, *brors-dotter;* eller ock båda delarna, t. e. då *r-s* och *ʈ-l* öfvergå till resp. *ʂ* och (åtminstone i lägre stil) $ʈ_l$-*ɭ* i *för-stuga*, *kort-lek*. Alla dylika förändringar — som ju bero på talorganernas ovana vid och däraf följande motvilja mot att producera den ljudförbindelse, som af de oförändrade ursprungliga slut- och uddljudens kombination skulle uppstå (jfr III, 20 f. och 41) — kunna naturligtvis, liksom alla andra ljudlagsenliga förändringar, stundom mer eller mindre genomgripande hämmas (jfr särskildt III, 68 f.), därigenom att man associerar det för tillfället föreliggande fallet med de fall, där de ljud, som i det förra fallet utgöra sandhi-komponenterna, uppträda i verkligt udd- eller slutljud, dvs. föregås eller efterföljas af paus (se I, 408). Ett dylikt hämmande äger af lätt förklarliga skäl (jfr s. 8 ofvan) jämförelsevis oftare rum vid fall af yttre än af inre sandhi, så att t. e. *r* och *s* lättare uppehålla sin ursprungliga kvalitet i *far‿sade* än i »min *fars*» (läs *faʂ*). Men i de flesta fall är dock den anmärkta uttalssvårigheten för talorganerna oöfvervinnerlig — ljudlagen är »stabil», icke »labil» (se III, 68) — och den ursprungliga ljudförbindelsen förändras, antingen till ett enda enhetligt ljud, t. e. i *föɖom* af *för‿dom*, eller till en annan ljudförbindelse. Denna är långt ifrån alltid identisk med någon af de redan förut i språket befintliga, af oförändrade slut- och uddljuds kombination uppkomna förbin-

delserna. Så t. e. ha vi i *rot-lös, köp-man, bod-disk, sång-konst* erhållit förbindelserna t_t-*l*, p_m-*m*, d_d-*d*, g_n-*k*, ehuru hvarken t_l, p_m, d_d eller g_n äro svenska slutljud; i *tors-dag* ha vi *ʂ-ɖ*, ehuru *ɖ* saknas i uddljud; i *hård-na* uppträder $ɖ_n$-*ɳ*, fastän hvarken $ɖ_n$ finnes i slutljud eller *ɳ* i uddljud, osv. Sandhilagarna behöfva därför, a priori sedt, visst icke tänkas nödvändigtvis leda till en minskning af det ofvan såsom abstrakt möjligt angifna antalet ljudförbindelser. Då de icke desto mindre faktiskt vållat en minskning af dessa 1496 tänkbara fall, så beror detta därpå, att icke hvarje sandhilag, som afskaffar en tänkbar förbindelse af ett slutljud och ett uddljud, i dess ställe sätter en ny, för språket dittills främmande förbindelse, utan ofta en redan befintlig primär sådan, t. e. då vi i stället för *l-t* i *stål-tråd* erhållit l_l-*t*, som vi redan äga i *salt, fult* m. m.

De af sandhilagarna framkallade förändringarna gå dels i riktning af — total eller partiell — assimilation (se III, 27 f.), dvs. likformiggörande af artikulationen, dels i en skenbart alldeles motsatt dissimilatorisk riktning. Det förra visar sig därutinnan, att de båda ljuden än göras mera homogena (se I, 382), såsom då oral artikulation utbytes mot nasal i *lapp-man* eller mot nasooral i *säg-ner* (plural af *sägen*), medial mot marginal i *rot-lös*, pertonerad mot perspirerad i *haf-t* (till *hafva*), media mot tenuis (åtminstone i lägre stil, se I, 410) i *lyb-sk* (till *Lybeck*); än åter göras homorgana (se I, 382), såsom då dorsogingival artikulation utbytes mot labiolabial i *ham-bo* (af *Hanebo*) eller mot apikoalveolar i *tors-dag* (med *ɖ* för *d*) eller mot dorsokakuminal i *Hin-ke* (af *Hindrik*, gammal form för *Henrik*). En dissimilatorisk tendens åter röjer sig såtillvida, som det är en grundlag för all sandhi, att homomorfa (dvs. till sin artikulation identiska, se I, 383) ljud icke kunna med hvarandra förbindas, utan att antingen de båda ljuden sammansmälta till en geminata (se I, 365), t. e. *vis-sångare, strof-form*, hvilken eventuellt kan för-

enklas, t. e. *för-ringa* (läs *föringa*); eller ock ettdera — och då vanligen det förra af dem — måste utbytas vare sig mot ett visserligen homorgant, men heterogent ljud, t. e. då insonant ersättes af resonant i *val-lag, brun-nacke, bod-disk,* ett ljud som under vissa prosodiska förutsättningar kan rentaf bortfalla, t. e. *god⌣dag* (läs *go⌣dag*), eller mot en artikulerad paus, t. e. *fot-tur, grip-bräde,* en paus som äfven den kan eventuellt försvinna, t. e. *fisk-krok* (läs *fisskrok*). Ja icke ens om två homorgana explosivor äro för öfrigt — dvs. frånsedt det för dem båda gemensamma explosiva artikulationssättet — heterogena, tålas de bredvid hvarandra, utan den förra af dem utbytes mot den homorgana resonanten, t. e. *g, l, m, n* mot resp. g_g, l_l, m_m, n_n, i *väg-kant, spel-term, dam-porträtt, svan-dun.* Om man således hvarken kan karakterisera sandhilagarna såsom till sin tendens assimilatoriska eller dissimilatoriska, så ha de dock alla till innebörd att förenkla en mera vidlyftig eller omständlig artikulationsserie. De äro sålunda genomgående af »simplifierande» natur.

För att kunna exakt redogöra för de i nysvenskan faktiskt förefintliga ljudförbindelserna måste man alltså först utreda språkets sandhilagar, genom hvilka en mängd i och för sig tänkbara ljudförbindelser hindras från att någonsin existera, och andra åtminstone bringas till att intaga en undantagsställning eller föra ett tynande lif. Men då dessa lagar och deras resultat till stor del falla inom det parti af den etymologiska ljudläran, som handlar om s. k. kombinatoriska talförändringar (se III, 53), så måste jag, för att icke redan här få in en stor del af nämnda grammatiska parti, begränsa mig till att särskildt och företrädesvis behandla de sandhilagar, som rentaf omöjliggöra vissa ljudförbindelsers tillvaro genom att tvinga dem att utbytas mot andra, och endast mera i förbigående fästa mig vid dem som leda till vacklan mellan vissa mindre omtyckta och andra mera gynnade förbindelser. Vidare förbigår jag här nästan fullständigt och principiellt

– för öfrigt hänvisande till de hithörande antydningar, som i föregående kapitel här och där gifvits — de skäligen petitessartade sandhiföreteelser, som bestå i alstrandet af öfvergångsljud mellan tvenne heteromorfa ljud, så snart nämligen icke öfvergångsljudet verkligen utträngt ettdera eller båda af de ursprungliga ljuden och sålunda icke längre uppträder såsom ett blott öfvergångsljud, utan såsom ett själfständigt ljud. Ändtligen förbigås naturligtvis här hvad man skulle kunna kalla prosodiska sandhilagar, dvs. de förändringar som i följd af ljudkombination uppstå i afseende på de med hvarandra kombinerade ljudens prosodiska egenskaper (se I, 406), särskildt sonoriteten och kvantiteten — frågor som jag får behandla i prosodien. Endast det må redan här anmärkas, att sandhilagar göra sig i större utsträckning gällande i fråga om trycksvaga ljud (»lenes») än i fråga om tryckstarka (»fortes»), något som är helt naturligt, eftersom de sednares styrka ju ytterst beror på och kräfves af deras större vikt och betydelse för språkets ändamål. Det vill säga att, om blott dessa ljud produceras så starkt och distinkt, att de af åhöraren fullt otvetydigt uppfattas, så har han jämförelsevis lätt att supplera de öfriga genom gissning på grund af tankesammanhanget. Men just detta förhållande kräfver naturligtvis, att framför allt dessa ljud bevaras såvidt möjligt vid sin specifika egendomlighet, utan förvandling eller sammanblandning.

a. Sandhilagar.

§ 2. Ändring af artikulationssättet.

De hithörande fallen äro af följande speciella slag:

1. Tenuis utbytes mot homorgan muta (artikulerad paus, se I, 404 f. och 540 f.) i följande fem fall:

ƙ öfvergår till [1] $ƙ_k$ framför *g*, *g*, *ƙ*, *k*, t. e. *blekgul; lökgroda, lik‿granen; rökkur, mjuk‿kula; lekkamrat, försök‿kroken.*

k > k_k före *g*, *g*, *ƙ*, *k*, t. e. *takgirland; bokguld, bakgård; bakkuse, drick‿curaçao; bokkatalog, sakkunnig.*

p > p_p före *b*, *p*, t. e. *hopbunden, repbunt; hoppressad, skräppapper, nyp‿pojken.*

t > t_t före *d*, *t*, *j*, t. e. *utdela, söt‿doft; mottaga, hvit‿trasa; hitkörd, låt‿tjära.*

ʈ > $ʈ_t$ före *d*, *t*, *j*, hvaraf enligt § 3, 1 nedan alternativt *ɖ*, *ʈ*, *j*, (se I, 442), t. e. *hjortdödare, snart‿död; korttänkt, vårt‿tåg; bortkörd, hårdt‿tjudrad.*

2. Media utbytes mot homorgan resonant. Härvid kunna tre olika slags öfvergångar särskiljas.

a) Medial oral media > klusil resonant i följande fem fall:

b > b_b före *b*, *p*, t. e. *kubbas, verbbildning, bombbatteri; tubplåt, arabpojke, garderobplats.*

d > d_d före *d*, *t*, *j*, t. e. *boddisk, glad‿dag; badtimme, god‿tro; medkänsla, vid‿kjol.* Framför ett till samma stafvelse hörande *t* utbytes detta d_d mot t_t, dvs. öfvergår till muta, näst efter tryckstark kort vokal, under det att det efter lång vokal vanligen samt efter trycksvag kort vokal och buckal alltid försvinner, t. e. *rödt, födt; stupidt, perfidt, hybridt, splendidt, timidt*[2], *retrogradt, kommodt; aktadt, ondt, mildt.*

---

[1] I stället för uttrycket »öfvergår till» använder jag i det följande för korthetens skull det i språkvetenskapliga arbeten redan allmänt gängse tecknet >.

[2] Tegnér, *Natur och onatur i fråga om svensk rättstavning*, s. 37, anser, att i *stupidt* osv. d_d stundom uttalas före *t*, något som emellertid de flesta andra författare bestämdt förneka. Själf har jag i det föregående (I, 426) ansett mig kunna acceptera Tegnérs uppfattning, detta äfven i fråga om hans visserligen till sin formulering betydligt öfverdrifna påstående, att »man uttalar med tydligt *dt* ordet *faddt*» [bör enligt min mening heta: man kan någon gång få höra d_d uttalas före *t* i ordet *faddt;* knappast däremot — såsom Tegnér därjämte uppger — i »barnet vardt också *räddt*», om man nu öfverhufvud använder denna form, hvilket jag snarast är benägen att betvifla].

$ḍ > ḍ_d$ före *d, t, ʃ*, hvaraf enligt § 3, 1 nedan alternativt *ḍ, ṭ, ʃ* (se I, 442), t. e. *borddans, hård‿dom; jordtorfva, förstörd‿tand; bordkärl, värd‿kärlek.* Framför ett till samma stafvelse hörande *t* (*ṭ*) öfvergår detta $ḍ_d$ till muta ($ṭ_t$) näst efter tryckstark kort vokal, under det att det näst efter lång vokal försvinner, t. e. *vardt* (af *varda*); *gjordt, hårdt, absurdt.*

$g > g_g$ före *g, g, ḱ, k*, t. e. *äggula, mäktig‿gud; tröggångare, seg‿gås; blyg‿kisse; vägkant, vig‿krabat.*

$g > g_g$ före *g, g, ḱ, k*, t. e. *afvog‿gud; maggrop, svag‿gosse; rågkuse, nog‿kupig; krogkund, låg‿kulle.*

b) Mediomarginal oral media > marginal oral resonant i följande två fall:

$l > l_l$ före *d, l, n, r, s* — framför *r* och *s* dock icke nödvändigtvis — *t, ʃ*, t. e. *seldon, ful‿dam; sulläder, gul‿låda; balnöje, hel‿natt; skolråd, stel‿rygg; hålsöm, sval‿sommar; ståltråd, gul‿törnros; målkärl, skral‿kärra.*

$ḷ > ḷ_l$ före *d, l, n, t*, hvaraf enligt § 3, 1 nedan alternativt (ehuru mindre vanligt, se I, 439) *ḍ, ḷ, ṇ, ṭ*, samt före *r, s, ʃ* — framför de båda sista dock icke nödvändigtvis — t. e. *Karldagen, jarldöme; pärllager, kärllös; pärlnät, Karl‿Nilsson; pärltänder, kärlrik; Karlsson, Karl‿Svensson; Karl‿Tjulander.*

c) Nasooral media > nasal resonant i följande fem fall:

$m > m_m$ före *b, m, p*, t. e. *dambutik, tam‿bock; pråmmodell, infam‿misstanke; rampris, lam‿pojke.*

$n > n_n$ före *d, l, n, r, s* — framför *r* och *s* dock icke nödvändigtvis — *t, ʃ*, t. e. *svandam, skön‿dag; renlaf, lönlös, van‿lärare; Ren-nejden, klen‿natur; vinranka, sen‿resa; finsmakare, ren‿slump; bantåg, len‿tass; stenkista, finkänslig, ren‿kjol.*

$ṇ > ṇ_n$ före *d, l, n, s, t*, hvaraf enligt § 3, 1 nedan alternativt *ḍ, ḷ, ṇ, ṣ, ṭ*, samt före *r, ʃ*, t. e. *barndop, modern‿dam; värnlös, herrn‿läser; örnnäsa, doktorn‿nyser; järnsax; torntrappa, herrn‿tiger; hörnrum; järnkedja.*

ŋ > $ŋ_n$ före *g*, *g*, *ķ*, *k*, t. e. *mässinggul; kringgå, kring‿gafveln; sprängkula; slängkappa, stäng‿krogen.*

ŋ̇ > $ŋ̇_n$ före *g*, *g*, *ķ*, *k*, t. e. *sånggud; Långgatan, ung‿gosse; tung‿kula; ångkvarn, trång‿kåpa.*

d) Såsom väsentligen blott dialektal eller i alla händelser, hvad yttre sandhi beträffar, groft vulgär är väl att anse den någon gång äfven i riksspråk spårade, men i vissa dialekter konsekventare uppträdande tendensen att utbyta orala medior, i synnerhet i trycksvag ställning, mot nasoorala sådana omedelbart före heterorgana [1] nasoorala medior. Hit hör företrädesvis öfvergången af *g*, *g* till resp. $ŋ_n$, $ŋ̇_n$ näst före *n* och någon gång äfven *m*, t. e. *byggnad*, *byggning*, *stig‿ne'r; låg‿ne're, drog‿ne'r, såg‿nä'stan* (ut som); *byggmästare, lägg‿me'r* (ved i ugnen). Jämför, hurusom vid primär förbindelse *gn* nästan alltid och *gm* åtminstone i vulgär stil drabbas af öfvergång till *ŋ*, *ŋ̇* [2], så att t. e. *agnat*, *kognat*, *Ignatius*, *mahogny* uttalas *aŋ̇nat* osv. samt *dogmatisk*, *flegmatisk*, *paradigm* stundom *doŋ̇matisk*, *fleŋmatisk* [3], *paradiŋm*. Vacklar förbindelsen mellan primär och sekundär natur, så vacklar ock uttalet, t. e. *äŋna* och *egna*, *hugnad*, *ögna*, *sägner* m. m. Exempel på *dm*, *bn* > resp. *nm*, *mn* saknas tillfälligtvis i nutida riksspråk, men äro icke främmande för vare sig dialekterna, t. e. *Gunmun* för *Gudmund*, eller fornspråket, t. e. fsv. *vanmal* 'vadmal', *Gunmunder* m. m. [4]; och vore ordet *abnorm* i bruk i våra dialekter, skulle det nog somligstädes heta *amnårm*. Att företeelsen en gång ej heller varit främmande för ställningen framför homorgan media,

[1] Om den nutida behandlingen före homorgana se nedan § 4, 1.

[2] Denna öfvergång torde för öfrigt ha redan fornsvenska anor, t. e. *gangn* för *gagn*, *Angmunder* för *Agmunder;* se min Altschwedische grammatik § 258, 1 med anm. 1. Här plägar man ju dock vanligen utgå från fornsvenskt *gh*, icke *g*.

[3] Dialektalt tilllägges detta ord därför stundom på grund af folketymologi betydelsen »flängande i väg»: se NOREEN i Sv. landsm. VI, 5, s. 10.

[4] Se NOREEN, *Altschwedische grammatik*, § 257 anm. 7.

visar öfvergången af *dn* till *nn* i t. e. *stanna, klänning,* fsv. *minnat* 'midnatt', *Flonnæ* (äldre *Flodnæ*) *hæræþ* 'Flundre härad' o. d., men någon nutida sandhilag är *dn* > *nn* icke.

3. Sonantisk resonant utbytes före vokal mot en förbindelse af denna samma resonant och homorgan media. Två hufvudfall:

a) Resonanten är marginal oral och median mediomarginal oral. Två specialfall:

l_l (tecknadt *el*) > $l_l l$ (äfvenledes tecknadt *el*), t. e. *sedelutgifvare, fistel⌣i* (tandköttet).

l_l (tecknadt *el*) > $l_l l$ (tecknadt *el*), t. e. *kjortelöppning, gördel⌣om* (lifvet).

b) Resonanten är nasal och median nasooral. Två specialfall:

n_n (tecknadt *en*) > $n_n n$ (tecknadt *en*), t. e. *vattenånga, boden⌣är* (stängd).

η_n (tecknadt *en*) > $\eta_n \eta$ (tecknadt *en*), t. e. *myrtenodling, jorden⌣i* (krukan).

4. Den perspirerade median *m* utbytes före vokal mot den pertonerade *m*, t. e. *rytmisk, spasmodisk, schismatiker, fanatismen* vid sidan af *rytm* osv. (se I, 411).

5. De pertonerade mediorna *b, d, ḍ, g, g* och frikativan *v* ha en »tendens» — dvs. ljudlagen är »labil» (se III, 68 f.) — att omedelbart före, mindre gärna efter perspirerade eller aspirerade buckaler öfvergå till de homorgana perspirerade tenues *p, t, ṭ, ķ, k* och frikativan *f,* t. e. *syperbt, gödsel, samfärdsel, vigsel, hagtorn, behöfs.* Men vanligen antingen stannar utvecklingen vid de perspirerade mediorna *b̊, d̊, ḍ̊, g̊, g̊* och ett delvis perspireradt *v*, eller ock uteblir förändringen alldeles i följd af association. Härom har jag emellertid under anförande af rikliga exempel redan talat i det föregående (I, 410 f., 421 f., 433, 464, 482, 416) och hänvisar därför nu dit liksom ock till den etymologiska ljudläran, där jag

återkommer till frågan, särskildt beträffande de fall där öfvergången från media till tenuis verkligen fullt genomförts.

§ 3. Ändring af artikulationsstället.

De hithörande fallen kunna alla utom det första knappast karakteriseras såsom annat än yttringar af blotta tendenser — och några af dessa till och med mycket svaga sådana — ledande till en vacklan mellan det mera vårdade etymologiska uttalet och det mera vulgära ljudlagsenliga. Och äfven i det första, mycket vidtomfattande fallet råder ingalunda en sådan undantagslös konsekvens i fråga om ljudlagens resultat som vid tillämpandet af de ofvan i § 2, 1—3 och nedan i § 4, 1 och 2 framställda, så att säga obevekliga sandhilagarna. De speciella fallen äro följande:

1. Dorsogingival insonant utbytes ofta (jfr nedan s. 18) mot homogen apikoalveolar omedelbart efter apikoalveolar insonant (*ḍ*, *ḷ*, *ṇ*, *r*, *ṣ*, *ṭ*, som själfva ofta förändras, dels till sitt artikulationssätt enligt § 2, 1 och 2 ofvan, dels till både sitt artikulationssätt och sitt artikulationsställe enligt § 4, 1 och 2 nedan) i följande fem fall:

d > *ḍ*, t. e. *bordduk, värd‿döden; Karldagen, Karl‿David; barndop, hammarn‿duger; fordon, hör‿du; korsdrag, törs‿du; bortdunsta, Kurt‿Davidsson.*

l > *ḷ*, t. e. *ordlista, värd‿lönen; pärllager, Karl‿Larsson; barnlös, doktorn‿läser; storlek, för‿litet; korslagd, Lars‿Larsson; hjärtlös, Evert‿Larsson.*

n > *ṇ*, t. e. *hårdnackad, värd‿näpst; pärlnät, Karl‿Nilsson; garnnystan, herrn‿narras; hårnål, hör‿ni; korsnäbb, törs‿ni; portnyckel, svart‿neger.*

s > *ṣ* (dock icke efter *ḷ* och blott i lägre stil efter *ḍ*, *ṇ*, *ṭ*), t. e. *ordspråk, ord‿som; tornspira, herrn‿ser; försyn, far‿sin; börsspel, törs‿säga; fortsätta, hvart‿ska* (du). Skulle efter det sålunda uppkomna *ṣ* följa *l*, *n* eller *t*, så utbytas äf-

ven dessa mot resp. *ɭ*, *ɳ*, *ʈ*, t. e. *hårdsliten, ordstäf; barnslig, törnsnår, hörnsten; barsliten, för‿snart, storståtlig; versslag, törs‿snusa, korsstyng; bortsliten, bortsnappa, bortstött.*

t > *ʈ*, t. e. *vårdtorn, värd‿tack; pärltänder, Karl‿Torsson; stjärntydare, modern‿tafla; hartass, för‿tidig; korståg, törs‿tala; skjorttyg, vårt‿tåg.*

Rörande samtliga dessa företeelsers utbredning och mer eller mindre konsekventa genomförande i högre och lägre stilarter, i sång och tal, vid förhandenvaro af starkare eller svagare associationsmöjligheter, efter ljud af olika artikulationssätt eller styrka osv. får jag hänvisa till mina föregående utredningar (I, 431 ff. och 436, jämförda med I, 420 f., 423 f. och 426). Att *r*, där detta ljud efter sig framkallat *ɖ*, *ɭ*, *ɳ*, *ʂ* eller *ʈ*, enligt nästan alla foneticis samfällda mening vanligen bortfaller framför de nyskapade ljuden, är särskildt framhållet I, 431 med not 3.

2. Den dorsoalveolara affrikatan *ʈʂ* utbytes ofta mot den något längre bak belägna *tʂ* (se I, 442 f.) nästefter *ɖ* och *ʈ* — som då själfva behandlas enligt § 2, 1 och 2, a ofvan — sällan efter *r* samt möjligen äfven någon gång efter *ɳ* (som i så fall behandlas enligt § 2, 2, c ofvan), t. e. *gårdköp, Nordkärr; bortkörd, hjortkött; förtjäna, hur‿känns* (det); *järnkedja* (?).

En pertonerad affrikata med samma artikulationsställe kan i vulgär stil uppstå vid sammanträffande af *ɖ* och *j* (se I, 444), hvarvid sålunda det förra ljudet förskjutes bakåt, det sednare däremot framåt, t. e. *svärdgehäng, mordjärn.*

3. Dorsogingival nasooral media (dvs. *n*) utbytes mot labiolabial nasal resonant (dvs. m_m; detta i stället för *m* enligt § 2, 2, c ofvan [1]) före labiolabialerna *b* och *p*. Detta sker dock nästan endast i trycksvag ställning (jfr strax nedan), men i högre stil icke ens då, i mellanstil icke med nå-

---

[1] Historiskt sedt har dock utvecklingen väl varit $n > n_n > m_m$ (se I, 430).

gon större konsekvens och endast i lägre stil jämförelsevis ofta. Vi ha sålunda alternativt

nb: mb i t. e. *undanbe(dja), mellanblå, Gripenberg* (vulgärt äfven *Gripmberg* med sonantiskt m_m), *Hökenberg*[1], *min‿bro'r, Ruben‿Ber'g* (vulgärt äfven *Rubm‿Ber'g*), *fröken‿Bolin;* jfr med konstant *n* t. e. *in'bjudning, min'‿bro'r* o. d.

np: *mp* i t. e. *utanpå, ofvanpå, inpå', min‿pap'pa;* jfr med konstant *n* t. e. *in'plugga, min'‿pap'pa* o. d.

Öfverhufvud torde tryckstarkt *n* icke träffas af denna öfvergång, annat än i sådana fall då förbindelsen med *b, p* på grund af bristande associationsmöjligheter blifvit eller åtminstone håller på att bli primär, t. e. alltid *hambo* (af *Hanebo*), ofta *imbyrd* (eller *impyrd*) jämte *inbyrd* (resp. *inpyrd*), någon gång *imbilla* för *inbilla*[2].

4. Dorsogingival nasooral media (dvs. *n*) utbytes mot dorsokakuminal eller dorsovelopalatal nasal resonant (dvs. ŋ$_n$ eller ɲ$_n$; så i stället för *ŋ*, resp. *ɲ* enligt § 2, 2, c ofvan[3]) före *g, g, ɟ, k*. Detta sker vida konsekventare i trycksvag än i tryckstark ställning och lättare ju svagare möjlighet föreligger att uppehålla det ursprungliga ljudet medelst association. Vi ha sålunda alternativt

ng: ŋg, resp. *ng*: *ɲg* i t. e. *ingress, ingrediens, kongress, kongruens, hädangången, Rosengren, min‿gu'd, min‿gos'se,* mindre ofta i sådana fall som *an'gå* (dvs. *annga*: *aɲga*, i hvilken

---

[1] Däremot aldrig i t. e. *Hultenberg*, om detta, såsom vanligast sker, uttalas med (icke *n*, utan) sonantiskt n_n (se I, 429), hvilket icke drabbas af denna öfvergång.

[2] De af Lundell i Språk och stil I, 36 »exempelvis» anförda *plåmbok* och *imburad* förefalla mig däremot ytterligt vulgära, för att icke säga dialektala. Än mindre kan jag gilla Lundells därsammastädes framställda påstående, att öfvergången i fråga »träffar äfven *ŋ*». Sådana former som de af honom anförda »*stjämbakelse, Stjämbärj*» för resp. *stjärnbakelse, Stjernberg* har jag icke påträffat, åtminstone icke i tal som kan göra anspråk på att bli betraktadt som riksspråk.

[3] Det historiska förloppet har emellertid säkerligen varit $n > n_n >$ ŋ$_n$, resp. ɲ$_n$; jfr ofvan s. 18 not 1.

sednare form således ej blott *n* ersatts af *ŋ*, utan äfven det därförut gående n_n af *ŋ*$_n$), *in`gång, vän`gåfva, bangården;* dock ofta t. e. *Linggren, Lunggren* för *Lindgren, Lundgren* på grund af svag association med *lind, lund.*

nķ : *ηķ*, resp. *nk* : *ŋk* i t. e. *mellankulan, konkurs, konkav, inkorrekt, min‿ku`pa, min‿ko', han‿kan', fröken‿Ka`rlberg*, mindre ofta i sådana fall som *an`komma, pannkaka, inkokt, Lin(d)qvist, Lun(d)kvist;* jfr sådana fall med konstant *η*$_n$, *ŋ*$_n$, på grund af ytterst svag eller numera alldeles obefintlig associationsmöjlighet, som *sinka* (af *sen*), *planka* (af *plan*), *fanken* (: *fan*) [1].

5. Labiolabial nasooral media *(m)* utbytes mot labiodental nasal resonant (*ɱ*) framför labiodentalerna *f* och *v*, men frånsedt det mer eller mindre vulgära talet dock endast i trycksvag ställning, t. e. *framfö'r, kom‿fram'; jämvä'l, som‿vil'l*; jfr *fram`för, om`fatta, sam`vete, om`väg* o. d., som endast i lägre stil kunna uttalas med *ɱ*.

6. I lägre stil kan äfven dorsogingival nasooral media (*n*) utbytas mot den labiodentala nasala resonanten (*ɱ*) framför *f* och *v*, dock endast i trycksvag ställning [2], t. e. *anfäk'ta, sannfä'rdeligen, han‿fa'r; invali'd, han vil'l* osv. (jfr I, 418).

§ 4. Ändring af både artikulationssättet och artikulationsstället.

De hithörande fallen äro blott följande:

1. Oral labial eller lingval utbytes mot nasal velofaukal i följande sex specialfall (jfr I, 491 f.):

b > b_m före *m*, t. e. *näbbmus, snobb‿med* (hund).

---

[1] Lundells uppgift (a. st.), att öfvergången inträder äfven hos *η*, vill jag bestämdt förneka. De af honom anförda exemplen *Töŋkvist* och *stjäŋklädd* för *Törn-, stjärn-* förefalla mig oerhörda såsom riksspråk betraktade.

[2] Denna inskränkning göres icke af Lundell (a. st.) — kanske blott af förbiseende? — som dessutom i motsats till mig anser företeelsen »tillhöra det *normala* uttryckssättet», »det naturliga otvungna *samtalsspråket*» (a. st. s. 31).

p > p_m före *m*, t. e. *lampmatta, köp‿mera, upp‿med* (hufvudet).

d > d_n före *n*, t. e. *andnöd, bred‿näbb.*

t > t_n före *n*, t. e. *sötnos, rättnu, vet‿ni, sitt‿ner.*

ɖ > *ɖ*$_n$ före *n*, hvaraf enligt § 3, 1 ofvan alternativt *ɳ*, t. e. *hårdnackad, värd‿något.*

ʈ > *ʈ*$_n$ före *n*, hvaraf enligt § 3, 1 ofvan alternativt *ɳ*, t. e. *hjärtnupen, kort‿näsa.*

2. Medial apikal eller dorsal utbytes mot marginal lateral i följande fyra specialfall (jfr I, 477):

d > d_l före *l*, t. e. *hudlös, kladdlapp, god‿lycka.*

t > t_l före *l*, t. e. *utlotta, skottlön, vet‿litet, mitt‿lif.*

ɖ > *ɖ*$_l$ före *l*, hvaraf enligt § 3, 1 ofvan alternativt *ɭ*, t. e. *bordlagd, hård‿lott.*

ʈ > *ʈ*$_l$ hvaraf enligt § 3, 1 ofvan alternativt *ɭ*, t. e. *kortlifvad, svart‿lapp.*

§ 5. Slutanmärkning.

Öfriga fall af sandhi leda icke till någon förändring af de med hvarandra sammanträffande slut- och uddljuden. Detta gäller äfven om det fall, som här till sist torde böra med några ord vidröras, nämligen det då vokalerna *a*, *ɑ*, *e*, *ı*, *o*, *u*, *ɯ*, *ʉ*, *y*, *ɑ*, *o*, *æ*, *ø*, *ɵ*, frikativorna *f*, *j*, *s*, *ʂ*, *ʃ*, *v* och tremulanten *r* sammanträffa med sig själfva, dvs. med resp. *a*, *ɑ* osv. I detta fall uppstår nämligen i första hand en s. k. geminata, dvs. ett på två olika tryckstafvelser fördeladt ljud (se I, 365), som man ju, om man så vill (och som den populära uppfattningen också gör), kan betrakta såsom en förbindelse af två omedelbart på hvarandra följande alldeles lika ljud, t. e. *bra‿artig, brödraarf, treenig, förbiilande, oodlad, sju‿urmakare, faluukas, farstuuppgången, nyystad, tvåårig, kalikåomslag, träättika, sjööfning, växjöönskningarna; strofform (chef‿för), vargjägare (karg‿jord), vissångare (lös‿sand), börssal (Lars‿super;* jfr § 3, 1 ofvan), *plyschschal (frärsch‿schagg),*

grafhvalf (*ljuf‿hvila*); *storrutig* (*stor‿risk*). Hurusom de konsonantiska geminatorna sedermera ofta förenklas till korta ljud, få vi se i prosodien.

Genom de nu behandlade sandhilagarna ha visserligen 135 af våra 1496 tänkbara förbindelser (se s. 9 ofvan) omöjliggjorts, men af dessa 135 ha 35 ersatts af nya förbindelser, som ej tillhöra de 1496, hvadan det reducerade antalet blir 1396, af hvilka visserligen åtskilliga i de lägre stilarterna upphäfvas genom vissa där verksamma sandhilagar (se särskildt § 3 ofvan). Men härtill kommer, att vi ofta i följd af själfva sandhilagarna erhållit hvad man skulle kunna kalla tertiära ljudförbindelser. Med denna term afser jag sådana modifikationer af primära eller sekundära förbindelser, som bli en följd af de sekundära förbindelsernas uppkomst och omgestaltning genom de ofvan nämnda sandhilagarna. Så t. e. har den tertiära förbindelsen $n_n d_l$ i ordet *ändlös* uppkommit genom en ombildning af den primära förbindelsen $n_n d$ (i *ända*) såsom en omedelbar följd däraf, att den sekundära förbindelsen *dl* enligt § 4, 2 ofvan måst ändras till $d_l l$. Andra likartade exempel på tertiära förbindelser, uppkomna af primära, äro $m_m b_m$ i *bombmaskin* och rb_b i *verbbildning*. Såsom exempel på en tertiär förbindelse, uppkommen af en sekundär, må anföras *barnslig*, om och när detta uttalas *baŋşļig*, i hvilket fall den tertiära förbindelsen *şļ* är en ombildning af den sekundära *sl*, beroende (enligt § 3, 1 ofvan) därpå att den omedelbart förut gående sekundära förbindelsen *ŋs* (i *barns*) enligt § 3, 1 ofvan ombildats till *ŋş*.

I följd af dylika procedurer ökas de tänkbara förbindelsernas antal betydligt, liksom de å andra sidan kunna minskas därigenom, att tillfälligtvis åtskilliga i och för sig möjliga kombinationer icke kommit till stånd, emedan de hittills aldrig behöft för språkliga ändamål åvägabringas. Den exakta siffran i fråga om de nysvenska ljudförbindelserna

kunna vi därför erhålla först genom en detaljerad mönstring af de faktiskt i det lefvande språket uppvisbara förbindelserna. Jag ordnar i det följande dessa med den förra komponenten till utgångspunkt. En omordning af materialet så, att den sednare komponenten tages till utgångspunkt, är sedan, därest den skulle behöfvas, lätt gjord med ledning och på grundval af den förra framställningen.

Ehuru mutorna icke äro språkljud (utan artikulerade pauser, se I, 404), och sålunda en förbindelse af ett språkljud med en muta (eller omvändt) strängt taget icke kan kallas en ljudförbindelse (jfr I, 339) och räknas hit, så upptar jag för fullständighetens och öfversiktlighetens skull här nedan äfven detta slags förbindelser.

b. Faktiska ljudförbindelser.

§ 6. A-ljuden.

1. *a* träffas förbundet med alla de ofvan s. 7 nämnda 68 högsvenska språkljuden utom följande nio: g_g, *ş*, *m*, *w*, *ŋ*, $ŋ_n$, *ȝ*, $ȝ_n$, *ɵ*; vidare med alla fem mutorna (se I, 540 f.) utom $ɓ_k$. Det förekommer alltså i tillsammans 63 förbindelser. Af dessa äro 29 redan primära — och därjämte vanligtvis äfven sekundära — nämligen *a* + *a*, *a*, *b*, *d*, d_l, *ɖ*, *ə*, *f*, *g*, *h*, *ı*, *k*, *l*, l_l, *ɭ*, *m*, *n*, *ɳ*, *ω*, *p*, *r*, *s*, *ʂ*, *ʃ*, *t*, *ʈ*, *u*, *v*, *o*, t. e. i *jaa*, sekundärt *bra‿artig*, *ta‿af* o. d.; *baalskulten*; *stab*, *fabel*, *kandelaber*, *abrakadabra*, *tabula* osv. [1]; *rad*; *adla*, *sadla*; *kvällsvard*; *faeton*; *telegraf*; *dag*; *Brahe*, sek. *jaherre*, *ta‿honom* o. d.; *Kain*, *Olai*, *Nicolai*; *tak*; *al*; *aln*; *jarl*, *Karl*, *arla*; *gam*; *van*; *barn*; *baobab*; *gap*; *far*; *glas*; *Lars*; *mustasch*; *fat*; *art*; *Olaus*; *graf*; *kaos*.

[1] I det följande anför jag i regeln icke mer än ett exempel på hvarje förbindelse, särskildt icke i fråga om jämförelsevis vanliga förbindelser, för hvilka jag en gång för alla hänvisar till L. J. Z. Leksell, *Svenskt rimlexikon* (1907) och Lyttkens-Wulff, *Svenska språkets ljudlära*, i hvilka arbeten rikhaltiga exempelsamlingar äro att finna.

Af de öfriga 34, som blott äro tertiära eller, mera sällan, sekundära, bero 23 på både inre och yttre sandhi, nämligen *a* + b_b, b_m, d_d, d_n, $ɖ_d$, $ɖ_l$, $ɖ_n$, g_g, ɹ, k_k, l_l, m_m, n_n, $ɳ_n$, p_m, p_p, t_l, t_n, t_t, $ʈ_l$, $ʈ_n$, $ʈ_t$, ʃ, t. e. i *arabbarn; arabmö; baddag; badning; leoparddödare; leopardläger; kardning; maggrop; a-ljud* (sekundär); *takkant; Karldagen; dambulik; vand; barndom; apmat; apbarn; siratlig; matnyttig; matdag; kartlägga; artnamn; starttid; halleluja-tjut* (sekundär). De öfriga 11 förekomma blott vid yttre sandhi, t. e. i förbindelser sådana som *bra‿ensam, ‿efemär, ‿gul, ‿kuslig, ‿usel, ‿unison, ‿ytlig, ‿åtsittande, ‿älsklig, ‿öde, ‿öm*. Alltså äro 13 sekundära, 21 tertiära.

2. *a* saknas blott före fem ljud: b_m, $ɡ_g$, ş, ɱ, $ŋ_n$, samt före mutan $ʝ_k$. Af dess 67 förbindelser äro icke mindre än 51 redan primära, nämligen *a* + *a*, *b*, b_b osv. i t. e. *Kanaan; kabinett; snabb; kadaver, månad; kladd; kardus, Edvard; gardställning; Naëmi, Naëma, Michaëli, Mikaëla, gaelisk; aeronaut, Natanael, israelit; straff; magi; bagage; dagg; Abraham, mahogny, bahytt; Aida, Adelaide, kokain, karaibisk, mosaik, buddaism; aj; baldakin; makaron, konjak; tack; balett; tall; Charlotte, scharla'kan, Carlén; samarit; kamfert, amfibie; lamm; kanin, utan; kanna; parnass,* tertiär *snickarn* o. d.; *harnesk* (uttaladt *haŋŋəsk*, som dock är sällsynt; vanligen *haŋæsk*), tert. *cigarrn; anfang* (boktryckarterm), *orangutang, chateaubriand; tanke; kaotisk, kakao, faraoner; aorist* (se I, 527); *tapet, senap; karott; massa; stackars, annars; maskin; patron, annat; atlet, atlantisk; katt; martyr, parti, artesisk; svart; katkes; Raoul; paulun, Aulin; australisk, auktorer; kavat; aorta; Laertes, maestro.* De öfriga 16 äro sekundära eller tertiära, direkt eller indirekt beroende på sandhi, nämligen *a* + *a*, d_l, d_n, $ɖ_l$, $ɖ_n$, ɛ, l_l, ʋ, p_m, t_n, $ʈ_l$, $ʈ_n$, *y*, *æ*, *ø*, ɵ, t. e. i *konungaanor*, (en) *månad ‿lång, hvad‿nu', Edvard‿Lind, Rikard‿Norén*, (det) *ska‿evinnerligen* (lefva), *Charles‿Lewenhaupt*, (han) *sprang‿in', senap‿med* (bröd), *att‿neka, Sigvart‿Lindgren, ‿Nordin, kungaynnest, barnaår, ynglingaöden, sodaört*, alltså 6 sekundära och 10 tertiära.

§ 7. B-ljuden.

1. *b* saknas framför de flesta ljud och alla mutor. Af dess inalles 33 förbindelser äro 26 redan primära, nämligen *b* + alla (17) vokaler samt *d, h, ȷ, l, n, r, s, ʃ, t*, t. e. i *bar*; *bark; abderitisk, abdomen, molybden, Abdon; ben; bevis; dumbe; libhaber*, sek. *gubbhus; bi; bjuda, subjekt*, sek. *gelbgjutare; blåsa, jubla; Kabner, Hübner, Abner, Kebnekaise*, sek. *abnorm, drabbning; bo; snubbor; bro, sebra; absint, absentera, Absalon*, sek. *stabsofficer, snabbseglande; obscen* (uttaladt *-ʃen*)*; subtil*, sek. *snabbt, snabbtänkt; bula; butik; bulle; by; båt; bolster; bänk; böta; böja*. De öfriga 7 förekomma blott vid sandhi och äro alltså sekundära, nämligen *b* + *f, g, g, ꞡ, k, ȷ, v*, t. e. i *bombfri, nubbgeschäft, snabbgående, bombkits, globkarta, stubbkjol, bombvagn*.

2. b_b förekommer blott i tre förbindelser; en primär, b_b + *b*, t. e. *snabb;* en sekundär, b_b + *p*, t. e. *arabpojke;* en tertiär, b_b + b_m, t. e. *klubbmästare*. För ytterligare exempel hänvisas till I, 413.

3. b_m förekommer blott i den sekundära förbindelsen b_m + *m*, t. e. *submarin*. Andra exempel se I, 492.

§ 8. D-ljuden.

1. *d* saknas äfvenledes framför de flesta ljud och alla mutor. Af dess 31 förbindelser äro 26 primära, nämligen *d* + alla (17) vokaler samt *g, g, ȷ, ꞡ, k, m, r, s, v*, t. e. i *dag; dallra; del; devis; vide; fradgig; stadga, Edgar; dia; vidja; idkelig; idka; bodmeri, vadmal, kadmium, Edmund; dök; lådor; draga; städse, ledsen; du; duell; dum; dvala, advent, Hedvig; dyr; då; dolk; dänga; dö; dölja*. De öfriga 5, sekundära, äro *d* + *b, f, h, p, ʃ*, t. e. i *vidbränd, bodfönster, badhus, nedpackad, rödskinn*.

2. d_d förekommer blott i fem förbindelser, hvaraf tre redan primära, nämligen d_d + *d*, d_l, d_n, t. e. *gadd*, sek. *bod-*

disk; paddla, puddla, joddla, tadla, tert. *uddlös; rodna* (uttaladt *råddna,* som dock är sällsynt; vanligen *rådna*), tert. *räddning, kryddnejlika* o. d. Sekundära äro d_d + *t, ʈ,* t. e. *nödtvungen, blodkärl.* Andra exempel se I, 426 f.

3. d_l förekommer blott i två förbindelser, båda primära, nämligen d_l + *l, l_l,* t. e. *odla, Adlers,* sek. *hudlös; bödel,* sek. *ändelse.* Se vidare I, 477.

4. d_n förekommer äfvenledes blott i två förbindelser, båda primära, nämligen d_n + *n, n_n,* t. e. *Odhner, hednisk,* sek. *slädnät; siden, Eden,* sek. *eden.* Se vidare I, 492.

5. *ɖ* saknas framför ungefär samma ljud som *d.* Af de 31 förbindelserna äro blott 15 primära, nämligen *ɖ* + 14 vokaler (alla utom *ɐ, ø* och *ɵ*) samt *r,* t. e. *verda, ordalier,* sek. *hårdagad,* tert. *för‿dagen; börda; Thordén,* sek. *värdera, gardera,* tert. *fördela; gärde; gardin; pardon, sardonisk; kardor* (pl. af *karda*); *fordra, beordra,* sek. *jordränta,* tert. *fördrag; kardus, burdus, bardun; karduan; nardus; perdu; bordeaux; ordonnans; sardell, ordentlig.* Sekundära äro 16, nämligen *ɖ* + *b, f, g, g, h, j, ɧ, k, m, p, s, ʂ, ʃ, v, ø, ɵ,* t. e. *ordbok; gårdfarihandel; jordgud, gjord‿gul; jordgumma; ordhållig; svärdgehäng; biljardkö; vårdkas; jordmassa; ordprål; vördsam* (högre stil); *vördsam* (lägre stil, se I, 436); *mårdskinn; gårdvar,* tert. *stor‿dvärg; jordödla, Nordön; fjordöppning, nordöstlig.*

6. $ɖ_d$ förekommer blott i fem förbindelser, hvaraf två primära, $ɖ_d$ + *ɖ, $ɖ_ɖ$,* t. e. *gard* (fäktterm), *Dardel;* två sekundära, $ɖ_d$ + *ʈ* (alternativt *t,* se § 3, 1 ofvan) och *ʈ,* t. e. *jordtorfva, mårdkäk;* en tertiär, $ɖ_d$ + $ɖ_n$, t. e. *garden* (best. f. af *gard*). Se vidare I, 438 f.

7. $ɖ_l$ förekommer blott i tre förbindelser, hvaraf två primära, $ɖ_l$ + *ɭ, $ɭ_ɭ$,* t. e. *gördlar, gördel;* en sekundär, $ɖ_l$ + *l,* t. e. *jordlott.* Se vidare I, 477.

8. $ɖ_n$ förekommer likaså blott i tre förbindelser, hvaraf två primära, $ɖ_n$ + *ɳ, $ɳ_ɳ$,* t. e. *ordna, orden;* en sekundär, $ɖ_n$ + *n,* t. e. *jordnatur.* Se vidare I, 492 och jfr I, 435.

§ 9. E-ljuden.

1. *e* saknas före 13 ljud (b_b, b_m, d_d, d_l, d_n g_g, *ş*, l_l, *m*, *n*, *y*, *g*, g_n) och två mutor (t_t, k_k). Af dess 58 förbindelser äro ej mindre än 36 primära: *ea*, *eb* osv. i t. e. *spirea*, *Svea*; *feber*, *rebus*, *sebra*, *ebenholts*; *ved*; *redd*, tert. *svedd*, *neddoppa*; *medla*; *hednisk*, *Eden*; *herde*, tert. *lerdike*, *ser‿du*; *eforus*, *Efraim*; *seg*; *Jehu*, *Ehinger*, *Leuhusen* (uttaladt *Lehusen*); *Mattei*, *museibyggnad*, sek. *kaldeisk*; *elegisk* (uttaladt *elejisk*, se I, 463), sek. *e-ljud*; *vek*; *veck*; *fel*; *eld*, *telning*, tert. *seldon*, *hel‿dag*; *kruserlig*, *reputerlig*; *hemul*, *akademisk*; *hemma*; *ben*; *tenn*, *en* (räkneord), *sen* (= sedan); *enkom* (vanligen dock uttaladt *änkom*); *Leo*, *Rome'o* (ofta dock uttaladt *Ro'məo*); *azaleor*, sek. *treor*; *rep*; *skepp*; *ler*; *hes*; *gers* (oftare dock uttaladt *gärs*), *Ers* (Nåd), tert. *Tegnérs*, *Ersson* o. d.; *het*; *betel*, *Etel*, *Etelhem*; *etnisk*, tert. *poeten*, *magnetnål* o. d.; *spett*; *museum*, *Matteus*; *lefva*; *eolsharpa*, *Teodor*. De öfriga 22 äro sekundära (15) eller tertiära (7), t. e. i *penséart*; *tre'enig*; *arméelit*; *teet*, *arméer*, *matinéen*; *degkafle*, *seg‿gris*; *tre‿gumsar*; *tre‿karlar*; *officern*, *radernål*; *officern‿dog*; *grepmodell*, *knep‿mig*; *ert*, *kamrertiteln*; *ert‿lif*; *ert‿namn*; *pikéskjorta*; *tekök*; *tre‿ur*; *‿ulaner*; *‿ynglingar*; *‿år*; *‿älfvor*; *‿öar*; *‿önskningar*.

2. *ə* saknas framför de flesta ljud och alla mutor. Dess 30 förbindelser äro alla primära, t. e. *əa*, *əa* osv. i *teater*, *Beata*, *brakteat*, *ideal*, *areal*, *galeas*, *balearisk*, *eleatisk*, *Eleasar*; *realist*, *seans*, *Leander*, *Beatrice*; *hebreisk*, *kalebassa*; *pedant*, *redutt*, *Hedin*; *(re)kreera*; *sefirgarn*, *reform*, *kalefaktor*, *elefant*, *telefon*; *egid*, *delegerad*, *elegi* (uttaladt med *g*; troligen dock oftare med *f*); *pegas*, *legat*, *fregatt*, *regalier*, *elegant*; *gehenna*, *behöfva*; *ateist*, *deism*, *tein*, *olein*; *regera*, *begära*; *ekipage*, *molekyl*, *mannekäng'*; *mekanisk*, *dekanus*; *elev*, *relik*; *emalj*, *eremit*, *anemi*, *element*; *enorm*, *renons*; *eon*, *kreol*, *Napoleoner*; *teori* (jfr I, 527); *reporter*, *telepati*; *serat*, *desperat*; *present*, *reson*; *regim*, *elegi* (uttaladt *əlafi*; jfr strax ofvan); *etyd*, *metod*, *dilettant*

(stundom dock äfven uttaladt med *æ*); *betjänt, metier; europé, Eugen; neutral; evinnerlig, elevator; apoteos, meteor; teolog, kreosot, Leonora; reell, ideell, Beelsebub* (uttaladt *Baæl-* jämte vanligare *Bæl-;* se Sv. Ak:s Ordbok).

3. *ə* (inklusive *æ*, se s. 6 f. ofvan) saknas före 21 ljud och alla (5) mutor. Af dess 47 förbindelser äro blott 18 primära, nämligen *ə* + *a, ḍ, k, l,* l_l, *ḷ, n,* n_n, *ŋ, o, ɵ, r, s, ṣ, t, ṭ, a, o,* t. e. i *area; kofferdi*; *rölleka; gaffel; uselt, täckelse; sannerligen, ypperlig; socken; leende, fiende, fuffens; fäderne, paternell; Romeo* (uttaladt *Ro'məo*; jfr 1 ofvan); *areor* (pl.); *säker; ynnest, inhyses; ypperst,* tert. *prästerskap, kokerska; litet; kamfert, koffert, blyerts, uvertyr*; *Luleå, Piteå; Napoleon.* Af de öfriga 29 äro fem tertiära, nämligen *ə* + $ŋ_n$, t_l, t_n, $ṭ_l$, $ṭ_n$, t. e. i *fadern‿teg, taket‿lutar, barnet‿neg, kamfertliniment (koffertlås), koffertnyckel;* de återstående 24 sekundära, uppkommande genom sandhi af slutljudande *ə* och uddljudande *a, b, d, e, a, f, g, g, h, ι, j, ḱ, m, p, f, ʃ, u, ɯ, a, v, y, æ, ø, ɵ,* t. e. *Kalle‿Alberg, ‿Boberg, ‿Dufvenberg* osv.

§ 10. F-ljudet.

f saknas före 30 ljud och alla mutor. Af dess 38 förbindelser äro 24 primära, nämligen *f* + alla (17) vokaler samt *g, j, l, n, r, s, t,* t. e. i *far, profan; fall, elefant; fé, kafé; februari, fenomen, fetisch; kaffe; afgansk; fin, affisch*; *fjun; flå, våffla; fnysa,* sek. *trumfning; fot, konfonium; soffor, eforus* (? jfr I, 527); *fri, saffran; krafs,* vulgärt *ofser* (= *officer*); *kraft, difteri; ful, diffus; furir, futurum; full, funktion*; *fy, konfys; få, bottfor; folk, reform; fä, effekt; föda; förr.* Sekundära äro 12, nämligen *f* + *b, d, f, g, h, ḱ, k, m, p, f, ʃ, v,* t. e. i *straffbar, straffdom, strofform, reliefgirland, trumfhacka, straffkur, soffkant, straffmakt, triumfport, muffskinn, lymfkärl, stoffväxling.* De återstående tvenne, *f* + t_l, t_n, äro tertiära, t. e. i *kraftlös, förgiftning.*

§ 11. **G-ljuden.**

1. *g* saknas före 30 ljud och alla mutor. Af dess 38 förbindelser äro 21 primära, nämligen *g* + 14 vokaler (alla utom *a*, *ɑ*, *ø*) samt *d*, *ȷ*, *l*, *m*, *n*, *r*, *v*, t. e. i *viga; dygd; agera, Geber; gebit; stege; giljotin; suggerera, suggestion* (båda kanske oftare uttalade *suj-); segla, steglitsa; flegma, paradigm, pygmé, sigmatisk, stigmatisera; egna* (pl. af *egen); Hugo, ägodelar, stego; pigor; segra, allegro; gul; tjugu, singularis, känguru; negus; vigvam, Sigvard; gynekolog; Hugold; gelbholts; gunrum*, sek. *högönsklig* (jfr vidare I, 462 f.). Sekundära äro 11, nämligen *g* + *a*, *b*, *f*, *h*, *p*, *s*, *ſ*, *t*, *ȷ*, *ɑ*, *ø*, t. e. i *kvigafvel, degbit, krigförande, vighet, högplatå, sägs, vägskäl, vigt, trögkörd, Högåsen, flygödla.* De öfriga 6 äro tertiära, nämligen *g* + d_d, d_l, d_n, m_m, t_l, t_n, t. e. i *nybyggd‿domkyrka, ‿lärosal, ‿nattstuga, paradigmmonstrum, segt‿läder, ‿nät.*

2. g_g uppträder blott i fyra förbindelser, hvaraf en primär, g_g + *g*, t. e. i *vigg*, och tre sekundära, g_g + *g*, *ꝁ*, *k*, t. e. i *tröggångare, degkula, vägkant.* Jfr I, 474 f.

3. *g* saknas i alldeles samma ställningar som *g* (se 1 ofvan). Af dess 38 förbindelser äro 16 primära, nämligen *g* + *a*, *a*, *d*, *ə*, *ɩ*, *l*, *m*, *n*, *o*, *ɵ*, *r*, *ɯ*, *ʉ*, *v*, *ɑ*, *o*, t. e. i *gata; gammal; fogde, bragd; mage; magisk, agio; glad, ragla; dogm, Dagmar, Phragmén; gno,, mogna; god, dragon; flagor; graf, magra; guano, jaguar; guld, August; Ragvald, Dagvard; gå; godt, fagott.* Sekundära äro likaledes 16, nämligen *g* + *b*, *e*, *ɑ*, *f*, *h*, *ȷ*, *p*, *s*, *ſ*, *t*, *ȷ*, *u*, *y*, *æ*, *ø*, *ɵ*, t. e. i *lagbok, -enlig, -edition, -fart, -historia, -gill, -paragraf, -samling, -skipning, svagt, dagtjuf, slagur, vågyta, lagändring, tågöfning, svag‿önskan;* de öfriga 6 tertiära, nämligen *g* + d_d, d_l, d_n, m_m, t_l, t_n, t. e. i *smaragddosa, bragdlös, smaragdnål, dogmmakare, svagt‿läte, svagt‿nysande.*

4. g_g förekommer blott i fyra förbindelser, hvaraf en

primär, g_g + *g*, t. e. i *dagg*, och tre sekundära, g_g + *g*, *ʒ*, *k*, t. e. i *skuggud, daggkula, krogkund.* Jfr I, 386.

§ 12. H-ljuden.

h förekommer — frånsedt *hm* o. d. (se ofvan s. 6) — blott före vokaler, nämligen samtliga sådana utom *ə*, alltså i 16 förbindelser, alla redan primära, t. e. *hat; hatt; het; heretisk, Mehetabel; Brahe, Cohen, Bohemund; hit; hot; hut; human, humör, husar; hund; hysa; hån; hålla; häst; hö; höst.*

§ 13. I-ljudet.

ɩ saknas blott före 6 ljud (g_g, *ʂ*, l_l, *m*, η_n, g_n) och mutan k_k. Af de 66 förbindelserna äro icke mindre än 48 redan primära, nämligen *ɩa*, *ıa*, *ıb* osv., t. e. i *piano, indian, filial, plagiat, asiatisk; fria, klia, Sofia, aria, Fabian, miasma; bibel, fiber, amfibie, fibula, alibi, omnibus, libhaber, skribler; ribba, klibbig, snibb, libsticka; tid; idel,* tert. *kidla; biden, siden; hird, virdar; diet, allierad, plagiera, mystifiera; hieroglyf, hieratisk, piedestal; mumie, radie, rabies, furie, specie(s); kalif, biff, giftig; vig, ledig; vigg; indigo, alligator, rigorös, epigon, liguster; nihilist, hihulit, Elihu, bihang; Ansgarii-föreningen, ignatiibōna, schiiter,* sek. *biinkomst, förbiilande; sigill* (m. m., se I, 463), *ijåns, ihjäl; vik; skick; vikarie, chikan, parbrikoll, medikus; pil; pilt; girland,* tert. *sirlig; tima, prima, Simon, limonad; dimma, nimbus; fin, matiné; finna, hind; välling; ting; fiol, idiot, region, trio, nio; krior, stior, diorama* (? se I, 527); *grip, Filip; slippa; fira, giro, birfilare; is; hirs, Wirsén; bischoff, nisch, affisch, Kristian, prestige; hit, ritual; slitna; sitta; virtuos,* tert. *skirdt* (smör); *shirting* (vanligen dock uttaladt *fœtt-* eller *fətt-*), tert. *skirt‿tyg; opium, kaprifolium, Tiundaland, Boëthius; knif, nivå; diopter, dioskurer, senior; siesta, nièce, lansiär, triennium, Vienna; kopiös.* Sekundära äro 6: *ɩ* + *j*, *u*, *ʉ*, *y*, *a*, *ə*, t. e. *frikyrklig, talmiur, Sofi‿Ulander, partiyra, förbiåkande, kotteriönskningar.* De öfriga 12 äro tertiära; *ɩ* + b_m, d_d, d_d, d_l, d_n,

u, *ŋ*, *ʐ*, p_m, t_r, t_l, t_n, t. e. *karaibmatrona, vidd, hirddikt, -lön, -narr, Selim* (resp. *Efraim*)‿*Fahlbäck, firning* (*virning* o. d.), *käringar, slipmaskin, aptitlig, skirt‿linne,* ‿*nätverk.*

§ 14. J-ljuden.

1. *j* saknas före 27 ljud och alla mutor. Af dess 41 förbindelser äro 33 redan primära, nämligen *j* + alla (17) vokaler samt *b, d, f, ʝ, k, l, m, n, p, r, s, ʃ, t,* t_l, t_n, *v*, t. e. i *ja, jaga, linjal; fjantig, jacka, sälja: Neijber; fröjd, nöjd, ejder,* sek. *blåögd* (kanske dock oftare uttaladt med *-gd*); *get, regera; gevär, gehenna; nöje, mejerska; slejf, Pfeiff; girig, gissa, magister; strejk, schejk, pojke, Majken, Heikel; bojkotta, pojkar,* tert. *strejkare; nejlika, dejlig, pejla; reumatisk* (uttaladt *röjmatisk*), *kajman, Mannheimer, Heyman, Reymersholm; mojna, Einar, Aina, Wadstein, Heyne; jo, hjort, Jonas, major, purjo; bojor, kajor: Seippel, Sleipner; mejram,* sek. *majregn; majs, kejsare, nojs, Kajsa; Cysch* (uttaladt *sæjʃ*), sek. *lakejsjäl, timotejskörd: flöjt, hojta; vindböjtel, böjtla; löjtnant,* tert. *flöjtnoter; ju, ljuga; juvel, jurist; just, junker; kopaiva, vojvod, Eivind, Toivo; gynna, gyttja; pjåk; jollra, fjollig; jäsa, begära, hjärta; gök, ljög, adjö; björk, Jöns, Jösse.* Sekundära äro 5: *j* + *g, g, h, ɟ, ʝ,* t. e. i *pajgul, majglans, majhälsning, talgljus, lakejtjänst;* tertiära de återstående 3: *j* + d_d, d_l, d_n, t. e. i *slöjddon, höjddaning; slöjdlärare, höjdläge; höjden, slöjden* o. d.

2. *ʝ* förekommer blott i 16 förbindelser, alla primära och bestående af *ʝ* + alla vokaler utom *ɵ*, alltså t. e. i *Charles* (uttaladt *ʝʝals*), vulgärt *tjata; chance* (uttaladt *ʝʝaʐs*; annars äfven med *ʃ-*), *chalmerska* (skolan); *kesa, katekes; kemi, kerub; kultje, stiltje* (båda väl oftare med *-tjə*, se I, 442), *Rutger: kila, kines; kjo(rte)l, tjohej; tjugu; Tjulander; Tjurkö, Tjustersby; kyla, kyss, bekymmer, bekyttad; tjog; tjock, Sarjektjåkko; käke, känna, tjära; kök; kött, körtel, körfvel.*

§ 15. K-ljuden.

1. *ķ* saknas före 34 ljud och alla mutor. Af de 34 förbindelserna äro 24 primära nämligen *ķ* + 14 vokaler (alla utom *a, ɯ, ɑ*) samt *d, ȷ, l, n, r, s, ʃ, t, ʇ, v*, t. e. i *vika; dykdalb*, sek. *sjukdom; askes, staket, pikerad; skelett, keramik; rike, säker; skiss, bankir, kiosk, ekipage; dryckjom, ackja; kyckling, mäkla; teknolog, stryknin; eko, sveko, Tyko; krukor, klykor; smickra, försäkra; yxa, sex, blixt; Heckscher*, sek. *Eksjö, sjuksköterska; dikt, nykter, fäkta; Sarjektjåkko; kula, skuta, akut; fikus, vademekum; antikva, ekvilibrist; molekyl, valkyria, kyrassiär, curaçao; fikon, amykos, Ekoln; cakes* (uttaladt *ķæķs*; därjämte emellertid lika ofta *ʇşæķķs* [1]), *bukett, lakej, orkester; kö; likör, Köster* m. m. (se I, 459 ff.). Sekundära äro 8: *ķ* + *a, b, f, h, m, p, ɯ, ɑ*, t. e. i *kubikaln, stekbit, lekfull, likhet, lekman, lekplats, strejkukas, flickår;* de två återstående tertiära: *ķ* + t_r, t_n i t. e. *släktled, diktning*.

2. $ķ_k$ förekommer blott före *g, g̡, ķ, k*, af hvilka förbindelser blott den näst sistnämnda är primär, de öfriga tertiära. Exempel se I, 541.

3. *k* saknas i alldeles samma ställningar som *ķ* (se 1 ofvan). Af dess 34 förbindelser äro 17 primära, nämligen *k* + *a, ɑ, ə, l, m, n, o, ɵ, r, s, t*, t_r, *ɯ, ʉ, v, ɑ, o*, t. e. i *kar; katt; make, åker; klaga, vackla; lackmus, drakma, turkmener; knot, sakna; ko; makor, tokor, råkor, kyrkor; krage, schackra; lax, oxe, koks; lukt, vakt, oktav; vaktel, fuktel, fuktla; kuliss, kusin; kusk, skuld; kvarn, Hakvin; kål, skåra; kolf, skott*. Sekundära äro 16: *k* + *b, d, e, ɐ, f, h, ɪ, ȷ, p, ʃ, ʇ, u, y, æ, ø, ɵ*, t. e. i *bokbindare, bokdamm, sakenlig, bokedition, sakförare, bakhåll (elakhet), takis, språkljud, bakport, takskägg,*

---

[1] Då Sv. Ak:s ordlista stafvar *käx*, så kan därmed rimligtvis icke annat än detta sednare uttal (eller möjligen det sällsyntare *ķæķķs*) vara afsedt, enär *x* aldrig i svenskan användes annat än efter kort vokal. Bättre vore stafningen *käks*, som gjorde rättvisa åt båda uttalen.

bokköp, dockur, lakyngel, bokälskare, språköfning, sakören; den enda återstående tertiär; $k + t_n$ i t. e. *vaktning.*

4. k_k förekommer blott före *g*, *g*, *ɧ*, *k*, af hvilka förbindelser blott den sistnämnda är primär, de öfriga tertiära. Exempel se I, 541.

§ 16. L-ljuden.

1. *l* saknas före 33 ljud och alla mutor. Af dess 35 förbindelser äro 28 primära, nämligen *l* + alla (17) vokaler samt *b, f, g, g, ȷ, ɧ, k, m, p, r, v*, t. e. i *lat; lass; album, fälb, gelbgjutare, dykdalb, Albin; ler; legal, levit; nafle, eller; elfte, elfenben, alfabet, Rolf; neuralgi, promulgera, Helge, Holger; helgon, amalgam, dulgadråp, Olga; lin; välja, batalj, talg; silke, fylking; kalk, dolk; halm; lo; skolor, svalor; valp; dalrar, elritsa, dallra* (jfr emellertid § 2, 2, b ofvan); *lur; lupin, lukullisk; lust; half, Halvar; lysa; lås; lossa; läsa; lös; lönn.* Sekundära äro 3 : *l* + *h, s, ʃ* i t. e. *spelhus, hålsöm* (jfr dock § 2, 2, b ofvan), *stålskena;* tertiära åter 4 : $l + b_b$, b_m, m_m, p_m, t. e. i *fälbbrätte, fälbmakare, malmmassa, hjälpmadam.*

2. l_l saknas i mycket distinkt tal — om förhållandet i ledigare tal se I, 427 — före de flesta ljud och alla mutor. Af dess äfven i sådant fall förekommande 13 förbindelser äro 9 primära, nämligen $l_l + d$, d_n, *l, n, r, s, t*, t_n, *ȷ*, t. e. i *våld; ogulden; falla; aln, moln, telning, vålnad; dalrar* (m. m. se 1 ofvan); *hals*, sek. *hålsöm* (äfven med *ls*, se 1 ofvan); *salt; multna, svulten; kultje, stiltje* (i båda dock väl oftare *t* än *ȷ*, se § 14, 2 ofvan), sek. *välkänd.* De öfriga 4 äro tertiära, nämligen $l_l + d_d$, d_l, n_n, t_l, t. e. i *elddop, bildlig, molnnystan, saltlake.*

3. *ɭ* saknas före 38 ljud och alla mutor. Af dess 30 förbindelser äro blott 8 primära, nämligen *ɭ* + vokalerna *a, a, ə, ı, ɵ, o, æ, ɵ*, t. e. i *scharla'kan*, tert. *förlag; charlatan, arla, sorla; pärlemo, arlekin*, sek. *kärlet; berlinare, Erling, porslin*, sek. *karlist; pärlor; Charlotte*, tert. *jordlott, Karl‿Oldberg; bur-*

lesk, tert. *verslära, Karl‿Ernberg; parlör*, sek. *Karl‿Österberg, kärlöppning*. De öfriga 22 äro sekundära (samt ofta därjämte tertiära) nämligen *ḷ* + *b, e, ɐ, f, g, g, h, ɟ, ƒ, k, m, o, p, s, ʃ, u, ɯ, ɐ, v, y, ɑ, ø*, t. e. i *pärlband, Carlén* (tert. *kärlek*), *Karl‿Evander, pärlfiske, -girland, -gryn, -höns, sorlljud, Karl‿Curman, pärlkrans, -mussla, -odling, Karl‿Petter, pärlstickad, -sjuka, Karl‿Uno, ‿Ulander, ‿Unger, kärlvägg, -yla, Karl‿Åberg, ‿Öberg*.

4. $ḷ_l$ ingår blott i 6 förbindelser, alla sekundära, nämligen $ḷ_l$ + *d, l, n, t* (alternativt resp. *ḍ, ḷ, ṇ, ṭ*, se § 3, 1 ofvan) samt *r* och *ʄ*, t. e. i *Karldagen, pärldrufva, jarldöme; pärllager, kärllös; pärlnät; kärlrik, pärlrad; pärltänder; Karl‿Tjäder*.

§ 17. M-ljuden.

1. *m* saknas före 29 ljud och alla mutor. Af dess 39 förbindelser äro 26 primära, nämlingen *m* + alla (17) vokaler samt *d, ɟ, ƒ, k, l, n, r, s, t*, t. e. i *mat; mask; rymd, hämnd* [1], subst. *nämnd* [1] (i hvilka alla *md* står på gränsen till sekundär förbindelse); *mera; metod, ametist; stomme, lymmel, hummer; min; mjuk, tämja; ömkelig; ömka, samka, jämka* (i hvilka båda sista *mk* står på gränsen till sekundär förbindelse); *famla, semla, humle; famn, hamn, ämne, ymnig; moder; ammor, gummor; belamra, glimra, sämre; ramsa, slamsa, bums;* (byggnads)-*tomt, samt, såframt; mur; musik, amulett; mull; myra, mygga; måla; mossa; mäta, mästare; möta; mörk*. Sekundära äro 7: *m* + *f, g, g, h, ʃ, ʄ, v*, t. e. i *omfatta, stum‿gitarr, omgång* (jfr *umgås*, där *mg* står på gränsen till primär förbindelse), *omhulda, framskjuten, hemkörd, omväg;* tertiära slutligen 6: *m* + d_d, d_l, d_n, n_n, t_l, t_n, t. e. i *hämnddiger, hämndlysten, berömd‿nordbo, hamnnederlag (hymnnatur), samtlig, hämtning*.

2. *m* ingår aldrig förbindelse med vokal, utan utbytes

[1] *n* uttalas här aldrig, utan är blott en ortografisk antikvitet; se I, 429 med not 3.

då mot *m* (se § 2, 4 ofvan). Däremot förekommer det framför minst 17 buckaler: *b, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, ſ, t, ɟ, v*, ehuru alla dessa förbindelser äro mycket sällsynta och samtliga sekundära, t. e. i *schismbefordrande, proportionalismdyrkande, rytmfråga (spasmfri, entusiasmfylld), aforismgalenskap, militarismhat, socialismgift, buddismkatekes, rytmlös (amerikanismlexikon), skandinavismmättad, sofismnatur, sarkasmproduktion, logaritmräkning (pleonasmrik), arkaismsamling, rytmschema, logaritmtabell, reumatismkänningar, schismvållande.*

3. m_m förekommer i mycket distinkt tal blott i 6 förbindelser — i ledigare tal många fler i följd af en mot $n_n n > n_n$ (se I, 429) och $l_l l > l_l$ (se I, 427) svarande förenkling $m_m m > m_m$ före buckal i allmänhet (exempel se 1 ofvan) — hvaraf 3 primära: m_m + *b, m, p*, t. e. i *jamb, ämbete, november; gumma, dum; lumpen.* De 3 öfriga äro tertiära: m_m + b_b, b_m, p_m, t. e. i *jambpar, rombbas; dityrambmotiv; lampmatta, svampmiddag, pumpmaskin.* Andra exempel se I, 414.

4. *ɱ* förekommer blott i två förbindelser. Den ena, *ɱf*, är redan primär, t. e. i *skymf*, sek. *framfö'r;* den andra, *ɱv*, blott sekundär, t. e. *jämvä'l.* Se vidare I, 417 f. och ofvan § 3, 5.

§ 18. N- (och »ng»-)ljuden.

1. *n* saknas före 37 ljud och alla mutor. Af dess 31 förbindelser äro 26 primära, nämligen *n* + alla (17) vokaler samt *f, g, g, h, j, k, r, ſ, v*, t. e. i *naken; natt; neka; nebulosa, negera, nepotism; minne, tunnel, finner; infanteri, infam, konfekt, konfys; ingredienser* (jfr dock § 3, 4 ofvan), sek. *lingul; kongruens* (jfr dock § 3, 4 ofvan); *inhibera, bonhommi,* sek. *inhysa; ni, nick; njuta, vänja; konkurrens* (jfr dock § 3, 4 ofvan); *not, snodd; anor, bannor; fänrik, erinra,* sek. *inrätta* (jfr emellertid § 2, 2, b ofvan); *punsch, vinsch, Henschen, mänska,* på gränsen till sek. *kanske, Ann-Charlott; nu, snus; numismatik; nubb, snusk, konung; konvalje, konvex, konvent,*

invit, inventarium; ny, nykter; nål; norr; nät, nätt; nöt; nöje, snöre. Sekundära äro 5: $n + b$, *ƀ, m, p, s,* t. e. i *vinbär* (på gränsen till primära: *anbelanga, inbyrd, inbilsk*), *benkula, renmossa* (*anmoda* på gränsen till prim.), *inpass* (*anpart* på gränsen till prim.), *tunnsådd* (jfr emellertid § 2, 2, b ofvan).

2. n_n saknas i mycket distinkt tal — om förhållandet i ledigare tal se I, 430 — före de flesta ljud och alla mutor. Af dess efter lägsta möjliga beräkning förekommande 11 förbindelser äro ej mindre än 10 redan primära, nämligen $n_n + d, d_l, d_n, l, n, r, s, t, t_l, t_n$, t. e. i *hand; förvandla, handel, bindel, rundel; bunden, bundna,* tert. *landning; tännlika, tunnlar,* sek. *inlägga; innan; fänrik* (m. m., se 1 ofvan); *dans, lins, Måns,* sek. *tunnsådd* (äfven med *ns,* se 1 ofvan); *kant; bantlär, ofantlig, offentlig, mantel; centner,* tert. *pantning, slanten.* Den återstående förbindelsen är tertiär: $n_n + d_d$ i t. e. *handduk, -tag.*

3. *ɳ* saknas före 38 ljud och alla mutor. Af dess 30 förbindelser är hälften primär och den andra hälften sekundär. De förra äro *ɳ + a, a, b, e, e, ə, g, h, ı, ȷ, o, u, y, o, æ,* t. e. i *journal, infernalisk* (på gränsen till sek. *varnagel, Hornavan*); *varna, parnass, guvernant; färnbock,* sek. *garnbunt; turné, bornerad, garnering, tornera; karneol, karneval; lefverne, Hjärne; örngått,* sek. *kvarngalt; Bernhard, herrnhutare,* sek. *garnhärfva; garnison, fernissa, tornister; lornjett,* sek. *björnjakt; tärnor, urnor, nornor; Arnulf, förnuft, förnumstig, Saturnus; turnyr,* sek. *järnyxa; Arnold; harnesk, förnäm.* De sednare äro *ɳ + f, g, ƀ, k, m, o, p, s, ʃ, u, ɯ, v, a, ø, ɵ,* t. e. i *kärnfull, hörngirland, järnkula, barnkammare, kornmask, järnok*[1], *järnpanna, kvarnsten, kornskörd, tornur (hornuf), Björn‿Ulander, barnvagn, järnåder (örnåtel), barnöga, tornöppning.*

4. $ɳ_n$ förekommer blott i 7 förbindelser, hvaraf blott två

[1] Om ordet *inferno* kan anses tillhöra vårt språk, så förekommer *ɳo* redan bland de primära förbindelserna, hvilkas antal i så fall rycker upp till 16, under det att de blott sekundäras reduceras till 14.

primära, nämligen $ɳ_n$ + ɳ, ʂ (detta dock växlande med *s*, se I, 436), t. e. i *harnesk* (om uttaladt med $ɳ_n ɳ$, se § 6, 2 ofvan), *herrnhutare*, vulgärt *go morn*, sek. *herrn*, *dörrn*, *förrn*, *järnnagel; Ernst*, *Berns*, sek. *barnslig*. Sekundära äro 5, nämligen $ɳ_n$ + ɖ, ɭ, ʈ (alternativt resp. *d*, *l*, *t*, se § 3, 1 ofvan) samt *r* och ɟ, t. e. i *järndörr*, *-lås*, *-ten* (*fornt*, *modernt*), *-ring* (*hörnrum*), *-kedja*.

5. ŋ saknas före 37 ljud och alla mutor. Af dess 31 förbindelser äro 11 primära, nämligen ŋ + *d*, *ə*, *ɩ*, *ȷ*, *l*, *m*, *n*, *r*, *s*, *t*, *v*, t. e. i *ängd*, *befängd*, sek. *mängd*, *längd*, *tyngd; vinge*, *länge; slängig; Ingjald*, *Inggerd; pingla*, *dingla*, *kringla*, vulgärt *paradigm* (se § 2, 2, d ofvan), sek. *hängmatta; regn*, *signa*, *digna*, *signal*, *dygn*, *lögn; slingra*, *skingra; hingst*, *pingst*, *gängse; längta*, *trängta; pingvin*, *Ingvar*. Sekundära äro 14, nämligen ŋ + *b*, *e*, *ɑ*, *f*, *h*, *p*, *ʃ*, ɟ, *u*, *ɯ*, *y*, *æ*, *ø*, *ɵ*, t. e. i *kringburen*, *sträng‿enhet*, *ringetui*, *kringfluten*, *fänghål* (*stränghet*), *ringpansar*, *vingskjuten*, *springkälla*, *spring‿ut*, *slänguniform*, *kringyrande*, *springärende*, *trängöfning*, *kring‿örat*. Tertiära slutligen äro 6, nämligen ŋ + d_d, d_l, d_n, n_n, t_l, t_n, t. e. i *stängd‿dörr*, *tyngdlag*, *längden*, *regnnatt*, *fåfängt‿lif*, *ansträngdt ‿nödrop*.

6. $ŋ_n$ förekommer i mycket distinkt tal blott i 6 förbindelser — i ledigare tal många fler i följd af en mot $m_m m > m_m$ o. d. (se § 17, 3 ofvan) svarande förenkling af $ŋ_n ŋ$ till $ŋ_n$ före buckal i allmänhet (exempel, *ängd* osv., se 5 ofvan) — alla primära, nämligen $ŋ_n$ + *g*, *ɡ*, ɧ, *k*, ŋ, ǥ, t. e. i *fingerad; flamingo*, *Singoalla; vink*, *sänke; linka*, *änkor; spring*, *slängig; ringa*, *hänga*.

7. ǥ saknas före 30 ljud och alla mutor. Af dess 38 förbindelser äro blott 13 primära, nämligen ǥ + *a*, *d*, *ə*, *l*, *m*, *n*, *ɵ*, *r*, *s*, *ʃ*, *t*, *v*, *o*, t. e. i *ånga; fond*, *sond*, *blond*, *pendyl*, *rendera; fånge*, *krångel; mångla*, *prångla;* vulgärt *dogmatisk* (se § 2, 2, d ofvan), sek. *språngmarsch; vagn*, *lugn; klungor*, *ångor; ångra*, *hungra; brons*, *allians*, *pensé; rangera*, *revanche*,

pension, bonjour, blancmangé; charmant, guvernant, entusiasm; envoyé; sjungom, lingon. Sekundära äro 19, nämligen ŋ + 13 vokaler (alla utom *a, ə, ɵ, o)* samt *b, f, h, j, p, ʃ*, t. e. i *sprang ‿a'f, långbänk, Långed, sångelev, mångfrestande, långhalm, trång ‿ingång, gångjärn, mångordig, sångparti, ungtjur, trång‿utgång, trång‿uniform, långullig (mångaddig), tung‿yxa, mångårig, sångälskare, sångöfning, långörad.* Tertiära äro 6: ŋ + d_d, d_r, d_n, n_n, t_l, t_n, t. e. i *fonddörr, vagabondlif, vagabondnatur, lugn‿natt, guvernantlön, guvernantnatur.*

8. $ŋ_n$ förekommer i mycket distinkt tal blott i 6 förbindelser — i ledigare tal många fler i följd af en mot $m_m m$ > m_m o. d. (se § 17, 3 ofvan) svarande förenkling af $ŋ_n ŋ$ till $ŋ_n$ före buckal i allmänhet (exempel, *fond* osv., se 7 ofvan) — alla primära, nämligen ŋ + *g, g, ʞ, k, ŋ, ŋ*, t. e. i *fungera, adjungera; engagera, angorakatt; trankil, mankera, bankett; anka; sprungit; tunga.*

§ 19. **O-ljuden.**

1. *o* saknas blott före 7 ljud (g_g, *ʂ*, l_l, *m, ŋ*, $ŋ_n$, ŋ) och mutan *ʞ*. Af dess 65 förbindelser äro icke mindre än 43 primära: *oa, oa, ob* osv., t. e. i *oas, kloak,* (grodornas) *koak; roa, boa, Joakim; glob, kobolt, oktober, mobil, grobian, probera; tobak* (uttaladt *tobb-); god, fodral; odla, Odelberg; Oden,* imperat. *loden,* tert. *boden,* (I) *stoden; ord; vorden,* tert. imperat. *jorden, hjorden,* (I) *gjorden; poet*[1], *Boëthius, evoe*[1]; *poesi*[1]; *aloe*[1], *bensoetinktur, Joel; skrofler*[1], *Jofur, profet, professor* (på gränsen till sek. *ofantlig, ofatt); krog, fogde; Johan, Boheman, mohikan, kohort, Elohim*[1], *oho, tjohej; romboid*[1], *celluloid*[1], *aneroid*[1], *alkaloid*[1], *åboit, Heloisa*[1], *Troili*[1]; *bok, oxe; kjol, skola; Olle; orlof, Norlin,* tert. *bror‿Lars; komisk, pronomen, pomada, komet, nomad*[1], *roman; blomma, gom; Romfartuna; ton, skona; ond, bonde, hon; horn, norna; fornt,* tert. *forntid; konglig* (uttaladt *koŋ-); joo,* sek. *ooglad;* pl. *boor;*

[1] Här växlande med *o;* jfr § 27, 2 nedan.

rop, topas; stor, orm; os, ost; morsk, forsla (uttaladt *fo-;* vanligen dock *fo-*), *Orsa, torsdag, orsak; bota; rotel*, tert. *obotlig; Kloten*, tert. *foten; otta; fort, hjort, hjortron* (uttalade med långt *o*); *mortel, kjortel; hjort, hjortron* (uttalade med kort *o*); *bof, oval; boett, poem* [1], *poäng* [1]. Sekundära äro 12: *o* + *ȷ, ɧ, ſ, ȷ, u, ɯ, ɑ, y, a, o, ø, ɵ*, t. e. i *o‿ja, okuflig, oskön, okänslig, kyrkour, kourin, oumbärlig, broyta, oår (oordnad), oombedd (oorganisk), oöfvad, oöm.* Ändtligen äro 10 tertiära: *o* + b_m, d_d, $ḍ_d$, $ḍ_l$, *g*, g_g, k_k, p_m, p_p, $ṭ_n$, t. e. i *nabobmin* [1], *snodd (rodd), bordduk (orddanande), bordlägga, slog‿in', krogkund, bokkatalog, dopmössa, hoppara, porten* (med långt *o*).

2. *ɵ* förekommer blott i 6 förbindelser, hvaraf endast en är primär, nämligen *ɵ* + *r* i t. e. *blommor, annor, aorist.* De öfriga 5 äro tertiära: *ɵ* + *ḍ, ḷ, ṇ, ṣ, ṭ*, t. e. i (de) *blommor‿du* (plockat), *annorlunda, blommorna, blommors, blommor‿till* (rampris). Se vidare I, 526 f.

§ 20. P-ljuden.

1 *p* saknas före 33 ljud och alla mutor. Af dess 35 förbindelser äro 24 primära, nämligen *p* + alla (17) vokaler samt *ȷ, ɧ, l, n, r, s, t*, t. e. i *par, kapabel; pall, palats; peka, supé; pedant, pegas; hjärpe, göpen, stapel; pil, kapitel; spjufver, pjunk, läppja; Höpken,* (sala) *hypken*, sek. *lampkupa; plats, stappla; pneumatisk, löpna, väpna; pol, Napoleon; apor, skopor; pris, april; snaps, gips, kapsel;* (ge) *tappt, kapten, aptit, tapto, recept; puta, skråpuk; pueril, pupill, purist; pung, kaputt; pys; påse; polska; päls; pösa; pölsa.* Sekundära äro 9: *p* + *d, f, g, g, h, k, ſ, ȷ, v*, t. e. i *svepduk, uppförande, djupgul, djupgående, djuphet, uppkalla, svepskäl, uppköp, uppvakta.* De öfriga 2 äro tertiära: *p* + $ṭ_l$, $ṭ_n$, t. e. i *konceptlapp, receptnummer.*

2. p_m förekommer blott före *m*, men knappast någonsin

---

[1] Här växlande med *o;* jfr § 27, 2 nedan.

i primär förbindelse, t. e. möjligtvis *Chapman, bergshauptman* (om uttaladt *-haupman*); däremot tämligen ofta i sekundär, t. e. *köpman* o. a. (se I, 492).

3. p_p förekommer blott före *b, p,* p_m, af hvilka förbindelser $p_p p$ och möjligen $p_p p_m$ äro redan primära, t. e. *papper, Chapman* (tert. *lappman*); $p_p b$ är blott tertiär, t. e. *hopbunden.* Andra exempel se I, 540 f.

§ 21. R-ljudet.

r saknas före 26 ljud (dock icke nödvändigtvis före apikoalveolara buckaler, se I, 431) och alla mutor. Af dess 42 förbindelser äro 29 [1] primära, nämligen *r* + alla (17) vokaler samt *b, f, g, g, ȷ, ɧ, k, m, ŋ, p, ʃ, v,* t. e. i *rak; rask; arbete, kurbits, rabarber, teorb, verb, superb; rem; real, regent, Rehbinder; herre; lärft, nödtorft, metamorfos; orgier, energisk, urgera, marginal* (jfr I, 563); *morgon, sarg, organ, morganatisk; rik; sörja, purjo; arkiv, markis; mark; arm;* lägre stil *kärng; rot; furor, skåror; skarp; marsch, hirschfängare, decharge, version,* sek. *norrsken; rus; ruin, rutin, rulett; rund; arf, parfvel; rysa; råna; rost; rät; rök; röst.* Sekundära äro 8: *r* + *d, h, l, n, r, s, t, ȷ,* t. e. i *orrdun* (*kärrdon*), *borrhål, kärrlass* (*Norrland;* jfr primärt *rrl* i det stundom förekommande uttalet *härrlig* för *härlig*), *kärrnaf, förridare, kärrstol, orrtupp, förtjäna* (*förköp*). Tertiära äro 5: *r* + b_b, b_m, g_g, m_m, p_m, t. e. i *verbbildning, teorbmusik* (*Arbman* på gränsen till prim.), *sargkant, parmmätare, harpmodell.*

§ 22. S- (och »sj»-) ljuden.

1. *s* saknas före 27 ljud och alla mutor. Af dess 41 förbindelser äro 33 primära, nämligen *s* + alla (17) vokaler samt *b, f, ɧ, k, l,* l_l, *m, m, n,* n_n, *p, r, t,* t_l, t_n, *v,* t. e. i *sak; salt; asbest,* sek. *visbok; se; sefirgarn, senat, serat; gosse; asfalt, fos-*

[1] Eller 30, om det enstaka »*härrlig*», hvarom se strax nedan, medräknas.

for, atmosfär; sil; skur, asket, skiss, skeptisk; sko, ask; slå; trassel, gissel o. d. (se närmare I, 427); *smal; spasm, sarkasm, schism, ateism; snar; ledsen, harmsen* (se dock I, 428); *sot; rosor; spå, asp; israelit,* sek. *ösregn, mossros; stå, höst; tistel mistel, apostel, innästla; lysten, gistna; suga; supinum, suvenir, Susanna, jesuit; sumpig; svin, sfär, sfinx* (jfr I, 416); *sy; så; soldat, som; säte; söka; sörja.* Sekundära äro 7: *s* + *d, g, g, h, ȷ, ʃ, ɟ,* t. e. i *tisdag, onsdag, läsdag; ljusgul, husgud; resgods; löshäst; husjungfru, isjakt; potatisskörd; gaskök.* Tertiär är blott *s* + p_m, t. e. i *vispmos, aspmängd, raspmodell.*

2. *ʂ* saknas före 23 ljud och alla mutor. Af dess 45 förbindelser äro 18 primära, nämligen *ʂ* + *a, a, e, ɑ, ə, ɪ, ɦ, k, ḷ, ḷ*$_r$ *m, ɳ, ɳ*$_n$, *o, ɵ, ṭ, o, œ,* t. e. i *versal, korsar, marsa'la,* sek. *farsartad; syrsa, mörsare; persedel, verserad, forcera, Wirsén,* sek. *korseld; arsenal, arsenik; varse, diverse, i morse; fjärsing, persika, persilja, narciss, exercis; härsken, romersk, färsk; barsk, torsk; porslin, forsla, körslor; varsel, körsel* (jfr I, 439); *schersmin,* sek. *börsmatador; varsna, körsnär, Fersen,* sek. *versen* (jfr dock I, 440); *person, torso; syrsor; furste, borst, törst; kursor, garçon; korsett, bärsärk.* Sekundära äro 25, nämligen *ʂ* + *b, d, ḍ, f, g, g, h, ȷ, l, n, p, r, s, ʂ, ʃ, t, ɟ, u, ɯ, ʉ, v, y, ɑ, ø, ɵ,* t. e. i *korsband, Forsberg; korsdrag, torsdag,* uttalade med *d; korsdrag, torsdag,* uttalade med *ḍ* (se I, 432 f.); *versfot, norsfiske; börsgud; korsgång; marshäfte, norshåf; korsgevär; verslära,* uttaladt med *l; börsnotering,* uttaladt med *n; verspar; versrad; konkursstat,* uttaladt med *st; konkursstat,* uttaladt med *ʂṭ; körbärsskörd; korståg,* uttaladt med *t; körsbärskärna; försupen; Lars‿Ulander; försutten; korsvis; norsyngel; kursåkning; porsöl; korsört.* Tertiära äro 2: *ʂ* + *ṭ*$_l$, *ṭ*$_n$, t. e. i *furstlig, förstling; furstendöme, törsten.*

3.. *ʃ* saknas före 30 ljud och alla mutor. Af dess 38 förbindelser äro 23 primära, nämligen *ʃ* + alla (17) vokaler samt — dock genomgående sällsynt — *d, l, m, n, r, v,* t. e. i *schal, schasa, char, kraschan; schack, schagg, människa; Na-*

deschda, sek. *logedörr* (på teatern); *sked; geni, gelé, tragedi; kanske; skina; Schlyter*, sek. *affischlapp*, vulgärt, *mänsklig; kaschmir, Schmiterlöw*, sek. *tuschmålning; schnitzeljakt, Schneider*, sek. *punschning; skjorta, mission; ryssjor, hässjor, ässjor; schraffera, Schram*, sek. *fastagerand; sju; jouera; sjunga; schveizeri*, sek. *bagagevagn; sky; sjåp, sjåare; chock, schoddy, fysionomi; själ; sjö; skört.* Sekundära äro 13, nämligen *ʃ* + *b, f, g, g, h, ȷ, ꝁ, k, p, s, ʃ, t, ɉ*, t. e. i *rutschbana, dechargebetänkande, galoschbutik, dụschbad; hirschfängare, tuschfläck; punschgul; affischgumma; manègehäst; kaleschhjul, plantagejord; karteschkula; punschkaraffin; muschplåster; planschsamling; kaleschskjuts; marschtakt, fräscht; pagetjänst.* De öfriga två äro tertiära: *ʃ* + t_l, t_n, t. e. i *fräscht‿lynne, ‿näckrosblad.* Jfr vidare I, 473 f.

§ 23. T-ljuden.

1. *t* saknas före 36 ljud och alla mutor. Af dess 32 förbindelser äro ej mindre än 27 primära, nämligen *t* + alla (17) vokaler samt *g, ȷ, ꝁ, k, m, ɱ, r, s, ʃ, v*, t. e. i *tak; talg; te, tecken; teater, teism; möte; rotgel*, sek. *hvitgul; tid; nyttja, gyttja, vittja, kättja, Fritjof* (alla dessa dock äfven med *-ɉʂ*, se I, 442), sek. *utjaga; rotgel* (uttaladt med *ꝁ*, se I, 464), sek. *kritkula; matk, kibitka*, sek. *utkastad; hetman, aritmetisk, rytmisk, Utmeland*, sek. *sötma, fetma; rytm, logaritm; tom; rutor, flätor; tro; plats, vits, Mats; rutsch, klatsch, gletscher, pitschaft; tusen; tuberkel, tulubb, tupé; tum; två; ty; tåg; tolk; tänja; tö; törst.* De öfriga 5 äro sekundära: *t* + *b, f, g, h, p*, t. e. i *utbyte, -fall, -gång, -hus, -peka.*

2. t_l förekommer blott före *l* och l_l, i båda fallen redan i primär förbindelse, t. e. *sprattla, atlet; tistel, titel.* Se vidare I, 477.

3. t_n förekommer blott före *n* och n_n, i båda fallen redan i primär förbindelse, t. e. *multna; vatten.* Se vidare I, 492.

4. t_t förekommer blott i 5 förbindelser. Af dessa äro 4

primära: $t_t + t$, t_l, t_n, *j*, t. e. i *skratt, matta, plats,* tert. *salttunna; skyttel, sprattla; vatten, vattna; gyttja, nyttja, kättja, vittja* (jfr dock 1 ofvan), *Rutger,* sek. *utkörd.* Den återstående är tertiär: $t_t + d$, t. e. i *utdela.*

5. *t* saknas före 36 ljud och alla mutor. Af dess 32 förbindelser äro 19 primära, nämligen *t* + 15 vokaler (alla utom *a* och *ø*) samt *r, s, ȿ, f,* t. e. i *kvartal, spartansk,* sek. *svartal; hjärta, karta, tårta; kvarter, martera; fortepiano, arteriell, certeparti; porter, marter, hjärter, pörte; hertig, particip, Martin, parti, artikel; porto, kvarto; kartor, vårtor; hjortron, porträtt,* sek. *bortre, svartrock; harts, kvarts, blyerts, partiell,* sek. *bortse; harts* osv., uttaladt med *ȿ* (se I, 436); *portion, proportion,* sek. *ärtskocka* (uttaladt med *f*; väl lika ofta med *sk*), *Svartsjö; syrtut, partout, Fortuna, Romfartuna; portugis, virtuos; turturdufva, Artur, kartusch; martyr, tortyr, uvertyr; fjorton, kartong; parterr, artär, kartesch, kvartett; portör, kolportör.* De öfriga 13 äro sekundära, nämligen *t* + *b, f, g, g, h, j, ꞔ, k, m, p, v, a, ø,* t. e. i *bortbjuden, bortförd, ärtgul, bortgång, ärthalm (korthorn, hvarthän), bortjaga, svart‿kula, portklapp, svartmuskig, bortplockad, bortvänd, Svartå, bortösa.*

6. t_l förekommer blott i tre förbindelser, hvaraf två primära: $t_l + l$, l_l, t. e. *mortlar, kjortel;* den tredje sekundär: $t_l + l$, t. e. *hjärtlös,* uttaladt med *l.* Jfr I, 477.

7. t_n förekommer likaså blott i tre förbindelser, hvaraf två primära: $t_n + \eta$, η_n, t. e. *gartner, portnär; myrten, v. Gerdten.* Den tredje är sekundär: $t_n + n$, t. e. *hjärtnupen,* uttaladt med *n.* Jfr I, 492.

8. t_t förekommer blott i 5 (7) förbindelser, hvaraf 3 (4) primära: $t_t + t$ (alternativt *t*), t_l, t_n, t. e. i *svart, borta,* sek. *korttänkt; körtel, körtlar; myrten, myrtnar.* De öfriga 2 (3) äro tertiära: $t_t + d$ (alternativt *d*), *j*, t. e. i *hjortdödaren, bortkörd.* Jfr I, 541 och 492.

9. *j* förekommer uteslutande (primärt) före *ȿ*. Exempel se I, 441 f.

§ 24. U-ljuden.

1. *u* saknas före 11 ljud (g_g, *ş*, l_l, *m*, *w*, m_m, η_n, *ŋ*, $ŋ_n$, *z*, z_n) samt mutan k_k. Af dess 61 förbindelser äro 26 primära: *ua*, *ub* osv. i t. e. *donjuan*, sek. *dua*, *sjua; tub*, *kub*, *kerub*, *jubel*, *rubel; gud*, *bjuda; pudel*, *nudelgryn*, tert. *gudlig*, *hudlös; sudna* (kringlor), tert. *bjuden; absurd* [1], *kurdisk*, *Urdarbrunnen; ruelse*, sek. *nuet*, optativ *due; kufisk*, *Rufus*, sek. *sjufaldt; slug*, *sug; fluidum; sjuk; jul; finurlig*, tert. *figurlig*, *surlimpa; mumie*, *Numa*, vulgärt (på) *tumis; brun*, *juni*, *runa; urna*, *koturn* [1], *Saturnus* [1], tert. *surna; duo; sjuor; sup; skur; hus; kuscha* [1], sek. *Sjustjärnorna; ut; ruten* (arkaiskt och dialektalt), tert. *gjuten*, *truten; uf*, *ljuf*, *spjufver; fluor*. Sekundära äro 16: *u* + *a*, *e*, *ɐ*, *g*, *h*, *ȷ*, *k*, *ʇ*, *u*, *ɯ*, *ɑ*, *y*, *ɑ*, *æ*, *ø*, *ɵ*, t. e. i *sju‿alnar*, *‿ekar*, *‿elever*, *‿gossar*, *sjuhörning*, *sju‿jägare*, *‿kattor*, *‿tjänare*, *‿urmakare*, *‿ulaner*, *‿ungar*, *‿ytor*, *sjuårig*, *sju‿änglar*, *‿öfningar*, *‿örnar*. Tertiära åter äro 19: *u* + b_b, b_m, d_d, $ḍ_d$, $ḍ_l$, $ḍ_n$, g_g, $ꞔ_k$, l_l, n_n, p_m, p_p, *ş*, t_l, t_l, *t*, t_l, t_n, t_t, t. e. i *kubbas*' *kerubmin*, *bruddräkt*, *absurd‿dom*, *‿lögn*, *‿notis*, *slug‿kisse*, *sjukkassa*, *jullek*, *brunnacke*, *djupmetning*, *djup‿pöl*, *djurs (burspråk*, *burskap)*, *hutlös*, *uttala*, *surt (absurdt*, *purt)*, *surt‿limpbröd*, *‿nypon*, *‿tilltugg*.

2. *ɯ* saknas före 33 ljud och alla mutor. Af dess 35 förbindelser äro icke mindre än 28 primära, nämligen *ɯ* + *a*, *a*, *b*, *d*, *e*, *ɐ*, *f*, *g*, *g*, *h*, *ı*, *ȷ*, *ꞔ*, *k*, *l*, *m*, *n*, *o*, *ɵ*, *p*, *r*, *s*, *ʃ*, *t*, *v*, *ɑ*, *o*, *æ*, t. e. i *guano*, *jaguar*, *ritual*, *karduan*, *zuav; dualism*, *Juanita*, *Josua*, *papua; rubin*, *kubik*, *tuberkel; prudentlig*, *alludera; accentuera*, *roué; pueril; suffix; konjugera*, *korrugerad* (jämte *-ɯʃ-*)*; kuguar*, *frugal; Douha'n*, *muhammedansk; ruin*, *etui*, *beduin*, *jesuit*, *Louise; kujon*, *halleluja; bukett; ukas*, *dukat; ulan*, *mulatt; humör*, *rumor; unik*, *unison*, *union; duodes; fluorid* (jfr I, 527)*; supé*, *kupong*, *skrupens; furir*, *pu-*

---

[1] Här växlande med *ɑ*.

rism, urin; husar, kusin; muschik, korrugerad (äfven *-ɯg-*); *butelj, rutin; juvel, uvertyr; Muonioälf, Kuopio; fluorescens* (jfr I, 527), sek. *jungfruålder*; *duett*, sek. *rådstuärende.* De öfriga 7 äro sekundära, nämligen *ɯ* + *j*, *u*, *ɯ*, *ɑ*, *y*, *ø*, *ɵ*, t. e. i *kautschukäpp, -kärl; farstuur; jungfruuniform; hustruunge, bastuunderlag; jungfruynnest; hustruöde; badstuöppning, jungfruönskningar.*

3. *ɑ* saknas före 21 ljud (vokalen *ə* och buckalerna d_l, d_n, $ḍ_d$, $ḍ_l$, $ḍ_n$, *g*, g_g, *h*, *ş*, *ɧ*, l_l, *m*, $ŋ_n$, *ŋ*, $ŋ_n$, p_m, t_n, $ṭ_l$, $ṭ_n$, *j*) samt mutan $ɧ_k$. Före andra vokaler än *ə* förekommer det visserligen, men endast som variant till *ɯ* (jfr I, 519), hvarför det här blott behöfves att hänvisa till exemplen ofvan (se 2). Dess öfriga — dvs. med frånseende af nyssnämnda 16 vokaliska — 35 förbindelser äro samtliga primära, t. e. *Belsebub, sublim; nubb; submarin; pudrett, hufvud; udd; burdus* [1], *surdin* [1]; *skuffa; gissug, humbug; hugga; haj, tuja; hejduk, kautschuk; rucka, kucku; pulpet; bulle, buldan; burlesk* [1]; *opium, pirum; gumma, sump, dumbe; trumf, triumf; alun, munsjör; tunna, under, lunta; journal* [1], *ajournera* [1], *furnera* [1], *turné* [1]; *honung, konung; tung; borup, syrup, supplera; tupp; fnurra, hurra; buss, kusk; kursiv* [1], *resurs, vurst, stursk; dusch, musch, usch; mammut, caput* (familiæ); *hutleri; skutta, Rutger; kurtis* [1]; *turturdufva; hufvud* (uttaladt *hɑvvɑd;* högre stil *huvɑd*).

§ 25. V-ljudet.

v saknas före 27 ljud och alla mutor. Af dess 41 förbindelser äro 28 primära, nämligen *v* + alla (17) vokaler samt *d, f, j, k, l, m, n, r, s, t, v*, t. e. i *val; vals; häfd, höfding, pseudonym* [2]; *veta; vehikel, veranda; näfve, näfver, nafvel; eufemism* [2], *Eufrosyne* [2], sek. *affatta; vin; stäffa, äffa, klöffa, löfjerska, intervju; pentateuk* [2], arkaiskt *levkoja*, sek. *afkasta; kafle,*

---

[1] Här växlande med *ɯ*.

[2] Här växlande med ett konsonantiskt *u*-ljud. Se närmare s. 61 f. nedan.

äflas; pneumatisk [1], individuellt *reumatisk* [1] (vanligen *röjm-*), sek. *afmattas; dufna, däfna, eunuck* [1]; *vorden, svor, kvot, vokal, votum; rofvor, håfvor; vräka, livré, manövrera, neuralgi* [1], *pleuresi* [1], sek. *afrätta; Eusebius* [1], sek. *kväfs; autograf* [1], *farmaceut* [1], sek. *gräft; vulen, svuren; desavuera; svullen, tvungen, vulkan; hufvud* (uttaladt *huvv-*, jfr ofvan § 24, 3), sek. *afvand*; *vy, vyssja; vår, våda, två; vålm, volt, tvång; väg; nevö, nervös; vörda, vört.* Sekundära äro 8: *v* + *b, g, g, h, ħ, p, f, j,* t. e. i *afböja, -gud, -gå, -hållen, räfkula, afpassa, -sjunga, -kyld.* Tertiära äro 5 : $v + d_d$, d_l, d_n, t_l, t_n, t. e. i *ärfd‿dukat, ‿lägenhet, ‿natur, sträft‿lynne, ljuft‿namn.*

§ 26. Y-ljudet.

y saknas blott före 8 ljud (b_m, g_g, ʒ, l_l, *m*, ŋ, ʑ, $ʑ_n$) och mutan k_k. Af dess 64 förbindelser äro ej mindre än 42 primära: *y* + *a, a, b* osv. i t. e. *cyan, dryad; lya, rya, hyacint, nyans, karyatid; hybrid, sybarit, lybsk, Hübner, Düben, Nyblin; kolstybb, hybble; lyda, pryda, attityd; hydda, krydda, skydd; Rydner,* tert. *tyden, lydnad; inbyrd, dyrd,* tert. *förhyrd; hyena* (uttaladt med *e;* jfr nedan); *pyemi, syenit; hyende,* sek. *gryende, förnyelse; skyffel, knyffel, kyffe, lyfta, tyfus, tyfon; blyg; skygg; harpyja,* sek. *nygjord; byk, klyka, amykos, Tyko* (jämte $tyħ_{\bar{k}}$); *stycke; sykomor, Nycander; syl, brylå; ylle, sylta, skyldra; plym, trymå, legymer, gymnast; skymf, lymfatisk, nymf; ympa, skymma, grym; gryn, dyna; ynnest, hynda, dynt; nürnbergerkram,* tert. *glasyrn; slyngel, skrynka, dygn; embryo,* sek. *ånyo, nyodling; lyor, ryor; nypon, syperb, kypert; ypperlig, knyppla; yr, fyra; pys, rysa; syrsa,* tert. *yrsel, styrsel; plysch, grabuge, vyssja, ryssja; yta, skryt; nytta, bytt; syrtut,* tert. *dyrt, förhyrt; myrten; styf, klyfva; myologi,* sek. *blyoxid; hyena* (uttaladt med *ä;* jfr ofvan), sek. *byägor.* Sekundära äro 11: *y* + *g, h, ı, j, u, ɯ, u, y, ɑ, o, ɵ,* t. e. i

[1] Här växlande med ett konsonantiskt *u*-ljud. Se närmare s. 61 f. nedan

Nygård, nyhet, dyig, nyköpt, blyurna, ny‿uniform, nyupptagen, -ystad, -år, syöfning, dyört. Tertiära åter äro äfvenledes 11: *y* + d_{l}, ɖ$_{d}$, ɖ$_{l}$, ɖ$_{n}$, ɭ, ɳ$_{n}$, p_{m}, t_{l}, t_{n}, ʈ$_{l}$, ʈ$_{n}$, t. e. i *tydlig, hyrd‿droska, ‿lampa, ‿not, fyrling (Styrlander,* kanske snarast primär*), glasyrn‿nötes, nyp‿mig, ytlig, brytning, dyrt‿lif, ‿nöje.*

§ 27. **Å-ljuden.**

1. *ɑ* saknas före 8 ljud (g_{g}, ʂ, *m*, *w*, *y*, y_{n}, ʒ, ʒ$_{n}$) och mutan ɧ$_{k}$. Af dess 64 förbindelser äro 26 primära, nämligen *ɑ* + *b*, *d*, d_{n}, ɖ, ɖ$_{n}$ ə, *f*, *g*, ɩ, *k*, *l*, ɭ, *m*, *n*, ɳ, *p*, *r*, *s*, ʂ, ʃ, *t*, t_{l}, t_{n}, ʈ, *v*, *ɑ*, t. e. i *nobel, garderob, oboe, Robert, åbäklig; våd, låda; rodna, skåden,* tert. *åskådning; gård; ordna, orden,* tert. *gården, hårdna; oboe,* sek. *blåelse, slående; filosof, strof, måfå, fåfäng; tråg, såga; stoisk,* sek. *småid; språk; påle; sorla, orleansk, Hårleman, Borlänge; åm, arom, skråma; dån, fåne; morna* (sig), *Zorn, Torneå,* tert. *sårnad; våp, knåpa; sår; lås; Cohrs,* tert. *hårsmån; loge* (frimurar-), *eloge, brosch; båt; ålel, nåtla; belåten,* tert. *båtnad; vårta, portvin, porter; hof, gåfva; såå, nåå,* sek. *tvåårig, skråordning.* Sekundära äro 19, nämligen *ɑ* + 14 vokaler (alla utom ə, ɩ, *ɑ*) och *g*, *h*, *j*, ɧ, *ƒ*, t. e. i *gråal, två‿alnar; tvåa; blåa, sjåare, förståsigpåare; blåeld* (växtnamn); *två‿elever; grågul; gråhårig; grågyllen; blåkula; påokning, två‿oxar; tvåor; påkänning, två‿tjänare; ‿ur; ‿uniformer; ‿ungar; ‿ytor; ‿omgångar; gråärtor; påökning; blåögd.* Tertiära äro äfvenledes 19, nämligen *ɑ* + b_{b}, b_{m}, d_{d}, d_{l}, ɖ$_{d}$, ɖ$_{l}$, g_{g}, k_{k}, l_{l}, ɭ$_{l}$, m_{m}, n_{n}, ɳ$_{n}$, p_{m}, p_{p}, t_{t}, ʈ$_{l}$, ʈ$_{n}$, ʈ$_{t}$, t. e. i *garderobbetjänt, aladåbmat (garderobmamsell), bråddöd, vådlig, vårdtorn, hårdlekt, rågkorn, språkkarl, mållös (måltid), sorlrik, atommassa, lånt (låntagare), Zorntafla, skåpmat, skåpplats, båttoft, svårt‿läge, svårt‿nödställd, tårttallrik.*

2. *o* saknas före 13 ljud (b_{m}, d_{l}, d_{n}, ɖ$_{d}$, ɖ$_{l}$, ɖ$_{n}$, g_{g}, ʂ, ɭ$_{l}$, *m*, *y*, y_{n}, ɵ) och mutan ɧ$_{k}$. Af dess 59 förbindelser äro ej mindre än 44 redan primära: *o* + *a*, *a*, *b* osv., t. e. i *re-*

servoar [1], *accessoarer* [1]; *toalett* [1], *boasera* [1]; *obducera, objekt, oblat, oblik, obligat, robust* [1], *gobeläng* [1]; *snobb, jobba, dobbel; skrodera, vådevill, modell* [1], *Hodell* [1], *explodera* [1]; *brodd, jod, toddy, joddla; korderoj, kordial, ordalier, ordinera, ordentlig; poetisk* [1], *evoe* [1]; *poetik* [1]; *oboe* (äfven med *a*, se 1 ofvan), *bensoetinktur* [1]; *stoff, soffa, offentlig, bischoff; trilogi; örlog* [1], *arrogant* [1]; *grogg, dogm, loggbok; bohème* [1], *åhå; romboid* [1], *Troili* [1]; *stoj, hojta; kokett, chockera, croquis; Enok, blockad; rock, bocka; folk, volang; stolle, stolt, soldat; kommers, kommun, kommod, kommando, lagom; komfort; om, romb* [1], *pomp* [1], *kompass; afton, honnör, monopol* [1], *monolog, konnässör, konnossement; konst, madonna, månde; bornera, tornister* [1], *lornjett;* vulgärt *i morn; bonjour, konsert* (uttaladt *kång-;* äfven *kån-*), *front* (uttaladt *frångt;* äfven *frånt*); *lång, ånga; bröllop, isop, biskop; topp, soppa; torr, sporre, pastor; oss, lossa; kors, korsar, korsett, dorsal, porslin; galosch, oscillera; muskot, abbot* [1], *något, schavottera, chevrottera; skott, råtta; porträtt, portör, portion, kortege, komfort; sort, borta; chauvinism, såvera, Elof, Olof* (dessa båda dock äfven stundom med *f*-ljud i stället för *v*); *zoologi* [1]; *poem* [1], *poäng* [1]. Sekundära äro 9: *o* + *o, ȷ, u, ɯ, ɑ, y, a, ø, ɵ*, t. e. i *så*[2]*‿ond, ‿kär, ‿utan, ‿unik, ‿ung, ‿ytlig, ‿ordnad, ‿öde, ‿önsklig*. Tertiära äro 6: *o* + *l*, p_m, t_l, t_n, t_l, t_n, t. e. i *går‿lö's, bröllop‿med* (dans), *muskotlager, muskotnöt, vårt‿land, vårt‿Norrland.*

§ 28. Ä-ljudet.

æ saknas blott före 6 ljud (b_m, g_g, *ʂ*, *m*, $ɡ_n$, *ɵ*) och mutan k_k. Af dess 66 förbindelser äro ej mindre än 37 redan primära: *æ* + *b*, b_b, *d* osv., t. e. i *väbel, baby*, sek. *fäbod; näbb, bjäbba, Ebbe; kläde, plädera; bädd, gädda, grädde, rädda; ädel; värd, gärde; evärdlig*, tert. *flärdlös;* imperat. *vär-*

[1] Här växlande med *o*; jfr § 19, 1 ofvan.

[2] Här växlande med *a*, se I, 531.

dens, tert. *fjärden; häftig, bjäfs, chef; väg, läge; vägg, tveggehanda; mähä*, sek. *knähund, trähäst; nej, väja; kräk, spektakel; säck, täcke; träl, stjäla; snäll, svält, välde; kärl, pärla; kräm, gräma; emfatisk, Kempff*, tert. *jämvä'l; fem, klämma, ämbar, lämpa; skräna, hän; män, vända, vänta; järn, tärna, mode'rn; Ernst, Berns*, tert. *järndörr; dräng, stänga, bengalisk; släp, dräpa; läpp, knäppa; här, svära; schäs, läsa; färs, berså; ässja, fräsch, kalesch*, tert. lägre stil *västgöte; slät, äta; ätt, hätta; reformert*, tert. *begärt, skärt, skärtorsdag; ärt, svärta; räf, kväfva*. Sekundära äro 19, nämligen *æ* + 16 vokaler (alla utom *ə*) och *g, k, ʃ*, t. e. i *träaln; knäa, fäaktig, träask; träekrar; träetui; träet; trägolf; träig; träkol; -ok; -kärl; -urna; -utensilier; -ull; -yta; knäådrorna; träolja; träättika; klä‿öfver; läöppning*. Tertiära äro 10: *æ* + d_n, d_d, l_l, *ŋ*, *ʒ*, p_m, t_l, t_n, t_l, t_n, t. e. i *träden (klädnad), svärddans, pärldrufva, släng‿u't, släng‿un'dan, släpmundering, ätlig, förgäten, skärt‿lifstycke, kärt‿nöje*.

§ 29. Ö-ljuden.

1. *ø* saknas före 28 ljud — hvaribland alla (11) apikoalveolarer samt alla (12) *m*- och *n*- (inklusive »*ng*-») ljud — samt mutorna k_k och t_t. Af dess 43 förbindelser äro blott 11 primära, nämligen *ø* + *b, d*, d_l, *g, ʃ, l, p, s, f, t, v*, t. e. i *möbel, Döbeln; nöd, öde; ödla, Gödel, bödel*, tert. *dödlig; hög, öga; ök, söka; öl, söla; köp, löpa; lös, ösa; Eugenie* (uttaladt *Ösj-*; jfr 2 nedan), sek. *sjösjuk; söt, möte; löf, öfva*. Sekundära äro 22, nämligen *ø* + 16 vokaler (alla utom *ə*) och *f, g, h, j, k, ʃ*, t. e. i *fröart; snöa, öar; slö‿enighet; fröetablissemang; döende, förströelse, höet; höfrö, snöfri, sjöfart; sjögång; fröhandel, höhässja; snöiga; frögömme; sjökort; sjöorm, fröodling; hötjuga; slö‿usling; sjöuniform; höupplag; snöyra; höår; sjöomfluten; fröämne, sjöärenden; sjööfning; frööppning*. Tertiära ändtligen äro 10, nämligen *ø* + d_d, d_n, g_g, $ʃ_k$, l_l, p_m, p_p, t_l, t_n, t_t, t. e. i *döddagar, döden, tröggångare*

(högkvarter), rökgång, mjöllager (mjöldryga, öltår), köpman (löpmage), köppotatis, blötlagd, rötning (blötna), nöttiden.

2. ɵ saknas blott före 10 ljud (b_b, b_m, ə, g_g, ş, l_l, m, w, g_n, o) och mutan k_k. Af de 62 förbindelserna äro icke mindre än 31 — hvaribland dock ingen förbindelse med vokal — primära: ɵ + *b*, *d* osv., t. e. i *döbattanger, möblera* [1]; *Sjödén, ödmjukast* [1]; *lödder, nödga; börd, vörda; gördel, gördlar; höft, löfte; fögderi, lönnkrögeri* [1]; *högg, glögg; flöjt, nöje, blöja; spökeri* [1]; *köksa, söcken; eaudecologne; De la Gardie, Deland; bröllop, böld, hölster; örlig, örlog, Örlander, Körling,* tert. *rörlig; bömisk; öm, glömma; grön, stöna; rönn, sönder; hörn, törne; sjöng, lögn; Linköping* (uttaladt med bitryck på *-ing;* med ø, då bitrycket hvilar på *ö*); *öppen, Höpken; för, förr, höra, mörk; öster, mössa; börs, törst, mörsare; Eugenie* (uttaladt *Ösj-* med ɵ, ehuru kanske oftare med ø, se 1 ofvan); *stötta, kött, flöts; Börtzell,* tert. *förstört; ört, pörte, körtel; stöfvel* (uttaladt *stövvel*), *De Wahl.* Sekundära äro 18, nämligen ɵ + 15 vokaler (alla utom ə och o) och *h, t, j,* t. e. i *Växjöadeln, Nässjöapoteket, strö* ¹‿*enris, Växjöeleverna, strö* ¹‿*halm,* ‿*isbitar, Växjöoxar, sköt* ¹‿*om'* (dig), *Nässjö*‿*tjära, strö* ¹‿*u't, Rösiöutopierna, -undervisningen, Växjöyxor, strö* ¹‿*o'fvanpå,* ‿*ol'lon,* ‿*äg'gskal,* ‿*ö'fver, -ört'er.* Tertiära äro 13: ɵ + d_l, d_n, $ḍ_d$, $ḍ_n$, g, $ŋ_n$, ŋ, g, p_m, t_l, t_n, $ṭ_l$, $ṭ_n$, t. e. i *bjöd* ¹‿*lax',* ‿*nam'nam, förstörd*‿*dag, börden* (*vördnad*), *flög* ¹‿*a'f, förrn* (*törntagg, björndans*), *sjöng*‿*u't,* ‿*op'p* (sig), *köp* ¹‿*me'ra, bröt* ¹‿*los's,* ‿*ne'r,* (han har) *kört*‿*le'r,* ‿*ne'r.*

Enligt §§ 6—29 ofvan äga vi sålunda i nutida högsvenskt riksspråk minst 1920 förbindelser, en naturligtvis icke fullt exakt siffra, utan troligen något för låg, enär det icke gärna är tänkbart, att jag skulle ha lyckats iakttaga absolut alla fall. Af dessa 1920 förbindelser äro 1170 primära (och därjämte

---

¹ Här växlande med ø; se I, 509.

i regeln sekundära samt någon gång äfven tertiära). Enbart sekundära äro 512 och enbart tertiära 238. Då siffran 1920 så betydligt öfverstiger den ofvan s. 22 för de in abstracto tänkbara (sekundära) ljudförbindelserna angifna 1396, så beror detta dels på tillkomsten af de nämnda tertiära förbindelserna, dels på att jag, såsom ofvan s. 23 angifvet, medtagit förbindelser af mutor och språkljud, dels ändtligen därpå att ett, om ock jämförelsevis mindre, antal primära förbindelser finnas, hvilka icke därjämte kunna uppträda såsom sekundära.

B. Prosodi.

FÖRSTA KAPITLET.

Sonoritet och stafvelsebildning.

§ 30. Inledande anmärkningar.

Om begreppet sonoritet eller hörbarhetsgrad se I, 344 (och 366 f.). Ljudens relativa sonoritet är mycket olika och beror i främsta rummet på rösttonens när- eller frånvaro. Sålunda äro alla pertonerade ljud sonorare än de för öfrigt homomorfa persifflerade, aspirerade och perspirerade, så att t. e. förbindelsen $h_{\text{ɪ}}$ — *a* har sitt sonoritetsmaximum på *a*. I andra rummet beror sonoritetsgraden på talkanalens större eller mindre öppenhet. Sålunda äro låga vokaler sonorare än motsvarande höga (och i allmänhet öppna vokaler sonorare än slutna), hvadan t. e. förbindelserna *iæ*, *yø*, *ua* ha tilltagande, *æi*, *øy*, *au* däremot aftagande sonoritet. Vidare äro, allt under för öfrigt likartade förhållanden, resonanter mera sonora än insonanter, t. e. *rå*, a*del* (uttaladt *adl̥*), vat*ten* (dvs. *vattn*$_n$) med tilltagande, men *år*, *eld*, k*ant* med aftagande sonoritet; tremulanter mera än frikativor och dessa mera än explosivor, t. e. *bro*, *frö*, *psy*kisk med tilltagande, *ark*, *arf*, *asp* med aftagande och »*pst!*» med först till-, så aftagande sonoritet; orala ljud mera än nasoorala och dessa mera än nasala, t. e. *Dnie*per med till-, men *alm* med aftagande sonoritet; mediala resonanter mera än marginala, t. e. *alt* med aftagande sonori-

tet, men mediomarginala insonanter mera än mediala, t. e. *glo* med till-, men h*elg*on med aftagande sonoritet. Tager man nu hänsyn till alla dessa omständigheter, så är det tydligt, att vokalerna, såsom varande på en gång pertonerade, resonantiska, orala och mediala, komma att öfverträffa alla andra ljud i fråga om sonoritet och sålunda att företrädesvis representera det relativa sonoritetsmaximum inom en viss ljudföljd. Lägst åter i samma afseende komma naturligtvis de perspirerade explosivorna, som erbjuda icke blott ett relativt sonoritetsminimum, utan till och med ett absolut sådant, enär de ju med nödvändighet för sin bildning förutsätta och så att säga börja med en om än så liten akustisk paus, dvs. absolut ingen sonoritet [1].

Det mellan två relativa sonoritetsminima inneslutna fonemet kallas, såsom vi i det föregående (I, 366) sett, sonoritets- eller ljudstafvelse. En detaljerad särskild redogörelse för ljudstafvelsens olika möjligheter i afseende på dess byggnad i nysvenskan är tämligen öfverflödig, eftersom den knappast spelar någon annan språklig roll än att utgöra ett regulativ för och vid bildningen af den, språkligt sedt och särskildt i nysvenskan, vida intressantare exspiratoriska eller tryckstafvelsen, dvs. fonemet mellan två intensitets- eller tryckminima (se I, 364). Att ljud- och tryckstafvelse långt ifrån alltid sammanfalla är redan (I, 366 f.) påpekadt och med exempel belyst. Men oöfverensstämmelsen mellan dem båda har sina bestämda gränser, mycket olika inom skilda språk. Då t. e. *spotskt* trots sina fem ljudstafvelser (se I, 366) uppträder såsom blott en tryckstafvelse, så möjliggöres för oss svenskar detta af den ringa sonoriteten hos de i den första och de tre sista ljudstafvelserna ingående ljuden. Men t. e. frans-

[1] Jfr Jespersens (*Fonetik*, s. 523 f.) ordnande af ljuden efter tilltagande grad af sonoritet: *p, t, k; f, s, ʃ, x; b, d, g; v, z, ʒ; m, n, ŋ; l; r; y, u, i; ō, o, e; å, ā, a;* en rangrulla som i det stora hela torde kunna anses träffa det rätta.

mannen skulle icke orka med dylikt, han som låtit *spada* bli *espee* (nu *épée*), som uttalar *l'arc de triomphe* som *l'arcə d'triomphə*, ja som ofta säger *nababə* för *nabab* o. d.[1] Och omvändt, då *Asien*, *August* o. d. kan fördelas på tre tryckstafvelser, så beror detta på de ifrågakommande ljudens stora sonoritet, som göra dem väl ägnade att uppbära »tonvikt»[2]. Men det går däremot t. e. icke gärna för sig att nedbringa tryckstafvelsernas antal i *inhyses* till färre än tre eller att i *åran* uppbringa desamma till flere än två, och i båda dessa fall bli tryckstafvelserna alldeles de samma som ljudstafvelserna. Öfverhufvud förefinnes en stark »ljudlagsenlig», dvs. fysiologiskt motiverad, tendens att bringa tryckstafvelsen till öfverensstämmelse med ljudstafvelsen. Så t. e. vid hiatus, vare sig genom tillgripande af sådan »kontraktion» — rättare utbyte af sonantisk vokal mot konsonantisk — som i *lineal* > *linjal*, *linie* > *linje*, *Maria* > *Ma(r)ja*[3] o. d. eller genom »hiatusfyllning», d. v. s. utprägling af de mellan två vokaler förekommande öfvergångsljuden (se I, 400 ff.) till självständiga språkljud, såsom i *lejon* af *leon*, vulgärt *rejäl* af *reel* o. d. Den nämnda tendensen kan emellertid ofta komma att med framgång motverkas af den språkliga faktor, som i främsta rummet representerar förståndet inom språket, nämligen intensitetsaccenten (»tonvikten»), som vill om möjligt i en och samma tryckstafvelse sammanhålla hvad som för tanken hör enhetligt ihop (t. e. *spotskt*), men däremot på skilda stafvelser utskifta det som representerar olika tankemomenter (t. e. *hveteax*, icke *hvetjax* eller något dylikt). Att härvid icke alltid den ursprungliga, etymologiskt berättigade, stafvelsegränsen

[1] Jfr hos oss individuellt förekommande *attə*, *godə*, *togə* o. d. för *att*, *god* osv. Äfven hebreiskans »schva» och andra språks s. k. hjälpvokaler, »anaptyktiska» vokaler, »svarabhakti» o. d. höra hit.

[2] Jfr å andra sidan franskans *toilette*, italienskans *piano* o. d., som i sina respektive språk utan svårighet uppträda såsom tvåstafviga, ehuru de motsvarande orden i svenskan alltid uttalas som trestafviga.

[3] Jfr isl. (enstafvigt) *siá* af *séa*, *skuár* af *skóar* o. d.

respekteras, ådagalägges af sådana — stundom äfven i vulgär skrift synliga — förskjutningar som *i-nalles* för *in-alles*, *ut-trätta* för *-rätta*, *häst-tigel* (hvaraf nygutniskt *tigel*, Fårö-målets *tiglå* 'igel') för *-igel* o. d.

Det ljud, som utgör en tryckstafvelses sonoritetsmaximum, kallas dess sonant[1] eller själfljud (jfr I, 366). Denna uppbär visserligen ofta eller oftast, men visst icke (såsom vanligen påståtts) alltid, tillika tryckmaximum, dvs. är stafvelsens fortis. Så t. e. ligger i *viss* — i motsats mot förhållandet i *vis* — tryckmaximum icke på sonanten *i*, utan på (fortis) *s* och i *hatt* — i motsats mot förhållandet i *hat* — icke på sonanten *a*, utan på eller, om man så vill, i den artikulerade pausen mellan *a* och explosivan *t*, alltså på mutan t_t[2]. Jämför hurusom vissa svenska dialekter äga diftonger, i hvilka tryckmaximum tillkommer den ena, men sonoritetsmaximum den andra komponenten, t. e. *bi'en* 'ben'[3].

Alla andra ljud i en tryckstafvelse än dess sonant kallas stafvelsens konsonanter eller medljud. Ett ljuds egenskap af att vara sonant eller konsonant beror alltså förnämligast på dess omgifning. Klart är ock, att hvarje stafvelse måste ha en — och blott en — sonant, men kan ha en eller flere eller ock ingen konsonant.

§ 31. Sonanter.

Såsom sonanter kunna i svenskt riksspråk följande ljud fungera:

---

[1] Denna term har hittills ofta, t. e. ännu af Sievers i de äldre upplagorna (men icke i den 5:te) af hans *Grundzüge der Phonetik*, oriktigt användts om det ljud som uppbär tryckmaximum, dvs. stafvelsens »fortis» (jfr I, 363).

[2] Att så förhåller sig, har riktigt uppfattats och påpekats äfven af R. v. Kræmer, *Svensk metrik* II, 125.

[3] Likadant var förhållandet i det fornnordiska *he'arta* 'hjärta' o. d., hvaraf senare *hia'rta* med flyttning af tryckmaximum till den sonorare diftongkomponenten (liksom i dialekternas *Jerker* af *I'erker* 'Erik' o. d.).

a) Alla (17) vokaler, t. e. *bar, barr, ber, bevis,* ara*ber, bir, bor,* snub*bor, bur, bu*tik, *burr, by, båt, borr, bär, bö*ka, *börs.* Ytterligare exempel äro öfverflödiga.

b) Resonantiskt *l, ɭ, m, n, ɳ* med de tillfälliga varianterna l^h, $ɭ^h$ och n^h, $ɳ^h$) i följande ställningar:

1. l_l allmänt (utom i finländsk svenska) efter d_l och t_l, ofta (särskildt i helsvag stafvelse) äfven efter *s*, undantagsvis och mera vulgärt också efter andra buckaler, t. e. *handel, manteln, hasselkäpp, (buffelhud).* Se närmare I, 427 och om den tillfälliga varianten l^h I, 428.

2. $ɭ_l$ — med samma inskränkningar som i föregående fall — efter $ɖ_l$ och $ʈ_l$ samt ofta äfven *ʂ*, t. e. *gördeln, mortelstöt, hörsel.* Se närmare I, 439 och om varianten $ɭ^h$ därsammastädes.

3. m_m blott i interjektionerna $m^h m_m$ (i vanlig skrift tecknadt »hm»), $m^h m_m m$ (»hum») och m_m (»um»).

4. n_n — med samma inskränkningar som i fallet 1 ofvan — efter d_n, t_n och ofta äfven *s*, stundom efter l_l, undantagsvis och mera vulgärt också efter andra buckaler samt rent vulgärt någon gång efter ett annat n_n, t. e. *handen, vattenglas, ryssen, pallen, (frökentitel, pinnen).* Se närmare I, 428 f. och om varianten n^h I, 430.

5. $ɳ_n$ — med samma inskränkningar som i föregående fall — efter $ɖ_n$, $ʈ_n$ och stundom äfven *ʂ*, vulgärt till och med någon gång efter $ɭ_n$ och ett annat $ɳ_n$, t. e. *orden* [1], *myrten* [1], *börsen* [1], *(jarlen, kvarnen).* Se vidare I, 439 f. och om varianten $ɳ^h$ I, 440.

c) Tremulanten *r* någon gång (helst i helsvag stafvelse) efter *ɖ* och *ʈ*, t. e. *order, porter;* dessutom ofta i kommandospråkets *vänster* och *höger*, uttalade *vän'str', hö'gr'.* Se närmare I, 437 f.

---

[1] Det förtjänar anmärkas, att, då *ɳ* uppkommit af *rn* (och icke såsom i *orden* osv. af *n*), öfvergår det icke gärna till sonantiskt $ɳ_n$, hvadan t. e. *ordern, portern, persern* nästan alltid uttalas *aɖəɳ* (mycket sällan $aɖɳ_nɳ$) osv., aldrig $aɖɳ_n$ osv.

Labiolabial tremulant förekommer som sonant i interjektionerna »*ptro*» och »*brr*», se I, 413.

d) Frikativorna *s* och *f* blott i några interjektioner: *6s* (»vyss»), *ps* (»puss»), *pst*, *ts*, *s* («hyss») se I, 426, *gs* (»gyss») I, 462, *ķs* (»kiss») I, 458; *6f* (»vyssj»), *f* (»hyssj», »schy») I, 471.

De för öfrigt icke brukliga frikativorna *z* och *ʒ* fungera som sonanter i interjektionerna (*b*)*z*, *6z* (se I, 424 f.) och *6ʒ* (se I, 474).

e) *h*-ljud af ena eller andra slaget blott i några interjektioner såsom »huh», »puh» m. fl., om hvilka se närmare I, 414 f. Väl väsentligen ett sonantiskt h_a (eller h_v; jfr I, 515 med not 1) är den s. k. sucken (»ah»).

§ 32. Konsonanter.

Såsom konsonanter kunna i svenskt riksspråk följande ljud fungera:

a) Alla (51) buckaler. Exempel äro öfverflödiga.

b) Vokalerna [1] *ι* (alternativt kanske äfven *e*) och *u* (alternativt kanske äfven *u*, *u* och *o*) i vissa fall, hvarom se närmare här nedan (s. 58 ff.).

Ur det föregående (I, 401) erinra vi oss, att en förbindelse af en sonantisk och en konsonantisk vokal — hvarvid ordningen dem emellan är likgiltig — kallas diftong, en förbindelse af en sonantisk och två konsonantiska vokaler åter triftong; att diftongen, resp. triftongen kallas fallande, om den första vokalen är stafvelsens fortis, stigande, om den sista vokalen är stafvelsens fortis, och sväfvande [2], om

---

[1]) En konsonantisk vokal kallas af rätt många författare, men mycket olämpligt, för »halfvokal», en term som stundom begränsas till ställningen före den sonantiska vokalen utan att därigenom bli lämpligare, snarare tvärtom.

[2] Så J. Storm, *Englische Philologie*, 2. Aufl., s. 85 f. Sievers i Pauls *Grundriss der germ. Philologie*, 2. Aufl., I, 301, använder termen »gleichschwebend», men senare, i *Grundzüge der Phonetik*, 5. Aufl., »schwebend».

vokalerna äro i fråga om styrka ungefär jämspelta; samt att en triftong, hvars mellersta vokal är stafvelsens fortis, kallas stigande-fallande. Härtill är nu att lägga diftongernas indelning i äkta och oäkta, allteftersom den sonoraste komponenten är den starkaste (dvs. stafvelsens sonant är också dess fortis) eller så icke är fallet. Äkta äro därför t. e. såväl de fallande diftongerna i ty. *haus*, *mein*, *bräu*, engl. *boy*, *no*, fra. *oeuil*, ital. *lui* som de stigande i fra. *roi*, *lieu*, *bien*, ital. *piano*, *buono*. Oäkta äro däremot t. e. såväl den stigande diftongen i fra. *lui* som de (svagt) fallande i dalmålets (i Evertsberg) *stɩan* [1] 'sten', *fyøra* 'föra' och den snarast sväfvande i samma måls *kuønn* [2] 'korn'.

Det nutida svenska riksspråket äger inga oäkta diftonger. Vidare är det åtminstone klent beställdt med förekomsten af äkta stigande diftonger. När vi från främmande språk inlåna dylika, ombilda vi dem nämligen i regeln till »hiatus»-förbindelser, dvs. vi föra de båda vokalerna till hvar sin stafvelse, t. e. i *toalett*, *piano*, som i svenskan äro trestafviga, icke såsom i de språk, hvarifrån de lånats, tvåstafviga. Emellertid äga vi vid sidan af förbindelser af frikativt *j* med en följande vokal, annan än *i*, ett alternativt, om också icke fullt så vanligt uttal med konsonantiskt *i* i stället för det ifrågavarande *j* (se närmare härom I, 468). På detta sätt erhålla vi — och detta äfven i rent inhemska ord — icke mindre än 16 äkta stigande diftonger, sammansatta af *i* och och en följande vokal hvilken som helst utom *i* [3], t. e. i *linjal*, *vilja*, *get*, *gevär*, *linje* (sällan *linie* [4], dvs. trestafvigt, alltså

[1] Utvecklad till äkta stigande i målets *ɩærk* 'Erik' o. a.

[2] En öfvergång till äkta stigande förutsättes af moramålets *kvonn*. Jfr nysv. [*d*]*jup* af fornnord. *diup* med äkta stigande, tidigare sväfvande, ännu tidigare oäkta fallande och en gång i tiden äkta fallande (*deup*) diftong.

[3] Rent undantagsvis torde man dock kunna få höra äfven ett sådant ord som t. e. *orgier* (men väl icke t. e. *gifva*) uttaladt med *ɩ* i stället för *j*.

[4] Däremot vanligen *Asien* (och alltid *asiat*, *asiatisk*), *Italien* (men icke sällan *italjenare*, liksom ofta *Spanjen* och alltid *spanjor*) o. d.

med hiatus), *kabbeljo, orgor, ju, juvel, julle, gynna, jål, joller, mjäkig, gök, björk.*

Af större allmänlighet äro våra äkta fallande diftonger, af hvilka vi äga fem med *i*-ljud (alternativt väl någon gång ersatt af *e*-ljud, se I, 468) och två med *u*-ljud (af ena eller andra slaget) såsom sednare komponent. Uttalet är dock så till vida vacklande, att *i*-diftongerna mycket ofta utbytas mot förbindelser af sonantisk vokal med följande *j* (jfr I, 468) och — de endast i lånord eller främmande ord förekommande — *u*-diftongerna mot förbindelser af två sonantiska vokaler i hiatusställning, detta sednare desto konsekventare ju mer de ifrågavarande orden hinna att försvenskas. De faktiskt föreliggande diftongerna af nämnda slag äro följande:

I. *i*-diftonger:

1. *ai*, förekommande endast i interjektionen *aj* samt en del lånord [1], t. e. *Aina, aiss, baj, gaj* (sjöterm), *haj, kainit* (gödningsämne), *kaj, kajka* 'ro' [2], *kajman*'namne', *Kajsa, kavaj, Kebnekaise, maj, majs, malaj, Naima, paj, pajta* ('pälsa') på, *rajgräs, svaj.*

2. *ui*, endast i interjektionerna *huj* (samt uttrycken »i ett *huj*», »som en *huj*», hvarom se I, 415) och *uj.*

3. *oi*, blott i interjektionerna *ohoj, oj, voj* (finländskt) samt en hop lånord [1] såsom *boj, hojta, koj, konvoj, korderoj, loj, mojna, nojs, pojke, skoj, skojta* 'löpa kring hit och dit', *stoj, Toivo* m. fl.

4. *æi*, förekommande dels i några ursprungligen inhemska ord: *ej, frejd, hej* (lånadt?), *hejd, helbrägda, nej* och de lägre stilarternas *dej, mej, sej* samt åtskilliga verbalformer såsom *lej, lejd, lejt, säj* (= *säg*), *väj;* dels i en mängd lånord [3] såsom *bej, dejlig, dejsa* (sjöterm), *Einar, Eira, Eisen, ejder, fejd, fejning, Frej, gnejs, hanrej, hejduk, kejsare, Key, Klein, konterfej,*

[1] Se Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 5 ff.
[2] Jfr turk. *kaik* 'båt'.
[3] Se Tamm, a. st. s. 25 f. och 62 f.

lakej, lejd, mejram, mejsel, nejd, nejlika, pastej, pejla, prejning, Rein, Reinhold, sejd, sejdel, sejlare, sejsa (sjöterm), *sejsning, slejf, spejs* 'klockmalm', *strejk, timotej, Vegesack* (läs *Fäjs-*), *vejde* (örtnamn), *Wadstein* m. fl.

5. *oi*, dels i några ursprungligen inhemska ord såsom *fröjd, löjlig, slöjd* och särskildt en hop verbalformer, t. e. *böj, böjd, böjt, böjts, böjlig, böjning, dröj, flöj, förnöj, höj, plöj, röj, töj* med allehanda därtill hörande härledda former; dels i åtskilliga lånord [1] såsom *flöjt, kröjsel* (glasmästarverktyg), *löjtnant, möjlig, preussisk, reumatisk, -ism* (sällan med *u*-diftong, se II, 2 nedan [2]), *vindböjtel* m. fl.

II. *u*-diftonger:

1. *au* [3], förekommande endast i lånord (eller rent främmande ord), men i ett rätt stort antal dylika. Emellertid utbytes, i den mån dessa ord försvenskas (genom att sprida sig till alla nejder, samhällslager och stilarter), diftongen mot en förbindelse af långt *a* eller (i trycksvag stafvelse) kort *a* och *u* eller (i trycksvag öppen stafvelse, se I, 519) *u*, fördelade på två skilda stafvelser. Detta sistnämnda uttal af skriftens *au* är så godt som enrådande i en del populära ord, särskildt i många allmänt bekanta personnamn, t. e. dopnamnet *Paul* (och *Saul*) samt familjenamnen *Aulin, Baur, Braun, Laurell.* Men äfven i de flesta öfriga fall utgör det ett mer eller mindre vanligt alternativ, t. e. i *audiens, auditorium, auditör, augment, auktor,*

---

[1] Se TAMM, a. st. s. 25 f. och 62 f.

[2] *Neutrum* och *neutral* höra däremot endast sällan hit, se II, 2 nedan.

[3] Enligt LYTTKENS-WULFF, *Ljudlära*, s. 78 och 131 skola denna diftongs komponenter utgöras af långt *a* och *o* eller *u* (men »i Stockholm vanligen *åu*», ett uttal som jag för min del aldrig hört). I samma författares *Uttalsordbok* anges emellertid genomgående blott långt *a* + *o*. Det förefaller mig sannolikt, att *o* verkligen kan individuellt förekomma, ehuru det icke torde vara synnerligen vanligt. Men uppgiften rörande det långa *a* (i stället för kort *a*) beror väl på missuppfattning af det här ofvan i texten påpekade förhållandet, att långt *a* i förevarande fall förekommer vid uttal med (icke diftong, utan) hiatus. Annars skulle här föreligga det enda exemplet på att nutida svenskt riksspråk ägde lång vokal såsom komponent i en diftong.

auktoritet, aula, aurikel, Aurora, auskultant, auspicier, Austin, Australien, bautasten, centaur (kanske ännu alltid med diftong), *clown, Daug, faun, fauna, flau, Gautiod, glaubersalt, haubits, kausal, kaustik, kaution, kautschu(k), klausul, laudanum* (kanske alltid med diftong), *laudatur, Laura* (vanligen trestafvigt [1]), *Lewenhaupt, Maurits, mausolé, nautisk, paulun* [2], *pauperism, paus, plausibel, restaurera, restauration.* Några från grekiskan lånade ord ha jämte *au* — här mycket sällan växlande med *a*, resp. *a* + *u*, resp. *u* i hiatus — äfven *av*, t. e. *aeronaut, autentisk, autodidakt, autograf, autokratisk, automat, autonom, autopsi, tautologi* och väl äfven *Kaukasus* [3] (men knappast *kaukasisk*). Några mycket populära ord ha (jämte både *au* och *a-u* eller *a-u*, resp. *a-u*, *a-u*) i vulgär stil *a* eller *a* (allteftersom vokalen är lång eller kort), i »herrskapstal» äfven *a*, resp. *o*: *August, Augusta, augusti, auktion;* jfr familjenamnet *Tauvon* (läs *Tavo'n*).

2. *æu* [4], förekommande blott i lånord (eller rent främmande ord) och dessa icke särdeles talrika. Som de nästan alla härstamma från grekiskan och icke hunnit bli vidare populära, ha de ett mellan *æu* och — minst lika vanligt — *æv* växlande uttal — jfr 1 ofvan om växlingen *au: av* i ord af grekiskt ursprung — t. e. *eudemonistisk, eufemism, eufonisk, Eufrosyne* (någon gång uttaladt — halfﬁranskt — som *Öfro-*

---

[1] Ännu TALIS QUALIS i *Beppo* använder emellertid *Laura* trestafvigt blott en gång (s. 21, första gången ordet förekommer och därför kanske återgifvande förf:s oreflekterade genuina uttal), men tvåstafvigt 13 gånger (s. 23, 29, 56, 57, 65, 67, 70, 81, 85, 87, 89, 91, 99).

[2] Trestafvigt redan å det bekanta stället i WENNERBERGS *Gluntarne:* »inom hennes *paulun*».

[3] Huru främmande diftongen ter sig för de djupare samhällslagren, synes bl. a. af det vulgära, men icke ovanliga uttalet *Kau'kasus.*

[4] Enligt LYTTKENS-WULFF, *Ljudlära*, s. 56, skola denna diftongs komponenter utgöras af *æ* och *u*, men enligt *Ljudlära*, s. 131, och *Uttalsordbok*, s. 56* och flerestädes, än af *æ* och *u*, än af *ɵ* och *u*. Båda dessa sist nämnda uttal torde verkligen individuellt förekomma, men äro väl dock att betrakta som sällsyntheter.

syn!), *Eulalia, eunuck, eutanasi, farmaceut, heuristisk, neuralgi, neurasteni, pentateuk, pleuresi, pneumatisk, pseudonym* m. fl., alla ursprungligen grekiska, hvartill komma *Eurén, teutoner* och möjligen några till. De få ord, som blifvit mycket gängse, utbyta gärna *æu* mot en hiatusförbindelse af långt *e* eller (i trycksvag stafvelse) kort *e* och sonantiskt *u*, resp. *u* — jfr 1 ofvan om växlingen *au*: *a-u* eller *a-u*, resp. *a-u*, *a-u* — ett uttal som är mycket vanligt i *Eugen, Eugenie* (stundom uttaladt *Öfeni)* och det vida vanligaste i *Eufrat, Europa* (men mindre vanligt i *europé* och *europeisk*), *neutrum, neutral.* De båda sistnämnda uttalas någon gång, på grund af tyskt inflytande, med diftongen *oi*, som är det afgjordt vanligaste i *reumatisk, -ism* (sällan *ræu-, ræv-* eller *re-u-*).

Om sålunda det svenska riksspråket är fattigt på diftonger och de som finnas delvis äro, såsom vi sett, stadda i utdöende, så äro i stället de flesta af våra dialekter så mycket rikare därpå [1]. Endast den medelsvenska gruppen intar samma ståndpunkt som riksspråket, i det att diftonger här nästan alldeles saknas. Däremot har den sydsvenska gruppen att uppvisa flera nyskapade diftonger, af hvilka en särskildt för denna grupp karakteristisk är den — väl för alla dithörande munarter gemensamma — som uppkommit genom diftongering af *å* (till *au* eller något dylikt). Den nordsvenska gruppen har å de flesta håll diftonger, dels sådana som ärfts från nordisk tid, dels nya, dels båda slagen samtidigt. Diftongrikast är gutniskan, som både har kvar representanter för alla gamla diftonger och dessutom i nyare tid diftongerat alla sina långa vokaler.

Triftonger saknas i svenskt riksspråk med undantag af ett enda ord, härmningen af kattlätet: *miau* (vid sidan af det från lätets ståndpunkt något mera emanciperade *jam*, hvaraf *jama* liksom da. *miave* af *miau*). I våra dialekter träffas däremot dylika här och där, och de äro då alltid an-

[1] Se LUNDELL i Sv. landsm. I, 124 ff.

tingen stigande-fallande såsom i gutniskans (på Fårön) *niauta*[1] (så redan i fgutn.) 'njuta', *stieila*[1] (fgutn. *stiela*) 'stjäla' eller ock sväfvande — åtminstone hvad de båda första komponenterna angår — såsom i dalmålets (i Evertsberg) *krιuθpa* 'krypa'.

§ 33. Stafvelsebildning i uddljud[2].

Efter en absolut paus kan en tryckstafvelse i nysvenskt riksspråk inledas af antingen en sonant eller en till tre antesonantiska, dvs. före en sonant placerade, konsonanter. Vi få sålunda fyra hufvudfall:

a) Om uddljudet utgöres af en sonant[3], så är denna — om vi bortse från interjektionerna m_m, *s*, *f*, »huh» och »ah», hvarom se ofvan § 31, b, 3 samt d och e — alltid en vokal, som kan vara hvilken som helst utom *ə* och *ɵ*, t. e. *al, all, eld, ehuru, is, os, ut, urin, upp, yr, år, orre, ärr, ök, ört;* alltså inalles 15 möjligheter.

b) Om uddljudet utgöres af en antesonantisk konsonant, så kan denna — naturligtvis bortsedt från interjektionerna *6s*, *6z*, *6f* och *6ʒ* (se I, 412) enligt s. 6 ofvan — vara antingen

en explosiva, nämligen: *b, d, g, g*, t. e. *båt, då, gul, god; ƙ, k, p, t*, t. e. *kula, katt, på, tå; l, m, n*, t. e. *lat, mat, nu;* eller

en frikativa: *ȷ, v*, t. e. *ja, vi; f, s, ſ*, t. e. *få, så, sken;* eller

ett *h*-ljud, t. e. *hat, hatt, het, hetär, hit, hot, hut, husar, hund, hyra, hår, hopp, häst, hö, höst;* eller

tremulanten *r*, t. e. *rik;* eller

vokalen *ι* (detta dock blott alternativt i stället för *ȷ*, se I, 468 och ofvan s. 58 f.), t. e. *ja;*

alltså inalles 18 möjligheter (då vi nämligen betrakta *h*

---

[1] Numera har dock vanligen triftongens första komponent här öfvergått till frikativa (*ȷ*).

[2] Om termens betydelse se I, 408.

[3] Stundom kan denna visserligen föregås af glottal tenuis (se I, 370), men som denna företeelse i svenskan är tillfällig och utan språklig betydelse (jfr I, 371), tar jag här ingen hänsyn till densamma.

som ett enhetligt ljud enligt s. 6 ofvan, och då vi äfven lämpligast sammanföra alternativen *ȷ* och *ı* till ett enda fall).

Den på konsonanten följande sonanten är — frånsedt vissa interjektioner — alltid en af de vokaler, som enligt a) ofvan kunna förekomma i uddljud, och kan vara hvilken som helst af dessa med den ringa inskränkning rörande kombinationsmöjligheterna för *g*, *g* och *ꜧ*, *k*, som af § 11, 1 och 3 samt § 15, 1 och 3 ofvan framgår.

c) Om uddljudet (i något vidsträcktare mening taget) utgöres af två på hvarandra följande konsonanter, så är den förra (den antekonsonantiska) af dessa — frånsedt de mycket sällsynta fallen af uddljudande t_l, d_n, t_n i några rent främmande ord, hvarom se I, 476 och 491 — antingen en explosiva (*b*, *d*, *g*, *g*; *ꜧ*, *k*, *p*, *t*, *ȷ*; *m*, *n*) eller en frikativa (*v*; *f*, *s*, *ʃ*); alltså inalles 15 möjligheter, af hvilka 14 tillhöra de under b) ofvan nämnda 18. Den sednare (den antesonantiska) konsonanten är oftast tremulanten *r*; därnäst vanligast en explosiva, vare sig *l*, *m* (blott efter *s* och, i främmande ord, *ʃ*), *n* eller *ꜧ*, *k*, *p*, *t* (alla dessa fyra blott [1] efter *s*); vidare någon af frikativorna *ȷ*, *ʒ* (blott efter *ȷ*), *s* (blott i ett fåtal, nästan uteslutande mer eller mindre främmande, ord), *ʃ* (blott efter *t* i några få främmande ord) och *v* [2]; ändtligen äfven vokalen *ı*, ehuru endast alternativt i stället för *ȷ* (jfr ofvan under b); alltså inalles 13 möjligheter. Den därpå följande sonanten är alltid någon af de vokaler, som enligt a) ofvan kunna förekomma i uddljud.

Af de många härvidlag tänkbara konsonantkombinationerna förekomma faktiskt blott 56 [3] (hvaraf 16 uteslutande i mer eller mindre främmande ord) nämligen:

---

[1] Frånsedt rent främmande ord såsom *ftisis*, *ktonisk*, *ptomain*.

[2] Jag bortser här från det sällsynta uttalet *sf-* (vanligen *sv-*) i *sfinx* och *sfär*; jfr I, 425 och 416.

[3] Jag medräknar då icke de variant-uttal med konsonantiskt *ı* i stället för *ȷ* och med *sf-* i stället för *sv-*, hvarom se strax ofvan samt not 2; ej heller det sällsynta *pf-* för *f-*, hvarom se I, 408 not 2.

1. *b* + *ȷ, l, r.* Af dessa är *bȷ-* rätt sällsynt, förekommande endast i ett tiotal nysvenska rotord och blott före vokalerna *a, a, u, ɯ, ʉ, æ* och *ɵ*, t. e. *Bjarne, Bjarke* (familjenamn), *bjuda, Bjurell, bjugg, bjälke, björk.* Däremot äro *bl-* och *br-* båda mycket vanliga och förekomma framför alla de vokaler — dock icke *bl-* före *ɯ* — som uppträda i uddljud (se ofvan a), t. e. *blad, blank, blek, blessyr* (kanske dock oftare med *blæ-* än *ble-*), *blid, blod, blus, blund, bly, bloss, bläck, blöt, blöja; bra, brant, bred, bresil'ja, brist, bro, brus, brutal, brunn, bry, bråk, brott, brädd, bröd* (äfven med *ɵ* jämte *ø*, se I, 511), *bröst.*

2. *d* + *r, v.* Mycket vanligt är *dr-*, som förekommer före alla uddljudsvokaler, t. e. *drag, dragg, dref, dressin* (dock väl oftare *dræ-* än *dre-*), *dricka, drog* (af *draga*), *drufva, druid, drummel, dryg, dråp, droppe, drägg, drög, dröja.* Däremot är *dv-* mycket sällsynt, förekommande blott i tre rotord: *dvala, dväljas, dvärg* samt i familjenamnet *Dvorsky* (*Dworsky*).

3. *f* + *ȷ, l, n, r, t.* Af dessa äro *fl-* och *fr-* båda mycket vanliga och förekomma framför alla uddljudsvokaler, t. e. *flat, flacka, flere, Fleron* (familjen.), *flit, flod, fluga, fluorid, flundra, fly, flå, flotte, fläta, flöde, flöja; fras, fram, fred, fregatt, fri, from, fru, frugal, frukt, frysa, fråga, frossa, fräta, frö, fröjd.* Tämligen sällsynt åter är *fȷ-*, förekommande framför *a, a, o, u, ʉ, o, æ, ø* i tillsammans omkring ett tjog rotord, t. e. *Fjalar* (dopn.), *fjant, fjorton, fjun, Fiulsrud* (familjen.), *fjolla, fjäder, fjöl.* Än sällsyntare är *fn-*, som uppträder före *a, a, ɩ, ʉ, y, o, ø, ɵ* i ett tiotal fall, t. e. *fnas, fnaskig, fnissa, fnurra, fnysa, fnoskig, fnös, fnöske.* Nästan enastående är *ft-* i det föga brukliga främmande ordet *ftisis* (jämte några andra, än sällsyntare, kemiska ock medicinska termer).

4. *g* + *l, n, r* (jfr I, 462 f. och 5 nedan). Mycket vanliga äro *gl-* och *gr-*, som uppträda före *e, ɩ, u, y, æ, ø* och *ɵ* (*gr-* äfven före *a*), t. e. *gles, glida, glupa, glycerin, glänta,*

glöd, glömma; gren, Gregorius, grin, grufva, gry, gräs, gröda, grönska. Sällsynt åter är *gn-*, före *e, ı, u, y* och *æ* med icke ett tiotal fall, t. e. *gnet, gnida, gnu, gny, gnäll.*

5. *g* + *l, n, r* (jfr 4 ofvan). Mycket vanliga äro *gl-* och *gr-*, uppträdande före *a, a, o, u, a* och *o* (*gr-* äfven före *u*), t. e. *glad, glans, glo, glugg, glåmig,* (snö)*glopp (glossar); gran, grann, gro, Grusell, grums, grå, grotta.* Sällsynt däremot är *gn-*, före samma vokaler, men med blott ett tiotal fall, t. e. *gnaga, gnabb, gno, gnugga, gnomisk, gnostisk (Gnospelius).*

6. *ķ* + *l, n, r, s, v,* (jfr I, 458 och 7 nedan). Af dessa äro *ķl-, ķn-* och *ķr-* alla vanliga och förekomma framför *e, a* (dock icke *ķn-*), *ı, u, y, æ, ø, ɵ,* t. e. *klen, klenod, kli, klut, klyfva, kläde, klöfja* (uttaladt både med långt *ø* och, mera sällan, kort *ɵ*); *kneka, knif, knut, knyta, knä, knöl, Knöppel* (familjen.); *krets, kreera, krig, kruka, kry, kräk, krök, krön.* Icke sällsynt är *ķv-*, ehuru förekommande blott före *e, ı* och *æ*, t. e. *kved, kvick, kväll.* Enastående är *ķs-* (växlande med *s-*) i det ursprungligen utländska *xylograf* (jfr I, 458).

7. *k* + *l, n, r, t, v* (jfr 6 ofvan). Vanliga äro *kl-, kn-* och *kr-*, uppträdande före *a, a, o, u* (dock icke *kn-*), *u, a, o,* t. e. *klar, klass, klo, klusil, klump, klå, kloster; knaka, knall, knoge, knuff, knåda, knopp; krake, krafs, krog, krumelur, krumpen, kråka, kropp.* Ej sällsynt är *kv-*, ehuru förekommande endast före *a, a* och *o*, t. e. *kvar, kvalm, kvot.* Enastående är *kt-* i det sällsynta och ursprungligen utländska *ktonisk.*

8. *m* + *j, n, r.* Alla dessa förbindelser äro mer eller mindre sällsynta: *mj-* före *a, u* [1], *æ, ø, ɵ* i mindre än ett tiotal rotord, t. e. *mja* (se III, 35), *mjuk, mjälte, mjöl, mjölk; mn-* blott i det föga brukliga *mnemonik; mr* blott i det ursprungligen slaviska familjenamnet *Mraz* (*Mràz*).

---

[1] Men icke *u*, ty *mjugg* förekommer aldrig annat än omedelbart efter *i* utan mellankommande paus, alltså aldrig med uddljudande *mj*.

9. *n* + *j* (jfr I, 423 f.) förekommer blott före *a*, *u*, *ʉ*, *ø* och *o* i *nja* (se III, 35), *njure* (*Njurling*, *njuta*), *njugg*, *njöt* och det främmande *Njommelsaska* 'Harsprånget' [1].

10. *p* + *j*, *l*, *n*, *r*, *s*, *t*. Af dessa äro *pl*- och *pr*- mycket vanliga och förekomma framför alla uddljudande vokaler, t. e. *plan*, *plats*, *plenum*, *plebej*, *plikt*, *plog*, *pluringar*, *pluton*, *plugg*, *plym*, *plåga*, *plotter*, *pläga*, *plös*, *plöja*; *prat*, *prassel*, *premium*, *prelat*, *prick*, *prof*, *prut*, *prudentlig*, *prusta*, *pryl*, *prål*, *propp*, *präst*, *pröfva*, *Preutz* (familjen.). Sällsynta däremot äro: *pj*- före *a*, *e*, *ʉ*, *a*, *o*, *æ*, i mindre än ett tiotal rotord (de flesta med klandrande innebörd), t. e. *pjaskig*, *Pieron* (familjen.), *pjunk*, *pjåk(ig)*, *pjoller* (*pjåsk*), *pjäs* (*pjäxor*); *ps*- nästan blott i *Psarski* (numera utdödt?), *Psilander*, *psykisk* (undantagsvis med *s*-, som kanske är något vanligare i *psykologi*), *pseudonym* (ofta med *s*-); *pt*- blott i några lärda ord såsom *pterodaktylus*, *ptolemeisk*, *ptomain*, *ptyalin*; *pn*- blott i det sällsynta och främmande *pneumatisk*.

11. *s* + *ʃ*, *k*, *l*, *m*, *n*, *p*, *t*, *v*. Af dessa är endast *sʃ* sällsynt, förekommande framför *e*, *ɩ*, *u*, *y*, *æ*, i mindre än ett tiotal fall, t. e. *skelett*, *skiss*, *skur*, *skyt* (vanligare med *ʃ*), *skepsis*; jfr I, 406 f. Alla de öfriga äro mycket vanliga och förekomma: *st*- före alla uddljudsvokaler, t. e. *staf*, *stark*, *stek*, *stearin*, *stil*, *stor*, *stut*, *stubin*, *stump*, *styf*, *stå*, *stolt*, *stäf*, *stöd*, *stör*; *sm*- före alla utom *ʉ*, t. e. *smal*, *smattra*, *smed*, *Smedin* (familjen.), *smink*, *smorläder*, *smula*, *smuts*, *smyga*, *små*, *smolk*, *smäda*, *smög*, *smör*; *sl*- och *sn*- före alla utom *e* och *ʉ*, t. e. *slag*, *slarf*, *slef*, *slit*, *slok*, *slut*, *slump*, *slyna*, *slå*, *slott*, *släp*, *slö*, *slöjd*; *snar*, *snask*, *sned*, *sniken*, *sno*, *snut*, *snubbor*, *snygg*, *snål*, *snopp*, *snäf*, *snö*, *snöre*; *sp*- före alla utom *u* och *ʉ*, t. e. *spak*, *spark*, *spel*, *spenat*, *spik*, *spof*, *spunning* (skeppsterm), *spy*, *spå*, *spott*, *späd*, *spö*, *spörja*; *sv*- före alla utom *ʉ*, *ø*, *o*, t. e. *svan*, *svans*, *svek*, *Svenonius*, *svida*, *svor*-

[1] Det gammalmodiga *njupon* 'nypon' är väl numera fullständigt utdödt i riksspråket.

dom, svuren, svulst, svyck, svår, svång, svält; *sk* före *a, a, o, u, u, a, o,* t. e. *skal, skall, sko, Skulander, skurk, skål, skott.*

12. *ʃ + l, m, n, r, v.* Alla dessa förbindelser träffas blott i ett antal ursprungligen utländska ord (mest familjenamn och facktermer) och ersättas så småningom af motsvarande *s*-förbindelser, i den mån orden försvenskas. Exempel se I, 473 f.

13. *t + r, s, ʃ, v.* Af dessa är *tr-* mycket vanligt och uppträder före alla uddljudsvokaler, t. e. *trasa, tratt, tre, tremulera, trifvas, tro, trut, Trusell* (familjen.), *trumpen, trygg, tråd, troll, träl, trög, tröja.* Sällsynt (drygt ett dussin fall) däremot är *tv-*, som finns blott före *a, a, e, e, ı* (här oftast), *u, a, o, œ,* t. e. *tvaga, tvang, tveka, Tvelin* (familjen.), *tvina, tvungen, två, tvång, tvär.* Mycket sällsynta åter äro *ts-* och *tʃ-*, som blott förekomma i två, resp. fem ursprungligen utländska ord; se I, 420.

14. *ȷ + ʂ.* Förbindelsen är mycket vanlig och förekommer framför alla uddljudsvokaler, ehuruväl mycket sällan före de mediopalatala och velara. Exempel se ofvan s. 31.

15. *v + l, r.* Båda förbindelserna äro sällsynta, i det att *vr-* träffas i blott ett tiotal rotord före *a, a, e, ı, o, a, o, œ,* t. e. *vrak, Wrang(el), vred, vrida, vrok, vrå, vrång, vräka; vl-* åter blott i de ursprungligen slaviska, sällsynta *Vladimir* (dopn.) och *Wladislawowsky* (familjen.).

d) Utgöres uddljudet af tre på hvarandra följande konsonanter, så är den första af dessa alltid frikativan *s* [1], den andra en af tenues *ƙ, k, p, t* [1], den tredje (den antesonantiska) vanligen tremulanten *r*, sällan en af frikativorna *ȷ* (alternativt i dess ställe konsonantiskt *ı*, jfr ofvan s. 58), *v*, eller explosivan *l* [1]. Man har alltså i första rummet blott en, men i andra och tredje rummet hvardera fyra möjlighe-

---

[1] Jag bortser här från de båda, ursprungligen slaviska, familjenamnen *Hrzan* och *Wrzodek*, om hvilkas svenska uttal jag icke har mig någonting bekant.

ter. Den följande sonanten är alltid en af de vokaler, som kunna förekomma i uddljud.

Af de öfverhufvud tänkbara 16 konsonantkombinationerna föreligga faktiskt följande 8:

1. *sķ* + *r*, *v*. Af dessa är *sķr-* mycket vanligt, förekommande framför vokalerna *e*, *a*, *ı*, *u*, *y*, *æ*, *ø*, *ɵ*, t. e. *skred*, *Schrevelius*, *skri*, *skruf*, *skryt*, *skrän*, *skröplig* (uttaladt både med långt *ø* och kort *ɵ*). Däremot är *sķv-* ytterst sällsynt, t. e. i *skvätt*, lägre stil *skvimpa* 'skvätta'.

2. *sk* + *r*, *v*. Mycket vanligt är *skr-*, före *a*, *ɑ*, *o*, *ɯ*, *u*, *ɑ*, *o*, t. e. *skrap*, *skratt*, *skrot*, *skrupens*, *skrubb*, *skrå*, *skrock*; sällsynt åter *skv-*, som ej når upp till ett tiotal fall och endast träffas före *ɑ* och *a*, t. e. *skval*, *skvalp*.

3. *sp* + *ȷ*, *l*, *r*. Tämligen vanligt är *spr-*, som träffas i omkring ett tjog rotord och före alla uddljudsvokaler utom *a*, *o*, *ɯ*, *y*, *ɵ*, t. e. *spraka*, *spratt*, *spred*, *spricka*, *spruta*, *sprund*, *språk*, *språng*, *sprätt*, *spröt*. Mycket sällsynt är *spȷ-*, som blott finnes före *u* och *æ* i *spjufver*, *spjut* och *spjäla*, *spjäll*, *spjärna*; likaså *spl-*, som träffas endast före *ı* och *æ* i »*spleen*», *splint*, *split*, *splits*, *splitt*, *splittra* och *splendid* samt före *a* i facktermen *splanknologi*.

4. *st* + *r*. Förbindelsen är mycket vanlig och uppträder före alla uddljudsvokaler utom *ɯ*, t. e. *stram*, *strand*, *streta*, *strelits*, *strid*, *Strokirk* (familjen.), *strupe*, *strunt*, *stryk*, *strå*, *stropp*, *sträf*, *strö*, *ström*.

Såsom vi finna, äro samtliga dessa uddljudsgrupper strängt ordnade efter principen af successivt tilltagande sonoritet hos de däri ingående ljuden, dock med undantag af (*ft* i ordet *ftisis* och) grupperna *sķ-*, *sk-*, *sp-*, *st-* med eller utan en följande tredje konsonant. I följd af den abnorma ställning, som *s* (resp. *f*) här intar, kommer det att i ord, hvilka såsom uddljud ha någon af ifrågavarande grupper, till-

skapa en ljudstafvelse utöfver de i ordet förekommande tryckstafvelserna.

§ 34. Stafvelsebildning i slutljud [1].

Omedelbart före en absolut paus kan en tryckstafvelse afslutas medelst antingen själfva dess sonant [2] eller 1 till 7 (eller möjligen 8) efter densamma följande konsonanter (hvarvid jag för öfversiktlighetens skull bland konsonanterna upptar äfven mutorna, trots det från rent fonetisk synpunkt oegentliga i detta förfaringssätt; jfr ofvan s. 23). Vi erhålla alltså 8 (eller, om man så vill, 9) hufvudfall:

1. Om slutljudet utgöres af en sonant, så kan denna vara af följande olika slag:

en vokal, hvilken som helst utom *a* och *o* (och på sätt och vis *u*, eller om man så hellre vill *u*, eftersom detta endast förekommer såsom alternativt uttal vid sidan af *u*, resp. *u*; se I, 519), t. e. *ja, böja, se, vilse, vi, bo, nu, hustru (bastu, Falu, farstu, furu, Jesu, huru, jumfru, jungfru,* »kvarteret *Ladu*», *salu,* familjenamnen *Anjou, Indebetou* m. fl. samt möjligen ännu ett och annat ord, men som synes i det hela ett rätt sällsynt fall), *sy, gå, gorå (bigarrå, byrå, kallikå, hå, nå, så,* alla dessa med *a* omväxlande med *o;* vidare *adagio, agio, allegro, allegretto, embryo, Guille(t)mot, intermesso, pizzikato, portamento, stackato,* alla med *o* jämte *o*; alltså ett i det hela sällsynt fall), *knä, dö, Växjö (Rösiö* och några få ort- eller familjenamn till, se I, 511);

en af resonanterna l_l, l_l, m_m, n_n, η_n — med de inskränkningar i deras förekomst såsom sonanter öfverhufvud, hvilka ofvan s. 56 angifvits — t. e. *handel (mantel, hassel* o. d.), *gördel (mortel, hörsel), hm, handen (vatten, rosen), gården (porten, forsen);*

---

[1] Om termens betydelse se I, 408.

[2] En stafvelse som ändas på sonant kallas öppen, en som ändas på konsonant heter sluten.

tremulanten *r* — med de inskränkningar som ofvan s. 56 angifvits — t. e. *order (porter)*;

en af frikativorna *s*, *ʃ* (*z*, *ʒ*) i de ofvan s. 57 nämnda interjektionerna.

2. Utgöres slutljudet af en postsonantisk (dvs. omedelbart efter en sonant placerad) konsonant, så kan denna vara: en explosiva (*b*, *d*, *ḍ*, *g*, *g*; *ḳ*, *k*, *p*, *t*, *ṭ*; *l*, *ḷ*, *m*, *n*, *ṇ*, *ŋ*, *ɡ*), en frikativa (*f*, *j* — dock växlande med *ι*, se s. 59 f. ofvan — *s*, *ş*, *f*, *v*), en tremulant (*r*) eller en vokal (*ι* — växlande med *j*, se s. 59 ofvan — eller *u*), alltså inalles 25 möjligheter (då *ι* och *j* räknas som ett och samma fall). Den föregående sonanten är antingen en vokal, hvilken som helst utom *a* och *u*, eller någon af resonanterna l_l, $ḷ_l$, n_n, $ṇ_n$. I det följande lämnar jag nu exempel på hvart och ett af de särskilda fallen:

b är i det hela sällsynt och förekommer blott i ursprungligen utländska ord, men äfven där sparsamt, ehuru efter alla öfverhufvud möjliga (se strax ofvan) vokaler utom *ə*, *o*, *y*, *ø* och *ɵ*, t. e. *stab*[1], *Akab*, *efeb*, *diatrib* (*Gottlieb*, *Rothlieb*), *glob*, *tub*, *Belsebub* (äfven *-ub*), *garderob*, *Jakob* (*Gottlob*, familjenamnen *Graucob*, *Zenob*), *Kaleb*.

d förekommer efter alla vokaler utom *ɵ*, t. e. *bad*, *härad*, *led*, *Arfved* (*Härved*, *Kaled*, *Manfred*, *Seved*, *Tankred*), *tid* (*David*, *Gottfrid* o. d.), *bod*, *gud*, *hufvud* (*Fleetwood* o. d.), *pryd*, *råd*, *Nimrod* (kanske också *-od*), *säd* (*v. Melsted* o. d.), *död*, *bröd* (jfr I, 511).

ḍ uppträder efter alla vokaler utom *e*, *ə* och *ø*, t. e. *kvällsvard*, *Edvard* (*Bernhard* m. fl. på *-hard*, *Leonard*, *Rikard*; *Agardh* m. fl. på *-gardh*, *-gard*), *hird* (*vird*), *ord*, *Steinordh* (familjen.), *kurd* (*absurd*, äfven *-uḍ*; *Urd*, äfven *urd* med långt *r*), *Sigurd* (*Vigurd* familjen.), *styrd* (*dyrd*), *hård*, *Ahlford* (m. fl. familjen. på *-ford*; vulg. *laggård*), *värd*, *börd*.

[1] Då det ifrågavarande ordslutet förekommer i Leksells *Sv. rimlexikon*, inskränker jag mig i allmänhet till ett enda exempel.

f förekommer blott i ursprungligen utländska ord [1] efter *a*, *a*, *ɩ*, *ɯ*, *y*, *ɑ*, *o*, *æ*, *ɵ*, t. e. *telegraf*, *straff* (*Landgraff* m. fl. familjen.), *kalif* (*biff*), *knuff*, *Styff* (familjen.), *strof*, *stoff* (*bischoff*, *Aminoff* o. d.), *chef* (*träff*, dopn. som *Aleph*, *Josef*, familjen. som *Beäff*, *Törsleff* m. fl.), *boeuf* à la mode (svinets »*öff*», automobilens »*töff*»).

g står blott efter *e*, *ɩ*, *u*, *y*, *æ*, *ø*, t. e. *seg*, *vig*, *slug*, *blyg*, *väg*, *trög*.

g endast efter *a*, *a*, *o*, *ɯ*, *ɑ*, *o*, t. e. *dag*, *Son(n)tag* (*Miltag* m. fl. familjen.), *skog*, *gissug* (*humbug*), *råg*, *örlog* (familjen. *Herzog*, *Olrog*).

ɩ se *j* här nedan.

j, växlande med *ɩ*, se s. 59 f. ofvan, förekommer blott efter *a*, *ɯ*, *o*, *æ*, *ɵ*, t. e. *maj* (*Helleday*, o. d.), *huj* (*uj* och väl äfven familjenamnet *Nezádruy*), *skoj*, *nej* (*Murray*, *v. Nackreij* o. d.), *böj*.

ķ finnes blott efter *e*, *ə*, *ɩ*, *u*, *y*, *æ*, *ø*, t. e. *ek*, *Lamek* (*Czapek* o. d.), *rik*, *sjuk*, *byk*, *kräk*, *ök*.

k endast efter *a*, *a*, *o*, *ɯ*, *ɑ*, *o*, t. e. *tak*, *konjak* (*Isak*, *v. Vegesack* o. d.), *bok*, *hejduk* (*kautschuk* m. m.), *båk*, *Enok* (*Harlock*, *Whitlock*, *Wittrock* o. d.).

l förekommer efter alla vokaler utom *ɵ*, t. e. *al*, *gammal* (*vadmal*, *Fingal*, *Hannibal*), *fel*, *igel*, *sil*, *sol*, *gul*, *djäfvul* (*hemul*, *Koskull*, *Paijkull*, *Weibull*), *syl*, *ål*, *Eol* (hos Bellman o. a.; dopn. *Mascol*, familjen. *Therstol*), *häl*, *öl*, *Röhl* (familjen.; jfr I, 511).

ḷ finnes blott i orden *jarl*, *Karl*, *kärl*, *sorl* samt några familjenamn (*Ehrl*, *Firl*, *Jahrl*, *Pearl*, *Zerl*).

m uppträder efter alla vokaler utom *ɵ* och *ø*, t. e. *gam*, *balsam* (*Adam*, *Gilljam* o. d.), *Behm* (*Eifrém*, familjen.), *harem* (*Salem*, familjen. såsom *Eidem*, *Willem*; alla dessa exempel dock oftast uttalade med -*æm*), *regim* (*Efraim*, *Joakim*, *Selim*),

---

[1] Frånsedt det alternativa uttalet *Elof*, *Olof* (jämte *Elov*, *Olov*), hvarom se I, 416, och möjligen någon interjektion, t. e. *uff*?

fordom, Blûm (äfven stafvadt *Blüm*, familjen.; »*groom*»), *datum* (*Kockum* o. d.), *plym, åm, lagom, kräm, Böhm* (familjen.).

n likaså efter alla vokaler utom *ɵ* och *ø* samt dessutom efter (sonantiskt) l_l, t. e. *gran, mellan, len, saken, fin, ton, fjun, alun, syn, hån, afton, län, lön; adeln.*

ɳ efter samma vokaler och (sonantiskt) $ɭ_l$, t. e. *barn, sommarn, kamrern, Torbern (Müllern, Schlytern, Sibbern, v. Sneidern* m. fl. familjen.; *Vänern, Vättern; åkern* o. d.), *furirn* (familjen. *Muckenhirn*), *horn, tamburn, purpurn* (familjen. *Thorburn*), *studentkårn* (familjen. *Bohrn, Zorn, Ahlborn* o. d.), *doktorn* (familjen. *Ekorn*), *järn, hörn; gördeln.*

ŋ finns blott efter *ɪ*, t. e. *välling.*

ɡ blott efter *a* och *ʉ* i orden *orang'utang* (jämte *-taɡ'ɡ*), *pisang* och *honung, konung, ledung* samt ett tiotal familjenamn, t. e. *Poignant, Wattrang* och *Ellung, Hornung.*

p efter alla vokaler utom *ɵ*, t. e. *gap, sirap (senap), knep, salep* (familjen. *Anrep* och *Lennep;* alla dessa exempel väl dock lika ofta med *-æp* eller *-ep*), *pip, rop, sup, borup* (arkaiskt *syrup*, familjen. som *Farup, Gleerup, Thulstrup* m. fl.), *nyp, skåp, biskop (bröllop, isop, Jakob* — uttaladt *-op* jämte *-ob* — familjen. som *Luttrop*), *släp, köp, kröp* (jfr I, 511).

r förekommer efter alla vokaler utom *ɵ*, t. e. *bar, sommar, ler, åter, kurir, stor, gator, bur, purpur (Artur), dyr, tår, faktor, bär, stör* (familjen. *Lentvör*).

s efter alla vokaler utom *ɵ* samt dessutom efter (sonantiskt) l_l, $ɭ_l$, n_n, $ɳ_n$, t. e. *as, narras (Tobias, Tomas, Douglas, af Ugglas* o. d.), *hes, ätes (Akilles, Berndes, af Forselles* o. d.), *is (Adonis, Vitalis, Wallis* o. d.), *os, hus, buss (minus, Petrus,* en massa familjen. såsom *Afzelius, Floderus, Conricus* o. d.), *pys (nyss), ås, oss (patos, Amos, Isoz, Melanoz* o. a. familjen.), *gräs, lös, möss; adels (Brandels, Sandels* o. d.), *gördels (Bartels), vattens, ordens (Martens).*

ʂ äfvenledes efter alla vokaler utom *ø*, t. e. *bars, mars, officers (gers), hinders* (en massa familjen. såsom *Adlers, Evers,*

Hülphers, Olbers, Peters), bankirs (hirs), kontors, gators, burs, kurs (purpurs), styrs (Lührs), hårs (Cohrs), kors, värs, börs.

ʃ blott i ursprungligen utländska ord efter *a, a, ɪ, u, y, ɑ, o, æ,* t. e. *bagage, pallasch (mischmasch), prestige (affisch,* familjen. som *Beamisch, Frisch* o. d.), *dusch (Busch, Schlanbusch* o. a.), *plysch (grabuge, rysch, Lüsch), eloge, galosch (bosch, Gosch, Mac Intosch), bresch (de Besche, Esch).*

t efter alla vokaler utom *ɵ* samt dessutom efter (sonantiskt) *l*, t. e. *lat, annat (Dumrath, Wolrath* o. d.), *het, sammet, hit, hot, ut, mammut (caput, vismut, Hellmuth), skryt, gråt, muskot (abbot, något, Algot, Bernadotte, Elliot* o. d.), *rät, söt, gröt* (jfr I, 511); *ädelt (Jaeppelt* o. d.).

ʈ efter alla vokaler utom *ɵ* och *ɑ*, t. e. *snart, lovart (Lennart, Engelhardt, Hegardt, Levart* o. d.), *ert, koffert (häfvert, Albert, Robert, Höckert, Richert* o. d.), *skirt (skirdt), port, surt, Reifurt (Frankfurt,* familjen.), *dyrt, svårt, Alfort (Qvarfort, Hollingworth* o. d.), *lärt, stört.*

u blott efter *a*, t. e. *flau,* »*miau*», *vau* (växtnamn) och en mängd familjenamn såsom *Schau, Buckau, Lindau, Pulchau, Schartau, Wesslau.* I ett flertal af dessa ord växlar diftongen *-au* med *a* eller *a* + sonantiskt *u* eller *w*, se s. 60 ofvan.

v efter alla vokaler utom *ɵ* och *u*, t. e. *af, Gustaf, slef, Erslew (Eslew,* familjen.), *lif, bof, uf, styf, håf, orlof (Elof, Olof,* en mängd familjen. som *Beskow, Sydow* o. d.), *väf, löf,* vulgärt *röf*[1] (jfr I, 511).

3. Utgöres slutljudet af två på hvarandra följande konsonanter, så är den sednare af dessa antingen en af frikativorna *f, j, s, ʂ, ʃ, v* (alltså de samma som under 2 ofvan angifvits) eller en af explosivorna *b, d, ɖ, g, g; ʝ, k, p, t, ʈ; l, m, m, n, ɳ, ŋ, g* (alltså de samma som under 2 ofvan angifvits, med den enda skillnaden att i stället för *ɭ* här finns *m*) eller — sällan — tremulanten *r;* således summa 24 möjligheter. Den förra, postsonantiska, konsonanten åter är antingen en

[1] Om familjenamnet *Röwf* uttalas på samma sätt, är mig obekant.

af vokalerna *ɩ* (växlande med *ȷ*, se s. 59 f. ofvan), *ɯ* eller en annan resonant: b_b, d_d, $ɖ_d$, g_g, $ɡ_g$, l_l, *ɯ*, m_m, n_n, $ɳ_n$, $ŋ_n$, $ɲ_n$; eller en explosiva: *b, d, ɖ, g, ɡ, ķ, k, l, ɭ, m, ɳ, ŋ, ɲ, p, t, ʈ*, alltså de samma som under 2 ofvan (s. 71) angifvits så när som på *n;* eller en frikativa: *f, ȷ* (dock växlande med *ɩ*, se s. 59 ofvan), *s, ʂ, ʃ, v*, alltså de samma som i sista rummet (se strax ofvan); eller tremulanten *r;* eller ändtligen en af mutorna: $ķ_k$, k_k, p_p, t_t, $ʈ_t$; således inalles 42 möjligheter (då *ɩ* och *ȷ* räknas som ett och samma fall). Den före konsonantgruppen gående sonanten kan vara den samma som i fallet 2 ofvan.

Af de hundratals härvidlag tänkbara konsonantkombinationerna förekomma faktiskt blott 114 (hvaraf minst 31 uteslutande i mer eller mindre främmande ord). Detta gäller emellertid endast för det mest distinkta tal. I något ledigare sådant ökas nämligen de ifrågavarande förbindelsernas antal icke obetydligt — med 27 nya (hvaraf minst 5 mer eller mindre främmande) — därigenom, att den mellersta konsonanten bortfaller i många af de nedan under 4 nämnda trekonsonantiska slutljudsförbindelserna, särskildt *l, m, n, ɳ, ŋ, ɲ* mellan resp. l_l, m_m, n_n, $ɳ_n$, $ŋ_n$, $ɲ_n$ och en följande buckal. De nu emellertid i första rummet ifrågakommande nyssnämnda 114 kombinationerna äro följande:

b_b, m_m, $r + b$ — de båda sista fallen sällsynta och ursprungligen utländska — t. e. *gnabb, snibb, nubb, stybb, snobb (Kobb), näbb; jamb, bomb, katakomb; teorb (sorb), verb.* Om $l_l + b$ se 4 nedan.

d_d, *g, ɡ, ȷ*, l_l, *m*, n_n, $v + d$, t. e. *gadd, snedd, vidd, rodd, udd, skydd, sådd, bädd, född; vigd, vägd; gnagd; hejd, höjd; skald, eld, vild, guld, kyld (fylld), dold, våld, väld, böld; tamd; vand, hand, hind, ond, hund, synd, stånd, gränd; skafd, genomlefd, häfd* part. (*häfd* subst.), *söfd.* Om m_m, $ŋ_n$, $ɲ_n + d$ se 4 nedan.

$ɖ_d + ɖ$ blott i ordet *gard* (fäktställning).

ȷ, *l*, *w*, *p*, *r*, *u* + *f* — alla sällsynta och ursprungligen utländska — t. e. *slejf* (*Greiff, Pfeiff*); *Brynolf* (*Rudolf*); *Kamph, trumf, skymf; Kruskopf; Scharf* (*Ugarph*), *isomorf* (*Hallendorff* o. d.); *Langauf* (m. fl. familjenamn). Om l_l, n_n + *f* se 4 nedan.

g_g, ȷ + *g*, t. e. *vigg, trygg, hägg, högg* (*glögg*); *Solveig.*

g_g, *r*, *u* + *g*, t. e. *dagg, dugg, dogg; sarg, dramaturg* (jfr dock I, 481); *Daug* (*Nordaugh* m. fl. familjen.). Om l_l + *g* se 4 nedan.

r + ȷ, t. e. *arg, kirurg* (jfr dock I, 481), *sorg, berg, smörj.* Om l_l, $ɱ_m$, n_n + ȷ se 4 nedan.

ȷ, $ƀ_k$, $ŋ_n$, *r*, *s*, *ş* + *ƀ*, t. e. *Froyk* (familjen.), *strejk; veck, blick, dryck, bäck,* vulgärt *röck* 'ryckte' (*tröck* 'tryckte'); *fink* (*v. Stedingk* o. d.), vulgärt *ynk* 'ynkedom', *bänk, sjönk; pirk, dyrk, värk, björk; besk, fisk, rysk, fläsk, Sandelsk, Dardelsk, v. Qvantensk, v. Gjerdtensk* (jfr I, 460); *romersk, färsk.* Om l_l + *k* se 4 nedan.

k_k, g_n, *r*, *s*, *ş*, *v* + *k*, t. e. *lack, suck, bock; bank, lunk, skånk; ark, turk, stork; ask, fusk, påsk; barsk, morsk, stursk, torsk; tomahavk.* Om l_l + *k* se 4 nedan.

ȷ, l_l, *r*, *u* + *l*, t. e. familjen. *Beil* (*Heijll, Schreil*); *all, till, ull, fyll, såll, säll; föll; jarl* m. m. (se s. 72 ofvan), om orden uttalas med *r* + *l* och icke med *ḻ* (se I, 434); *Kaul* (*Paul* o. d. familjen.).

ȷ, *l*, m_m, *r*, *u* + *m*, t. e. *Ehrenheim* o. d.; *Malkolm, Vilhelm; kam, hem, lim, gom, dum, grym, våm, fem, öm; arm, orm, vurm, storm, ärm; Söderbaum* o. d. Om l_l + *m* se 4 nedan.

s + *m* — ursprungligen utländsk förbindelse — t. e. *spasm, schism.*

ȷ, l_l, n_n, *u*, *v* + *n*, t. e. *Weidenhain, Wadstein; aln, teln, Döbeln, fjäriln, djäfvuln, moln; sann, tenn, stinn, hon, brunn, månn* 'månne', *än, lönn; clown* (*Bergenzaun, Braun* o. d.); *Ravn* (familjen.). Om m_m, $ŋ_n$, g_n + *n* se 4 nedan.

$ɳ_n$ + *ɳ*, t. e. *narrn, i morn, herrn* — alla tre företrädesvis i de lägre stilarterna — *förrn.*

$ŋ_n$ + *ŋ*, t. e. *ring, styng (tyng), äng, sjöng.*

$ɡ_n$, *r* + *ɡ*, t. e. *slang, ung, gång; kärng.*

m_m, p_p, *r*, *s* + *p*, t. e. *kamp, klimp, sump, ymp, Wremp* (familjen.); *tapp, skepp, tripp, upp, hopp, läpp; karp (Alnarp* o. d.), *torp, skärp, snörp; asp, visp.* Om l_l + *p* se 4 nedan.

ȷ (eller här kanske alltid konsonantiskt *ı*), *u* + *r*, t. e. familjen. *Tengleir; Baur (Saur).*

b, d, ḍ, f, g, ɡ, ȷ, ḳ, k, l_l, *ḷ, m,* n_n, *ṇ, ŋ, ɡ, p, r, ṣ, ʃ, t, ṭ, u, v* (dvs. alla enligt 2 ofvan såsom slutljud möjliga ljud utom *l, n* — i hvilkas ställe här trädt l_l, n_n — och *s*) + *s*, t. e. *tubs* (familjen. *Krebs), stads, bords, tofs, vigs, dags, böjs* (familjen. *Reis, Weiss), steks, taks, vals, jarls, dams, svans, barns, vällings, konungs, skåps, narrs, Anders's* (se I, 426), *Buschs* (se I, 426), *knyts, försports, paus (Berghaus, Kraus, Strauss* m. m.), *grafs.* Om m_m, $ṇ_n$, $ŋ_n$, $ɡ_n$ + *s* se 4 nedan.

ȷ, ḍ, ṇ, ṭ, u + *ṣ* — alla utom det första och det sista fallet dock blott i de lägre stilarterna (se I, 425 f.) — t. e. *Tengleirs* (genitiv af familjen. *Tengleir*); *till bords, Sigurds; doktorns, herrns; blyerts, hörts; Baurs.*

ȷ, r, t, ṭ + *ʃ* — alla blott i några få, ursprungligen utländska ord — t. e. *Breisch* o. a. familjenamn; *marsch, Hirsch, Dorsch*[1]; *Deibitsch; Bartsch.* Om n_n, $ɡ_n$ + *ʃ* se 4 nedan.

d_d, *f, g, ɡ, ȷ, ḳ, k,* l_l, *m,* n_n, *p, s, ʃ,* t_t, *u, v* + *t*, t. e. *retrogradt, timidt, kommodt* (se I, 426 och ofvan s. 13 med not 2); *kraft; segt; svagt; Feith, flöjt; rikt; rakt; svalt; tamt; vant, känt; döpt; fast, hest; fräscht*[2]; *hatt; Bauth* (familjen.; *flaut,* neutr. af *flau*); *skeft.* Om m_m, $ŋ_n$, $ɡ_n$ + *t* se 4 nedan.

$ṇ_n$, *ṣ,* $ṭ_t$ + *ṭ*, t. e. *Arndt, fornt, modernt (Berndt, Wærndt); vurst, Fürst, borst, värst, först; hvart, Hjort, Kurt, kort, ärt, ört.*

---

[1] I den mån dessa o. d. ord försvenskas, utbytes *rʃ* mot *ṣ*, såsom t. e. genomgående skett i (siden)*sars*, af ty. *sarsche*, fra. *serge*.

[2] Emedan väl intet annat ord ändas på *-ʃt*, substituerar jag och väl mången med mig här *-ṣṭ*.

r + *v*, t. e. *arf, lurf (surf), korf, djärf.* Om l_l + *v* se 4 nedan.

4. Utgöres slutljudet af tre på hvarandra följande konsonanter, så är den sista (den slutljudande) af dessa antingen en af frikativorna *f, ȷ, s, ʂ, ʃ, v* eller en af explosivorna *b, d, g; ɧ, k, p, t, ʈ; m, m, n;* alltså summa 17 möjligheter. Den näst föregående konsonantförbindelsen är alltid någon af de ofvan under 3 nämnda tvåkonsonantiska slutljudskombinationerna, och äro alla dessa med undantag af de på *r* här representerade framför den ena eller andra slutkonsonanten, särskildt talrikt före *s*. De faktiskt förekommande hithörande förbindelserna äro följande 199 (af hvilka dock många äro högst sällsynta); en siffra som dock åtskilligt ökas — med 37 nya fall — därigenom, att i ledigare tal den andra konsonanten bortfaller uti många af de nedan under 5 nämnda fyrkonsonantiska slutljudsförbindelserna:

l_l *l* + *b* förekommer blott i *dykdalb* (familjen. *Kalb*) och *fälb.* I stället för l_l*lb* inträder vanligen l_l*b*, alltså en tvåkonsonantisk förbindelse (jfr s. 75 ofvan) [1].

$g_g g$, $ɡ_ɡ ɡ$, m_m*(m)*, $ŋ_n$*(ŋ)*, $ɡ_n$*(ɡ)*, *rȷ, rm, rv* + *d*, t. e. *tiggd, dygd; bragd; rymd, klämd, tömd; tyngd, stängd; fond; snärjd, sörjd; värmd; ärfd.* Om l_l*ȷ*, l_l*v*, m_m*ȷ*, n_n*ȷ* + *d* se 5 nedan.

l_l*(l)*, n_n*(n)* + *f* i *alf, golf* 'hafsbukt' *(Rolf), Wulff, sylf; Donf* (familjen.).

l_l*(l)* + *g* endast i *alg* (väl oftare uttaladt *alj*).

l_l*(l)*, m_m*(m)*, n_n*(n)* + *ȷ*, t. e. *talg, familj, älg, dölj; tämj; champagne, vänj.*

bs, ds, ɖs eller *ɖʂ, fs, gs, ȷs, ȷʂ, ɧs,* l_l*(l)*, *ɭs, ɭs, ms,* n_n*s*, *ɳs* eller $ɳ_n$*ʂ*, *ŋs, ps, ʂs, ʃs, ts, ʈs* eller *ʈʂ, vs* + *ɧ*, t. e. *Rothliebsk, madridsk, Svärdsk, Josefsk, Seeligsk, malajsk, Tengleirsk, Eksk, stjälk (mjölk,* familjen. *Gilck), trilsk (inbilsk; spetälsk,*

[1] I det följande innesluter jag inom parentes den konsonant, som på detta sätt genom sitt bortfall i ledigare tal ger upphof åt en tvåkonsonantisk grupp.

välsk), *Zerlsk*, *krimsk*, *rensk* (*latinsk*, *svensk*), *Wærnsk*, *Frödingsk*, *Gripsk*, *Evers'sk*, *de Beschesk*, *östgötsk*, *Richertsk*, *Erslewsk*. Om $ŋ_n s + ḱ$ se 5 nedan.

bs, *ds*, *ḍs* eller *ḍṣ*, *fs*, *gs*, *ks*, $l_l(l)$, *lṣ*, *ḷs*, *ms*, $n_n s$, *ŋs* eller $ŋ_n ṣ$, *ɡs*, *ps*, *rs*, *ṣs*, *ʃs*, *ts*, $t_t t$, *ṭs* eller *ṭṣ*, *us*, *uṣ*, *vs* + *k*, t. e. *Raabsk* (*Taubesk*), *Palmbladsk*, *Sigurdsk*, *Aminoffsk*, *haagsk*, *Haaksk*, *falk* (*folk*), *falsk* (*katolsk*, *trolsk*, *djäfvulsk*), *Birgerjarlsk*, *Dahmsk*, *romansk* (*dansk*, *vallonsk*, *skånsk*), *Zornsk*, *konungsk*, *Gleerupsk*, *Barrsk*, *Cohrs'sk*, *Buschsk*, *Bååthsk*, arkaiskt *matk*, *Levartsk*, *Schartausk*, *Baursk*, *Beskowsk*. Om $ɡ_n s + k$ se 5 nedan.

$g_g g$, $ɡ_g ɡ$ — vulgärt resp. $ŋ_n(ŋ)$, $ɡ_n(ɡ)$, se s. 15 ofvan — $l_l(l) + m$, t. e. *paradigm*; *dogm*; *palm*, *vålm* (*Holm* o. d.), *hjälm*.

$t_t t + m$ blott i *logaritm*, *rytm*.

$m_m(m)$, $ŋ_n(ŋ)$, $ɡ_n(ɡ) + n$, t. e. *famn*, *hymn*, *jämn*, *sömn*; *regn*, *dygn*, *lögn*; *vagn*, *ugn*.

$l_l(l) + p$, t. e. *valp*, *Philp*, *hjälp*, *tölp*.

$\jmath l_l$, $\jmath n_n$, $l_l n_n$, rl_l, ul_l, un_n, vn_n samt alla de under 3 ofvan anförda slutljudsförbindelserna med *b*, *d*, *ḍ*, *f*, *g*, *ɡ*, *ȷ*, *ḱ*, *k*, *m*, *m*, *ŋ*, *ŋ*, *ɡ*, *p*, *ʃ*, *t*, *ṭ*, *v* såsom andra konsonant + *s*, t. e. *Beils*, *Wadsteins*, *Döbelns*, Birger *jarls*, *Pauls*, *Brauns*, *Ravns*. Exempel på de öfriga hithörande förbindelserna är det öfverflödigt att anföra, då sådana erhållas genom att helt enkelt foga *s* till något af de ofvan under 3 gifna exemplen på motsvarande tvåkonsonantiska förbindelser, t. e. *Kobbs*, *Gadds* o. s. v. Om $l_l b$, $l_l f$, $l_l g$, $l_l \jmath$, $l_l ḱ$, $l_l k$, $l_l m$, $l_l p$, $l_l v$, $m_m d$, $m_m \jmath$, $m_m n$, $m_m t$, $n_n f$, $n_n \jmath$, $n_n ʃ$, $ŋ_n d$, $ŋ_n n$, $ŋ_n t$, $ɡ_n d$, $ɡ_n n$, $ɡ_n ʃ$, $ɡ_n t + s$ se 5 nedan.

$ḍ_d ḍ$, *ṣt*, $ṭ_t ṭ + ṣ$ — alla dock blott i de lägre stilarterna (se I, 425 f.) — t. e. *gards*, *Fürsts*, *Schwartz* (*harts*).

$n_n(n)$, $n_n t$, $ɡ_n(ɡ)$, $t_t t + ʃ$, t. e. *ångvinsch*, *punsch*, familjen. *Hänsch*; *Guntsch*, *Lentsch*; *plansch* (*Blanche*); *klatsch*, *Fritsch*, *rutsch* (*Butsch*).

bs, $b_b b$, *fs*, *gs*, $g_g g$, $g_g g$, $ȷn_n$, *ȷs*, $ꞵ_k ꞵ$, $k_k k$, $l_ɼ s$, $m_m(m)$, $m_m(p)$, $n_n s$, *ɳs* eller $ɳ_n s$, $ŋ_n(ꞵ)$, $ŋ_n(ŋ)$, $ʒ_n(k)$, $ʒ_n(ʒ)$, $p_p p$, *rb*, *rf*, *rȷ*, *rꞵ*, *rk*, *rm*, *rp*, *rv*, *sꞵ*, *sk*, *ʂꞵ*, *ʂk*, *ɯp*, *ɯs*, *vs* + *t*, t. e. familjen. *Grebst* (*Pabst*, *Probst*), *snabbt*, *räfst*, *lägst*, *tryggt*, *njuggt*, *Freund*, *Feist*, *spräckt* (*knekt*), *makt* (*lagt*), *frälst* (*äldst*), *dumt*, *krympt*, *vinst*, *Ernst*, *tänkt*, *ringt*, *sankt*, *ungt*, *knäppt*, *syperbt*, *lärft*, *sörjt*, *mörkt*, *starkt*, *varmt*, *skarpt*, *ärft* (dock vanligen med *f*, icke *v*), *friskt*, *raskt*, *färskt*, *barskt*, *Lewenhaupt*, *Faust* (*Aust*, *Knaust*), *gröfst*. Om $l_l f$, $l_l ȷ$, $l_l p$, $l_l v$, $m_m ȷ$, $m_m s$, $n_n f$, $ŋ_n s$, $ʒ_n s$ + *t* se 5 nedan.

$ɳ_n s + ʈ$ i *Ernst* (dock blott i lägre stil; jfr strax ofvan).

$l_l(l) + v$, t. e. *kalf*, *ulf*, *tolf*, *älf*.

5. Utgöres slutljudet af fyra konsonanter i följd, så är den sista af dessa antingen *s* eller någon af explosivorna *d*, *ꞵ*, *k*, *t*; alltså inalles blott 5 möjligheter. Den omedelbart förutgående konsonantförbindelsen är alltid någon af de ofvan under 4 uppräknade trekonsonantiska slutljudsförbindelserna, och torde väl dessa samtliga utan undantag vara här representerade framför den ena eller andra slutkonsonanten, särskildt talrikt före *s*. De hithörande fallen uppgå till minst ett par hundratal, men då de flesta äro ytterst sällsynta, så behandlar jag dem här nedan något mera summariskt än de föregående. Alltså:

d kan föregås af $l_l(l)ȷ$, $l_l(l)v$, $m_m(m)ȷ$, $n_n(n)ȷ$, t. e. *helgd*, *följd*; *hvälfd*; *tämjd*; *tänjd*, *skönjd*[1].

ꞵ och *k* föregås alltid närmast af *s*, så när som på det alldeles enastående $-l_l(l)mk$ i familjenamnet *Filmk*. Förbindelsen *-sꞵ*, resp. *-sk* kan fogas till nästan hvilken som helst af de under 3 (och 4) ofvan nämnda 141 tvåkonsonantiska slutljudsförbindelserna. Jämförelsevis sällan är då stamordet

---

[1] Någon förbindelse, $-m_m(m)n_n d$ kan jag icke erkänna. Det af Lyttkens-Wulff och Tegnér godkända *-mnd* i *hämnd*, *nämnd* anser jag i allt naturligt svenskt tal lyda $-m_m(m)d$. Jfr I, 429 med not 3.

annat än ett egennamn, t. e. *nidsk* [1] (*tredsk* [1]), *bondsk* (*hundsk*) [2], *hemsk* (*glömsk, lömsk*), *klipsk* (*lapsk*), *skotsk* (*spotsk, hätsk*). Synnerligen talrika, om också icke så särdeles ofta använda, äro däremot bildningar på *-sķ*, *-sk* till person- och ortnamn, t. e. *Grubbsk* (*lybsk* [1]), *Gaddsk, Hammarsköldsk, öresundsk, Pfeiffsk, Rudolfsk, Kempffsk, Bodorffsk, Häggsk, Kaggsk, Bergsk* (*göteborgsk*), *Feuksk, Schücksk, Finchsk, Kocksk, Fruncksk, Mörksk, Asksk, Torsksk, Birger-jarlsk, Stormsk, Wadsteinsk, Lingsk, Traungsk, alnarpsk* (*gottorpsk*), *Aspsk, Breischsk, Hirschsk, Kraftsk, Feihtsk, Svanfeltsk, Kantsk, Lundequistsk, Fürstsk, Hjertsk, Sparfsk* osv.

s kan föregås af $m_m(m)n_n$, $ŋ_n(ŋ)n_n$, $g_n(g)n_n$ samt dessutom nästan hvilken som helst af de ofvan under 4 anförda trekonsonantiska förbindelserna, naturligtvis med undantag af dem som själfva ändas på *s*, t. e. *Köpenhamns, dygns, vagns*; *Guntschs, Probsts, Freunds, Ernsts, Lewenhaupts, Fausts* osv. Isoleradt torde familjenamnet *Loynds* vara med sin slutljudsförbindelse $ȷn_nds$.

t kan föregås af *ȷbs*, $ķ_kķs$, k_kks, $l_l(l)f$, $l_l(l)ȷ$, $l_l(l)p$, $l_l(l)v$, $m_m(m)ȷ$, $m_m(m)s$, $n_n(n)f$, $n_n(n)ȷ$, $ŋ_n(ŋ)s$, $g_n(g)s$, p_pps, *rbs, rms* samt af hvilken som helst af de ofvan under 4 anförda 50 förbindelserna på *-sķ* eller *-sk* med föregående konsonant, t. e. *Leibst* (familjen.), *blixt* (*växt, högst*), *straxt, hälft, täljt, hjälpt, hvälft* (dock vanligen med *f*, icke *v*), *tämjt, sämst, Ranft, tänjt, hingst* (*tyngst, längst*), *fångst, näpst, Herbst* (familjen.), *närmst; trilskt, krimskt, romanskt, konungskt* osv. [3]

6. Utgöres slutljudet af f e m k o n s o n a n t e r i följd, så är den sista af dessa *ķ*, *k*, *s* eller *t*, den näst sista åter en

---

[1] Uttaladt med kort vokal.

[2] I in-, ut-, ö-*ländsk* o. d. torde däremot aldrig något *d* höras, hvadan slutljudsförbindelsen här är trekonsonantisk.

[3] Tillvaron af några förbindelser $-m_m(m)n_nt$ (i *jämnt, nämnt*) och $-g_n(g)n_nt$ (i *lugnt*) kan jag icke medge; se I, 429 med not 3 och jfr ofvan s. 80 noten. Naturligtvis ännu mindre något $-l_ldst$ i *äldst*, där väl heller ingen sakkunnig påstått, att *d* någonsin uttalas.

af samma fyra konsonanter eller ock *d*. Af de till några hundraden uppgående kombinationerna — hvilkas antal kan på samma sätt som i föregående fall än ytterligare ökas genom reduceradt uttal af förbindelser med ännu en konsonant — äro de allra flesta ytterst sällsynta och torde mången gång vara till finnandes endast på papperet, enär vid ett otvunget uttal väl knappast alla de i konsonantgruppen ingående många ljuden kunna komma till sin fonetiska rätt. Ordnade efter sista konsonanten äro fallen emellertid sålunda följande:

ķ och *k* föregås alltid närmast af *s*, och förbindelsen *sķ*, resp. *sk* kan vara föregången af nästan hvilken som helst bland de ofvan under 4 (och 5) upptagna trekonsonantiska förbindelserna (med undantag af dem som själfva ändas på *s* och de allra flesta af dem som ändas på *sķ*, resp. *sk*) samt dessutom af $m_m(m)n_n$. Bildadt af annat stamord än ett egennamn är blott *skälmsk*, af person- och ortnamn åter t. e. *Falbsk*, *Rolfsk*, *Elgsk*, *Falksk*, *Philpsk*, *Älfsk*, *köpenhamnsk*, *Blanchesk*, *v. d. Werfftsk*, *dorptsk*, *Nernstsk*, *Buchtsk*, *Butschsk*, *Faustsk*, *Lewenhauptsk* m. m. d.

s kan föregås af hvilken som helst bland de ofvan under 5 nämnda fyrkonsonantiska förbindelserna med undantag af dem på *s*, t. e. *helgds*, *Filmks*, *hjälpts*, *Ranfts*, *Herbsts* osv.

t kan föregås af hvilken som helst bland de ofvan under 5 nämnda förbindelserna på *sķ*, *sk*, t. e. *bondskt*, *öresundskt*, *gottorpskt*, *Kantskt*, *Lundequistskt*.

7. Utgöres slutljudet af s e x k o n s o n a n t e r i följd, så är både den sista och den näst sista samt den där näst förut gående en af ljuden *ķ*, *k*, *s*, *t*. Om de hithörande förbindelsernas teoretiska talrikhet, men relativt ringa praktiska användning och användbarhet gäller i ännu högre grad hvad jag yttrat ofvan under 6 rörande de femkonsonantiska. Om de särskilda fallen må anmärkas:

ķ och *k* föregås alltid af *s* och detta af *t*, före hvilket

åter går någon af förbindelserna *ȷbs*, *ɧ*$_k$*ɧs*, $l_l(l)f$, $n_n(n)f$, *rbs*, t. e. *Leibstsk*, *Blixtsk*, *delftsk*, *Ranftsk*, *Herbstsk*.

s kan, åtminstone i teorien och på papperet, föregås af hvilken som helst af de ofvan under 6 anförda femkonsonantiska förbindelserna på *ɧ*, *k* och *t*, t. e. (denna lampas sken är bättre än en) *Nernstsks*, (ett stockholmskt stadbuds inkomster äro större än ett) *östersundskts*, (alltså dessa mindre än ett) *stockholmskts*.

t kan föregås af hvilken som helst af de under 6 ofvan anförda förbindelserna på *ɧ*, *k*, t. e. *skälmskt*, *köpenhamnskt*, *Lewenhauptskt* (utseende) osv.

8. Utgöres slutljudet af **sju konsonanter** i följd, så är den sista af dessa antingen

s, föregånget af någon bland de under 7 ofvan nämnda förbindelserna på *ɧ*, *k*, *t*, t. e. (denna teaters utsikter äro ej så lysande som en) *Ranftsks*, (ett dystert barns leende är mig kärare än ett) *skälmskts*; eller

t, föregånget af någon bland de ofvan under 7 nämnda förbindelserna på *ɧ*, *k*, t. e. *Ranftskt*, *Herbstskt*.

Intetdera af dessa fall torde emellertid i lefvande tal någonsin ha förekommit annat än möjligen som experimentell öfning, och detta gäller naturligtvis än mer det slutljud af **åtta konsonanter** i följd, som verkligen kan teoretiskt uppkonstrueras genom att låta *s* fogas till någon af de nyssnämnda sjukonsonantiska slutförbindelserna på *t*, t. e. *Herbstskts*.

Såsom vi finna äro samtliga dessa slutljudsgrupper strängt ordnade efter principen af successivt aftagande sonoritet hos de däri ingående ljuden, dock med undantag af de sällsynta förbindelserna *-pf*, $-g_g gm$, $-g_g gm$ (hvilka båda därför ock vulgärt öfvergå till de principenliga $-ŋ_n ŋm$ och $g_n gm$, se s. 15 ofvan), $-l_l lȷ$, $-m_m mȷ$, $-n_n nȷ$ (hvilka tre därför ock gärna låta *ȷ* öfvergå till det med principen stämmande *ʒ*, se I, 467) samt *-ɧs*, *-ks*, *-ps*, *-ts*, *-tʃ*, *-ts*, *-ts*, *-tʃ* med eller

utan följande konsonant(er). I följd af denna sin från sonoritetssynpunkt abnorma plats kommer *s* att i ord med någon af ifrågavarande slutljudsgrupper framkalla en, ja stundom två eller tre ljudstafvelser utöfver de i ordet förekommande tryckstafvelserna, t. e. *lap-psk*, *lap-psk-ts*, *irku-ts-ksk-ts*. Samma undantagsställning ha vi för öfrigt redan funnit *s* intaga i fråga om uddljudsförbindelserna (se s. 69 f. ofvan). Öfverhufvud är den stora roll, *s* spelar både inom uddljuds- och slutljudsförbindelserna, rätt påfallande.

Märklig är ock den stora olikheten mellan uddljudsförbindelser med högst tre konsonanter och slutljudsförbindelser med ända till sju, ja om man så vill åtta dylika i följd. Tages samtidigt hänsyn till båda dessa förhållanden, så finna vi, att det tänkbara maximum af språkljud — mutorna däri inräknade — i en nysvensk tryckstafvelse är: 3 konsonanter + 1 sonant + 8 konsonanter, således tillsammans 12 ljud. Men detta maximum föreligger mig veterligt ingenstädes i verkligheten och lär väl ej heller gärna genom någon rimlig nyskapelse kunna för närvarande åvägabringas. Närmast detsamma komma sådana rena experimenter som de på ofvan antydt sätt bildade *Blixtskts* med 11 och *Herbstskts*, Sjö-*strandskts* m. m. d. med 10 ljud. Verkligt lefvande ord träffa vi väl först i ett sådant fall som Mar-*strandskt* (sällskapslif) med 9 ljud eller, för att ta ett mycket vanligt ord, *skälmskt* med 7 till 8 ljud (allteftersom det uttalas med blott l_l — såsom väl oftast är fallet — eller med $l_l l$).

§ 35. Intersonantisk [1] stafvelsebildning.

Frågan om de mellan två sonanter placerade konsonanternas fördelning på de olika stafvelserna är en af de oklaraste och mest omtvistade i hela ljudläran. Och denna punkt är särskildt därför så vansklig att utreda, som i detta afse-

[1] Dvs. mellan tvenne sonanter.

ende mycken olikhet råder emellan olika språk liksom ock mycken vacklan inom ett och samma språk. För nysvenskans vidkommande är frågan särskildt behandlad till att börja med af J. A. A[urén] [1], Noreen (båda i största korthet) [2] och Lyttkens-Wulff [3]. Att alla dessa äldre försök till problemets lösning äro misslyckade, har uppvisats af Brate [4]. Men äfven hans uppfattning af de fonetiska förhållandena — icke hans praktiskt ortografiska förslag till afstafning — synes mig icke träffa det rätta. Det samma gäller det nyaste försöket af Risberg [5]. Efter förnyad pröfning af frågan anser jag nu följande.

I nysvenskan liksom i de allra flesta språk [6] finns en bestämd fonetisk tendens att af intersonantiska konsonanter föra till den sednare tryckstafvelsen så många som möjligt, dvs. så många som hänsyn till ljudstafvelsefördelningen medger. Alltså få vi följande hufvudregel [7]:

Till den sednare stafvelsen föras alla ljud från och med sonoritetsminimum, t. e. *å-ter, å-tra, äl-ta, als-tra.* Ha alla de i den ifrågavarande konsonantgruppen ingående ljuden samma sonoritetsgrad, så faller tryck- (och medelbarligen sonoritets-)gränsen midt i gruppen, t. e. *ab-domen, as-falt, kraf-sa, stäf-ja, som-nambul, kap-ten, ak-tiv* osv.

Denna grundlag har emellertid ett stort och viktigt undantag, så att den med någon större konsekvens knappast gäller annat än i fråga om primära [8] förbindelser, såsom i de nyss anförda exemplen. De sekundära [8] och tertiära [9] förbindelserna däremot uppdelas nämligen ofta på så sätt,

---

[1] *Bidrag till Svenska Språkets Ljudlära*, s. 85 f.
[2] *Svensk språklära* af E. Schwartz och A. Noreen, s. 25 f.
[3] *Ljudlära*, s. 127 ff., och *Aksentlära*, s. 17 samt 40 f.
[4] I Nystavaren III, 113 ff.
[5] *Den svenska versens teori*, s. 28 ff.
[6] Se Sievers i Pauls Grundriss, 2. Aufl., I, 291.
[7] Rörande vissa detaljer se nedan, s. 87 ff.
[8] Om denna term se ofvan s. 7.
[9] Om denna term se ofvan s. 22.

att (tryck-)stafvelsegränsen sammanfaller med den semologiska gränsen, t. e. *ut-andas, ut-röna, allt-ifrån, till-strömma, snör-ända* (men *snö-ränna* liksom naturligtvis *snö-re*) o. d., icke *u-tandas* osv. Och detta sker desto konsekventare, ju starkare medveten denna semologiska gräns är. Med mindre konsekvens åter tillämpas det, så snart känslan af den ursprungliga betydelsegränsen börjat slappas, t. e. *i-nalles, u-tom, u-ti, u-trätta, all-smäktig, bas-tu, råds-tu, skrids-ko, Karls-ta,* där den här angifna stafvelsefördelningen redan torde vara vanligare än den äldre *in-alles, ut-om* osv. Och där den forna betydelsegränsen för (det icke språkhistoriskt bildade) medvetandet alldeles försvunnit — ja stundom till och med ersatts af en ny, »folketymologisk» betydelsegräns — följes naturligtvis den »ljudlagsenliga» hufvudregeln utan all vacklan, t. e. *all-sköns* (aldrig *alls-köns*), *följe-slagare, ar-mod* (af *arm,* icke af *mod*), *an-drake* (af *and,* icke af *drake*), *bi-frost* (jfr *bäfva* och *rast,* icke *frost*), *le-kamen* (af *lik* och *hamn*), *to-rdyfvel* (af *tord* 'gödsel' och *vifvel*), *kle-nod, kle-näte* (båda af *klen* i betydelsen 'liten'), *rek-tangel* (icke *rekt-angel* 'rätvinkel') *in-tresse* (af *inter-esse*), *pe-troleum* (af *petr-oleum* 'berg-olja'), *atmos-fär* (jämte *atmo-svär,* men icke *-sfär;* jfr I, 416), *hund-svott* (numera sällan, såsom ursprungligen, *hunds-fott;* jfr I, 416), *up-på* (aldrig längre *upp-å*). Det är en dylik ljudlagsenlig förskjutning af den ursprungliga, semologiskt motiverade stafvelsegränsen som gifvit upphof åt *ni* af äldre (hafve)*n I, på* af (up)*p å, njupon* (*nypon*) af (ste)*n-hjupon,* dialekternas *ti, tur, pi* och *punner* af resp. (u)*t i,* (u)*t ur,* (up)*p i* och (up)*p under* eller *tigel* af (häs)*t-igel* (se s. 55 ofvan) m. m. d. [1]

---

[1] Naturligtvis kan äfven omvändt någon gång en folketymologisk uppfattning ställa sig hindrande i vägen för ljudlagens tillämpning, t. e. *ek-orre* af äldre *ekorn.* Om de gamla sammansättningarna *ed-söre* och *hand-söl* någonsin annat än i skrift fått stafvelseuppdelningen *eds-öre,* resp. *hands-öl,* är väl mycket tvifvelaktigt.

Med ledning af dessa allmänna synpunkter erhålla vi följande speciella regler:

1. En intersonantisk konsonant föres till den sednare sonanten, alltså till den sednare stafvelsen. De konsonanter, som i dylik ställning kunna förekomma i svenskan, äro alldeles de samma som de, hvilka förekomma slutljudande näst efter sonant (se § 34, 2), möjligen med undantag af (konsonantiskt) *u* (jfr strax nedan), men med tillägg af *h*, alltså tillsammans minst 25, t. e. *sta-ben*, *bo-den* (dvs. -*d*$_n$*n*), *gården* (-ɖ$_n$ɳ), *telegra-fen*, *vi-ga*, *ta-ga* (-*ga*), *Jo-han*, *hallelu-ja*, *vi-ka* (-*ɟa*), *ba-ka*, *ta-la*, *so-rla* (-*ɭa*), *ga-mar*, *a-na*, *va-rna* (-*ɳa*), *välli-ngen* (-*ŋən*), *konu-ngen* (-*ŋən*), *ga-pa*, *fa-ra*, *vi-sa*, *Larsson* (-*ʂon*), *baga-get* (-*ʃət*), *ä-ta*, *ka-rta* (-*ʈa*), *ha-fva* (-*va*). Ett undantag göra durativa ljud (se I, 343) såtillvida, att de, ifall de äro långa, fördelas på båda stafvelserna, dvs. uppträda som »geminator» (se I, 365), t. e. *straf-fa* (och *strof-form*), *svaj-ja* (i vanlig skrift *svaja;* kanske oftast uttaladt *svaɪ-ja*, jfr ofvan s. 59), *för-ra* (och *för-ridare*), *vis-sa* (och *vis-sångare*), *forsa* (dvs. *foʂ-ʂa*), *duscha* (*duʃ-ʃa*), *huf-vud* (uttaladt *huv-vud);* väl ock *flaua* (dvs. *flau-ua*), om nu denna form af adjektivet *flau* öfverhufvud förekommer. Vacklande är däremot af ofvan berörda skäl stafvelsegränsen, så snart konsonantens förbindelse med den följande sonanten är sekundär, t. e. *tub-öppning* (*tub‿af* metall) hellre än *tu-böppning* (resp. *tu-baf* metall), *med-ömkan* (*med‿armen*), *jord-axel* (*gjord‿af* något), *straff-art* eller *straf-fart*, *fluss-aktig* eller *flus-saktig*, *darr-ål* m. m. d. Är konsonantens förbindelse med den föregående sonanten sekundär, så följes naturligtvis hufvudregeln, t. e. *tre-fot*, *trä-ben*. Dock ha sonanter med hvad Sievers kallar »stark geschnittener accent» [1], en tendens att draga den följande konsonanten till den förra stafvelsen, hvilket emellertid icke leder — därest tendensen öf-

[1] Se härom i kap. 3 nedan.

verhufvud får göra sig gällande — till konsonantens verkliga öfverflyttning till den förra stafvelsen, utan blott till uppkomsten af en geminata (dvs. konsonantens fördelning på båda stafvelserna, se I, 365) eller en därmed likställd ljudförbindelse (en oegentlig geminata, se s. 98 ff. nedan), t. e. *tret-ti, jas-så, fruk-kost,* vulgärt *måf-få, blåb-bär, syn-nål* o. d.

2. Två intersonantiska konsonanter fördelas — konsekvent vid primär förbindelse, vacklande vid sekundär och tertiär — på hvar sin stafvelse, så framt icke den sednare konsonanten är sonorare än den förra, i hvilket fall båda föras till den sednare stafvelsen, dock så att den förra konsonanten, om den är durativ (se I, 343) och lång, fördelas på båda stafvelserna (dvs. uppträder som geminata). Detta sednare fall — att båda konsonanterna, på grund af stigande sonoritet inom gruppen, föras till den sednare stafvelsen — föreligger vid följande förbindelser:

a) Insonant + *r* (som ju är sonorare än alla andra insonanter), t. e. *se-bra, he-dra, fo-rdra* (dvs. *-ɖra*), *E-fraim* (*refräng;* jfr *saf-fran, of-fra* o. d. med geminata), *se-gra, nå-gra, sä-kra, å-krar, ka-mrat* (*ka-mrer*), *He-nriette* (dvs. *Ha-ŋrıætt*), *kna-pra, i-sraelit* (*E-sra*), *å-tra, po-rträtt* (dvs. *-ʈrætt*), *ha-fre* (*ö-frig;* jfr vulgärt *hav-vre, öv-vrig*). Jämför däremot, hurusom, då konsonantgruppen utgöres af resonant + *r*, de båda konsonanterna enligt hufvudregeln fördelas på hvar sin stafvelse, t. e. *dal-rar, fän-rik* (*in-re, An-rep, Hen-rik*), *Ei-ra* (*mej-ram,* om *j* uttalas som konsonantiskt *ı*[1]; men däremot *æı-ȷra, mæı-ȷram,* om »*j*» är långt), *Au-rora* (*heu-ristisk, Eu-rén,* om *u* uttalas som konsonantiskt *u*: men däremot *hæ-vristisk, æ-vrén,* om *u* uttalas som *v*[2]). Jämför ock, hurusom samma fördelning, trots stigande sonoritet inom konsonantgruppen, vanligen gör sig gällande vid sekundär förbindelse, t. e. *råd-*

---

[1] Jfr s. 59 ofvan.
[2] Jfr s. 61 f. ofvan.

rum, *bak-rus* (jfr *bra‿krus* med annan stafvelsefördelning), *ut-rymme* (jfr *sju‿trymåer*), *af-resa* (jfr *bra‿vresig*) o. d.

b) Insonant (annan än *r*) + *l* eller *ḷ* (hvilka ju äro sonorare än alla andra insonanter utom *r*), t. e. *sa-blar*, *sa-dlar*, *gö-rdlar* (dvs. *-ḍḷar*), *su-fflör* (jfr *gaf-flar* o. d. med geminata), *i-glar*, *na-glar*, *rä-klar*, *ska-klar*, *ka-mlott* (*Ku-mlin*), *a-ngläs*, *konsta-plar*, *u-sla* (jfr *gis-slan*), *po-rslin* (dvs. *-ṣḷın;* jfr *körslor*, *forsla*, uttalade *ɟṣøṣ-ṣḷør*, *foṣ-ṣḷa*), *a-tlet*, *ḳjo-rtlar* (dvs. *-ṭḷar*), *ä-flan* (*skö-fla;* jfr biformen *føv-vla*). Hufvudregeln däremot följes, då förbindelsen utgöres af resonant — som i förevarande fall kan vara l_l, n_n eller konsonantiskt *ı*, *u* — eller *r* + *l*, t. e. *al-la*, *tänn-lika* (*tunn-lar*), *pej-la* (eller *pæı-ɉla*), *au-la* (då *au* uttalas som diftongiskt *au*), *jar-lar* (jfr I, 434; *härr-lig*, se s. 40, § 21, ofvan), och vanligen då förbindelsen är sekundär, t. e. *fred-lös*, *väg-lag*, *rak-lång*, *hög-lagd*, *res-lust;* ja i sådana fall som *metall-urna*, *jarl-ättling* o. d. respekteras ofta den semologiska gränsen ända därhän, att — de i dessa fall visserligen med hvarandra primärt förbundna — konsonanterna, mot hufvudregeln, båda föras till den förra stafvelsen.

c) Insonant (annan än *ɉ*, *m*, *ŋ*, *g*, *r*, *v*) + *n* eller *ṇ*, t. e. *Ke-bnekaise* (*Ka-bner*, *Hü-bner*), *he-dnisk*, *o-rdna* (dvs. *-ḍṇa*), *Fa-fner* (äfven *Faf-fner* liksom *Hæf-fner* o. d.), *gedi-gna*, *mo-gna*, *rä-kna* (*stry-knin*), *sa-kna*, *hä-pna*, *å-sna* (jfr *vis-sna*), *fö-rsnilla* (dvs. *-ṣṇılla;* jfr *körsnär*, dvs. *ɟṣøṣ'-ṣṇær* jämte sällsynt *ɟṣø-ṣṇæ'r*), *ku-schning* (jämte *kusch-ning*, emedan förbindelsen är sekundär; jfr *duschning*, dvs. *duf-fnıṇ* eller *-nıŋ*), *po-rtnä'r* (dvs. *-ṭṇæ'r*, men därjämte oftare *poṭ'-ṭṇær* eller, emedan förbindelsen är sekundär, *poṭ'ṭ-ṇær* och möjligen äfven *po'ṭ-ṇær* liksom *poṭ* jämte *poṭṭ*). Enligt hufvudregeln åter förfares, då förbindelsen består af resonant (l_l, n_n, *ı*, *u*) eller *ɉ*, *m*, *ŋ*, *g*, *r*, *v* (dvs. ljud med ungefär samma eller större sonoritet än *n*) + *n*, t. e. *al-nar*, *tun-na*, *Ei-nar* (dvs. *æı-nar* eller *æɉ-nar*), *eu-nuck* (dvs. *æu-nukk* eller *æv-nukk*, se s. 61 ofvan), *gym-nast*, *sig-nera* (dvs. *sıŋ-nera*), *mag-nat* (dvs. *mag-nat*), i

högre stil stundom *var-na* (se I, 424) o. d., samt vanligen då förbindelsen är sekundär, t. e. *telegraf-nät, ök-namn, hjärt-nupen.* Rörande undantag af typen *moln-agat* jämför *metall-urna* o. d. ofvan under b).

d) Insonant (annan än *ȷ, l, n, ŋ, ẓ, r, v*) + *m*, t. e. *bo-dmeri, py-gmé, pra-gmatisk, La-kmé, schi-smatisk* (jfr *lisma*, uttaladt *lis-sma*), *fö-rsmå* (*Te-rsme'den, sche-rsmin*), *ka-schmir* (äfven *kaʃ-ʃmir*), *ari-tmetisk*. Hufvudregeln åter gäller, då förbindelsen utgöres af resonant (m_m, *ı, u*) eller *ȷ, l, ŋ, ẓ, r, v* + *m*, t. e. *am-ma, Nai-ma* (*reu-matisk*, dvs. *röj-matisk*), *kal-muck* (*skal-meja, Al-mén*), *ar-mar, pneu-matisk*, samt vanligen då den är sekundär, t. e. *tub-mynning, lag-man, vers-mått, misch-masch* o. d. Om undantag sådana som *varm-ugn, lamm-öga* (men t. e. väl oftare *lam-munge* än *lamm-unge*, emedan denna sammansättnings stora vanlighet ger den ljudlagsenliga tendensen större spelrum) gäller hvad ofvan under b) sagts om *metall-urna* o. d.

e) Insonant (annan än *l, m, n, ɳ, ŋ, r, v*) + *ȷ*, t. e. *su-bjekt* (mera »lärdt» *sub-jekt* på grund af medvetande om förbindelsens ursprungligen sekundära natur), *glä-dje* (*grena-djär*), *su-ggestion* (om uttaladt med *gȷ*, se s. 29 ofvan), *Fri-tjof* (äfven *-ȷ̧ʂof*). Jämför däremot dels t. e. *böja* (uttaladt *bɵı-ȷa*), *ral-jera, tan-gera, lorn-jett, sör-ja, stäf-ja*, dels t. e. *ned-göra, hög-ljudd, ut-jaga* o. d. En skarp semologisk gräns kan föranleda undantag både af typen *berg-ås* (jfr om *me-tall-urna* o. d. ofvan under b) och i motsatt riktning, t. e. *frö-mjöl* (icke *fröm-jöl*), *ko-njure* o. d.

f) Insonant (annan än *ȷ, l, m, n, ɳ, ŋ, ẓ, r*) + *v*, t. e. *a-dvokat* (mera »lärdt» *ad-vokat*, jfr ofvan under e), *e-kvator, Aha-sverus* (*atmo-svär* jämte *atmos-fär* se ofvan s. 86). Jfr däremot dels t. e. *kopai-va* (*Toi-vo*), *hal-fvera, kon-valje, ling-vist, en-voyé, är-fva*, dels t. e. *ned-väg, kram-varor, barn-vagn* o. d. Om undantag af typen *sparf-art* jfr ofvan under b).

g) Tenuis + *s* eller *ʂ*, t. e. *e-xempel* (*a-ccent*), *a-bsint* (om

ordet uttalas *a-psint*, jfr I, 410; annars *ab-sint*), *tape-tsera*, *te-rtiär* (dvs. *-tsıær*). Jfr däremot dels t. e. *häl-sa, mam-sell, lan-sett, avan-cera, Kaj-sa, Eu-sebius*, dels t. e. *hop-sätta, bak-sida, ut-se*. Om undantag sådana som *dans-öfning, brons-ögla, päls-ärm* o. d. jfr ofvan under b).

h) Tenuis + *f*, t. e. *fri-ktion* (dvs. *-kfon*), *a-ktion* (*-kfon*), *ado-ption* (*-pfon*), *na-tion* (*-tfon*), *po-rtion* (*-tfon*). Jfr däremot dels t. e. *mar-schera, chan-gera, man-schett*, dels t. e. *bort-stjäla, svep-skäl, Ek-sjö*. Sådana undantag som *punsch-ångor, rutsch-åkning, marsch-ordning*, o. d. förklaras såsom *metall-urna* o. d. (se ofvan under b).

i) Tvifvelaktig synes mig stafvelsefördelningen i de — för öfrigt mycket sällsynta och af föga brukliga ord representerade — fall, där man har att göra med primär förbindelse af *b, d, g, g* och ett föregående perspireradt ljud, t. e. *asbest* (se I, 410), *Dresden* (jfr I, 422), *rotgel* (se I, 464), *afgan* (se I, 482); de alternativa uttalen med *b, d* osv., resp. *p, t* osv. uppvisa däremot tvifvelsutan stafvelsefördelningen *a-sbest, Dre-sden* osv., resp. *as-pest, Dres-ten* osv. Af semologiska skäl afdelas det naturligtvis *vis-bok, res-dag, hvit-gul, filosof-gräl* o. d.

Till hvar sin stafvelse höra de båda konsonanterna i alla öfriga fall, dvs. dels vid aftagande sonoritet inom gruppen, t. e. *gub-be, al-bansk, em-bargo, ver-bet; hyd-da, höj-der, vil-da, vän-da, pen-dyl, söf-da; garden* (dvs. *gaḍ-ḍn̥*); *slej-fer, syl-fid, kam-fert, or-fisk; vig-gar, fin-gera, gur-gel; vag-ga, amal-gam, en-gagera; strej-ken, fin-ken; poj-kar, al-kor, an-kan, or-ka, as-ka, bars-ka; rin-ga* (dvs. *rıŋ-ŋa*); *mån-ga* (dvs. *moŋ-ŋa*), *kär-ngar; Sei-ppel, skal-pera, ham-pa, vär-pa, as-par; of-ta, hoj-ta, sal-ta, vän-ta, kas-ta; värs-ta* (dvs. *væş-ṭa*); dels ock vid ungefär samma sonoritetsgrad hos båda konsonanterna, t. e. *ab-domen, fos-for* (*as-falt;* mera sällan *fos-svor*, nästan aldrig *as-svalt*, jfr I, 416), *haf-sig, fik-tiv, trak-tera, kap-ten* m. m. Vid förbindelse af muta och en följande tenuis

tillfaller naturligtvis pausen (mutan) den första stafvelsen och det enda ljud som finnes (tenuis) den andra stafvelsen, t. e. *fic-ka*, *tac-ka*, *tap-pa*, *mat-ta*, *svarta* (dvs. *svaț-ța*). — Undantag från denna allmänna fördelningsregel bero på hänsyn till en semologisk gräns, t. e. å ena sidan *snabb-åkning*, *vadd-yta*, *guld-ålder*, *sand-ört*, *skymf-ord*, *vägg-öppning*, *bank-obligation*, *ask-onsdag*, *sång-öfning*, *kärng-aktig*, *asp-art*, *kraft-uttömning*, *makt-ägande*, *rock-ärm*, *svart-al* o. d., å andra sidan *sjö-skadad*, *trä-spån*, *bo-ställe* o. d.

3. Tre eller flere intersonantiska konsonanter fördelas efter alldeles samma principer, som ofvan under 2 utvecklats. Således gäller i detalj följande:

a) Tre konsonanter föras på grund af stigande sonoritet inom gruppen till den sednare stafvelsen i sådana, sällsynta, fall som *växla* (dvs. *væk-ksla*), *vuxna* (*vak-ksna*), *betsla* (*bet-tsla*) o. d., där konsonantgruppen föregås af en muta. Vacklan uppstår på grund af skarpa semologiska gränser, så att t. e. *klock-slag*, *pip-snugga*, *blixt-snabb*, *lax-not* o. d. äro vanligare än *kloc-kslag* osv.

b) Två konsonanter föras till sednare stafvelsen under samma förutsättning, dvs. därest de utgöra någon af de ofvan under 2, a)—h) nämnda grupperna med stigande sonoritet, t. e. *an-dra*, *vol-fram*, *an-kra*, *jämra* (dvs. *jæm-mra*), *skin-gra* (dvs. *fiŋ-ŋra*), *pur-pra*, *hals-tra*; *bab-bla*, *pad-dla*, *gur-gla*, *har-kla*, *gamla* (dvs. *gam-mla*), *din-gla* (*diŋ-ŋla*), *sör-pla*, *kän-sla*, *kons-tlad*, *körtlar* (dvs. *jsøț-țlar*); *bun-dna*, *härs-kna*, *skrum-pna*, *led-sna*, *pun-schning* (eller *punsch-ning* på grund af förbindelsens sekundära natur), *kris-tna*, *svartna* (dvs. *svaț-țņa*); *lac-kmus*, *as-tma*; *ac-kja*, *läp-pja*, *stil-tje*; *växa* (dvs. *væk-ksa*), *plum-psa*, *licen-tiat* (dvs. *-tsiat*); *Växjö* (dvs. *Væk-kfø*), *kau-tschuk*. Jfr den på grund af semologiska hänsyn oregelbundna fördelningen i t. e. å ena sidan *and-rum*, *ring-lagd*, *bröst-nål*, *kork-matta*, *öst-göte* (jämte sällsynt *øs-jsøtə* och vanligt *øf-føttə*), *vänt-sal*, *kant-skifva* o. d., å andra

sidan *gall-skrika, metall-spjut, halm-strå* o. d., ja till och med — månne på grund af folketymologisk anslutning till *sträck?* — *dyfvel-sträck* jämte det etymologiskt riktiga och dessutom ljudlagsenliga *dyfvels-träck*.

c) En konsonant föres till sednare stafvelsen i alla öfriga fall, t. e. *sörj-de, värm-de, hvälf-de, skälms-ka, öm-se* (dvs. *ømm-sə*), *plan-schen* (*plagg-fən*), *tolf-te, tänk-te, värp-te, svuls-tig, skulp-tur* osv. Undantag bero på hänsyn till semologiska gränser, t. e. *sörjd‿och* (saknad) — jfr *sörj‿dock* (icke) — *lamm-stek, kall-skuren* (jfr t. e. *hals-kuren*, där *k* är aspirata, under det att *kall-skuren* har oaspireradt *k* på grund af dess ställning efter ett till samma stafvelse hörande *s*, se I, 461) o. d., ja *fy-rspann* o. a. d., emedan en afdelning *fyrs-* (dvs. *fyʂ-*) icke i samma grad uppehölle sammanhanget med *fyr(a)* som *-rspann* (dvs. *-ʂpann*) med *spann*.

Som vi lätt kunna finna, äro de intersonantiska konsonantgrupperna med få undantag strängt ordnade inom sig efter principen af först (eventuellt uteslutande) successivt aftagande, sedan (eventuellt uteslutande) successivt tilltagande sonoritet hos de däri ingående ljuden, t. e. *halstra, Stormska, ekrar.* Undantagen äro af samma art, som dem vi träffat i fråga om slutljudsförbindelsernas sonoritetsföljd (se s. 83 f. ofvan), och framkallas väsentligen af dena bnorma placeringen af *s* i sådana fall som *näps-te* (med tre ljudstafvelser: *næp-ps-te*), *blix-tra* (*blık-ks-tra*), *fåvits-ko* (*fa-vı-ts-ko*), hvarjämte dock träffas sådana sällsynta fall som *Butschs-ka* (*But-tʃ[s]-ka*), *dogm-bildning* (*dog-gm-b.*); allt, såsom vi se, fall där ljudstafvelsernas antal öfverskjuta tryckstafvelsernas.

ANDRA KAPITLET.

Kvantitet (uttalstid).

§ 36. Språkljudens olika förmåga af kvantitets-förändring.

Angående skillnaden mellan momentant och kontinuerligt frambragta — »momentana» och »durativa» — ljud se I, 343; om innebörden af termen kvantitet eller »uttalstid», dvs. den större eller mindre tid, under hvilken ett fonem (eller en paus) varar, jfr I, 344. På sistnämnda ställe har framhållits, såväl att som ock hvarför man i fråga om momentana ljud och i all synnerhet momentana språkljud knappast kan tala om olika grader af kvantitet. Om ock kvantitetsolikheten är stor mellan de momentana ljud, som frambringas t. e. det ena genom slaget af en malmklockas kläpp och det andra genom en droppes fall på stenen, så är däremot skillnaden nästan eller alldeles ingen — åtminstone är den ej uppfattbar medelst våra hörselorgan — mellan ett *p* och ett *t* eller mellan ett mer energiskt och ett mindre energiskt *p;* detta beroende på att ljudkällans elasticitet, som i fråga om momentana ljuds kvantitet ju är af afgörande betydelse (se I, 344), i de sednare fallen är ungefär densamma. Momentana ljud äro alla explosivor (se I, 368), vare sig tenues eller medior. Dessa ha därför — eller kunna åtminstone af oss betraktas såsom hafvande — alla oföränderligen samma kvantitet: de äro »korta» (om hvilken terms betydelse se

närmare nedan i § 38) och kunna icke i egentlig mening förlängas [1], än mindre förkortas. De durativa ljuden däremot, till hvilka våra frikativor, tremulanter och resonanter höra, äro på grund af sitt frambringningssätt alla i princip och till möjligheten variabla i fråga om kvantitet, detta dock icke alla i samma grad. Jag betraktar därför här hvar för sig dessa tre grupper med hänsyn till deras kvantitativa förhållanden i nysvenskt riksspråk.

1. Af de sju normalt förekommande frikativorna uppträda sex med växlande kvantitet, nämligen *f, j, s, ş, ſ, v*, t. e. *telegraf: straff, såˬja: soja* (dvs. *soj-ja* [2]), *vis*: *viss*, (min) *fars* (dvs. *faş*): (en lustig) *fars* (*faş*), (frimurar)*loge* (*laſ*): *galosch* (*-loſ*), *häfda* (betänkligheter): *häfda* (sin rätt). Däremot förekommer *ş̌* endast såsom kort — om skälet därtill, den uteslutande postkonsonantiska ställningen, se § 39, B, 3, b) nedan — t. e. *tjäna* (dvs. *ɉşæna*). Likaså det sällsynta *б* (alltid konsonantiskt), under det att de äfvenledes sällsynta *z* och *ʒ* (båda alltid sonantiska, se I, 424 f. och 474) vanligen äro anmärkningsvärdt långa och endast undantagsvis af normalt »kort» kvantitet.

2. Tremulanten *r* har växlande kvantitet, t. e. *bar: barr*. Den sällsynta (alltid sonantiska) labiolabiala tremulanten i »*ptro*» och »*brr*» är vanligtvis relativt lång.

3. I fråga om resonanterna är det lämpligt att taga i betraktande dessas underafdelningar hvar för sig:

a) Klusilerna kunna i följd af sin egendomliga bildning (se I, 375) endast med svårighet förlängas, och skillnaden i uttalstid blir ganska obetydlig äfven vid jämförelse mellan deras möjligast korta och möjligast långa kvantitet, en skillnad som emellertid är i någon mån märkbarare ju längre

---

[1] Om deras mycket oegentligt s. k. förlängning se nedan s. 98 ff.

[2] Växlande med *soι-ιa* (se s. 58 f. ofvan). Emellertid torde det vanligaste uttalet vara ett tredje: *soι-ja*, och på motsvarande sätt i öfriga fall af »långt *j*».

fram artikulationsstället är beläget. Dock torde i alla händelser en kvantitetsväxling vara äfven för det icke särskildt fonetiskt skolade örat uppfattbar hos dem alla fem, t. e. *tubplåt: gubbpäls, blodtörst: groddtråd, biljardduk: gardläge, väggkant: väggklocka, lagkarl: slaggklump.* Emellertid är det åtminstone tänkbart, att den kvantitetsolikhet, vi tro oss här märka, beror på en illusion, så att vi tillskrifva kvantiteten, hvad som i själfva verket blott tillhör intensiteten. I alla händelser är den eventuella kvantitetsskillnaden så obetydlig, att jag anser mig kunna i det följande betrakta klusilerna såsom varande oföränderligen korta ljud.

b) *H*-ljuden torde icke förekomma såsom långa annat än då de uppträda såsom sonanter i några interjektioner: »huh», »puh», »ah» m. fl. (se ofvan s. 57 och I, 414 f.). Annars är *h* i sin vanliga användning såsom uteslutande antesonantiskt placerad konsonant (jfr § 39, B, 1 och 3) alltid kort, möjligen dock någon gång en smula förlängdt i de få fall, där det uppträder intersonantiskt, t. e. *ja(h)ha, jo(h)ho, ne(h)hej.*

c) (De pertonerade) nasalerna ha alla sex en ganska märkbart växlande kvantitet, t. e. *trumpe't: trum'pet, triumfera: triumf, prinsessa: prins, järndörr: herr*n‿*där, tänk‿u't: tänk, bankrutt: bank.*

d) Af de två (pertonerade) marginala oralerna har l_l växlande kvantitet, t. e. *fult: fullt.* Däremot förekommer $\underline{l}_l$ blott såsom kort, t. e. *pärltänder.*

e) Bland (de pertonerade mediala oralerna, dvs.) vokalerna förekomma otvifvelaktigt sex, nämligen *e, ɩ, o, y, æ* och *ɵ*, allmänt med växlande kvantitet, t. e. *hett: het, viss: vis, bebodd: bod, ryck: ryk, släpp: släp, förr:* (han) *för.* Lika otvifvelaktigt är, att *ɑ*, *ə* och *ɯ* i högsvenskt riksspråk blott förekomma såsom korta [1], t. e. *bevis, dike* (*söker*), *husar.* Det-

[1] Om långt *ɑ* och *ɯ* i finländskt svenskt riksspråk se I, 502, resp. 520.

samma torde kunna sägas om *ʉ*, ty det långa *u*-ljud, som förekommer i några interjektioner (*buh*, *hu*, *muh*, *uh*, *uhu*), är — såsom I, 518 not 2 påpekats — om ock snarlikt, så dock på grund af sin bildning med framskjutna läppar icke fullt identiskt med ett långt *ʉ*, som däremot föreligger i många af våra dialekter. Nästan detsamma kan sägas äfven om *ɵ*, hvilket såsom långt förekommer uti högsvenskt riksspråk endast i sång som ställföreträdare för *o*, men däremot visserligen i finländskt svenskt riksspråk är det normala (se I, 526). Ungefär lika sällsynt är långt *a*, som endast förekommer i ett par interjektioner och några vulgarismer (se I, 521 not 2). Då vidare långt *o* knappast är med full säkerhet påvisadt i annat riksspråk än sådant, som är i någon mån dialektalt färgadt, i synnerhet Götalands, och äfven där uppträder endast i ett mindre antal ord (t. e. *kol*, *lofva*, *porla*) samt i alla händelser tydligen är stadt i utdöende (se I, 524 f.), så tar jag ej heller härtill någon hänsyn i det följande. De återstående fyra vokalerna — *a*, *u*, *ɑ*, *ø*, alla »slutna» (se I, 538 ff.) — ha det gemensamt, att de uti ett ords lexikaliska form (dvs. den form ett ord har, då det står isoleradt, t. e. såsom svar på en fråga) blott förekomma såsom långa, möjligen med undantag af *ɑ*, som nog ännu torde böra anses äfven i detta fall kunna uti riksspråket (liksom obestridligen i en mängd dialekter) förekomma såsom kort, ehuruväl då stadt i utdöende (se I, 532 [1]). Vid grammatisk (dvs. på ordbildnings- och ordfogningslagar beroende) förkortning äro dessa vokaler nämligen regelbundet ersatta af motsvarande »öppna», resp. »halföppna» (se I, 540) vokaler, alltså af resp. *a*, *ʉ* eller (i öppen trycksvag stafvelse, se I, 519) *ɯ*, *o*, *ɵ*, t. e. *grad: gradera*, *gud: gɯdinna*, *filosɑf: filosofera*, *sjø: till sjɵss* o. d. Dock råder såtillvida vacklan, att vid fall af mycket stark association mellan den grammatiskt förkortade formen och den lexikaliska (vare sig af samma ord eller af dess etymologiska

[1] I r. 2 därstädes är »trycksvagt» tryckfel för »tryckstarkt».

stamform) kan ofta den förra uttalas icke blott med kort öppen (resp. halföppen), utan äfven med kort sluten vokal, och detta sker desto lättare och oftare, ju starkare associationen är (se resp. I, 530, 512, 531 och 509) t. e. *ja‿viss't*[1], *baku't*[2], *du‿vil'l, uti'*[3]; *gɑ‿på'*[4], *ɑsninna; dø‿bort', møblera* (kanske oftare med *ø*; jfr *Växjø* på grund af ej längre kändt sammanhang med *sjø*).

Såsom ofvan (s. 94 f.) nämnts, kunna explosivor icke i egentlig mening vare sig förlängas eller förkortas. Emellertid användes hittills allmänneligen uttrycken »lång» och »kort» äfven om dessa ljud, ehuru de vid en noggrann analys visa sig icke kunna vara annat än — om man så vill — det sednare. Med termen »lång explosiva» åsyftas därför i realiteten en förbindelse af en (kort) explosiva med en omedelbart föregående homorgan artikulation, som vid tenues utgöres af en artikulerad paus, dvs. en muta, vid mediorna däremot af den i hvarje fall motsvarande resonanten. Att ingen verklig förlängning i någotdera fallet äger rum, framgår, utom af den aprioriska insikten om omöjligheten att förlänga ett momentant frambragt ljud och af en noggrann aposteriorisk iakttagelse, äfven däraf att det tillträdande element — vare sig ljud eller paus — som uppfattas såsom »förlängning», befinnes vara detsamma för flera olika ljud, t. e. d_d för *d*, d_l och d_n, t_t för *t*, t_l och t_n osv., hvilket förhållande naturligtvis vore en omöjlighet, därest hvarje särskildt ljud såsom sådant förlängdes, dvs. erhölle längre uttalstid.

---

[1] Jfr *hvɑd: hvad‿då'*, där associationen af naturliga skäl verkar i motsatt riktning, så att ett tryckstarkt *hva(d)* uppstår vid sidan af *hvɑd* (se I, 521).

[2] Jfr *Dalin* trots *dɑl*, emedan det forna associationsbandet dem emellan numera väl är fullständigt upplöst.

[3] Jfr *jungfrɯ, hustrɯ*, hvilkas sammanhang med *frɯ* numera ej längre kännes.

[4] Jfr *slo‿til'l*, hvaraf dialekternas tryckstarka *slo* (eller *slθ*) för *slɑ* utvecklats, liksom *uppot* (trots *ɑt*), hvaraf dialekternas tryckstarka *ot (θt)*.

Att man för denna förstärkning kommit att bruka och fortfarande utan nämnvärd olägenhet — blott man nämligen är medveten om termens olika reella innebörd i olika fall — kan bruka termen »förlängning», resp. »långt» ljud och vid fördelning på två stafvelser »geminata», beror därpå, att dessa kombinationer förekomma under alldeles samma etymologiska och grammatiska förhållanden, som annars representeras af de i egentlig mening långa ljuden, resp. att de reduceras till blott tenuis eller media i samma ställningar, där de långa ljuden förkortas. Men i sak är det strängt taget lika orimligt, som om man kallar vokalerna *a, u, a, ø* för resp. »långt» *a, u, o, ø* eller omvändt *a, u* osv. för resp. »kort» *a, u* osv., på den grund att *a, u* osv. stå i samma etymologiska och grammatiska förhållande till resp. *a, u* osv. som långt *e* till kort *e*, långt *i* till kort *i* osv.

Hvad nu först tenues beträffar, så kunna de alla utan undantag uppträda såsom »långa» i nyss angifven mening, t. e. *löpa: lopp, kapott: kappa, galop[p]ad: galopp; köpman: lappmudd; get: getter, jät[t]inna: jätte, grammatik: grammatisk* (dvs. *-attisk*), *tio: sjuttio, söt: sötma, mat: matmor, skjuta: skjuts; åtel: kittel; flatna: vattna, maten: vatten; kvarte'r: kvart* (dvs. *kvaṭṭ*), sup. *bort* (*boṭ*): adv. *bort* (*boṭṭ*); *kjortlar: sportler; parten: kvarten; tjäna: lättja* (om det uttalas *læʃʃa*); *rik: rikta, paket: packe; kost: frukost* (dvs. *frukk-*), *vaka: vakt.*

Af mediorna åter kunna alla utom *m*, som på grund af sin uteslutande postkonsonantiska förekomst blott uppträder såsom kort, förekomma såsom i nyssnämnd mening »långa», t. e. *rab[b]in: rabbi, sab[b]a'ten: sab'bat; tubmynning: gubbmage; kläda: klädd, vad[d]era: vadd, blad: bläddra, id: idka; odla: joddla; rodna:* (äfven uttaladt) *roddna; gardera: gard; gördel: gardläge; gården: garden* (dvs. *gaḍḍṇ*, fäktterm); *vigilans: vigg; aga: agg; skola: skall, kontrol[l]era: kontroll, kaval[l]eri: kavall, hal: halka; pärla: pärllager; sum[m]era: summa, förnäm: förnämst; mina: min* (dvs. *minn*), *väninna: vän* (dvs.

vänn); penningar: pengar (dvs. *pæŋŋar); konung: kung* (dvs. *kuŋŋ*).

Sammanfatta vi nu det föregående och likställa därvid den sist nämnda oegentliga förlängningen med den först behandlade egentliga, så finna vi alltså, att af våra 68 normalt förekommande nysvenska riksspråksljud äro:

A. Icke använda vid förlängning, dvs. endast förekommande såsom korta, 16, nämligen median *m*, frikativan *ş*, den marginala resonanten l_r *h*-ljud, vokalerna *ɑ*, *ə* och *u* samt i normala fall *a*, *e*, *u* och *o*, hvartill kommer i viss, ofvan (s. 95 f.) angifven, mening alla klusiler, alltså b_b, d_d, $ḍ_d$, g_g, och g_g.

B. Uteslutande använda vid förlängning, dvs. endast förekommande såsom långa, 4, nämligen i vanliga fall vokalerna *a*, *u*, *a* och *ø*. Vi finna således, att i svenskan liksom i många andra språk de slutna vokalerna föredraga lång kvantitet, de öppna däremot kort.

C. Använda på båda sätten, dvs. förekommande både såsom långa och korta, de öfriga 48, af hvilka dock — 17 medior och 11 tenues — blott i ofvan (s. 98 f.) angifna oegentliga mening uppträda som långa.

§ 37. Kvantitetsförändringarnas orsaker.

Naturligtvis äro kvantitetsgraderna strängt taget oändligt många. Och detta af flera olika skäl. Först och främst är då att märka, att olika individer vanligen tala i ett något olika tempo, dvs. med en något olika genomsnittshastighet, så att t. e. den ene personen kan, användande sitt vanliga och normala uttal, för frambringandet af en viss fras begagna blott hälften (²/₃, ³/₄ osv.) så lång tid som den andre använder för samma fras. Och detsamma gäller naturligtvis i fråga om de mindre enheterna: språktakt, stafvelse och de enskilda språkljuden, åtminstone de durativa bland dem. Man kan alltså säga, att de flesta personer ha sitt särskilda,

individuella »normaltempo». Detta tempo, som lättast kan iakttagas och mätas vid frambringandet af en fras af neutralt tankeinnehåll, är väsentligen afhängigt af den ifrågavarande individens temperament, så att t. e. en liflig (»ifrig», »pigg» osv.) person talar betydligt fortare än en trög (»lugn», »långsam», »dåsig» osv.) person [1]. Men härtill kommer, att hvarje individ har utom sitt normaltempo en mängd andra, framkallade af allahanda olikartade undantagsstämningar eller tillfälliga begär, af hans så att säga undantagstemperamenter. Så t. e. leda lifliga sinnesrörelser (såsom vrede, fruktan, stegradt intresse o. d.) till ett abnormt hastigt tempo, omvändt en nedsättning af själsverksamheten (såsom vid trötthet, olust, ovisshet — då man »drar» på orden — likgiltighet o. d.) till ett abnormt långsamt tempo. Men då alla de nämnda företeelserna icke omedelbart äro af språklig, utan af psykologisk betydelse, så lämnar jag dem här så till vida åsido, att jag åtnöjer mig med att i likhet med Brugmann [2] vid förefallande behof skilja emellan ett snabbare taltempo, allegro, och ett långsammare, lento.

Emellertid förefinnas äfven inom en och samma individs normaltempo otaliga kvantitetsgrader, hufvudsakligen beroende på de många olikartade syften, för hvilkas tillgodoseende kvantitetsväxling tages i anspråk. De viktigaste af dessa äro följande:

1. Rent grammatiska, närmare bestämdt semologiska, i det att fonemerna rent oreflekteradt tilldelas en konventionell och traditionell kvantitetsgrad för att dymedelst kunna få sina för hvart och ett af dem specifika betydelser, hvilka ofta äro afhängiga just af denna speciella kvantitet (vare sig denna står eller icke står i sammanhang med en viss bestämd in-

---

[1] Intressanta hithörande experimenter med mätningar ha företagits af fransmannen B. Bourdon, som redogör därför i sitt arbete *L'expression des émotions & des tendances dans le langage* (Paris 1892), s. 92 ff.

[2] *Grundriss der vergleichenden Grammatik*, 2. Aufl. I, 62 not.

tensitetsgrad, som i förra fallet ofta är det primära och framkallat just denna bestämda kvantitetsgrad), t. e. *vīsa: vĭssa, sālig: sălig* (= död, t. e. salig far, salig kungen), *jāg* (och inte du) *hăr* (gjort det): (tag allt) *jăg hār* (= äger), *jā* (det tror jag nästan): *jă* (det är ju självklart) osv.

2. Metriska, i det att den nyssnämnda »grammatiska» kvantiteten[1] kan i viss mån förlängas eller — särskildt vid s. k. »metrisk upplösning» — förkortas i följd af det frivilligt åtagna tvång, som det i hvarje särskildt fall uppställda metriska schemat pålägger. Exempel på denna stafvelsens »elasticitet[2] ha vi t. e. dels i förlängningarna af orden *vind*, resp. *säg* hos Malmström (Angelica v. 1 och 2): *säg mig du doftande vind, som* (i notskrift: ♩ ♪ ♪ | ♩ ♪ ♪ | ♩. ♪ |)[3] och *såg du min lilja, o säg* (♩ ♪ ♪ | ♩ ♪ ♪ | ♩. 𝄾 |)[4]; dels i förkortningarna af *-moln* hos Stagnelius (Näcken): *kvällens guldmoln fästet kransa* (♩ ♪ | ♩ ♪ | ♩ ♪ | ♩ ♪ |) och — beroende på metrisk upplösning — af *ide-* (andra gången) hos Fröding (Idealet): *idealet är gammalt, idealet är ungt* (♪ ♪ ♩ | ♪ ♪ ♩ | ♪ 𝅘𝅥𝅯 𝅘𝅥𝅯 ♩ | ♪ ♪ ♩ |).

3. Retorisk-stilistiska, i det man fullt medvetet och mer eller mindre afsiktligt förlänger eller, mera sällan, förkortar den grammatiskt gifna kvantiteten för att förläna det ifrågavarande fonemet ett visst estetiskt eller stämningsvärde[5]. Detta gäller såväl enstaka fonemer, t. e. »äfven *du*, min Bru-

---

[1] Hvad N. Beckman, *Grunddragen af den svenska versläran*, 2 uppl., s. 28, kallar »prosodisk kvantitet» i motsats mot »metrisk», hvarmed han menar det samma som jag.

[2] Termen införd af Beckman, a. st.

[3] Emellertid kan *vind, som* äfven deklameras (och skanderas) ♩ 𝄾 ♪, dvs. med paus i stället för förlängning.

[4] Jfr däremot, hurusom förkortningarna af de i ordens lexikaliska form långa vokalerna i *mig, du, o* och af slutkonsonanten i *som, min* icke höra hit, utan äro af grammatisk natur, dvs. skulle lika väl inträda, om frasen icke afsåge att ha bunden form; detta emedan de ha semologisk, icke metrisk grund.

[5] Gränsen gentemot 1 ofvan är emellertid ofta svår nog att uppdraga.

tus!», där öfverlängd på *u* uttrycker en hög grad af förvåning, som ock taltempot i det hela, hvilket tenderar till att bli långsammare, i den mån man höjer sig till en mera högtidlig stil, och omvändt blir hastigare, när man sänker sig till en lägre sådan. Så t. e. ger ett i allegro frambragt *g(o)mörn* intryck af gemytlighet, under det att ett i lento uttaladt *go möron* röjer afmätt högtidlighet. Detta, liksom äfven i det stora hela användningen af den metriska och ytterst väl ock den grammatiska kvantitetsväxlingen, beror på det ofvan (s. 101) påpekade förhållandet, att med ett lifligt temperament och en »exciterad» (uppeggad) sinnesstämning förbinder sig spontant (dvs. af sig själft), därest ej reflexion och självbehärskning träda hindrande emellan, ett snabbt tempo, med ett lugnt temperament och en »trankil» (lugn, likgiltig) eller »deprimerad» (tryckt, betryckt) sinnesstämning däremot ett långsamt tempo. I följd häraf är nämligen användningen af ett snabbt tempo, resp. kort kvantitet, ägnad att hos åhöraren väcka föreställningen om entusiasm, varmt intresse, lif och lust, ifver, partiskhet, sinnesrörelse, förhastande, slarf, tanklöshet m. m. d.; ett långsamt tempo däremot föreställningen om lugn och själfbehärskning, oväld, grundlig öfverläggning, skepsis, tveksamhet, liknöjdhet, tröghet, slapphet m. m. d. Häraf begagnar man sig nu inom språklifvet med största fördel för att efter behof frambringa både betydelse- och stämningsnyanser. Likaså inom metrikens område åtminstone bör man — om man också icke alltid gör det — noga beakta denna synpunkt, så att man icke, troende allt vara väl beställdt blott man håller »takten» i ordning, anser det vara likgiltigt, hur man fyller sina takter. Talrika exempel på dylikt förbiseende erbjuda bl. a. Runebergs i poetiskt afseende ju så högtstående, men nästan alltigenom metriskt omöjliga ord till Björneborgarnas marsch, t. e. Sö**ner** [1] **af** ett *folk*

[1] Med **fet** stil utmärker jag de stafvelser som erhållit för lång, med *kursiv* dem som fått för kort kvantitet.

som blödt[1] (eller Än **har** Finlands *kraft* ej dödt), som på grund af den förut gifna melodien intvingats i schemat | — | — | — ⏑ ⏑ ⏑ | — | [2], ehuru det naturliga talet här äger kvantitetsförhållandena | — ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑ | — | (resp. | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — |); likaså *Än* **kan** med oväns blod ett *fält* här **färgas** rödt, dvs. ⏑ | — ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑ ⏑ ⏑ | — ⏑ | — | i stället för det naturliga | — ⏑ ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ ⏑ ⏑ | — |. Lika illa och ofta än värre syndas naturligtvis af sångkompositörer, de där förse skaldens redan föreliggande ord med melodier, som tvinga texten att vid sång — men lyckligtvis icke också vid deklamation — förete de orimligaste kvantitetsförhållanden, t. e. öfverlängden på *var* i Runebergs (och Pacius') »Jag **var** ett barn, när han drog bort» eller den stötande längden, som dock författaren i viss mån förskyllt, i K. F. Dahlgrens (och v. Kapfelmanns) »Våren är kommen, **på** sina kransar ängarna binda», för att nu icke tala om de rekord, som slås af studentsångernas »**och** den ljusnande framtid är vår» eller »Dåne **liksom** åskan, bröder»[3] eller »kring **dina** fosterländska fanor, och **drag** åstad med *sån*gens **gla**da makt med mod på **dina** *skil*da banor». Naturligtvis förekomma dylika förbiseenden jämförelsevis sällan i de fall, då skalden och kompositören äro samma person, och särskildt äro Bellman och Geijer i sina sånger så godt som alldeles otadliga i förevarande afseende.

Med det nyss sagda, rörande sammanhanget mellan intresserad sinnesstämning och allegro-tempo, resp. ointresserad stämning och lento-tempo, står i en skenbar strid det faktum, att man ofta producerar det oviktiga — t. e. ett parentetiskt

---

[1] Samma rad citeras med »bestämdt klander» äfven af BECKMAN, a. st. s. 46.

[2] Metriskt oklanderligt — ehuru visserligen poetiskt undermåligt — vore därför i stället t. e. Hell, hell, hjältar I som blödt; jfr Runebergs till samma schema hörande »Bort, bort, hvila, rast och fred», där blott »rast» fått oriktig kvantitet.

[3] Tillfredsställande melodiens kraf vore exempelvis: Liksom åskan dåne, bröder.

inlägg eller en ointressant passage i en bok, hvarur man läser högt — snabbt, »halkar öfver» det, »rabblar upp» det; liksom ock det faktum, att på alldeles omvändt sätt det särskildt viktiga — t. e. en definition, en slutsats eller ett djärft och utmanande påstående eller uttryck — ofta framföres långsamt, »dikteras» o. d. Men saken förhåller sig naturligtvis så, att i det förra fallet är det snabba tempot icke föranledt af intresse för det just förhandenvarande, utan tvärtom af ifver och intresse för att hinna från det och möjligen nå fram till något angenämare och viktigare. I det sednare fallet åter är långsamheten — frånsedt praktiska motiv, sådana som att det sagda skall hinna att af åhöraren fullt tydligt uppfattas och eventuellt nedskrifvas — ett oratoriskt konstgrepp, åsyftande att skapa föreställningen om mogen öfverläggning, grundligt genomtänkande, objektivitet och lidelsefri framställning m. m. d.

§ 38. De olika kvantitetsgraderna.

Vi finna af det föregående, att kvantitetens olika grader icke blott kunna vara synnerligen, ja oändligt många, utan äfven äro i hög grad relativa. Detta icke blott därför, att öfverhufvud ingenting i hela tillvaron och sålunda icke heller ett fonem kan kännetecknas såsom vare sig långt eller kort annat än i jämförelse med något annat — i föreliggande fall de omgifvande fonemerna — utan äfven därför, att hvad som ter sig såsom långt i en viss persons normaltempo, kan i en annans te sig som kort och likaså i ett abnormt långsamt (högtidligt och »afmätt») tempo hos samma person. Emellertid finnes ett tidsmått, som är jämförelsevis konstant och således jämförelsevis lätt definierbart samt därför lämpar sig till utgångspunkt vid bestämmande af de öfriga kvantitetsgraderna. Detta är den s. k. korta (i inskränkt betydelse; normalkorta; »helkorta», se nedan A, 1) kvantiteten, den vanligaste af alla kvantitetsgrader, och som jag vill definiera

på följande sätt: det ungefärliga kvantum tid — olika för olika ljud — som i en viss persons normaltempo åtgår för att distinkt producera (och från åhörarens synpunkt: uppfatta) ett visst fonem. Detta är på samma gång den lägsta kvantitetsgrad, om hvilken man kan i egentlig mening tala. Ty visserligen upptas ofta i vetenskapliga arbeten en lägre grad, tillkommande de s. k. reducerade ljuden, hvilka sålunda äro eller åtminstone anses vara kortare än de normalt »korta» (de helkorta). Men i den mån härvidlag icke är fråga om blotta s. k. öfvergångsljud (se I, 400), alltså icke om några själfständiga språkljud, så äro de reducerade ljuden sådana, för hvilka det i första hand karakteristiska, om ock till tiden sekundära, är — icke den minskade uttalstiden, som för öfrigt ofta torde endast högst obetydligt och knappt märkbart skilja sig från helkort kvantitet — utan den (visserligen vanligen i sin tur på reduktion af de prosodiska egenskaperna beroende) reduktion, som äger rum i fråga om den kvalitativa artikulationen, och som leder till ett icke distinkt (utan otydligt, »slarfvigt» osv., se I, 35) uttal, hvarför ock de reducerade ljuden vanligen äro ytterst svåra att till sin kvalitet riktigt exakt bestämma. Alltså torde man med rätta kunna säga: ett dylikt mer eller mindre kvalitativt obestämbart ljud har nog eller kan åtminstone ha en mindre kvantitetsgrad [1] än den helkorta, men detsamma gäller icke i fråga om ett visst bestämdt ljud med samma kvalitativt utpräglade individualitet, samma grad af distinkthet som ett motsvarande långt.

Hvarje kvantitetsgrad, som är märkbart större än den nyssnämnda (hel)korta, innebär förlängd kvantitet. Denna kan naturligtvis vara af en mängd olika grader, men vi kunna medelst vår vanliga hörselapparat endast med yttersta svårighet urskilja och särhålla mer än några få, af hvilka sålunda hvar och en får en ganska stor latitud och sällan afser eller

[1] Af tyska författare kallad »überkürze».

åtminstone gör anspråk på att i alla särskilda fall ange alldeles exakt samma tidsutdräkt; detta lika litet som vi med »ljudet *a*» alltid afse precis samma ljudkvalitet, utan fastmera inrangera den individuella ljudnyansen inom en viss grupp af hvarandra kvalitativt mycket närstående ljud (se I, 407). I nysvenskt riksspråk kan man emellertid utan alltför stor svårighet urskilja och särskilja fyra grader af förlängning, och man kan därför lämpligen uppställa följande schematiska indelning af kvantitetsgraderna:

A. Kort kvantitet i vidsträckt bemärkelse:

1. Helkort kvantitet (kort kvantitet i inskränkt bemärkelse[1]), för hvars begrepp redan ofvan (s. 105 f.) redogjorts.

2. Halfkort kvantitet, som är karakteristisk för våra halfsvaga[2] (»svagt bitoniga») fonemer, men som så obetydligt skiljer sig från den helkorta kvantiteten, att den af gemene man vanligen därmed identifieras. Företeelsen är i korthet vidrörd (under benämningen »halflängd») af Tegnér[3], Leffler-Lundell-Schwartz[4] och Lyttkens-Wulff[5], men ingenstädes mera detaljeradt behandlad eller undersökt — jämförelsevis utförligast af Lyttkens-Wulff — liksom man ej heller någonsin hittills klart särhållit denna kvantitetsgrad från den jag kallar den halflånga (se B, 1 nedan). Den halfkorta kvantiteten är också i rent språkligt afseende af ringa vikt och betydelse, dels emedan den förmodligen aldrig användes för att semologisk skilja ett visst fonem från ett annat, kvalitativt lika beskaffadt (men t. e. med helkort eller halflång kvantitet hos det ljud, som i förra fallet är halfkort),

[1] När jag i det följande använder uttrycken »kort», resp. »lång (kvantitet)», afser jag därmed alltid kort, resp. lång (kvantitet) i vidsträckt bemärkelse.

[2] Om denna term se nedan i kap. 3.

[3] *Natur och onatur i fråga om svensk rättstafning*, s. 63 ff.

[4] *Några anmärkningar i rättstafningsfrågan* (Stockh. 1886), s. 34 f.

[5] *Om samhörighet och dess förhållande till ljudenlighet* (Lund 1886), s. 49 ff. Här användes termen »halvlängd» såsom gemensam beteckning för hvad jag särskiljer såsom »halfkort» och »halflång» kvantitet.

dels emedan en ytterlig vacklan råder i fråga om dess användning, så att man i nästan hvarje fall af halfkort kvantitet kan utan men för fonemets betydelse utbyta densamma mot helkort eller, mera sällan, halflång (se B, 1 nedan) kvantitet. Så t. e. kunna de normalt halfkorta *a* i *haveri*, *s* i *anis* och *f* i *professur* uttalas lika (hel)korta som i (första stafvelsen af) *havanna*, resp. *Fyris* och *professor*. Å andra sidan kunna *a* i *slafveri*, *m* i *långsam* och *r* i *ekorre* stundom få samma (half)längd som i (sista stafvelsen af) *galerslaf*, resp. *svandamm* och *spelorre*. Närmare om denna kvantitetsgrads förekomst i nysvenskan se nedan § 40 2, a).

B. Lång kvantitet i vidsträckt bemärkelse:

1. Halflång kvantitet är karakteristisk för våra halfstarka[1] (»starkt bitoniga») fonemer, t. e. *å* i *afstå*, *n* i *allmän*. Ehuru halflängden rent kvantitativt föga skiljer sig från hellängden (se 2 nedan), så står den i en skarp motsats till denna sednare därigenom, att den icke kan vid tillfälle utbytas mot öfverlängd (se 3 nedan). Man kan sålunda t. e. vid »emfas» väl förlägga öfverlängd på *a*, men icke på *å* i *afstå*, och på *ll*, men icke på *n* i *allmän*. Närmare om denna kvantitetsgrads förekomst i nysvenskan se nedan § 40, 1, b).

2. Hellång (normalt lång, lång i inskränkt bemärkelse) kvantitet, den näst den helkorta oftast förekommande kvantitetsgraden, är karakteristisk för våra helstarka[1] fonemer, t. e. *a* i *afstå*, *s* i *viss*. Att den hellånga kvantiteten är betydligt större än den helkorta, är uppenbart, och man har sedan gammalt antagit, att ett (hel)långt fonem kräfver ungefär dubbelt så lång uttalstid som ett (hel)kort. Denna uppfattning har dock på senare tider af både de flesta och de mest betydande fonetici bestridts såsom innebärande ett öfverskattande af det (normalt) långa fonemets relativa kvantitet. Så t. e. uppger Ph. Wagner för en schwabisk dialekt[2] förhål-

[1] Om denna terms betydelse se nedan i kap. 3.
[2] Se Sievers, *Grundzüge der Phonetik*, 5. Aufl., s. 257 ff.

landet mellan en (hel)lång och en (hel)kort vokal vara 3: 2[1] (dvs. 1,50: 1), Brücke för nyhögtyskt riksspråk[2] 5: 3 (dvs. 1,67: 1), Pipping[3] för finländsk svenska 23,8: 13,8 (dvs. 1,72: 1) och B. Risberg[4] för högsvenskt riksspråk (i medeltal) 28,5: 15 (dvs. 1,90: 1). Det framgår emellertid af de allra senaste och omsorgsfullaste undersökningarna, E. A. Meyers[5], att för ett flertal språk (t. e. nordtyska och sydengelska) gäller beträffande vokalerna verkligen i det allra närmaste förhållandet 2: 1, nämligen om man med hvarandra jämför två vokaler af samma kvalitet och med samma omgifning (t. e. *vis* och *viss*). Ty de Meyerska undersökningarna ha samtidigt ådagalagt, att vokalkvaliteten och de omgifvande ljuden äro af genomgripande betydelse för vokalkvantiteten, så att t. e. (äfven i svenskan[6]) ett (långt) *i* är kortare än ett *e* i samma omgifning, *e* kortare än *y*, detta kortare än *o* och ändtligen *o* kortare än *a;* en vokal före *d* är längre än samma vokal före *t* osv. Att något dylikt gäller också för konsonanterna har för öfrigt påpekats både af Kallstenius[7] och Risberg[8], så att t. e. *s* och *f* under i öfrigt lika förhållanden äro längre än *b, d, g*, hvaraf följden kan bli exempelvis att det halfkorta *s*, som utgör slutljud i *passas*, upptar absolute sedt ungefär samma tid som det hellånga *dd* i *laddad*. Detta hindrar emellertid naturligtvis icke, att det nämnda *s* rätteligen benämnes halfkort, nämligen vid jämförelse med det

---

[1] Detta Wagners egna siffror. Emellertid har E. A. Meyer i Nordiska studier, s. 356, uppvisat, att man med ledning af Wagners egna uppgifter rätteligen kommer till siffrorna 4,9: 2 (dvs. 2,45: 1).

[2] Se Sievers, a. st., s. 256.

[3] I Finländska bidrag, s. 108 f.

[4] *Den svenska versens teori*, s. 45.

[5] A. st., s. 347 ff. Jfr ock samme förf:s *Englische lautdauer* och den lilla uppsatsen *Vokaldauer und vokalqualität* i The Modern Language Quarterly VI, 140 f.

[6] Se särskildt den not 5 ofvan nämnda uppsatsen.

[7] I Sv. landsm. XXI, 1, s. 49.

[8] A. st., s. 45.

ljud med hvilket det bör jämföras, dvs. det i samma *passus* förekommande hellånga *ss*, och att *dd* i *laddad* å sin sida är hellångt, nämligen jämfördt såsom sig bör med det half-korta *d* i samma ords slutljud. Om förekomsten af här ifrågavarande kvantitetsgrad i nysvenskan se för öfrigt närmare nedan § 40, 1, a) och § 41.

3. Öfverlång kvantitet benämnes hvarje kvantitetsgrad, som vare sig mycket eller jämförelsevis litet öfverskjuter den normala hellängden. Differenserna inom denna kvantitetsgrad kunna självfallet vara ovanligt stora, växlande från omkring 0,2 till flera — åtminstone 2 à 3 — sekunder. Det är emellertid onödigt att på denna grund uppdela densamma i flera olika grader. Detta särskildt därför, att denna kvantitetsgrad, som för öfrigt är den minst ofta förekommande af alla, har en blott ringa rent språklig betydelse, dvs. den förlänar sällan ett fonem en annan betydelse än detsamma skulle äga, därest det uttalades med vanlig hellång kvantitet. De viktigaste fall, då öfverlängden kommer till användning, äro följande (mig veterligen hittills aldrig i litteraturen behandlade eller ens antydda):

a) Vid (sekundär) förbindelse af hellång konsonant och en följande helkort konsonant, t. e. *straff-fri* (jfr *straff-rätt* o. d., liksom också ofta ord af typen *telegraf-fröken*, med blott hellängd), *ägg-gula* (jfr *ägg-röra* och *väg-grop)*, *fick-kam* (jfr *dricka*), *back-kant* (jfr *bak-kant*), *gull-lockig* (jfr *gul-lockig*), *mäss-sång* (jfr *goss-år* och *vis-sångare*), *glass-skål* (jfr *glas-skål*) osv. Dock kan man endast i (afsiktligt) mycket distinkt tal finna detta fall af öfverlång kvantitet. I vanligt otvunget tal nöjer man sig nämligen härvidlag med hellängd, dvs. den tillträdande korta konsonantens uttalstid elimineras utan vidare.

b) Vid »emfas», dvs. då man i sitt uttal söker antyda, att ett visst fonem har en så »pregnant» (innehållsdiger) betydelse som möjligt. Härvid utbytes då ofta en grammatiskt hellång kvantitet mot öfverlång sådan hos fonemets fortis-

ljud (eller ock förlänges hela fonemet genom »reduplikation» med eller utan samtidig öfverlängd i det första ledet, sällan äfven i det andra), t. e. *nå* (*nå* [*nå*]), *ja* (*ja*), *jo* (*jo*), *så* (*så*), »en *stor* (*stor*) jätte» och särskildt ofta *hurrā*, alla med öfverlängd på vokalen, eller *nej* (*nej*), *aldrig* (*aldrig*), *ingalunda* (*ingalunda*) med öfverlängd på resp. *j*, *l*, *ng*. Är fonemets grammatiska fortis en konsonant, så förlägges gärna — i synnerhet vid ett maximum af emfas — öfverlängden till en omedelbart föregående sonant, äfven om denna ursprungligen är kort, och stundom bibehålles härvid samtidigt den ursprungliga konsonantlängden, t. e. *nej*, *aldrig*, *ingalunda*, *stilla*, *sällan*, *sakta* (*sakta*), *knappast* o. d. med öfverlängd på resp. *e*, *a*, *i* osv. (eventuellt därjämte hellängd på *j*, *l*, *ng* osv.). Detta sker desto hellre, ju svårare den ifrågavarande konsonanten låter sig förlängas, speciellt således i fall den är en explosiva (se s. 94 ofvan). Skälet till förflyttningen är ju också naturligtvis att söka däri, att sonanten, såsom i regeln varande en vokal (se s. 55 ff. ofvan), lättare än nästan hvarje konsonant låter sig förlänga.

c) Vid sång, då den gifna melodien så kräfver (om ock ofta i bjärt motsats mot språkets kraf, se s. 104 ofvan). Härvid förlägges längden vanligtvis till en sonant, äfven om den icke sjungna språkformen har denna sonant kort och däremot längd förlagd å den omedelbart följande konsonanten, t. e. »Du *gamla*, du *friska*, du *fjällhöga* Nord» med öfverlängd på *a*, *i*, *ä* i stället för på resp. *m*, *s*, *l*, där den vore i större eller mindre grad svårare att anbringa, särskildt i fall det erfordras att sjunga »forte», för att icke tala om »fortissimo».

§ 39. Kvantitetens förhållande till stafvelsebildningen.

De ljud, som enligt § 36 ofvan kunna uppträda med olika kvantitetsgrader, förhålla sig i detta afseende icke alldeles lika, då de fungera sonantiskt som då de fungera konsonantiskt. Bland våra sonanter är det endast vokaler, som

förekomma än såsom långa, än såsom korta. Däremot äro l_l, l_l, n_n, η_n och *r* såsom sonanter alltid korta, t. e. *adel, gördel, vatten, gården, porter* o. d. (se s. 56 ofvan), dock med undantag af *r* i militärspråkets *vän'str', hö'gr'*. Å andra sidan äro de i sonantisk användning sällsynta *h*, m_m, *s*, *ʃ* nästan alltid långa i de interjektioner, som utgöra de enda fall, då de uppträda som sonanter, t. e. »ah», *hm, pst,* »schy» o. d. (se s. 56 f. ofvan). Bland konsonanterna åter uppträda så godt som alla öfverhufvud till sin kvantitet föränderliga ljud under både lång och kort form, i det att endast vokalen *ι* i dylik användning vanligen icke förlänges (i egentlig mening), utan i sådana lägen, där förlängning plägar uppträda, oftast motsvaras af *ιȷ* (eller ock långt *ȷ*), t. e. ett emfatiskt *nej* (dvs. *næιȷ*) jämfördt med ett likgiltigt *ånej* (uttaladt *a'næι* eller *on'næι*).

I fråga om den förlängda kvantitetens plats i stafvelsen är följande att anmärka:

A. Rörande sonanterna:

1. I uddljud och i midljud förekomma både korta och — i den mån sonantens intensitetsgrad det medger (jfr § 40 nedan) — långa sonanter, t. e. å ena sidan *ĕn* : *ēn, illa* : *ila, ost* : *os, ytterst* : *yta* osv., å andra sidan *hett* : *het, hitta* : *hit, bott* : *bota, nytta* : *snyta* osv. Skulle uddljud och slutljud sammanfalla, så förekommer blott lång kvantitet, t. e. *o, å, a* (interjektion och bokstafsnamn); jfr 2 nedan.

2. I slutljud gäller konsekvent den regeln, att tryckstark sonant har lång kvantitet, trycksvag sonant däremot kort kvantitet, t. e. *jo* : *kabeljo, vi* : *gummi, ny* : *toddy* osv. Från sednare delen af denna regel finnes (i riksspråket) intet undantag. Däremot finnas verkligen några fall af slutljudande tryckstark och dock kort sonant, nämligen i en del utrop, som visserligen icke i allmänhet, men då de skola tjäna som språkrör för vissa affekter såsom otålighet, till ytterlighet spänd nervös uppmärksamhet och öfverhufvud allt som står

i sammanhang med brådska eller en hastigt uppdykande stämning, förkorta en lexikaliskt lång vokalkvantitet (hvarvid stundom därjämte utbyte af sluten mot öppen kvalitet äger rum; jfr s. 97 f. ofvan). De vanligaste af dessa fall[1] äro: *a[h]*, *ba[h]*, *bra*, *ha*, *hurra* (särskildt då det upprepas flera gånger), *hva[d]*, *hvaba*, *hvasa*, *ja*, *jaha*, *tja*; *he*, *se*, (ett, tu,) *tre*; *hi* (hi); *hm*; *ho* (ho), *jo*, *joho*, *måntro*; *hu*, *ju*, *nu*, (takt,) *tu*, (ett,) *tu*; *fy*, *py[h]*; *hallå*, *hå*, *nå*, *så*, *å[h]*; *hä*, *nähä* (vanligen skrifvet *nehej*); *a[d]jö*, vulgärt *tjö*. Enligt F. Gustafsson[2] förekommer i finländskt svenskt riksspråk samma uttal mycket ofta hos orden *ha[r]*, *ja[g]*, *ska[ll]*; *de[t]*, *kanske'*; *di* (= de), *ni*, *vi*; *du*, *sku[lle]*.

B. Rörande konsonanterna:

1. I uddljud förekomma — frånsedt fall af s. k. stamning och tunghäfta, hvilka stundom leda till förlängning af uddljud — blott korta konsonanter. Dock kan tillfälligtvis — under inflytande af vissa stämningar såsom betänksamhet, tvekan, grundlig öfverläggning o. d. eller på grund af det medvetna syftet att ge sig sken af en dylik stämning — en större eller mindre förlängning inträda, t. e. *mmåhända*, *nnäppeligen*, *jja*, *nnäi* (= nej), *sskamligt*, *ffy*, *llänge*, *rrätt* så, *vvafförnåge* (= hvad för något). Individuellt kan detta missbrukas till ett pretiöst uttal, däri de flesta konsonanter uppträda i uddljud såsom långa. Hos tenues kan emellertid naturligtvis ingen »förlängning» — som hos dem ju icke kan bestå i annat än insättande af en paus före explosionen (se s. 98 ofvan) — märkas, annat än möjligen på den talandes min eller genom förekomsten af en abnormt stor intensitet vid explosionen, t. e. *(k)kanske*. — En helt annan sak är, att en ursprungligen uddljudande konsonant ofta förlänges, då den kommer att bli midljudande därigenom, att det ord, hvars uddljud den utgör, utan mellankommande paus an-

[1] Några af dem anföras hos Risberg, *Den svenska versens teori*, s. 57.
[2] I Finländska bidrag, s. 56 f.

sluter sig till ett omedelbart föregående ord, hvars slutljud utgöres af en helstark vokal (som af den ifrågavarande konsonanten »starkt afskäres»)[1], t. e. *nå⌣nnå, nå⌣jja, ja-sså, tretti(o)*, vulgärt »jag (du, han) har inga pengar *på⌣mmej* (resp. *på⌣ddej, på⌣ssej*), *blå-bbär* o. d. (jfr *fru-kkost, trä-ggård* o. d.)

2. I fråga om konsonanter i slutljud ha vi att skilja mellan två fall:

a) Omedelbart efter sonant kunna alla möjliga kvantitetsgrader förekomma, t. e. *Fyris* : *anis* : *oviss* : *viss, bischoff* : *Aminoff* : *Fitinghoff* : *stoff, Allan* : *annan* : *lagman* : *man*. Härvidlag gäller, då stafvelsen är tryckstark, såsom fast regel, att om sonanten är lång, så är konsonanten kort, och omvändt att om sonanten är kort, så är konsonanten lång. Är däremot stafvelsen trycksvag, så är konsonanten — liksom för öfrigt äfven sonanten — alltid kort, såvida man icke möjligen någon gång försöker åstadkomma ett långt *s* i genitiver af typen *Elias's, Jonas's*, hvilka dock vanligen ha kort *s* eller ock, ehuru blott vulgärt, *-səs* (jfr I, 426 om *Andeşs* och *Andeşes* o. d.).

Alldeles undantagsvis kan vid mycket stark emfas förekomma en förbindelse af (tryckstark) lång sonant och (slutljudande) lång konsonant, t. e. »vet *hütt!*, »lymmel, *ütt!*», »ditt *äss!*» o. d.[2] Däremot i de talrika fall, där fornspråket ägde en dylik förbindelse, är den i allt svenskt riksspråk samt i alla svenska dialekter inom Sverge numera upphäfd genom antingen sonantens eller konsonantens förkortning, under det att den i allmänhet kvarstår i de allra flesta öst-nordsvenska dialekter (men icke t. e. dialekterna mellan Vasa och Åbo samt åländskan och Nuckö-målet)[3], t. e. i Gamla-Karleby-målet *tÿḍḍ* (isl. *þýdde*) 'tydde', *şētt* (isl. *sétte*) 'sjätte'. Äfven

---

[1] Jfr ofvan s. 87 f. och utförligare nedan i kap. 3.

[2] Jfr NOREEN i Arkiv för nord. filologi, VI, 320 f.

[3] Se närmare HULTMAN i Finländska bidrag, s. 176; VENDELL, *Ordbok över de östsvenska dialekterna*, s. XXIII f.; DANELL, *Nuckömålet* I, 17.

i finländskt svenskt riksspråk finnas motsvarigheter till dylika förbindelser, ehuru af yngre datum och endast såtillvida likartade, att en efter lång sonant stående slutljudande konsonant är i åtminstone någon mån längre, därest den är perspirerad, än om den är pertonerad. Så t. e. är *t* i *båt* längre än *r* i *par* (eller *d* i *våd*), hvarför ock det förra ordet inlånats i finskan såsom *paatti*, det senare däremot som *pari*[1].

Likaså har i de talrika fall, där fornspråket ägde förbindelser af tryckstark kort sonant och (slutljudande) kort konsonant, denna kombination försvunnit ur allt svenskt riksspråk och alla svenska dialekter inom Sverge genom vare sig sonantens eller konsonantens förlängning. Däremot äro äfven dessa förbindelser mer eller mindre konsekvent — ehuru i regeln icke då sonanten är *a* eller *ä* — bevarade i en mängd öst-nordsvenska dialekter, företrädesvis i de sydfinländska, mindre ofta i norra Österbottens och Östersjöprovinsernas munarter, men däremot icke i mellersta och södra Österbottens samt Satakunda-målet och åländskan[2]. Sådana ord som t. e. *vid* 'ved', *net* 'nät', *son, gräs* uttalas därför i de nämnda dialekterna på samma sätt som slutstafvelserna i vårt riksspråks *Da-vid, lyn-net, Lars-son* osv. (icke som dess *vid* eller *vidd*, resp. *nät* eller *nätt* osv.). — En annan sak är, att ifrågavarande slags förbindelse — men af modernare upprinnelse — verkligen kan någon gång, om ock sällan, förekomma i riksspråk, nämligen vid brådskande uttal af vissa till- eller utrop o. d., t. e. *kom!, sitt!, tig!*, uttalade *kŏm, sĭt, tĭg* i stället för det vanliga *kŏmm, sĭtt, tīg*.

b) Omedelbart efter konsonant förekommer i högsvenskt riksspråk endast (hel)kort kvantitet, möjligen med undantag för några mer eller mindre lyckade försök att åstad-

---

[1] Se Setälä och Pipping i Nystavaren IV, 135.

[2] Se Hultman, a. st., s. 195, 197 f., 131, 220, 234; Hesselman, *Stafvelseförlängning och vokalkvalitet* I, 19 ff.; Vendell, a. st., s. XXIII; Danell, *Nuckömålet* I, 208.

komma ett långt *s* i genitiver af typen *Hans's*, som vanligen ha kort *s*[1] eller, vulgärt, *-səs* (jfr *Elias's* o. d. ofvan under a). Däremot förekommer lång kvantitet i åtminstone de flesta — kanske alla — dialekter inom Finland[2], ifall den slutljudande konsonanten är perspirerad och den föregående konsonanten är pertonerad, men icke en explosiva, t. e. *maltt*, *svartt*, *vantt* 'vante', *starkk*, *bunkk* 'bunke', *trampp* 'trampa', *halss* osv. I följd af dialekternas inflytande delar numera äfven det finländskt svenska riksspråket denna egenhet[3], så att det t. e. heter *k̄rtt* (subst., inlånat i finskan såsom *kortti*), *kŏrtt* (adj.), *tantt* (men t. e. *tand*), *haltt* (men *våld*), *starkk*, *bänkk* (fi. *penkki*), *danss* (fi. *tanssi*), *forss* osv.[4]; dock att böjningsändelsen *s* i ty fall vacklar mellan ljudlagsenlig lång och på association med andra semologiskt likställda böjningsformer beroende kort kvantitet, så att t. e. det alltid heter *fanss* 'existerade', men både *fanss* och *fanns* 'hittades', likaså *danss* men *Danns* af (namnet) *Dann*. Dessförutom ha emellertid de öst-nordsvenska dialekter, som känna förbindelsen af lång sonant med lång konsonant (se ofvan under a), i allmänhet äfven att näst efter konsonantisk vokal uppvisa slutljudande lång konsonant, dels ärfd från fornspråket, dels lånad

---

[1] Jfr hurusom den slutljudande konsonanten förblir kort i sådana fall som participer af typen *vänd* (för *vänd-d*), neutralformer af typen *salt* (för *salt-t*) o. d.

[2] Se VENDELL, a. st., s. XXIV (uppgiften att *t* är långt efter *n* äfven i de baltiska dialekterna, bekräftas åtminstone icke af DANELL, *Nuckömålet*) och *Pedersöre-Purmo-målet*, s. 8; HAGFORS i Sv. landsm. XII, 2, s. 13; THURMAN, ib. XV, 4, s. 13; KORSSTRÖM, ib. VI, s. L.

[3] Se PIPPING, a. st., s. 134 f.

[4] Samma företeelse har troligen, åtminstone på 1500-talet, förekommit inom större eller mindre delar af mellersta Sverge, att döma af t. e. 1526 års nya testamente och 1541 års bibel, som uppvisa dubbelskrifven konsonant i motsvarande ställningar (se KOCK i Skandinavisches Archiv I, 54). Enligt RISBERG, *Den svenska versens teori*, s. 50 skall åtminstone i fråga om *s* någonting i viss mån liknande kunna förekomma i nutida högsvenskt riksspråk, så att t. e. i *plats* betydligt längre uttalstid tilldelas *s* än *t*.

från finskan, dels äfven någon gång af annan — oklar — anledning, t. e. Gamla-Karleby-målets *laidd* ledd, *haitt* hett, *geukk* gök, *troytt* trötta, Finnby-målets (i Egentliga Finland) *poykk* pojke o. d. Ehuru Nuckö-målet saknar förbindelsen lång sonant + lång konsonant, äger det dock sådant som *hæitt* hett, *hoiss* hvässa [1] o. d.

3. I fråga om konsonanter i midljud ha vi att ta i betraktande samma tvenne fall:

a) Omedelbart efter sonant förekommer både kort och lång kvantitet af alla grader, och detta såväl då på den ifrågavarande konsonanten följer en sonant — alltså i intersonantisk ställning — t. e. *visir* : *visitera* : *ovissa* : *vissa*, *professor* : *professur* : *rofferi* : *roffa*, *talar* : *tallar*, *fika* : *ficka* osv., som då konsonant följer (i hvilken ställning kort konsonantkvantitet är efter tryckstark — och lång — sonant jämförelsevis sällsynt), t. e. *vist* : *visst*, *kalt* : *kallt*, *bräkte* : *bräckte*, *sablar* : *babbla* osv. För öfrigt följes i det hela samma regel, som ofvan under 2, a) omnämnts, nämligen att, om stafvelsen är tryckstark, lång sonant följes af kort konsonant och kort sonant af lång konsonant (se exemplen strax ofvan).

Förbindelse af (tryckstark) lång sonant och (midljudande) lång konsonant finnes nämligen i högsvenskt riksspråk blott vid (sekundär) förbindelse af två homomorfa konsonanter — resp. förbindelse som uppkommit vid och af två dylika konsonanters sammanträffande — ehuru äfven då konsonantlängden endast vid (afsiktligt) mycket distinkt produceradt tal höres, under det att däremot vanligen kort kvantitet får inträda, t. e. *arabbarn*, *boddisk*, *bordduk*, *telegraffröken*, *tröggångare*, *maggrop*, *rökkur*, *takkant*, *vallag*, *pärllager*, *dämmössa*, *brunnacke* (fågelnamn), *örnnäsa*, *hoppacka*, *förridare*, *vissångare* (»*Fries'ska* systemet, *Roos'ska* släkten, *Schwartzska* skolan» o. d.?), *morssidan*, *plyschschal*, *uttaga*, *hjörttunga*

[1] Se Danell, a. st., s. 60.

(*bōrt◡tala*), *afvisa*. Än sällsyntare är att vid dylik sekundär förbindelse en lång konsonantkvantitet bibehåller sig efter trycksvag sonant, t. e. stundom i *aftonnummer*, *sparrissäng*, *riddarroman*, *medellös*, *hufvuddel* o. d., detta dock blott därest förbindelsens sekundära natur (och alltså den semologiska gränsen i ordet) är synnerligen lifligt medveten [1]. Däremot förekommer (tryckstark) lång sonant + lång konsonant i (alla?) de öst-nordsvenska dialekter, som äga denna förbindelse i slutljud (se s. 114 ofvan), och detta såväl då förbindelsen är primär, som då den är sekundär, och såväl då den är ärfd från fornspråket, som då den är af annan upprinnelse, t. e. Gamla-Karleby-målets *nītton* 19, *pūkko* (fi. *puukko*) 'täljknif' o. d. Ändtligen uppträder företeelsen också i finländskt svenskt riksspråk, åtminstone såtillvida att en perspirerad konsonant är i någon mån längre efter lång sonant än en pertonerad konsonant i samma ställning (jfr s. 115 ofvan), t. e. i *båtar* jämfört med *båda* eller i *påse* (inlånadt i finskan som *pussi*) jämfördt med (subst.) *fara* (i fi. lånadt som *vaara*) [2].

Så godt som undantagslöst saknas åter i högsvenskt riksspråk numera midljudande förbindelser bestående af tryckstark kort sonant och en följande kort konsonant, i det att dylikt visserligen individuellt förekommer, men annars endast rent tillfälligtvis kan anträffas i brådskande ut- eller tillrop såsom *stila!*, *sē◡ɖu!* för vanligt *stilla*, *sē◡ɖu* (skrifvet *ser du*) o. d. Ärfd från fornspråket kvarlefver däremot denna kombinationstyp i många dialekter, åtminstone på följande håll [3]: Södermanland, åtminstone Sorunda socken (i sydligaste Södertörn); Uppland, åtminstone Blidö socken (söder

---

[1] Se K. Ljungstedt, *Språkets lif*, s. 46 noten.

[2] Se Pipping, a. st., s. 135.

[3] Se Hesselman, *Sveamålen*, s. 7 f. och 32; Schagerström i Sv. landsm. II, 4, s. 40 noten; Lundell, ib. I, 141; F. Widmark, *Bidrag till kännedom om Vesterbottens landskapsmål*, s. 9; Hultman, a. st., s. 178; Vendell, a. st., s. XXIII f. För Dalarnas vidkommande stöder jag mig på egna iakttagelser.

om Norrtälje) af Roslagen (men åtminstone före 1750 äfven annorstädes inom detta område) och nordöstra delen af landskapet (ehuru här blott undantagsvis) samt ett stort område i sydväst och väster; Västmanlands närmast angränsande trakter (t. e. Kumla socken söder om Sala); Dalarna, åtminstone Rättviks socken inom nedre österdalmålets område samt hela öfre österdalmålets utom Sollerö socken; Jämtland, åtminstone inom östjämtskans område (t. e. Ragunda socken) ännu på 1870-talet, om också numera kanske icke längre därstädes [1]; Västerbotten, allmänt inom Norrbottens län och ännu 1860 ställvis inom Västerbottens län (t. e. Nysätra socken midtemellan Skellefteå och Umeå); ändtligen hela det östnordsvenska dialektområdet utom åländskans samt af Egentliga Finlands Hiittis socken (söder om Åbo) och Korpo södra skärgård (därutanför); t. e. dalmålets (i Bonäs by af Mora socken) *fuŀı* fåle, *ıŀı* hetta, *musı* mosse, *fŀugo* fluga, *foro* fara. Genom inflytande från dels de nyssnämnda svenska dialekterna i Finland, dels finskan blir ett dylikt uttal med hvarje dag allt vanligare äfven i finländskt svenskt riksspråk, så att där åtminstone den något yngre generationen redan regelbundet använder förbindelsen kort (tryckstark) sonant + kort konsonant, när denna sednare är pertonerad, och då i all synnerhet uti ord, som ofta förekomma i trycksvag ställning, t. e. *huru*, *bara*, *mina*, *öfver*, annars blott i lånord, t. e. *et cĕtera*, och rent vulgära ord såsom *mŏka* (skrifvet *mocka* eller *måka*) o. d. [2] — Af yngre datum är samma förbindelse i det värmländska bergslagsmålet, där den, såsom Kallstenius uppvisat [3], uppträder i sammansättningar af typen *blåbär*, *kohorn* o. d. samt sådana ordfogningar som *på‿mig*, *ho[n]‿där* o. d.

b) Omedelbart efter konsonant förekommer i allmän-

[1] Så enligt WESTIN i Sv. landsm. XV, 3, s. 23 (jfr dock s. 9).

[2] Se PIPPING, a. st., s. 133 f.; V. VASENIUS, *Hjälpreda vid uttalsundervisning i svenska*, s. 39 f.; F. GUSTAFSSON i Finländska bidrag, s. 56 f.

[3] Se Sv. landsm. XXI, 1, s. 53 f., och jfr Språk och stil II, 214.

het blott kort kvantitet, t. e. hos *k*-ljudet i *sko*, *k*- och *r*-ljuden i *skri*, *p*-ljudet i *skarpt*, *f*- (alternativt *v*-) och *t*-ljuden i *ärfts*. I högsvenskt riksspråk finnes härifrån intet annat undantag, än att vid (sekundär) förbindelse af två homomorfa konsonanter — resp. förbindelse som uppkommit vid och af två dylika konsonanters sammanträffande — konsonantlängd vid (afsiktligt) mycket distinkt tal kan få höras, ehuruväl man vanligen åtnöjer sig med kort kvantitet, dvs. den ena konsonantens uttalstid elimineras utan vidare (jfr s. 110 och 117 f. ofvan); t. e. *rombbas*, *elddop*, *lymfförråd* (*Adolf*‿*Fries*), *vargjägare*, *strejkkassa* (*kyrkklocka*), *pärllager* (uttaladt med *r* + *ll*, icke med *l* + *l* eller *l*; jfr I, 434), *reformmöte* (*varm*‿*mat*), *generaln*‿*nös*, *svamppudding*, *laxsläktet* (*oxsvanssoppa*, *hans*‿*sam*'-*vete*, af hvilka exempel framgår, att konsonantlängden lättare uppehålles efter en jämförelsevis tryckstark än efter en jämförelsevis trycksvag konsonant, alltså lättare i *laxs*-, *oxs*- än i -*svanss*-, *hans*‿*s*-), *orangeskörd*, *masttopp* (*grant*‿*tal*; jfr *i*'*akttaga*, som på grund af *k*:s trycksvaghet endast med stor svårighet kan uppehålla längden hos *t*), *borsttistel*, *torfvall* (*half* ‿*vecka*) o. d. Däremot i de öst-nordsvenska dialekter, som i slutljud äga lång konsonant efter konsonantisk vokal (se ofvan under 2, b), förekommer denna förbindelse äfven midljudande och äfven i sådana fall, då förbindelsen är primär, t. e. Gamla-Karleby-målets *trøɣttas* tröttas (jfr *faŋan* glad) o. d. I finländskt svenskt riksspråk åter är perspirerad konsonant efter pertonerad konsonant, annan än en explosiva, visserligen äfven i midljud jämförelsevis lång — i alla händelser längre än den närmast föregående — men dock kanske icke lika lång som i slutljud (jfr ofvan under 2, b), t. e. *dans*(*s*)*a*, *kan*(*t*)*ta*, *bor*(*t*)*ta* o. d. — men däremot t. e. *vål*(*l*)*det*, *vår*(*r*)*da* o. d. — en företeelse som stundom äfven uppträder vid sekundär förbindelse, t. e. *Blom*(*k*)*kvist* o. d. [1]

[1] Se Pipping, a. st., s. 134 f.

§ 40. Kvantitetens förhållande till intensiteten.

I allmänhet äro intensitet och kvantitet direkt proportionella mot hvarandra [1], och graden af den förra — hvarom se kap. 3 nedan — är vanligen orsak till graden af den sednare (jfr § 38 ofvan). Mera i detalj utfördt innebär detta följande:

1. (Tryck)starka ljud — resp. stafvelser, hvarom se § 42 nedan — eller s. k. fortes (se I, 344) ha i regeln lång kvantitet. Om de undantagsfall, då en sonantisk slutljudande fortis är kort, se ofvan § 39, A, 2; om de väsentligen till dialekterna hörande fall, då en sonantisk midljudande fortis är kort före konsonant, se ofvan § 39, B, 2, a) och 3, a). Den gamla regeln »vocalis ante vocalem corripitur», dvs. lång sonant förkortas före annan sonant, tyckes numera icke gälla ens för någon enda dialekt.

a) Helstarka fonemer ha i regeln hellång kvantitet. Dock kan denna stundom, af mera tillfälliga anledningar (hvarom se s. 110 ofvan), ökas till öfverlång, utan att detta behöfver stå i sammanhang med någon befintlig öfverstyrka eller ens någon ansats därtill; detta så mycket mindre som öfverstyrka stundom mycket väl förliker sig med kort kvantitet, så att t. e. ett kraftigt framrutet *fy!* väl minst lika så ofta uttalas med kort som långt *y*-ljud (jfr § 39, A, a och där anförda exempel). Å andra sidan tenderar hellängden starkt hänemot halflängd hos långa konsonanter i ställningen omedelbart före annan konsonant, så att t. e. det antekonsonantiska *s* i *vispa* är åtskilligt kortare än det intersonantiska i *vissa* osv. [2]

b) Halfstarka fonemer ha i regeln halflång kvantitet, så att t. e. *s* i *oviss* är afgjordt kortare än i *viss* [3], liksom

---

[1] Jfr Risberg, *Den svenska versens teori* (särskildt s. 58), där detta faktum på experimentell väg bekräftas.

[2] Jfr § 42 nedan samt Risberg, a. st., s. 50.

[3] Till samma resultat har Risberg, a. st., s. 58 kommit rörande förhållandet mellan *r*-ljuden i *hofnarr* och *narr*.

väl äfven det slutljudande *r*-ljudet i *virrvarr* är något kortare än det midljudande i samma ord, trots den minskning i den normala hellängden (sådan den intersonantiskt eller slutljudande uppträder), som enligt a) ofvan måst hos detta sistnämnda *r* inträda på grund af dess antekonsonantiska ställning. Vid fall af stark association med stamordet kan naturligtvis stundom ett ord af typen *oviss* komma att uttalas med samma hellånga kvantitet hos *s*-ljudet, som tillkommer detsamma uti stamordet *viss*. Särskildt gäller detta långa och mycket genomskinliga sammansättningar, så att det t. e. är tvifvelaktigt — och i alla händelser väl omöjligt att med blotta hörseln uppfatta — om *i* uti *operamusik* eller *målarakademi* är ens i någon mån kortare än uti *musik*, resp. *akademi*. Omvändt visar sig i korta och fördunklade sammansättningar liksom öfverhufvud i ord, som ha ringa eller ingen anledning att associera ett sitt halflånga ljud med ett motsvarande hellångt i ett annat ord, en tendens att låta halflängden så småningom sjunka hänemot halfkorthet. Så t. e. torde väl redan *m* i *ungdom* stå kvantitativt närmare det halfkorta i *fordom* än det hellånga i *dom*. Andra dylika fall, där halflängden på grund af svaga eller rentaf bristande associationsmöjligheter för ett tynande lif eller åtminstone en hotad tillvaro, äro t. e. dels med konsonantisk halflängd *spilkum*, *ensam*, *abborre*, *ekorre*, *örngått*, dels med sonantisk halflängd *armod*, *arvode*, *ingefära*, *villkor*, *kärlek* (jfr *väderlek* med nästan konstant ē), *godhet* (jfr *öfverhēt*) och deras gelikar; jfr vidare 2, a) nedan.

2. (Tryck)svaga ljud — resp. stafvelser — eller s. k. lenes (se I, 344) ha i regeln kort kvantitet. Om det sällsynta undantagsfall, då en konsonantisk uddljudande lenis är lång se ofvan § 39, B, 1; om det mindre sällsynta fall, då en konsonantisk midljudande lenis är lång se ofvan § 39, B, 3, a) och b). Svåra att rätt bedöma synas mig de i § 39, B, 2, a) och b) samt 3, a) och b) omnämnda finländska

fallen af förlängd konsonant näst efter lång sonant eller en annan konsonant; detta på grund af svårigheten för mig att bestämma dels platsen för stafvelsens fortis, dels de ifrågakommande ljudens exakta kvantitetsgrad, faktorer hvilka troligen båda rätt mycket växla [1]. Det förefaller mig troligt, att t. e. ett *bortta* 'borta' kan uttalas dels med *å* eller *r* såsom fortis och i så fall väl med blott halfkort (eller möjligen halflångt) *tt*, dels med *tt* — eller strängt taget mutan t_t (jfr s. 55 ofvan) — såsom fortis och i så fall väl med hellängd, hvilket sednare fall således står i full öfverensstämmelse med hufvudregeln. Möjligt är ju ock, att intensiteten fördelas tämligen jämt öfver både sonanten och de två följande konsonanterna (mutan inberäknad), hvilka i så fall möjligen båda två äro halfkorta (eller halflånga). På analogt sätt få då *kortt*, *båt*(*t*)*ar*, det dialektiska *nīttƍn* o. d. bedömas. — Ovisst är äfven, i hvad mån man har att antaga tillvaron af lång, men trycksvag sonant i vissa dialekter såsom fryksdalsmålet och värmländska bergslagsmålet [2] på grund af sådana former som de fryksdalska *akksəl* axeln, *jettran* getterna, *motal* motig, *falen* farlig, *hammən* hammaren o. d. Ty visserligen är det obestridligt, att man här har att göra med åtminstone halflång, ja oftast väl hellång kvantitet hos vokalen i de nämnda ordens slutstafvelse, men å andra sidan torde denna stafvelse ofta tilldelas halfstark intensitet, hvadan det blir ovisst, i hvad mån dylika fall bilda något undantag från hufvudregeln.

a) Halfsvaga fonemer ha i regeln halfkort kvantitet. I stafvelser, som inom en (språk)takt [3] följa efter taktens starkaste stafvelse, är denna kvantitetsgrad ojämförligt vanligast och lättast att konstatera hos konsonanter. Så t. e.

---

[1] Jfr Risberg, a. st., s. 50, angående den växlande uttalstiden hos *a*, *t* och *s* i *plats*.

[2] Se Noreen, *Fryksdalsmålets ljudlära*, s. 37 ff., och Kallstenius i Sv. landsm. XXI, 1, s. 54, 184, 188.

[3] Om detta begrepp se I, 364.

är den slutljudande konsonanten halfkort i följande ord med »grav» taktform [1] (och sålunda halfsvag slutstafvelse): *hufvud* (jfr det helkorta *d* i *Mahmud* med »akut» taktform och sålunda helsvag slutstafvelse), *ledig* (jfr *Lud'vig*), *örlog* (jfr *Her'zog*), *Erik* (jfr *Ul'rik*), *himmel* (jfr *vim'mel*), *stundom*, *utan* (jfr *Her'man*), *snickarn*, *penning*, *konung*, *senap*, *flickor*, *kallas* (jfr *paj'as*), *annars*, *älskat* [2], *Olof* (jfr *Te'now*)' o. d. Ej sällan råder härvid vacklan mellan halfkort och halflång kvantitet, t. e. *tallri[c]k*, *ätti[c]ka* (då bitrycket hvilar på näst sista stafvelsen, hvilket emellertid är sällsynt [3]), *bisko[p]p* [4], *brödlo[p]p* [5] m. m. d. (se t. e. s. 122 ofvan). Och hos sonanter kan uti ifrågavarande ställning halfkort kvantitet knappast med någon säkerhet konstateras annat än i just dylika — visserligen mycket talrika — fall af vacklan mellan ett uttal med halflång och ett med halfkort kvantitet (i sammanhang med vacklan mellan resp. halfstark och halfsvag intensitet). Men äfven i sådana fall håller sonantens (mer eller mindre) förlängda kvantitet på att uppgifvas till förmån för den omedelbart följande konsonanten. Vårt språk har nämligen sedan gammalt en utpräglad tendens att i en stafvelse med bitryck förflytta detta och i sammanhang därmed den halflånga, resp. halfkorta kvantiteten från sonanten till den följande konsonanten, en tendens som desto lättare tillgodoses och når sitt resultat, ju mindre sonantens ursprungliga kvantitet genom association finner stöd hos ett stamord, t. e. med halflång konsonant *barbacka* (trots stamordet *bak*), *solbadd* (jfr *bad*), *skaffföttes* (jfr *barfota*, där association med *fot* lättare gör sig

[1] Om detta begrepp se nedan i kap. 3.

[2] Ett erkännande af den förlängda kvantitetens existens innebär väl den allmänna »pigstafningen» *ällskatt* o. d.

[3] Vanligtvis hvilar det på sista stafvelsen, och då är *k* naturligtvis — trots ordets grava taktform — helkort (lika väl som i t. e. *rät'tika*).

[4] Jfr A. F. DALINS uppgift i *Ordbok* I, 178, att *biskop* uttalas »bi'sskå'pp», medan t. e. *senap* uttalas »se'napp» (utan accent på ultima).

[5] Ännu ATTERBOM stafvar *bröllopp* (se t. e. Samlaren XXVII,,81), en stafning som väl äfven senare står att anträffa.

gällande på grund af den lika vokalkvaliteten), *örngått* (fsv. *-gāt*), *skörbjugg* (isl. *skyrbiúgr*), *bäfvergäll* (lågty. *bevergēl*), *husbloss* (förr *husblås*, t. e. i Linds Lexicon 1749; lågty. *husenblāse*) eller med halfkort konsonant *Erik* (isl. *Eirikr*), *Olof* (isl. *Óláfr*) osv.[1]; hvarom se närmare i den etymologiska ljudläran. På grund häraf råder nu i en mängd fall vacklan mellan ett uttal med mer eller mindre förlängd — väl oftast halflång — sonant i högre stil (eller arkaiserande språkbruk) och ett uttal med mer eller mindre förlängd — väl oftast halfkort — konsonant i lägre stil (eller åtminstone modernare språkbruk), t. e. *Belsebub*[2], *afrad*[2] (*Medelpad*), *idog*, *elak*, *örfil* (*Mörsil*), *urtima* (nästan alltid med *i*), *hurudan*, *Jönköping* (*jøn-tʃøpıŋ*, *-tʃøppıŋ* eller *-tʃøpıŋŋ*), *helvete* (*salpeter*[3], *östgöte*, dvs. *østjøtə* eller *øfføttə*) m. m. d.

Betydligt mera utpräglad och lättare att iakttaga än i de hittills anförda exemplen är den till stadiet halfkorthet stegrade kvantiteten i de fall, då det ifrågakommande ljudet tillhör en med — i detta fall halfsvagt — bitryck försedd stafvelse uti u p p t a k t[4]. Emellertid är äfven i detta fall halfkort kvantitet hos s o n a n t e r jämförelsevis sällsynt, och med någon vidare konsekvens uppehålles den icke annat än i de fall, då association kan äga rum med andra fonemer, företrädesvis stamord som ha hellång kvantitet hos det motsvarande ljudet. Men denna association leder ofta, därest den är stark, till att stafvelsen erhåller halfstark intensitet och i sammanhang därmed halflång kvantitet. Därför råder — på grund af association med *slāf*, *rēdare* osv. — en vacklan mellan halflängd och halfkorthet hos sonanten i första stafvelsen af sådana ord som t. e. *slafveri*, *rederi* (*seglation*), *gni-*

---

[1] Se Noreen, *Svenska etymologier*, s. 31 f., och *Altschwedische grammatik*, § 298.
[2] Jfr Sv. Ak:s *Ordbok*.
[3] Jfr den vulgära stafningen *sal(t)petter*.
[4] Om detta begrepp se I, 364.

deri (*svineri*), *tokeri, gjuteri, kryperi, vårdarinna, ägarinna* (*tjänarinna; säteri,* jfr *sätesgård*), *slöseri* o. d. och i andra stafvelsen af t. e. *bedrägeri* (jfr *bedräglig; förräderi,* jfr *förrädare*) o. d. I ett sådant tämligen enastående fall som *abrakadabra,* där den förlängda kvantiteten hos det första *a* icke kan bero på någon association, är den väl att tillskrifva en sträfvan att tydligt framhålla rimmet (hvarför ock ordet kan uttalas tvåtaktigt: *a'bra kada'bra*). I öfriga fall af halfkort kvantitet hos sonant (i upptakt) råder, i följd af ofvan nämnda tendens att flytta den förlängda kvantiteten till följande konsonant, en allmän vacklan mellan halfkort sonant och halfkort konsonant. Det sednare alternativet vinner alltmera terräng, ju populärare det ifrågavarande ordet blir, så att t. e. *lasarett, lokomotiv, monopol, fotogen, fotograf* säkerligen oftare uttalas med halfkort *s, k* osv. än med resp. halfkort *a, o* osv. Däremot behålla sådana ord som *definitiv, deskriptiv, reflexiv* (ja till och med *redaktör*) m. fl. på *de-* och *re-* jämförelsevis ofta halfkort sonant, detta väl på grund af de synnerligen många fall, där *de-* och *re-* uppträda — ofta som tydliga prefix, t. e. *de-gradera, re-producera* o. d. — hvilket gör, att dessa fonemer lätteligen komma att uppfattas ungefär som en sorts sammansättningsleder. Jämför också hurusom vid ellips det med *re-* bildade »*rekommenderadt* bref» ger *rek,* under det att t. e. *vigilans* ger *vigg* (icke *vīg*) med hellängd hos konsonanten i stället för hos sonanten.

Så mycket vanligare äro (i upptakt) fallen af halfkort kvantitet hos konsonanter. Dels därför, dels ock emedan åtskilliga språkmän [1] framkastat påståenden, syftande åt att häfda den åsikten, att i en god (praktisk och såvidt därmed förenligt är) ljudenlig skrift halfkort [2] kvantitet borde betecknas medelst dubbelskrifning af den mot det ifrågakommande ljudet svarande bokstafven, vill jag här vara något utförligare

[1] Se ofvan s. 107 not 3—5.

[2] Enligt deras terminologi »halflång».

i fråga om exempel. Af dessa skall nämligen bl. a. framgå, huru föga konsekvent vår hittills vanliga ortografi är i fråga om att tillämpa en dylik princip, liksom den ej heller visar några ansatser till ett strängare genomförande af densamma. På sin höjd är dubbelskrifning lämplig i de fall, där — på sätt ofvan utvecklats — halfkort kvantitet tenderar att öfvergå till eller redan växlar med halflång, vare sig att detta beror, såsom oftast är fallet, på association med andra fonemer, som ha lång kvantitet i motsvarande ställning, eller det beror, mera sällan, på motsatsaccentuering. Exempel på båda fallen lämnas här nedan. Vi ha sålunda exempelvis halfkort (stundom alternativt halflång) kvantitet, betecknad än med enkelskrifven, än med dubbelskrifven bokstaf, hos

b i *kabinett, abbedissa, grobian, publicera.* Jfr *snobberi, grubbleri* o. d. med alternativ halflängd på grund af association med resp. *snobb, grubbel* osv.

d : *tradition, addition* (med halflångt *d*, när motsatsförhållandet till *subtraktion* är i högre grad medvetet), *radikal, broderi, modellera, predikant* (jfr *pre[d]dikstoḷ* med hellångt *d*).

ɖ : *karduan, korderoj, ordinera* o. d., naturligtvis alltid utan dubbelskrifning (af *rd!*).

f : *defensiv, offensiv, professur, kofferdi, officiell, chiffonjé, saffian, skafferi* (som nu ej längre associeras med *skaffa*). Jfr *rofferi* (: *roffa*) o. d.

g : *cigarrett, vigilans* (elliptiskt *vigg*), *degradera.* Jfr *tiggeri* (: *tigga*) o. d.

g : *magasin, bagatell, aggressiv, progressiv* (stundom med den förlängda kvantiteten förlagd på *o* på grund af motsatsförhållandet till *regressiv*). Jfr *smuggleri* (: *smuggla*) o. d.

ȷ : *majestät, majoritet, rojalist* osv., aldrig med dubbelskrifning. Jfr *prejeri* (: *preja*) o. d. med större kvantitetsmöjligheter än t. e. *mejeri*, som blott föga påverkas af *mejerska.*

k : *ekipage, ekonom, beckasin, mikroskop.* Jfr *tryckeri* (: *trycka*), *lektorat* (: *lektor*).

k : *makaron, ackurat, krokodil, mockasin, akademi.* Jfr *backanalisk* (: *Backus*).

l : *galoppad, galleri, telegraf, selleri, militär, million* (stundom väl med halflängd på grund af motsatsförhållandet till *billion, trillion* osv.), *pelikan.* Jfr *trolleri* (: *trolla*).

m : *dramatik, grammatik, pomaderad, kommitterad, gymnastik, kompani.* Jfr *kommatera* (: *komma*).

n : *manifest, kannibal, minoritet, innovation, uniformen, Innocensen, monarki, konnässans.* Jfr *spinneri* (: *spinna*) o. d.

ɳ : *garnison, garnityr, karneval* o. d., aldrig med dubbelskrifning.

ŋ : *signatur, signalera* o. d., aldrig med dubbelskrifning. Jfr *vingleri* (: *vingla*), *sinkadus* (: »sex *sinka*» m. m. i brädspel) o. d.

ȝ : *magnetism, mankemang, pensionera* o. d., aldrig med dubbelskrifning. Jfr *longitud* (om detta verkligen associeras med *lång*).

p : *apanage, apparat, deponera, opponera, supponera, tapetsera, apelsin, draperi, papiljott, kapriciös, approbera.*

r : *koryfé, korridor, karamell, parallella, arrendator, eremit, tyranni, direktör, original, barbari, pergament.* Jfr *bisarreri* (: *bisarr*).

s : *miserabel, dissekera, resonans, dissonans, assonans, assurans, mecenat, reservera, recensent, decimal, musikant, licentiat, procession, possession.* Jfr *frosseri* (: *frossa*).

ʂ : *personell* o. d., aldrig med dubbelskrifning. Jfr *versifierad* (: *vers*).

ʃ : *tragedi, maskinist, fysionomi, regissör* o. d., aldrig med dubbelskrifning.

t : *matematik, litteratur* [1], *botanik, bataljon, katastrof, vitriol, attraktion.* Jfr *rytteri* (: *ryttare*), *tretti(o)fem* (: *trettio*).

---

[1] Nästan lika ofta skrifvet *literatur*.

t : *ortodox, particip, virtuos, partiell,* aldrig med dubbelskrifning. Jfr *hertiginna* (: *hertig*), *fyrti(o)åtta* (: *fyrtio*).

v : *leverans, dividera* (stundom med halflängd, än på *i*, än på *v*, detta på grund af motsatsförhållandet till *multiplicera*), *kaviar* (äfven *kav'viar* med hellångt *v*), *öfverallt* (stundom med halflängd, än på *ö*, än på *v*, detta på grund af association med *ö'fver*, resp. *öv'ver*).[1]

Enligt Pipping[2] existerar i finländskt svenskt riksspråk »ej ens en tillstymmelse till förlängning» »i ord sådana som *amiral, aluminium*», men däremot »en märkbar förlängning af *l* i *allopat*, *m* i *ammonit* o. s. v.», »ja ljuden i fråga kunna mycket väl uppnå hellängd». Detta är ju högst påfallande och svårbegripligt. Om nämligen förlängd kvantitet verkligen i dylika fall aldrig uppträder annat än i just de fall, där den gängse skriften — stundom af rätt tillfällig anledning — har dubbelt tecken, så förutsätter ju detta både ett slafveri under skriften och framför allt en så intim bekantskap med denna, att den icke gärna kan tänkas existera annat än hos de litterärt högst bildade. Men det egentligen intressanta spörsmålet är icke, hur de ifrågavarande orden uttalas af sådana personer, utan hur de lyda i »gemene mans» mun, t. e. hos den som är så okunnig, att han icke vet, det dubbelt tecken användes i *kavalleri, galleri, gallimatias* och *gallion* (trots fra. *cavalerie, galerie, galimatias* och *galion*), men enkelt tecken i *pioniär, resonemang* (trots fra. *pionnier, raisonnement*) och *kamarilla* (trots *kammare*). Och hur uttalas orden af den, som är så litterärt bildad, att han känner deras franska stafning och kanske respekterar den mera än den ursprungligare svenska? Och hur uttalas ett ord sådant som *lit(t)eratur?* Månne utan förlängning af *t*, då man (i

---

[1] Ytterligare exempel anföras af NOREEN i *Svensk språklära* af E. SCHWARTZ och A. NOREEN, s. XV f.

[2] A. st., s. 136. Jag bibehåller här i mitt citat icke författarens stafning.

likhet med »Svenska literatursällskapet i Finland» på 1800-talet) stafvar ordet med ett *t*, men med förlängning, då man (i likhet med »Sv. litteratursällskapet i F.» på 1900-talet) skrifver det med *tt*? Saken är af ett icke obetydligt intresse, särskildt från synpunkten af skriftens inflytande på talet, och förtjänade därför en detaljerad utredning af någon finländsk sakkunnig.

b) Helsvaga fonemer ha i regeln helkort kvantitet, t. e. alla ljuden i slutstafvelsen af *naf'ta, hum'bug, ju'li, kon'jak, tem'po, Fy'ris* m. fl. tvåstafviga ord med »akut» taktform, eller konsonanten näst före det halfkorta slutljudet i *sko'la* (jfr *skall* med hellångt *l*), *mi'na* (trots *min*, dvs. *minn*) m. fl. ord med »grav» taktform, eller uddljudet i *tio* (jfr *tre-, sju-ttio* med hellångt *t*). Särskildt förtjänar anmärkas, att konsonant som börjar en helstark stafvelse konsekvent är helkort, detta äfven om vid sidan af det ord, hvari den ingår, står ett stamord med hellängd hos samma konsonant, t. e. *fadäs* (trots *fadd*), *gardera* (: *gard*, dvs. *gaḍḍ*), *kafé* (: *kaffe*), *paket* (: *packe*), *rulad* (: *rulle*), *väninna* (: *vän*, dvs. *vänn*), *kapott* (: *kappa*), *grotesk* (: *grotta*, med hvilket dock numera intet sammanhang kännes). Härvid får man naturligtvis icke ett ögonblick låta förvilla sig af den saken ovidkommande omständigheten, att i vår mest gängse skrift en stor mängd ord — i motsats till de senast anförda — ha det helkorta ljudet betecknadt medelst dubbelskrifven bokstaf, lånad från stamord, där den är från fonetisk synpunkt mer eller mindre berättigad, t. e. *rabbin* (jfr *rabbi*, med hvilket sällsynta främmande ord dock väl något sammanhang sällan kännes), *sabba'ten* (: *sab'bat*); *vaddera* (: *vadd*); *karaffin* (: *karaff*); *kontrollera* (: *kontroll*); *summera* (: *summa*); *galoppad* (: *galopp*), *gruppera* (: *grupp*); *cigarrett* (: *cigarr*), *friherrinna* (: *friherre*), *hurra'!* (: *hurra*); *kassör* (: *kassa*), *kolossal* (: *koloss*), *passera* (: *pass*, hvarmed dock väl intet sammanhang längre kännes), *professur* (: *professor*); *jättinna* (: *jätte*), alla med hellång konsonant i

stamordet, under det att t. e. i *grammatiskt* och *arrende* det helkorta *m*, resp. *r* tecknas dubbelt (och det hellånga *t* i det förra ordet enkelt!) i öfverensstämmelse med — den för öfrigt redan i sig olämpliga — dubbelskrifningen af det halfkorta *m*, resp. *r* i *grammatik* och *arrendator* (jfr ofvan s. 128). För öfrigt äro de ord ungefär lika talrika, dâri helkort konsonant dubbelskrifves utan någon dylik associativ tillskyndelse (inom vårt eget språk), t. e. *affär* (*sufflett*), *rockera*, *allé*, *kommod* (subst.), *honnör*, *diarré*, *bassäng*, *kattun* (*kommitté*, trots fra. *comité*) osv.[1]

§ 41. De kvantitativt föränderliga ljudens faktiska förekomst i tryckstark förbindelse af sonant och konsonant.

Jag har redan flera gånger omnämnt den för högsvenskt riksspråk så viktiga regeln, att i tryckstark förbindelse af en sonant med en följande konsonant den ena komponenten är lång, den andra däremot kort (hvarvid ordningen dem emellan i fråga om kvantitetsföljden är likgiltig). För de tämligen sällsynta fall, då i strid mot denna regel båda komponenterna äro långa, liksom ock de ännu sällsyntare, ja endast rent undantagsvis förekommande fall, då båda äro korta, har redan i § 39, B, 2, a) och 3, a) blifvit redogjordt. Det återstår nu att ta i betraktande den relativa frekvensen af de två öfriga och båda mycket vanliga fallen, nämligen å ena sidan det, då sonanten är lång och således konsonanten kort, och å andra sidan det, då förhållandet är det alldeles motsatta. I det stora hela torde dessa båda fall väga något så när jämnt, men betraktas hvarje särskildt ljud för sig, så råder — frånsedt den allmänna benägenheten för förbindelsen kort sonant + lång konsonant framför annan konsonant[2] — en myc-

[1] Se Noreens utförliga exempelsamling, a. st., s. XIV ff.

[2] En följd häraf är, att i sluten stafvelse en lång sonants längd öfverflyttas till en följande kort konsonant, t. e. *hósta* af äldre *hōsta*, *såll* af fsv. *sāld* o. d. (hvarom se den etymologiska ljudläran); jfr dialekternas *brúnt* till *brūn*, *köppte* (så äfven ofta i riksspråk) till *köpa* o. d.

ket stor olikhet. Klart är, att så snart ena komponenten är ett sådant ljud, som (enligt § 36 ofvan) icke har mer än ett slags kvantitet, så är den andra komponentens kvantitet redan därigenom gifven. Är t. e. sonanten ett *a*, så måste den följande konsonanten alltid (med undantag af sådana fall som *bassångare* o. d., hvarom se s. 117 ofvan) vara kort, t. e. *tala* o. d. Är sonanten däremot ett *a*, så måste — i normalt tal (jfr s. 118 ofvan) — den följande konsonanten vara lång, t. e. *tallar* o. d. Ett *h*-ljud måste föregås af lång sonant, t. e. *Brahe* osv. Hvad som nu tarfvar utredning är alltså blott förhållandet i fråga om de (48) ljud, som i ofvan (s. 98 ff.) angifven mening ha variabel kvantitet.

A. Sonanter:

1. *e* är vanligen långt, t. e. *feber, ved, medla* osv[1]. Dock är det regelbundet — dvs. frånsedt sammansatta ord sådana som *neddoppa, ekkanot* o. d. — kort före d_d, k_k, m_m, n_n, p_p, t_t t. e. *bredd, vecka, hemma, tenn, skepp, hetta*[2]; stundom äfven före *s*, t. e. *besk*[3], *besman, fresta*[3], *vessla*[3], och slutligen i några enstaka fall: *eld, enkom*[3], *erg*[4], *gers*[4].

2. *ı* är vanligen kort (dock ytterst sällan före *v*-ljud såsom t. e. i kvinnonamnet *Vivi* och ofta i *Tivoli*). Emellertid uppträder det icke sällan äfven såsom långt och detta i nästan alla möjliga ställningar — dock aldrig näst före »ng»-ljud och före flera ljud endast då förbindelsen är sekundär eller tertiär (se s. 7 och 22 ofvan) — t. e. *bibel, frid, idel, biden, hird, hirdlön, kalif, kviga, frigaf, frigöra, lik, bikung, pil, sirlig, tima, fin, firning, gripa, slipmaskin, fira, is, bankirs, prestige, hit, pålitlig, bitna, skirt, bitjänst, knif*[5].

---

[1] Se ofvan s. 27. I det följande underlåter jag att meddela exempel på det normala förhållandet och nöjer mig med att hänvisa en gång för alla till exempelsamlingarna ofvan s. 23 ff.

[2] Ytterligare exempel se Lyttkens-Wulff, *Sv. språkets ljudlära*, s. 58 f.

[3] Äfven uttaladt med *ä*.

[4] Dock oftast uttaladt med *ä*.

[5] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 64.

3. *o* är vanligen långt, men förekommer kort näst före $d_{d'}$, $k_{k'}$, $m_{m'}$, *st* (alltid då förbindelsen är primär [1]), $t_{t'}$, $t_{t'}$, t. e. *snodd, socken (boxas, koxa, oxe, oxel), tom* [2], *moster, otta, fort (fjorton, gjort, hjort, hjortron, kjortel, kort, mortel, ort, port, skjorta,* alla dock vacklande i fråga om sonantens kvantitet) [3]. Kort är det dessutom äfven i några enstaka fall: *fogde; bonde, hon, ond, onsdag; konglig; orm; forsla, morsk, Orsa; vovvov;* vacklande *hos, skrofler* och *tobak.*

4. *y* är vanligen kort. Dock är det icke sällan långt och detta i nästan alla möjliga — ehuru ofta blott sekundära eller tertiära — förbindelser (emellertid aldrig före »*ng*»-ljud), t. e. *Düben, lyda, tydlig, lyden, dyrd, förhyrd‿lägenhet, styrd‿nation, tyfus, blyg, Nygård, nygjord, dyka, sykorg, syl, fyrling, plym, gryn, turnyrn, glasyrn‿duger, krypa, nyp‿mig, dyr, frysa, styrs, plysch, byta, ytlig, brytning, dyrt, dyrt‿lif, dyrt‿nöje, nyköpt, styf* [4].

5. *æ* är vanligen kort, men därjämte icke sällan långt och detta i nästan alla möjliga — hvaraf dock några sekundära eller tertiära — förbindelser (dock aldrig före »ng»-ljud), t. e. *väbel, säd, ädel, kläden, värd, svärddans, evärdlig, härden, chef, väg, vägkant, fägata, knäjärn, bräka, träkarl, gräl, själtran, kärl, pärldrufva, förnäm, skräna, järn, järndörr, skräp, släpmundering, här, jäsa, bärs, fräsch, fjät, ätlig, äten, kärt, kärt‿lif, kärt‿nöje, träkärl, räf* [5].

6. *ɵ* torde vara ungefär lika vanligt som kort och långt. Om dess förekomst i den sednare, kanske något sällsyntare, användningen se I, 511.

B. Konsonanter:

---

[1] I finländsk svenska dock alltid *prōst* och stundom *ōst* jämte *öst.*

[2] I finländsk svenska *tōm* liksom *dōm* (så någon enda gång äfven i högsvenskan) och *dōmare.*

[3] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 88 f.

[4] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 68 f.

Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 51 och 55 f.

1. *b* (och det därmed i fråga om »förlängningens» beskaffenhet — se s. 98 f. ofvan — likställda b_m) är vanligen långt; kort blott i sekundär förbindelse, t. e. *tvåbent*, samt i lånord, där det uppträder efter hvilken lång vokal som helst, t. e. *stab*, *feber*, *fiber*, *glob*, *tub*, *Düben*, *garderob*, *väbel*, *möbel*, *Fröbel* (jfr I, 511) [1].

2. *d* (d_l, d_n) är vanligen kort. Dock träffas det ej sällan såsom långt och detta efter hvilken kort vokal som helst, t. e. *gadd*, *bredd*, *vidd*, *snodd*, *ludd*, *skydd*, *brodd*, *bädd*, *lödder* [2].

3. *ḍ* ($ḍ_l$, $ḍ_n$) förekommer nästan uteslutande såsom kort. Som långt finnes det — frånsedt sådana fall af alternativt långt *ḍ* efter lång sonant som t. e. *svärddans*, hvarom se ofvan s. 117 f. — blott i orden *Dardel* (familjenamn), *gard* samt de vacklande, men oftast med kort *ḍ* uttalade, *garde* och *varda*.

4. *f* är vanligen långt. Kort förekommer det blott i sekundär förbindelse, t. e. *sjufaldt*, samt i lånord, där det uppträder efter alla långa vokaler utom *ɑ* och *ɵ*, t. e. *telegraf*, *eforus*, *kalif*, *Jofur*, *kufisk*, *tyfus*, *strof*, *chef* [3].

5. *g* är vanligen kort. Dock uppträder det ej sällan såsom långt efter *i*, *y*, *æ* och *ɵ*, t. e. *vigg*, *stygg*, *skägg*, *högg* [4].

6. *g* är vanligen kort. Såsom långt förekommer det ej sällan efter *a*, *ɑ*, *o*, t. e. *tagg*, *hugga*, *dogm* [4]; dessutom efter *o* i *fogde* och fartygsbenämningen *kogg* (äfven uttaladt *kågg*) eller *kogger*.

7. *j* är i primär förbindelse alltid långt, t. e. *Maja*, *nej*, (dock väl blott alternativt i *harpyja*), i sekundär förbindelse däremot nästan alltid kort, t. e. *frigöra*, *trohjärtad* (långt blott i *jaja*, *jojo* samt någon gång *nåja* och vulgärt *ha‿ja* 'har jag', *ska‿ja* 'skall jag').

---

[1] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 211.
[2] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 228 f.
[3] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 242.
[4] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 206.

8. *ķ* är oftast långt, men efter *u* och *ø* alltid samt efter *e*, *ι*, *y*, *æ*, *ɵ* nästan lika ofta kort, t. e. *sjuk*, *öka*, resp. *stek*, *lik*, *ryka*, *säker*, *röka* (jfr *vecka*, *ficka*, *rycka*, *säckar*, *böcker* [1]).

9. *k* är vanligen långt; kort dock alltid efter *a* och *ɑ* samt vanligen efter *o*, t. e. *tak*, *kråka*, resp. *bok* [1].

10. *l* är oftast långt, men äfven ofta kort och förekommer såsom sådant efter alla långa vokaler, t. e. *al*, *fel*, *pil*, *sol*, *ful*, *syl*, *tvål*, *själ*, *öl*, *Fröling* [2].

11. l_l är vanligen långt; kort däremot nästan blott i sekundär förbindelse med följande konsonant, t. e. *vald*, *spelt*, *ilning*, *katolsk*, *mulna*, *kyld*, *snålt*, *förmäld*, *mjölnare* [2]. Dessförutom är det kort i några enstaka fall såsom *aln*, *falna*, *teln*, *telning*, *bulna*, *(för)kolna*, *moln* (här stundom långt), *vålnad*.

12. *ḷ* förekommer — frånsedt sådana fall som *pärllager* o. d., hvarom se ofvan s. 117 f. — blott som kort, t. e. *pärla*.

13. *m* är vanligen långt. Sällan och företrädesvis i lånord uppträder det som kort, hvarvid det kan föregås af hvilken lång vokal som helst, t. e. *lam*, *hemul*, *tima*, *komisk*, *mumie*, *kostym*, *åm*, *kräm*, *bömisk* [3].

14. *w* är alltid långt, t. e. *trumf*.

15. m_m är alltid långt utom i några fall af sekundär förbindelse med följande konsonant, t. e. *kostymbal*, *rampris*.

16. *n* är vanligen långt, men äfven ofta kort och detta efter hvilken lång vokal som helst, t. e. *gran*, *gren*, *grin*, *don*, *dun*, *dyna*, *dån*, *skrän*, *ön* [4].

17. n_n är vanligen långt. Såsom kort uppträder det nästan blott i sekundär förbindelse med följande konsonant, men då efter hvilken lång vokal som helst, t. e. *vande*, *klent*, *fint* (af *fin*), *försonlig*, *brunt*, *synlig*, *hånlig*, *fränt*,

[1] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 274 f.
[2] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 156.
[3] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 180, och jfr I, 511 not 3.
[4] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 188 ff., och jfr I, 509.

krönt [1]. Andra enstaka fall af kort n_n äro *enligt* [2] och de till kvantiteten vacklande *betjänt* [2], *ense* [2], *Hans, Måns.*

18. *ɳ* förekommer nästan uteslutande som kort. Långt är det blott i några få ord: *förrn* (där dock i oratorisk stil intet *ɳ* höres, se I, 424) och de till kvantiteten vacklande *harnesk* (se ofvan s. 24), *herrnhutare* samt — frånsedt den högre stilen (se I, 435 och 424) — sådana former med bestämd artikel som *cigarrn, dörrn, herrn* o. d.; dessutom i lägre stil i uttrycken *go morn, i morn* (mellanstil *morron*, högre stil *morgon*).

19. $ɳ_n$ är alltid kort utom i några sällsynta fall af sekundär förbindelse med följande konsonant såsom *förrn‿du, herrn‿där* o. d.

20. ŋ, $ŋ_n$, g, g_n äro samtliga alltid långa, t. e. *spring, singularis, lång, skånk.*

21. *p* (p_m) är ungefär lika ofta långt och kort, t. e. *gap* : *kapp, knep* : *skepp, gripa* : *sippa, sup* : *upp, nypa* : *yppa, skåp* : *hopp, släp* : *läpp, köpa* : *öppen;* efter *o* dock — frånsedt sådana fall som *hoppara* o. d., hvarom se ofvan s. 117 f. — blott kort, t. e. *skopa* [3].

22. *r* är ungefär lika ofta långt och kort, t. e. *bar* : *barr, mer* : *erg* (enda exemplet på *err;* vanligen dock uttaladt *ärrj*), *fira* : *stirra, stor* : *orm* (enda exemplet på *orr*), *surt* : *surra, dyr* : *dyrk, bår* : *borr, här* : *herre, före* : *förre* [4].

23. *s* är oftast långt, men äfven ofta kort och detta efter hvilken lång vokal som helst, t. e. *as, hes, is, os, hus, rysa, ås, läsa, ösa, frös* [5].

24. *ʂ* är vanligen långt, särskildt alltid då det uppkommit af primärt *rs.* Däremot är det, då det uppkommit af sekun-

---

[1] Se vidare LYTTKENS-WULFF, a. st. s. 188 ff., och jfr I, 511 not. 4.

[2] Här har väl nämligen förbindelsen numera öfvergått från att vara sekundär till primär.

[3] Se vidare LYTTKENS-WULFF, a. st. s. 283 f.

[4] Se vidare LYTTKENS-WULFF, a. st. s. 146 ff.

[5] Se vidare LYTTKENS-WULFF, a. st. s. 255 ff.

därt *rs*, oftast kort, t. e. *bars* (jfr *bevars* [1], *varse* [1]), *kamrerska*, *bankirs*, *orsak* (jfr *forsla* [2], när det uttalas med *o*), *naturs*, *styrs* (jfr *styrsel* [1], *yrsel* [1]), *matadors* (jfr *i morse* [2], *skårsa* [1]), *bärs* (jfr *bärsärk* [2], *härs* [2], *tvärs* [2]), *ackuschörska* (jfr *körsla* [2], *törs* [2]) [3].

25. *ʃ* är ungefär lika ofta långt och kort, t. e. *mustasch* : *pascha*, *prestige* (enda exemplet på *ʒ*) : *affisch*, *kuscha* (när det uttalas med långt *u*) : *duscha*, *plysch* : *vyssja*, *loge* : *galosch*, *fräsch* : *ässja*, *Eugenie* : *Eugenie* (se ofvan s. 49 och 50) [4]. Efter *e* och *o* finnes det blott kort, t. e. *pikéskjorta*, *oskön*.

26. *t* (t_l, t_n) är ungefär lika ofta långt och kort, t. e. *hat* : *hatt*, *het* : *hett*, *hit* : *hitta*, *hot* : *otta*, *ut* : *utter*, *lyte* : *lytt*, *låt* : *lott*, *lät* : *lätt*, *möta* (*gröt*) : *mött* [5].

27. *ţ* (t_l, t_n) är oftast långt, t. e. *vardt*, *Virta*, *fort* (äfven *fort*), *turtur*, *myrten*, *sort*, *ärt*, *ört*; men ofta äfven kort och i så fall vanligen uppkommet af sekundärt *rt*, t. e. *art* [6], *ert*, *skirt*, *torts*, *surt*, *styrt*, *tårta* [6], *kärt*, *hört* [7].

28. *ʈ* är alltid kort i sekundär förbindelse såsom *okynnig*, *frikänna* o. d.; däremot alltid långt i de jämförelsevis få fallen af primär eller tertiär förbindelse: *gyttja*, *kättja*, *lättja*, *nyttja*, *vittja*, därest här öfverhufvud *ʈ* förekommer, se I, 442.

29. *v* är nästan uteslutande kort. Långt är det blott i *vovvov* samt en del ord som nästan alla i högre stil i allmänhet föredra kort, i lägre stilarter däremot långt *v* såsom *kaviar* (mest vårdadt dock *kavia'r*), *krafla*, *lavoar* (mest vårdadt *lavoa'r*), *paviljong* (mest vårdadt *paviljong'*), *Vivi* (väl alltid med *vv*), *hufvud*, *skofvel*, *skroflig*, *häfd*, *häfda*, *häfder* (dessa tre öfverhufvud sällan med kort *v*), *skräfla*, *skräfvel*, *stäffa*, *mångshöfdad*, *höfding*, *Sköfde*, *sköfla*, *snöfla*, *stöfvel*, *öfver*.

---

[1] Vanligen med långt *ʂ* trots, åtminstone ursprungligen, sekundärt *rs*.
[2] Alltid med långt *ʂ* trots, åtminstone ursprungligen, sekundärt *rs*.
[3] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 264.
[4] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 249.
[5] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 292 ff.
[6] Med primärt *rt*.
[7] Se vidare Lyttkens-Wulff, a. st. s. 299 f.

§ 42. Stafvelsens kvantitet[1].

Liksom hos de enskilda ljuden kan naturligtvis olika kvantitet äfven förekomma hos de (i regeln) större fonemer, som kallas stafvelse, (språk)takt och fras (om hvilka termers betydelse se I, 362 ff.). Äfven för dessa gäller naturligtvis hvad jag ofvan s. 100 ff. yttrat om kvantitetens ytterligt stora relativitet, beroende dels på användningen af olika tempo — vare sig hos olika individer eller hos samma individ — dels på de olika syften, som med kvantitetsskiftningar kunna och skola tillgodoses. Bortse vi härifrån, så bero ofvan nämnda fonemers kvantitet naturligtvis på antalet af och kvantiteten samt i viss mån — jfr strax nedan — kvaliteten hos de i dem ingående enskilda ljuden. Låtom oss då till att börja med ta stafvelsens kvantitet i betraktande.

Denna är gifvetvis under för öfrigt lika förhållanden desto större, ju flera ljud den för tillfället ifrågavarande stafvelsen innehåller. Alltså ha vi t. e. successivt tilltagande kvantitet i följande — här kursiverade — stafvelser: *a*rab, *ra*batt, *tra*pets, o*stran*, *Östrand*, *Östrands*, *Östrandsk*, *Östrandskt*. Då nu, såsom ofvan (jfr särskildt s. 84) visats, en stafvelse i nutida svenska kan innehålla 1 till 9 (eller i nödfall 11) ljud — jfr de nyss anförda exemplen — så kunde man från denna synpunkt tala om 9 (eller till och med 11) olika kvantitetsgrader hos en stafvelse, hvilket emellertid vore föga lämpligt, ja vore oriktigt. Tydligt är nämligen, att hvad som brister en stafvelse i fråga om de däri ingående ljudens antal, kan uppvägas af andra omständigheter: dels de befintliga ljudens bildningssätt, som kan vara sådant, att de i och för sig kräfva något längre tid än vissa andra ljud, i ty att t. e. ett (kort) durativt ljud är i sig längre än ett (kort) momentant ljud,

---

[1] Hvad RISBERG, *Den svenska versens teori*, s. 39 ff. med en nyskapad (men obehöflig) term kallar stafvelseextensiteten.

en (kort) tremulant är längre än en (kort) frikativa osv. [1]; dels det påfallande förhållandet, att ett (kort) ljuds så att säga medfödda kvantitet reduceras, då det ingår i en förbindelse, och detta i olika grad i olika förbindelser [2]; dels och i all synnerhet tillvaron af mer eller mindre förlängd kvantitet hos något eller några ljud. Det lider ju t. e. intet tvifvel, att icke första stafvelsen i *skri-bent* är trots sina fyra ljud kortare än första stafvelsen i *i-la*, som äger blott ett af den förras fyra ljud; men så är också detta enda ljud långt [3]. Och denna differens är vida betydligare än den, som förefinnes emellan stafvelser med ett, resp. fyra ljud, hvilka alla äro korta (t. e. *i-bland* : *skri-bent*).

Därför kunna alla stafvelser, som innehålla blott korta ljud, lämpligen sammanfattas under benämningen korta stafvelser och vid behof underindelas i helkorta, som blott innehålla helkorta ljud (jfr ofvan s. 107), och halfkorta, som innehålla något halfkort ljud. De förra upptaga i svenskan enligt Risbergs [4] mätningar vid normalt taltempo 0,12—0,20 sekunder, de sednare däremot 0,20—0,24 [5]. Långa åter äro

---

[1] Så t. e. uppta i franskan enligt Bourdon (*L'expression des émotions et des tendances dans le langage*, s. 107) *rá* i genomsnitt 0,229 sekunder, men *sá* 0,226 och *tá* blott 0,222.

[2] Så t. e. upptar enligt Bourdon, a. st., ett franskt *trá* 0,244 sekunder (alltså 0,015 mera än *ra*, se föregående not) och *tsă* 0,229 (alltså blott 0,003 mera än *sá*), hvadan således *tsă* trots sina tre ljud icke är längre än *rá* med blott två. Enligt Risberg, a. st. s. 46, ha i det svenska *fall* ljuden ungefär följande värden: *f* 0,09, *a* 0,15, *ll* 0,18, men i *falskt* däremot: *f* 0,08, *a* 0,12, *l* 0,11, *s* 0,09, *k* 0,06, *t* 0,08, hvadan *fall* här blott upptar tillsammans 0,31 i stället för 0,42, som tillkom samma fonem utan förbindelse med *skt*.

[3] Jfr hurusom enligt Risberg, a. st. s. 44, första stafvelsen i *barbar* upptar blott 0,20 sekunder, under det att den andra upptar 0,42, hvadan den förra rimligtvis skulle kunna inrymma dubbelt så många ljud utan att ändock i längd komma att öfverstiga den sednare.

[4] A. st. s. 46.

[5] Jfr hurusom i franskan enligt mätningar af Labonne och Bourdon en kort stafvelse varierar mellan 0,31—0,25 vid vårdad deklamation och 0,13 vid möjligast hastiga tempo; i tyskan åter enligt mätningar af Martens

alla stafvelser, som innehålla något långt ljud (eller en lång muta), och kunna dessa vidare indelas i halflånga och hellånga (jfr ofvan s. 108), alltefterssom det ifrågavarande långa ljudet är halflångt eller hellångt. De förra upptaga enligt Risberg[1] vid normalt taltempo 0,28—0,34, de sednare åter 0,32—0,42[2]. Hellånga äro således såväl *al* och *a*-lar med sonantlängd som *all*, *al*-la, *al*-drig och *alt* (eller *allt*) med konsonantlängd; halflånga grund-*val* och an-*fall;* halfkorta al-*la* och al-*drig;* helkorta ändtligen fäl-*tet* och fäl-*les.* De olika stafvelsernas kvantitetsgrader stå alltså i samma förhållande till och beroende af intensitetsgraderna, som vi (s. 107 f.) funnit de enskilda ljudens kvantitet göra. Och liksom denna under vissa förutsättningar (se ofvan s. 110 f.) kan vara öfverlång, så äger också stafvelsen en dylik kvantitetsgrad, därest något i densamma ingående ljud är öfverlångt.

Hvad beträffar den relativa frekvensen af långa stafvelser gentemot korta, så växlar denna mycket alltefter olika stilarter. Emellertid äro alltid de långa stafvelserna i en afgjord minoritet, som dock är desto mera betydande, ju högre den stilart är, inom hvilken man rör sig[3]. I ett af Tegnérs tal fann jag på 238 stafvelser 93 långa (eller eventuellt öfverlånga), dvs. 39 %, men i ett bref af Strindberg (uti Röda rummet) på 244 stafvelser blott 75 dylika, dvs. 30 %. Häraf förstås, att metrisk upplösning passar bäst att i utsträcktare mån använda i lägre stil. Likaså är det gifvet, att t. e. trokeisk takt, där långa stafvelser komma jämförelsevis tätt, passar bättre för höga ämnen än daktylisk takt, där de långa

---

och Oehrn mellan 0,20 vid normalt och 0,12 vid hastigt tempo. Se BOURDON a. st. s. 109 ff.

[1] A. st. s. 46.

[2] Jfr att i tyskan enligt Martens en lång stafvelse varierar emellan 0,32 och ända till 0,60.

[3] Jfr hvad ofvan s. 103 yttrats om sambandet mellan högre stil och långsamt tempo.

stafvelserna uppträda vida glesare, och omvändt att sistnämnda taktart passar bättre än den trokeiska för mindre höga ämnen.

Stafvelser med längd af ofvan angifvet slag kunna sägas vara »natura» långa. Språk som i motsats till vårt äro — t. e. i sin versbyggnad — känsligare för kvantitets- än för intensitetsdifferenser, kunna inom området af de i ofvan angifna vidsträckta mening korta stafvelserna särhålla tvenne grupper efter en annan indelningsgrund än de i stafvelsen ingående ljudens (med intensiteten intimt sammanhängande) kvantitet, nämligen i stället dessa ljuds — såsom ofvan antydts för vårt språks kvantitetsförhållanden mindre väsentliga — antal. Härvid äro märkligt nog de antesonantiska ljuden af ringa eller ingen betydelse, så att t. e. *sa*, *sta*, *stra* äro »lika långa» (eller om man så vill »korta»); jfr hvad ofvan s. 139 not 2 nämnts om den högst obetydliga kvantitetsdifferens, som vid mätningar visat sig råda mellan *sa* och *tsa* o. d. Däremot är när- eller frånvaron af postsonantiska konsonanter af vikt. »Slutna» stafvelser, dvs. sådana som äga en eller flera postsonantiska konsonanter, äro »positione» långa, under det att »öppna» (och i vidsträckt mening korta) stafvelser, dvs. sådana som sluta på själfva (den korta) sonanten, äro korta i inskränktaste mening. Sålunda äro t. e. fornisl. *dǿma*, *ský*, *hallda*, *allr* natura långa, *þau*, *mey*, *gaf* (så snart icke i satssammanhanget slutkonsonanten kan föras till en följande sonant), *valþa*, *dalr* positione långa, men *fara*, *bua* [1] korta i inskränktaste mening. Häraf förklaras t. e., hvarför »muta [2] cum liqvida» i vissa språk skapar vacklande kvantitet, allteftersom stafvelsegränsen förlägges före eller inuti denna förbindelse.

[1] För *búa*, enär i fornisl. »vocalis ante vocalem corripitur» i primär förbindelse, men icke i sekundär, t. e. viþ *ský* uppe.

[2] Dvs. explosiva.

§ 43. Språktaktens kvantitet.

Språktaktens [1] kvantitet är naturligtvis afhängig af samma faktorer som stafvelsens, alltså af de i takten ingående ljudens, resp. stafvelsernas antal, kvantitet och, i någon ringa mån, kvalitet. Dessa faktorer kunna på mångfaldigt sätt balansera hvarandra. Men under det att vi funnit de enskilda ljudens kvantitet vara af hufvudsaklig och afgörande betydelse för stafvelsens, så är däremot här de smärre fonemernas kvantitet af mindre vikt än deras antal. Ty visserligen är det sant, att en takt, hvari ett flertal stafvelser (och sålunda relativt många ljud) äro korta, alltförväl kan vara kortare än en takt med färre stafvelser, men ett par af dessa långa [2]; ja en mångstafvig takt kan vara kortare än en enstavig, särskildt därest denna sednare är öfverlång. Men ett dylikt förhållande gäller endast inom vissa trånga gränser, nämligen då den förstnämnda takten icke har synnerligen många stafvelser mer än den andra. Och då, såsom vi nedan skola finna, stafvelseantalet i en takt kan variera mellan en och inemot tjoget, så är tydligt, att det för en eller två stafvelser, om ock försedda med öfverlängd, är omöjligt att kvantitativt öfverväga en t. e. 16-stafvig takt med om än så korta stafvelser. Härtill kommer, att i ett språk sådant som det nysvenska riksspråket, där hvarje takt så godt som undantagslöst innehåller minst en lång stafvelse — eftersom det intensitetsmaximum, som konstituerar taktens början nästan alltid [3] är förbundet med lång kvantitet — kvantitetens betydelse nödvändigtvis måste ytterligare reduceras i jämförelse med stafvelseantalets. Alltså måste detta sistnämnda afgifva hufvudsynpunkten vid takternas kvantitativa klassificering,

---

[1] Om detta begrepp se I, 364.

[2] Jfr hurusom i vers ofta en lång stafvelse får uppväga två eller tre, ja någon gång ännu flere, korta stafvelser.

[3] Om de få undantagen se ofvan s. 113, 115 och 118.

och ljudens eller, hvilket här vill säga detsamma, stafvelsernas kvantitet blott en bisynpunkt, användbar vid en underindelning af taktarterna.

Vända vi oss nu till hufvudindelningen, så är tydligt, att den nyss antydda stora variabiliteten i fråga om taktens stafvelseantal gör en indelning i »korta» och »långa» takter alldeles otillräcklig, äfven om vi skulle vilja supplera den med en underindelning i hel- och halfkorta samt hel-, half- och öfverlånga. Vi måste uppföra lika många slag af takter som det i fråga om en sådan finnes olika antal af däri ingående stafvelser. Emellertid får man akta sig för den villfarelsen, att en 2-, 3-, 4-stafvig osv. takt skulle vara precis eller ens ungefär 2, 3, 4 osv. gånger så lång som en enstavig. Allra minst gäller detta i fråga om takter med mycket stort stafvelseantal; så t. e. är *arbetareförsäkringskommittéutlåtandet* ingalunda 14 gånger så långt som *arf*. Ja det gäller icke ens i det fall, att stafvelserna äro kvalitativt alldeles likformigt byggda, ty t. e. ett *tătătă* är icke fullt tre gånger så långt som ett *tă*. Liksom nämligen de enskilda ljuden kvantitativt i någon mån reduceras vid deras kombination till en stafvelse[1], så sker detsamma med stafvelser, då dessa ingå såsom delar af en takt. Så t. e. är stafvelsen *svår* något längre, då den uttalas isolerad, än då den ingår i *svårmod*, och än mera i förhållande till samma ljudföljd i *svårmodig*, *svårmodigast*, osv. Kort sagdt: ju längre en takt blir, desto starkare tendera de däri ingående stafvelserna att förkorta den kvantitet, de tagna hvar för sig skulle äga. Detta beror i sin tur därpå, att de exspirationsstötar, som konstituera de särskilda takterna (fonemerna mellan två exspiratoriska intensitetsmaxima), tendera att förbruka ungefär lika stort kvantum af den i lungorna inhämtade luften, hvarför man naturligtvis får lof att raska på, därest man vill hinna producera ett jämförelsevis stort fonem, innan nästa exspirationsstöt kommer till

[1] Se ofvan s. 139 not 2.

stånd [1]. Det är alltså tydligt, att i vårt tal redan af rent fysiologiska skäl innebor en viss tendens till rytmisering [2] af intensiteten, så att dess maxima återkomma efter något så när lika långa tidrymder, dvs. takterna tendera att bli ungefär lika långa, hvilket ju innebär ett reglerande af kvantiteten. Mest märkbart är detta i högtidligt föredrag, emedan man där af både praktiska och i synnerhet estetiska skäl mest bemödar sig om att på lämpligt sätt reglera såväl andhämtningen — t. e. för att undvika »andtrutenhet» — som exspirationsstötarna. Också är det allmänt erkändt, att t. e. kyrklig (homiletisk och än mer liturgisk) stil har en starkt rytmiserad färgläggning, liksom ock i viss mån är fallet med våra ordspråk, gamla lagbud o. d. Och i de mest högtidliga förhållanden, under de mest estetiska stämningar tar ju denna drift till fullo ut sin rätt, så att föredraget blir strängt rytmiskt lagbundet, dvs. får »metrisk» — äfven kallad poetisk eller bunden — form.

Jag öfvergår nu till att redogöra för och med exempel belysa de olika slag af kortare eller längre språktakter, som i vårt språk faktiskt förekomma. Härvid är dock att märka, det en mängd af de nedan anförda exemplen endast då de tagas isolerade behöfva ha den här angifna kvantiteten, under det att samma fonemer, då de omedelbart sluta sig till ett föregående eller efterföljande fonem, kunna på mångfaldigt sätt modifiera sina här uppgifna, »lexikaliska», kvantitetsförhållanden. Så t. e. har ordet *lilla* den lexikaliska kvantiteten hellång + halfkort stafvelse (en »troké» — ◡ [3]) som emeller-

---

[1] Jfr förhållandet vid metrisk upplösning (se ofvan s. 102).

[2] Rytm = periodisk vågrörelse.

[3] I det följande låter jag i öfverensstämmelse med allmänt gängse bruk de särskildt från metriken bekanta tecknen — och ◡ ange lång, resp. kort kvantitet af hvilket slag som helst. På grund af de kortare språktakternas väsentliga öfverensstämmelse med metrikens fallande versfötter anser jag mig ock utan egentlig olägenhet kunna vid behof använda de

tid i frasen *ja' lilla vän* utbytes mot två helkorta stafvelser (så att *ja* + *lilla* bilda en »daktyl», — ◡ ◡) osv.

1. Enstafvig takt är så godt som alltid hellång, t. e. *o!*, *tak*, *folk*, *spanskt*. Om de få, rent undantagsvis förekommande fallen af kort enstafvig takt se ofvan s. 112 f. och 115.

2. Tvåstafvig takt kan däremot vara af flerfaldig art:

a) Spondeisk (— —), bestående af hellång + halflång stafvelse, t. e. *oart*, *trofast*, *halmtak*, *kalfskinn*, *stridshäst*, *dagsljus*. Att en dylik takt är sammansatt af två enkla ord, är åtminstone i prosa sällsynt och förekommer där knappast annat än vid förbindelse af en imperativ och en följande »vokativ», t. e. *kom Jöns!*, takter som dock, åtminstone i prosa, tendera till att upplösas i två enstafviga takter.

b) Trokeisk (— ◡), bestående af antingen hellång + halfkort stafvelse, t. e. *tala*, *falkar*, *listig*, eller hellång + helkort, t. e. *löser*, *folket*, *ser du*, *gif mig*. Dylika takter äro de vanligaste bland alla tvåstafviga.

c) Pyrrickisk (◡ ◡), bestående af två helkorta stafvelser, blott rent undantagsvis vid brådskande tal, se ofvan s. 118.

3. Trestafvig takt kan vara:

a) Molossisk (— — —), en hellång + två halflånga stafvelser, ett sällsynt fall, som knappast träffas annat än som alternativt uttal af mindre gängse sammansättningar af ett enstafvigt och ett tvåstafvigt spondeiskt ord, t. e. *växthusdörr*, *järnhandtag*, *slussbrovakt*. På grund af vårt språks benägenhet för rytmisk växling hyser det nämligen en utpräglad motvilja mot att i omedelbar följd ha två stafvelser af alldeles samma kvantitet. I den mån därföre som sådana sammansatta ord som de nyss anförda blifva allmänt gängse och ofta brukade, förändra de sin molossiska taktart till någon annan. Så t. e. uttalas väl *växthusdörr* vanligen såsom en kretisk (se c nedan) takt, de båda andra exemplen antingen

sednares namn (troké, daktyl osv.) såsom benämningar på motsvarande språktakter.

såsom kretiska eller som palimbackiska (se nedan b) takter. Detsamma gäller om ordförbindelser, så att t. e. *ett tu tre*, såvida det icke uttalas såsom tre enstafviga takter eller som en tvåstavig spondeisk takt + en enstafvig, väl oftare utgör en kretisk än en molossisk takt.

b) Palimbackisk (— — ◡), en hellång + en halflång + en helkort stafvelse, t. e. *trovärdig, olycklig, fulltalig, täckmantel.* Af hithörande ord, sammansatta af ett enstafvigt och ett tvåstafvigt spondeiskt, upprätthålla endast de mindre brukliga sin palimbackiska taktart, t. e. *järnfartyg, bijärnväg*, hvaremot de mera brukade utbyta den mot kretisk (se c nedan), t. e. *ångfartyg*[1], *statsjärnväg;* jfr a ofvan. Att en hithörande takt utgöres af en ordförbindelse, är sällsynt i det fall, att ordgränsen går mellan de båda första stafvelserna, och förekommer väl då knappast annat än vid förbindelse af imperativ och vokativ (jfr 2, a ofvan), t. e. *kom Albert!*, men är däremot mycket vanligt, då ordgränsen infaller mellan de båda sista stafvelserna, t. e. *trofast i* (kärlek), *misstag och* (felgrepp), (han har) *utträngt mig*, (rummet som han var) *instängd i* o. d.

c) Kretisk (— ◡ —), en hellång + en helkort + en halflång stafvelse, t. e. *trohetsed, utantill, allbekant, ångmaskin, gödkalfstek, ångfartyg* (jfr b ofvan). Hithörande takter med ordgräns inuti äro i det hela sällsynta, t. e. *stanna Jöns!*, *stopp kapten*, *kom min vän!* o. d. (jfr 2, a ofvan).

d) Daktylisk (— ◡ ◡), hellång + helkort + halfkort stafvelse, detta det vanligaste fallet, t. e. *talare, fullaste, Gabriel, Pettersson*, (hon) *tog honom, kommer du?*

e) Tribrackisk (◡ ◡ ◡), tre helkorta stafvelser (eller halfkort + helkort + halfkort stafvelse), någon gång undantagsvis förekommande vid mycket brådskande tal (jfr 2, c ofvan), t. e. *ajaj!*, *nånånå!* o. d.

---

[1] Jfr Beckman, *Grunddragen af den svenska versläran*, 2 uppl., s. 19.

4. Fyrstafvig takt kan vara:

a) Jonisk (— — ◡ ◡), hellång + halflång + helkort + halfkort stafvelse, t. e. *kvarnägare, bokhållare, tomåkande, tunntarmarna, kom älskade!,* (någonting att hänga) *grytkroken på,* (något som) *tilltalar mig.*

b) Ditrokeisk (— ◡ — ◡), hellång + helkort + halflång + helkort stafvelse, t. e. *föregifva, utanläxa, altartafla, folkbeväpning, anbefalla, kom Amanda!, stanna Olle! kom min ängel!,* (den han svurit) *trohetsed åt.*

c) Korjambisk (— ◡ ◡ —), hellång + två helkorta + halflång st., t. e. *bokkatalog, bakelsebest, människobarn, kopparkastrull, hör Tammelin!, stanna Kristin!, kom kära vän!*

d) Peonisk (— ◡ ◡ ◡), hellång + helkort + half- eller helkort + hel-, resp. halfkort st., t. e. *adertonde, Petterssöner, konungarna, mäktigare, tror du honom?, vännen lilla!, ägare till* (gården), (hvad) *tittar han på?*

Öfriga tänkbara fall af fyrstafviga taktarter torde icke gärna förekomma annat än på sin höjd såsom alternativt uttal af ett och annat mera tillfälligt nyskapadt eller af annan anledning mindre gängse ord, t. e. *växthusdörrpost* (— — — —, men hellre ditrokeiskt), *växthusdörren* (— — — ◡, men väl oftast ditrokeiskt), *mjöldrygsdekokt* (— — ◡ —, men väl vanligen korjambiskt), *aftonsångspsalm* (— ◡ — —, men väl hellre korjambiskt).

5. Femstafvig takt har att uppvisa åtminstone följande former:

a) — — ◡ — ◡, hellång + halflång + helkort + halflång + helkort st., t. e. *inmutningssedel, utmätningspåföljd, inträdesafgift* (äfven efter b nedan), *uppfordringsverket.* Alla hithörande fall tendera mer eller mindre starkt att öfvergå till typen f nedan.

b) — — ◡ ◡ —, hellång + halflång (tenderande till halfkort) + två helkorta + halflång st., t. e. *inträdesbiljett, utförselsförbud, utpressningsförsök, uppfordringsmaskin.*

c) — — ⏑ ⏑ ⏑, hellång + halflång + helkort + halfkort + helkort st., t. e. *ohederliga, stormäktigaste, fulltaligare, kallsinnigaste, ohederlig och* (hätsk), *halmtaket är så* (fult), *ve den som är så* (feg).

d) — ⏑ — ⏑ —, hellång + helkort + halflång + helkort + halflång st., t. e. *bomullstygsfabrik, ångmaskinsventil, ångfartygskapten, arbetsförmansroll.* Alla hithörande fall tendera att öfvergå till typen g nedan.

e) — ⏑ — ⏑ ⏑, hellång + helkort + halflång + helkort + halfkort (eller, före ny takt, helkort), t. e. *oberäknelig, oantastliga, handelsresande, mollskinnsbyxorna, föregifva att, ångmaskin utan* (vatten), *stanna åkare!, kom Emanuel!, sätt dig Jonatan!*

f) — ⏑ ⏑ — ⏑, hellång + två helkorta + halflång + helkort st., t. e. *ointresserad, oefterrättlig, ränteberäkning, ynglingaålder, bokkatalog i* (fickan), *kommer du Lisa?, kom du Charlotta!, kom Josefina!*

g) — ⏑ ⏑ ⏑ —, hellång + helkort + halfkort + helkort + halflång st., t. e. *operamusik, krigarebedrift, konstakademi, hackelsemaskin, kommer du ej snart?*

h) — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑, hellång + helkort + helkort eller halfkort + halfkort, resp. helkort + helkort, resp. halfkort st., t. e. *hederligare, innerligaste, konungarna i* (Sverge), *konungar äro* (mäktiga), *ledsen kan man ju* (bli), *här skall du inte* (stanna).

6. S e x s t a f v i g takt har åtminstone följande former:

a) — — ⏑ — ⏑ ⏑, hellång + halflång + helkort + halflång + helkort + halfkort st., t. e. *inmutningssedlarna, utmätningspåföljden, inträdesafgiften* (dessa båda exempel äfven efter b eller j nedan), *uppfordringsverkena.* Alla hithörande fall tendera mer eller mindre starkt att öfvergå till typen i nedan.

b) — — ⏑ ⏑ — ⏑, hellång + halflång + två helkorta + halflång + helkort st., t. e. *uppfordringsmaskinen, utpressningsförsöket, inträdesbiljetten, utförselsförbudet.* I den mån hit-

hörande ord bli vanliga, tendera de att öfvergå till typen j nedan.

c) — — ⏑ ⏑ ⏑ —, hellång + halflång + helkort + halfkort + helkort + halflång st., t. e. *fröhandelskatalog, landtbruksakademi, uppfordringsmekanik, skattläggningsmekanism.* Vid tilltagande bruklighet tendera hithörande ord att öfvergå till typen k nedan.

d) — — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑, hellång + halflång + helkort + helkort eller halfkort + halfkort, resp. helkort + helkort, resp. halfkort st., t. e. *ohederligaste, bokhållare utan* (lön), *sullädret är inte* (slut).

e) — ⏑ — — ⏑ ⏑, hellång + helkort + två halflånga + helkort + halfkort st., t. e. *järnvägsbokhållare, yrkesbuktalare.* Fallen äro sällsynta, emedan hithörande ord synnerligen starkt tendera att öfvergå till typen i nedan.

f) — ⏑ — ⏑ — ⏑, hellång + helkort + halflång + helkort + halflång + helkort st., t. e. *bomullstygsfabriken, ångmaskinsventilen, ångfartygskaptenen, landskontorsbiträde.* Typen tenderar att sammanfalla med j nedan.

g) — ⏑ — ⏑ ⏑ —, hellång + helkort + halflång + två helkorta + halflång st., t. e. *bokförlagskatalog, ångmaskinsmekanik, äppelvinskaraffin.* Typen tenderar att sammanfalla med k nedan.

h) — ⏑ — ⏑ ⏑ ⏑, hellång + helkort + halflång + helkort + helkort eller halfkort + halfkort, resp. helkort st., t. e. *mantalspenningarna, handelsresandena, oförsvarligaste, obevekligare.*

i) — ⏑ ⏑ — ⏑ ⏑, hellång + två helkorta + halflång + helkort + halfkort st., t. e. *ansvarsbefrielse, folkungaättlingen, järnvägsstationerna, öfverbevisande.*

j) — ⏑ ⏑ ⏑ — ⏑, hellång + helkort + halfkort + helkort + halflång + helkort st., t. e. *lärarebefattning, döfstuminstitutet, hofceremonier, röfvaresynoden, hummeraladåben.*

k) — ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ —, hellång + två helkorta + halfkort + helkort + halflång st., t. e. *statsuniversitet, målarakademi, bygg-*

nadsmateriel, flickskolekommittén (stundom kanske efter c ofvan), *uppvärmningsapparat* (äfven efter c ofvan).

l) — ◡ ◡ ◡ ◡ ◡, hellång + helkort + helkort eller halfkort + halfkort, resp. helkort + helkort, resp. halfkort + helkort, alltid med ordgräns(er) inuti takten, t. e. *hederligare än* (du), *konungarna äro* (många), *konungar äro så* (mäktiga), *stjäla får man inte* (göra), *tror du att det kan gå* (för sig?).

7. Sjustafvig takt företer åtminstone följande typer:

a) — — ◡ ◡ — ◡ ◡, hellång + halflång (tenderande till halfkort) + två helkorta + halflång + helkort + halfkort st., t. e. *inträdesbiljetterna, utpressningsförsökena, utförselsförbudena*.

b) — — ◡ ◡ ◡ — ◡, hellång + halflång (tenderande till halfkort) + helkort + halfkort + helkort + halflång + helkort st., t. e. *fröhandelskatalogen, landtbruksakademier, simlärare-anställning*.

c) — — ◡ ◡ ◡ ◡ —, hellång + halflång (tenderande till halfkort) + helkort + halfkort + två helkorta + halflång st., t. e. *nervfeberepidemi, luftseglingsmateriel, utrikesdepartement*.

d) — ◡ — ◡ — ◡ ◡, hellång + helkort + halflång + helkort + halflång + helkort + halfkort st., t. e. *storsigillbevarare, bomullstygsfabrikerna, ångmaskinsventilerna, landskontorsbiträdena*. Typen tenderar att sammanfalla med i nedan.

e) — ◡ — ◡ ◡ — ◡, hellång + helkort + halflång + två helkorta + halflång + helkort st., t. e. *undervisningsanstalter, statsministerämbetet, bokförlagskataloger, äppelvinskaraffinen*. Typen tenderar att sammanfalla med j nedan.

f) — ◡ — ◡ ◡ ◡ —, hellång + helkort + halflång + helkort + halfkort + helkort + halflång st., t. e. *föreläsningskatalog, värmeledningsapparat, fosterlandsförräderi*. Typen tenderar att sammanfalla med k nedan.

g) — ◡ ◡ — ◡ — ◡, hellång + två helkorta + halflång + helkort + halflång + helkort st., t. e. *öfvermarskalksämbete* (stundom efter typen c).

h) — ◡ ◡ — ◡ ◡ ◡, hellång + två helkorta + halflång +

helkort + helkort eller halfkort + halfkort, resp. helkort st., t. e. *järnvägsförvaltningarna, folkungaättlingarna, kassabehållningarna, oefterrättligaste.*

i) — ⏑⏑⏑ — ⏑⏑, hellång + helkort + halfkort + helkort + halflång + helkort + halfkort st., t. e. *lärarekollegiet, kyrkorådsordförande, fosterlandsbefriaren.*

j) — ⏑⏑⏑⏑ — ⏑, hellång + två helkorta + halfkort + helkort + halflång + helkort st., t. e. *statsuniversitetet, målarakademier, byggnadsmaterielen, småstadssocieteten, flickskolekommittéer* (de båda sista exemplen stundom efter b ofvan).

k) — ⏑⏑⏑⏑⏑ —, hellång + helkort + halfkort + helkort + halfkort + helkort + halflång st., t. e. *småstadsuniversitet, vetenskapsakademi* (stundom efter f ofvan).

8. Åttastafvig takt företer bl. a.[1] följande typer:

a) — — ⏑⏑⏑ — ⏑⏑, t. e. *bokhandelskatalogerna, landtbruksakademierna, timlärareanställningen.*

b) — — ⏑⏑⏑⏑ — ⏑, t. e. *nervfeberepidemier, luftseglingsmaterielen, utrikesdepartementet.*

c) — ⏑ — ⏑ — ⏑⏑⏑, t. e. *brukskassörsbefattningarna, fattigvårdsförvaltningarna,* tenderande att öfvergå till typen j.

d) — ⏑ — ⏑⏑ — ⏑⏑, t. e. *boställsjordinnehafvare, riksdagsmannaarvodena, småbarnsskolärarinnorna, undervisningsanstalterna, statsministerämbetena, bokförlagskatalogerna, fattigvårdsföreståndare,* alla starkt tenderade att öfvergå till typen k nedan.

e) — ⏑ — ⏑⏑⏑ — ⏑, t. e. *bruksbokhållarebefattning, värmeledningsapparaten, föreläsningskataloger, fosterlandsförräderiet, samhällsorganisationen, kroppsarbetareförsäkring,* tenderande till typen l.

f) — ⏑ — ⏑⏑⏑⏑ —, t. e. *undervisningsmateriel.*

g) — ⏑⏑ — ⏑ — ⏑⏑, t. e. *öfvermarskalksämbetena.*

h) — ⏑⏑ — ⏑⏑ — ⏑, t. e. *fattigsoppkokningsinrättning.*

[1] För de återstående, mera ovanliga takterna redogör jag mera summariskt, helst som här synnerligen stor vacklan råder.

i) — ⏑⏑ — ⏑⏑⏑ —, t. e. *öfverbefälhafvarenamn* (stundom — ⏑ — ⏑ — ⏑⏑ —), *ansvarsbefrielsedebatt.*

j) — ⏑⏑⏑ — ⏑⏑⏑, t. e. *lärarekollegierna, kyrkorådsordförandena.*

k) — ⏑⏑⏑⏑ — ⏑⏑, t. e. *statsuniversiteterna, småstadssocieteterna, flickskolekommittéerna* (de båda sista stundom efter a).

l) — ⏑⏑⏑⏑⏑ — ⏑, t. e. *vitterhetsakademien, vetenskapssocieteten.*

m) — ⏑⏑⏑⏑⏑⏑ —, t. e. *hufvudstadsuniversitet.*

9. Niostafvig takt finnes af t. e. följande slag:

a) — — ⏑⏑⏑ — ⏑⏑⏑, t. e. *timlärarebefattningarna.*

b) — — ⏑⏑⏑⏑ — ⏑⏑, t. e. *nervfeberepidemierna.*

c) — ⏑ — ⏑⏑⏑ — ⏑⏑, t. e. *bruksbokhållarebefattningen, värmeledningsapparaterna, föreläsningskatalogerna, stadsfullmäktigeordförande,* (för)*lagsbokhandlareföreningen,* tenderande till typen g.

d) — ⏑ — ⏑⏑⏑⏑ — ⏑, t. e. *undervisningsmaterielen.*

e) — ⏑⏑ — ⏑⏑ — ⏑⏑, t. e. *fattigsoppkokningsinrättningen.*

f) — ⏑⏑ — ⏑⏑⏑ — ⏑, t. e. *ansvarsbefrielsedebatten, öfveruppsyningsmansbefattning, öfverbefälhafvarenamnet.*

g) — ⏑⏑⏑⏑⏑ — ⏑⏑, t. e. *vitterhetsakademierna, vetenskapssocieteterna, tidningsmannakommittébestyr* (äfven — ⏑⏑ — ⏑⏑ — ⏑ —).

h) — ⏑⏑⏑⏑⏑⏑ — ⏑, t. e. *hufvudstadsuniversitetet.*

i) — ⏑⏑⏑⏑⏑⏑⏑ —, t. e. *skaldeindividualitet.*

10. Tiostafvig takt finnes exempelvis af följande slag:

a) — ⏑ — ⏑ — ⏑⏑⏑ — ⏑, t. e. *öfverhofstallmästareämbetet.*

b) — ⏑ — ⏑⏑ — ⏑⏑ — ⏑, t. e. *brandstodsbolagsordförandeskapet.*

c) — ⏑ — ⏑⏑ — ⏑⏑⏑ —, t. e. *stadsfullmäktigeordförandeskap.*

d) — ⏑ — ⏑⏑⏑ — ⏑⏑⏑, t. e. *bruksbokhållarebefattningarna, stadsfullmäktigeordförandena,* (för)*lagsbokhandlareföreningarna.*

e) —⏑⏑—⏑⏑—⏑⏑⏑, t. e. *fattigsoppkokningsinrättningarna.*

f) —⏑⏑—⏑⏑⏑—⏑⏑, t. e. *ansvarsbefrielsedebatterna.*

g) —⏑⏑⏑⏑—⏑⏑⏑—, t. e. *arbetareförsäkringskommitté.*

h) —⏑⏑⏑⏑⏑—⏑—⏑, t. e. *tidningsmannakommittébestyren.*

i) —⏑⏑⏑⏑⏑⏑—⏑⏑, t. e. *oefterrättlighetsförhållande, hufvudstadsuniversiteterna.*

j) —⏑⏑⏑⏑⏑⏑⏑—⏑, t. e. *skaldeindividualiteter.*

k) —⏑⏑⏑⏑⏑⏑⏑⏑—, t. e. (för)*fattareindividualitet.*

11. **Elfvastafvig takt** träffas exempelvis i följande fall:

a) —⏑—⏑—⏑⏑⏑—⏑⏑, t. e. *öfverhofstallmästareämbetena.*

b) —⏑—⏑⏑—⏑⏑⏑—⏑ eller —⏑—⏑⏑⏑—⏑⏑—⏑, t. e. *stadsfullmäktigeordförandeskapet.*

c) —⏑—⏑⏑⏑—⏑⏑⏑—, t. e. *kroppsarbetareförsäkringskommitté.*

d) —⏑⏑—⏑⏑⏑—⏑⏑⏑, t. e. *öfveruppsyningsmansbefattningarna.*

e) —⏑⏑—⏑⏑⏑⏑—⏑⏑, t. e. *folkskolelärareseminarium.*

f) —⏑⏑⏑⏑—⏑⏑⏑—⏑, t. e. *arbetareförsäkringskommittéer,* (semi)*narieföreståndarebefattning.*

g) —⏑⏑⏑⏑⏑⏑⏑—⏑⏑, t. e. *skaldeindividualiteterna.*

h) —⏑⏑⏑⏑⏑⏑⏑⏑—⏑, t. e. (för)*fattareindividualiteter.*

12. **Tolfstafvig takt** träffas bl. a. i följande fall:

a) —⏑—⏑⏑⏑—⏑⏑⏑—⏑, t. e. *kroppsarbetareförsäkringskommittéer.*

b) —⏑⏑—⏑⏑⏑⏑—⏑⏑⏑, t. e. *folkskolelärareseminarierna.*

c) —⏑⏑⏑⏑—⏑⏑⏑—⏑⏑, t. e. *folkskolelärarinneseminarium, arbetareförsäkringskommittéerna,* (semi)*narieföreståndarebefattningar.*

d) —⏑⏑⏑⏑⏑—⏑⏑—⏑⏑, t. e. *utrikesdepartementsarkivarie.*

13. Trettonstafvig takt träffas bl. a. af följande slag:

a) — ◡ — ◡◡◡ — ◡◡◡ — — ◡, t. e. *sjöförsvarsdepartementsexpeditionschefen.*

b) — ◡ — ◡◡◡ — ◡◡◡ — ◡◡, t. e. *kroppsarbetareförsäkringskommittéerna.*

c) — ◡◡◡◡ — ◡ — ◡◡ — ◡◡, t. e. *jordbruksdepartementskanslisekreterare.*

d) — ◡◡◡◡ — ◡◡◡ — ◡◡◡, t. e. *folkskolelärarinneseminarierna*, (semi)*narieföreståndarebefattningarna.*

e) — ◡◡◡◡◡ — ◡◡ — ◡◡◡, t. e. *utrikesdepartementsarkivarierna.*

f) — ◡◡◡◡◡ — ◡◡◡ — — ◡, t. e. *utrikesdepartementsexpeditionschefen.*

14. Fjortonstafvig takt kan t. e. vara:

a) — ◡ — ◡◡◡ — ◡ — ◡◡ — ◡◡, t. e. *landtförsvarsdepartementskanslisekreterare.*

b) — ◡ — ◡◡◡ — ◡◡◡ — — ◡◡, t. e. *sjöförsvarsdepartementsexpeditionscheferna.*

c) — ◡◡ — ◡◡ — ◡◡◡◡ — ◡◡, t. e. *fattigsoppkokningsinrättningsöfveruppsyningsman.*

d) — ◡◡◡◡ — ◡◡◡ — ◡ — ◡◡, t. e. *arbetareförsäkringskommittéutlåtande.*

15. Femtonstafvig takt erbjuder oss t. e. *arbetareförsäkringskommittéutlåtandena*, och ännu mångstafvigare takter kunna lätt tänkas samt äfven någon enda gång inom litteraturen anträffas, t. e. det tjugutvåstafviga vidundret *folkskolelärarinneseminarieföreståndarebefattningarna.* Men dessa äro alla högst sällsynta och tendera mycket starkt till att uppdelas i flera olika takter, ja i de längst drifna fallen fraser, detta sednare på grund af nödvändigheten att efter icke alltför lång tid hämta andan (se nedan s. 158 f.).

Beträffande de olika takttypernas relativa frekvens må nämnas, att jag [1] i ett stycke af Geijer (början af Läroverks-

[1] Märk emellertid taktindelningens icke obetydliga subjektivitet. Möj-

frågan) funnit 431 stafvelser fördelade på 127 takter[1] af följande slag: 3-stafviga 32, 2-stafviga 26, 4-stafviga 24, 5-stafviga 15, 6-stafviga 8, 1-stafviga 5, 7-stafviga 3, 8-stafviga 2, 10-stafvig 1, 12-stafvig 1. I ett bref hos Strindberg (Röda rummet) åter har jag funnit 456 stafvelser fördelade äfvenledes på 127 takter[2] och dessa af följande slag: 3-stafviga 29, 2-stafviga 27, 4-stafviga 22, 1-stafviga 15 — alltså tre gånger så många som i förra fallet! — 5-stafviga 12, 6-stafviga 10, 7-stafviga 7, 8-stafviga 3, 9-stafvig 1, 10-stafvig 1. Den stora öfverensstämmelsen, trots den mycket olika stilarten, är iögonenfallande. Ymnigast förekomma således i båda fallen 3-, 2- och 4-stafviga takter och i just nu nämnd ordning. Därnäst komma i talrikhet 5-, 6- och 1-stafviga, resp. 1-, 5- och 6-stafviga takter, hvadan alltså den 1-stafviga taktens frekvens — men också blott dennas — tycks i betydlig mån växla allteftér stilarten. Så komma 7- och 8-stafviga takter osv. med konsekvent iakttagen omvänd proportion mellan stafvelseantal och frekvens. Häraf förklaras nu tillfullo, hvarför vår versteknik i främsta rummet rör sig med 2- och 3-stafviga versfötter (som ju i det stora hela sammanfalla med språktakterna). Men å andra sidan finna vi, dels att det strider mot vårt språks lynne att, såsom nu sker, med sådan ovanlig förkärlek använda 2-stafviga fötter, då dock 3-stafviga låge närmare till hands; dels att det vore nästan lika lätt att bygga verser med 4-stafviga fötter[3] hvilket dock mycket sällan sker.

ligt är därför, att en annan vid sin beräkning skulle kunna komma till ett i någon, dock väl endast ringa, mån annat resultat än jag.

[1] Sålunda 127 helstarka stafvelser bland 431, dvs. drygt 29 %, något som man ju kunde vänta sig enligt s. 140 ofvan, då ju de flesta starka (och således äfven långa) stafvelser äro helstarka och endast ett mindre antal halfstarka.

[2] Således knappt 28 % helstarka stafvelser; jfr föregående not.

[3] T. e. »Vill du kanske neka, att naturen den är skön? Vandra då i skogen, när sig björken kläder grön!» Exempel ur litteraturen anföras af Risberg, *Den svenska versens teori*, s. 173 f.

Upptakten [1] kan i fråga om de däri ingående stafvelsernas antal vara nästan lika mångfaldig som takten, men har jämförelsevis sällan att uppvisa halflång (naturligtvis aldrig hellång) stafvelse [2]. Däremot är förekomsten af halfkort stafvelse mycket vanlig, för att icke säga regel, så snart upptakten är mer än enstafvig. Närmare angifvet kan upptakten vara af följande olika slag:

1. Enstafvig, alltid helkort, t. e. *be*vis, *gi*tarr, *ska*vank, *för*må, *le*kamen, *du* vill, *må* vara.

2. Tvåstafvig, vanligen halfkort + helkort stafvelse, t. e. *meka*nik, *indi*vid, *apo*strof, *mata*dor, *kära* far, *kom till*baka, *och så* vidare. Stundom består den, på grund af association med etymologiskt närstående ord (se ofvan s. 125 f.), af halflång + helkort stafvelse, t. e. *krype*ri, *ägа*rinna (och stundom, men icke vanligtvis) *klöfver*knekt, *bage*ri m. m.

3. Trestafvig, vanligen halfkort + två helkorta stafvelser, t. e. *akade*mi, *materi*al, *epide*mi (alla tre stundom med följden: helkort + halfkort + helkort), *kommer du* hit, *kan du för*må. Stundom består den, på grund af association (jfr 2 ofvan), af antingen halflång + två helkorta st., t. e. *åttio*tre, eller helkort + halflång (eller halfkort) + helkort st., t. e. *bedräge*ri, (stundom, men vanligtvis icke) *maskine*ri o. d.

4. Fyrstafvig, normalt bestående af halfkort + helkort + halfkort + helkort st., t. e. *universi*tet, *individu*ell, *makadami*sera, *ecklesias*tik, *speciali*tet, *neapoli*tanare, *extraordi*narie, *sitter du i* gräset, *kan du inte* gå din väg.

5. Femstafvig, med den relativa förlängningen förlagd antingen på den 1 och 3 stafvelsen, t. e. *individua*listisk, eller på den 2 och 4, t. e. *identifika*tion, eller på den 1 och 4 (eventuellt 3), t. e. *spirituali*tet, eller på den 1 (eventuellt 2) och 4, t. e. *materiali*tet.

---

[1] Om detta begrepp se I, 364.

[2] T. e. stundom första stafvelsen af *abrakadabra*, hvarom se ofvan s. 126.

6. Sexstafvig, t. e. med förlängningen på den 1, 3 och 5 stafvelsen *individualitet*, eller på den 1 (eventuellt 2) och 4 (undantagsvis 1, 3 och 5) *materialisation*, *kommer du inte till* mig.

7. Sjustafvig, t. e. med förlängning på den 1, 4 och 6 stafvelsen *adertonhundranittitre*.

8. Åttastafvig, t. e. med förlängning på den 1, 4 och 7 stafvelsen *filosofielicentiatexamen* (ofta dock tvåtaktigt: *filosofie licentiatexamen*) eller på den 1, 4 och 6 *adertonhundranittiotre*.

Ännu mångstafvigare upptakter förekomma visserligen icke sällan, men knappast utan många ordgränser inuti och alltid med en stark tendens att sönderfalla i flera takter, t. e. den niostafviga upptakten *tror du inte att jag kan vara* (sträng), som gärna sönderfaller i de två takterna *tro'r du inte att* och *ja'g kan vara* (jfr *filosofielicentiatexamen* ofvan under 8).

I fråga om de olika upptaktstypernas relativa frekvens synas divergenserna de olika stilarterna emellan vara större än i fråga om takttypernas. Ty under det att det ofvan (s. 154 f.) nämnda stycket af Geijer har 28 upptakter med följande fördelning: 1-stafviga 11, 2-stafviga 4, 5-stafviga 4, 4-stafviga 3, 7-stafviga 3, 3-stafviga 2, 8-stafvig 1, så har det sammastädes nämnda stycket af Strindberg med 29 — således ungefär lika många — upptakter följande fördelning af dessa: 3-stafviga 9, 1-stafviga 6, 2-stafviga 6, 4-stafviga 3, 6-stafviga 2, 5-stafvig 1, 8-stafvig 1, 9-stafvig 1. Således tycks enstafvig upptakt vara relativt vanlig i högre stil, under det att däremot, såsom vi ofvan sett, den enstafviga takten är relativt vanlig i lägre stil. Dock är att märka, det mitt här meddelade statistiska material är för litet för att därur några säkra resultat skulle kunna utdragas.

Af ofvan lämnade utredning framgår alltså, att liksom både det enskilda ljudets och stafvelsens kvantitet väsentligen är afhängig af intensitetsförhållandena (se § 40 och § 42), så är detta också och i ännu högre grad fallet i fråga om

taktens kvantitet. Att fråga, hvarför en viss takt är så lång, en annan åter så kort, är ju nämligen detsamma som att fråga, hvarför intensitetsmaxima ligga där de ligga, ena gången så långt isär och den andra gången så tätt inpå hvarandra. Besvarandet häraf tillhör emellertid kap. 3 nedan.

§ 44. **Frasens kvantitet.**

Af samma skäl som i fråga om takten (se ofvan s. 142) är beträffande frasen [1] dess kvantitet i främsta rummet afhängig af de däri ingående stafvelsernas antal och först i andra rummet af dessas kvantitet. Detta frasens stafvelseantal åter är naturligen beroende af huru snart den paus, som betecknar frasens slut, inträffar, hvilket i sin tur är afhängigt af allehanda olikartade omständigheter. För att kunna bedöma denna fråga ha vi alltså först och främst att ta i betraktande, hvilka anledningarna kunna vara till förekomsten af pauser (i vidsträckt betydelse) i vårt tal. Dessa anledningar äro af flera olika slag:

A. Af rent fysiologisk natur är nödvändigheten att med korta mellantider — vid normal andning ungefär hvar fjärde sekund (enligt Duvals undersökningar [2] — hämta andan, dvs. använda (vanligen under 1 1/3 till 1 1/2 sekunds tid) »inspiration» (se I, 360), hvilket innebär en »exspiratorisk paus», ett inställande af utandningen. Då nu, åtminstone i vårt språk, ljudproduktion nästan aldrig äger rum annat än i och genom exspiration (se I, 361), så är denna exspiratoriska paus på samma gång en »akustisk paus», ett inställande af ljudandet, alltså ett moment af tystnad, som, därest den blir af något större varaktighet än hvad som är alldeles oundgäng-

---

[1] Om detta begrepp — som är noga att skilja från sats, mening, period o. d. — se I, 362 f.

[2] Se Bourdon, *L'expression des émotions & des tendances dans le langage*, s. 115. Risberg, a. st. s. 186, anger hvar 3 eller 4 sekund och anslår inandningen till 1—1 1/2 sekund.

ligt för att skaffa sig luft till förnyad exspiration och därmed fortsatt ljudproduktion, användes till att bringa talapparaten åter till sitt indifferensläge, dvs. blir en »absolut paus», ett inställande af artikulationsverksamheten i sin helhet. Vanligen söker man under sammanhängande tal att reglera andhämtningen så, att inspiration och däraf föranledd (exspiratorisk) paus, andhämtningspaus, anbringas på ett ställe, där en paus äfven af andra skäl är önsklig; dessa skäl må då vara antingen psykologiska af nedan under B, 3 angifven natur, nämligen det fall att ett uppehåll i tankesammanhanget föreligger och genom en paus lämpligen symboliseras (liksom i skrift genom vissa s. k. skiljetecken), eller metriska, då man medelst en paus markerar versradens slut, eventuellt äfven inom mycket långa verser fixerar en hvilopunkt — den s. k. cesuren eller takthvilan — ungefär vid versradens midt. Dessa i bunden stil fullkomligt normala och af det uppställda metriska schemat kräfda pauser ha naturligen sitt ursprungliga upphof och sin raison d'être i ofvannämnda fysiologiska faktum, behofvet af andhämtning efter en icke alltför lång mellantid. Men då nu, såsom redan antydts och nedan skall närmare utvecklas, pausens allra vanligaste uppgift är den att angifva ett om ock än så litet uppehåll i tankegången, så förklaras häraf till fullo den från de flesta språks metrik välbekanta motviljan mot »enjambement» [1], dvs. ett intimt tankesammanhang mellan hvad som afslutar en versrad och hvad som inleder den följande. Enjambementet leder nämligen helt naturligt antingen — därest man respekterar det metriska schemat — till placerande af en paus inuti ett innerligt förbundet tankehelt, [2] ett förfarande som bjärt strider mot det prosaiska språkbruket; eller ock leder det — därest

[1] Af Wulff försvenskadt till »öfverklifning».

[2] Därest man, såsom stundom sker, med enjambement menar utelämnandet af den vid en versrads slut öfliga pausen, så förfaller naturligtvis detta första alternativ.

man lyder det naturliga, prosaiska språkbrukets kraf — till utelämnande af den paus, som annars normalt karakteriserar och anger en versrads slut, ett förfarande hvarigenom, därest det icke alltför sällan upprepas, likformigheten i styckets metriska byggnad väsentligen störes, i det att vissa versrader följas af en paus, andra däremot icke. Klart är ock, att man af liknande skäl bör i regeln placera cesuren så, att den sammanfaller med någon semologisk gräns, om ock i allmänhet icke en af samma betydenhet som den, hvilken plägar afsluta en värsrad.

B. Af psykologisk natur äro följande, tämligen olikartade fall:

1. Det kan hända, att man öfverhufvud ingenting mer har att yttra, i första hand därför att man icke vill tala, men detta ofta i sin tur motiveradt däraf att man icke vet, hvad man i så fall skulle vidare säga. Detta mer eller mindre frivilliga underlåtande af att fortsätta talandet leder till en jämförelsevis permanent — ofta mycket långvarig — paus, som jag kallar silentium (dvs. tigande) eller tystnad, ortografiskt uttryckt genom skrifttecknens fullständiga upphörande. Denna största af alla pauser upphör icke förr än något, vanligen af den talandes vilja oberoende, tillstöter, som bringar honom på andra tankar och får honom att »bryta sin tystnad».

2. Ett annat fall är det, då man visserligen vill, men icke kan — eller åtminstone låtsar sig vilja, men icke kunna — finna uttryck för sin tanke, vare sig nu att detta beror på ett öfvermått af känsla — t. e. vid sinnesrörelser sådana som vrede, sorg, fruktan, blygsel, blyghet o. d. — som kommer »rösten att stocka sig», »kväfvas» eller »fastna i halsen», dvs. egentligen tar själskrafterna så starkt i anspråk, att man ej kan ägna nödig omsorg åt tankens uttryck eller ens behålla själfva tanken aktuell; eller det beror på att ens tanke af någon annan anledning grumlas — t. e. då man är »konfys»,

dvs. tänker samtidigt åt olika håll, eller tvekar mellan olika möjligheter [1] — eller försvinner — t. e. då man är »disträ», »tankspridd», dvs. tänker på annat än det man för tillfället har före — så att man, som det heter, »kommer af sig»; eller ändtligen det beror på att tanken öfverhufvud aldrig såsom sådan funnits till, t. e. då man är okunnig i det ämne, hvari man vill yttra sig, och således redan »vid ingången kommer af sig», eller man underlåter att »tänka först och tala sen». I detta fall uppstår en i regeln ofrivillig och åtminstone till afsikten blott temporär (tillfällig) paus, som jag med någon modifikation af ett rätt gängse språkbruk kallar aposiopesis (dvs. förstummande) eller afbrott, ortografiskt uttryckt genom en rad punkter (. . .; så vanligen vid ofrivilligt afbrott) eller ett, sällan flere, »tankstreck» (— [— —]; så vanligen vid afsiktligt afbrott — imiterad aposiopesis — då således motivet till detsamma är låtsadt, detta en vanlig oratorisk fint för framkallande af vissa intryck, t. e. att talaren hotar, hyser medlidande, nyfikenhet o. d.).

Naturligtvis kan en paus af detta slag lätt öfvergå till en mera permanent sådan, till verklig tystnad (se 1 ofvan), i det att man nämligen »mister lusten» att fortsätta. Men annars och i regeln upphör den, så snart man åter blifvit herre öfver sin känslo- eller tankevärld, således när förmågan kommit i nivå med viljan. Är denna sednare synnerligen energisk, men förmågan, särskildt på det teoretiska området, klen, så söker man ofta undvika den hotande katastrofen, dvs. aposiopesis, genom tillskapande af en visserligen icke akustisk eller fysiologisk, men så att säga grammatisk paus på så sätt, att rösttonen får fortfara, men all annan specifik artikulation naturligtvis underlåtes, hvadan resultatet blir ett på all språklig betydelse blottadt stönande, den s. k. »naturliga vokalen», som emellertid låter mycket onaturlig. Den anträffas mest i skolynglingars och andra tentanders föredrag,

[1] Jfr JESPERSEN *Fonetik*, s. 548.

men icke sällan äfven hos andra personer, som antingen tänka långsamt eller hos hvilka det blott är en, troligen från barnaåren ärfd, ovana.

3. Än vidare föreligger det fall, då man både vill och kan fortsätta sitt tal, men icke förty mer eller mindre afsiktligt gör ett, vanligtvis mycket kort, uppehåll för att dymedelst antyda, att man öfvergår till något i viss mån olikartadt med det föregående, t. e. *våren kommer* : *skogen löfvas*, *fågeln kvittrar*, *solen ler* (fyra fraser [1], hvaraf de tre första å två tvåstafviga takter, den fjärde å en tvåstafvig och en enstafvig takt) eller *vår vän är död* — *hans minne lefver än* (två fraser). Den psykofysiska orsaken till att pausen kan äga denna betydelse ligger i det fysiologiska faktum, att för hvarje kombinerande af två föreställningar med hvarandra kräfves någon tid, enligt Wundt i medeltal 1,7 sekunder. Att pausen ofta är betydligt kortare, beror helt naturligt därpå, att föreställningssammankopplingen sker äfven under självva talandet och vanligen till god del en stund innan den skall få sitt uttryck i språkets form. Den erforderliga paustiden är i allmänhet längre i samma mån som de föreställningar, hvilka med hvarandra skola kombineras, äro olikartade, eller kanske snarast i den mån deras kombination är något för den talande ovant och sällsynt. Emellertid har nog i de flesta fall den talande — åtminstone därest han väl öfvertänkt, hvad han skall säga — för sin del tillräckligt ofta företagit, ja rentaf inöfvat kombinationen i fråga, så att pausen för honom ju skulle kunna vara helt eller delvis öfverflödig. Därför tendera vid uppläsning af utanläxor, hvilkas innehåll ju måste tänkas äfven för åhöraren (vanligen på samma gång förhöraren) vara välbekant, pauserna att försvinna, i den mån de icke äro rent fysiologiskt nödvändiga (för andhämtningen, se A ofvan). I

[1] Jfr hurusom ett uttal med blott två fraser å resp. 8 och 7 stavelser skulle ge intrycket af att *skogen löfvas*, resp. *solen ler*, vore en följd af *våren kommer*, resp. *fågeln kvittrar*.

andra och vanliga fall är det däremot ett väl befogadt oratoriskt konstgrepp att ställa sig på åhörarens ståndpunkt och genom pausens anbringande ge honom tid att företaga kombinationen, ett anbud som han dock naturligen knappast kan begagna sig af, eftersom han ju i regeln icke vet, hvad däremot den talande vet, nämligen hvad som skall följa och alltså med det föregående kombineras. Men i alla händelser ger man genom pausen åhöraren en föreställning om, hvilken tid och möda det för den talande åtminstone en gång kräft och kanske ännu kräfver att företaga denna svåra och oväntade kombination. Placeras nu pausen på ett sådant ställe, att det är alldeles uppenbart, det någonting måste följa på det redan sagda, så vinnes dessutom en annan fördel, nämligen att åhörarens uppmärksamhet stegras, ja hans nyfikenhet väckes. Häraf förklaras tillkomsten af s. k. konstpauser, dvs. fullt afsiktligt för åstadkommande af en retorisk effekt anbragta pauser, såsom t. e. *Hans Majestät Konungen är sedan tre timmar tillbaka — död (afsatt* o. d.) eller *vår tappra nordarmé har i går — tillfångatagits* eller *det hvilande grundlagsförslaget har — förkastats* o. d., där pauserna betyda ungefär »jag har svårt att sätta mig in i denna tanke», resp. »kan ni tänka er det?» En från synpunkten af åhörarens verkliga, icke endast skenbara, tillgodoseende mera ändamålsenlig anordning af konstpausen är att placera den omedelbart, efter uttalandet af den djärfva, oväntade osv. kombinationen, t. e. *ditt påstående är en lögn — ehuruväl det bär skenet af sanning* eller *hela hans lif är en enda kolossal humbug — som icke bort dupera någon.* I dylika fall är det tidsmått, hvarmed pausen öfverskrider det med hänsyn till det följandes heterogenitet tilläfventyrs behöfliga, att tolka ungefär så: 'för mig faller sig visserligen denna föreställningskombination lätt och naturlig, men ni behöfver nog tid för att verkställa den sammankoppling af enligt er mening svårförenliga föreställningar, hvilken jag så hufvudstupa drifvit

er att företaga, kort sagdt tid att riktigt »smälta» mina ord'. Pausen symboliserar således i detta fall icke en själisk procedur hos den talande, utan hos hans åhörare, nämligen denne senares häpnad, rörelse o. d. samt därmed sammanhängande tankearbete.

Såsom redan antydts och af den nu gifna psykologiska motiveringen lätt framgår, är en paus af nu skildrad art vanligen ganska kort och i förhållande till de under 1 och 2 ofvan behandlade pauserna till och med nästan alltid mycket kort, hvilket har till följd, att den ofta icke blir en paus i fullt samma absoluta betydelse som dessa föregående pausarter. Ty visserligen är den i akustiskt afseende med dem likställd, men däremot icke alltid i fysiologiskt, ity att talapparaten ofta icke hinner eller tillåtes att i alla afseenden återta sitt indifferensläge, utan ett minimum af artikulation kvarblir, visserligen icke såsom ljudproducerande, men alltförväl såsom ljudpreparerande, så att man har de följande orden icke blott »i tankarna», utan ock som det heter »på tungan» eller »sväfvande på läpparna». Alltså kan man i detta fall — det vanligaste och viktigaste af dem alla — sägas ha en rent temporär (tillfällig) och ofta artificiell (konstlad) paus. Denna paus i vanlig och inskränkt betydelse kallar jag moration (dvs. fördröjande) eller uppehåll. Ortografiskt plägar den alltefter sin olika kvantitet (se § 45 nedan) uttryckas medelst vissa »skiljetecken» (komma, punkt, tankstreck m. m.) eller anbringande af ny rad (med eller utan »mellanslag») eller ny sida [1].

Från dessa nu behandlade absoluta pauser äro vidt skilda såväl från bildningssättets som resultatets synpunkt

[1] Märk däremot, hurusom mellanrummen — »spatierna» — mellan de skrifna orden icke ha någon fonetisk betydelse, liksom ofta ej heller vårt vanligaste skiljetecken, kommat. Det är därföre — notabene sådan som vår nuvarande, väsentligen på den tyska kalkerade interpunktion är beskaffad (jfr däremot t. e. franskans) — ett groft missgrepp att lära barn att »göra uppehåll» vid hvarje komma, något som dock ofta praktiseras.

de blott relativa, väl akustiska men icke fysiologiska, pauser som kallas mutor — hvarom se I, 404 f. och 540 f. — och ortografiskt uttryckas med bokstäfverna *k, p, t,* t. e. i resp. *bakgata, hopbinda, utdunstning.* En sådan är ju nämligen frambragt icke genom artikulationens totala eller partiella upphörande, utan tvärtom i och genom en specifik artikulation, hvarför den ock från denna synpunkt kallas »artikulerad» paus i motsats mot de ofvan skildrade mer eller mindre, men dock alltid väsentligen »oartikulerade». Mutorna är därför funktionellt alldeles likställda med språkljud, som ju också oftast utgöra deras etymologiska upphof. För frasens uppkomst, som just betingas af afbrotten och uppehållen i artikulationsverksamheten, äro de af ingen betydelse och lämnas därför i detta sammanhang åsido. Ännu mindre ha vi här att befatta oss med de alldeles oundvikliga och hvarje språklig betydelse saknande »öfvergångspauser» af minimal kvantitet, hvilka inleda hvarje tenuis såsom dess nödvändiga förutsättning (se I, 404 f.).

Återvända vi nu till frågan om frasens kvantitet, hvilken ju är beroende af tidpunkten för inträdandet af en paus, så är tydligt, att denna tidpunkt såväl i fråga om det mer permanenta, af den talandes vilja afhängiga silentiet som den mera tillfälliga, af andra lika oberäkneliga faktorer inom eller utom den talande beroende aposiopesen icke låter binda sig inom några gränser, utan kan inträffa när som helst. Om därför inga andra slags pauser än dessa funnes, skulle vi kunna tänka oss fraser af den mest skiftande storlek, varierande från ett enda till snart sagdt oändligt många ljud. Annorlunda ställer sig emellertid saken vid den talets ström endast relativt obetydligt afbrytande morationen, som ju beror på fonemets egen semologiska innebörd och morfologiska beskaffenhet. Enligt hvad ofvan utvecklats förhåller det sig så, att ju mera från innehållets synpunkt inom sig olikartadt

eller ovanligt ett visst bestämdt fonem af relativt stor längd är, i desto flera fraser sönderfaller det, och desto kortare måste sålunda dessa fraser hvar för sig bli. Häraf följer omedelbart, att en språklig produkt med strängt inre tankesammanhang, t. e. en filosofisk eller juridisk framställning, och likaså en som rör sig med de allra vanligaste idékombinationer (t. e. »loci communes») tendera till långa fraser. Också äro i detta afseende såväl den filosofiska och den juridiska stilen som ock »fruntimmerspladdret» ökända. Å andra sidan är det äfvenledes tydligt, att en framställning, däri för hvarje nytt moment i tankeserien kräfves en blick ut i den yttre erfarenheten (»syntetiska omdömen») eller ock en på grund af sammanställningens originalitet större tankeansträngning tenderar till korta fraser. Jämför t. e. å ena sidan ett bevis i Euklides, som idkeligen vädjar till den uppritade figuren, eller en beskrifning i en botanisk lärobok, som vädjar till växtexemplaret eller åtminstone en yttre (eller kanske blott inre) bild af detta; å andra sidan åter geniets ofta tvärhuggna uttryckssätt, mången gång naturligtvis blott ett oratoriskt konstgrepp — kulminerande t. e. i »stenstilen», paradoxen och i viss mån orakelspråket — men hvars användbarhet såsom sådant dock ytterst beror på nyss framhållna psykofysiska faktum.

En annan omständighet, som får frasen att tendera hän mot kvantitativ reduktion, är om den är framkallad af eller afsedd att antyda befintligheten af en relativt stark underström af känsla hos den talande. Vi ha ofvan (s. 160 f.) sett, hurusom en stark affekt (sinnesrörelse) leder omedelbart till aposiopesis, alltså till en paus. På analogt sätt föranleder en något svagare affekt en svagare effekt, nämligen frasens förkortning, dvs. det jämförelsevis snara inträdandet af paus. Därför är den exklamativa meningen (utropet) i genomsnitt så ovanligt kort, liksom ock interjektionerna i det stora hela höra till våra allra kortaste ord.

En tredje omständighet, ledande till samma resultat, är frasens relativt höga grad af praktiskt syfte, hvilken gör densamma kortare, ju mera utpräglad detta syfte är. Det är nämligen icke blott affekten som verkar förlamande på den till grund för språkproduktionen liggande tankeverksamheten, utan äfven passionen. Dock icke i så hög grad som affekten, hvadan ock passionen sällan leder ända till aposiopesis, utan då snarare, som bekant, till »en ström af ord», men märk väl icke långa fraser, ty »ordströmmen» består i ty fall fastmera af många, korta, ja afbrutna fraser. Och hvad som gäller om passionen, gäller ock, fastän i mindre grad, om andra, svagare viljeyttringar. Ju ifrigare man blir och ju mera intresserad af att få fram ett praktiskt resultat af sitt tal, desto — icke blott snabbare tempo i det hela (jfr ofvan s. 101 och 103), utan äfven – kortare fraser får man, dvs. man behöfver desto fler hvilopunkter — och detta icke blott fysiskt, för att undvika andtrutenhet, utan äfven psykiskt — för att därifrån kunna ta nya ansatser. Detta är ju blott ett specialfall af det allmänna faktum, att man icke väl uträttar två saker samtidigt. Är man nämligen energiskt sysselsatt åt ett håll, så slappas omedvetet ens verksamhet å öfriga områden, såsom t. e. då man tänker så intensivt, att man »hvarken hör eller ser», eller då två promenerande personer, ju lifligare deras samspråk blir, omedvetet sakta sin fart alltmera för att slutligen stanna midt på trottoaren, ifrigt gestikulerande, dvs. supplerande ett numera otillräckligt språk med ett annat, som appellerar till synen, ja stundom äfven till känseln. Likaså: ju mera energiskt man vill nå ett praktiskt resultat, desto mindre slösar man med sina ord, utan inskränker dem till det nödvändiga. Och detta gäller naturligen icke blott för det enskilda fallet, utan präglar mer eller mindre individens lif i det hela. Också utmärka sig ju viljestarka och handlingskraftiga personer gärna genom sin koncisa fraseologi — hvilket naturligtvis icke hindrar, att de

kunna hålla långa anföranden — och detta är en så allmänt gjord iakttagelse, att man med den naturligtvis oriktiga, men mycket vanliga benägenheten att sluta från följd till grund gärna vill tillskrifva dem, som tala i en fåordig stenstil, en särskildt energisk karaktär, liksom omvändt och med vida större skäl den s. k. pratmakaren eller frasmakaren, dvs. den som ger sin fras mera svängrum än som behöfs, lätteligen misstänkes för motsatsen.

Af hvad nu utvecklats blir klart, hvarför vårt dagliga tal, som så öfvervägande har ett praktiskt syfte, genomgående har att uppvisa kortare fraser än det företrädesvis teoretiserande bokspråket; hvarför inom litteraturen dramat — särskildt det realistiska samt komedien, hvilka imitera dagligt tal — har kortare fraser än den lugnt skildrande episka framställningen [1]; hvarför imperativen och vokativen tillhöra språkets kortaste ord och i allmänhet utgöra de kortaste bland alla verbala, resp. nominala former; och ändtligen hvarför en mening, som innehåller en rent teoretisk utsago, i allmänhet är längre än den af en svag viljeyttring färgade önskemeningen och ännu längre i jämförelse med den hortativa (jfr V, 115 f.), hvilken gärna är desto kortare, ju mera energisk uppmaningen är, kulminerande i befallningen, t. e. *ut!* (i stället för *gå ut!* eller något dylikt), och alldeles särskildt i kommandot, t. e. *fyr!* eller *rättning, höger!* (alltså två korta fraser i stället för en längre af t. e. lydelsen: *iakttagen rättning åt höger!*).

I kommandospråket spelar emellertid äfven en annan omständighet in, nämligen den i krig och dess imitation

[1] Wegener har för sin del velat förklara detta förhållande så, att dramat tar den åskådade situationen till hjälp och därför tarfvar färre ord. Denna uppfattning innehåller väl någon sanning — som emellertid då lika mycket gäller i fråga om vårt dagliga tal — men icke all. Ty märk väl, att äfven i själfva dramat en monolog företer längre fraser än dialogen, och detta tydligtvis därför att den förra icke gripits ur eller återger det lefvande dagliga talet.

exercis nödvändiga brådskan. Hänsynen till denna i förening med den erfarenheten, att tid icke blott är, utan äfven kostar pengar, är det ock som låter telegramstilen slå rekordet i fråga om korta fraser, detta ehuru förhållandena i allmänhet icke därtill inbjuda; ty vanligen är ju fråga om att meddela rena upplysningar, och dessa blefve tvifvelsutan bättre, ju mindre de utmärkte sig för koncis stil. De storartade resultater i fråga om uppnådd knapphet, som inom telegramväsendet kunna uppvisas, bero emellertid oftast på ännu en faktor, den sista jag här vill åberopa, nämligen situationens grad af klarhet.

Ju större klarhet den i hvarje särskildt fall föreliggande situationen erbjuder, desto färre ord behöfver man. Och reflekterar man häröfver — något hvartill telegramportot ju ger osökt anledning, men som i andra fall endast alltför sällan sker [1] — så använder man äfven så mycket färre ord. Detta innebär emellertid icke så mycket en reduktion af frasernas längd som af deras antal. Häri ha vi då slutligen anledningen till bl. a. att våra svar genomsnittligt äro vida kortare än våra frågor — tänk t. e. på sådana svar som *ja, jo, nej, knappast, gärna, genast* o. d., där så godt som allt suppleras ur frågan — och att man svarar desto »enstafvigare», ju lifligare man hyser den åsikten, att frågan är på grund af situationen öfverflödig.

Af ofvanstående utredning framgår, att ehuru en mängd psykologiska faktorer inverka modifierande på frasens längd, några i främjande, men ännu fler i hejdande riktning, så kunna vi dock på denna väg icke komma till annat resultat än att en stor variabilitet råder i fråga om denna längd. Den visar oss en latitud alltifrån ett minimum å ett enda ljud (t. e. interjektionerna *a!, o!, å!, s!, sch!*) ända till ett

[1] Så t. e. ligger nog hufvudorsaken till åtskilliga talares »långrandighet» däri, att de icke inse, det situationen verkligen är så klar, som den är.

mycket stort antal ljud (stafvelser, takter), detta sednare särskildt i fraser af rent teoretiskt innehåll och strängt iakttagande både tankens och föreställningsassociationens lagar. Men vi finna ock, att ett maximum af fraslängd icke från denna synpunkt gärna kan uppställas, utan på sin höjd ett visst stafvelseantal empiriskt konstateras såsom det högsta hittills uppnådda eller åtminstone iakttagna. Något annorlunda ställer sig däremot saken från fysiologisk synpunkt. Såsom redan (s. 158) nämnts, gör man vid normal andning ungefär hvar fjärde sekund en exspiratorisk paus för att under inemot 1 ½ sekund hämta luft. Af de 4 sekunderna återstår sålunda för exspirationen drygt 2 ½ sekunder, en exspirationstid som naturligtvis kan i språkligt intresse något förlängas, dock icke synnerligen mycket. På sin höjd kunna vi antaga, att den fördubblas (naturligtvis frånsedt ett sådant fall som att man särskildt lägger an på att snåla med andhämtningen, äfven med risk att bli andtruten). Då nu en exspiratorisk paus visserligen icke nödvändigtvis alltid behöfver vara på samma gång en akustisk paus (jfr I, 362), men dock ojämförligt oftast verkligen är det, så finna vi, att i normalt tal en fras måste åtminstone efter vid pass 5 sekunder afbrytas. Då nu vidare en kort stafvelse i medeltal torde upptaga mellan ⅕ och ⅙ sekund (se s. 139 ofvan) och denna tid visserligen vid abnormt hastigt taltempo torde kunna ännu något minskas, men å andra sidan hvarje fras måste innehålla åtminstone någon eller några långa stafvelser med ungefär dubbelt så lång uttalstid som de korta, så torde ett stafvelseantal af omkring 25 kunna uppställas som det maximum, hvilket icke utan en viss fysiologisk svårighet (andtrutenhet) kan öfverskridas, och som väl ytterst sällan uppnås. I vårdad deklamation ligger naturligtvis maximum betydligt lägre och går säkerligen icke upp till 20 stafvelser [1].

[1] Enligt L. J. Z. Leksell, *Om välläsningen i skolan*, s. 6, skulle det vara blott 10 stafvelser.

Också finna vi, att våra längsta versrader — alexandrinen, den trokeiska åttafotade och hexametern – stanna vid resp. 13, 15 och 17 stafvelser och dock vanligen använda takthvila till hjälp för andhämtningen.

§ 45. **Pausens kvantitet.**

Efter hvad i § 44 yttrats om pausens arter och dessas orsaker kan jag här fatta mig mycket kort. Den fysiologiskt motiverade pausen, som tenderar att likställa sig med normal andhämtning, upptar, som vi sett troligen högst 1 $^1/_2$ sekund, men varierar väl åtskilligt icke blott nedåt, utan äfven uppåt. De på oberäkneliga psykiska faktorer beroende pauserna silentium och aposiopesis äro naturligtvis till sin längd obestämbara, varierande från ett minimum, mindre än den fysiologiskt motiverade pausen, till ett maximum, uppgående till hela timmar, ja under sällsynta omständigheter dagar, veckor osv., för att nu icke tala om evigheten. I fråga om längden af vår viktigaste paus, morationen, kan man däremot säga: dels att den är afhängig af taltempot i det hela, nämligen direkt proportionell mot de frambragta ljudens tempo, så att vid ett dubbelt så långsamt uttal af ljuden äfven pauserna bli dubbelt så långa; dels att den är direkt proportionell mot differensen mellan det föregående och det följande fonemets tankeinnehåll, så att ju mera olikartade dessa äro sinsemellan, desto längre blir pausen (jfr s. 162 f. ofvan), ortografiskt uttryckt genom alltmera betydande skiljetecken eller mellanrum mellan raderna.

TREDJE KAPITLET.

Intensitet (tryckstyrka).

§ 46. Intensitetens föränderlighet och dess orsaker.

Om begreppet intensitet eller tryckstyrka — äfven »tonvikt», »betoning», »styrka», »ljudstyrka», »tryck», »eftertryck», »tryckaccent», »exspiratorisk accent», »dynamisk accent», »emfatisk accent» eller ock blott »accent»[1] — den större eller mindre kraft, hvarmed den ljudbildande luftströmmen frampressas genom talkanalen, se I, 344 f., 363 f. Intensiteten bör noga skiljas icke blott från kvantitet[2] och tonalitet[3] (se kap. 4 i det följande), utan ock från sonoritet (eller hörbarhetsgrad), med hvilken sistnämnda prosodiska egenskap intensiteten onekligen har många beröringspunkter, bl. a. och framför allt därigenom att under för öfrigt lika förhållanden ett starkt ljud är hörbarare än ett svagt. Men under det att ett ljuds

[1] Om de olika betydelser, i hvilka termen accent brukats och brukas, se NOREEN, *Accent* i Nordisk familjebok, Supplement, samt (i sammandrag) Ny uppl.

[2] Med hvilken den sammanblandats t. e. af J. A. AURÉN i dennes värdefulla *'Bidrag till svenska språkets quantitetslära'* (bör heta: intensitetslära). Anledningen till en dylik förväxling ligger tydligen däri, att starka ljud vanligen äfven äro långa (se ofvan s. 121).

[3] Med hvilken den sammanblandats särskildt af många äldre tyska författare, såsom bl. a. de ännu mycket gängse uttrycken »hochton» (för 'starkton') och »tiefton» (för 'schwachton'), resp. i metriska arbeten »hebung» (försvenskadt till »höjning») och »senkung» (försvenskadt till »sänkning») bära vittne om. Anledningen till förväxlingen är här att söka i den omständigheten, att starka ljud tendera att bli höga (jfr ock s. 173 f.).

sonoritetsgrad, såsom vi sett (ofvan s. 52 f.), väsentligen och egentligen beror på ljudets egen rent akustiska och fysiologiska beskaffenhet, så beror däremot intensitetens grad på den för alla ljud gemensamma exspirationsströmmens styrka, såsom bl. a. framgår däraf, att en person med goda lungor har starkare röst än en med svaga lungor, och däraf att vi, då vi äro andtrutna — dvs. öfvervägande inspirera — tala mycket svagare än annars eller rentaf icke alls orka tala; jämför ock, hurusom alla fraser tendera att mot slutet försvagas i styrka (i samma mån som luften i lungorna förbrukas), ja hos vissa individer rentaf stympas genom för tidigt inträdande paus: man som det heter »sväljer orden» (jfr ofvan s. 158 f.).

I vårt sammanhängande tal kan intensiteten vara högst växlande. Anledningarna till exspirationsstyrkans mångfaldiga växlingar och sålunda medelbarligen till intensitetsdifferenserna äro af många och sinsemellan rätt olikartade slag:

1. Rent praktiska anledningar, nämligen en persons åstundan att göra sig hörd dels, under vissa omständigneter, på längre håll eller i högre grad, dels åter, under vissa andra omständigheter, på kortare håll eller i mindre grad än som vid användande af ifrågavarande persons normala röststyrka blir händelsen. I förra fallet — hvartill må räknas äfven sträfvandet att göra sig hörd af lomhörda personer eller under buller eller några på annat sätt akustiskt ogynnsamma förhållanden — vinnes det afsedda syftet genom att, som det heter, »höja» (riktigare vore »förstärka») rösten, tala »högt» (dvs. starkt) eller »högljudt», »ropa», »skrika». I det sednare fallet — hvartill må räknas äfven hänsynstagandet till öfverretade eller på annat sätt sjuka nerver — vinnes åter syftet genom att »sänka» (dvs. försvaga) eller dämpa rösten, tala »halfhögt», »lågt» eller »tyst» (dvs. svagt). De på höjd- (icke styrke-)förhållanden syftande uttrycken »höja», »sänka» osv. bero delvis (jfr s. 172 not 3) på den riktiga observatio-

nen, att samma resultat (som genom röststyrkans förändring) vinnes, om ock icke lika effektivt, genom tonhöjdsförändring, eftersom under för öfrigt lika förhållanden en hög ton höres bättre än en låg (jfr I, 344 noten). Emellertid brukas intensitetsändring (och i mindre mån tonalitetsändring) hufvudsakligen blott i syfte att utöfver det normala öka den distans, på hvilken man höres. Är åter fråga om att minska denna distans, så användes vanligen den utvägen att minska ljudens sonoritet, som ju just är den specifika representanten för hörbarheten (se I, 344). Detta sker genom att utbyta de sonoraste ljuden, nämligen de tonande (se ofvan s. 52), mot mindre sonora ljud, nämligen hviskade (jfr I, 371). »Hviskningen» innebär alltså icke i och för sig en intensitetsminskning, ty en energisk hviskning kan ofta ha mycket större intensitetsgrad än ett med »låg» röst framfördt tal, innehållande än så många tonande ljud.

Det är den enkla observationen, att starka ljud väcka en större och vidsträcktare uppmärksamhet än svaga, som utgör yttersta grunden till det faktum, att timida eller blyga personer genomsnittligt tala svagare än personer med normal eller abnormt stor »hardiesse» och självförtroende. Från att till en början ha varit afsiktligt användt i syfte att undvika uppmärksamhet blir detta tillvägagångssätt vanemässigt och äger rum omedvetet.

2. Emotionella anledningar, dvs. att intensitetsgraden är afhängig af till- eller frånvaron af vissa sinnesrörelser. Detta fall — den s. k. känslobetoningen — är ytterst vanligt. Liksom s. k. lifliga eller eggande (exciterande) sinnesrörelser framkalla dels reflexrörelser, dels instinktiva rörelser i form af ökad muskelenergi och muskelverksamhet (t. e. hjärtklappning, gestikulation, minspel o. d.) och omvändt en s. k. tryckt (deprimerad) sinnesstämning leder till dämpad eller slappad muskelverksamhet (t. e. oföretagsamhet, fubblighet, orörlighet o. d.), så framkalla samma slags »emotioner» alldeles oaf-

siktligt motsvarande fenomener i fråga om exspirationen och de af densamma beroende ljudföreteelserna. I sin högsta potens leder hvarje sinnesrörelse till aposiopesis (se ofvan s. 160 f.), men annars gäller som allmän regel, att från den intensitetsgrad, en persons tal har under en likgiltig och lugn sinnesstämning, ökas ljudens intensitet i följd af inträdande »lifliga» sinnesrörelser, minskas däremot vid »tryckt» sinnesstämning. Liksom barnskrikets intensitet växer med smärtans, så blir den talande allt »högljuddare» i samma mån som stämningen stiger i följd af vrede, entusiasm, mod, glädje, uppsluppenhet, intresse o. d.; jämför t. e. en debatterande församling före och under en uppkommen skarpare meningsskiljaktighet eller ett bordssällskap före och efter middagsmåltidens intagande, och erinrom oss det högröstade skrytet och skräflet, den glada öfverraskningens utrop, den segrande härens jubelskri, den anfallandes eggelserop osv. En alldeles motsatt verkan finna vi dagligen framkallas af sorgen, vemodet, fegheten, misströstan, känslan af ledsnad och tråkighet m. m. d.

3. Retorisk-stilistiska anledningar, då man fullt medvetet och afsiktligt varierar intensiteten för att dymedelst liksom symbolisera det sagdas innebörd och sålunda låta äfven den yttre formen medverka till åstadkommandet af det åsyftade estetiska intrycket eller stämningsvärdet. Så t. e. ökas intensiteten, för att den må kunna lämpligen representera innehållets höghet, styrka, storlek, makt, energi o. d., öfverhufvud dess förmåga af att väcka uppseende eller en liflig sinnesrörelse. Omvändt minskas intensiteten för att symbolisera innehållets obetydlighet, svaghet, litenhet, vanmakt, hjälplöshet, blygsamhet o. d., öfverhufvud dess förmåga af att väcka känslor af ömhet, medlidande, vemod, missmod o. d. Jämför t. e. just den olika intensitet, hvarmed själfva de ord, som ange nämnda olika slag af känslor, pläga uttalas.

Möjligheten af denna ljudsymbolik är gifven i och genom den spontana användning af intensitetsvariation, som ofvan

under 1 och 2 angifvits. Hvad som befunnits vara en spontan följd af vissa förhållanden, framkallas sedan afsiktligt för att väcka illusionen af att samma förhållanden nu äro (eller kunna eller böra) vara för handen. Jämför t. e. huru i ett sådant yttrande som »man har visserligen officiellt förnekat detta, *men det är dock så*» de här kursiverade orden, därest de uttalas med stor styrka, få bimeningen »hvilket jag skulle vilja ropa så, att det, öfverröstande alla dementier, hördes öfver hela världen, ja af de döfve»; under det att däremot samma ord, uttalade mycket svagt, komma att betyda »hvilket jag tar mig friheten att oss emellan i förtroende upplysa om». Och ännu ett exempel: emedan man iakttagit, hurusom ofta den vrede, modige och starke rytande befaller, då den milde, ängslige och svage däremot stillsamt beder, så uttalar man frasen »gör inte så!» starkt eller svagt, allteftersom man vill antyda en stämning af ena eller andra slaget.

4. Logiska anledningar kan man säga föreligga, då man medvetet eller omedvetet ger åt det, som för tillfället är (eller som man vill låta påskina vara) det viktiga, nya (och därför intressanta), obekanta eller svårfattliga en större intensitetsgrad än åt det för tillfället oviktiga (och därför jämförelsevis likgiltiga), förut bekanta eller genom situationen omedelbart gifna eller självklara. Detta fall, som man vanligen plägat kalla »logisk» eller »emfatisk [1] betoning (eller accent)» [2], är ytterst vanligt och viktigt [3]. Så t. e. föredragas

[1] Om begreppet emfatiskhet eller »emfas» se ofvan s. 110.

[2] Andra, mindre vanliga och sämre, benämningar äro »oratorisk accent» och »meningsaccent». O. Svahn använder termen »förståndsbetoning», Jespersen åter det ganska träffande uttrycket »værditryk», som möjligen skulle kunna låta försvenska sig till »värdetryck».

[3] Jfr bl. a. följande litteratur: J. A. A[URÉN], *Bidrag till sv. språkets qvantitetslära* (1874), s. 101 ff. (med rika exempelsamlingar); A. LUNDBERG, *Försök till framställning af lagarna för intensiteten i franskan* (1877), s. 30 ff.; A. R. v. KRÆMER, *Om enstafviga ords rytmiska värde i svenskan* (1882; med synnerligen rika exempelsamlingar); O. SVAHN, *Språkljud och qvantitativ betoning i högsvenskan* (1882), s. 139 ff., särskildt s. 147 ff.;

en konungaförsäkran, en definition, ett meddelande om en upptäckt o. d. intensivare[1] än det dagliga lifvets prat, några inledande anmärkningar, en innött (och kanske äfven utnött) läxa o. d. I frasen »jag vill inte se honom» kan den största intensiteten alltefter omständigheterna förläggas på hvilket som helst af de däri ingående fem orden. Ordet *där-till* uttalas dels *dä'rtill* (t. e. »därtill lämplig» = »lämplig till de't»), dels *därtil'l* (t. e. »några därtill» = »några til'l», hvilket kortare uttryckssätt visar, att *där* är öfverflödigt och alltså med rätta tilldelas, därest det användes, ringa intensitet). Hos ett fonem som betecknar något oviktigt kan intensitetsreduktionen stundom fortskrida ända hän till fonemets stympning, ja till maximum häraf, nämligen rent förstummande, t. e. då hälsningsformeln *ödmjuka tjänare* blir *mjuka tjänare*, så *ka tjänare* och slutligen blott *tjänare;* då den ännu vanligare hälsningen *god morgon* i sin vulgära form *go morn* utvecklas till *gmmorn* och slutligen blott *morn;* eller då det frågande *hvad befalles* uppträder såsom *hva falls*, sedan man mistat hvarje spår af känsla för att här skulle kunna vara fråga om en verklig »befallning».

Ett specialfall af hithörande intensitetsförstärkning är den s. k. antitetiska betoningen. En sådan föreligger, då hos två fonemer af i viss mån lika form, men i viss mån olika eller ock alldeles motsatt innebörd, intensiteten antingen hufvudsakligen förlägges till eller åtminstone väsentligen förstärkes å den del, hvari de båda fonemerna äro hvarandra formellt olika. Strängt taget är ju all »logisk betoning» af i viss mån antitetisk natur, såsom ock af de ofvan anförda

---

W. Reichel, *Von der deutschen Betonung* (1888), s. 1 ff.; O. Behaghel i Pauls Grundriss I, 550 ff. (1891), 2. aufl. I, 682 ff.; O. Jespersen, *Fonetik* (1899), s. 557 ff.; H. G. Wiwel, *Om sammenhængstrykket i dansk* (i Dania VIII, 27 ff.; 1901).

[1] I tryck utmärkes detta vanligen genom spärrning, i handskrift genom understrykning af ena eller andra slaget.

exemplen framgår (t. e. »*jag* vill inte se honom» står i motsats till ett tänkt »men *du* kanske vill det» osv.). Men man plägar begränsa termens användning till de fall, då motsättningsförhållandet fått språkligt uttryck i fråga om båda lederna (och icke, såsom i vanliga fall, det ena ledet underförstås, dvs. blott tänkes, icke utsäges). Sådana fall äro t. e. »det var *John' E'ricsson* och inte *Nil's E'ricsson*» med intensitetsföljden 3301 [1], ehuru namnen i vanliga fall ha följden 0301; »både *ru'terässet* och *hjär'terässet*» 3020, men *ruteräss'*, *hjärteräss'* 103; »inte *ob'jek't*, utan *sub'jek't*» 33, men *objek't*, *subjek't* 03; »en både *re'el'l* och *for'mel'l* skillnad» 33, men *reel'l*, *formel'l* 03; »vare sig *sym'pati'* eller *an'tipati'*» 303, resp. 3003, men *sympati'* 103, *antipati'* 1003; »*pri'mä'ra* och *se'kundä'ra* förbindelser» 330, resp. 3030, men *primä'ra* 030, *sekundä'ra* 1030; »både i *ger'ma'nska* och *ro'ma'nska* språk» 330, men annars 030; »*jan'ua'ri*, *feb'rua'ri*, mars» osv. vid uppräkning 3030, men annars 1030; »hvarken *di'rek't* eller *in'direk't*» 33, resp. 303, men annars 03, resp. 103 (eller genom påverkan från den antitetiska användningen 301); »får jag *tu'r* och *re'tu'r*» 3, resp. 33 (eller såsom annars 03); »jag sade inte *bo'rdet'*, utan *bo'rden'*» 33 i stället för normalt 30; osv. i oändlighet.

Den logiskt motiverade intensiteten är i sin yttersta grund af samma art som den ofvan under 1 behandlade. Emedan man märkt, att större intensitet väcker större och vidsträcktare uppmärksamhet, vill man medelst afsiktligt anbringande af sådan större intensitet skapa garantier för att åtminstone de för rätta uppfattningen af det sagda oundgängligast nödiga fonemerna ådraga sig tillbörlig uppmärksamhet. De fonemer åter, hvilkas missuppfattning eller icke-uppfattning skulle ha mindre betänkliga följder, vårdslösas däremot; ty om dessa icke tydligt (eller icke alls) höras, gör detta ju mindre. Jämför tillvägagångssättet i telegramstil,

[1] Om intensitetsgradernas beteckning medelst siffror se nedan i § 48.

där man ofta knappast utskrifver mer än hvad som i talet är försedt med en jämförelsevis stor intensitetsgrad.

5. Rytmiska anledningar spela äfvenledes en stor roll. På grund af människans utpräglade, medfödda och instinktmässiga, benägenhet för rytmisk rörelse (periodisk »vågrörelse», dvs. växling af progress, kulmen och regress osv. omigen, alltjämt i en viss riktning) ordna sig vanligen hennes instinktiva rörelser på rytmiskt sätt; så t. e. skakandet och runkandet på hufvudet, vaggandet med bålen, stampandet med foten, gåendet o. d.[1] Så sker ock i fråga om de människans instinktiva rörelser — i talorganerna — som alstra de s. k. lätena (se I, 17 ff. och V, 91), t. e. då den sjuke kvider eller stönar, vanligtvis mer eller mindre rytmiskt. Inom det ur lätena utvecklade språket (se I, 18) visar sig denna tendens — som äfven ligger till grund för rim (inklusive assonans och alliteration) samt kanske i viss mån för reduplikation — mest slående i fråga om intensitetens behandling (jfr I, 363 ff.). Tvenne alldeles lika starka fonemer stå icke gärna bredvid hvarandra, utan en serie af omväxlande krescendon och dekrescendon med mellanliggande (relativa) intensitetsmaxima och -minima uppstår. Men icke heller två alldeles lika starka (relativa) intensitetsmaxima eller -minima tålas gärna i omedelbar följd efter hvarandra, utan äfven dessa varieras i någon mån och graderas, hvadan alltså en växling af starkare och svagare stafvelser (dvs. fonemer mellan två intensitetsminima) och språktakter (dvs. fonemer mellan två relativt stora intensitetsmaxima) uppstår[2]. Den förra växlingen är det just som skapar språktakten (och i vers »versfoten»), den sednare åter skapar »dipodien», dvs. en förbindelse af två takter (eller versfötter), af hvilka

[1] Jfr det konstnärliga rytmiserandet af dylika kroppsrörelser, hvilket kallas »dans».

[2] Anmärkt redan af A. Mankell, *Om sann och falsk deklamation* (1862), s. 11, och senare närmare utfördt af en mängd följande författare.

den ena har ett i någon mån starkare intensitetsmaximum än den andra, som därför kännes såsom jämförelsevis underordnad.

Systematiserad och drifven till sin spets — genom samtidigt regelbindande af kvantiteten, så att »fötterna» bli ungefär lika långa — är denna tendens i s. k. vers. Men äfven i den vanligaste prosa föranleder den en mängd intensitetsförändringar, t. e. *bokhållare* 3201, men *bruksbokhållare* 30201; *fartyg* 32 : *ångfartyg* 302; *förbi* 03 : *förbigå* 302; *Köping* 31 : *Jönköping* 301 (jämte 320); *major* 03 : *major Palm* 103 : *major Helin* 0103 eller 1003 : *major Abelin* 01003 eller 10103; *madam* 03 : *madam Olsson* 1030 : *madam Lundin* 0103 eller 1003; *hotell* 03 : *hotell Svea* 1031 : *hotell Kung Karl* 0103 eller 1003; *general* 103 : *general Gadd* 1003 : *general Melin* 10103; *paragraf* 103 : *paragraf tre* 1003; *nytt år* 33 : *godt nytt år* 203; *han står* 03 : *han förstår* 103 : *att han förstår* 1003 : *så att han förstår* 10103 : *läs så att han förstår* 300103 osv. [1] Jämför ytterligare sådana mindre konsekventa fall som *Tusen och en natt* 20103 i stället för 30033, en *svart och hvit ko* 2003 [2].

6. Rent grammatiska anledningar, närmast af semologisk natur, föreligga i de fall, då man — så snart icke någon af de ofvan under 1—5 nämnda faktorerna möjligen vållar en rubbning — på grund af häfd tillägger ett fonem en viss intensitetsbeskaffenhet, som i fonemets lexikaliska form (dvs. den form det har, taget isoleradt, t. e. såsom svar på en fråga) [3] icke kan utan risk för dess specifika betydelse ändras. Sådana fall äro t. e. »i *för'går*» i motsats till »det *förgå'r*», den vackra *Ka'rlberg* : det vackra *Karlber'g*, två små

[1] Se särskildt A. Lindgren, *Satser i svensk verslära*, s. 12 ff. (= Ny svensk tidskrift 1880, s. 232 ff.). Jfr ock Jespersen, a. st. s. 567 ff.

[2] En mängd andra dylika fall ur v. Kræmers språkbruk framhållas med skäl såsom varande tvifvelaktiga af A. Lindgren i Ny svensk tidskrift 1883, s. 634 (jfr v. Kræmer, a. st. s. 101).

[3] Det är endast dylika former som i lexika registreras. Häraf namnet »lexikalisk form».

Maj'or : en käck *majo'r*, godt *be'te* : *bete'* sig, har du *du'kat* : en *duka't*, det han *stå'r på* : det som *står på'* osv. Men, som sagdt, dessa intensitetsförhållanden äro specifika för fonemets isolerade ställning och modifieras utanför densamma ofta på mångfaldigt sätt, t. e. »i *förgår* afton» med 10 i stället för 30, »*major* Palm» med 10 i st. f. 03, »jag sade inte te, utan *bete*» med 33 i st. f. 03, »det *står på*, icke i skåpet» med 33 i st. f. 30, »han *står på* hufvudet» med 10 i st. f. 30 osv.

Den rent grammatiska intensiteten (den »lexikaliska betoningen») [1] beror, som sagdt, visserligen numera på tradition och häfdvunnen vana, men från början har den sin grund i någon af de ofvan under 1—5 behandlade orsakerna, förnämligast de af logisk och rytmisk natur. Att t. e. *orätt* uttalas med helstarkt *o-* beror därpå, att det från början vanligen uppträdt i en tyst eller uttalad motsättning mot *rätt*. Att tvärtom *ofantlig* har helsvagt *o-* beror därpå, att detta ord icke äger något sig motsatt *fantlig*, hvarför dess nekande *o-* förblir lika svagt framhäfdt som t. e. negationen *inte* i sammanställningar som *inte rät't*, *inte san't* osv. Då åter *omöjlig* redan i sin lexikaliska form vacklar mellan helstark och helsvag intensitet hos *o-*, så beror detta på att ordet användts i motsättning mot *möjlig* (och då med uttalet *o'möjlig*) minst lika ofta som det (med uttalet *omöj'lig*) fått representera ett »inte möjlig (än mindre verklig eller nödvändig)». *Hjärteräss'* framhäfver *-äss*, emedan ordet — helt naturligt — vida oftare användes i motsättning mot de öfriga, till antalet icke mindre än 12 korten i hjärter än mot de öfriga, till antalet blott 3 ässen (i hvilken sednare fall man också mycket riktigt säger *hjär'terässet*). *Trum'fäss* däremot får den omvända intensitetsfördelningen, detta emedan ordet nästan uteslutande användes för att framhålla den triumferande färgen själf, icke kortets valör inom färgen; skulle det

[1] Svahn använder i stället termen »etymologisk betoning». Jespersen talar om »traditionelt tryk».

sednare någon gång vara fallet, så kan ordet undantagsvis följa typen *hjärteräss'*, t. e. i Geijers bekanta vers: »skråla, som sute de jämt med *trumfäss'*, och sitta dock blott med en *hacka*». *Tjuguet't* accentueras så, emedan det oftare tänkes motsatt 22—29 än 31, 41, 51 osv. (i hvilket sednare fall man får höra *tju'guet't, tret'tiet't* osv.). *Po'sitiv* elektricitet har sin förklaring i motsatsförhållandet till den *ne'gativa*, under det att instrumentnamnet *positi'v* behållit den ursprungliga utländska accenten, och adjektivet *positiv* i betydelsen 'bestämd' vacklar på grund af än förefintlig, än uteblifven association med *negativ*. Såsom grammatiska termer ha de ständigt i medveten motsats till hvarandra brukade *ak'tiv* och *pas'siv* nu angifna uttal, under det att i andra betydelser man ungefär lika ofta hör *akti'v* och *passi'v*.

Om vi i nu anförda fall, som kunna mångfaldigas i det oändliga, ha exempel på en grammatiskt reglerad intensitet, hvilken uppstått af ursprungligen logiska anledningar, så ha vi däremot exempel på en dylik af ursprungligen rytmisk natur i sådana fall som då man vid sidan af *konung* 31 har *konungar* 301 och *konungarna* 3001 (jämte 3010), eller då *kan'ske* 31 trädt i stället för äldre *kanske'* 03 af ursprungligt *kan ske* (med, såsom vanligt, trycksvagt hjälpverb), emedan ordet vid placering framför tryckstark stafvelse (t. e. *kanske snarare, kanske bättre* o. d.) vanligen rytmiserades till 10 eller 20, som vid denna proklitiska forms upptagande till självständig form och sålunda särskild språktakt förstärktes till 31, m. m. dylikt.

I många fall åter beror den grammatiska intensiteten på direkt lån från främmande språk, t. e. *duka't, majo'r* m. m. dylikt, hvarom närmare framdeles.

Af blandad grammatisk-semologisk, retorisk-stilistisk och logisk natur är följande fall af intensitetsförstärkning utöfver det normala. Vid emfas, dvs. då man vill genom ut-

talet antyda, att ett visst fonem skall fattas i så pregnant (innehållsdiger) betydelse som möjligt — jfr ofvan s. 110 — plägar man ofta uppdela detsamma i flera språktakter, alltså ge det flere intensitetsmaxima, än det i sin lexikaliska form har [1], t. e. *be'svä'rlig, ge'me'n, vis'serli'gen, o'vil'lko'rligen, in'ga'-lun'da'* eller *in'galun'da, ac'kura't* (eller *ac'ku'ra't*), *kom'plet't, ab'solu't* (eller *ab'so'lu't*) osv. Särskildt ofta träffas denna företeelse vid prefixafledda eller sammansatta ord, där prefixet eller första sammansättningsleden redan afser att förstärka det följandes betydelse, hvadan alltså t. e. *lung'vå't, sprit'tga'len, ko'lsvar't, i'skal'l, ge'nombeske'dlig* äro af ännu en smula kraftigare innebörd än *lung'våt, ko'lsvart* osv.

En härmed besläktad företeelse, ehuru mera af praktisk än af retorisk-stilistisk natur, är militärspråkets *skyl'dra' gevärr'* o. d. abnormt flertaktiga uttryck.

§ 47. De enskilda ljudens olika intensitet.

Alla språkljud kunna uttalas än starkare än svagare, dvs. än med större, än med mindre exspirationstryck. Ja till och med mutor kunna — naturligtvis icke uttalas, men — produceras på motsvarande olika sätt; t. e. i *back-kant* och *knapp-par* är mutan k_k, resp. p_p tydligen icke blott längre, utan äfven starkare än i *bak-kant*, resp. *hop-pressa*. Men då det icke förty är både svårt och språkligt sedt mindre viktigt att klassificera de enskilda ljuden efter deras olika intensitetsgrad i ena eller andra fallet, så beror detta på följande omständigheter af olika slag:

1. Vissa ljud äro i sig, dvs. på grund af själfva deras

[1] Att extraordinär uppdelning af ett fonem i flere takter än vanligt äfven kan förekomma af andra anledningar, framgår af de exempel med intensitetsfördelningen 33, som ofvan s. 178 anförts under antitetisk betoning.

bildningssätt, starkare än vissa andra [1]. Denna motsättning gäller i fråga om tenues och medior, ity att kontaktens sprängning (hos de förra) med nödvändighet kräfver ett större tryck än dess lösning (hos de sednare) [2]; jämför *p, t, ṭ, ƫ, ḱ, k* med resp. *b, d, ḍ, ȡ, ǵ, g*. Däremot är det oriktigt att med Sievers [3] anse, det alla perspirerade ljud äro i sig starkare än de motsvarande pertonerade. Ty det onekliga plus i fråga om utandningsstyrka, som visar sig t. e. hos *f* och *s* jämförda med resp. *v* och *z*, är icke ett plus i fråga om lufttryck, utan i fråga om det kvantum luft, som på en och samma tid släppes fram genom ansatsröret. Att åter *v* och *z* släppa fram mindre luft åt gången (och sålunda lungornas luftförråd vid deras frambringande räcker längre än vid *f* och *s*), beror på att röstbanden genom sin tillslutning (vid tonandet) lägga hinder i vägen och endast så småningom portionera ut luften. Sievers' åskådningssätt skulle leda till exempelvis den konsekvensen, att under för öfrigt lika förhållanden ett perspireradt — och i sin mån naturligtvis äfven ett persiffleradt (hviskadt) ljud — är starkare än ett pertoneradt, hvilket ju är orimligt och kraftigt vederlägges af erfarenheten. Man måste nämligen tvärtom framhålla följande:

2. Ljudens intensitet är för åhöraren uppfattbar endast i mån af deras hörbarhet (sonoritet); det är för honom endast fråga om hvad som höres, icke hvad som göres. Den »subjektiva intensiteten» (se I, 345), hvilken är den som är af språkligt intresse, är direkt afhängig af sonoriteten. Intensitet är sålunda, rent språkligt sedt, icke till annat än i sammanhang med sonoriteten, och dess differentieringsmöjlighet (för åhörarens uppfattning) växer med sonoritetsgraden

[1] Jfr ofvan s. 94 f. rörande den så att säga inneboende kvantitetsskillnaden mellan durativa och momentana ljud.

[2] Jfr I, 368.

[3] *Grundzüge der Phonetik*, 5 aufl., s. 70; riktigare Bremer, *Deutsche Phonetik*, s. 95 ff.

(hvarom se ofvan s. 52 f.). En med aldrig så energiskt tryck frambragt muta äger sålunda rent språkligt betraktad ingen intensitet[1]. En tenuis eller ett *h*-ljud kan naturligtvis frambringas med samma tryck som ett gallskriket *a*, men under det att det sednare för örat skiljer sig himmelsvidt från ett vanligt, i det dagliga lifvet uppträdande *a*, så är skillnaden mellan ett skriket och ett normalt *p* eller *h* knappt märkbar; detta beroende på att *a* är vårt allra sonoraste ljud, de andra båda däremot representera bland våra språkljud minimum af sonoritet. Alltså: man kan hos språkljuden särskilja desto flera intensitetsgrader, ju sonorare ljuden äro.

3. Lika lätt som det är att i omedelbar förbindelse med hvarandra frambringa två ljud med hur olika kvantitet som helst — se kap. 2 ofvan — lika svårt är det att omedelbart med hvarandra förbinda två ljud med mycket olika intensitet. Jämförelsevis lätt är det, då de båda ljuden tillhöra olika tryckstafvelser[2], t. e. *lie*. Mycket svårt är det däremot, om de tillhöra samma tryckstafvelse, hvilket ju betyder, att de frambringas med samma exspirationsstöt. Är nu denna jämförelsevis stark, så bli alla de ljud, som i och genom densamma produceras, relativt starka — men därför icke sinsemellan alldeles lika starka (jfr ofvan s. 179 och vidare här i det följande) — och alldeles omvändt, då exspirationsstöten i fråga är jämförelsevis svag. Så t. e. är *f* eller *p* i *förr*, resp. *pall* afgjordt starkare än i *förstå'*, resp. *så'pa*, men detta därför att den stafvelse, det förra ljudparet tillhör, är relativt stark. Å andra sidan måste erkännas, att det första *f* i *fiffig* är svagare än det andra, och att *f* är t. e. i *straff* starkare än i *Rolf*, trots att alla dessa *f*-ljud stå i stafvelser med samma starka intensitetsgrad. Men dessa sistnämnda intensitetsskiftningar bero på de allmänna lagarna

[1] Jfr däremot, hurusom den, liksom andra pauser, äger kvantitet af olika grader.

[2] Särskildt om man talar »stackato», t. e. ofta i *jaha!*

för intensitetens fördelning inom stafvelsen (se nedan § 49). Vi finna alltså, att de enskilda ljudens intensitet står i ett så intimt sammanhang med och beroende af stafvelseintensiteten, att det, då jag nu går att redogöra för och klassificera intensitetsgraderna, tydligen är praktiskt att lägga stafvelseintensiteten till grund och således först betrakta denna under jämförande af en stafvelse med en annan för att först sedermera öfvergå till skärskådande af intensitetens fördelning inom en och samma stafvelse.

§ 48. Stafvelseintensitens olika grader.

Det är här naturligtvis fråga om tryckstafvelse, dvs. fonemet mellan två intensitetsminima, hvilket fonem sålunda alltid inom sig sluter ett intensitetsmaximum. Naturligtvis äro hvarken dessa minima eller maxima alltid lika starka, vare sig absolute eller relative sedt, vare sig i sitt inbördes förhållande eller i förhållande till andra intensitetsminima och -maxima, ja icke ens hos alldeles samma stafvelse i en och samma persons mun vid olika tillfällen. Intensiteten växlar nämligen, såsom ofvan i § 46 framhållits, på oändligt rikt sätt alltefter olika personer — personer med »stark» eller »svag röst» — eller hos samma person alltefter olika förhållanden och syften såsom olika lokal, åhörarekrets, sinnesstämning, stilart (t. e. högtidlig eller familjär, dvs. populärt uttryckt »orerande» eller »prat») m. m. Jag frånser här alla dylika olikheter och fäster mig blott vid de intensitetsdifferenser, som förekomma hos en och samma individ vid hans under fullt normala förhållanden (t. e. neutral sinnesstämning o. d.) företagna produktion af fonemerna i deras lexikaliska former.

Men äfven med denna begränsning finna vi lätt, att intensitetsgraderna i det lefvande språket äro hart när oändligt många, om man nämligen fäster sig vid hvad som i ty

fall faktiskt produceras. Men här, liksom öfverallt inom språkets värld, ta vi ej hänsyn därtill, utan till hvad som i produktionsväg åsyftas. Och likasom vi ej tala om olika slags *i*-ljud, äfven i händelse det skulle kunna bevisas, att vi aldrig i hela vårt lif uttalat vokalen *i* två gånger på precis samma sätt, utan sammanfatta hela denna stora grupp af hvarandra snarlika och till identitet syftande *i*-ljud under ett, anseende dem som ett och samma ljud (»*i*»), detta därför att de möjligen befintliga olikheterna, äfven om de märkas, dock icke äro bärare af någon semologisk differens (såsom däremot t. e. är förhållandet med motsatsen *i*:*e*:*o*:*y* i *bi*:*be*:*bo*:*by* o. d.): så skilja vi ej heller här på flere grader än dem, som tydligen äro åsyftade såsom representanter för språkliga distinktioner. Namnet på hvarje intensitetsgrad är således — liksom förhållandet är med de namn, som ange ljudens kvalitet (jfr I, 407), kvantitet osv. — ett artnamn, namn på en grupp af hvarandra närstående intensitetsgrader.

Det behöfliga antalet af dylika grader är icke detsamma i olika språk, i det att somliga kanske blott tarfva två, under det att andra kunna kräfva tre, fyra eller ännu flere. Ej heller äro differenserna de olika graderna emellan alldeles lika i skilda språk, utan t. e. i germanska språk mycket större än t. e. i franskan, där alla äro ovanligt små, så att till och med det — oriktiga — påståendet framställts, att i franskan alla stafvelser äro lika tryckstarka (och sålunda deras accentuella olikhet endast af tonalitetsnatur, dvs. beroende på tonhöjdsdifferenser). Jämför å andra sidan förhållandet i engelskan, där enligt Passy [1] ett ord kan uppvisa en ända till sju-gradig »série bien marquée», t. e. *impenetrability*, med siffror angifvet: 6513724.

Till en jämförelsevis fast utgångspunkt — en normalintensitet — vid jämförelsen mellan våra olika intensitets-

[1] *Étude sur les changements phonétiques*, s. 60. Jfr ock H. Logeman, *Tenuis en media*, s. 34 f.

grader väljer jag nu den grad af tryckstyrka, som tillkommer en ensam stafvelse, uttalad såsom ett lugnt hållet svar på en fråga, t. e. (hur många?) *tre*. Denna styrkegrad representerar nämligen det normala intensitetsmaximum. Jämföra vi nu härmed tre andra fonemer (i deras lexikaliska uttal), nämligen *trekant*, *trea* och *tretti*, så finna vi, att i alla dessa fall ordets andra stafvelse är svagare än dess första och äfvenledes svagare än det enstafviga *tre*, under det att däremot detta sistnämnda i fråga om styrka är alldeles likställdt med eller åtminstone blott i högst ringa mån -- jfr nedan s. 190 f. -- öfverstiger första stafvelsen i de tre nämnda tvåstafviga orden. Vidare finna vi, att under det att *-kant* är föga svagare än *tre*(-), är däremot sednare stafvelsen i *trea* och i *tretti* betydligt svagare, på samma gång som dessa båda stafvelser inbördes skilja sig i styrka ungefär lika mycket som *tre*(-) och *-kant* skilja sig från hvarandra. Och ändtligen är det tydligt, att den sednare stafvelsen i *tretti* är af samtliga den svagaste och öfverhufvud bland stafvelser representerar intensitetsminimum. Jämförda två och två kunna alltså *tre*(-) och *-kant* sägas vara, visserligen i olika grad, relativt starka eller »fortes», *-a* och *-ti* däremot, också visserligen i olika grad, relativt svaga eller »lenes» (jfr rörande dessa termer I, 344 och 363).

Vi finna alltså, att vi till att börja med kunna för det nysvenska riksspråket uppställa åtminstone fyra väl skilda intensitetsgrader och från denna synpunkt gruppera våra stafvelser enligt följande schema: [1]

[1] Jfr de rätt afvikande uppställningarna dels hos Lyttkens-Wulff, *Sv. språkets ljudlära* II, 102 noten (1885), dels — bättre — hos Kock, *Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent* II, 27 f. (1885) med senare modifikationer i Sv. landsmålen VI, 2, s. 15 f., 23 f. och XIII, 11, s. 1 ff. samt *Die alt- und neuschwedische accentuierung*, s. 10 ff. (1901). På Lyttkens-Wulffs system baserar sig väsentligen intensitetsbeteckningen i *Sv. akademiens ordbok* (jfr Kocks berättigade kritik däraf i Sv. landsm. XIII, 11, s. 3 f.). Min här ofvan utvecklade indelning och beteckning af hithö-

A. Stark eller, när man för tydlighetens skull så finner behöfligt, »tryckstark» (af andra författare äfven kallad »starktryckig», »starktonig»[1], »betonad»[1]) stafvelse med intensitetsgraden fortis (starktryck, »starkton[1]»). Af tvenne slag:

a) Helstark (annars äfven kallad »hufvudtryckig», »hufvudtonig[1]») stafvelse med intensitetsgraden fortissimus (hufvudtryck[2]; annars äfven »hufvudstyrka», »hufvudton[1]»), den största grad som i normalt tal under neutral sinnesstämning öfverhufvud användes. Skulle man behöfva någon term för den eller de högre grader, som undantagsvis kunna förekomma vid emfas eller under andra extraordinära omständigheter, så kan man gifva denna eller dessa det gemensamma — ty de äro hartnär omöjliga att klassificera — namnet ultrafortis (öfverstyrka) och kalla en stafvelse med dylik intensitetsgrad öfverstark.

Fortissimus betecknas vid behof lämpligen med siffran 3 (resp. ultrafortis med 4), som emellertid icke behöfver utsättas vid enstafviga, isoleradt uttalade fonemer, eftersom

rande fenomener har jag redan i det väsentliga framställt i *Nordisk familjebok, Supplement*, artikeln *accent* (1895) och i *Inledning till modersmålets prosodi* (1897). Detta system har sedan i allt väsentligt upptagits i åtskilliga grammatiska och metriska arbeten (t. e. Beckman, *Grunddragen af den sv. versläran*, 1896, och *Sv. språklära*, 1904) samt de flesta dialektundersökningar (alltifrån K. P. Leffler, *Skuttungemålets akcentuering*, 1898). I fråga om själfva termerna har jag emellertid en föregångare i A. Mankell, *Om sann och falsk deklamation* (1862), som redan använder (t. e. s. 9) »stark» och »svag» samt »helstark» och »halfstark», om ock i en från min något afvikande betydelse. Samma siffersystem som jag (3, 2, 1, 0) använder nu Logeman, *Tenuis en media* (1908).

[1] Denna term är, liksom alla andra som innehålla *-ton-*, olämplig i fråga om intensitetsförhållanden, enär den helt naturligt för tanken hän på tonalitetsförhållanden. Märk t. e. den villervalla, som skapats därigenom att termen »tonlös» än tas i betydelsen »trycksvag», än i betydelsen »perspirerad»; när det t. e. talas om en »tonlös vokal» vet man ofta icke hvad författaren menar.

[2] Denna, i de fall då man vill undvika utländska ord synnerligen lämpliga, term är använd redan af Lyttkens-Wulff. Kock begagnar i stället här termen »fortis» eller »exspiratorisk hufvudakcent».

dessa alltid ha denna intensitetsgrad. Exempel äro *o!*, *på*, *spår*, *hund*, *kam*, första stafvelsen i *spå'ret*[1] 30, *kam'men* 30, *poj'karna* 301, *vä'sende* 301, *spå'ra*[1] 31, *kam'ma* 31, *kam'made* 301, *spå'rhund* 32, *kam'marlärd* 302, andra stafvelsen i *trafi'k* 03, *leka'men* 030, *hjältin'na* 031, *prinses'sorna* 0301, tredje stafvelsen i *klöfverknek't* 103 (eller 203), *matema'tisk* 1030, *ägarin'na* 1031 osv.

Rydqvist, R. R. (se I, 248), Lyttkens-Wulff och, ehuru med stor tvekan, Kock[2] anse, att denna intensitetsgrad bör uppdelas i tvenne: en starkare (Lyttkens-Wulffs »fortior», Kocks »den starkare fortis»), tillkommande den helstarka stafvelsen i språktakter med akut taktform (se § 50), t. e. *spå'ret*, *kam'men*, *poj'karna* o. d.; och en svagare (Lyttkens-Wulffs »fortis», Kocks »den svagare fortis»), tillkommande den helstarka stafvelsen i språktakter med grav taktform (se § 50), t. e. *spå'ra*, *kam'ma*, *kam'made* o. d. Saken synes, åtminstone för riksspråkets vidkommande[3], rätt tvifvelaktig, helst som v. Kræmer i uttrycklig opposition mot Rydqvists uppfattning finner det vara »uppenbart», att tvärtom just ord med grav taktform ha »tryckningen starkare», att t. e. »styrkan är .. ojämförligt mer framträdande för örat i 1:sta stafvelsen af: våris, hafssvall, än i 1:sta stafvelsen af: hatet, hästen. — Ja äfven hos 1:sta stafvelsen i: örfil, kärlek, yngling, hästar, tyckes den mig mer framträdande».[4] Möjligen ha Rydqvist

---

[1] Om hufvudtryckets beteckning alltefter intensitetens fördelning inom stafvelsen (se § 49) eller efter taktformen (se § 50) med ' eller ', placerade näst efter tecknet för det ljud (inklusive mutorna), som inom stafvelsen företrädesvis representerar intensitetsmaximum, se de båda nyss citerade paragraferna i det följande.

[2] Sv. landsm. VI, 2, s. 22 f. Denna tvekan har emellertid senare (se Sv. landsm. XIII, 11, s. 3 f.) ökats till ett bestämdt bestridande af Lyttkens-Wulffs åsikt.

[3] Om förhållandet i gutniskan se KLINTBERG i Sv. landsm. VI, 1 ock KOCK, ib. VI, 2, s. 22.

[4] *Svensk metrik* II, 70. Emellertid är detta parti uteslutet i arbetets andra upplaga (*Samlade skrifter* I, 285).

och hans efterföljare låtit af den på första stafvelsen af *spå'ret* osv. hvilande betydligt högre tonen förleda sig att tro, att denna stafvelse äfven har större intensitet än första stafvelsen i *spå'ra* osv [1]. Men å andra sidan vore det ju a priori högst rimligt, om den högre tonen verkligen vore förbunden med en i någon mån större intensitet (jfr I, 344 f.) [1]. Vare härmed huru som helst: finnes skillnaden, så synes den mig i alla händelser vara för obetydlig för att kräfva införandet af särskilda termer och olika beteckningssätt [2].

b) Halfstark (ofta kallad »starkt bitonig», stundom »starkt bitryckig») stafvelse med intensitetsgraden semifortis (starkt bitryck; annars ofta »stark biton») [3]. Denna grad betecknas här med siffran 2, t. e. *spår'hund* 32, *o'lärd* 32, *strid'shäst* 32, *bom'olja* 320, *fran'smännen* 320, *kam'marlärd* 302, *e'gendom* 302 (jämte 301), *nät'telduk* 302, *Sä'therberg* 302 (jämte 301), *la'ndsvägsdammet* 3020 osv.

Denna grad uppdelas af Kock i tvenne: en starkare (af Kock kallad »stark semifortis») i språktakter med grav taktform, t. e. *spå'rhund*, *bom'olja*, *kam'marlärd* o. d. och en svagare (af Kock kallad »svag semifortis»), i språktakter med akut taktform, t. e. *strid'shäst*, *fran'smännen*, *nät'telduk* o. d. [4]

---

[1] Detta förklaringsförsök kan dock icke gälla Lyttkens-Wulff, som anse att »riksspråket», dvs. det af dem beskrifna sydväst-svenska uttalet, har lägre ton å första stafvelsen i *spå'ret* o. d. än å samma stafvelse i *spå'ra* o. d.

[2] Det är därför, såsom redan Kock framhållit, mycket att beklaga, att Sv. ak:s ordbok i anslutning till Lyttkens-Wulff betecknar typen *spå'ret* med 41 (i st. f. 30) och typen *spå'ra* med 32 (i st. f. 31).

[3] Kock använder jämte termen semifortis (så vanligen) äfven »exspiratorisk halfakcent». Lyttkens-Wulff åter bruka alternativt »halftryck» och »fullstarkt bitryck», hvarunder de dock inrymma äfven det fall af semilenis, som Kock kallar levis (se B, a nedan).

[4] Äfven Lyttkens-Wulff uppdela visserligen sitt »halftryck» (se föreg. not) i två grader, af hvilka den starkare, som de kalla »semifortior» och beteckna med 2 + (i Sv. ak:s ordbok ersatt af ~ 2), motsvarar Kocks »starka semifortis». Men då deras svagare grad, som de kalla »semifortis» och beteckna med 2, väsentligen motsvarar Kocks »levis» (och sålunda faller

Jag vill icke bestrida den åtminstone fakultativa tillvaron af denna differens, helst fonemer med akut taktform faktiskt ha en utpräglad tendens att förvandla en ursprungligen halfstark stafvelse till halfsvag eller rentaf helsvag (jfr t. e. *fran'sman, träd'gård* m. fl. dylika ord, som kunna uttalas på alla tre sätten, dvs. med 32, 31 eller 30). Men den synes mig vara för obetydlig för att tarfva särskildt uttryck i terminologi och beteckning.

B. Svag eller, när man för tydlighetens skull så finner behöfligt, »trycksvag» (annars äfven kallad »svagtryckig», »svagtonig») stafvelse med intensitetsgraden lenis (svagtryck, »svagton», hos Kock »infortis — i hans äldre arbeten »nonfortis» — eller »exspiratorisk biakcent») [1]. Af tvenne slag:

a) Halfsvag (ofta kallad »svagt bitonig», stundom »svagt bitryckig») stafvelse med intensitetsgraden semilenis (svagt bitryck, annars ofta »svag biton»). Denna grad betecknar jag med siffran 1, t. e. *spå'ra* 31, *kam'ma* 31, *fran'sman* 31 (jämte 32 och 30), *författarin'na* 01031 (jämte 02031, *bedrägeri'* 0103 (jämte 0203), *ka'rlarna* 301, *poj'karna* 301, *ko'nungarna* 3001 (äfven 3101) eller 3010, *un'derdånigaste* 302010 eller 302001, *förtro'endena* 03010 eller 03001, *mekani'k* 103, *ceremoni'* 1003, *beslu'tade* 0301, *universite'tet* 101030, *identifikatio'n* 010103 osv.

Äfven denna intensitetsgrad uppdelas af Kock och Lyttkens-Wulff i tvenne: en starkare (af Kock kallad »levis», af Lyttkens-Wulff kallad »semifortis» och betecknad med 2),

---

under min »semilenis» se B, a nedan), under det att de endast »i andra rummet» låta därunder inrymmas hvad Kock anger såsom »svag semifortis» och anse att detta »bättre» föres till en ännu svagare intensitetsgrad (Kocks »levior», deras »levis» med beteckningen 1 +, i Sv. ak:s ordbok ersatt af ~ 1): så har deras uppdelning af semifortisgraden egentligen ingenting att göra med Kocks.

[1] Lyttkens-Wulff använda termen »svagt (eller upphäfdt) tryck», från hvars område de dock utesluta det fall af min »semilenis» (se nedan a), som Kock kallar »levis»; jfr föregående not.

tillkommande de halfsvaga stafvelser, som äro placerade efter den helstarka i en språktakt med grav taktform, t. e. sista stafvelsen i *spå'ra, kam'ma, författarin'na, ka'rlarna* m. m.; och en svagare (af Kock kallad »levior», i äldre arbeten — före 1884 — »biakut», af Lyttkens-Wulff kallad »levis» och betecknad med 1 +, i Sv. ak:s ordbok utbytt mot 1) i alla öfriga fall af svagt bitryck, t. e. i sista stafvelsen af *poj'karna, beslu'tade,* första stafvelsen af *mekani'k, ceremoni'* o. d. Den sannolikt befintliga differensen [1] synes mig emellertid äfven här vara alltför ringa för att tarfva uttryck i terminologi och beteckning.

b) Helsvag (ofta kallad »obetonad», stundom »otonig», »otryckig») stafvelse med intensitetsgraden lenissimus (otryck, annars äfven »oton», »otonighet», »obetoning», Kocks »levissimus», Lyttkens-Wulffs »levissimus = normalen [2]»), den lägsta grad som i distinkt tal förekommer, i det att ytterligare reduktion leder till otydlighet (jfr ofvan s. 106) och slutligen förstummande. Skulle undantagsvis, t. e. för ett sådant fall som hviskning, en ännu svagare grad behöfva anges, så kan denna kallas ultralenis och en stafvelse med denna intensitetsgrad benämnas öfversvag.

Lenissimus betecknas vid behof med siffran 0 — Lyttkens-Wulff använder 1 (i Sv. ak:s ordbok ersatt af 0) — men kan i allmänhet utan någon olägenhet lämnas obetecknad, därest fonemets öfriga stafvelser erhållit sifferbeteckning sig åsatt så som t. e. *beslu³tade¹*. Annars skrifver man t. e. *spå'ret* 30, *kam'men* 30, *poj'kar* 30, *beslu't* 03, *mekani'k* 103, *beta'lade* 0301, *befal'la* 030, *hjältin'na* 031, *universite'tet* 101030, *ceremoni'* 1003 osv.

Strängt taget borde de, som anse nödigt att uppdela de föregående graderna i två underarter inom hvardera, göra på samma sätt äfven i fråga om lenissimus. Ty oförnekligt torde det vara, att t. e. den helsvaga mellanstafvelsen i *ta'*-

[1] Iakttagen i Skuttunge-målet af Grip, Sv. landsm. XVIII, 6, s. 14.
[2] Ett ytterst vilseledande uttryckssätt.

lade (301) o. a. dylika språktakter med grav taktform är någon smula starkare än den äfvenledes helsvaga nästsista stafvelsen i *beta'lade* (0301) o. a. dylika språktakter med akut taktform. Och denna skillnad synes mig t. o. m. viktigare än någon af de ofvan under A, a och b samt B, a omnämnda; jfr s. 211 noten.

Semifortis och semilenis sammanfattas vid, icke sällan förekommande, behof under den gemensamma termen bitryck (ofta kalladt »biton», någon gång »medeltryck») och i öfverensstämmelse därmed få halfstarka och halfsvaga stafvelser den gemensamma termen bitryckiga (ofta »bitoniga», någon gång »medeltryckiga»).

§ 49. Intensitetens fördelning inom stafvelsen.

Eftersom man med tryckstafvelse (stafvelse i vanlig mening) förstår ett fonem, som ligger mellan tvenne intensitetsminima, så är klart, att hvarje stafvelse måste ha ett intensitetsmaximum. Det (eller de, se strax nedan) ljud inom stafvelsen, under hvars uttalstid detta maximum inträffar, är alltså stafvelsens relativa fortis, alla dess öfriga ljud relativa lenes. Fortisljudet sammanfaller visserligen oftast men dock långt ifrån alltid med stafvelsens sonant — se härom ofvan s. 55 — t. e. *vi's* men *viss'* o. d.

Detta intensitetsmaximum behöfver ej nödvändigtvis vara begränsadt till ett enda ljud, utan kan någon gång, om ock med svårighet, sträcka sig öfver tvenne (t. e. vid ett med emfas frambragt »ditt *öss!*» o. d., se ofvan s. 114), om ock i så fall gärna cirkumflex (hvarom se nedan s. 199) inställer sig. Men vida vanligare är, att intensiteten icke kan uppehållas vid sin höjdpunkt ens under ett enda ljuds hela uttalstid, utan att tvärtom redan själfva fortisljudet i stafvelsen har till att börja med ett, vanligen mycket kort, kre— scendo (dvs. tilltagande i ljudstyrka, se I, 363) för att efte[r]

nådd höjdpunkt (»kulmen») mer eller mindre hastigt öfvergå till ett dekrescendo (dvs. aftagande), som kan fortskrida mer eller mindre långt (hvarom se vidare nedan s. 196 ff.). Stundom inträder emellertid efter ett jämförelsevis obetydligt dekrescendo ett nytt krescendo, hvilket kan stiga till ett mått, som antingen öfverstiger eller, vanligen, understiger det förra. Strängt taget skulle man vid denna s. k. cirkumflekterande (se I, 365) intensitet kunna tala om två — icke en — stafvelser, enär ju alltid ett relativt intensitetsminimum måste ligga mellan de båda krescendona. Men då detta minimum sällan eller aldrig når ned till den svaga intensitetsgrad, som i vanliga fall skiljer tvenne stafvelser åt, så plägar man ej så uppfatta saken [1]. I alla händelser är gränsen mellan en cirkumflekterad stafvelse och två stafvelser ytterst svår att uppdraga (jfr I, 365).

Äfven stafvelsens denesljud ha ingalunda samtliga alldeles samma, lägre, intensitetsgrad, utan de ordna sig i regeln så i fråga om intensitet, att denna är något större ju närmare de stå intill fortis eller noggrannare angifvet dess maximum, och de bilda alltså ett krescendo före samt ett dekrescendo efter fortisljudet. Därför är t. e. *f* något svagare i *frisk* än i *fisk* och likaså *s* i *Hāns* något svagare än i *has;* men dessa skillnader äro för örat föga märkbara, ja för mången väl icke alls uppfattbara.

På grundval af ofvan förda resonemang uppställer jag nu följande schema för intensitetsfördelningen inom stafvelsen (hvarvid jag blott tar hänsyn till de helstarka stafvelserna, eftersom de fina åtskillnader, hvarom här är fråga, näppeligen kunna i fråga om de öfriga stafvelsearterna med någon säkerhet uppfattas):

A. Enkel intensitet (Kocks »enspetsig fortis», en försvenskning af Sievers' »eingipfliger Silbenaccent») innebär,

[1] Hvilket dock O. Bremer, *Deutsche Phonetik*, § 185 anm., konsekvent nog rekommenderar att göra.

att blott ett enda krescendo förekommer inom stafvelsen. Alltefter platsen för stafvelsens intensitetsmaximum kan denna sorts intensitet åter vara af två olika slag:

a) Tilltagande eller krescenderande — vid behof utmärkt såsom i notskrift medelst tecknet < — då intensiteten alltjämt ökas för att vid stafvelsens slut nå sitt maximum. Detta i det hela jämförelsevis sällsynta fall träffas dels mera undantagsvis i stafvelse omedelbart före en paus, t. e. stundom vid ett mycket snabbt och energiskt utrop såsom *ja!*, *a[h]!*, *ha!*, *hurra!*, *hm!* m. fl. (se ofvan s. 113) på kort helstark sonant slutande ord [1]; dels ofta i stafvelse som afslutas med en kort vokal + muta — vid hvars inträde just själfva intensitetsmaximum nyss uppnåtts — t. e. *sit*ter, *knap*pen, *lac*ket.

b) Aftagande eller dekrescenderande, då intensiteten efter ett inledande, jämförelsevis kort (i vokaliskt begynnande stafvelse ytterst kort) krescendo alltjämt minskas och sålunda själfva maximum inträffar redan mer eller mindre långt före stafvelsens slut, vanligen, därest sonanten är lång, i dennas början, däremot, i fall sonanten är kort, i början af den näst följande konsonanten [2]. Alltefter dekrescendots förlopp inom stafvelsen kan man härvidlag urskilja två olika fall:

1. Starkt aftagande (N. Olsénis [3] »fortis», Kocks »aftagande fortis», Bremers [4] »stark abschwellende Betonung»)

---

[1] Strängt taget sluta väl dock dessa ord vid detta uttal icke direkt på sonanten, utan på den glottala tenuis (danskans »stöt»; se vidare I, 370 f.). Ty erhåller ordet icke en dylik afslutning, inställer sig nästan oundvikligt ett minimalt dekrescendo.

[2] Jag betonar detta, emedan Kock i Sv. landsm. VI, 2, s. 23 och *Die alt- und neuschwedische accentuierung*, s. 11, 13 anser — och jag förmodar, att den populära uppfattningen är likartad — att intensiteten alltid är starkast vid sonantens början. Tidigare, i *Språkhistoriska undersökningar om sv. akcent* I, 21, tycks han dock ha varit oviss, »om akcenten [i t. e. *all*] hufvudsakligen faller på vokal- eller på konsonantljudet».

[3] Sv. landsm. VI, 4, s. 77.

[4] *Deutsche Phonetik*, § 183 anm. 3.

— vid behof utmärkt (såsom i notskrift) medelst tecknet > — då intensiteten vid stafvelsens slut hunnit från sitt maximum (3) minskas ända hän emot (eller rentaf uppnått) stadiet helsvaghet (0) [1], t. e. *ja* (såsom lugnt svar på en fråga), *jag*, *sal*, *frans*, *fransk*, *sa*len, *fa*ller, be*ta*lade, be*känn*are.

2. Svagt aftagande (Olsénis »plenus», Kocks »jämn fortis», Bremers »schwach abschwellende Betonung») — vid behof utmärkt medelst tecknet > — då intensiteten vid stafvelsens slut endast hunnit från sitt maximum (3) minskas till det halfstarka [2] eller halfsvaga stadiet (2, resp. 1) [3], t. e. *ja*ga, *sa*lar, *fran*sar, *fal*ska, *fal*la, *fall*dörr, *fall*na, *tal*trängd, gre*fvin*na m. m. d., nämligen så som dessa ord uttalas — och detta äfven af riksspråkstalande personer — t. e. i Skåne (enligt Kock), på Sverges västkust (enligt Lyttkens-Wulff), i Uppland (åtminstone Vätö och Uppsala enligt Schagerström [4], Fasterna

---

[1] Eller för att tala med Bremer (a. st. s. 184 f.): dekrescenderar från forte till piano eller pianissimo.

[2] Eller för att tala med Bremer: dekrescenderar från forte till mezzoforte.

[3] Denna uppfattning går visst icke såsom Kallstenius i Språk och stil VI, 49 anser, »stick i stäf» mot Risbergs (*Den svenska versens teori*, s. 62) iakttagelse — om nu denna är riktig, något hvarom jag icke vill eller ens kan uttala någon bestämd åsikt — att »trycket aftager tidigare» [af mig spärradt] i hit hörande stafvelser, t. e. *fal*la, än i sådana som höra till fallet 1 ofvan, t. e. *fa*ller. Ty ett tidigare inträdande dekrescendo behöfver ju icke nödvändigtvis fortskrida längre än ett något senare inträdande. I alla händelser är det för mig uppenbart, att t. e. i *halm*strå intensiteten hos *m* är nästan lika stor som hos *a*, under det att den hos samma ljud i *halm* eller *halmen* är betydligt mindre. – Däremot kan min uppfattning icke förlikas med Olsénis och Kocks i alldeles motsatt riktning mot Risbergs gående åsikt, enligt hvilken intensiteten i förevarande fall är »gleich stark während der ganzen dauer der silbe». Ja enligt Olséni skall en hithörande stafvelse till och med kunna alternativt ha »stigande tonstyrka», dvs. tilltagande intensitet, ett uttalande som väl visar, att Olséni här har icke — såsom han själf tror — enkel, utan sammansatt intensitet (jfr nedan B, b).

[4] Sv. landsm. II, 4, s. 43.

enligt Tiselius [1], Skuttunge enligt Grip [2]) och åtminstone ofta i Stockholm (enligt Tiselius; jfr emellertid nedan under B, b), dvs. med intensitetsmaximum på sonantens början, och på dess slut eller på den omedelbart följande konsonanten en intensitetsgrad, som icke, åtminstone märkbart, understiger den följande bitryckiga stafvelsens [3]. Inträffar bitrycket icke i nästa, utan först i den därpå följande stafvelsen, t. e. *ta*lade (men t. e. be*ta*lade efter 1 ofvan), *kän*nare (jfr be-*kän*nare efter 1 ofvan), så torde det här beskrifna uttalet vara det allmänna riksspråksuttalet öfverallt. I enstafviga fonemer åter torde här ifrågavarande intensitetsform vara sällsynt i riksspråket, i det den väl blott förekommer i några långdragna utrop af förvåning såsom *a[h]!*, *ja!*, *nå!*, *å[h]!*, *så!*, *hu!*, *fy!*, *hm!* och möjligen några till. [4]

Min ofvan gjorda indelning är icke en motsvarighet till Sievers' [5] bekanta indelning i »stark», resp. »schwach geschnittener Silbenaccent» eller, såsom Jespersen [6] — med rätta kritiserande Sievers' termer — uttrycker sig, »fast», resp. »løs tilslutning». Denna indelning hör nämligen egentligen icke hit, utan afser förhållandet mellan en stafvelses sonant och den omedelbart därpå följande konsonanten (glottal tenuis, danskans s. k. stöt, medräknad). Om den förra under pågående krescendo afskäres af den sednare, så kan man

[1] Sv. landsm. XVIII, 5 s. 17.

[2] Sv. landsm. XVIII, 6, s. 15.

[3] Om ett annat uttal af dessa o. d. ord i andra orters riksspråk se nedan B, b.

[4] Däremot känner jag icke till ett dylikt uttal af sådana ord som *bann*, *all* (*pass*, *alt*), hvilken typ enligt Bremer i tyskan hör hit, i det att intensitetsmaximum ligger på *a*, och n_n, l_l ha svagt aftagande samt först det slutande *n*, *l* starkt aftagande intensitet. Enligt min uppfattning (som i viss mån afviker från t. e. Kocks, se ofvan s. 196 not 2) uttalas dessa och dylika ord i svenskan vanligen så, att intensitetsmaximum ligger just vid gränsen mellan *a* och n_n, l_l, hvarefter återstoden af stafvelsen har starkt aftagande intensitet. Fallet hör alltså till 1 ofvan.

[5] *Grundzüge der Phonetik*, 5 aufl. s. 222 ff.

[6] *Fonetik*, s. 541 ff.

kalla sonanten — men icke stafvelsen! — »starkt (eller skarpt) afskuren», t. e. i *fall*, *sann*, *jă* (med glottal tenuis efter *a*), *sit*-ter o. d. Om däremot sonanten under pågående dekrescendo afskäres af konsonanten, så kan den förra kallas »svagt (eller slött) afskuren», t. e. i *fel*, *van*, *jā*, *ā*-ta, *fat*-ta[1] o. d. Skillnaden är af en viss betydelse i språkhistoriskt afseende (hvarom se i den etymologiska ljudläran).

B. Sammansatt (äfven »bruten» eller »cirkumflekterad») intensitet (Kocks[2] »tvåspetsig fortis», en försvenskning af Sievers' »zweigipfliger Silbenaccent»; Bremers »Doppelton» eller »Doppelbetonung») eller s. k. cirkumflex innebär, att inom stafvelsen förekomma två krescendon eller i alla händelser ett krescendo efter ett föregående dekrescendo. Man kan naturligen härvid urskilja två olika fall, alltefter som intensitetens första eller andra kulmen (»spets») är högre, dvs. starkast (ty alldeles lika starka äro de väl aldrig, eftersom man då snarast erhåller två tydligt skilda stafvelser). Vi få alltså äfven här:

a) Tilltagande eller krescenderande intensitet — vid behof utmärkt medelst ˇ — då det andra krescendots kulmen uppvisar en större grad af styrka än det förstas. Detta är ett åtminstone i riksspråket sällsynt fall, som dock kan anträffas vid några snabba utrop af liflig öfverraskning eller otålighet såsom *ja* (exempelvis då detta svar afges vid upprop i en skola, af en lärjunge som hållit på att glömma af sig), *jo*, *a[h]!*, *hu! fy!* (t. e. vid åthutande af en hund), *å[h]!*, *nå!*, *så!*, *hä* (återgifvande »kväft skratt») o. d.

b) Aftagande eller dekrescenderande intensitet — allmänneligen betecknad medelst ˆ — då det första krescendots

[1] Där Jespersen, a. st. s. 544 not 2, märkvärdigt nog, anser »fast tillslutning» föreligga i motsats till den »løse» i italienska *fatta*.

[2] Lyttkens-Wulff åter inta (*Sv. språkets ljudlära* II, 102 noten) den egendomliga ståndpunkten, att de i motsats till förmodligen alla andra forskare, på tal om Kocks »tvåspetsig fortis», säga sig »på intet vis erkänna tillvaron af en dylik, vare sig i riksspråket eller i någon af oss känd dialekt».

kulmen uppvisar en större styrkegrad än det andras. I enstafviga fonemer är denna form af stafvelseintensitet jämförelsevis sällsynt inom riksspråket (men ingalunda i dialekterna), t. e. *jå* (i viss betydelse), svordomen *fån* m. m., hvarom se närmare nedan i § 50, 1, B. Vanlig är den däremot — om också akustiskt icke fullt lika utpräglad [1] — i sådana fonemer som *ja*ga, *sa*lar (där andra kulmen inträffar redan i slutet af *a)*, *fal*la, *fall*na, *fall*dörr, *tal*trängd (där andra kulmen inträder först vid uttalet af l_l), gre*fvin*na o. d., nämligen så som dessa ord uttalas — och detta äfven af riksspråkstalande personer — t. e. i Värmland (enligt Noreen och Kallstenius), Västerbotten (åtminstone Burträsk enligt Lindgren), i Västergötland och Södermanland (enligt Kock) samt åtminstone ofta (jfr ofvan A, b, 2) i Stockholm (enligt Noreen, Läffler och Kock).

I de många fall då mera detaljerade distinktioner — sådana som de här ofvan framställts — icke äro af nöden, sammanfattas vanligen och lämpligen i praktiskt syfte all krescenderande (vare sig enkel eller sammansatt) samt den starkt dekrescenderande stafvelseintensiteten under den gemensamma termen a k u t (dvs. skarp) gentemot den svagt dekrescenderande och den sammansatta dekrescenderande, hvilka då å sin sida sammanfattas under den gemensamma termen g r a v (dvs. tung). Den akuta intensiteten, som sålunda motsvarar A, a och B, a samt A, b, 1 ofvan, betecknas medelst tecknet ', placeradt näst efter stafvelsens längsta ljud (mutorna häri inberäknade), t. e. *kamra't, hotel'l, fin'ner, sit'ter*. Den grava intensiteten, motsvarande A, b, 2 och B, b ofvan, betecknas medelst tecknet `, på samma sätt placeradt, t. e. *ä`ta, ä`gare, fal`la, fat`tig*. Jfr vidare § 50.

---

[1] Hvarför ock KOCK, *Die alt- und neuschwedische accentuierung*, s. 12, anser sig böra ge den namnet »inciderad fortis» i motsättning — då sådan behöfs — mot hvad han då kallar »geminerad fortis» i t. e. *fån* o. d.

§ 50. **Intensitetsförhållandena inom språktakten.**

De intensitetsmaxima, som ange takternas början, behöfva ingalunda alltid vara lika starka, utan af allehanda olika skäl (praktiska, emotionella, retorisk-stilistiska, logiska, se ofvan § 46) kan första stafvelsen i en takt vara betydligt starkare än första stafvelsen i en annan [1], t. e. vid emfatiskt uttal af — jag betecknar här den stafvelse, som har öfverstyrka, medelst fetstil — ***är'sk****värda va'relse!*, ***he'****derliga Pet'terson!*, ***gam'****la kamra't!*, ***sto'r****artadt vac'kert!* eller med öfverstyrkan i sednare rummet (alltså med s. k. klimax) *gam'la* ***he'****derspascha!* o. d. Men liksom de relativa lenesljuden i en stafvelse vanligtvis mer eller mindre få del af fortisljudets intensitetsgrad (se § 47, 3 och jfr § 49), så äger ett motsvarande förhållande vanligen, ehuru visst icke undantagslöst, rum i fråga om de relativt svaga stafvelserna inom en takt, i det att dessa få i någon mån del af en öfverstark stafvelses intensitetsgrad. Också torde vi i ofvan anförda exempel förmärka, hurusom de takter genomsnittligt äro en smula starkare, hvilkas första stafvelse har öfverstyrka (ehuruväl undantag härifrån kunna förekomma, så att man t. e. mycket väl kan uttala ***skyn'****da dig, O'lle* »dipodiskt», utan att *-da dig* bli det minsta starkare än *-le*). Alltså bli vid dylik extra förstärkt (eller försvagad) taktintensitet de olika stafvelsernas relativa (inbördes) intensitetsförhållanden i regeln likadana, som de äro vid taktens normala uttal i dess lexikaliska form. Jag kan därför här begränsa mig till att redogöra för hur intensiteten fördelas på olika stafvelser i detta sistnämnda fall, det vanligast förekommande.

1. Enstafvig takt är naturligtvis alltid i sin lexikaliska form, hvad intensitetsgraden beträffar, helstark. Intensitetsformen åter kan vara — i ofvan s. 200 angifven mening — dels, och detta nästan alltid, akut, dels grav:

[1] Jfr ock hvad ofvan s. 179 f. yttrats om »dipodien».

A. Akut takt har nästan alltid enkel starkt aftagande (se § 49, A, b, 1) intensitet, t. e. *ja'g, a'f, fal'sk, al'll, ta'k, kal'l, kamra't* osv. Jämförelsevis sällan har den enkel tilltagande intensitet, hvarpå exempel anförts ofvan § 49, A, a och § 39, A, 2 (s. 113). Än mera sällsynt är, att den — i vissa utrop — har sammansatt tilltagande intensitet; se § 49, B, a, där hithörande exempel anförts.

B. Grav takt har, då enstafvig sådan öfverhufvud förekommer, oftast sammansatt aftagande intensitet. Sådan träffas nämligen dels i några interjektioner, då dessa uttalas långdraget för att uttrycka exempelvis häpnad, förvåning, undran eller betänksamhet, t. e. *ja', jo', nej', nå', så', hm'* (alla dessa oftast med fallande tonföljd), *hva'[d], hvaba', å'[h]* (dessa oftast med stigande tonföljd); dels ock — ehuru väl icke i högre stil — i ordet *fa'n* (vanligen med fallande-stigande tonföljd); dels slutligen, ehuruväl blott uti vulgär eller dialektalt färgadt riksspråk, äfven i några andra ord som antingen genomlupit helt eller delvis samma ljudutveckling som *fan*[1], hvilket är fallet med sådana bestämda former som *må'n, bon'n,* på *stun'n,* vid *grin'n,* i *han'n, san'n, stran'n tan'n, blun'n, hun'n, vin'n* (alla med samma tonföljd, som tillkommer de fullare formerna) för resp. *månen, bonden, stunden* osv., eller ock på annat sätt sammandragits från två- till enstafvighet, såsom fallet är med *nå'n, sa', la'* för resp. *någon sade, lade.* Under det att dylikt uttal i riksspråket är ett sällsynt undantagsfall, är det däremot i de flesta dialekter en genomgående regel, att ett i senare tid synkoperadt fonem har att uppvisa dylik »cirkumflekterande» intensitet. Mest framträdande är naturligtvis denna egendomlighet i de dialekter, som i vidsträcktaste mån använda synkope af i riksspråket bevarade vokaler, särskildt sålunda Västerbottens (utom i Öfver-Kalix), Jämtlands (utom syd- och östjämtskan

[1] *Fanden* > *fannən* > $fann_n$ > $f\bar{a}n_n$ (ett uttal som ännu kan förekomma) > *fān.*

se I, 114), Älfdalens, Fryksdalens och norra Bergslagens i Värmland, Ölands och delvis södra Möres, t. e. *ma't* 'mata', *fal'l* 'falla' osv.[1] För öfrigt finnes det dialekter, där enstafviga ord under helt andra förutsättningar än de nyssnämnda äro försedda med cirkumflex. Så t. e. har gutniskan sådan i alla enstafviga ord med lång vokal, t. e. *ba't* 'båt', *vä'g* 'väg' osv. — Om de sällsynta fallen af enkel svagt aftagande intensitet se ofvan § 49, A, b, 2 (s. 198).

2. Tvåstafvig takt har naturligtvis sin första stafvelse hvad intensitetsgraden beträffar helstark, under det att den andra kan vara såväl halfstark som halfsvag och helsvag, hvadan vi från denna synpunkt sedt erhålla tre olika fall. Men vi erhålla här äfven en annan indelning, beroende på arten af den helstarka stafvelsens taktform. Fastän orden *lan'dsväg* och *jä'rnväg* (eller *lan'dskap*) båda ha första stafvelsen helstark och andra stafvelsen halfstark — liksom de ock i kvantitativt afseende båda äro spondeiska, se ofvan s. 145 — så ha de dock icke samma taktform[2]. Denna olikhet, som för svenskan (och norskan) är ytterst karakteristisk, och som finnes öfver nästan hela vårt språkområde — dock t. e. icke i finländskt riksspråk, baltiska och många finländska dialekter[3], Öfver-Kalix-målet[4] samt några munarter i Upp-

[1] Se t. e. LUNDELL i Sv. landsm. I, 145 f.

[2] Åtminstone icke i mitt uttal af orden. För den, som i likhet med framförallt många stockholmare har uttalet *lan'dsväg*, åskådliggöres motsättningsförhållandet kanske bättre genom ordparet *Da'lsland* (som väl icke ens i Stockholm annat än rent undantagsvis får uttalet *Da'lsland*) och *hem'land*. Jag vill här en gång för alla ha anmärkt, att mina uppgifter i det följande rörande taktformen — akut eller grav — hos de anförda exemplen endast afse mitt eget uttal, såframt ej annat särskildt anges. Hänsynstagandet till härifrån afvikande uttal skulle nästan på hvarje punkt leda till angifvande af båda taktformerna, eftersom riksspråket icke i fråga om någon annan företeelse torde förete så stor vacklan som just härvidlag.

[3] Se närmare VENDELL, *Ordbok öfver de östsvenska dialekterna*, s. XXV f.

[4] Se F. WIDMARK, *Bidrag till kännedomen om Vesterbottens landskapsmål*, s. 9.

land och Södermanland [1] — iakttogs redan af Anders Nicander 1737, Hof 1753, Botin 1777 och Regnér 1801 [2]. Denne sistnämnde var det som till dess betecknande först använde de termer *akut(us)* och *grav(is)* samt de tecken ' och ', hvilka sedan dess och allt intill våra dagar varit och fortfarande äro de allmännast brukade.

Den ifrågavarande olikhetens natur har länge varit oklar och torde väl ännu icke vara alldeles tillräckligt utredd. Att den icke är af väsentligen musikalisk natur [3], dvs. beror på den olikhet i fråga om de båda fonemernas tonalitetsförhållanden, som väl öfverallt, om ock olika gestaltad, förefinnes och säkerligen är den som åtminstone i vårt riksspråk mest väcker uppmärksamhet, framgår redan däraf, att skillnaden framträder tydligt äfven när fonemerna hviskas och således rösttonen är utesluten ur räkningen. Att den icke heller väsentligen beror på förhållandet mellan de båda uti de resp. fonemerna ingående stafvelsernas intensitetsgrader [4], framgår dels däraf att detta förhållande är eller åtminstone kan vara (jfr ofvan s. 190) alldeles detsamma — 3 : 2, dvs. helstyrka : halfstyrka — i typen *lan'dsväg* [5] som i typen *jä'rnväg (lan'dskap)*, utan att därför dessa båda typer i förevarande afseende sammanfalla; dels däraf att man aldrig behöfver uttala mer än första stafvelsen af *lan'dsväg* och *lan'dskap* för att höra, att det första ordet hör till en typ (densamma som det enstafviga *lands* eller *fan* på en fjäder), det andra ordet däremot till en annan typ (densamma som det enstafviga *fan*, svordomen). Skillnaden mellan de båda typerna måste alltså bero på första stafvelsens intensitet, men icke på denna

[1] Se närmare Hesselman, *Sveamålen*, s. 44 f.

[2] Se Kock, *Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent*, I, 24 ff., II, 23 f.

[3] En mening till hvilken O. Svahn tyckes luta.

[4] Såsom Lyttkens-Wulff tyckas hålla före.

[5] En typ som af Lyttkens-Wulff styfmoderligt behandlats, se ofvan s. 191 not 4.

grad, utan på arten af dess fördelning inom stafvelsen, kort sagdt därpå att första stafvelsen i den ena typen äger någon af de intensitetsformer, som ofvan s. 200 sammanfattats under termen »akut», den andra däremot någon af de intensitetsformer, som sammanfattas under termen »grav». Skillnaden kommer igen vid alla följande, längre takter och har, som vi ofvan s. 202 sett, äfven en viss tillämpning på enstafviga takter, ehuru den vid dessa är af ringa betydelse för riksspråket, eftersom den grava typen är inom detsamma ytterst klent representerad, detta i bjärt motsats till förhållandet inom vissa dialekter.

Våra båda taktformer återfinnas i norskan och på sätt och vis äfven i danskan, där de äga sin historisk-etymologiska — men visserligen icke fonetiska — motsvarighet i det »stødende», resp. »ikke-stødende tonehold». Vill man i betraktande af dessa omständigheter ha i och för språkhistoriska undersökningar en neutral terminologi, som icke på något annat sätt kännetecknar eller beskrifver de båda taktformerna, än såtillvida som de historiskt sedt motsvara hvarandra, så kan man lämpligen använda den af J. Storm först införda samt af K. Verner och A. Kock upptagna och vidare spridda termerna accent(en nr) ett och accent(en nr) två, i skrift vanligen förkortade till *acc. 1* och *acc. 2*. Dessa termer tillhöra sålunda den etymologiska, icke den deskriptiva ljudläran. Men likasom man i en för danskan speciell deskriptiv ljudlära måste syssla med skillnaden mellan »stødende» och »ikke stødende tonehold», så blir problemet i svenskans deskriptiva ljudlära motsatsen mellan akut och grav taktform.

A. Akut takt (Kocks »enstafvighetsakcentuering» [1], Lytt-

[1] Denna term är af flera skäl tämligen olämplig. Dels är den alltför lång; dels förefaller det besynnerligt att indela flerstafviga takter i en- och flerstafvighetsaccentuerade (se B nedan s. 208); dels ändtligen föranleder denna term lätteligen det historiska misstaget, att enstafvighet skulle vara grund till detta slags accentuering, under det att förhållandet fastmera är det, att denna accentuering både i urnordisk tid ledt till och i nutiden

kens-Wulffs »änkel akcent» eller »akcentformen fyra-ett» — i skrift vanligen förkortadt till »4 : 1» eller »41» — eller »akcentformen Hjalmar» eller »typen *Tamta*») är af tvenne slag, allteftersom den sednare stafvelsen har (ett starkare eller svagare) bitryck eller icke:

a) Akut takt med bitryck. Detta tryck är till sin styrkegrad mycket växlande, så att ett och samma fonem vanligen kan utan olikhet i betydelsen uttalas med sednare stafvelsen halfstark eller halfsvag, alltså 32 eller 31. I det stora hela är det emellertid så [1], att ju vanligare fonemet är, desto svagare är bitrycket, som i de mest gängse uttrycken till och med tenderar att helt och hållet försvinna, ja understundom också verkligen försvinner, så att slutstafvelsen blir helsvag, alltså takten i sin helhet 30 (se nedan b). Jämför t. e. med hvarandra *sport'sman* 32 : *län'sman* 31, *sko'nsmål* 32 : *slag's-mål* 31, *strid'shäst* 32 : *skjut'shäst* 31, *häg'gbär* 32 : *kör'sbär* 31, *ting'sdag* 32 : *sön'dag* 31 (och *sön'da* 30), *hvit'lök* (dock oftare *hvi'tlök*) 32 : *röd'lök* 31 (och *röl'lök* 30), *Å'land* 32 : *Små'land* 31 (och *Små'lan*, *Små'len* 30, ja *Småln* 3) m. m. d.

Denna taktform är mycket vanlig i sammansatta ord (försåvidt dessa öfverhufvud ha akut takt, hvarom se nedan i § 51), men är däremot jämförelsevis sällsynt i ordfogningar. Äfven dessa sednare visa, då de höra hit, stor uttalslatitud i fråga om bitryckets styrkegrad, men vacklandet går här i i alldeles motsatt riktning mot det, vi iakttagit hos de sammansatta orden. Ty under det att dessa, såsom nämndt, tendera att reducera och slutligen uppgifva bitrycket, så är detta här mera sällan fallet, utan tvärtom råder i en ordfog-

tenderar att framkalla enstafvighet hos ett därmed försedt tvåstafvigt fonem, resp. tvåstafvighet hos ett därmed försedt trestafvigt osv. Härtill kommer ytterligare, att — såsom vi ofvan under 1 sett — enstafviga fonemer icke alltid ha »enstafvighetsaccentuering» och flerstafviga fonemer mycket ofta (se nedan) ha sådan.

[1] Se Kock, a. st. II, 178 ff., Sv. landsm. VI, 2, s. 18 ff., *Die alt- und neuschwedische accentuierung*, s. 159 f.

nings sednare stafvelse vanligtvis mycken vacklan mellan starkt bitryck och hufvudtryck — hvilket sednare ju innebär, att fonemet blifvit tvåtaktigt — t. e. *spring' Jöns!*, *gic'k Sven?*, *ja'g ock* (i lägre stil *med*), en *sex' sju* stycken, *du' Per!*, han är *bra' han*, är han *fris'k än?* (dvs. tillfrisknad ännu; jfr *fris'k än'*, dvs. fortfarande frisk), han *do'g visst*, han *gic'k just*, han *sto'd dock*, han *gå'r nog*, du är *dum' du*, rör det *dej' de(t)?*, han har inte *lä'st stort*, han fick inte *ma't ens*, blir han *fris'k snart?*, man har *sag't så*, *gå' ej!*, för *min' skull* (32, jfr *ro' skull* 31 och *min' skul'd* 33). Hur stor uttalslatituden äfven i dylika fall stundom kan vara, framgår på ett slående sätt af den diskussion som förts rörande det bekanta rimmet i Blanches Rika morbror: »rik som en Carnegie (030) . . färsk spenat med *ägg i*». Under det att v. Kræmer [1] uttalar *ägg i* med 33 och i följd däraf klandrar rimmet, erkännes det som fullgodt af A. Lindgren [2], hvilken liksom jag och tydligtvis äfven Blanche själf uttalar fonemet med 30.

b) Akut takt utan bitryck, alltså 30, är ett mycket vanligt fall i fråga om enkla ord, t. e. *spå'ret*, *sit'ter*, *a'deln*, *o'rden* o. d. (hvarom se närmare nedan i § 51) eller med alternativt svagt bitryck (alltså hörande alternativt till fallet a) *ång'est*, *jo'rdisk*, *ha'rnesk*, *hej'duk* m. m. I sammansatta ord är denna taktform mera sällsynt, t. e. *båt'sman*, *rik'sda(g)*, *skrid'sko* m. m. d. (se ofvan a), där 30 växlar med 31 (sällan 32). Däremot är den mycket vanlig i ordfogningar, t. e. *gå'r du?*, jag *så'g dem*, *fa'r min*, jag har pengar *på' mej*, honom kan jag inte få *buk't på*, något att *stå' på*, hon *pe'p så*, det *gå'r väl* (= går nog; jfr *gå'r vä'l* = går bra), ja *du' ja*, hur länge har hon *bo't't här* (jämte *bo't't hä'r*) o. d. I gutniskan — väl ensam bland de svenska dialekter som äga motsättningen akut: grav — saknas denna typ alldeles [3], hvadan där alla

[1] *Om enstafviga ords rytmiska värde*, s. 53 (jfr ock s. 21).

[2] Ny svensk tidskrift 1883, s. 632.

[3] Se Klintberg, Sv. landsm. VI, 1, s. 10 f., 17 och 32; jfr Noreen ib. I, 296 och Kock, *Språkhistoriska undersökningar om sv. akcent* I, 52 f.

akuta takter höra till fallet a. I det uppländska Skuttungemålet åter höra hit endast de takter, som föregås af upptakt, under det att de öfriga ha svagt bitryck (alltså 31) [1].

B. Grav takt (Kocks »flerstafvighetsakcentuering» [2] eller i äldre arbeten — före 1884 — »gravis-levis», hvarmed dock afses endast mitt nedan nämnda fall a; Lyttkens-Wulffs »sammansatt akcent» eller »akcentformen tre-två» — i skrift vanligen förkortadt till 3 : 2 eller 32 eller 3V2 — eller »akcentformen Anna» eller »typen Ta*mtam*») är af tvenne slag, allteftersom den sednare stafvelsen — som här aldrig är helsvag — är halfstark eller halfsvag, alltså har starkt eller svagt bitryck:

a) Grav takt med starkt bitryck, alltså 32. Denna typ är mycket vanlig i sammansatta ord, t. e. *spå'rhund, kal'fskinn, fö'rman* osv. Mera sällsynt är den i enkla ord såsom *spe'tälsk, ar'mod, an'dakt, a'llvar, bärs'ärk, kle'nät, körs'när, mis'kund, marsk'alk, me'tvurst, as'falt* m. fl., af hvilka dock en mängd mer eller mindre starkt tendera att öfvergå till typen b nedan, t. e. *hä'rold, pil'grim, jum'fru, äm'bar, tall'rik, e'lak, mac'kril, fjä'ril, he'mul, vä'dur, pap'per, kvart'er, a'fvog, i'dog, äl'skog, bes'man, bröl'lop, bis'kop, vil'lkor, fo'rdom* o. a. Sällsyntast är, åtminstone i riksspråket, denna taktform i fråga om ordfogningar, helst som en stor del af de fall, som inom riksspråket kunna uppletas, kanske snarast äro att — trots den gängse särskrifningen, som strängt taget ingenting bevisar — anse såsom sammansatta ord, t. e. *nå' nå, ja' ja, jo' jo, hm' hm, ja' män* (jämte *ja' män*), *hva'r sin* (jämte *hva'r sin* och *hva'r sin'*), leka *boll' stå!*, vulgärt *ja' vars* (jämte *ja' vars*) 'ja bevars' o. d. [3] Otvifvelaktiga exempel på hit-

---

[1] Se Grip, Sv. landsm. XVIII, 6, s. 14 f.

[2] Om termens mindre lämplighet se ofvan s. 205 noten.

[3] Jfr de i den gängse ortografien sammanskrifna *bråd'tom* (jämte *bråd'tom*), *go'dbit, rät'tfram* (jfr *rät't fram'* med annan betydelse), *i'kalf, i'föl, han'dfull* (jfr »han har hela sin *han'd ful'l*), *ba'kom, dö'dsjö* m. m. d.

hörande ordfogningar äro dock sådana mer eller mindre vulgära fall som *fa'n tro* dej', *sa'*[de] *han* (jämte *sa' han*), *la'*[de] *sej* (jämte *la' sej*), *nå'*[go]*n af* al'la, *må'*[ne]*n i* ne'dan och andra dylika sammanställningar af två ord, af hvilka det förra redan såsom isoleradt har grav taktform (se 1, B ofvan). Däremot i vissa af våra dialekter, t. e. i Medelpad och Västerbotten, äro liksom i norskan på Östlandet[1] sådana takter som *kom' hit, gå' bort* (jfr riksspråkets sammanskrifna *bort'gå*), *Liss' Lars, bra' nog* o. d. långtifrån sällsynta och ha därifrån stundom inträngt i dialektfärgadt riksspråk; se vidare nedan i § 51.

b) Grav takt med svagt bitryck, alltså 31. Denna typ är mycket vanlig i enkla ord, t. e. *spå'ra, kal'fvar, ta'la,* hjäl*tin'na,* prin*ses'sa* osv. Jämförelsevis sällsynt är den däremot i sammansatta ord, i det att den här uppträder endast då känslan af sammansättning börjat försvagas, t. e. i *kan'ske, jung'fru, al'sköns* (jämte *al'sköns*), under det att annars det normala uttalet kanske lika ofta hör till typen a, t. e. i *all'tid, jas'å, smör'gås, ver'kstad, kä'rlek.* Samma vacklan visar sig för öfrigt i en hop fordom sammansatta, men nu enkla, på *-dom, -het, -sam* och *-skap* afledda ord, t. e. *ung'dom, vi'shet, spa'rsam, vän'skap.* Sällsyntast är denna typ vid ordfogning, där den dock t. e. träffas såsom alternativt uttal i några af de ofvan under a anförda exemplen, särskildt sådana som stå på gränsen till sammansatta ord såsom *nå' nå, ja' ja* m. m. d.

3. Trestafvig takt har naturligtvis första stafvelsen helstark. Af de båda följande har alltid endera — helst, dvs. ljudlagsenligt, den sista — bitryck, vare sig starkt eller svagt, och den återstående stafvelsen är alltid helsvag. Vi ha här samma tvenne hufvudfall som vid den tvåstafviga takten, alltså:

A. Akut takt, då första stafvelsen har akut. Alltefter bitryckets styrkegrad få vi två fall:

---

[1] Se härom särskildt Amund B. Larsen, *Kristiania bymål*, s. 34 f.

a) Akut taktform med starkt bitryck. Alltefter dettas plats på sista stafvelsen (ultima) eller på den näst sista (penultima) få vi två typer:

I. Ultima halfstark, alltså 302. Denna typ är synnerligen vanlig i sammansatta ord och uppträder där, när ultima utgöres af en stafvelse, som i den sednare sammansättningsledens isolerade form är hel- eller halfstark: det förra t. e. i *adelsman, oxelbär, lagårdstak, salubord, brukspatron, riksbekant, bundsförvant* till resp. *man', bä'r* osv., *patro'n, bekan't* osv.; det sednare t. e. i *årsafgift, krigshofrätt, riksbokslut* o. d. till resp. *a'fgift* osv. Sådana ord som de sistnämnda äro emellertid såtillvida vacklande, att de på grund af association med sina grundord — hvilka ju ha penultima helstark — åtminstone af mången uttalas enligt typen II nedan och i finländsk svenska rentaf vanligen så göra [1]. Tämligen sällsynt är här förevarande typ i ordfogningar, t. e. *kom Kristin!, går du Jöns?* o. d. Jämförelsevis sällsynt är den äfven i enkla ord, t. e. *ebenholts, lurifax,* för*mynderskap,* be*låtenhet,* be*kymmersam* m. fl., som samtliga en gång i tiden varit sammansatta ord.

II. Penultima halfstark, alltså 320. Denna äfvenledes i sammansatta ord synnerligen vanliga typ uppträder, då ultima utgöres af en stafvelse, som i den sednare sammansättningsledens isolerade form är hel- eller halfsvag: det förra t. e. i *landsvägen, stridsbullret* till *vägen, bullret;* det sednare t. e. i *ungkarlar, skogsdufva, frimärke, syjungfru,* fa*briksskorsten* till *karlar* osv. Alternativt till typen I höra naturligtvis sådana, hvilkas grundord vackla mellan typerna 2, B, b och 2, B, a (se ofvan), t. e. *kroppsstorlek, trosfrihet, ståndsfördom, skogslandskap,* snicke*riverkstad,* marga*rinsmörgås* o. d., som dock snarast äro att föra hit. I ordfogning är ifrågavarande typ tämligen sällsynt, t. e. *kom Albert!, gå hör du!, sportsman med* (cykel). I enkla ord tycks den öfverhufvud icke förekomma.

[1] Se PIPPING i Nystavaren IV, 133.

b) Akut taktform med svagt bitryck. Alltefter dettas plats få vi äfven här två typer:

I. Ultima halfsvag, alltså 301. Typen är i enkla ord vanlig, t. e. *gyllene, väsende, Gabriel, nejlika,* till*förene, gevaldiger, pojkarna, böckerna, yppersta, simplare, bäckenet, puffertar.* Den förekommer vidare i sammansatta ord, i hvilka känslan af sammansättning börjat försvagas, t. e. *Pettersson, Söderman* o. d., som dock kunna alternativt höra till typ I. I ordfogningar är typen mycket vanlig, t. e. *kommer du?, vet du det?,* (hon) *tog honom* osv.

II. Penultima halfsvag, alltså 310. Detta fall är i det hela tämligen sällsynt, helst som nästan alla hithörande exempel äro vacklande, i det att sammansatta ord alternativt höra till a, II ofvan, t. e. *körsbären, länsmannen, söndagen, slagsmålet* o. d. (jfr 2, A, a ofvan), enkla ord åter alternativt till b, I, t. e. *ångesten, jordiska, harnesket, hejduken* o. d. (jfr 2, A, b ofvan). Exempel på hithörande ordfogningar äro *körsbär med* (stjälk), *söndag i* (år), *länsman och* (präst) m. m. d.

B. Grav takt, då första stafvelsen har grav. Alltefter bitryckets [1] styrkegrad få vi äfven här två fall:

a) Grav taktform med starkt bitryck. Alltefter dettas plats förefinnas två typer:

I. Ultima halfstark, alltså 302. Detta fall föreligger först och främst i sammansatta ord, hvilkas sednare led, tagen ensam för sig, är helstark, såsom i *utantill, utomhus, vargskinnspäls, gödkalfstek* (där sednare leden är *stek,* icke *kalfstek*), *ångmaskin, allbekant, Ann-Charlott,* eller halfstark, såsom i *soluppgång, ångfartyg.* I ord af sistnämnda slag, i hvilka ju sednare leden, tagen för sig, har helstark penultima, uppstår lätteligen i händelse af stark association med det ifrågavarande grundordet en vacklan, så att ett dylikt ord

[1] Ligger detta på ultima, så är visserligen penultima helsvag, dock icke fullt lika svag som vid motsvarande akuta taktform (A, a, I och b, I ofvan). Jfr ofvan s. 193 f.

också kan uttalas enligt typ II nedan. Detta — särskildt ofta inom finländsk svenska framträdande [1] — uttal gör sig naturligtvis snarast gällande vid mera sällan förekommande och därför lättast påverkade ord, t. e. *träfartyg* (väl oftast med 320; jfr *ångfartyg*, väl så godt som alltid med 302), *struplungsot* (väl oftare 320 än 302 på grund af *lungsot* 32), *Grönköping* (väl alltid med 320; jfr *Norrköping* oftast med 302 på grund af svag association med *köping* och än mindre med *Köping*). I mycket sällsynta sekundära sammansättningar kan vid fall af synnerligen stark association äfven mellanstafvelsen någon gång ha bitryck, men vanligen saknas detta, t. e. *växthusdörr* (oftare 302 än 312 eller 322; jfr s. 145 f.). I enkla ord är här förevarande typ (302) jämförelsevis sällsynt, t. e. *almanack, talisman* (äfven efter A, a, I ofvan), och uppträder företrädesvis i sådana fall, då ordet en gång varit sammansatt, helst om känslan däraf ännu i någon mån bevarats, t. e. *knäfvelborr, näktergal, ohemul* (trots 32 eller 31 i *hemul*, med hvilket association ej gärna längre kan äga rum), *fattigdom, arbetsam, afvoghet*, i *synnerhet* o. d. Mycket sällsynt är den i ordfogning, t. e. *stanna Jöns!, Anna lill.*

II. Penultima halfstark, alltså 320. Hit höra företrädesvis sammansatta ord, hvilkas sednare led, tagen för sig, är antingen helsvag, såsom i *hjulspåret, hushållet*, eller halfsvag, såsom i *spårhundar, hushålla, skänkjungfru;* detta äfven ofta då i grundordet vacklan råder mellan halfsvag och halfstark intensitet (se 2, B, a och b ofvan), t. e. *släktkärlek, järnskorsten, flottsmörgås, festmiddag, glasbläckhorn, slöjdverkstad* (väl äfven 302, alltså efter I ofvan), *damsällskap* (men *bordssällskap* ofta 302), *börsnyhet* (vanligen 320, emedan sammansatt med *nyhet* 31; jfr däremot *näsvishet* 302, emedan ej sammansatt med *vishet*, utan afledning på *-het* af *näsvis*), *julhögtid* (vanligen 320, ty sammansatt af *jul* och *högtid*; jfr

---

[1] Se PIPPING, a. st.

stockholmstid 302, ty sammansatt af *Stockholms* och *tid*). Rätt vanlig är denna typ också i ordfogningar, t. e. *trofast i* (vänskap), *misstag och* (felgrepp) o. d. [1] I enkla ord åter uppträder denna typ nästan uteslutande i sådana fall, då ordet en gång varit sammansatt, t. e. *varnagel, lärjunge, steglitsa, allmoge, tordyfvel, antvarda, ansenlig, inbördes, omtänksam* (äfven 302 enligt I ofvan), *rannsaka, elände*. Många af dessa, särskildt sådana vid hvilka man fullständigt förlorat hvarje känsla af sammansättning, kunna alternativt uttalas enligt b, I eller II nedan (alltså med 301 eller 310), t. e. *arbete* [2], *ämbete, abborre, salpeter, persilja, antingen, Distingen, ekorre* (af den, som möjligen föreställer sig ordet vara sammansatt af *ek* och *orre*, naturligtvis uttaladt 320), *anlete, samvete* (ofta 301, ehuru ännu tämligen lätt genomskådadt såsom varande en ursprunglig sammansättning), *helvete* (i betydelsen 'dödsriket' vanligen 320, såsom svordom däremot vanligen 301 eller 310). Samma vacklan kan undantagsvis förekomma i några ursprungligen enkla ord såsom *arfvinge, lefverne* (dock mycket sällan 320 eller 310, vanligen 301).

b) Grav taktform med svagt bitryck. Alltefter dettas plats få vi äfven här två typer:

I. Ultima halfsvag, alltså 301. Denna typ är regel i enkla ord, t. e. [3] *gårdarna, prinsessorna, aftonen, troligen* [4], *roligast, vackrare, vackraste, kastade, åkare, konungar, papperet, bittida* [4]. Den är äfven vanlig i ordfogning, därest dess första ord, taget för sig, har grav taktform, t. e. hvad *äga vi?*, nå-

---

[1] Sådana, väl mer eller mindre dialektalt färgade, förnamn som *Liss-Olof, Nils-Gustaf, Lars-Emil* (uttalade med 320, icke såsom i strängt riksspråk med 031 eller 030) äro icke längre ordfogningar, utan gruppord (se VII, 24).

[2] Jfr t. e. folkvisans »om dagen vid mitt arbete», skanderadt ◡ — ◡ — ◡ — ◡ —.

[3] Om ett alternativt, men mindre vanligt uttal af flera bland dessa exempel och deras likar se nedan under II.

[4] Ehuru ursprungligen sammansatt ord (jfr a, II ofvan).

gonting att *smaka på*, att *bita i*, *fråga mig!*, *sågo de* [1], *lade han* [2], *sade du* [2].

II. Penultima halfsvag, alltså 310. Denna typ utgör i högsvenskt riksspråk endast ett jämförelsevis sällsynt alternativ vid sidan af den förra typen (301). Samtliga hithörande fall ha nämligen ljudlagsenligt och vanligen uttalet 301, dvs. höra till typ I, men vid stark association med tvåstafviga takter af typen 31 kunna de på sin penultima kvarhålla det svaga bitryck, som tillkommer deras kortare grundords ultima, alltså uttalas med 310, t. e. *konungar*, *papperet*, *tionde*, *troligen*, *vackraste* (så särskildt ofta i Finland), *aftonen* [3] till resp. *konung*, *papper* osv. Att detta uttal för icke längesedan var vanligare än nu, synes af Strömborgs [4] uppgift, att *kyrkorna*, *gossarne*, *dagarne*, *skickligen*, *visligen*, *eviga*, *talande* ha denna taktform. Härmed öfverensstämmer ock det förhållandet, att den finländska svenskan, som ju i så många punkter står på en äldre ståndpunkt än högsvenskan, enligt Pipping [5] »ofta» i sådana pluraler som *maskarna*, *gossarna* har penultima starkare än ultima. Jämför ock hurusom vårt, vid sidan af *kastade* o. d. preteritiformer med 301, i lägre stil så ofta förekommande *kasta* o. d. med nödvändighet förutsätter ett äldre uttal *kastade* med 310, enär naturligtvis den apokoperade stafvelsen måste ha varit ordets trycksvagaste [6].

---

[1] Så, dvs. som 301, uppfattas denna förbindelse äfven af Kock, a. st. I, 69. Men II, 105 noten kallar han detta sitt uttalande »mindre riktigt» och tycks i stället anse 302 här föreligga. Jag vill naturligtvis icke förneka, att äfven detta sednare uttal kan förekomma, men anser det vara ett undantagsfall, beroende på »logisk betoning» eller metriska kraf, »rytmisk betoning» o. d.

[2] De vulgära *la*[de] *honom*, *sa*[de] *henne* uttalas däremot alternativt med 301 eller 310 (alltså enligt II nedan) och dessutom efter A, b, I och II ofvan, dvs. med akut taktform och 301 eller 310.

[3] Detta uttal ligger till grund för det folkliga kvädets »och sent uppå aftonen», skanderadt ◡ — ◡ — ◡ — ◡.

[4] *Svensk språklära* (1852), s. 170.

[5] I Nystafvaren IV, 132.

[6] Jfr Kock, a. st. I, 124.

4. Fyrstafvig takt har alltid en, stundom två stafvelser försedda med bitryck. Detta kan vara antingen starkt — detta dock mycket sällan hos mer än en stafvelse — eller svagt. Det ljudlagsenliga förhållandet är, att ultima har bitryck af ena eller andra slaget och de två föregående äro helsvaga (alltså typerna A, a, I och b, I samt B, a, I och b, I nedan), hvadan sålunda afvikelserna härifrån bero på association. Indelningen blir här visserligen mera mångledad än i föregående fall, men af fullständigt likartad natur. Alltså:

A. Akut takt, då första stafvelsen har akut:

a) Akut med starkt bitryck. Alltefter dettas plats på sista eller näst sista eller den därförut gående stafvelsen (antepenultima) erhålla vi tre typer:

I. Ultima halfstark, penultima och antepenultima helsvaga, alltså 3002. Typen är vanlig i sammansatta ord, hvilkas sednare led, tagen för sig, har tryckstark ultima, vare sig helstark som i *binnikemask, indigofärg, jupitersblick, nejlikeblom, blåbärssyltburk* 'burk med blåbärssylt', *riksdagsmotion, stabsofficer, officerspaviljong, fabriksindustri* eller halfstark som i *bruksföretag, statsunderstöd, förmyndaransvar, nyårsbokslut, ordenssamfund, ordenssällskap* (jfr *ungkarlssällskap* med 3020 enligt II nedan), *väsensenhet, landstingsafgift, landtbruksanstalt, ungkarlsanlag, tusenkonstnär, förlikningsdomstol, bevillningsutskott, landtegendom, lifsinnehåll, tingsmenighet, stadsborgerskap*. Bland dessa sednare vackla dock de mindre gängse på grund af association med sina resp. grundord (som ju ha helstark penultima eller antepenultima) starkt hänemot typerna II och III nedan, detta isynnerhet därest grundorden själfva alternativt ha trycksvag ultima, såsom t. e. förhållandet är med de på *-skap, -het* o. a. (jfr 2, B, b ofvan). Och sådana ord som *frukostsmörgås, hvardagsmiddag, Bellmans-högtid, ungkarlsfrukost, Smålands-jungfru, syskonkärlek* m. fl. ha väl alltid 3020. Hithörande enkla ord tyckas saknas. I ordfog-

ning är här förevarande typ sällsynt, t. e. *kom Josefin!*, *kom du Mari!*, *kommer du Sven?* o. d.

II. Penultima halfstark, ultima och antepenultima helsvaga, alltså 3020. Typen representeras egentligen (jfr dock I ofvan) af sammansatta ord, hvilkas sednare led, tagen för sig, har trycksvag ultima och tryckstark penultima, vare sig helstark såsom i *ångestsvetten*, *brödrafolken*, *värdshusvärden*, *afsigkommen*, *nejlikblomma*, *blyertspenna*, *nyårsafton*, *sekelgamla*, till*fyllestgöra*, eller halfstark såsom i *årsafgifter*, *lärftskramhandel*, för*lagsbokhandel*, *skogsafverkning*, *världsomsegling*, *könsurvalet*, *statshushållning*, *stadsfullmäktig*. Af dessa sistnämnda exempel kunna dock några på grund af association med sina resp. grundord (som ha tryckstark antepenultima) uttalas alternativt enligt III nedan, alltså med 3201. Samma vacklan visar sig ock i sådana fall, då sednare sammansättningsleden tagen för sig har penultima alternativt trycksvag, t. e. *Kungsträdgården*, soa*résällskapet*, *lifsarfvinge*, *landshöfdingen*, *krigs-manskapet* (3020 eller 3201; jfr att *krigsmanskapet* har blott 3020 och *krigsmanna-skap* blott 3002). Hithörande enkla ord äro t. e. *lurifaxar*, *ebenholtsen*, be*låtenheten*. Exempel på, alltid sällsynta, ordfogningar äro *vännen lilla*, *kom Amanda!*, *gick du Anton?*

III. Antepenultima halfstark, penultima helsvag och ultima halfsvag, alltså 3201. Typen är vanlig i sammansatta ord, hvilkas sednare led, tagen för sig, har helstark antepenultima samt både penultima och ultima trycksvaga, t. e. *skogsblommorna*, *landtmätare*, *rikslikare*, *stadsmäklare*, *landsvägarna*, *slottsvåningen*, för*slagsmakare*, tele*grafledningen*. I den mån känslan af sammansättning försvagas (oftast på grund af bristande associationsmöjlighet i förhållande till ett grundord [1]), kunna många dylika ord alternativt uttalas enligt

[1] Så t. e. äro *riksdagarna* och *middagarna* inga »dagar» i detta ords usuella betydelse, lika litet som *trädgårdarna* äro några »gårdar» i egentlig mening.

b, I och II nedan, t. e. *riksdagarna, middagarna, trädgårdarna, frimärkena, rödlökarna, bofinkarna, blåbärena, fåvitskare* o. d., där utvecklingen således varit från 3201 öfver 3101 (= b, III nedan) till 3001 (= b, I nedan) och alla tre uttalen ofta förekomma vid sidan af hvarandra. Enkla ord af denna typ synas saknas, såvida man ej dit vill hänföra ett sådant fall som *söndagligen* och möjligen ännu någon dess like. Ordfogningar finnas väl, men äro sällsynta, t. e. *kom vännen min!*

b) Akut med svagt bitryck har att uppvisa motsvarande tre typer:

I. Ultima halfsvag och de två föregående stafvelserna båda helsvaga, alltså 3001. Typen är vanlig i enkla ord, hvilka dock samtliga nästan lika ofta uttalas enligt II, mera sällan III nedan; detta i följd af association med grundord, som äga bitryck på den stafvelse som här uppträder såsom penultima, resp. antepenultima, t. e. *puffertarna, nejlikorna, väsendena, fänrikarna, tingestarna, skillingarna, harneskena, befallningarna*, be*svärligare*, för*troendena*, hjärt*innerliga*, barm*härtigare*. Om alternativt hithörande sammansatta ord se a, III ofvan. Hithörande ordfogningar finnas, om ock sällsynta, t. e. be*talade mig*.

II. Penultima halfsvag och de båda omgifvande stafvelserna helsvaga, alltså 3010. Typen är vanlig dels i enkla ord, t. e. *adertonde, sextionde, adelskapet*, fi*entligheter* samt en mängd som lika ofta uttalas med 3001 (se I ofvan); dels i vissa sammansättningar med starkt försvagad känsla af sednare ledens ursprungligen själfständiga natur, t. e. *Benediktsson* (äfven 3002 efter a, I ofvan eller 3001 efter I ofvan), *Petterssöner* (äfven 3020 efter a, II). Exempel på ordfogningar äro *kommer någon* (hit), *ser du honom?, här skall du väl* (stanna) o. d.

III. Antepenultima halfsvag liksom ock ultima, hvaremot penultima helsvag, alltså 3101. Detta i det hela sällsynta fall beror dels på mindre tydligt medvetande af den

sammansatta naturen hos vissa ord af typen a, III, dels på att vissa fonemer, som ljudlagsenligt höra till typen b, I, starkt associera sig med tvåstafviga grundord, hvilkas ultima har bitryck, t. e. *frukostarna, harneskena*, i något äldre språkbruk äfven *besvärligare* o. d. (jfr 3, B, b, II).

B. Grav takt, då första stafvelsen har grav, har att uppvisa alldeles samma specialfall som A ofvan, alltså:

a) Grav med starkt bitryck:

I. Typ 3002. Hit höra hufvudsakligen sammansatta ord hvilkas sednare led, tagen för sig, har tryckstark ultima, vare sig helstark såsom i *människobarn, bakelsebest, midsommarnatt, ålderdomssvag, nysilfversked, inhyseshjon, Norrköpings-bo, anmärkningsvärd, uppsyningsman, vetenskapsman, ångfartygsdäck, egendomsfolk, abborrekrok, gästgifvarmor, onödigtvis, löfspricksningstid, kopparkastrull, bokkatalog* eller halfstark såsom i *gåfvoaftal, vintersolstånd, underdomstol, järnvägsbanvakt, järnångfartyg, postunderslef*. I sekundära sammansättningar kunna äfven mellanled uppvisa (helst svagt, sällan starkt) bitryck, t. e. *inträdeskort, mjöldrygsdekokt* 3102 (3202, 3002), *aftonsångspsalm*, 3012 (3002), och äro mellanlederna tvenne, så kunna de stundom båda få bitryck, dock att detta hellre visar sig och är starkare utveckladt hos den sednare hufvuddelens förra led, t. e. *järnvägsportvakt* 3122, 3012 eller 3002; jfr s. 147. Vid stark association mellan sammansättningens sednare led och ett grundord med helstark penultima uppstår alternativt uttal enligt II nedan, detta i all synnerhet därest grundordets ultima alternativt är trycksvag, t. e. *skräddarverkstad, vinterlandskap, ärkebiskop* (vanligen enligt II, alltså 3020), *dryckessamfund, aftonmåltid;* ja många dylika ord undvika konsekvent typen 3002 och uttalas blott med 3020, t. e. *Västergötland, öfverstyrman, kronolänsman, teatersällskap, pansarfartyg, etter-Småland, skvallersmörgås, tegelskorsten, dymmelonsdag*. Vacklan mellan typ I och II eller I och III visar sig af samma orsak i många med prefixet *o-* eller suffixerna *-het*,

-sam, skap afledda ord, t. e. *omedelbar, osannolik, otacksamhet, ohälsosam* vanligen 3002, *medellöshet, företagsam* 3002 eller 3020, *lättsinnighet, rättrådighet, kvarlåtenskap* 3002 eller 3201, *hänsynslöshet, återhållsam* vanligen 3020 (som om orden vore sammansatta med *löshet*, resp. *hållsam*). — I egentlig mening enkla ord torde ej finnas af denna typ. Däremot förekomma ordfogningar, om ock föga talrika, t. e. *stanna Charlott!, vänta min vän!,* (någonting att) *sitta bakom* o. d.

II. Typ 3020 representeras förnämligast af sammansättningar, hvilkas sednare led, tagen för sig, har svag ultima och stark penultima, denna då antingen helstark såsom i *föregifva, utanläxa, altartafla, kalfskinnsbyxor, småstadsvanor, oraktlåta, Västerbotten, folkbeväpning* eller halfstark såsom i *skrifbiträde, högvälboren, vårdagjämning.* Under ofvan (se I) angifna förutsättningar kan dels en mellanled uppvisa ett svagt (mera sällan starkt) bitryck, t. e. *växthusdörren* 3120 (3220, oftast 3020; jfr s. 147), dels ett alternativt uttal förekomma efter typ 3002 — exempel se under I ofvan — eller typ 3201, t. e. *långfredagen* (oftast väl dock med 3020), ja i åtskilliga fall, som ljudlagsenligt borde höra hit, användes ganska konsekvent detta sistnämnda uttal (3201), t. e. i *skänkjungfrurna, flottsmörgåsen, spelhelvete.* — Vidare höra hit många afledningar af sammansatta ord, t. e. *biafsikter, förafskeda, beledsaga, oupphörlig* samt flerfaldigt afledda (inklusive böjda) enkla ord såsom *fruktbarheten, anbefalla, obekanta, obemärkthet, oförsynthet, obetänksam, oegentlig, bearbeta, förorsaka.* Öfriga hithörande enkla ord äro nästan alla ursprungliga sammansättningar såsom *lurendreja, villervalla, nippertippa, redobogen, pickelhäring, äfventyra, underdånig, almanacka,* hvartill komma några andra fall såsom *resenärer* samt det arkaiska *läsarena* (vulgärt till och med uttaladt *läsare'na* 1030) och dess gelikar, som dock oftare uttalas med 3010 eller 3001 — således efter b, II eller I nedan — såvida man icke, hvilket väl oftast sker, använder formen *läsarna* 301. Af hithörande

ordfogningar kunna anföras *öfver måttan* [1], (vid) *fyra tiden* [1], *mamma lilla, Anna-Lisa, Maja-Kajsa, Erik-Gustaf, Anders-Petter, ångmaskin i* (aktern) m. m. d.

III. Typ 3201 representeras väsentligen af sammansättningar, hvilkas sednare led, tagen för sig, ha ultima och penultima trycksvaga, men antepenultima helstark, t. e. *kvarnägare, bokhållare, tomåkande, tunntarmarna, täckdikena, fulltaliga, bläckslagare, skomakare, stormäktigste.* Härtill komma afledningar af sammansatta ord såsom *vitsordade* samt några enkla ord, som antingen äro flerfaldigt afledda såsom *ohederlig, pratsammare* eller förstuckna sammansättningar såsom *invånare.* Exempel på ordfogningar (med 3200 i stället för 3201) äro *halmtaket är* (dåligt), *tandvärk är så* (plågsamt) o. d.

b) Grav med svagt bitryck:

I. Typ 3001. Hit höra en hop enkla ord, som dock samtliga på grund af association med primärare bildningar lika ofta uttalas enligt II nedan, t. e. *konungarna, sångerskorna, månaderna, lidelserna, mäktigare, hederliga, roligaste, läsarena* (jfr ofvan II). Exempel på ordfogningar äro: (det han är) *ägare till,* (den han) *ropade på,* (något som man) *fastnar uti* o. d.

II. Typ 3010. Utom de ofvan under I anförda alternativt hithörande exemplen träffas här en del afledda ord med alternativt uttal efter a, II, t. e. *faderskapet, hedersamma, ändligheten* o. d., samt en och annan arkaism som i likhet med *människones* ännu icke hunnit anta det ljudlagsenliga uttalet enligt I ofvan. Exempel på ordfogning utgör *fråga honom* o. d.

III. Typ 3101 är ett sällsynt fall af samma art som A, b, III. Exempel äro sålunda dels *skomakare, bläckslagare* o. d. (alternativt efter a, III), dels *konungarna, papperena* o. d. (alternativt efter b, I). Att döma af Strömborgs uppgift om bitryck på *-lig-* (jfr ofvan 3, B, b, II) hörde förr äfven sådana ord som *tydligare* åtminstone alternativt hit.

[1] Vanligen sammanskrifvet, ehuru fonemet knappast med rätta kan hänföras till sammansatta ord.

5. Femstafvig takt har utom sin helstarka stafvelse nästan alltid en (sällan två) med starkt bitryck och vanligen en (sällan två) med svagt. Den ljudlagsenliga tendensen torde vara representerad af typerna 30102 och 30010. Indelningen blir analog med den ofvan under 1—4 tillämpade, alltså:

A. Akut takt:

a) Akut med starkt bitryck, som kan hvila på ultima, penultima, antepenultima eller den därförut gående stafvelsen (proantepenultima):

I. Typ 30102 saknas i enkla ord och är sällsynt i ordfogning, t. e. *kommer du Mari?*, *kom du Josefin!*, (vagnen med) *pojkarna uti*. Jämförelsevis vanlig är den däremot i sammansatta ord, hvilkas sednare led, tagen för sig, har tryckstark ultima, vare sig helstark såsom i *riksdagsmannaval*, *operamusik*, *krigsexpedition* (äfven med 31002) eller halfstark såsom i för*troendeuppdrag*, *riksdagsledamot*, båda dock med alternativt uttal efter II, resp. III nedan. Härtill komma några afledningar af sammansatta ord, t. e. *stadsfullmäktigskap* o. d.

II. Typ 30020 saknar hvarje svagt bitryck, så framt ej stark association med någon primärare form framkallar en sådan å stafvelse som i den primära bildningen är tryckstark. Exempel på enkla ord saknas äfven här, och ordfogningar äro sällsynta, t. e. *kom du Amanda!*, *kommer du Sara?*, *kom Josefina!* Däremot är denna typ vanlig i sammansättningar, hvilkas sista led, tagen för sig, har ultima svag och penultima stark, vare sig helstark såsom i *purjolöksblomma*, Eu*geniahemmet*, *ordenskanslärer*, universi*tetsprofessorer* eller halfstark såsom i *tusenkonstnärer*, *trädgårdsarbete*, *nyårsbokslutet*, *söndagsmiddagen* (äfven med 30201), be*redningsutskottet*, rann*sakningsdomstolen*, *kungsladugården*.

III. Typ 30201 saknas i enkla ord och är sällsynt i ordfogning t. e. *kom Natanael!*, *Sätt dig Jonatan!* Den är däremot vanlig i sammansättningar, hvilkas sista led, tagen för sig, har ultima och penultima svaga, men antepenultima

stark, vare sig helstark som i *nejonögonen*, *morföräldrarna*, *trädgårdsmästare*, *gudsförnekare*, för*handenvarande*, *utstuderade*, *stängselskyldighet*, *syskonkärleken*, *riksrådinnorna* eller halfstark som i *landthushållningen*, kommis*sionslandtmätare*, för*lagsbokhandlare* o. d.

IV. Typ 32001 eller, genom association med primärare bildningar, 32010 saknas i enkla ord och är sällsynt i ordfogning, t. e. *kom Anna lilla!*, *O den som hade* (vingar)! o. d. Den är vanlig i sammansättningar, hvilkas sista led, tagen för sig, har proantepenultima tryckstark och de tre följande stafvelserna trycksvaga, t. e. *slottsvåningarna*, tele*fonledningarna*, *landsstrykerskorna*, *kroppsrörelserna*, *riksviktigaste*.

b) Akut med svagt bitryck, antingen ett enda, som då — troligen ljudlagsenligt — tillkommer penultima, eller tvenne, som då kunna vara förlagda till hvilka som helst af de fyra trycksvaga stafvelserna, dock alltid så, att minst en helsvag stafvelse står emellan de båda halfsvaga. Typen är i det hela mycket sällsynt, t. e. sammansättningen hjärt*innerligaste*, ordfogningen *här skall du inte* (stanna) o. d.

B. Grav takt:

a) Grav med starkt bitryck:

I. Typ 30102. Hit höra sammansättningar, hvilkas sista led, tagen för sig, har ultima antingen helstark, t. e. *självbedrägeri* (äfven 20103), *frälsesäteri*, *konstakademi* (äfven 31002), *bildergalleri*, *inträdesbiljett* (kanske oftast 32002 eller 31002), *jubelfestkantat*, *läroverksadjunkt*, *helvetesmaskin* (stundom 31002), *hackelsemaskin*, *krigarebedrift*, *midsommarnattsdröm* (äfven 31002 eller 30012), *företrädesvis* eller halfstark såsom *sommarytterrock*, *tidningsöfversikt* (båda stundom 30202). Exempel på flerfaldigt afledt enkelt ord är *vanhederlighet* (oftare 32002 än 31002), på ordfogning *stanna Josefin!*, (något som han) *somnade utaf*, (en vagn med två) *resande uti* o. d.

II. Typ 30020. Hit höra sammansättningar, hvilkas sista led, tagen för sig, har penultima antingen helstark såsom

t. e. *åskådliggöra, sparlakansläxa, tillbedjansvärda, ådagalägga,* all*helgonadagen, pappersmeriter, bortauktionera, ynglingaålder, tredjeklassvagnar, ränteberäkning, bokkataloger, änkegrefvinna, salpetersyra, skomakarverkstad, ålderdomssvaghet* eller halfstark, t. e. *kronoallmänning, klockarbostället, arbetsinrättning, doktorsafhandling, saltsjöabborrar, eltersmålänning* (båda äfven med 30201 enligt III nedan), *välärevördig*. Exempel på afledning af sammansättning och på flerfaldigt afledt ord äro *oegennytta, ointresserad, opatriotisk, konstnärligheten, oföretagsam, oförbehållsam, omedelbara, ofördelaktig, ovedersäglig, oefterrättlig*. Hithörande ordfogningar (eller ock gruppord) äro t. e. *stanna Charlotta!, Ann-Charlott lilla, Maja-Gustava, Anna-Katrina, järnvägsbiljett i* (plånboken) o. d.

III. Typ 30201. Hit höra sammansättningar, hvilkas sista led, tagen för sig, har antepenultima antingen helstark såsom *förbiseende, tillfredsställande, pånyttfödelse, föreställande, följeslagerska,* i*frågakommande, landskapsmålare, handelsresande, kalfskinnsbyxorna,* till*mötesgående,* all*enastyrelse, dubbelkikare, enkeltjusare, sånggudinnorna, kronjuvelerna, förblommerade, kronolänsmannen* (med någon vacklan efter II ofvan) eller halfstark såsom *förödmjukande, förfördelade, förolyckades, föranledande, föranstaltande, byskomakare, soluppgångarna, nästinstundande*. Exempel på afledning af sammansättning och på flerfaldigt afledt ord äro *befullmäktiga, beledsagade, outslitliga, oupphörligen, ofelbarligen, oberäknelig, oantastliga, biafsikterna, resenärerna* och med alternativt uttal enligt I ofvan *ouppmärksamhet, angelägenhet, eftergifvenhet, obeslutsamhet, oförsiktighet*. Hithörande ordfogningar äro t. e. *ångmaskin utan* (ånga), *undandrog honom* (understödet), *föregifva att* (åskan går) o. d. med 30200 i st. f. 30201.

IV. Typ 32001 eller genom association med primärare former (eller af rytmiska skäl) 32010, t. e. *stormäktigaste, fulltaligare, kallsinnigaste, tacksägelserna, tolfskillingarna, århundradena, välgärningarna, lättfärdigheten, aflägsenheten* (båda

dessa stundom efter II ofvan), *ohederliga, oklanderliga; ohederlig och* (listig), *halmtaket är så* (dåligt), *upptog honom i* (släkten) o. d.

b) Grav med svagt bitryck, antingen ett enda och i så fall placeradt på penultima eller tvenne och i så fall placerade efter samma princip som vid fallet A, b ofvan, t. e. *hederligare, innerligaste; konungarna i* (Sverge), *aningar äro* (osäkra), *lyckan kan man ju* (mista). Fallet är i det hela sällsynt.

6. Sexstafvig takt har efter den helstarka nästan alltid en eller i följd af stark association två stafvelser med starkt bitryck samt en eller på grund af association två med svagt. Sålunda föreligger här vanligen blott fallet a. För öfrigt blir indelningen likartad med den i föregående fall, alltså:

A. Akut takt:

a) Akut med starkt bitryck:

I. Typ 300102 eller 301002, t. e. *statsuniversitet, landtbruksbokhålleri, bördsaristokrati, stabsofficersfullmakt* (stundom 300120 efter II nedan); *kommer du Josefin?*, (vagnen med) *harneskena uti;* resp. indus*triutställningspalats, Bellmans-litteratur.*

II. Typ 301020 eller 310020, t. e. *riksdagsmannavalen, operamusiken, krigsexpeditionen, stadsfullmäktigskapet, riksdagsledamoten,* för*troendeuppdragen; kommer du Maria?, riksdagsmannaskap i* (andra kammaren); resp. *landtmannaprodukter.*

III. Typ 300201, t. e. *ordenskanslärerna,* universi*tetsprofessorerna,* proto*kollssekreterare,* regemen*tsmusikanterna, generalbefälhafvare, trädgårdsarbetare, landtbruksbokhållare,* rann*sakningsdomstolarna; kommer du Pettersson?* o. d.

IV. Typ 302001 eller 302010, t. e. *landthushållningarna, söndagsmiddagarna* (äfven efter III ofvan); resp. *stängselskyldigheten* (äfven 301020 efter II ofvan), *trädgårdsgrinden är så* (trasig).

V. Typ 320010) eller 320101) representeras blott af ordfogningar, t. e. (det) *riksviktigaste af* (allt) o. d.

b) Akut med svagt bitryck, minst två, högst tre, representeras blott af ordfogningar, t. e. b*etalade du honom*, (det) *innerligaste och* (varmaste), *tror du att det kan gå* (för sig)?

B. Grav takt:

a) Grav med starkt bitryck:

I. Typ 300102 eller 310102, t. e. *målarakademi, kallvattenkuranstalt, medellöshetsbetyg* (stundom 301002), *stannar du Josefin?;* resp. *flickskolekommitté, uppvärmningsapparat,*

II. Typ 301020, t. e. *lärarebefattning, döfstuminstitutet, hofceremonier* (äfven 310020), *röfvaresynoden, hummeraladåben, skrifvarearvode, syskonsammanslutning, stannar du Charlotta?*

III. Typ 300201, t. e. *ansvarsbefrielse, folkungaättlingen, järnvägsstationerna, öfverbevisande, öfverenskommelse, prästvalsförordningen, skomakarmästare, vetenskapsidkare, postunderrättelser, jordinnehafvare, nästföregående, öfverståthållare, järnvägsbanmästare, självförebråelser, omedelbarligen, oefterrättlighet, osammanhängande, otillfredsställande, outrannsakelig.*

IV. Typ 302001 eller 302010, t. e. *mantalspenningarna, handelsresandena, underdånigaste, oförsvarligaste, obevekligaste, befullmäktigade, orättfärdigheten, orättfärdig är han* (ofta).

V. Typ 320010 eller 320101, t. e. *oklanderligaste, ohederligaste, bokhållare utan* (lön), *sullädret är inte* (slut).

b) Grav med svagt bitryck, minst två, högst tre, förekommer blott i ordfogningar, t. e. *hederligare än* (du), *konungarna äro* (här), *konungar äro så* (krigiska), *stjäla får man inte* (göra).

7. Sjustafvig takt med ett till två starka och ett till två svaga bitryck:

A. Akut takt:

a) Akut med starkt bitryck:

I. Typ 3010102, t. e. *landsortsuniversitet, riksdagssekretariat, krigshofrättsnotariat* (äfven 3101002).

II. Typ 3010020, t. e. indus*triutställningspalatset, bördsaristokratien* (äfven 3101020), *riksdagsmajoriteten* (äfven 3001020),

Bellmanslitteraturen, landshöfdingeämbetet (äfven 3101020 eller efter III nedan 3010201); eller 3001020, t. e. *statsuniversiteten, stabsofficersfullmakten* (äfven 3001201 efter III nedan).

III. Typ 3010201, t. e. *krigsexpeditionerna* (äfven 3100201), *riksdagsledamöterna;* eller 3100201, t. e. *landtmannaprodukterna.*

IV. Typ 3002001 eller 3002010, t. e. *nyårsbehållningarna,* arkaiskt *trädgårdsarbetarena.*

V. Typ 3020010, t. e. *trädgårdsgrindarna äro* (sönder)o.d.

VI. Typ 3200100 eller 3201010, t. e. (det) *riksviktigaste som han* (vet) o. d.

b) Akut med endast svagt bitryck förekommer blott i ordfogningar, t. e. *tror du att det kan vara* (möjligt) 3001010 o. d.

B. Grav takt:

a) Grav med starkt bitryck:

I. Typ 3010102, t. e. *vetenskapsakademi, småstadsuniversitet, föreläsningskatalog, värmeledningsapparat* (dessa båda äfven 3020102).

II. Typ 3010020, t. e. *undervisningsanstalter* (äfven 3020020); ofta alternativt 3001020, t. e. *kammarmajoriteten, småbarnsskollärarinna, borgenärssammanträde;* stundom 3101020, t. e. *timlärareanställning* (äfven 3201020).

III. Typ 3010201, t. e. *läroverkskollegium, lärareföreningen, fosterlandsbefriaren, genommusikaliska, orättfärdigheterna, kyrkorådsordförande, öfverhofjägmästare, jubelfesthögtidlighet;* eller 3100201, t. e. *kolgrufvearbetare* (äfven 3200201).

IV. Typ 3002001 eller 3002010, t. e. *järnvägsförvaltningarna, kassabehållningarna, oefterrättligaste.*

V. Typ 3020010 eller 3020101, t. e. *genomhederligaste.*

VI. Typ 3200100, t. e. (den) *ohederligaste som* (finns) o. d.

b) Grav med endast svagt bitryck förekommer blott i ordfogningar, t. e. *konungarna äro så* (krigiska) 3010100 o. d.

8. Åttastafvig takt:

A. Akut takt:

a) Akut med starkt bitryck:

I. Typ 30100102, t. e. *statsförvaltningsmaskineri;* eller 30010102, t. e. *bergsvetenskapsakademi.*

II. Typ 30101020, t. e. *bruksbokshållarebefattning* (äfven 30201020), *landsortsuniversiteten, riksdagssekretariatet.*

III. Typ 30100201, t. e. *riksdagsmannaarvodena;* eller 30010201, t. e. *stabsofficersfullmakterna;* vacklande mellan båda uttalen, t. e. *riksdagsmajoriteterna.*

IV. Typ 30102001 eller 30102010, t. e. *brukskassörsbefattningarna* (äfven 30202001 eller 30202010).

V. Typ 30020100, t. e. *riksdagspetita äro för* (många) o. d.

VI. Typ 30200100, t. e. *riksdagstalare är han då* (inte) o. d.

VII. Typ 32010100 eller 32010010, t. e. (det) *riksviktigaste jag har hört* (talas om) o. d.

b) Akut med endast svagt bitryck förekommer blott i ordfogningar, t. e. *sitter hon inte nu som en* (döfstum) 30010100, (men det) *betalade sig då väl inte* 30010010 o. d.

B. Grav takt:

a) Grav med starkt bitryck:

I. Typ 30010102, t. e. *ansvarsbefrielsedebatt* (äfven 30020102), *hufvudstadsuniversitet, hufvudstadsproletariat* (båda dessa alternativt 30100102); eller 30101002, t. e. *undervisningsmateriel* (äfven 30100102 eller 30201002 eller 30200102), *öfverbefälhafvarenamn* (äfven 30020102).

II. Typ 30101020, t. e. *värmeledningsapparaten* (äfven 30201020), *öfverhofjägmästarinna;* eller 30010020, t. e. *fattigsoppkokningsinrättning* (äfven 30020020); vacklande mellan båda uttalen, t. e. *vitterhetsakademier.*

III. Typ 30100201, t. e. *boställsjordsinnehafvare, småbarnsskollärarinnorna* (båda äfven 30200201); eller 30010201, t. e. *skolkommittéordföranden.*

IV. Typ 30102001 eller 30102010, t. e. *kyrkorådsordförandena.*

v—vii representeras blott af ordfogningar, hvarå exempel äro öfverflödiga.

b) Grav med endast svagt bitryck förekommer blott i ordfogningar, t. e. (där) *stannade han då väl inte* 300100010 o. d.

9. Niostafvig takt:

A. Akut takt:

a) Akut med starkt bitryck:

i. Typ 301010102, t. e. *riksdagsmannavalagitation.*

ii. Typ 300101020, t. e. *bergsvetenskapsakademier, landtbruksbokhållarebefattning;* eller 301010020, t. e. *krigsdepartementschefsbefattning.*

iii. Typ 301010201, t. e. för*lagsbokhandlareföreningen, bruksbokhållarebefattningen, stadsfullmäktigeordföranden* (alla äfven 302010201).

iv. Typ 300102001 eller 300102010, t. e. *riksbankskassörsbefattningarna.*

v—viii representeras blott af ordfogningar.

b) Akut med endast svagt bitryck förekommer blott i ordfogningar, t. e. *det kan väl inte vara så för*farligt 300101010 o. d.

B. Grav takt:

a) Grav med starkt bitryck:

i. Typ 301010102, t. e. *skaldeindividualitet, tidningsmannakommittébestyr;* eller 310010102, t. e. *arbetareproletariat, arbetareinstitutsanslag;* eller 300100102, t. e. *skolundervisningsmateriel* (äfven 300201002).

ii. Typ 300101020, t. e. *ansvarsbefrielsedebatten, öfveruppsyningsmansbefattning* (båda äfven 300201020); eller 300100120, t. e. *tidningsprenumerationskvitto.*

iii. Typ 300100201, t. e. *fattigsoppkokningsinrättningen* (äfven 300200201); eller 301010201, t. e. *föreläsningskatalogerna* (äfven 302010201).

iv. Typ 301002001 eller 301002010 eller 300102001 eller 300102010, t. e. *väderleksundersökningarna.*

v—viii representeras blott af ordfogningar.

b) Grav med endast svagt bitryck förekommer blott i ordfogningar, t. e. *stannade gjorde den väl inte* (strax) 300100100 eller 300101010 o. d.

10. Tiostafvig takt:

A. Akut takt. Fallet b torde här och i ännu längre takter icke gärna förekomma. Det alltså obligatoriska starka bitrycket kan vara placeradt på:

i. Ultima, t. e. *kroppsarbetareproletariat*, för*fattareindividualitet*, infant*eriexercisreglementskommittén*.

ii. Penultima, t. e. *riksdagsmannavalagitationen*.

iii. Antepenultima, t. e. kom*merskollegiepresidentskapet* (äfven efter ii).

iv. Proantepenultima, t. e. *bruksbokhållarebefattningarna, stadsfullmäktigeordförandena*.

B. Grav takt med obligatoriskt (jfr ofvan A) starkt bitryck på:

i. Ultima, t. e. *arbetareförsäkringskommitté*.

ii. Penultima, t. e. *öfverhofstallmästareämbetet, brandstodsbolagsordförandeskapet*.

iii. Antepenultima, t. e. *oefterrättlighetsförhållande öfveruppsyningsmansbefattningen, tidningsprenumerationskvittona*.

iv. Proantepenultima, t. e. *fattigsoppkokningsinrättningarna*.

11. Elfvastafvig takt har alltid minst ett starkt och två ända till fyra svaga bitryck, af hvilka sednare ett eller flere eventuellt kunna förstärkas till starkt bitryck.

A. Akut takt med det under alla omständigheter förekommande, alltid till sista sammansättningsleden hörande, starka bitrycket förlagdt till:

i. Ultima, t. e. *kroppsarbetareförsäkringskommitté*.

ii. Penultima, t. e. för*fattareindividualiteter, kroppsarbetareproletariatet*.

iii. Antepenultima, t. e. *riksdagsmannavalagitationerna*

IV. Proantepenultima, t. e. *landtbruksbokhållarebefattningarna.*

B. Grav takt med det obligatoriska starka bitrycket förlagdt till:

I. Ultima, t. e. *grufarbetareförsäkringskommitté.*

II. Penultima, t. e. *kolgrufvearbetareförening, arbetareförsäkringskommittéer.*

III. Antepenultima, t. e. *öfverhofstallmästareämbetena, rullföringsområdesbefälhafvare.*

IV. Proantepenultima, t. e. *öfveruppsyningsmansbefattningarna.*

Längre takter äro ytterst sällsynta (jfr ofvan s. 153 f.) och tendera, särskildt då de utgöras af ordfogningar, starkt till att sönderfalla i flera smärre takter. Därför må här endast några spridda exempel på olika typer af detta slag här anföras:

12, A, II *kroppsarbetareförsäkringskommittéer;* III för*fattareindividualiteterna;* B, I *sjöförsvarsdepartementsexpeditionschef;* III *utrikesdepartementsarkivarie;* IV *kolgrufvearbetareföreningarna.*

13, A, III *kroppsarbetareförsäkringskommittéerna;* B, III *grufarbetareförsäkringskommittéerna.*

14, A, III *landtförsvarsdepartementskanslisekreterare;* B, I *fattigsoppkokningsinrättningsöfveruppsyningsman;* III *arbetareförsäkringskommittéutlåtande.*

15, B, I *rullföringsområdesbefälhafvareexpedition;* II *utrikesdepartementsarkivariebefattning;* IV *arbetareförsäkringskommittéutlåtandena.*

16, A, IV *kroppsarbetareförsäkringskommittéutlåtandena;* B, III *utrikesdepartementsarkivariebefattningen.*

17, A, II *landtförsvarsdepartementskanslisekreterarebefattning;* B, III *rullföringsområdesbefälhafvareexpeditionerna.*

18, A, III, resp. 19, A, IV *landtförsvarsdepartementskanslisekreterarebefattningen,* resp. *-arna.*

20, B, II, resp. 21, B, III och 22, B, IV *folkskolelärarinneseminarieföreståndarebefattning*, resp. *-en*, *-arna*.

§ 51. Den faktiska förekomsten af akut taktform.

En språktakt äger akut intensitetsform i följande fall[1]:

I. Enstafvig takt (med eller utan föregående upptakt) har så godt som undantagslöst akut, t. e. *kär*, *gevä'r*, *vis*, *bevi's*, *visst*, *ja viss't*, *förgätmigej'* osv. De få undantagen härifrån äro angifna ofvan s. 202 f. och visa sig bero dels på att takten för icke alltför längesedan varit tvåstafvig, t. e. *fa'n*, *nå'n* 'någon', dels på att man vill i fonemet inlägga en viss betydelsenyans, t. e. *ja'*, *hm'*.

II. Flerstafvig takt med upptakt har i regeln akut, t. e. *evin'nerlig*, *elän'de*, *leka'men*, *förgä'fves*, *bekym'mer*, *fullbo'rda*, *fullkom'na*, *gudom'lig* (sällan med grav), *gåpå'are* (äfven med grav), *tillfö'rene*, *häromsis'tens*, *histo'ria*, *inkog'nito*, *labora'to'rium* (stundom med grav), *reglemen'te*, *alle'gro*, *kalen'der*, *termome'ter*, *epis'tel*, *konsta'pel*, *geval'diger*, *Kristian'stad*, *Maximi'lian*, *Kristof'fer* (men *Kris'tofer*), *Hagan'der*, *Bolin'der*, *Berze'lius*, *Vale'rius*, *Sveno'nius*, *förvis'so*, *till sa'lu* osv. Särskildt är att märka, det plurala och artikulerade former af ord, som i singularen utgöra enstafvig takt med upptakt, ha akut — detta i olikhet med en mängd pluralformer af ord, som i singularen utgöra enstafvig takt utan upptakt, t. e. *sa'ker*, *sa'kerna*, *rät'ter*, *rät'terna* o. d. trots *sa'k* osv. — t. e. *fiska'ler*, *fiska'len*, *fiska'lerna*, *bageri'er*, *-et*, *-erna*, *förlus'ter*, *-en*, *-erna*, *förso'ket*, *-en(a)* liksom *fiska'l* osv. På samma sätt behandlas pluralformer (med eller utan artikel) och eventuellt artikulerade singularformer af ord, som i singularen utgöra fler-

[1] Jfr Kock, *Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent* I, 60 ff., II, 75 ff., 463 ff., 474 ff., 482 ff., *Die alt- und neuschwedische accentuierung* s. 36 ff., 72, 140 ff.; Lyttkens-Wulff, *Svenska språkets ljudlära* II, 68 ff., 89 f. I vissa trakter af Uppland (t. e. Trögd) och Södermanland lär denna taktform helt och hållet saknas; se Hesselman, *Sveamålen*, s. 44 f.

stafvig takt (vare sig akut eller grav) med eller utan upptakt, men som i pluralen ha hufvudtrycket framflyttadt, så att pluralen tyckes vara bildad till en singular, som är enstafvig takt med upptakt [1], t. e. *professo'rer, professo'rerna, professo'ren* (arkaiserande; annars vanligen *profes'sorn*), *rekto'rer, -erna, konsu'ler, -erna, farao'ner, -erna, Napoleo'ner, Gusta'ver* till *profes'sor, rek'tor, kon'sul, fa'rao* osv. Jämför ock sådana bildningar med suffixet *-isk* som *plato'nisk, balsa'misk, sata'-nisk* till *Pla'to, bal'sam, sa'tan.*

Emellertid finnas från hufvudregeln massor af undantag, detta dels på så sätt att vacklan råder mellan akut och grav taktform — såsom redan i fråga om några ofvan anförda exempel påpekats — dels ock så att konstant grav taktform uppträder. Att dock den akuta takten representerar den ljudlagsenliga tendensen, framgår evident af en mängd härledda ord med upptakt, hvilka antingen undantagslöst eller åtminstone ojämförligt oftast ha akut, ehuru deras stamord (som sakna upptakt) ha grav och sålunda starka associativa frestelser att använda sistnämnda taktform föreligga. Sådana fall äro: *odö'dlig, omöj'lig, oän'dlig, orim'lig* o. d. trots *dö'dlig, möj'lig* osv.; *förmin'ska, förde'la* o. d. trots *min'ska* osv.; *beslu'ta, berä'kna* o. d. trots *slu'ta* osv.; *välsig'na, välkom'men, hjärtin'-nerlig, gudsnå'dlig, lycksa'lig, kärvän'lig, kärä'l'sklig, högtlo'fvad, högtä'rad, högtsa'lig, högvö'rdig, allsmäk'tig, rättfär'dig, sydväs'tlig, anfäk'ta, entle'diga* o. a. d. trots *sig'na, kom'men* osv. Alltså är det uppenbart, att de nedan anförda talrika undantagen från den uppställda hufvudregeln, i hvilka grav taktform mer eller mindre utbredt förekommer jämte eller i stället för akut, icke kunna vara ljudlagsenliga, utan måste bero på association med grava takter utan upptakt. Som en allmän anmärkning må förutskickas, att grav är mycket vanligare i

[1] Sådana, på analogibildning efter de böjda formerna beroende, singularer föreligga verkligen stundom, t. e. *inspekto'r* för äldre *inspe'ktor* (så ännu i viss betydelse), dialekternas *pasto'r* för *pas'tor* o. d.

Mälarprovinsernas språk, speciellt i Stockholm, än på de flesta — kanske alla — andra håll, t. e. i Skåne, Värmland, Norrland. Att emellertid vår hufvudregel gäller äfven t. e. i Stockholm, där dock de allra flesta ord med upptakt kunna ha grav, framgår af ett sådant fall som *på Ry'dberg(s)* i motsats till *Ry'dberg* [1].

Undantagen från den nämnda hufvudregeln gruppera sig nu helt naturligt på följande sätt, hvarvid jag ordnar fallen efter aftagande frekvens:

A. Ordfogningar och gruppord[2] få ofta grav på grund af association med något — vanligen det sista — i den ifrågavarande förbindelsen ingående ords lexikaliska form (som har grav). Denna association verkar emellertid med mycket olika styrka i olika fall. Det ljudlagsenliga uttalet med akut torde vara det öfvervägande vanliga[3] i sådana till en viss grad vacklande fall som *för l'iten* (*mycken*, *ofta*, *länge* osv.), *i* (*till*, *på*) *nå'der*, *på må'få*, *för* (*sju*, *hva*[d]) *tu'san!*[4], *ett par tre styc'ken* (i betydelsen 'exemplar'; däremot alltid *styc'ken* i betydelsen 'bitar', verklig plural till *styc'ke*). Däremot synes mig grav vara öfvervägande bruklig i t. e. det *värs'ta* (*bästa* osv.), *där* (*här*) *ef'ter*, *min e'gen*, *gå un'dan*, *den sam'me* (men vanligen *högstdensam'me*), *med me'ra* (i analogi med uttalet *med me'ra* äfven stundom isoleradt *me'ra*), *ju fle'ra* (analogiskt stundom isoleradt *fle'ra*), *i mor'gon*[5], *god mor'gon*[6], *i morgon bit'ti(da)*, *Gustaf A'dolf* m. fl. dylika sam-

[1] Så enligt TISELIUS i Språk och stil VII, 155.

[2] Om detta begrepp se VII, 24 f., 30 f.

[3] Hos mig personligen är det enrådande. Jag utgår i mina följande exempel på vacklande uttal visserligen från det, som enligt min uppfattning är det vanligast förekommande, men jag är fullt medveten om att denna min uppfattning mycket ofta är påverkad och kanske vilseledd af mitt eget uttal, som alltför lätt tillskrifves större allmängiltighet än det i verkligheten äger.

[4] Genom påverkan från dylika förbindelser förekommer äfven isoleradt *tu'san* jämte *tu'san*.

[5] Jfr *i morn*, *go morn*, som förutsätta *mor'[g]en*, äldre *mor'[g]on*.

mansatta dopnamn, *till ful'lo, den an'dra.* Ändtligen träffas, såsom man kunde vänta sig, konstant eller åtminstone i det närmaste konstant, grav i de allra flesta ordfogningar, hvilkas sista led i sin lexikaliska form har grav, t. e. *en an'nan* (jfr *en an'n*, som utgår från det ljudlagsenliga *en an'nen* af ännu äldre *en an'nan*), *de go'da* (jfr *de bäs'ta* jämte *de bäs'ta*, som vacklar, emedan superlativformen ojämförligt oftast är försedd med upptakt genom artikeln *den, det, de*), *så il'la, hur mån'ga, jag kal'lar, mina gos'sar, där bor'ta,* (sätta) *i frå'ga, Karl Jo'han, Karl Gus'taf, Karl Ax'el* o. d., *kanhän'da, öfverstekam'marherre.* Ja, man träffar grav i många fall, där frestelsen till association kan tyckas ha varit svag nog, t. e. (kasta) *öfverän'da;* (sätta) *åsi'do, i al'lo, med rät'ta,* (taga) *af da'ga,* (ha) *till go'do,* (frälsa) *från on'do,* allt fall hvilkas grav väl snarast ärfts från fornsvensk tid, då de nämda förbindelserna ännu icke voro såsom nu stereotypa; *hvar sjät'te, den sjät'te* (*sjun'de* osv.), där grav är mycket påfallande i betraktande af att ordinaltalen ju nästan alltid ha upptakt *(den, det, de, hvar, hvart, en, ett).*

B. Sammansatta ord (utom gruppord, se A) och prefixafledda få ofta grav på grund af association med en sednare (sällan en förra) led — vanligen den sista — då denna i sin lexikaliska form har grav. Den ljudlagsenliga akuten träffas dock öfvervägande i t. ex. *tillba'ka, ång'o* (i hvilka grav är ett arf från den tid, då *baka* och *nyo* ännu voro självständiga ord), *riksda'ler* (mycket sällan *-da'ler*, ehuru simplex vanligen heter *da'ler*, sällan *da'ler*), *fördel'ting* (trots *del'ta*), *hejdun'drande, öfverstlöj'tnant, (högst)densam'me* (jfr *den sam'me* ofvan s. 233[1]); *beun'dra, -ar, beskri'fva* (men naturligtvis alltid *beskri'fver* på grund af *skri'fver*) o. d., *förta'la, förmin'ska* o. d., med grav åtminstone i vissa delar af Svealand. I sådana fall som *Katri'n-Charlott, Mari'-Luis* o. d.

---

[1] Jfr ock VII, 24 med not 3.

beror den, visserligen sällsynta, grava taktformen väl på association med förra ledernas fullare biformer *Katri'na, Mari'a* (hvarom se nedan s. 238). Likaledes i sådana fall som *värde'ringsman, bokstafve'ringslära*, hvilkas förra led i sin lexikaliska form kan ha grav (jfr nedan C, 3). Sådana sällsynta fall som *bryggeri'bolag, försla'gsmakare* kunna däremot icke bero på någon association med förra sammansättningsleden, eftersom dennas lexikaliska form alltid har akut, utan måste vara analogibildningar efter flertalet af andra sammansättningar.

Såsom exempel på öfvervägande grav taktform kunna däremot anföras *tillsam'man(s)* [1], *tilli'ka, föru'tan, julaf'ton; emel'lan*. Och i många fall slutligen har man på grund af intim association med grundordet konstant eller åtminstone i det närmaste konstant grav, t. e. *öfverho'fjägmästare, öfversteprä's'terlig* (ehuru ordet icke är sammansatt med *präs'terlig*, utan afledt med *-er-lig* af *öfverstepräs't*), *allhel'gonadag* (efter *hel'gon*), *tummeli'ten, hvaren'da, hvaran'nan* (jfr *hvaran'n* — af äldre *hvaran'nen, -an'nan;* jfr *en an'n* ofvan s. 234 — med annan betydelse, samma som hos *hvaran'dra*, hvilket märkligt nog ännu har grav i öfverensstämmelse med *an'dra*), *halfan'nan, halftre'dje* osv., *rutertre'a, -fy'ra* osv., *trettifjä'rde, -fem'te, -sjät'te* osv., *trettitvå'endel* (efter *ti'ondel* o. d., trots *trettitvå'*) o. d., *huruvi'da, esomof'tast, skymun'dan, spanskgrö'na* (ehuru association med »det *gröna*» synes föga frestande), *Karlsko'ga, Landskro'na* (ehuru association med *kro'na* bör göra sig föga gällande), *Norrtäl'je, Kinnekul'le; föra'fskeda, beful'lmäktiga, ödmju'kast* (ehuru association med *mju'kast* numera endast med svårighet synes kunna äga rum), *ehu'ru, eme'dan*. I sådana fall som *tillho'pa, tillhan'da, alle'na, åtmin'stone, framstu'pa* (kanske i någon mån påverkadt af *stu'pad*), där sednare sammansättningsleden ej längre förekommer såsom själf-

---

[1] Omvändt analogiskt stundom *sam'man* i st. f. *sam'man*.

ständigt ord, måste väl uttalet med grav vara ärfdt från fornsvensk tid, då förhållandet i nämnda afseende var ett annat. På inflytande från *förra* sammansättningsledens grav (redan i dess lexikaliska form som självständigt ord) bero naturligtvis sådana fall som *lärarin'neplats, prinsess'klänning* o. d.

Särskildt intressanta äro en mängd kvinnliga dopnamn, af hvilka visserligen endast mycket få äro, åtminstone från svensk synpunkt, egentliga sammansättningar, såsom fallet verkligen är med t. e. *Svanhilda, Alfhilda* (jfr *Hilda*), men af hvilka däremot många, emedan de vid sidan af sig ha tvåstafviga »kortnamn» på *-a* (som i likhet med de flesta våstafviga ord i nysvenskan, särskildt just de på *-a*, ha grav), i viss mån uppfattas såsom någon sorts prefixafledningar af dessa kortare namn medelst något ovanligt prefix. Därför uppträda dessa fullare former i likhet med de kortare (och skenbart primärare) under grav taktform, om ock åtskilliga af dem alternativt uppvisa den ursprungliga och ljudlagsenliga akuta takten. Sådana äro t. e. *Char-lotta, Su-sanna, Ma(gda)-lena, Vilhel-mina, A-manda, Gu-nilla, Isa-bella, Doro-tea, Gu-stava, Ka-milla, E-lisa, Mal-vina, Petro-nella, Teo-dora, (E)leo-nora, Teodo-, Da-linda, Geor-gina, Adol-, Jose-fina, Al-, El-frida, Ag-neta, Alber-tina, Ma-tilda, Antoi-netta, Henri-etta,* (och *Jetta*), *Ar-mida, Bernhar-, Gerhar-dina, Mar-greta, E-, Fred-, Hen-rika.* Såsom exempel på vacklande, men dock väl vanligast med grav uttalade, kunna anföras *He-lena, Jo-hanna, Karo-lina, Kri-stina, So-fia, Ul-rika.*

C. Enkla ord ha ofta grav på grund af association med antingen en morfologiskt likartad ordbildningstyp eller semologiskt öfverensstämmande ord (»synonymer»). Jag behandlar de viktigaste hithörande grupperna hvar för sig:

1. Feminina ord på *-a*, alltså typen *flic'ka*, äro de i associativ riktning kraftigast verkande, särskildt då fråga är om att påverka ord med verkligt feminint kön (se V, 313 ff.), detta helt naturligt eftersom de flesta ord som beteckna kvinn-

liga varelser ha just denna typ (t. e. *kvinna, gumma, flicka, änka, mamma, amma, piga, tärna, slyna, kona, frilla, sköka, deja, nunna, jänta, stinta, kulla, gräbba, snärta* osv. osv.). Därför uppträder ock, trots tillvaron af upptakt, nästan alldeles konstant grav i de specifikt femininbildande suffixerna *-in'na, -es'sa, -is'sa,* detta i strid med den ofvan s. 231 f. nämnda regeln för de flesta afledda ord med i förhållande till grundordet framåt förskjutet hufvudtryck. Alltså heter det t. e. *grefvin'na, gudin'na, lärarin'na*[1], *barones'sa, prinses'sa, profetis'sa, poetis'sa* osv. (se V, 318 f. och 321 ff.). Vacklande, men oftast väl uttalade med akut, äro de med nyssnämnda ord morfologiskt och semologiskt likartade på *-ska,* t. e. *generalska, rektorska, professorska* osv. (se V, 317 f. och 322). Dessas alternativa akut förklaras däraf, att den akuta taktformen här har stöd af associationen med sådana former som resp. *genera'l, -a'ler, -a'lerna, rekto'rer, -o'rerna, professo'rer, -o'rerna,* som ha akut hufvudtryck å alldeles samma stafvelse som de feminina afledningarna, under det att t. e. *baronessa, poetissa* o. d. ej kunna på samma sätt påverkas af *baro'ner, poe'ter* o. d., som ha sitt hufvudtryck förlagdt å en annan stafvelse än de motsvarande femininerna. Ingen eller ringa vacklan råder däremot hos de — icke med suffixet *-ska,* utan — med suffixet *-a* af adjektivstammar på *-sk* bildade femininerna, t. e. *italienska, armeniska,* som nästan konstant ha att uppvisa, enligt hufvudregeln, akut (till hvars seger väl äfven i sin mån medverkat analogiinflytandet från de lika lydande språknamnen).

Samma association har framkallat grav i *madon'na* (jfr också *don'na*) och det vacklande *matro'na*[2] samt en mängd kvinnliga dopnamn. Dessa sistnämnda kunde så mycket

[1] Men ännu hos Regnér, Boivie och Strömborg *herdin'na,* se Kock, *Språkhist. unders. om sv. akcent* II, 406 (uppgiften därsammastädes, att Almqvist har *björninna,* är däremot oriktig).

[2] Däremot förekommer väl ännu knappast annat uttal än *valky'ria.*

lättare antaga grav som ju de kvinnliga dopnamnens hufvudmassa — nämligen såvidt denna består af **vanliga**, dvs. mycket gängse, namn — utgöres af tvåstafviga ord med grav taktform och, såsom redan ofvan (s. 236) nämnts, en mängd med upptakt försedda kvinnonamn anta grav redan på grund af association med sina tvåstafviga kortnamnsformer utan upptakt. Sålunda ha vi nu grav i t. e. *Augusta, Aurora, Katarina, Rebecka* och alternativt[1] i *Genove'va, Lovi'sa, Mari'a, Birgit'ta*, resp. *Ceci'lia, Ama'lia, Emi'lia, Eufe'mia, Vikto'ria, Euge'nia.* Det förtjänar härvid märkas, att de som — åtminstone enligt **mitt** uttal — föredraga **akut**, ha trestafvig takt, detta helt naturligt enär sådan ju mindre kraftigt befordrar association med de nämnda tvåstafviga namnen, hvilka utgöra majoriteten.

Svagare är ifrågavarande association i fråga om ord på *-a*, hvilka icke beteckna varelser med kvinnligt kön. Dock är analogibildningen icke sällan genomförd vid ord med tvåstafvig takt, t. e. *papegoja* (och såsom kortnamn »*goja*»), *veranda, kopia, pimpinella, gurkmeja, panorama* m. fl. på *-rama;* vacklande *skalmej'a, rese'da, poma'da, Barcelo'na, Alaba'ma.* Däremot är akut i allmänhet bibehållen i de trestafviga takterna, t. e. *historia, ratafia, akacia, ambrosia, Amerika;* vacklande äro emellertid *majo'lika, harmo'nika* m. fl. Samma motsättning mellan 3- och 2-stafviga takter kommer till synes i förhållandet mellan riksspråkets form *ko'lera* och dialekternas, stundom äfven i vulgärt riksspråk uppträdande, *kole'ra* (jämte *kole'ra*).

2. Böjningsformer på *-a, -ar, -are, -ast* af grundformer med akut anta alternativt grav i öfverensstämmelse med flertalet af ord med de nämnda ändelserna och särskildt i analogi med dylika former bildade till grundformer utan upptakt men med akut. I analogi sålunda speciellt med sådana fall

---

[1] Jag betecknar här i vacklande fall blott mitt eget uttal.

som *sty'v* : *sty'fva, -are, -ast* eller *å'ker* : *å'krar* kan det sålunda till *exklusi'v* bildas *exklusi'va, -are, -ast,* till *kalen'der* åter *kalen'drar.* Likaså *elegan'ta, -are, -ast, termome'trar, epis'tlar, konsta'plar* o. d. (jämte de regelbundna och väl vanligare formerna), trots *elegan't, termome'ter* osv.

3. De synnerligen talrika verberna på *-era,* t. e. *värdera, studera, härbärgera,* och alla deras böjningsformer liksom ock de af dem afledda abstrakterna på *-ering,* t. e. *värdering* osv., vackla samtliga, ehuru än så länge väl akut är ojämförligt vanligast. Den åtminstone i Svealand stundom förekommande grava takten måste bero på analogibildning efter andra verber med samma böjning men utan upptakt, t. e. *spara, -ade, -at,* ehuruväl denna analogi synes böra ha svårt att göra sig gällande, då vi ej äga något upptaktslöst verb på *-era.* Man kan i viss mån jämföra ombildningen af *gåpå'are* och *förståsigpå'are* till det stundom förekommande *-på'are* (trots *gåpå', förstå sig på'*); men här har väl icke blott inflytande från typen *å'kare* i allmänhet, utan särskildt sådant från *sjå'are* gjort sig gällande.

4. Adjektiver på *-lig* kunna, om ock sällan, anta grav i analogi med hufvudmassan af dylika adjektiver. Så t. e. ha *gudomlig, månatlig, egentlig, fientlig, offentlig, ordentlig, väsentlig, besvärlig* m. fl. åtminstone i Svealand alternativt grav i öfverensstämmelse med *ty'dlig, he'derlig* o. d.

5. Substantiver på *-or* ha i likhet med de upptaktslösa af samma typ vanligen antagit grav, t. e. *professor, provisor, inspektor, kurator, konditor, kondensator* osv. (men alltid pl. *professo'rer* osv.) efter *rektor* o. d.

6. Substantiver på *-um* ha i likhet med upptaktslösa sådana vanligen antagit grav, då takten är tvåstafvig, men däremot alternativt bevarat akut, då takten är trestafvig (jfr ofvan s. 238). Så t. e. ha vi grav, förmodligen rätt konstant i *futu'rum, univer'sum, deko'rum, ultima'tum* och åtminstone alternativt i *muse'um, ateneum, interregnum;* däremot akut,

visserligen blott alternativt, men väl dock öfvervägande i t. e. *evange'lium, kompendium, konfonium, kollokvium, laboratorium, mysterium, aluminium, sammelsurium, Kapernaum* osv. Jämför samma motsättning hos de upptaktslösa orden på *-um:* å ena sidan *fo'rum, mul'tum* o. d., å andra sidan *ne'utrum* [1], *sta'-dium* o. d.

7. Åtskilliga andra från latinet lånade ord ha grav, utan att jag härför kunnat finna någon förklaringsgrund eller ens någon regel. Sådana äro t. e. *priva'tim, divers'e, direk'te* (trots *direk't, -a, -are, -ast*), *hia'tus, peti'ta* (jfr vårt skoluttal af latinska ord sådana som *audi'tus, dele'tus, para'tus* o. d. *klama'mus* (jfr skoluttalets *ama'mus* o. d.) och de vacklande *Grego'rius, Ambro'sius* (märk taktens trestafvighet, som ju favoriserar akut; jfr ofvan 6), *exa'men, tenta'men, dikta'men, grava'men.* I dessa ord på *-amen* är den åtminstone i mellersta Sverge ej sällsynta grava takten särskildt obegriplig, eftersom ju de flesta rent svenska ord på *-en* ha akut, t. e. *botten, socken, myrten* o. d., och detta särskildt gäller det enda inhemska på *-amen*, nämligen *leka'men.* Öfverhufvud är vårt sätt att vid uttal af latin använda akut och grav högst gåtfullt, ity att det tyckes i en mängd fall strida snörrätt mot de för inhemska ord gällande lagarna. Så t. e. läsa vi med akut *a'mo, -as, -at, -ant, -or, -em,* ehuru de flesta tvåstafviga svenska ord ha grav. Och tvärtom läsa vi med grav *ama'mus, -tis, -ris, -tur, -ntur, -rem, -re, -tus, -tum* och *amavis'se, -sem, -ti, -tis* samt *amave'runt,* ehuru de ojämförligt flesta svenska ord med upptakt ha akut och denna taktform också mycket riktigt uppträder i *ama'bam, -bo, -veram, -vero, -verim, -vi* m. m. (jfr ock *i're,* men *amatum i'ri* på grund af upptakten).

Visserligen har Kock en gång [2] yttrat, att »ganska be-

---

[1] Uttaladt trestafvigt (se ofvan s. 62).

[2] A. st. II, 463 noten.

stämda regler kunna uppställas» för det svenska uttalet af latinet i nu förevarande afseende, men han anser märkvärdigt nog, att »frågan har för ringa språkligt intresse» för att motivera undersökningens offentliggörande. Då jag för min del tvärtom anser frågan vara af synnerligen stort intresse och, såsom jag redan nämnt, svårlöst, måste jag beklaga, att man ej fått del af Kocks regler. En af dem meddelar han dock i detta sammanhang, men denna synes mig svårligen hålla streck. Det heter nämligen att »enligt regeln tvåstafviga lat. ord [få] akc. 1», dvs. akut, och såsom exempel anföras *minus* och *genus*, hvilka ju onekligen ha akut. Men undantag från »regeln» bilda först och främst i väsentlig mån de två kanske största grupperna, nämligen dels de på *-um*, rörande hvilka Kock själf medger att »åtskilliga» ha grav, t. e. *faktum*, *datum*, *votum*, *pensum* m. fl., dels de på *-or*, som, om ock vacklande, dock väl oftare ha grav än akut, t. e. *rek'tor*, *mar'mor*, *fos'for* osv. Men härtill kommer en hel hop andra såsom *nota*, *karta*, *urna* och de vacklande *sche'ma*, *te'ma*, *se'bra*, som, ehuru icke ursprungligen latinska ord, dock kommit till oss närmast från latinet; vidare t. e. *strikte*, kvantum *satis* och de vacklande *ve'to* (enligt Kock blott med akut, enligt Lyttkens-Wulff däremot blott med grav [1]), *pur'pur* (enligt Kock och Lyttkens-Wulff blott med grav), *gra'tis* (enligt Kock vanligen, enligt Lyttkens-Wulff alltid med grav), *gra'vis*, *o'nus*, *o'pus*, *Pon'tus*, *re'bus* (enligt Lyttkens-Wulff alltid med grav [1]) osv.

8. Några nu till enkla ord öfvergångna ursprungliga sammansättningar och ordfogningar ha alternativt grav, väl emedan deras sednare led i fornsvensk tid af ofvan under A och B angifna grunder haft grav, t. e. *rannsa'ka*. I *omsi'der* och *tillstä'des* är uttalet med grav påfallande, enär fornsvenskan ej synes ha ägt något *si'dher* eller *stæ'dhe(s)*, med hvilka de ifrågavarande sammansatta orden kunnat associera sig.

[1] I deras uttalsordbok dock angifvet som vacklande.

9. Åtskilliga ursprungligen utländska ord ha alternativt grav af för mig oklar anledning, t. e. *arkia'ter* [1], *arren'de, Ema'nuel* [2], *Esaj'as, Getse'mane, gua'no, Napo'leon, pota'tis* (men väl alltid *potä'ter*). *Andante* och *piano* uttalar jag för min del med akut, då dessa ord afse ett visst tempo, resp. intensitetsgrad, men däremot med grav, då de afse ett musikstycke, resp. ett musikinstrument. *Inal'les* torde möjligen ha fått grav från det i viss mån synonyma *i al'lo*. Då *skarla'kan* någon gång har grav, kan detta kanske bero på association med *la'kan*.

III. Flerstafvig takt utan upptakt har regelbundet akut i följande fall:

A. Fordom enstafviga (och sålunda enligt I ofvan med akut uttalade) ord, som blifvit flerstafviga först genom den fornsvenska öfvergången [3] af konsonantiskt *l, n, r* (i ställningen mellan konsonant och paus eller annan konsonant) till sonantiskt l_l, n_n, *r* (hvaraf sedan vanligen *əl, ən, ər*). Jag behandlar i det följande hvartdera af dessa tre fall särskildt för sig.

1. Substantiver på *-el* (dvs. *-əl* eller $-l_l$, se I, 427), fsv. *-l*, t. e. *fågel, hassel, kummel, sofvel* m. m. af fsv. *foghl, hasl, kumbl, sofl* osv. [4]; särskildt en mängd afledningar på *-sel* såsom *gödsel, hörsel, vigsel* m. m. [5] af fsv. *gødhsl, hørsl, vighsl* osv. Jämför däremot, hurusom *kittel, nyckel, spegel, ängel* o. d. ha grav, emedan de motsvara fsv. *kætil, nykil* osv.

---

[1] Kock, a. st. II, 463, anser uttalet med grav — det enda han tycks känna till — »troligen påverkadt af titlar på *-or* (*provisor* etc.), hvilkas ultima dialektiskt uttalas som *-er*». I betraktande af ordets föga folkliga karaktär synes mig detta förslag alldeles icke antagligt.

[2] Uttalet med grav kan väl icke förskrifva sig från *Manuel*, enär detta självt torde ojämförligt oftast uttalas med akut.

[3] Se Noreen, *Altschwedische grammatik* §§ 159—162.

[4] Exempel hos Kock, a. st. I, 78, och Rydqvist, *Sv. språkets lagar* V, 24.

[5] Ett tjog exempel hos Cederschiöld, *Studier öfver verbalabstrakterna*, s. 80 f.

Ytterst sällan har i dylika ord akut med tiden utbytts mot grav såsom i *tistel* (isl. *þisl*) 'vagnsstång', hvars uttal med grav [1] väl beror på inflytande från den mycket vanligare synonyma sammansättningen *tistelstång*, som fullt regelmässigt (se nedan § 52, III, C) har grav, emedan ordet utgår från ett fsv. *thislastang* (jfr *tijslastock* i Variarum rerum vocabula 1538). Då *va'gel* (isl. *vagl*) äfven uttalas *va'gel*, så utgår denna sednare form säkerligen från det fsv. *vaghle* på samma sätt som *kafvel* och *nafvel* (jämte ursprungligare *kafle* och *nafle*) från fsv. *kafle* och *nafle* [2]. Alternativt grav har äfven *stegel* (fsv. *stæghl*), ovisst af hvad anledning.

Däremot är det rätt vanligt, att ord, hos hvilka man skulle vänta sig finna blott grav, alternativt uppträda med akut. Sådana fall af vacklan äro t. e. *an'kel, a'pel, ax'el* (på vagn o. d.), *de'gel, i'gel, sa'del, ska'kel, skyt'tel, sni'gel, tis'tel* (såsom växtnamn), *ty'gel* af fsv. *ankol, apald, axol* osv. Uttalet med akut kan möjligen någon gång ha sin förklaringsgrund i en fordom befintlig, ehuru ej i litteraturen uppvisad, enstafvig form vid sidan af den tvåstafviga [3]; så kanske enligt J. V. Lindgren [4] i *ska'kel* och det norrländska *sta'pel* (annars *sta'pel*). Men i de flesta fallen beror väl akuten på analogibildning efter majoriteten af ord på *-el*, hvilken utgöres ej blott af de fordom enstafviga på *-l*, utan äfven af en massa lånord på *-el*, som regelrätt äga akut (se nedan under G, 1, s. 276 f.).

2. Substantiver på *-en* (dvs. *-ən* eller $-n_n$, se I, 428 f.), fsv. *-n*, t. e. *sägen* (och »syn för *sagen*»), *vapen, vatten, botten,*

---

[1] Bugge och efter honom Kock, a. st. I, 81, anta detta bero på inflytande från växtnamnet *tistel* (fsv. *thistil*), något som jag finner mindre sannolikt, helst detta ord självt vacklar (se strax nedan). — Enligt meddelande af Hoppe uttalar han båda orden med akut.

[2] Något annorlunda Kock, a. st. I, 81.

[3] Jfr t. e. fsv. *naghl* (nu *na'gel*) 'spik' jämte vida vanligare *naghle;* isl. *vagl*, men fsv. *vaghle* 'bjälke'.

[4] Sv. landsm. XII, 1, s. 20.

socken, söcken [1], *tecken, töcken, ö(c)ken, braxen* m. m. af fsv. *sægn* (och *sagn*), *vapn, vatn* osv. Jämför däremot, hurusom *heden, kristen, bunden* och en mängd andra dylika adjektiver ha grav, emedan de motsvara fsv. *hedhin, kristin* osv.

Ytterst sällan uppträder i hithörande ord grav jämte den ursprungligare akuten, t. e. i *gö'pen* (fsv. *gǫpn*) och enligt Lyttkens-Wulff äfven i *lö'sen* (fsv. *løsn*), i båda fallen af oklar anledning. Om det finnes exempel på det motsatta förhållandet, dvs. att grav utbytts mot akut, är ovisst, ty det sällsynta *drot'ten* är ett nytt lånord från isländskan, hvilket helt naturligt tillagts akut i öfverensstämmelse med det synonyma *drott* (självt uppkommet af fsv. *drottin*, uppfattadt såsom bestämd form af ett enstafvigt ord), och *bor'gen* (fsv. *borghan*) samt det vacklande *lo'fven* (fsv. *lovan*) måste redan i fornsvensk tid ha ägt akut — kanske i följd af utländskt (tyskt) inflytande — enär de annars icke i motsats till sådana ord som *lakan, hemman* m. fl. kunnat låta sin ändelse *-an* utvecklas till *-en* (dvs. *-ən*) [2].

3. Ord (af alla slag) på *-er* (dvs. *-ər*, sällan sonantiskt *r*, se I, 437), i fornsvensk litteratur visserligen nästan alltid *-er* (*-ær, -ir* o. d.), men i runskrift, forngutniska och isländska *-r*. Jag särskiljer här följande specialfall [3]:

a) Substantiver med stamafledande *r* såsom *fjäder, seger. timmer* o. d. [4], motsvarande isl. *fioþr, sigr* osv. Jämför däremot med grav *moder, dotter* o. d., motsvarande isl. *móþer, dótter* osv.

---

[1] Enligt Lyttkens-Wulff, *Sv. språkets ljudlära* II, 64 och 71, skall detta ord ha akut blott såsom »subst.», men däremot grav såsom »adj.». Emellertid känner hvarken jag eller Sv. akademiens ordlista till annat än ett »substantiv» *söcken* i nutida svenskt riksspråk. Å andra sidan talar visserligen Kock, a. st. I, 61, om ett »adjektiv» *söcken*, men tillskrifver detta uteslutande akut, och samma taktform har det för Hoppe bekanta dialektala *söcken* 'ödslig'.

[2] Jfr Kock, a. st. I, 115.

[3] Jfr exempelsamlingarna hos Kock, a. st. I, 79 f., 89, 197 ff., 204 ff., och Lyttkens-Wulff, a. st. II, 71 f.

[4] Exempel hos Rydqvist, a. st. II, 42 f., 69 f., 122 ff.

b) Substantiver med undantagsvis bevarad fornnordisk nominativändelse *-r* såsom *slarfver*, »en hel *hoper*» o. d., stundom öfverförd till stammen såsom i *dager* o. a., motsvarande isl. *hópr*, *dagr* osv.

c) Substantiviska pluralformer på *-r* såsom *getter*, *neker*, *nötter*, särskildt alla (utom *söner*) som uppvisa »omljud» av singularens vokal såsom *böcker*, *rötter*, *stänger*, *fäder*, *bröder*, *bönder* o. d., motsvarande isl. *geitr* osv. Äfven *systrar* och *döttrar* kunna stundom, åtminstone i Skåne [1], ha akut, detta emedan de utgå från äldre former *sys'ter* och *døt'ter*, motsvarande isl. *systr* och *dǿtr*. Jämför däremot med grav *söner* [2], *seder*, *tider*, *ätter* osv., motsvarande isl. *syner*, *siþer* osv.

Fall då hithörande pluraler utbytt den äldre akuten mot grav äro mycket sällsynta. *Fränder* får emellertid någon gång grav, väl genom inflytande af singularen *frän\`de*. *Bö\`ter* (vanligen dock *bö'ter*) kan möjligen tänkas bero på inflytande från verbet *bö\`ta*. *Mar\`ker* 'skålpund', som anföres av Weste (jämte *mar'ker*, som motsvarar isl. *merkr*), men väl nu försvunnit, kan möjligen ha berott på ombildning af böjningen *mark*: pl. *mar'ker* efter *mark* 'fält': pl. *mar\`ker* (isl. *marker*). Det konstanta *är\`ter* motsvarar ej isl. *ertr*, utan fsv. *ærtir*, och det äfvenledes konstanta *vris\`ter* visar nog, att ordet i fornsvenskan hette *vristir*, afvikande från det isl. *(v)ristr*. Likaså kan *kin\`der* (jämte det kanske vanligare [3] *kin'der*, som motsvarar isl. *kinnr*) bero på det någon gång anträffade fsv. *kinnir* (som kan motsvara det gotiska *kinnjus* på samma sätt som fsv. *sønir* det got. *sunjus*).

Däremot är det mycket vanligt, att gamla pluraler på *-ir* utbytt, dock endast alternativt, sin ursprungliga grav mot

[1] Se Kock, a. st. I, 88.

[2] Den stundom förekommande akuten i »Norstedt och *söner*» o. d. beror väl dels på inflytande från tyska firmanamn innehållande *söhne*, dels ock på att »Norstedt och» ofta fungerar som upptakt (jfr ofvan s. 231 ff.).

[3] Enligt Kock, a. st. I, 205 förekommer grav blott »sällan». Jag har snarare det motsatta intrycket.

akut i analogi med de ovannämnda pluralerna på *-r*, t. e. *grä'nder, län'der* (på kroppen), *säg'ner* eller — i mitt uttal dock fortfarande med grav [1] — *byg'der, böl'der, flo'der, fun'der, fä'r-der, hel'ger, kve'der, näm'nder, sa'ker, skul'der, snod'der, vå'der* m. fl. [2], trots fsv. *grændir* (fornnorska *grender*), *lændir* (isl. *lender*) osv. Att typen *get : get'ter* (*mark : mar'ker* o. d.) härvidlag varit af afgörande betydelse, visas särskildt tydligt af *strän'der* (ännu i äldre nysvenska *strander*, fsv. *strandir*), i det att detta till och med infört omljudet (och konstant akut) till likhet med (*hand* :) *händer* o. d. Emellertid kan någon gång också tyskt inflytande ha spelat in, så att t. e. *floder, funder, färder, länder, skulder* påverkats af de motsvarande och frånsedt accenten snarlika tyska pluralformerna.

d) Adjektiver med stamafledande *r* såsom *bitter, fager* m. fl. [3], motsvarande isl. *bitr, fagr* osv. Hvarför *vac'ker* (isl. *vakr*) vacklar, är oklart.

e) Adjektiver med undantagsvis bevarad fornnordisk nominativändelse *-r* såsom *glader, rasker* o. d., stundom öfverförd till stammen såsom i *nyter*, det af oklar anledning (anslutning till pl. *sa'ker?*) vacklande *sa'ker* o. a., motsvarande isl. *glaþr* osv.

f) Personliga pronominet *e'der* (isl. *yþr*), som dock äfven uppträder med grav. Detta sednare uttal beror väl på inflytande från den gamla genitiven, som i fsv. hette *idhar*, och från det possessiva pronominet *eder* (fsv. *idhar*), som regelrätt har grav. Då emellertid detta sistnämnda äfven — t. e. i mitt eget uttal — uppvisar akut, så beror detta icke blott på inflytande från det personliga pronominet, utan väl hufvudsakligen på possessivets så vanliga användning såsom upptakt (se nedan s. 248 under B).

g) Presens singularis i indikativen af starka verber och

[1] Jfr s. 238 noten.

[2] Se KOCK, a. st. I, 90 f., 206 f.

[3] Se vidare RYDQVIST, a. st. II, 406.

af de svaga verberna af typen isl. *temr* (till *temia*), alltså t. e. *stiger, bjuder, brinner, kommer, äter, tager, håller*, resp. *tämjer, döljer, kväfver* osv., motsvarande isl. *stigr, býþr* osv. Då således språkets oftast använda presensformer på *-er* ljudlagsenligt ha akut, så har i analogi med dessa de öfriga, nämligen de af typerna isl. *dømer* och *løper*, utbytt sin ljudlagsenliga grav mot akut, t. e. *dömer, känner*, resp. *låder, köper* (forngutniskt *kaupir*). Men detta har åtminstone i västra Sverge skett ganska sent, ty enligt Hof brukades grav ännu på hans tid, ja enligt Weste användes den alternativt, ehuru mindre ofta än akut, ännu i början af 1800-talet, liksom den än i denna dag finnes, åtminstone alternativt, kvar i åtskilliga dialekter, såsom västgötamål, härjedalska (i öfverensstämmelse med förhållandet i Norges dialekter) och Skytts-målet i Skåne [1].

På inflytande från dessa indikativformer på *-er* beror det väl, att den i arkaiserande stil ännu någon gång använda plurala imperativen på *-er* numera — men ännu icke på Boivies tid (1834) — har akut så godt som undantagslöst hos verber med presens på *-er*, t. e. *tager, äter, gifver, säger, säljer*, men endast alternativt [2] hos sådana, som ha presens på *-ar*, t. e. *klap'per, äls'ker*, hvilken sednare omständighet ju högeligen styrker den föreslagna förklaringen [3].

På inflytande från presensformerna på *-er* beror också den vacklan mellan akut och grav, som råder i motsvarande passivformer på *-es*. *Döm'es, kö'pes* o. d., som motsvara fsv. *dømis, køpis* osv., ha naturligtvis från början haft grav, under det att *ta'ges, gi'fves, krä'fves* o. d., som utgöra ombildningar af fsv. *taks, gifs, kræfs* osv. efter de aktiva formerna på *-er*, däremot haft akut. Genom ömsesidig påverkan har emellertid inom båda grupperna vacklan uppstått [4].

---

[1] Se BECKMAN i Arkiv f. nord. filol. XI, 233; KOCK, a. st., I, 92 ff.

[2] Enligt LYTTKENS-WULFF, a. st. II, 66 till och med aldrig.

[3] Se KOCK, a. st. I, 98 f., II, 408.

[4] Se KOCK, a. st. I, 97, II, 408.

h) Oböjliga ord på *-r* såsom *söder, öster, sönder, heller* o. d., motsvarande isl. *suþr, austr* osv.

4. Superlativer på *-rst* (fsv. *-erst-*, men forngutniskt ännu *-rst-*), alla dock vacklande, nämligen *ef'terst, in'nerst, ne'derst, yp'perst* (kanske väsentligen lån från lågtyskan, dock redan i fornsvensk tid), *yt'terst, ö'fverst* (fgutn. *yfrst*) och de i fornsvenskan ännu icke uppvisade *ba'kerst, bor'terst, hi'terst, mel'lerst, mid'terst, un'derst*, af hvilka sednare väl åtskilliga äro — i likhet med det hvardagliga »inte det *bit'tersta*» — efterbildningar efter de förra, ursprungligare bildningarna. Det alternativa uttalet med grav förklaras däraf, att dessa fornsvenska superlativer hade biformer på *-arst-* (*æptarst-, innarst-* osv.; jfr isl. *innarst* o. d. såsom adverb), hvilka naturligtvis hade grav och i nysvenskan borde heta *ef'tarst* osv.[1]

B. Ord, som oftast eller åtminstone mycket ofta i det sammanhängande talet fungera som upptakt eller på annat sätt stå trycksvaga (såsom t. e. en vokativ efter en imperativ), anta i sin lexikaliska form mer eller mindre konstant akut, äfven om de förr ägt grav[2]. Skälet härtill är uppenbarligen, att det för den grava taktformen ju särskildt karakteristiska bitrycket försvinner eller åtminstone väsentligt reduceras vid ordets användning som upptakt, hvarefter dennas upphöjande till självständig takt naturligtvis icke kan leda till förstärkande af andra bitryck än dem som redan i upptakten finnas till. När t. e. prepositionen *under*, som ursprungligen måste ha haft grav taktform af typen 31 (se ofvan s. 209), i sådana fall som »*under* jo'rden (å'ret» osv. i oändlighet) reducerats till 10, så kan detta uttal, när det med tiden lägges till grund för ordets lexikaliska uttal med uttrangande af det ursprungliga, ej gärna komma att förstärkas till annat än 30, dvs. akut taktform (se ofvan s. 207). Sådana fall äro t. e.:

---

[1] Se Noreen, *Altschwed. grammatik* § 466, 3 och § 469, särskildt s. 361 f. Annorlunda, men icke öfvertygande Kock, a. st. I, 100 f., 113 f., *Accentuierung*, s. 47 f.

[2] Jfr Kock, a. st., I, 105 f., II, 130 f.

1. Prepositionerna *under*, *öfver* och de mellan akut och grav vacklande *ef'ter* [1], *ge'nom* (som stödes af *ige'nom*, med akut enligt II ofvan), *mel'lan* (sällan med akut; jfr *emel'lan* s. 235).

2. Några andra oböjliga ord, som dock samtliga vackla: *al'lra*, *bå'de*, *des'to*, *hu'ru*, *hvar'ken*.

3. Några, dock vacklande, titlar såsom *löj'tnant*, *dok'tor*, *rek'tor* osv. på *-or*.

4. Släktskapsorden — alla vacklande — *far'bror*, *fas'ter*, *mor'bror*, *mos'ter*, *sys'ter*.

5. En mängd dop- eller andra förnamn (af hvilka dock många kunna ha sin akut på grund af sin utländska börd, se nedan s. 273 ff.; jfr ock s. 262 och 266), t. e. *Birger* (jarl [2]; jfr däremot det etymologiskt identiska *Bör'je*), *Egil* (Skallagrimsson), *Egron* (Lundgren), *Einar* (Tambaskälfver), *Jesper* (Swedberg), *Niklas*, *Ragnar* (lodbrok), *Sixten*, *Viktor* (Emanuel) och vacklande *A'dolf* (Fredrik), *Ar'vid* (Horn), *E'lin*, *E'rik* (segersäll; jfr dialekternas *Jär'ker* och *E'rs-son*), *Hel'ga* (den fagra), *Ing'rid*, *I'var* (benlös), *Ja'kob* (Ärlig), *Kris'tian* (tyrann), *Nan'na*, *O'lof* (skötkonung; jfr *O'ls-son*), *Ot'tar* (vändelkråka), *Ot'to* (den store), *Rag'nhild*, *Si'grid* (storråda) och *Si'ri* (Brahe; enligt Lyttkens-Wulff dock *Si'ri*), *Si'gurd* (Ring), *Sty'rbjörn* (starke), *Tors'ten* (Vikingson), *Va'lborg*, *Yng'var* (harra).

C. Ord, som tillfälligtvis ha första stafvelsen öfverstark (se ofvan s. 189), visa en tydlig tendens att utbyta grav — därest de i sin lexikaliska form ha denna intensitetsform — mot akut. Detta är ju helt naturligt, eftersom öfverstyrkan nödvändigtvis måste leda till, att det följande bitrycket både relativt och absolut väsentligen reduceras, ja försvinner. Som öfverstyrka ju öfverhufvud endast undantagsvis tillgripes, rubbar den endast ytterst sällan ett ords

---

[1] Jfr däremot det konstanta *fö're*, beroende därpå att detta endast sällan fungerar som upptakt.

[2] Jag anför inom parentes något af de ord, framför hvilka det ifrågavarande förnamnet särskildt ofta uppträder såsom upptakt.

lexikaliska betoning. Då så skett med *pocker* (för *poc'ker* och ännu äldre *pokor*)[1] samt alternativt *tusan* (där ändelsen *-an* i motsats mot *-en* i *tu'sen* — hvarom se s. 267 nedan — hänvisar på ursprunglig grav), *stilla* och *undan*, beror detta nog icke uteslutande på dessa ords användning som svordomar, resp. lystringsord med ty åtföljande öfverstyrka, utan på andra bidragande omständigheter såsom inflytande från de så talrika orden på *-er* med akut (se ofvan s. 244 ff.) eller föregående upptakt (se ofvan s. 231 och 233), t. e. i sådana fall som »hvad *pocker* vill det säga?», för *tusan!*», »stå *stilla*», »gå *undan*» o. d.

Bland ord, som däremot blott i ett visst sammanhang eller under speciella förhållanden utbyta sin lexikaliska grav mot akut, kunna särskildt framhållas: utropet *himmel!*, svordomen *djäflar!*, lystringsordet *sakta!*, snäsorna *prata!* och det vulgära *inte!*, emfatiska uttryck såsom »*mycket* mycket bättre», »en *liten* liten gosse» o. d., »*stackars* min lilla pys!» och i allmänhet vokativer (se V, 117 f.), t. e. *pap'pa*, *mam'ma*, i synnerhet vid utbrott af förvåning. I vissa dialekter är detta sistnämnda fall strängt bundet af regel, så att det norrländska Degerfors-målet skiljer på vokativen *An'na* och nominativen (se V, 184) *An'na* o. d.[2], liksom i vissa trakter af Dalarna man, efter hvad jag själf iakttagit, skiljer mellan vok. *kul'la* och nom. *kul'la*[3]. Något härmed likartadt är det i Norrland,

---

[1] Se Kock, a. st. I, 83.

[2] Se Åström i Sv. landsm. XIII, 2, s. 22.

[3] Om motsvarande företeelse i den östslesvigska Sundeved-dialekten se N. Andersen i Dania IV, 69. Jfr ock den grekiska motsättningen nom. *patē'r* : vok. *pa'ter*, där dock accentolikheten helt eller åtminstone öfvervägande afser tonalitetsförhållandena (se Noreen, Spridda studier II, 39 f.). I detta sammanhang må ock erinras om, huruledes den norska Solør-dialekten i konamn genomgående har akut, hvilket A. B. Larsen, *Lydlæren i den solørske Dialekt*, s. 45, vill förklara på det för mig ofattliga sättet, att »det kælende forhold til dyrene psykisk stiller deres navne nær i klasse med fremmedordene», under det att det synes mig uppenbart, att saken beror därpå, att dessa namn alldeles öfvervägande användas som vokativer.

äfven i bildade personers tal, förekommande förhållandet, att tvåstafviga imperativer (i synnerhet sådana, hvilkas rotstafvelse ursprungligen varit kort) ha akut i motsättning mot infinitiverna med grav, t. e. *öp'pna* : *öp'pna* (i dialekten *öppen*), *ga'pa* : *ga'pa* osv.[1]

D. Ordfogning eller däraf uppkommet (sammansatt eller numera till enkelt öfvergånget) ord, hvars första led i sin lexikaliska form har akut. Jag skiljer på följande fall:

1. Nutida ordfogningar och gruppord, t. e. med första leden enstafvig: *spring Jöns!*, *kom Kristin!*, *gå inte!*, *du Per!*, det *går nog*, *går du Jöns?*, *vet du det?*, jag *såg dem*, hon *tog honom*, *far min*, har pengar *på sig*, någonting att *stå på;* med första leden tvåstafvig: *kommer du Sven?*, *köper du honom?*, *vännen lilla;* med första leden trestafvig: hon *betalade mig*, något att ha *böckerna i* osv.

Undantag från denna regel, så att fonemet i fråga uttalas med grav, äro — frånsett vissa, i synnerhet norrländska dialekter[2] — sällsynta och ha gärna dels en dialektal anstrykning, dels en tendens att öfvergå till eller åtminstone att uppfattas såsom sammansatta ord, detta beroende på att de flesta sammansatta ord ha grav. Af dessa undantag äro emellertid åtskilliga djupast sedt endast skenbara, beroende på att första leden kan i sin lexikaliska form alternativt ha grav, och det är då denna form, som ligger till grund för den ifrågavarande ordfogningens skenbart oregelbundna intensitetsform, t. e. *fa'n tro* det, han *la' sej*, hva *sa' han? ja' ja, nå' nå, jo' jo, hm' hm* (jfr ofvan s. 202). Andra, verkliga, undantag bero stundom på analogi, såsom då man i *ett'-*, *två'-*, *tre'-*, *fem'-*, *sex'-*, *sju'-*, *tolf-tiden* infört grav efter *fyra-*, *åtta-*, *nie-*, *tie-*, *elfva-tiden* (under det att *half-ett-tiden* osv. ofta behåller akut, säkerligen på grund af upptakten). Men oftast bero

[1] Se LINDGREN i Sv. landsm. XII, 1, s. 15 f.

[2] Se t. ex. LYTTKENS-WULFF, a. st. II, 24 f.; LINDGREN, a. st., s. 28 f.

undantagen på att första leden ursprungligen fungerat som upptakt och först genom en accentförskjutning kommit att öfverta hufvudtrycket, ett fall som ljudlagsenligt kräfver grav (se nedan § 52, III, A), såsom t. e. *ja' män* jämte ursprungligare *ja (ja) män', ja' vars* af *ja bevars', hva'r sin* (jfr *hvaran'n, hvaran'dra*), *ö'fver*[1] *måttan* (jfr *öfver hö'fvan*), *bol'l stå* af *boll, stå'!* (namn på en lek), *bra' nog* (ännu vanligen *bra no'g*), *An'n-Charlott, Liss' Olof, La'rs Emil* (vanligen *Lars E'mil*), *Nil's Gustaf* (vanligen *Nils Gus'taf*) o. d., för att ej tala om rent dialektala uttryck såsom de medelpadska *stå' brud, hal'f tolf, hå'rdt bröd,* det västerbottniska *gå' på* o. d., erinrande om den östländska norskans ymniga bruk af grav i sådana fall som »han *se'r ut* som en neger» o. d. (jfr ofvan s. 209).

2. Sammansatta ord (frånsedt gruppord, se 1 ofvan), uppkomna i historisk tid af äldre ordfogningar[2]. Då emellertid af grunder, som nedan framställas, de flesta sammansatta ord i nysvenskan ljudlagsenligt ha grav, så har dessas associerande inflytande varit så starkt, att i förevarande fall de på analogibildning beroende undantagen äro flere än de ljudlagsenliga fallen med akut. Ja, det torde väl knappast finnas ett enda hithörande ord, som icke åtminstone alternativt kan i riksspråket — hvilket just i fråga om de båda taktformerna (akut och grav) mindre än på någon annan punkt inom språklifvet sammanarbetat de dialektiska differenserna till en enhet — använda grav vid sidan av akut. Härtill kommer en hop blott skenbara undantag, såsom då första leden fordom haft grav, icke — såsom från nysvensk synpunkt kan förefalla — akut, eller då den en gång utgjort upptakt, icke såsom nu börjar takten, i hvilka båda fall det sammansatta ordet ljudlagsenligt skall ha grav (se nedan § 52, III, B, resp. A).

I fråga om den sålunda härvidlag rådande ytterliga

[1] Här kan dock grav vara ursprunglig, se ofvan s. 249 under B, 1.
[2] Exempel i massa hos Kock, a. st. II, 90 ff.; Lyttkens-Wulff, a. st. II, 74 ff.; Lindgren, a. st., s. 23 ff.

vacklan är i sin allmänhet att märka: dels att södra och västra samt i viss mån äfven norra Sverge äro de trakter, som mest gynna den akuta taktformen, under det att däremot Mälarprovinserna, Östergötland och Småland afgjordt favorisera den grava, som därför också på grund af dessa trakters dominerande inflytande på riksspråket är inom detsamma stadd i ständigt tilltagande; dels att den ljudlagsenliga akuten naturligtvis bäst bibehåller sig i mycket brukade ord, minst däremot i sällsynta eller mera tillfälligtvis bildade.

För öfversiktlighetens skull grupperar jag de exempel, jag ur det vidlyftiga materialet utväljer och som öfvervägande ange mitt, stundom kanske rätt individuella, uttal af riksspråket, efter första ledens beskaffenhet på följande sätt:

a) Genitiv + substantiv, t. e. med första leden enstafvig: *arfstvist, bergsbo, bordsbön, brukspatron, dagspenning, -ljus, Dalsland* (jfr det sällsynta *El'dslandet*), *domsrätt, dödsfara, edsformulär* [1], *fredstid, gudstjänst, gårdsfogde, hafsluft, hårsmån, krigsmakt, kungsväg* (men naturligtvis *ko'nungsman*), *köksspis, landsväg, lifstid, -kraft, -medel, länsman, manstukt, morsgris* (men *bro'rslott* af *bro'derslott*, således tidigare bildadt än *morsgris*, som utgår ej från *moder*, utan från *mor*), *munsbit, målsman, namnsdag, nålsöga, själslif, skogshushållning, slagskämpe, -mål, slottsbacken, stiftsstad, svärdsorden, tingshus, tisdag* och likaså *onsdag* (jfr *O'den*) och *torsdag* samt i analogi med dessa äfven *lördag, söndag* och *måndag* (trots fsv. *loghor-, synno-* och *mana-dagher* med grav — såsom nysv. *gif'ter-mål, kyr'ko-gård, an'de-dräkt* o. d. — dock redan i fornsvensk tid utbytt mot akut, såsom framgår af de yngre, synkoperade formerna *syndagh, mandagh*), hvilka tre sistnämnda veckodagsnamn i Burträsk-målet ännu bevara sin grav i mot-

---

[1] Men *e'dsöre*, ty första leden är här icke *eds-*, utan *ed-* liksom i *edsvuren* (jfr ock ty. *eidschwur*).

sättning mot de öfriga[1]; vidare sådana familjenamn som *Bengtsson, Ersson* (jfr däremot *E'rikson*), *Jönsson* (jfr *Jo'hansson* och *Ja'nsson* af det dialektala *Ja'n*), *Karlsson, Larsson, Nilsson, Olsson* (jfr *O'lofsson*), *Persson, Svensson*[2], marknadsnamn såsom *Lars-, Ols-, Persmässan* (jfr däremot *Dis'tingen* af fsv. *disa þing* och *Fas'tingen* af ett fsv. *fasto þing*), ortnamn såsom *Edsvalla, Hallsberg, Karlstad* (om detta egentligen är ett *Karlsstad*), *Kungsängen, Torsby, Visby, Vretstorp*. Äfven sådana fall som *godståg, -ägare, skjutshåll, -karl* höra historiskt-etymologiskt sedt hit, enär deras första led ursprungligen varit genitiver. Undantag bero såsom ofvan framhållits på analogi eller skedd accentflyttning, t. e. *kväll'svard* (efter *af'tonvard*), *dag'sverke, el'dsvåda* o. d. *Rät'tslös* och *vå'rdslös* äro sena ombildningar af fsv. *rætløs* och *varþløs*.

Exempel med första leden tvåstafvig: *Bellmans-litteratur, björnbärssylt, brödrafolk* (jfr *bro'derfolk*), *enmanssäng, femkortskille, hedersman, Hinnersmässan* (af det dialektala *Hindrik* 'Henrik'), *husmanskost, hvardagsdräkt, körsbärsblom, landtbruksskola, middagstid, nyårsönskan, ordenshemlighet, rödlökssmak, sjuskinnsgröt, söndagsjägare, trädgårdsmästare, tvifvelsmål, ungkarlsboning;* vidare familjenamn såsom *Magnusson, Pettersson* osv. efter *Mag'nus* osv. (jfr *An'dersson, Gus'tafsson* osv. efter *An'ders* osv.).

Exempel med första leden trestafvig: *fädernesland, purjolökslukt, sexstyfversknäck, Södermanland* (jämte hvardagligt *Sörmland*); med första leden fyrstafvig: *bergsvetenskapsakademi, stabsofficersfullmakt* o. d. Emellertid kan man lätt iaktta, att ju längre hithörande ord äro, desto lättare anta de grav, hvadan exempel på akut i ord med mer än tvåstafvig första led redan äro i det hela rätt sällsynta.

---

[1] Likaså i den norska Tönset-dialekten *söndag* och *måndag*, nordanfjälls *lördag*, se A. B. Larsen, a. st., s. 42.

[2] Jfr Kock, a. st. II, 485. Annorlunda, men otillfredsställande Beckman i Sv. landsm. XIII, 3, s. 30.

b) Adjektiv + substantiv, t. e. *allting* (och äfven *allsköns*, emedan ursprungligen *alls köns*, dvs. 'af allt slag'), *blindbock, blåbär, endels, hvardag, middag, -natt, Nyköping, rödbeta* (hvaremot *rö'dbeta* väl väsentligen beror på det äldre uttal *rödbe'la*, som ännu brukas åtminstone i Värmland), *rödlök* (jfr hurusom det ovanligare *hvitlök* helst — och äfven i mitt uttal — har grav), *Småland, ungkarl* (ursprungligen dock lånord); med första leden tvåstafvig t. e. *ungersven*.

De här synnerligen talrika — om ock ofta endast skenbara — undantagen bero till stor del därpå, att den nuvarande helstarka stafvelsen fordom utgjort upptakt, t. e. i *fettisdag, långfredag, skärtorsdag* (ännu hos Weste *fetti'sdag* osv. [1]), *högtid* (hos Regnér *högti'd* [2]), *alltid, högfärd, styfmor* (hos Lucidor *allti'd* osv. [3]), *spåman* (fsv. *spaman'* [4]); väl äfven i *godbit* (jfr *god man', god da'g, god nat't* osv.) och kanske *midsommar* (jfr Burträsk-målets *me'dag* af äldre *mida'g* och ursprungligt *midda'g* [5]). På analogi bero väl t. e. *grönkål, surstek* (båda med akut i det skånska Skytts-målet) och kanske *dödsjö, sötost* m. m.

c) Oböjligt ord + preteriti-particip af separabelt sammansatt (se VII, 25) verb, sällan annat particip eller adjektiv, t. e. *afklädd, afsigkommen, bortbjuden, framåtlutad, försigkommen, hemkommen, hitrest, inåtvänd, ombildad, sönderslagen, uppsluppen, uppåtvänd* till *kläda af* osv.; *uppåtsträfvande* till *sträfva uppåt; uppledsen, utfattig, utledsen*. Ett undantag som *välkommen* beror på det äldre och ännu rätt vanliga uttalet *välkom'men*.

Jämför, hurusom de mera tillfälligt bildade infinitiverna af typen *a'fkläda, sön'derslå* o. d. (i stället för de vanliga

[1] Kock, a. st. II, 213.
[2] Kock, a. st. II, 92.
[3] Kock, a. st. II, 269.
[4] Kock, a. st. II, 357.
[5] Se Lindgren, a. st., s. 40.

kläda a'f, slå sön'der osv.) vanligen ha grav liksom ock presens-participierna af dylika verber, t. e. *kring'resande, up'pstående* (kragar) o. d. till *resa kring', stå up'p* osv. Likaså ha preteriti-participier af inseparabelt sammansatta verber — i motsats till de ofvan anförda bildningarna af separabla sammansättningar — normalt grav, hvilket väl beror på att de inseparabla verbalsammansättningarna ursprungligen, såsom ännu i tyskan, haft hufvudtrycket på verbets rotstafvelse, alltså på andra sammansättningsleden. Häraf förklaras då motsatsförhållandet mellan t. e. *in'lagd* (förtjänst) till *in'lägga* och *in'lagd* (sill) till *lägga in'*; jfr vidare *up'ptäckt* till *upptäcka*: *up'psatt* till *sätta upp, up'pburen* (inkomst): *up'pburen* (konstnär), *om'huldad* : *om'lindad, å'lagd* (plikt): *på'lagd* (kalf), *ut'tolkad* : *ut'torkad* osv. [1]

d) Öfriga fall, t. e. *akterut, alltså, endera* (jfr *bäg'gedera*), *förut* (i motsats mot *akterut;* jfr *fö'rut* 'dessförinnan', beroende, på äldre och ännu alternativt brukligt *föru't*), *hejsan, hittills, hvardera, numera, också, sexmän, -styfver* (men de moderna *et't-, två'-, fem'öring* — ja *tjugefem'öring* trots upptakten — med grav liksom *ti'eöring*, under det att *fem'tiöring* förblir regelbundet och *en-, tvåkrona* i mitt språkbruk vackla, ehuru *fem'krona* följer *ti'ekrona*), *sicksack, utför, utåt.* Undantag såsom *ba'kom, han'dfull, i'föl, i'kalf* (dessa båda kanske väsentligen dialektala), *rät'tfram* bero på äldre och delvis ännu alternativt förekommande uttal *bakom'* osv.

3. Enkla ord, uppkomna i historisk tid af äldre ordfogningar eller från sådana utgångna sammansatta ord, t. e. *Sverge* (ursprungligen *Swea rike*, hvaraf *Swerike, Swærike, Swærighe*, hvars uttal med akut framgår af synkoperingen till *Swærghe*), de vacklande *hu'rdan* (jfr *hu'rudan*), *hvil'ken* (fsv. *hwilikin*), *sådan* och de dialektala *håcken* (fsv. *holikin*), *tåcken* (fsv. *þolikin;* jfr däremot *dy'lik* af fsv. *þyliker*, uttaladt

[1] Dock använder jag mot regeln *u'tsedd* (till riksdagsman), *u'tsatt* (för olyckor) och väl ännu ett och annat fall.

med upptakt liksom *dyme'delst, desslîkes* o. d.). Hit för jag ock de numera knappast längre såsom sammansättningar kända *tretti, femti, sexti, sjutti* (fsv. *þrætighi* osv.), från hvilka akuten analogiskt öfverförts till *fyrti* och *åtti* (fsv. *fyratighi*, resp. *attatighi*) [1] vid sidan af de ännu någon gång använda arkaiserande *fy'ratio* och *åt'tatio*. Men det viktigaste och talrikast representerade af de hithörande fallen utgöra med slutartikel försedda former af sådana substantiver som i obestämd form ha akut, t. e. *and-en* (jfr *an'de-n*), *tak-et* (jfr *rîke-t*), *händer-na* (jfr *vän'ner-na*) osv., uppkomna af ursprungliga ordfogningar — ännu i äldsta isländskan fullt tydligt skönjbara såsom sådana — af samma art som tyskans *der könig*, franskans *le roi* 'konung-en' o. d.

Då *an'tingen* (fsv. *annatwiggia*, senare *antwiggia*, således väl uttaladt med akut) äfven förekommer med grav, så beror väl detta därpå, att första leden i fornsvensk tid sannolikt alternativt kunde stå som upptakt (fsv. *annatwæg'gia* af ursprungligt *annat twæggia* 'ett af två'); se § 52, III, A.

E. Sammansatt — eller däraf uppkommet enkelt — **ord, som såsom sådant ärfts med akut taktform från förhistorisk tid eller i senare tid bildats efter mönstret af dylik äldre sammansättning.** Frågar man sig, hvilka förutsättningarna för denna sålunda redan fornsvenska sammansättningstyp voro, så synes svaret böra bli: att första leden sedan gammalt uppbar hufvudtrycket och tagen såsom särskildt ord ägde akut taktform [2]. Alltså är väl yttersta

[1] Jfr dock Kock, *Accentuierung*, s. 52, 60 och 147, rörande möjligheten af gammal akut i *fyrti, åtti* (och *nitti*).

[2] Denna förklaring är samtidigt framställd af mig och Lindgren i Sv. landsm. XII, 1, s. 39 (1890) och i allt väsentligt accepterad af Kock, Arkiv f. nord. fil. VII, 357 (1891) och *Die alt- und neuschw. accentuierung*, s. 54, 143, 248. Oväsentlig i detta sammanhang är nämligen den skillnaden oss emellan, att Kock anser akuten »sich ausgebildet haben» på grund af att orden synkoperats (t. e. fsv. *hundraþ* 'hundra' af ett äldre *hundaraþa*), under det att jag anser synkopen ha inträdt på grund af att orden hade akut.

grunden till akuten här densamma som vid de ofvan under D anförda fallen, dvs. vi ha att förutsätta en urgammal ordfogning med akut hufvudtryck å första beståndsdelen. Skillnaden är blott den, att här ifrågavarande ordfogningar uppkommit i en så uråldrig tid och enligt ordbildnings- och ordfogningsprinciper så afvikande från de i senare tid gängse, att vi icke nu äro i stånd att till någon för oss klar ordfogningstyp återföra dessa numera såsom »starka sammansättningar» [1] eller stundom rentaf som enkla ord uppträdande ordfogningar, t. e. *allmoge*, fsv. *al-moghe*, som skarpt skiljer sig från det genomskinligt bildade *alder moghe*, 'hela massan', liksom isl. *brúþhlaup* 'bröllop' från *brúþar hlaup* 'brudens bortlöpande' eller det gotiska *heiwa-frauja* 'husbonde' från *baúrgs-waddjus* 'stads-mur'.

De här i ännu högre grad än ofvan under D, 2 massvis uppträdande undantagen, hvilka genom sin nuvarande obestridliga majoritet undanskymma den ursprungliga, ofvan uppställda, regeln, äro dels beroende på att inflytande från och analogisk ombildning efter sammansättningar med grav taktform här haft ännu längre tid på sig för att verka och segra, dels endast skenbara, i det att massor af sammansättningar, som nu tyckas böra falla under förevarande regel, ursprungligen icke hört hit, enär de fordom antingen haft hufvudtrycket placeradt på andra sammansättningsleden eller ock ägt grav taktform i sin första led, tagen såsom särskildt ord.

I det följande ordnar jag de hithörande exemplen [2] i väsentlig öfverensstämmelse med den ofvan under D följda indelningen, alltså:

1. Nuvarande sammansättningar:

a) Första leden flerstafvig, ett förhållande som emellertid mycket ofta är oursprungligt, i det att ifrågavarande

---

[1] Se om detta begrepp VII, 20 ff.

[2] Sådana anföras i mängd hos KOCK, *Språkhist. unders. om sv. akcent* II, 93, 95 ff.; LYTTKENS-WULFF, a. st. II, 75 ff.; LINDGREN, a. st., s. 34 ff.

led, som i de flesta fall ändas på *-el*, *-en* eller *-er*, i från fornsvensk tid ärfda fall ofta fordom var enstafvig (jfr fsv. *hasl*, *vatn*, isl. *fagr* o. d. med nysv. *hassel-*, *vatten-*, *fager-* osv.) och sålunda då hörde till fallet b nedan.

Då här ifrågavarande sammansättningar, jämförda med nästa grupp (se nedan under b), i jämförelsevis stort antal åtminstone alternativt följa regeln, så beror detta hufvudsakligen därpå, att flertalet af dem utgöres af unga bildningar, som antingen ännu stå i ett mycket innerligt associationsförhållande till sina primära inhemska beståndsdelar eller, och detta ännu oftare, äro mer eller mindre att betrakta som lånord, dvs. de äro, om också icke direkt lånade utifrån [1], så dock blott ett slags försvenskningar af utländska förebilder, hvilka sednare lätt skönjas och icke minst i fråga om accentueringen — som närmast påminner om vår akut — utgjort och delvis ännu i denna dag utgöra mönster, något som särskildt gäller t. e. industriella o. a. dylika termer. Sådana halfutländska ord äro t. e. *akterdäck*, *-städerska*, *bibelspråk*, *Falsterbo* (trots sydsvenskt *Falsterbo'*), *febersjuk*, *finkelolja*, *frökentitel*, *genusväxling*, *gyllenläder*, *klöfverspel* (jfr *klö'fverknekt* af och jämte *klöfverknek't*), *-vall*, *lagerbär* [2], *myrtenkrona*, *nejlikblom*, *sekelgammal*, *sidentyg*, *-svans*, *svafvelsticka*, *säterjänta* (väsentligen direkt lån från norskan), *ångestsvett*, så godt som alla stående under tyskt inflytande. Rent svenska äro däremot t. e. *oxelbär* [2], *tusental*, *vapengny*, *åkerbär* [2] och några till, hvaribland särskildt är att märka en mängd familjenamn [3] såsom *Apelberg*, *Fagerberg*, *Fogelgren*, *Hasselberg*, *Leijonmarck*, *Segerdahl*, *Sätherberg*, *Söderman*, *Vesterlund*, *Wettermark*, *Östergren* (men påfallande

---

[1] Om sådana omedelbara lån se nedan under G, s. 272 ff.

[2] Kocks uppgift (a. st. II, 95), att bärnamn som äro »trestafviga (*åkerbär* etc.) erhålla blott akc. 2», är alltså ej riktig. Jag känner utom *la'gerbär*, *ox'elbär* och *å'kerbär* äfven *stic'kelbär* och *få'gelbär*.

[3] Om skälen till våra familjenamns förkärlek (i jämförelse med andra ordklasser) för akut se nedanunder b, *a*.

nog *Sil'fversköld, -svärd* osv.). Men de ojämförligt flesta af de rent inhemska orden ha — icke såsom de nyssnämnda blott alternativt, utan uteslutande — grav, t. e. *fjäderfä, vattenglas, fågellim* trots *fjä'der* osv. Emellertid äro nog de flesta af dessa undantag blott skenbara, i det att första leden redan i fornsvensk tid ägt grav. Så t. e. i *has'selnöt, soc'kenbud* (trots *has'sel, soc'ken*), som utgå från fsv. *hasla-nut, sokna-buþ*, eller i *un'derkjol, ö'fverherre* (trots *un'der, ö'fver*) af äldre *un'der, ö'fver* (se ofvan B, 1, s. 249 och jfr isl. *under, yfer*) eller i *vat'tensot* (trots *vat'ten*), ombildadt af äldre *vat'tusot*. Såsom exempel på undantag, beroende på analogi, må särskildt anföras *fosterbarn, -bror, -bygd, -dotter, -far, -föräldrar, -jord, -land, -mor, -son, -syskon, -syster*, som nu ej längre associeras med *fos'ter*, utan med *fos'tra*, och därför antagit dettas grav. Efter dessa så talrika och till största delen mycket vanliga ord på *fos'ter-* ha sedan äfven de få och mindre vanliga, som ännu i betydelse påminna om *fos'ter*, antagit grav, t. e. *fos'terfördrifning, -läge*.

b) Första leden enstafvig. De ljudlagsenliga exemplen med akut äro här, i förhållande till den ifrågakommande stora mängden af ord, jämförelsevis få och för resten äfven dessa — liksom de ofvan under a anförda — nästan alla vacklande på samma sätt som ofvan under D, 2 (s. 252 f.) angifvits. De uppträda förnämligast inom ordklasser, som på grund af sin betydelse eller andra omständigheter varit jämförelsevis isolerade och sålunda föga utsatta för analogiinflytande från — den med grav försedda — majoriteten af våra sammansatta ord. Jag uppdelar för öfversiktlighetens skull exemplen i följande smärre grupper:

α) Familjenamn torde konsekvent uppträda med akut i nordsvenska dialekter och af dessa färgadt riksspråk samt inom mellersta Sverge åtminstone i Värmland. Särskildt konsekvent

följa regeln de så ytterst talrika tvåstafviga namnen på [1] *-berg, -blad, -blom, -bom, -borg, -bäck, -dal, -fors, -fält, -gren, -holm, -kvist, -lind, -lund, -löf, -man, -mark, -rot, -sten, -strand, -ström, -vall* (jfr V, 424 ff.), t. e. *Rydberg* (jfr däremot *Ru'neberg*), *Lindblad* (: *E'keblad*), *Lindblom* (: *E'keblom*), *Strömbom* [2] (: *Tö'rnebohm*), *Hagborg* [3] (: *Lil'jeborg*), *Stenbäck* (: *Ru'debeck*), *Lidfors* (: *Lil'jefors*), *Anfält* (: *Lil'jefelt*), *Lindgren* (: *Lin'degren*, men dock *Björ'ke-*, *Ham'margren* m. fl.), *Strinnholm* (: *Lil'jeholm*), *Almkvist* (: *Lin'deqvist*), *Barcklind* [4] (: *Ham'marlind*), *Nordlund* (: *Ham'marlund*, men dock *As'ke-*, *As'pe-*, *Björ'ke-*, *E'kelund* m. fl.), *Almlöf* (: *E'kelöf*, men dock *As'kelöf*), *Ödman* (: *E'neman*), *Örnmark* (: *Lil'jemark*), *Bergrot* (: *E'neroth*, men dock *E'keroth*), *Malmsten* (: *Ham'marsten*), *Bergstrand* (: *Ham'marstrand*), *Lundström* (: *E'neström*), *Lindvall* (: *Lin'devall*). Mäktigt bidragande orsaker till akutens stora frekvens i dessa namn liksom i våra familjenamn öfverhufvud äro dels den omständigheten, att de så ofta föregås af ett upptakt bildande förnamn (jfr ofvan s. 231 ff.), dels och i än högre grad det förhållandet, att en så stor procent af våra familjenamn bero på import från Tyskland, såsom t. e. de så talrikt representerade typerna på *-bom, -feldt, -stedt* (se V, 433) samt *-bach, -baum, -dorff, -heim, -hoff, -holtz, -stein* m. fl. (se V, 440 ff.), delvis äfven de på *-berg, -borg, -mann, -marck* o. a.

Sällsyntare typer ha vanligen grav, t. e. *Björnklo, -ståhl, Lindhult, -skog, -stam* (dock *E'kstam*), *Rehnstierna, Sjökrona, Stenhammar, Stålhandske, Ulfsparre, Wingård, Vinkrans* m. fl. Dock har man å andra sidan t. e. *Da'lsjö* (*Mal'msjö*), *Ber'gfalk* o. a.

β) Dopnamn ha ofta i öfverensstämmelse med regeln

---

[1] Jag frånser här de mer eller mindre »dekorativa» stafningsvarianterna.

[2] Och i analogi med dylika namn *dum'bom*.

[3] Dock *Malm'borg*

[4] Dock *No'rdlind*.

åtminstone alternativt akut, t. e. *Alf-, Svan-, Ulfhild, Dagny, Fridtjuv, Fridulf, Gullbrand* (jfr däremot *Hil'debrand*), *Holm-, Valfrid, Manfred, Tor-, Valborg,* (jfr *Fri'de-, Ing'eborg*). Men då detta kan förklaras dels af deras så vanliga förekomst såsom upptakt (se ofvan B, 5, s. 249), dels af mångas ursprungligen utländska börd (jfr nedan under G, s. 272 ff.), inlåter jag mig här icke på någon närmare redogörelse för desamma, helst som de äro mycket få, hvilka för nysvenskt språkmedvetande verkligen framstå såsom sammansatta. I den mån de mera genomskinligt bildade bland dem göra detta, visa de benägenhet att anta grav, t. e. *To'rbjörn* jämfördt med det etymologiskt identiska, men ogenomskinliga *Tor'bern*.

γ) Ortnamn stå närmare artnamnen, än personnamnen göra, och få därför större associationsmöjligheter. Följden däraf åter är, att de mindre ofta uppvisa den regelbundna akuten, som dock träffas t. e. i *Båstad* (förr *Båtstäde*), *Danmark, Linköping* (fsv. *Lingkøpunger*; i analogi härmed nu äfven *Fa'lköping* och *Jön'köping* trots fsv. *Falu-*, resp. *Iona-køpunger*), *Stockholm, Åbo, Åby, Åhus*[1] m. fl. Å andra sidan har jag grav i t. e. *Dalälfven, Halmstad, Uppsala, Växjö* (dvs. »väg-sjö»), *Ystad*[2] m. fl. Särskildt troget har akuten bevarats i hithörande namn på *-land*, t. e. *Gottland, Halland, Uppland, Åland, Öland* (fsv. *Gotland* osv.) och det unga *Lappland*; jfr däremot med ljudlagsenlig grav *Vär'mland*[3] af fsv. *Værmilland*

---

[1] Enligt Kock, a. st. II, 474 uttaladt med grav.

[2] Kock, a. st. II, 476, anser detta namn ha blott akut. Detta skånska uttal är att döma af det forndanska *Øystadhæ* (på 1100-talet) det ursprungliga.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff, a. st. II, 89, har detta ord »endast» [spärradt af förff. själfva] akut, ett uttal som dock icke torde kunna anträffas hos någon enda värmlänning. Hos dem som här använda akut beror den naturligtvis på analogi efter *Gottland* osv., liksom fallet möjligen är i det kanske allenarådande *Jäm'tland*, af fsv. *Iæmta-land* (jfr norskans *Jæmteland*). Emellertid är det sannolikt, att redan fsv. gen. pl. *iæmta* hade akut i likhet med isl. nom. pl. *iamtr* 'jämtar', som tillhörde samma deklination som *fǿtr* 'fötter' o. d.

(*Værmaland* m. m.). Denna konservatism har väl understödts af inflytandet från utländska ord (och lånord) på *-land*, hvilka väl äro den väsentliga anledningen till att ljudlagsenlig grav utbytts mot akut i ett sådant fall som *Ryssland*, af fsv. *Ryza land* (men redan på 1400-talet *Ryzland;* jfr ty. *Russland* och da. *Rusland*). På liknande sätt har af fsv. *Franka rike* blifvit *Fran'krike* i anslutning till ty. *Frankreich* och da. *Frankrig* (samt kanske i viss mån folknamnet *fran'ker*) [1].

Då emellertid de ojämförligt flesta af våra sammansatta ortnamn med första leden enstafvig och försedd med hufvudtrycket ha grav, så beror väl detta förhållande väsentligen icke på analogibildning efter ord med ljudlagsenlig grav, utan därpå att vi ha att göra med blott skenbara undantag från vår regel. Detta dels på så sätt, att första leden förr varit tvåstafvig (med grav), t. e. i *Strängnäs* af fsv. *Strængiænæs*, dels ock så — och detta ännu mycket oftare — att ordet fordom hört till den kanske allra talrikast representerade af alla våra ortnamnstyper, nämligen den som har andra leden försedd med huvudtryck, dvs. den för sammansatta ortnamn rentaf karaktäristiska typen *Karlber'g* (i motsats mot familjenamnstypen *Ka'rlberg*). Alltså, på samma sätt som vi nu ha *Sun'dsvall* jämte det säkerligen ursprungligare *Sundsval'l*, kan man ha fått *Up'psala* af ett *Uppsa'la*, som för icke länge sedan ännu någon gång visade sig i vers [2]. Att i alla händelser ortnamn mer än artnamn äro undandragna analogiens makt, synes af en sådan motsättning som *Dju'rgården*

---

[1] I betraktande häraf är det rätt påfallande, att vi ha grav i *Österrike* trots ty. *Oesterreich* (och trots sv. *ös'ter* !).

[2] T. e. hos Daniel Hwasser i rim med *betala*. Har möjligen denna betoning varit en och kanske den hufvudsakliga anledningen till det segare fasthållandet af stafningen med ett *p* i *Up(p)sala* än i andra sammansättningar med *upp-?* Samma anledning kunde då ock föreligga till den äfvenledes rätt segt bevarade stafningen *Upland* i stället för det numera väl vanligare *Uppland*. Ty äfven detta ord har en gång i tiden kunnat accentueras *Uplan'd;* så t. e. hos Lucidor (se Kock, a. st., II, 472).

som ortnamn, men *dju'rgården* 'gård med djur i'; hvarvid visserligen å andra sidan må märkas, att akuten hos ortnamn har ett stöd däri, att de så ofta förekomma försedda med upptakt, t. e. *från, i, på, till* o. d. (jfr ofvan s. 231 ff.).

δ) I öfriga fall är den ljudlagsenliga akuten jämförelsevis sällan bevarad. Det är härvid likgiltigt [1], huruvida den första leden ändas på vokal eller ej, hvaremot det spelar en stor roll, om sammansättningen är antingen af mera tillfällig art eller i fråga om beståndsdelarna fullt genomskinlig, i hvilka båda fall den ljudlagsenliga akuten vanligen är ersatt af grav i analogi med förhållandet hos hufvudmassan af våra sammansatta ord.

Exempel på hithörande fall med vokaliskt slutande första led äro: *du'skål*, men *du'bror, -syster; flå'buse*, men *flå'hacka; fri'bref, -handel, -kyrka, -murare, -märke, -tänkare* osv. i alla substantiver (utom *fri'sinne, -stad* och abstrakter af typerna *fri'gifning, -görelse, -modighet*), under det att grav härskar i alla andra fall såsom *fri'känna, -sinnad, -villig* o. d., hvilket synes tyda på tillvaron af ett ursprungligt förhållande motsvarande det tyska *u'rteil*, men *ertei'len* o. d.; *få'vitsk*, men *få'fäng* [2], *få'tal* osv.; *ko'bent, -gubbe, -mjölk, -vända* osv. utan undantag (ehuru naturligtvis många vackla, om också icke i mitt uttal [3]); *le'katt*; *lo'djur, -katt* osv., men *lo'garfvare, -sliten,; ny'år*, men annars alltid *ny'-*, t. e. i *nysilfver, -stafvare; rå'bock, -djur, -nock, -segel*, men *rå'barkad, -vara, -ämne; sko'horn, -rem, -skaf* osv., men dock *sko'don* (och *sko'-makare* af äldre *skoma'kare*); *spy'fluga*; *sy'maskin, -nål, -skrin* osv. utan undantag; *trädg'ård* (med ousprungligt och i

[1] Annorlunda Kock flerestädes, t. e. a. st. II, 151, Arkiv f. nord. fil. XIV, 218 f., *Accentuierung*, s. 146 och 161 f.

[2] Med grav på grund af ett äldre uttal *fåfäng'* (jfr Kock, a. st. II, 358, *Accentuierung*, s. 223).

[3] Jag erinrar ännu en gång om att det af mig i första rummet angifna uttalet alltid, så snart fråga är om taktformen, afser blott mitt individuella, men säkerligen för en viss del af vårt land rätt typiska, språkbruk.

uttalet sällan framträdande *d*), men *trä'dgren, -skola, -stam* osv. (samt alltid *trä'gård* 'gård af trä', *-karl, -sko* osv.). Någon gång är första ledens enstafvighet ursprunglig, i det att fornsvenska tvåstafviga former ligga till grund, t. e. *bro'hufvud, -kar* (fsv. *broakar*, där *broa* för *broar* är gen. sg. af *bro*, hvadan fallet ursprungligen hört till D, 2, a, se s. 253 f. ofvan) jämte *bro'byggnad, -lägga, -pengar, -vaktare*; *fre'dag* (fsv. *freadagher*) [1]. Men detta förhållande är här af ingen betydelse, enär fsv. former med hiatus sannolikt hade akut [2] och för öfrigt sådana former nästan alltid i sin tur voro från fsv. ståndpunkt oursprungliga, analogiskt tillkomna ombildningar af äldre enstafviga former [3].

Exempel, där första leden ej slutar på vokal, men sammansättningen icke desto mindre har akut, äro: *blan'kläder, -skinn, -smörja*, men *blan'kis, -lax, -skura, -vers; bläc'khorn* (väsentligen väl dock lån från lågty. *blackhorn*), men *bläc'kfisk, -flaska* osv. (jfr ock *blec'kdosa* osv. samt *äl'ghorn* o. d.); *bor'ggård*, men *bor'gmästare* osv.; *guf'far*, men *gum'mor* och

[1] Sådana fall som *ko'hud, sko'rem* kunna visserligen, såsom Kock, Arkiv f. nord. fil. XIV, 216 och *Accentuierung*, s. 60, 140, 149 antar, utgå från — uppkonstruerade — fsv. former som *koarhuþ* (det faktiskt anträffade är *korhud* och *koohudh*) och *skoarem* (faktiska äro *skoskaff, -sula* m. fl.; det af Kock anförda fno. *skuareim* saknas i Fritzners, Hertzbergs och Vigfussons ordböcker — som däremot ha *skóbroddr, -lauss, -leistr, -þuengr* m. m., m. m. — och har af mig ej kunnat uppspåras). Men det behöfver ej vara fallet, såsom framgår af de nyss citerade fsv. och fno. formerna med *koo-, sko-* och *skó-*; jfr särskildt fno. *kúleiga* jämte *kýrleiga*. *Trädgård* däremot kan icke, åtminstone ej i första hand, återföras på fsv. *treagarþer*, som måste ge ett *tre'gård* liksom fsv. *freadagher* gifvit *fre'dag*, hvarför också Kock (Arkiv XIV, 215) nödgas anta »påvärkan av det enkla *trä*». Utan det måste utgå från det redan i Upplandslagen förekommande *træ̆garþer* (fno. *trégarđr*), vare sig detta, enligt Hultmans i *Hälsingelagen* I, 19 framställda åsikt rörande en utveckling $\bar{e}a > \bar{e} > \bar{æ}$, uppkommit af ett förlitterärt *treagarþr* (icke att förblanda med det hos Lydekinus förekommande, enligt Hultmans åsikt naturligtvis analogibildade *treagar[þer]*) eller ej.

[2] Se Kock, Arkiv XIV, 215 ff.

[3] Se Hultman, *Hälsingelagen* I, 177 f.

gud'son; hu'sbehof, -förhör, -man, men *hu'sbonde, -djur, -jungfru* osv.; *li'fstycke*, men *li'fbälte, -rock* osv.; *maj'fest, -stång* (jfr *vå'rfest*); *ping'stafton, -dag, -lilja* osv. (af fsv. *pin'giz-*; jfr *pås'kafton, -dag* osv. af fsv. *pa'ska-*); *re'dgarn, -stol*, men *re'dlös; run'stycke*, men *run'dskrift* osv. (jfr ock *mun'stycke*); *skrids'ko*, men *skri'dfä* (som associerar sig med *skri'da*); *trång'-mål* (som väl i någon mån stödes af *slag'smål*), men *trång'-bodd* osv.; *tält'gata, -säng* osv. (delvis beroende på utländskt inflytande); *vi'nbär* (ursprungligen väl lånord, men nu i alla händelser stödt af *blå'bär* o. d.), men *vi'nberg, -glas* osv.

Men, som sagdt, flertalet hithörande sammansatta ord göra, i följd af analogiskt inflytande eller ock på grund af att de från början icke höra hit, undantag från den ljudlagsenliga regeln, t. e. med konstant grav *bokköp, femtal* (ännu hos Weste *fem'tal*), *gödkalf, kalfskinn*, vanligen *norrman* (i norskan ännu *no'rdman*), *skedblad* osv. i oändlighet.

2. Numera enkla ord:

De flesta hithörande exemplen utgöras af dopnamn (hvilka dock, därest de äro mera gängse, likaväl kunna ha akut enligt B, 5, s. 249 ofvan), t. e. *Bo'tvid* (men *Ar'vid*), *Bry'nolf, Gert'rud* (kanske väsentligen tyskt lånord), *Gul'lbrand, Gö'trik* (men *Gös'ta*, ehuru af *Göt-staf*), *Hal'var* (af *Hall-vardh*), *Hol'ger* (af *Holm-ger*), *Kris'ter* (af *Krist-iarn*), *Se'ved* (af *Sigh-vidh*), *Si'gvard, Six'ten* (af *Sigh-sten*), *Tor'bern* (men *To'rbjörn* liksom ock *Tors'ten*), *To'rborg, Tor'gny, Va'lborg, Val'frid.* Därtill komma några ortnamn såsom t. e. *Kal'mar* (af *Kalm-arnar*), *Mo'tala, Å'mål* (af *A-mordh*). Men de flesta hithörande ord ha efter mönstret af den gravt accentuerade hufvudmassan af vårt ordförråd antagit grav, hvars ursprunglighet dock stundom röjes af ordets nuvarande form, jämförd med den fornsvenska (eller isländska). Så t. e. i (*hybble*,) *Nybble, Tybble* och *fattig* af resp. (isl. *hýbýle*, fsv.) *Nybole, Thygbole* och *fatoker*, i det att såväl konsonantförlängningen som synkopen vittna för gammal akut.

F. Enkelt ord, som såsom sådant ärfts med akut taktform från förhistorisk tid. Yttersta grunden till akutens nutida förekomst är således här densamma som i föregående fall, nämligen hufvudtryckets ursprungliga, stundom ända från indoeuropeisk tid stammande [1], läge på ordets första stafvelse. Jag särskiljer äfven här två fall:

1. Ursprungligen, dvs. ännu i urnordisk tid, sammansatta ord, vanligen med enstafvig första led. Sådana äro *u'sel* af fsv. *usal* (ursprungligen biform till *osäll*), där ändelsens ə-ljud bevisar akutens ursprunglighet; *Nor'ge* af fsv. *Noreghe* (isl. *Nóregr* och *Norvegr*), där den redan i fornsvensk tid inträffande synkopen bevisar detsamma; *hun'dra* af fsv. *hundraþ* och *tu'sen* med på akuten beroende *ə* för *a* i fsv. *þusand*, sällan *þusund*, som hör hit, om det — såsom af mången antas på grund af isl. *þúshund* (jämte *þúsund*) m. m. — är sammansatt med det i *hundra* ingående *hund*, annars till 2 nedan. Vacklande äro *el'jes(t)* af fsv. *ællighis* samt *sjut'ton*, *a'derton* och *nit'ton* af fsv. *siutan*, *atrtan* och *nitan*, där särskildt konsonantförlängningen talar för akutens ursprunglighet [2]; dialektiskt *ås'ka* (annars nu allmänneligen *ås'ka*) af fsv. *asikkia*. Dopnamn såsom *Es'kil*, *Es'trid*, *Tor'kel*, *Si'grid* (eller *Si'ri*) samt de många på *-ar*, t. e. *E'nar*, *Gun'nar*, *I'var*, *Rag'nar*, kunna också förklaras enligt B, 5 (ofvan s. 249).

2. Ursprungligen, dvs. redan i urnordisk tid, enkla ord. Exempel härpå — vare sig sådana som följa regeln eller som utgöra undantag därifrån — äro naturligtvis ganska

[1] Se Noreen i Encyclopædia Britannica XXI, 372 (= Grundriss der germ. Phil. I, 457 f., 2 uppl. I, 567 f.). Till denna min åsikt har Kock, Beiträge XIV, 76 ff. och *Accentuierung*, s. 114 f., delvis anslutit sig. När J. v. Ginneken, *Principes de linguistique psychologique*, s. 322 noten, klandrar Kocks »faute capitale» att göra detta antagande »sans garder seulement l'ombre d'une démonstration», borde han rättvisligen ha riktat sitt anfall mot mig eller ännu hellre läst mina af Kock citerade arbeten.

[2] Däremot torde orden för 13—16, som nu ha grav, ursprungligen ha haft hufvudtrycket på andra sammansättningsleden; jfr Kock, *Accentuierung*, s. 150 noten.

sällsynta, emedan just den akuta taktformen varit anledningen till den synkope, som utgör det kanske förnämsta skiljemärket mellan urnordiskan och fornsvenskan, och genom hvilken alla en gång hithörande tvåstafviga ord blifvit enstafviga, hvarefter de, om ock möjligen till en början cirkumflekterade, dock i alla händelser med tiden antagit och numera i likhet med ursprungligen enstafviga ord ha akut enligt regeln under I ofvan (s. 231). Det är således endast de jämförelsevis fåtaliga tre- och än flerstafvigare — nu samtliga genom synkopen med minst en stafvelse minskade — orden, som här kunna komma i fråga.

Det regelbundnaste och talrikast representerade samt alltså viktigaste af dessa fall är komparativerna af typen *stör're, min'dre, bät'tre, säm're, läng're, yng're, äl'dre, fär're* osv. Att komparativer med urgermanskt *-iz-* (hvaraf urnordiskt *-iʀ-* och fornsvenskt *-r-*)suffix, hur än deras positiv och superlativ varit accentuerade, ursprungligen med ytterst få undantag (se strax nedan rörande *flera* och *mera*) haft hufvudtrycket å den före suffixet gående stafvelsen — i konsekvens hvarmed de nu ha akut [1] — är ett allmänt bekant faktum, som särskildt styrkes genom den s. k. vernerska lagens tillämpning i sådana fall som isl. *ungr* : komp. *óre* (got. *juggs* : *juhiza*) [2]. Förklaringen styrkes ock ytterligare af den grava — endast undantagsvis genom analogisk ombildning akuta — taktformen i *me'ra* och *fle'ra*, som, enligt hvad *z* i det gotiska *maiza* utvisar, ursprungligen haft hufvudtrycket å ändelsen.

---

[1] Jfr däremot, hurusom de med urgerm. *-r*-suffix bildade, endast skenbart komparativiska, *andra* (hvartill det ursprungligen till *-iz*-gruppen hörande *förra* anslutit sig), *nedre, undre, öfre, vänstra* (hvartill *högra* anslutit sig), *norra, södra, västra, östra* ha, dels uteslutande, dels alternativt, grav liksom ock, i sammanhang med det för grav taktform karakteristiska bitrycket på ändelsen, åtminstone alternativt ändelsen *-a*. Till de egentliga komparativerna ha dock numera *inre* och *yttre* anslutit sig både i fråga om taktform och ändelse. Jfr ock Kock, *Accentuierung*, s. 51.

[2] Jfr grek. *κρατύς : κρέσσων, ταχύς : θάσσων* o. d.

Andra, mera isolerade fall — de flesta mer eller mindre vacklande — äro: *fä'derne* (fgutn. *feþrni* af ett urnord. *fa'ðrinia*), *mö'derne, sys'kon* (af ett ursprungligt *systrghun*, ett urnord. *swistrigunu* [1]), *lär'ka* (fsv. *lærikia* af ett urnord. *laiwiʀiko* [2]), *kär'ring* (vulgärt *kärrng;* af ett urnord. *karilingu*) jämte *kä'ring* (jfr Mora-målets *keling'*), *När'ke* (fsv. *Nærikia* [3]), det till grund för Gästriklands namn liggande folknamnet *gäs'trikar* [4] och ortnamnen *Lu'le, Pi'te, U'me* (fsv. *Lula* osv.), där utvecklingen af *a* till *e* visar, att uttalet med akut är det ursprungliga. Af samma skäl måste den akuta taktformen ha, åtminstone alternativt, förefunnits redan i fornsvensk tid uti sådana fall som *a'pel, bor'gen, lo'fven* (fsv. *apald, borghan, lovan*); jfr ofvan s. 243 f. Möjligen voro dessa ord ursprungligen utländska lånord och hade som sådana akut (se nedan G); jfr *Pe'ter* eller *Pet'ter* (fsv. *Petar*) o. d.

Endast dialektisk är nu akuten i några ursprungligen participiella ord på *-ende* (af fsv. *-ande*) såsom *fiende, hyende* och i de fortfarande såsom participier förekommande *seende, troende, flyende, döende* osv. Men att denna taktform fordom tillhört äfven de dialekter, som ligga till grund för riksspråket, framgår återigen af utvecklingen af *a* till *e* i *-ende*, under det *a* kvarstår i de förr liksom nu med grav accentuerade participierna på *-ande* (*ätande* o. d.) [5]. Dessa båda accentueringstyper ha sin yttersta grund i det förhållandet, att de s. k. presensparticipierna i indoeuropeisk och ännu i urgermansk tid hade i olika kasus olika plats för hufvudtrycket och i sammanhang därmed olika afljudsstadium hos vokalen i suffixet, så att detta i urgermanskan var *und* (lat. *ent*, sanskr. *at*), då det var helsvagt, men däremot

---

[1] Jfr Hellquist, Arkiv f. nord. fil. VII, 5 f.; Noreen i Pauls Grundriss, 2 uppl., I, 613.

[2] Se Noreen, *Svenska etymologier*, s. 27 f.

[3] Se vidare Noreen, a. st., s. 24 ff.

[4] Noreen, a. st., s. 28 f.

[5] Se Kock, *Accentuierung*, s. 59 f. och 78 f.

and eller — äldst — *anþ* (grek. *οντ*, lat. *ont*, *unt*, sanskr. *ant*), då det hade åtminstone bitryck. Det är denna i de germanska språkens litterära tid utjämnade växling [1], som återspeglas i de forngermanska språken därutinnan, att gamla participstammar (och däraf härledda ord) med *und* ofta stå vid sidan af — vanligen på basis af infinitiven (t. e. med upptagande af dess *j*) nybildade och i regeln såsom verkliga participier fungerande — bildningar med *and* [2], och som på sitt vis också, såsom vi sett, går igen i den nya växlingen se*ende*: ät*ande*.

Troligen höra ock ursprungligen hit [3] pluralformer och bestämda singularformer af typerna *dömda* (*köpta*, *valda* osv.) och *längsta* (*bästa* osv.), hvilka både i danskan och vissa svenska dialekter ha acc. 1 [4] och väl ursprungligen böjts *dø̀miðr* : pl. *dø'mdir*, *læ̀n'gistr* : pl. *læn'gstir* osv., en böjning som på en gång förklarar synkopen och det nuvarande tvåfaldiga accentueringssättet: än med genomgående akut, beroende på utjämning inom paradigmet, än med grav i alla

---

[1] Lefvande t. e. i lat. *iens* : gen. *euntis*, men utjämnad t. e. i lat. *sons*, *-tis* (vårt *sann* af ett *sanþ-*), som enligt den mest gängse uppfattningen är ursprungligen samma ord som *(præ)sens*, *-tis*, dvs. particip till *sum*.

[2] Se PAUL, Beiträge VI, 237; NOREEN, *Altisländische grammatik*, 2 uppl., § 167, 2, § 529 anm. 2 och 3, *Altschwedische grammatik*, § 440; STREITBERG, *Urgermanische grammatik*, s. 215. Då emellertid förhållandet trots sin vikt hittills blifvit föga uppmärksammadt, begagnar jag här tillfället att påpeka en del viktigare exempel (hvaribland några som icke förut torde ha blifvit beaktade), nämligen got. *hulundi* håla : *huljands* höljande, *sniumundō* hastigt (»eilends») : *sniumjands* ilande, *nēhwundja* nästa : *nēhwjands* närmande, *tunþus* (kompromiss mellan *tund-* och *tanþ-*) : fhty. *tand* (dvs. äldre *tanþ*; fsv. *tan*, isl. *tǫnn*) tand (jfr lat. *dent-* : gr. *ὀδόντ-*), fs. *frīund* vän : got. *frijōnds* älskande, fs. *fīund* : got. *fijands* fiende (och *faiands* antastande), fs. *ārundi* : fsv. *ærænde* ärende, isl. *vitund* vetande (subst.) : *vitande* vetande (part.), *hǫfundr* upphofsman : *hefiande* upphäfvande, *bónde* (af äldre *bóunde*) bonde : *bóande* (*búande*) boende, *þróndr* gödsvin : *þróande* tillväxande, *hógynde* (fgutn. *hugundi*) : fsv. *høghiande* (*hyghiande*) hyende.

[3] Se KOCK, Arkiv f. nord. fil. VII, 355, *Accentuierung*, s. 54.

[4] Om denna terms innebörd se ofvan s. 205.

tvåstafviga former, detta beroende på anpassning till hufvudmassan af språkets tvåstafviga ord. Samma analogibildning har, som det tycks öfverallt, genomförts i fråga om preteriterna af typen *dömde*, som ju ock böra ha ägt akut taktform på den tid, då de synkoperades af äldre *dōmiđē* o. d. Samma oursprungliga ståndpunkt inta för öfrigt de allra flesta numera tvåstafviga, men i urnordisk tid tre- eller fyrstafviga ord.

Säkert en gång hithörande, ehuru numera, frånsedt ett par sydsvenska (och norska) dialekter [1], bildande undantag från den ursprungliga regeln, äro *ni̊o*, *ti̊o* (*ni̊e*, *ti̊e*) och *ni̊onde*, *ti̊onde* [2]. Såsom grek. *ἐν-νέϝα*, sanskr. *náva*, resp. *δέκα*, *dáça* visa, höra de ifrågavarande kardinaltalen till de ord, som i fornnordisk tid måste synkopera sin ändelsevokal, och de ljudlagsenliga formerna *ni'*, *te'* uppträda också mycket riktigt i fsv. *nitan*, isl. *nitián*, *niróþr*, *téróþr* [3]. Men genom inflytande från de motsvarande ordinaltalen ha de, med bibehållande af sin akuta taktform, redan i förlitterär tid antagit den tvåstafviga formen *ni'u*, *ti'u*, hvaraf sedan regelrätt blifvit *ni'o*, *ti'o*, och slutligen *ni'e*, *ti'e*. Det nuvarande uttalet med grav beror väl på inflytande af de vid uppräkningar närmast angränsande *åt̊ta* (där grav är det ursprungliga [4]; jfr gr. *ὀκτώ*) och *el̊fva* (där dock den i förhållande till fsv. *ællivu* synkoperade formen tyder på ett äldre, åtminstone alternativt uttal med akut). Däremot kan det dialektiskt förekommande akuta uttalet af *tjuge* icke vara ursprungligt, enär enligt vernerska lagen dess gotiska form *tiguns*, jämförd med *taihun* tio, visar, att ordet ursprungligen haft hufvudtrycket förlagdt till ändelsen

---

[1] Se Kock, *Accentuierung*, s. 60.

[2] Däremot kan *sjun'de* icke, såsom Kock, a. st., med någon tvekan antar, ha gammal akut. Grek. *ἑπτά* och sanskr. *saptá* visa nämligen, att 7 i motsats till 9 och 10 bör ha ursprunglig grav, något hvarpå ordets nordiska utvecklingshistoria också tyder. Det dialektiska *sjun'de* har väl helt enkelt lånat sin akut från *sju'*.

[3] Se Noreen i Pauls Grundriss, 2 uppl., I, 629.

[4] Om möjligheten af ett alternativt uttal med akut se Kock, a. st.

och i följd däraf i fornsvensk tid grav taktform, som ock enligt den fornsvenska »vokalbalansens» regler förutsättes af ändelsevokalen *u* i den äldsta fsv. formen *tiughu*. Men sannolikt har ordet redan i fornsvensk tid i anslutning till de närmast föregående räkneorden 17—19 (jfr ofvan s. 267) antagit ett alternativt uttal med akut, hvilket ock skulle förklara utvecklingen *tiughu* > *tiugho* > *tjuge*, som dock också kan — liksom man väl i fråga om riksspråkets *tju'ge* får antaga — bero på inflytande af *tjugetvå*, *-tre*, *-fyra* osv., där *o* ljudlagsenligt blifvit *e* på grund af sin ställning i helsvag stafvelse.

G. Ursprungligen utländska ord, som med en närmast om vår akuta taktform påminnande accentuering lånats från något främmande språk och ännu icke hunnit att — som så många andra dylika — gripas af inhemska analogier med grav taktform. Huruvida den ursprungliga akuten mer eller mindre konstant bevarats eller ej, beror naturligtvis på huru kraftig associationsanledning i hvarje särskildt fall erbjudits af inhemskt språkmaterial. Härvid gör sig dels semologisk, dels och i än högre grad fonologisk öfverensstämmelse gällande. Jag ordnar därför i det följande mina exempel [1] i främsta rummet efter deras (morfologiska och) fonologiska beskaffenhet.

1. Enkla [2] ord. Såsom en allmän observation rörande dessa kan påpekas, att de af lätt förklarliga anledningar vida oftare antagit grav taktform, då de äro tvåstafviga, än då de äro flerstafvigare (jfr ofvan s. 238 f.). — Jag ordnar exemplen efter ändelserna, alltså:

-a. Tvåstafviga fall äro bl. a. *kräfta* [3], *kängor* [4] (från

[1] Jfr exempelsamlingarna hos KOCK, *Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent* I, 61, II, 110 f., 132 ff., 463 ff., LYTTKENS-WULFF, *Svenska språkets ljudlära* II, 68 ff.

[2] Dvs. redan från det främmande språkets synpunkt enkla.

[3] Enligt Kock med grav.

[4] Enligt Kock vacklande.

finska *kenkä*, gen. *kengän*), *lymfa*, *nafta*, *soda* [1] och dopnamn [2] såsom *Berta* [3], *Edla*, *Lea* [1], *Marta* [4], *Märta* [1], *Olga*, *Vega*, *Vesta*; trestafviga t. e. *algebra* [5], *area*, *aria*, *gloria*, *krönika*, *nejlika*, *persika* m. fl. [6] på *-ika* (utom *äl'tika* [7]) samt dopnamn som *Annika*, *Josua*, *Julia*, *Lydia*. Jämför däremot, huruśom vi ha ganska konstant grav uti sådana i allmänhet mera nationaliserade ord som de tvåstafviga *delta* [8], *firma* [3], *jota*, *karta*, *kina*, *nota*, *schema* [9], *sebra* [3, 9], *tema* [9], *urna* [10], *zeta*, dopnamn som *Alma* [9], *Emma*, *Hanna*, *Hilma* (dock vacklande) och till och med *Jeanna* samt andra egennamn såsom *Fylgia*, *Kina* [3]; bland flerstafvigare t. e. *al'manacka*. Öfverhufvud har det ojämförligt största antalet af våra många lånord på *-a* grav, särskildt om de äro tvåstafviga, hvilket sistnämnda förhållande naturligtvis beror på den genuint svenska prägel, som tillkommer tvåstafviga ord på *-a* (jfr ofvan s. 236 ff.).

-ad: *Konrad*, *Villehad*.

-ak: *arrak* (äfven med grav, t. e. i Stockholm), *Barlach* (*Pollack* m. fl. familjenamn), *Isak* [3], *konjak*, *prebak* (*pubak*

[1] Enligt Lyttkens-Wulff med grav.

[2] Hos dessa kan emellertid akuten äfven vara att förklara enligt B, 5 ofvan (se s. 249).

[3] Enligt Kock vacklande.

[4] Enligt Kock med grav.

[5] Enligt Lyttkens-Wulff och Sv. ak:s ordbok vacklande.

[6] Förtecknade hos Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 12.

[7] Enligt Kock dock dialektiskt med akut.

[8] Jag har grav äfven i *alfa*, *beta*, *gamma*, under det att enligt Lyttkens-Wulff de grekiska bokstafsnamnen, utom *jota* och *zeta*, ha blott akut (i deras uttalsordbok anges dock *delta* såsom vacklande, men kanske åsyftas här blott ordets användning i annan betydelse än såsom bokstafsnamn). Denna vacklan är ju helt naturlig, eftersom *alfa*, *beta*, *gamma* icke vare sig som *zeta* upptagits som svenskt bokstafsnamn eller som *jota* (och *delta*) fått annan semologisk uppgift jämte den ursprungliga. Enligt Sv. ak:s ordbok vackla emellertid icke blott *alfa* och *beta*, utan äfven *delta* i båda sina hufvudbetydelser.

[9] Enligt Lyttkens-Wulff med akut (i deras uttalsordbok anges dock *schema* och *sebra* såsom vacklande).

[10] Ännu hos Weste vacklande.

m. fl. vulgarismer, hvarom se V, 404), *salmiak*, *sand(a)rak*, *Syrak*, *tobak* (ombildadt från det ännu förekommande *to'bak*, ty förr *toba'k* såsom ännu hos Runeberg).

-al: tvåst. *Fingal*, *Odal*, trest. *Hannibal*, *Percival*. Jfr med grav de inhemska *gammal* och *vadmal*.

-ald: *Domald*, *Evald*, *Osvald*, *Rag(n)vald*, under det att det vida vanligare *Ha'rald* — väsentligen isl. lånord likasom *Rag(n)vald* — vacklar.

-am: *Elam*[1], *Gilljam* (vacklande), *Joram*, *Rålamb*[1], *Siam*, *Villiam*. Å andra sidan har jag grav i *Mirjam*, *mejram*, *sesam*, *vigvam*, för hvilka alla Lyttkens-Wulff uppger akut. *Adam* tycks alltid ha grav och vanligen *A'braham* samt *bal'sam*[2] (där väl dock grav är det äldre att döma af *balsa'misk* och den i Sv. ak:s ordbok upptagna, för mig okända pl. *balsa'mer*).

-an: *Adrian*, *Allan*, *Fabian*, *Florian*, *Herman*, *Ivan* (äfven *I'van*, som bör vara det äldre, ty ry. *Iva'n*), *Jonatan*, *Jordan* (som mansnamn), *Kristian*, *Rudman*, *Soldan*, *Staffan* (jfr *Ste'fan* strax nedan), *Stellan*, *Tristan*, *Urban* (dock äfven med grav, som bör vara det äldre på grund af namnets uppkomst af lat. *Urba'nus*). Däremot ha grav t. e. *Göran* (kanske inhemskt; jfr däremot det klart utländska *Jör'gen*), *Halfdan* (väsentligen isl. lånord), *Johan* (med ljudlagsenlig grav, ty af äldre *Johan'*, *Johannes*), *Laban*[3], *Midian*, *Ossian*, *saffran*, *Stefan* (af lat. *Stefa'nus* och alltså ljudlagsenligt med grav), *talisman*, *timjan*[4] och naturligtvis rent inhemska ord såsom *Håkan*, *sedan* osv.

-and: *Bertrand*, *Ferdinand*, *Heland*, *Roland*, *Wikland*, men med grav *Hildebrand* och det väl väsentligen inhemska *Erland*.

-ant: *Fieandt*, *Gernandt*, *Wiegandt* m. fl. dylika familjenamn.

-ap. *Sirap* har enligt Lyttkens-Wulff akut, men jag,

---

[1] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.
[2] Enligt Sv. ak:s ordbok vacklande.
[3] Enligt Lyttkens-Wulff med akut.
[4] Enligt Kock vacklande.

Dalin, Weste och väl de flesta med oss ha här grav, som ock är att vänta på grund af fsv. *sirop'* (rimmande med *op*) [1] af ital. *siroppo*, mlat. *siruppus*, hvaremot jag har akut i den nu sällsynta formen *sirup*, hvilket i sin ordning är att vänta på grund af ty. *sirup* af mlat. *sy'rupus*. *Senap* tycks alltid ha grav, detta i öfverensstämmelse med sin upprinnelse af lat. *sina'pis*.

-ar: *Baltsar, Bolivar, Edgar, Einar, Hjalmar* (isl. lånord liksom det föregående), *Kaspar, koppar* [2], *Millar* m. fl. dylika familjenamn, *nektar* [3], *Oskar, Skoglar* [2] (isl. lånord [4]) m. fl. ursprungligen utländska mansnamn som dragit med sig många åtminstone väsentligen inhemska såsom *Assar, Enar, Gunnar* [2], *Halvar* (jfr dock ofvan s. 249). Akut har ock kvinnonamnet *Dagmar*. Grav däremot uppträder trots ordens utländska ursprung i *pansar* (väl ljudlagsenligt, ty fsv. *panse'r* — jämte *pansar* — af ffra. *pancier*), *peppar* och *Valdemar* (där grav är ljudlagsenlig på grund af fsv. *Valdema'r*).

-ard: alla mansnamn med denna ändelse, t. e. *Edvard, Gerhard, Gotthard, Leonhard, Rikard* osv. samt familjenamn som *Agardh*.

-art: *Hegardt* m. fl. familjenamn, *Lennart*.

-as: *a'nanas* (vacklande) [5], *Douglas, Kaifas, Kalkas, Lukas, Niklas, pajas, schajas* (vulgärt), *Tomas*. Jämför däremot *Jo'nas* (men »profeten *Jo'nas*» enligt s. 231 ff.).

-at: *Dumrath* m. fl. familjenamn, *Vollrat*. Enligt Lyttkens-Wulff finns också alternativt uttalet *sab'bat, sal'lat*, men jag känner blott ett uttal med grav, som också är hvad man väntar sig, då det äldre, ännu alternativt kvarlefvande uttalet är *saba't* (hebr. *schaba'th*), *sala't*.

---

[1] Se Kock, a. st. II, 459.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff med grav.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff med grav (i deras uttalsordbok dock angifvet som vacklande).

[4] Man har väl uppfattat *Skǫglar* i det bekanta »Skǫglar-Toste», dvs. valkyrian Skǫgols Toste, såsom varande ett dopnamn.

[5] Enligt Kock blott med grav.

-atz : *Leatz, Wockatz.*

-ax : *Ajax, borax, fylax* (*sjenax* m. fl. vulgarismer, hvarom se V, 403), *Fylax* (hundnamn), *lurifax, torax.*

-e : tvåstafviga som *kaffe* [1], *pojke* (från fi. *poika* [2]), *Tule* [3]; trestafviga t. e. *aktie, mumie, orgie, premie, serie.* Hufvudmassan af ursprungligen utländska tvåst. ord på *-e* och trest. ord på *-are* ha emellertid grav, emedan dessa ändelser liksom *-a* (jfr ofvan s. 273) äro i ovanlig grad af allmänt svensk prägel. Därför ha vi grav i t. e. *fogde, grefve, Bore,* ja *Braune, Cleve* o. d., efter *bonde, Tore, Wide* liksom i *kyffe,* ja till och med *Brügge,* efter *ide, Säffle* o. d. eller i *strikte,* ja *ave, bene* [4], efter *inne, ute, både* o. d. Till och med sådana, frånsedt *-e,* så till sin bildning osvenska ord som *kultje, stiltje* o. d. ha antagit grav.

-eb : *Horeb, Kaleb.*

-ed : *Alfred, Manfred, Tankred.* Då det inhemska *Seved* (fsv. *Sighvidh*) äfven, åtminstone alternativt, får akut, beror väl detta på inflytande från dess ställning såsom upptakt (se ofvan s. 249).

-ef : *Alef, Josef* [5], *Kulneff* m. fl. familjenamn.

-ek : *Amalek, Lamek* samt *Sturnegk* m. fl. familjenamn.

-ekt : *Albrekt, Engelbrekt* och familjenamn som *Lamprecht.*

-el : *fabel, nobel, onkel* osv. i massa [6] samt dopnamn

---

[1] Enligt Kock blott med grav.

[2] Det alternativa uttalet med grav, t. e. i Stockholm, beror naturligtvis på inflytande från det synonyma *gosse* o. a. Jfr hurusom det vida tidigare lånade, redan i (isl. och) fsv. allmänna — under det att »*poyka*» blott ett par gånger anträffats i fsv. — *piga* (fsv. *pika* och *pigha* af fi. *piika,* gen. *piigan* i äldre finska, se SAXÉN i Sv. landsm. XI, 3, s. 67) väl öfverallt antagit grav efter *flicka, jänta* o. d.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff med grav.

[4] Båda enligt Kock vacklande; det förra äfven enligt Sv. ak:s ordbok (som ej upptar *bene*).

[5] Enligt Lyttkens-Wulff med grav, som bör vara det äldre i betraktande af namnets upprinnelse ur lat. *Jose'phus.*

[6] Se KOCK, a. st., I, 192 ff. och LYTTKENS-WULFF, a. st. II, 68 f. och 70.

såsom *Abel, Daniel, Gabriel, Israel, Samuel, Wenzel* och familjenamn såsom *Cassel, Frænckel, Mæchel, Qvensel, Wrangel.* Enligt mitt uttal höra hit äfven *jökel*[1], *Muspel, sadel*[2], *sandel*[1], *titel,* som hos. Lyttkens-Wulff samtliga ha grav[3]. Denna taktform har däremot äfven i mitt uttal antagits af dopnamnet *Axel* (trots dess — naturligtvis för längesedan förgätna — upprinnelse ur *Ab'salon*) och af *cirkel, fistel*[2], *flygel, kabel*[4], *kapsel*[2], *mandel, mantel, mortel, orgel, parfvel*[2], *pendel, slyngel, tunnel*[2], som alla uppenbara sin större grad af svenskhet också genom att anta pluraländelsen *-ar,* under det att akut accentuerade ord på *-el* ofta ha pl. *-er* (med akut), t. e. *fabler, muskler, möbler* osv., men visserligen ock *-ar* (med grav), t. e. *biblar, bufflar, bödlar* m. fl.

-elm : *Anselm, Vilhelm.*

-eln : *Ameln* (familjenamn), *böfveln*[5], *knäfveln*[5], *Döbeln.*

-els : *Pagels, Sandels* o. d. familjenamn.

-elst : *medelst.*

-em : *Betlehem*[6], *harem*[6], *Kasem*(s tofflor), *Salem*[6] och familjenamn som *Eidem.*

-en : *bäcken*[2], *fröken, glafven, myrten, nomen, Oden, orden, siden*[7] o. a. substantiver[8] (men inga adjektiver), i synnerhet egennamn, t. e. ortnamn som *Asien, Eden, Nubien, Spanien* osv. och dopnamn, manliga som *Ka(r)sten, Kristen, Mårten* (stundom dock med grav, som stämmer med ordets ursprung, det lat. *Martīnus*), *Ruben, Sören*[6] — till hvilka anslutit sig de inhemska *Gusten* (väl af det fsv. *Gudhsten, Gusten*[9]) och *Östen* (kanske

[1] Enligt Kock med grav.

[2] Enligt Kock vacklande.

[3] De tre sista dock i deras uttalsordbok upptagna som vacklande.

[4] Enligt Kock med akut, Lyttkens-Wulff vacklande.

[5] Enligt Kock och Lyttkens-Wulff med grav.

[6] Enligt Lyttens-Wulff med grav.

[7] Enligt Kock vanligen med grav, enligt Lyttkens-Wulff med grav (men i deras uttalsordbok angifvet som vacklande).

[8] Se vidare Kock, a. st., I, 202; Lyttkens-Wulff, a. st. II, 70 f. och 64.

[9] Om detta namns nuvarande användning se V, 399.

dock väsentligen lån från fornspråket och därför behandladt som andra lånord), hvaremot det vida vanligare *Torsten* har (vacklande) grav — dels kvinnliga som *Bitten, Ellen, Lisen, Lotten, Majken* o. d. (se V, 391 ff.) samt familjenamn såsom *Linden, Nonnen, Platen, Riben, Rosen* m. fl. Konstant grav tycks bland lånord blott förekomma i *äfven*. Det alternativa — för mig enda naturliga — uttalet af *amen* [1] med grav har sin språkhistoriska förklaring i det ursprungliga *ame'n* (af grek. *ἀμήν*).

-ende : *rosende* (lund o. d.), *väsende*.

-ene : *gyllene*.

-ens : *Florens, fuffens, maffens, nonsens, presens*, dopnamn som *Clarence, Florence, Klemens, Lorens, Mogens* och familjenamn som *Behrens, Lyttkens, Petersens, Steffens*.

-ent : *Berendt, Vincent*.

-ep : *salep* och familjenamn som *Anrep, Lennep*.

-er : tvåstafviga som *Balder, bister, ceder, daler* [2], *dunder, ejder, fadder* [3], *feber, marter* [2], *mäster* (vacklande) [4], *order, vacker* [3] osv. i massa [5], dopnamn som *Ester, Jesper, Kasper, Melker, Peter, Rutger, Valter, Verner* osv. samt familjenamn som *Adler, Bauer, Becker, Beijer, Brehmer, Brenner, Hwasser, Höjer* m. fl., m. fl., till hvilka inhemska bildningar som *Asker, Berger, Linder* o. d. anslutit sig. De trestafviga åter ha visserligen i allmänhet också akut i öfverensstämmelse med regeln, t. e. *fysiker, kritiker, musiker* o. d., *arier, gallier, nubier* o. d., men de flesta familjenamn göra undantag, t. e. *Böttiger* (men regelbundet *Lei'pziger*), *Ehinger, Schlesinger* m. fl. på *-inger*. Bland de hithörande tvåstafviga orden tyckas däremot inga ha antagit konstant grav, ty sådana skenbara undantag som *pap'per* och

[1] Enligt Kock med akut, Lyttkens-Wulff och Sv. ak. vacklande.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff med grav (enligt uttalsordboken vacklande).

[3] Enligt Kock vacklande.

[4] Enligt Lyttkens-Wulff blott med akut. Uttalet med grav beror väl på inflytande från *mästare*, som i likhet med andra ord på *-are* (se ofvan s. 276) har grav.

[5] Se Kock, a. st. I, 197 ff.; Lyttkens-Wulff, a. st. II, 71 f. och 66.

kvar'ter bero på äldre former med hufvudtryck på slutstafvelsen (liksom i tyskan). Det sega fasthållandet af akut hos dessa lånord på *-er* beror naturligtvis därpå, att svenskan knappast äger några andra inhemska ord på *-er* med grav än de bekanta släktskapsorden *fader, moder* osv., hvilka på grund af sin begränsning till en mycket trång betydelsesfär ej lyckats framkalla någon starkare associationsdrift hos lånorden, ja ej ens lyckats med sig assimilera det dock semologiskt befryndade *svå'ger*. I de få fall där såsom i de ofvan nämnda *daler, fadder, vacker* vacklan mellan akut och grav råder, beror väl den sednare på inflytande från de med grav försedda pluralformerna *dalrar, faddrar, vackra*. Svårförklarlig är den alternativa graven i *marter;* beror den möjligen på att ordet vanligtvis uppfattas som plural och därför rönt inflytande af *a'rter, fa'rter, sor'ger, syn'der* o. d.?

-ern : *Pommern, Torbern, Ungern* samt familjenamn som *Müllern, Schlytern, Sibbern, v. Sneidern* o. d.

-erne : *silfverne* (hvarefter det moderna *purpurne* rättat sig).

-ers : *fanders* och familjenamn som *Adlers, Elers, Evers, Olbers* o. d. Det skenbara undantaget *An'ders* beror på äldre *Andre'(a)s*, som regelrätt gifvit ett *An'dres*, hvaraf i upptaktsställning *An'ders* [1]. Genom kompromiss mellan *A'ndres* och *An'ders* har så *An'ders* uppstått.

-erste : substantivet *ö'fverste* har någon gång akut liksom dess källa, det (äldre) tyska *oberste*, men vanligen grav. Jfr hurusom superlativen *den öfverste* — från hvilken för öfrigt substantivet lånat sitt *ö* — vacklar mellan båda taktformerna (se ofvan s. 248).

-ert : *häfvert, kamfert, koffert* [2], *kypert, robbert, skonert* [2] m. fl. [3], som det tycks utan undantag; likaså dopnamn som

---

[1] Rörande metatesen af *r* se min *Altschwed. gramm.* § 339, 2.

[2] Enligt Kock vacklande.

[3] Se KOCK, a. st. I, 61 och II, 409; LYTTKENS-WULFF, a. st. II, 72; framför allt TAMM, *Om tyska ändelser*, s. 19 ff.

Albert, Eggert, Eilert, Evert, Herbert, Robert o. d. samt familjenamn som *Höckert, Melchert, Richert, Sivert* o. d.

-erts : familjenamn som *Eggertz, Heinertz, Holmerts, Siewertz* o. d.

-es : dopnamnen *Inez, Miles, Moses, Tönnes, Xerxes*, familjenamn som *Brandes, Ennes, Walles* samt *rabies*. Undantag göra *Ag'nes* och pluralen *mo'res* (i »lära någon *m.*»), väl genom inflytande från det inhemska synonymet *se'der*; vacklande är *pre'ses*.

-esk : *harnesk*, som dock stundom träffas med grav.

-est : *fyllest* [1, 2], *hyllest* [3], *tingest* [1], *ynnest* [2], *ångest*,

-et : *debet, Harriet, klaret, Lisbet, sammet* [3, 4], men *bu'dget* (jämte *bud'get* genom engelskt och *budge't* eller *budget'* genom franskt inflytande).

-i : *alibi* [5], *biribi, Capri, juui, juli, jury, kreti, kurry, pleti, ponny, scherry, schoddy, talmi, tory*, men *gum'mi, tod'dy;* hypokoristiska dopnamn som *Elly, Essie, Freddy, Gerty, Gulli, Harry, Henny, Hetty, Jonny, Lissy, Maggi, Molly, Nelly, Sally, Tilly, Ton(n)y, Villy* m. fl. (se V, 391 f.), men vacklande *Anni, Emmy, Lilly* (efter *An'na, Em'ma* och? *lil'la*) och alltid eller åtminstone vanligen med grav *Betty, Bibbi, Fanny, Jenny, Mimmi, Nanny, Lissi, Vivi;* andra kvinnonamn såsom *Astri* (norskt lån), det vacklande *Em'elie* (där grav torde vara det äldre på grund av upprinnelsen ur *Emi'lia*), *Natalie* (med akut trots *Nata'lia*), *Rosalie*, men väl alltid *Kers'ti* på grund af dess uppkomst af *Kristi'n;* familjenamn som *d'Ailly, Caroli, Kennedy, Magni, Norrie, Pauli, Petri, Snoilsky, Sterky, Tottie*, men vacklande *Arpi, Osti*, och väl blott med grav *Frumerie*. Blott skenbara undantag äro *bil'li, lap'pri* [2], *nar'ri* (men »det

---

[1] Enligt Kock vacklande.
[2] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.
[3] Enligt Lyttkens-Wulff med grav.
[4] Enligt Kock med grav.
[5] Enligt Sv. ak:s ordbok vacklande.

är för *bil'ti*», »å *lap'pri!*», fria på *nar'ri*» o. d. enligt s. 231 ff. ofvan), som förr hade hufvudtrycket på *-i*.

-ib : *Gottlieb*, *Rothlieb*.

-id : *Ernfrid*, *Gottfrid*, *Hel(m)frid*, *Sigfrid*, *Valfrid* m. fl. på *-frid*.

-ig : *Hedvig*, *Ludvig* och familjenamn som *König*, *Rettig*, *Seelig* m. fl., men med grav *Oldevig*, *Trotzig*.

-ik : *fänrik*, *hudik*, *mumrik*; dopnamn som *Adalrik*, *Al(a)-rik*, *Em(e)rik*, *Fredrik*, *Henrik*, *Patrik*, *Ulrik*, till hvilka det inhemska *Götrik* och — i den mån det ej är synkoperat af det utländska *Alarik* — äfven *Alrik* anslutit sig; familjenamn som *Bennich*, *Frölich*, *Jochnick*, *Neiglick* osv. Blott skenbart undantag är *tal'lrik* (ty jfr da. *taler'ken*).

-ikt : *Benedikt*.

-il : dopnamn som *Bertil*, *Egil*[1] (lån från isländskan), *Emil*, *Teofil*, till hvilka de inhemska *Eskil* och *Stenkil* anslutit sig.

-ild : *Astrild*, *Darild* (familjenamn), *Signild*, *Thorild*[2].

-im : *Efraim*, *Joakim*, *Selim*.

-in : dopnamn som *Balduin*, *Benjamin*, *Crispin*, *Edvin*, *Franklin*, *Martin*, till hvilka det inhemska *Hakvin* anslutit sig. Däremot ha *Konstantin* och familjenamn som *Hermelin*, *Levertin*, *Lovisin*, *Valentin* grav, detta på grund af äldre uttal med hufvudtryck på *-in* (jfr *hermeli'n* som djurnamn och den latinska ändelsen *-i'nus*), Så ock *Karin* och *Kerstin* (af fsv. *Kadhri'n*, *Kristi'n*) och alternativt *E'lin*, *Ma'lin* (af äldre *Hele'na*, *Male'na*) samt gudanamnet *O'din* (jämte det åtminstone hos äldre författare vanligare *O'den*).

-ing : *Tirfing* (hvaremot det äfvenledes isländska lånordet *Hilding* antagit grav efter våra många inhemska personbenämningar på *-ing*) och vacklande *skil'ling*, Däremot har

---

[1] Enligt Lyttkens-Wulff, a. st. II, 67 med grav, men II, 73 med akut.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.

penning konstant grav; jfr dock *pen'gar* (som utgår från ett *pen'ningar*) vid sidan af *pen'ningar*.

-ings : familjenamn som *Hennings* (vacklande), *Jennings*.

-ink : *v. Stedingk* o. d. familjenamn.

-ip : *Filip*.

-ir : *kaschmir* (och *Kaschmir*), *kasimir*, *Kasimir*, *kefir*, *nadir* (jämte *nadi'r*), *Ofir*, *Pamir*, *Ägir*.

-irk : familjenamn som *Strokirk*.

-is : *Artemis*, *berberis* (enl. Sv. ak. »någon gång» grav), *Denis*, *Doris*, *dosis*, *Elis*, *finis*, *Fyris*, *Iris*, *iris*, *Isis*, *jaspis*, *kapris* [1], *nemesis*, *nobis* [2], *sparris* [1], *Zachris* (trots upprinnelsen ur *Zachari'as*, således väl uppkommet i upptaktsställning, se nedan s. 298) samt de otaliga slangorden på *-is*, om hvilka se V, 401 f. Vacklande äro af oklar anledning *gra'tis* [3] och *gra'vis* [4]. Blott skenbara undantag äro *a'nis* (enl. Sv. ak. vackl.), och *pa'radis*, som fordom hade hufvudtrycket på *-is* (jfr ännu *paradi'sisk*).

-isk : *biblisk*, *episk*, *höfvisk*, *komisk*, *lyrisk*, *nitisk* (jfr den inhemska formen *nidsk*), *slafvisk* o. d. samt särskildt de otaliga genetiska bildningarna af folk- eller ortnamn såsom *bottnisk*, *grekisk*, *indisk*, *irisk*, *nordisk*, *slavisk*, *vendisk* osv. [5]. Inhemska efterbildningar äro *hädisk*, *jordisk* och i fråga om taktformen väl *gutnisk*. Då *par'tisk* stundom uppträder med grav, så är detta helt naturligt, eftersom det förr hette *parti'sk* (ty. *parteiisch*). *Upprorisk* af äldre *uppro'risk* har regelrätt blott grav.

-it : *Edit*, *kredit*, *Mar(g)it*, *prosit*, *zenit*, och vacklande *Ju'dit* [6].

-its : *lakrits*, men grav i *kurbits* och *steglits* (jämte *stegli't's*, hvilket förklarar graven). Regelrätt träffas akut i dop-

---

[1] Enligt Kock vacklande.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.

[3] Enligt Kock vanligen, enligt Lyttkens-Wulff alltid med grav.

[4] Enligt LYTTKENS-WULFFS *Uttals-ordbok* blott med akut.

[5] Se TAMM, *Om tyska ändelser*, s. 31 ff., och föreliggande arbete V, § 66, I, A, 2.

[6] Enligt Lyttkens-Wulff blott akut.

namn som *Korfits, Laurits, Maurits, Morits* och i familjenamn som *Camitz, Herlitz, Kökeritz, Proschwitz, Zedritz*; dock vacklar *Bru'sewitz*.

-ix : *Felix, Fenix* (och *konix* m. fl. dylika slanguttryck, se V, 404) samt familjenamn som *Bendix, Benedicks, Lorichs*.

-o : *agio* (enl. Sv. ak. vackl.), *banko* [1], *domino, eko, franko, indigo, konto, legio, numro* [2], *sago, solo, tempo, veto* [3], vacklande *sal'do*, med grav däremot — af oklar anledning — *brutto* [1], *dato, dito* [1], *kvitto, netto* [1], *porto* [1], (fatta) *posto* samt det blott skenbara undantaget *tapto* [4], som utgår från äldre *tapto'* (så Weste och ännu Dalin 1853), *tapp to* (så Runius), dvs. »tappen i (tunnan)!» Akut ha vidare en mängd egennamn såsom *Bruno, Gunno, Helgo, Holdo, Hugo, Juno, Karo, Kato, Kuno, Leo, Lyckou* (familjenamn), *Nero, Pedro, Pilo* (familjenamn), *Plato, Salomo* [1], *Sampo, Suno, Tyko, Uddo, Uno*, men *Ot'to* vacklar af obekant anledning.

-ob : *Gottlob* och vacklande *Ja'kob* (där grav måste vara det äldre på grund af namnets ursprung, det lat. *Jaco'bus*),

-od : *Nimrod* och familjenamnen *Hermod, Hernod*.

-of : *bischoff, Fritiof* och familjenamn som *Aminoff* (enligt Lyttkens-Wulff vacklande), *Beijnoff* o. d.

-og : familjenamn som *Herzog, Olrog*.

-ok : *Enok* och familjenamn som *Harlock, Whitlock, Wittrock*.

-old : *Bartold, Bertold, Fromhold, Hernold, Hugold, Leopold, Reinhold*, men *hä'rold* och vacklande *A'rnold*.

-olf : *Brynolf* (jfr den inhemska formen *Bryn'gel*), *Fridolf, Rudolf, Torolf* (lån från isländsk skrift, åtminstone då det

[1] Enligt Kock vacklande.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff med grav (men i uttalsordboken angifvet som vacklande).

[4] Kock känner blott ett uttal *tap'to*. Detta har naturligtvis uppstått genom inflytande från de många ofvannämnda orden på *-o* med akut. Enligt Lyttkens-Wulff är ordet vacklande.

uttalas med *f*-ljud) och familjenamn som *Brydolf;* däremot *A'dolf* [1, 2].

-olm : *Malkolm.*

-olt : *kobolt* (enligt Kock och Lyttkens-Wulff vacklande).

-om : *Sodom* (enligt Lyttkens-Wulff dock med grav, som väl måste bero på inflytande från inhemska ortnamn och andra ord på *-om* med grav, t. e. *Krokom, stundom*).

-on : *Albion, baryton* [3], *boston, Kidron, kolon, lejon* (vacklande [4]), *lexikon, London, Zion,* hvaremot *siskon* (ty. *saucisschen*) liksom ock fruktnamnen *fikon, plommon, päron, sviskon* (ty. pl. *zwetschen*) för längesedan antagit grav i analogi med våra inhemska fruktnamn på *-on* (se V, 389 f.). Akut ha ock familjenamn sådana som *Beijron, Hamilton, Linton, Mesterton, Peyron* samt de flesta dopnamn, t. e. *Absalon* (vid sidan af dess för längesedan försvenskade afläggare *Ax'el,* hvarom se s. 277 ofvan), *Agaton, Algernon, Egron, Salomon, Simeon, Simon, Solon, Teofron, Xenofon* — flera af dem dock vacklande — hvaremot påfallande nog grav råder i *Aron* och *Gideon.* Ett blott skenbart undantag är *An'ton* som utgår från äldre *Anto'nius.*

-op : vacklande *i'sop* och *Ja'kob* (uttaladt med *p*-ljud; jfr ofvan under *-ob*) samt familjenamnet *Luttrop(p).* Allmänt heter det *bis'kop* (men jämför *bisp,* som förutsätter ett äldre uttal med akut), hvars grav förklaras af det ännu dialektiskt (i Bygde-målet i Västerbotten och Skytts-målet i Skåne) förekommande uttalet *biskop'p.*

-or : *Amor, debitor* [3], *editor, fosfor, humor, junior, kreditor,*

---

[1] Enligt Kock vacklande.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff med akut.

[3] Enligt Sv. ak. vacklande.

[4] Enligt Kock med grav och likaså enligt Lyttkens-Wulff, som dock i sin uttalsordbok anföra akut från Östergötland, detta väl i anledning af att Aurén, *Bidrag till svenska språkets akcentlära,* s. 54, uppger att *lejon* har akut, ett uttal som jag emellertid känner från flera andra provinser, och som på grund af ordets historia väl måste vara det äldre.

mentor, monitor, nestor, senior, men med grav *marmor* [1] och *motor,* där grav kanske beror på ett äldre *moto'r,* nybildning till pl. *moto'rer* (jfr det dialektiska *pasto'r* = *pas'tor*). Tvåstafviga titlar skola enligt Lyttkens-Wulff ha akut (utom *faktor* och *kantor,* som ju ej heller äro titlar i egentlig mening) [2]; enligt mitt uttal ha de däremot grav (och enligt Kock samt Sv. ak. vackla de), t. e. *doktor, pastor, rektor* och de äfven efter min erfarenhet vacklande *cen'sor, fak'tor* (men i aritmetik och annan beräkning nästan alltid *fak'tor*), *kan'tor, kur'sor.* Troligen är den grava taktformen här att förklara på samma sätt som nyss ofvan föreslagits rörande *motor,* men kanske har ock bidragit den dialektiska ombildningen till ord på *-are* (naturligtvis som vanligt med grav), t. e. *dåk'tare* (äfven *dåk'ter* såsom *skräd'der* för *skräddare*) o. d. Flerstafvigare titlar vackla, så att t. e. jag har *pro'rektor* (och *pro'inspektor*), men Kock *pro'rektor.* Dopnamn tyckas genomgående ha regelrätt akut, t. e. *Feodor, Halvor* (väl väsentligen da.-no. lån), *Hektor, Hervor* (isl. lån), *Isidor, Kastor, Melkior, Nestor, Teodor, Viktor;* likaså de mycket sällsynta familjenamnen, t. e. *Molitor, Okonor, Sartor.*

-org : *Georg.*

-os : *Amos, Athos, Carlos, Eos, epos, Eros, kosmos, Minos, Naxos, patos, Porthos* osv. genomgående; likaså familjenamn som *Isoz, Melanoz.*

-ot : dopnamn som *Fürchtegott, Liebegott* (båda vacklande), *Villgott* (och det inhemska *Algot*) samt familjenamn som *Bernadotte, Brilioth, Elliot.*

-ov : talrika familjenamn som *Barnekow, Beskow, Bülow, Bünsow, Grabow, Herslow, Lexow, Pegelow, Stavenow* och några få dopnamn såsom *Detlof, Herlof* gentemot de inhemska *E'lof* och — vacklande — *O'lof* (jfr latiniseringarna *Ela'vus, Ola'vus*).

---

[1] Enligt Kock vacklande.

[2] Enligt samma författares uttalsordbok äro dock alla — äfven *faktor* och *kantor* — vacklande.

-sk är visserligen en genuint svensk ändelse, men några adjektiver på *-sk* — icke *-isk*, hvarom se ofvan s. 282 — äro dock lånade eller åtminstone väsentligt påverkade från lågtyskan [1] och vackla därför ännu mellan den främmande akuta och den rent svenska grava taktformen, detta ehuru den sednare stödes af stark association med gravt accentuerade grundord, t. e. *djä'fvulsk*, *him'melsk* (men oftast »*him'melske* fader!» på grund af öfverstyrka, se ofvan s. 249 ff.), *ko'nungsk*, *kät'tersk* (trots *kät'tare*), *rom'ersk* (trots *rom'are*). Uteslutande akut råder naturligtvis i sådana fall, där association ej frestar i motsatt riktning, t. e. *en'gelsk* (liksom *Eng'land* och *en'gelsman*) o. d.

-u : *bambu*, *husu*, *kantschu*, *kautschu*.

-ug : *humbug*.

-uk : *hejduk*, *kantschuk*, *kautschuk*.

-ul : *konsul*, *Paul* och familjenamn som *Koskull*, *Paijkull*, *Weibull*.

-um. Denna ursprungligen latinska ändelse kräfver tämligen konsekvent akut i trestafviga ord (jfr ofvan s. 239 f.) såsom *aktivum* (enl. Sv. ak. vackl.), *fluidum*, *kalium*, *medium*, *natrium*, *neutrum* [2], *opium* [3], *passivum*. Däremot äro de tvåstafviga orden ytterst nyckfulla, i det att de än ha akut såsom *album* [4], *centrum* [5], *lustrum*, *membrum*, *monstrum*, *verbum*, än åter — och väl oftare — grav såsom *datum*, *faktum*, *korum* (trots vår akut i den latinska nominativen *cho'rus* och uttrycket »sjunga i *ko'rus*»), *kvantum*, *multum*, *paktum*, *pensum*, *plenum*, *punktum*, *skriptum*, *votum* och det kvasi-latinska *pirum*. Att den grava taktformen här icke beror på någon försvenskning af orden,

[1] Se Tamm, *Om tyska ändelser*, s. 34.

[2] Enligt Dalins ordbok med grav, enligt Lyttkens-Wulffs uttalsordbok vacklande.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff med grav (enligt uttalsordboken dock vacklande).

[4] Enligt Almqvists ordbok med grav, enligt Sv. ak:s vacklande.

[5] Enligt Kock och Sv. akademien vacklande.

framgår tydligt däraf, att samma gåtfulla dubbelhet (jfr ofvan s. 241) träffas äfven vid vårt uttal af rent latinska ord, t. e. å ena sidan med akut *circum*, *probum*, *templum*, *velum*, *verum*, å andra sidan med grav *bellum*, *bonum*, *itum*, *lectum*, *magnum*, *rutum* osv.

-un : *Idun* [1]. Blott skenbart undantag är *a'lun* af äldre, ännu i skånskan bevaradt, *alu'n* [2] (ty. *alaun*).

-und : *Edmund*, *Sämund* [1] (isl. lån), *Völund* [1] eller *Volund* (isl. lån), till hvilka de inhemska *Anund* [1], *Asmund*, *Emund* [1] och *Germund* anslutit sig, under det att *Gudmund* och *Ingemund* ha grav, som äfven tillkommer det ursprungligen utländska *Sigismund*.

-up : *borup*, *sirup* (jfr ofvan s. 275) och familjenamn som *Farup*, *Gleerup*, *Thulstrup*, *Westrup*.

-ur : *Artur*, *Assur*, *azur* (men oftare *a'zur* på grund af det äldre och ännu ofta förekommande uttalet *azu'r*), *Hildur*, *Jofur*, *purpur* (enligt Kock och Lyttkens-Wulff med grav).

-urd : *Sigurd* (isl. lån; jfr det inhemska *Se'gol* och det däraf härledda *Ze'golsson*), familjenamnet *Wigurd*.

-us, en ursprungligen latinsk ändelse af lika nyckfull art som *-um* (se ofvan). Trestafviga ord ha tämligen konsekvent akut, t. e. *Emaus* [1], *fidibus* [3], *Julius*, *Lazarus*, *Lunkentus* [1], *Marius*, *numerus*, *omnibus* [4], *Paulus* (med akut äfven vid tvåstafvigt uttal), *spiritus*. Äfven bland tvåstafviga har flertalet vanligen akut, t. e. *Brutus*, *Cyrus*, *Febus*, *genus*, *Jesus*, *Justus*, *kasus*, *korus*, *korpus*, *Kresus*, *Kristus*, *lackmus*, *Magnus*, *Markus*, *minus*, *Petrus*, *Rasmus*, *sinus*, *Sixtus*, *Titus*, *tyfus*, *Venus* och kvasilatinska vulgarismer som *friskus* o. d. (se V, 403) och *hokus* (*pokus*, men — trots upptakten — *filio'kus*). Men många

---

[1] Enligt Lyttkens-Wulff med grav.

[2] Se Sv. ak:s ordbok.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.

[4] Enligt Lyttkens-Wulff med grav (i uttalsordboken dock blott »vanligen»).

sådana ha, åtminstone alternativt, grav af för mig alldeles oklar anledning, t. e. *Hampus, iktus, Janus, lokus, onus* [1], *opus* [1], *Pontus* samt (det af mig dock med akut uttalade) *rebus* [2]. Men märkligast är, att vi så ofta, ja öfvervägande använda grav vid vårt uttal af tvåstafviga rent latinska ord, t. e. *bonus, domus, durus, locus, lætus, magnus* (jfr *Mag'nus*!), *murus, ritus, sævus, unus* osv., men visserligen å andra sidan äfven ofta i likartade ord ha akut, t. e. *albus, Cajus, nudus, probus, salus, servus.*

-ust: *August* (trots upprinnelsen af lat. *Augus'tus;* således väl uppkommet i upptaktsställning (se nedan s. 298) och familjenamnet *Faugust.*

-ut: *Hellmuth, Kossuth.*

-ux: *Pollux.*

-y: *jury, kurry, ponny, scherry* osv., allt ord där *-y* växlar med *-i*, se ofvan s. 280 (och jfr I, 499 f.).

-yr: vacklande *se'fyr* [3], där grav förklaras af det äldre uttalet *sefy'r*, som ännu alltid användes i den bestämda formen [4]. Såsom egennamn användes väl alltid uttalet med akut (och stafningen *Zefyr* eller *Zephyr*).

-yx: *onyx.*

-är: vacklande *ban'tlär* (jämte *bantlä'r*), *kan'sler* (jämte *kanslä'r*), *käm'när*, hvilkas alternativa uttal med akut är påfallande med hänsyn till deras äldre biformer på *-ä'r*. Öfriga ord på *-(n)är* ha också, som man väntar sig, konsekvent grav

---

[1] Enligt Lyttkens-Wulff med akut.

[2] Enligt Lyttkens-Wulff med grav. I uttalsordboken modifieras detta därhän, att ordet i betydelsen 'gåta' endast »ibland» har grav, under det att denna taktform är den enda brukliga, då ordet betyder 'saker', en för mig alldeles okänd betydelse hos *rebus*, liksom jag ej heller hos detta ord någonsin iakttagit grav, hvilken däremot märkvärdigt nog hos mig uppträder, då jag vid böjningen af det latinska *res* kommer till dess dat. abl. pl.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.

[4] Annorlunda Lyttkens-Wulffs uttalsordbok, som redan i obest. form upptar *se'fyr, se'fyr* och *sefy'r*. Följer häraf, att de äfven känna tre olika best. former?

på grund af detta ursprungligare uttal med hufvudtrycket å ultima, t. e. *konstnär*, *körsnär* (men som familjenamn *Kóersner* med akut och ändelsen *-ər*) osv.

Dessutom höra väl ursprungligen hit de professionellt aktorala femininerna på *-erska*, t. e. *krögerska*, *tvätterska* osv. (se V, 317 f. och 338 f.), som äro dels direkta lån från lågtyskan, dels efterbildningar på grundval af dylika[1], men hvilkas akut numera endast i någon enda dialekt (t. e. i Ångermanland[2]) bevarats. Anledningen till det allmänna antagandet af grav är naturligtvis den, att dessa utpräglade femininer på *-a* påverkats av den stora massan af andra — inhemska och därför med grav af gammalt uttalade — femininer på *-a* (jfr ofvan s. 236 ff.).

2. Sammansatta — åtminstone från det främmande språkets synpunkt, ehuru från svenskans ofta snarast att betrakta såsom enkla — ord. Jag skiljer på två olika fall alltefter sammansättningens mindre eller större genomskinlighet.

a) Den sednare sammansättningsleden står redan inom det främmande språket på gränsen till afledningsändelsernas grupp. Hit höra icke orden på *-aktig* och *-haftig*, ty dessa ha förr haft hufvudtrycket på denna sednare led, hvadan alltså grav är det ljudlagsenliga i t. e. *gudaktig*, *ståndaktig*, *manhaftig* af äldre *gudak'tig* osv. Däremot höra hit lånorden på *-skap*, bland hvilka särskildt märkas de på *-enskap* och *-erskap*[3]. Af dessa ha visserligen de flesta rättat sig efter de många inhemska orden på *-skap* med grav taktform — typen *vän'skap* — men några ha dock ännu alltjämt akut, om ock vacklande, t. e. *a'delskap*[4], *fad'derskap*, dialektiskt äfven

[1] Se Tamm, a. st., s. 38 ff.
[2] Se Kock, a. st., II, 406.
[3] Se Tamm, a. st., s. 42 f.
[4] Sv. ak:s ordbok upptar märkvärdigt nog af detta ord blott ett uttal med grav. Kock, a. st. II, 98 upptar båda uttalen såsom ungefär likställda.

några andra [1]. Ytterst vacklande äro de på *-het* — samtliga tyska lån eller efterbildningar af dylika — af hvilka endast de, som till sin första beståndsdel ha ett ord med grav (då det tas ensamt för sig), i riksspråket ha den oursprungliga och på analogibildning beroende grava taktformen, hvaremot de öfriga vackla, detta dock på så sätt att akut föredrages i södra och sydvästra (samt delar af norra?) Sverge, grav däremot i mellersta Sverge (äfven t. e. Värmland och Dalsland). Sålunda vackla t. e. *hö'fviskhet, jo'rdiskhet, dum`het*, men icke t. e. *le`dighet, le`dsamhet, na`kenhet.*

Konsekventast är den ursprungliga akuten bevarad i de tyska, egentligen blott (det mer eller mindre kosmopolitiska) sjömansspråket tillhörande lånorden på *-vart*, t. e. *nordvart, västvart* osv. [2]. Vacklande [3] är *lo'vart.*

b) I öfriga fall råder en ovanligt stor vacklan, ja rent af villervalla. Dock kan man iaktta, att grav taktform desto hellre antas, ju mera ett ord gör intryck af svensk sammansättning eller påminner om någon svensk sammansättning med grav. Omvändt bevaras den ursprungliga akuta taktformen desto trognare, ju ogenomskinligare till sin bildning ett ord är, eller om det påminner om någon svensk sammansättning med akut. Exempel som i mitt uttal ha akut, men som enligt såväl min egen erfarenhet som andra författares vittnesbörd äfven uppträda med grav äro bl. a. [4] *blyerts* [5, 6], *bundsförvant* [6], *bäfvergäll* [6, 8], *bärnsten* [6, 7], *durkslag* [7], *dyfvelsträck* [5, 9], *ebenholts* [5, 6, 10], *elfenben* [5, 8, 9], *frukost* [5, 6], *fältskär* [5, 8, 9], *färn-*

[1] Se Kock, a. st.
[2] Se Tamm, a. st., s. 43.
[3] Så ock enligt Lyttkens-Wulff, under det att Kock blott upptar akut.
[4] Jfr Kock, a. st. II, 93, 95 f., 99 f., 132 ff.
[5] Enligt Kock vacklande.
[6] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.
[7] Enligt Kock med grav.
[8] Enligt Weste vacklande.
[9] Enligt Lyttkens-Wulff med grav.
[10] Enligt Weste med akut.

bock [1, 2], *hagtorn* [2, 3], *kallskål* [4], *kimrök* [1, 4], *kugellack* [5], *körsbär* [1, 4], *lispund* [4] (jfr *skep'pund* [4]), *länstol* [1, 4], *läsegel* [4], *portvin* [3, 4] (jfr *rö'dvin* [3, 4]), *pärlemor* [3, 4] (trots *pä'rla*), *rapphöna* [2, 3], *spetsbof* [4, 5], *spygatt* [1, 4], *vallmo* [3], *valthorn* [1, 4]. Äro orden från svensk synpunkt fullt genomskinliga sammansättningar, så torde grav vara det vanliga. Dock förekommer äfven i så fall ej sällan, åtminstone alternativt, akut såsom t. e. konstant i *riksdag* (som stödes af *nam'nsdag*, *ti'sdag* osv., se ofvan s. 253), vacklande i *al'tfiol*, *kly'fvertbom*, *mo'djournal*, *skäl'mstycke* [4] m. fl. [6]. Är ordet en på svensk botten gjord sammansättning af ett ursprungligen utländskt ord och ett svenskt (eller grundligt försvenskadt, ehuru ursprungligen utländskt) ord eller ock af samma slags leder i omvänd ordning, så gäller naturligtvis hvad ofvan under E (s. 258; jfr ock D, 2, s. 252) sagts om sammansatta ords taktformer. Man träffar sålunda t. e. akut (jämte grav) i *re'buslösning*, *skil'lingsbulle* i öfverensstämmelse med *re'bus*, *skil'ling*, men konstant grav i *husmamsell*, *luftballong*, *nattviol*, *rullgardin*, *sillsalat* o. d.

H. Böjningsformer bildade medelst ändelser af ord, som enligt A—G ofvan ha akut, ha själfva konsekvent akut, därest ordet icke i och genom böjningen tillökats med en stafvelse, t. e. *ak'tier*, *ekon*, *lexika*, *nejlikor*, *pojkar*, *stadier*, *studier* till *ak'tie*, *eko*, *lexikon* osv. *Brä'der* och *klä'der* vid sidan af *brä'de* och *klä'de* äro endast skenbara undantag från denna regel, ty dessa former på *-er* äro från början och väl i allmänhet ännu icke egentliga pluraler till *bräde* och *kläde* — dessa heta nämligen *brä'den* och *klä'den* — utan semologiskt jämförelsevis självständiga ämnesnamn (se V, 294) och etymologiskt sedt lånade från de lågtyska *breder*, *kleder*,

[1] Enligt Lyttkens-Wulff vacklande.
[2] Enligt Kock med grav.
[3] Enligt Lyttkens-Wulff med grav.
[4] Enligt Kock vacklande.
[5] Enligt Weste vacklande.
[6] Jfr Kock, a. st. II, 466.

hvadan de höra till G ofvan och i likhet med öfriga där behandlade ord af utländskt ursprung regelrätt ha akut.

Likaså ha af ofvan under D, 3 (s. 257) nämnd anledning med slutartikel försedda former af typerna *and-en*, *tak-et*, *händer-na* konsekvent och ljudlagsenligt akut.

I öfriga fall vållar vanligen tillträdet af en eller flera, en särskild stafvelse utgörande böjningsändelser ett utbyte af akut mot grav. Detta utbyte äger dock i olika fall rum i olika utsträckning, hvarför jag här nedan särskildt för sig skärskådar hvar och en af våra vanligaste böjningsändelser af nämnda slag.

-a låter tre- eller flerstafvigare ord behålla det en stafvelse kortare ordets akut, t. e. *a'fklädd-a*, *engelsk-a*, *febersjuk-a*, *grekisk-a*, *himmelsk-a*, *jordisk-a*, *sådan-a*, *öfverst-a* osv. (om nämligen den oböjda formen af dessa uttalas med akut). Tvåstafviga ord däremot anta i regeln grav vid tillägg af *-a*, t. e. *go'd-a*, *ren-a*, *vår-a* osv. gentemot *go'd* osv. Dock kunna synkoperande adjektiver på *-el* och *-er* å vissa trakter ha akut i sina plurala och bestämda former på *-la*, *-ra*. Så t. e. heter det i Skåne och Värmland *dun'kla*, *en'kla*, *sim'pla*, *us'la*, *ä'dla* osv., i Värmland äfven *am'pra* (detta äfven i Skåne, men isoleradt), *dys'tra*, *e'dra*, *fa'gra*, *ma'gra*, *mun'tra*, *nyk'tra*, *tap'pra*, men — isoleradt — *vac'kra* (trots *vac'ker*).

-ar låter trestafviga ord behålla den kortare formens akut vid ändelsens tilläggande, t. e. *fänrik-ar*, *hejduk-ar*, *humbug-ar*, *koffert-ar*, *konjak-ar*, *pajas-ar*, *skilling-ar*, *sparris-ar*, *tingest-ar* osv.; äfvenså vid egennamn som *Agardh-ar*, *Edvard-ar*, *Rudolf-ar*. Tvåstafviga ord däremot få i regeln grav, t. e. *dag-ar*, *häst-ar* osv., hvilket gäller äfven rörande de synkoperade såsom *bi'blar* [1], *febrar*, *fröknar*, *kuttrar* [2], *myrt-*

---

[1] I Skåne vacklande liksom ock några andra ursprungligen utländska på *-lar* (sg. *-el*); se Kock, a. st. I, 65 f.

[2] I Skåne vacklande liksom de flesta på *-rar* (sg. *-er*) af utländsk börd; se Kock, a. st.

nar [1], *ordnar, sablar, socknar, stöflar* [2], *tigrar, tjädrar* [3], *uttrar* [3], *åkrar, öknar* osv. trots *bi'bel, fe'ber, frö'ken* osv.

-are och *-ast(e)* kräfva i regeln grav hos alla ord, i hvilka dessa ändelser ingå, t. e. *rī`kare, rī`kast*. Dock kunna åtminstone i Skåne och Värmland komparativer och superlativer af synkoperande adjektiver på *-el* och *-er*, i Värmland äfven af adjektiver på *-(i)sk* behålla positivens akut, t. e. *sim'plare, enklast(e), säkrare, tapprast(e)* — men *vac`krare, -ast(e)* liksom *vac`kra* (se s. 292 ofvan) trots *vac'ker* — resp. *hö'fviskare, kätterskast(e)* osv.

-en kräfver grav, t. e. imperativer som *ta`gen* (trots *ta'g*).

-er förbinder sig så godt som undantagslöst med akut i former, som uti fornspråket voro (åtminstone närmast före litteraturens begynnelse) enstafviga, t. e. *get'ter* (isl. *geitr*) af *get*. Däremot kräfver denna ändelse grav -- visserligen med många undantag, beroende på anslutning till föregående grupp — i former, som af forno äro tvåstafviga, t. e. *gäs`ter* (isl. *gester*) af *gäst*. Se vidare ofvan s. 245 ff.

I fråga om de massor af lånord med denna pluraländelse, hvilka vi nu äga, råder dels stor vacklan, så att tjogtals sådana pluraler kunna till och med på en och samma ort ha båda uttalen, dels den största olikhet mellan olika trakters uttal. I sistnämnda afseende förhåller det sig så, att akut favoriseras åtminstone i Skåne, Västergötland och i all synnerhet Värmland, grav däremot åtminstone i Södermanland, Uppland, Västmanland, Norrland och som det tyckes Halland. Huru stor olikheten är mellan t. e. å ena sidan Stockholm, å andra sidan Värmland, synes däraf, att jag i min egenskap af värmlänning uttalar med akut ej mindre än 191 pluraler på *-er*, hvilka i stockholmaren prof. H. Psi-

[1] I Skåne med akut, ensamt bland pluralerna på *-nar* (af sg. *-en*).

[2] Mångenstädes med akut enligt Kock och Lyttkens-Wulff.

[3] I Skåne vacklande liksom de flesta på *-rar* (sg. *-er*) af utländsk börd; se Kock, a. st.

landers uttal ha grav, t. e. *alfer, alger, baser, bomber, branscher, bårder, celler, clowner, dogmer, dramer, droger, farser, feer, former, fraser* osv., under det att jag har grav blott i 4 à 6 ord, som hos honom ha akut, nämligen *dälder, fonder, funder, häfder* (och möjligen de af mig sällan eller aldrig använda *biller, marsker* [1]), af hvilka sednare dock de flesta äro gamla tvåstafviga pluraler, ärfda från fornsvensk tid, och sålunda regelrätt ha grav.

Nästan konstant akut ha emellertid synkoperade pluraler af ord på *-el* [2] och *-er* såsom *fabler, muskler, möbler, regler* [3], *sportler, stipler*, resp. *fibrer, negrer*. För öfriga lånordspluraler på *-er* tyckes det åtminstone för närvarande vara omöjligt att uppställa några regler; se vidare böjningsläran [4].

-or kräfver i regeln grav, t. e. *ros-or, vad-or, våg-or* till *ro's* osv.; äfven *num'ror* trots *num'mer*. Blott synkoperade pluraler af ord på *-el* vackla; så t. e. *toff'lor* (enligt Kock äfven *toff'lor*) och det arkaiska *re'glor* (enligt Kock äfven *re'glor* [5]).

§ 52. Den faktiska förekomsten af grav taktform.

Frånsedt de områden, där grav helt och hållet saknas, dvs. — såvidt man på grund af hittills gjorda undersökningar vet — finländskt riksspråk, alla baltiska dialekter, målet i större delen af Nyland (från och med Sjundeå socken österut), Pargas i Egentliga Finland, Gamlakarleby och Ne-

[1] Jag är icke ens säker på om jag icke vid eventuellt behof skulle till *marsk* bilda pluralen *mars'kar*.

[2] Enligt LYTTKENS-WULFF, a. st. II, 72, skola dessa i Stockholm »ofta» ha grav. Psilanders, som jag skulle tro rätt typiska, uttal går emellertid icke i denna riktning.

[3] Enligt KOCK, a. st. I, 207 äfven *re'gler*, där grav väl beror på äldre *re'glor* af fsv. *reghla* (lat. *regula*), som antagit grav efter *gata, kona* osv.

[4] Jfr tillsvidare KOCK, a. st. I, 204 ff., och LYTTKENS-WULFF, a. st. II, 72 och 64 f.

[5] Vanligen *re'gler* eller *re'gler*, se ofvan not 3.

dervetil i Österbotten, Öfverkalix i Norrbotten samt Frösåkers härad och Hållnäs socken i norra Roslagen [1], förekommer naturligtvis denna taktform i alla de fall, som icke i § 51 angifvits såsom ägande akut. Närmare angifvet uppträder den emellertid:

I. I enstafvig takt blott uti de sällsynta undantagsfall (*fa'n*, *nå'n*, *ja'*, *hm'* m. m.), som redan omnämnts ofvan s. 202 f. (och s. 231).

II. I flerstafvig takt med upptakt äfvenledes endast undantagsvis och då i följd af inflytande från upptaktslösa, men för öfrigt likartade takter, t. e. *hur mång'a*, *Karl Jo'han*, *hvaran'dra*, *kanhän'da*, *läsarin'na*, *Augus'ta* o. d. efter *mång'a* osv., se ofvan s. 233 ff.

III. Flerstafvig takt utan upptakt är sålunda det egentliga stamhållet för grav, ehuru visserligen, såsom ofvan s. 242 ff. visats, med betydliga inskränkningar. Väsentligen såsom en sammanfattning af hvad i föregående paragraf anförts må här — ordnadt efter samma indelningsgrund som redan förut användts — följande antecknas.

A. Takt, som med sig införlifvat en gammal upptakt, så att hufvudtrycket numera hvilar å den forna upptaktens första stafvelse, har grav, emedan det forna hufvudtrycket lefver kvar som bitryck, och ordet i sin helhet sålunda måst komma att mera påminna om typen *häs'tar* (31) än om typen *häs'ten* (30).

1. Ordfogningar och gruppord ha, emedan de efter att ha på ifrågavarande sätt omformats vanligen öfvergått till otvetydigt sammansatta ord, endast tämligen sällsynta exempel att erbjuda, t. e. *hva'r sin*, *bol'lstå* (jämte *bollstå'*), *An'n-Charlott*, *Liss' Olof* m. m., se ofvan s. 251 f.

2. Sammansättningar (frånsedt gruppord, se 1 ofvan) erbjuda däremot massor af exempel, eftersom sammansatta

[1] Jfr den ofvan s. 203 not 3 och 4 samt s. 204 not 1 citerade litteraturen.

ord förr ytterst ofta, i jämförelse med nu för tiden, hade hufvudtrycket på en sednare sammansättningsled [1]. Så t. e. hette det på Westes tid, alltså för omkring hundra år sedan, liksom undantagsvis ännu någon gång i högtidlig (t. e. kyrklig och poetisk) stil, *gudfruk'tig, kvarlå'tenskap, långfre'dag, missgär'ning, ofat'telig, ore'na, undergi'fvenhet, uppenba'r, uppfos'trare, uppro'risk, ursprung'lig, vederbö'rande, vidske'plig, öfverträ'delse, öfverty'ga* m. m., hvaraf förklaras vårt nu allmännaste uttal *gu'dfruktig, kva'rlåtenskap* osv. Andra exempel äro *a'flång* (i det skånska Skytts-målet ännu *alång'* liksom hos Lucidor *aflång'*; möjligen ytterst från det latinska *oblon'gus*), *fö'rbisedd* (jfr *förbi'*), *i'akttaga* (: *taga i ak't*), *pred'ikstol* (: *predi'ka*), *ru'terässet* (: *ruteräss'*; jfr äfven s. 178 ofvan), *skum'rask* (i Skåne enligt Kock *skumras'k*), *å'dagalägga* (ännu stundom *åda'galägga*; jfr *lägga å da'ga*). Att här anföra ännu flera exempel är onödigt, då dels tillräckligt många sådana redan omnämnts i § 51, dels den ifrågavarande utvecklingen måste framdeles komma under utförlig behandling i den etymologiska ljudläran.

3. Enkla ord erbjuda likaledes talrika exempel på ifrågavarande företeelse. Mera sällan äro dessa af inhemsk börd [2], t. e. *aldrig* (ännu hos Lucidor *aldri'g*), *fiende* (*fien'de* t. e. hos Stiernhielm; jfr ännu *fien'tlig*), *hedning* (hos Lucidor m. fl. äldre författare *hedning'*; jfr dalmålets *geting', källing'* 'käring', *välling'* och Skytts-målet *arvin'ge*), *människa* (*männis'ka* hos J. Swedberg och ännu i Uppland, t. e. Skuttunge och Vätö), *vädur* (*vädu'r* hos Tiällmann och i det nutida Skytts-målet). Så mycket talrikare äro de lånord, som i

[1] Se det rikliga materialet hos Kock, a. st. II, 202 ff., 247 ff., 238 ff., *Accentuierung*, s. 181 ff.; Lyttkens-Wulff, a. st. II, 44 ff.; Noreen, *En svensk ordeskötsel* af S. Columbus utg. af G. Stjernström och A. Noreen, s. XX ff., *Geschichte der nordischen Sprachen* (i Pauls Grundriss, 2. aufl., I), s. 565 f.; Hellqvist, Arkiv f. nord. fil. IV, 304 f.

[2] Jfr Kock, a. st. II, 311 ff.; Noreen, *Gesch. der. nord. Sprachen*, 2 aufl., s. 456.

fråga om sin accentuering på ifrågavarande sätt försvenskats, t. e.[1] *ablativ* (lat. *ablati'vus*) m. fl. kasustermer, *alun* (mlty. *alu'n*), *anis* (ty. *ani's*), *besman* (ännu i Skuttunge-målet *besman'*; ry. *bezmen'*), *bittida* (mlty. *bi ti'den;* jfr da. *betids'*), *kompani* i uttryck som »Pettersson & k.» (samt stundom i »vara i k. med någon», där dock äfven brukas det i ordets alla öfriga användningar gängse uttalet *kompani'*), *kreatur* (da. och ty. *kreatu'r;* i Skuttunge ännu *kretu'r*), *kvarter* (mlty. *quarte'r*[2]), *oboe* (ty. *obo'e*, fra. *hautbois*, Bellmans *hobo'ja*), *papper* (*pappe'r* hos Arvidi, Tiällmann, Hof samt i flera nutida dialekter, t. e. i Skåne och Skuttunge; jfr ty. *papi'er*), *paradis* (lat. *paradi'sus;* ännu i Skuttunge *paradi's*, jfr *paradi'sisk*), det vacklande *par'tisk* (*parti'sk* ännu hos Weste och i Skuttunge-målet, hos Moberg 1825 *partis'k* och *par'tisk;* jfr ty. *partei'isch*), *priskurant* (hos Weste *priskuran't*, jfr *kuran't*), *russin* (da. *rosi'n*, ty. *rosi'ne*), *salpeter* (Weste, da. och ty. *salpe'ter*), *senap* (i Skuttunge *sina'p;* lat. *sina'pis*), *steglits* (ty. *stieglit'z*), *synagoga* (Weste *synago'ga;* ty. *synago'ge*), *äfventyr* (i Skuttunge *äfventy'r;* fra. *aventure*, förmedladt af lågty.). Härtill komma dels en mängd dopnamn såsom *Anders* (af *Andre'as*, förr *-e'as*), *Anton* (: *Anto'nius*), *David*, *Johan* (: *Johan'nes*), *Kerstin* (: *Kristi'n*), *Kristoffer* (ännu stundom *Kristof'fer*), *Mattis* (: *Matti'as*, förr *-i'as*) m. fl., dels de många ord som ännu alternativt ha upptakt, t. e. *almanack*, *budoar*, *curaçao*, *karneval*, *kaviar*, *lavoar*, *medaljong*, *papiljott*, *paviljong*.

Emellertid träffas här icke så få undantag från regeln och detta af många olika anledningar. De viktigaste af dessa äro:

a) Antitetisk betoning (se ofvan s. 177 f.) kan framkalla såväl hufvudtryckets förflyttning som ock öfverstyrka och därmed följande (enligt s. 249 f. ofvan) akut taktform, t. e. »*po'sitiv* och *ne'gativ*» (för *positi'v*, resp. *negati'v*); likaså *ak'tiv* :

---

[1] Jfr Kock, a. st. II, 454 ff., 480 ff.

[2] Jfr ännu hos Bellman: »Jag satt så nöjd och drack mitt *kvarte'r*», rimmande med *sker*.

pas'siv, plu'ral : *sin'gular, ja'nuari* : *fe'bruari, ob'jekt* : *sub'jekt, ger'mansk* : *ro'mansk, sym'pati* : *an'tipati* m. m. d.

b) Trägen användning som upptakt leder ofta till åtminstone alternativ akut (jfr ofvan s. 248 f.). Detta gäller särskildt om dopnamn, t. e. *August* (jfr ofvan s. 288), *Ivan* (jfr s. 274), *Jakob* (jfr s. 283), *Josef* (jfr s. 276), *Lisbet* (kanske dock icke af det gamla *Lisbet't*, utan direkt förkortadt af *Eli'sabet*), *Märta, Urban* (jfr s. 274), *Zachris* (jfr s. 282), af hvilka emellertid de allra flesta, kanske alla, vackla. Märkvärdigt är Kocks *Se'verin* (af lat. *Severi'nus*) vid sidan af Lyttkens-Wulffs (och kanske äfven Kocks) *Sö'ren* (väl väsentligen da. lån), då man väntar sig det alldeles motsatta uttalet, hvilket också mycket riktigt träffas hos mig. Hit hör vidare titlar såsom det vacklande *löj'tnant* (förr *löjnan't*[1], fra. *lieutenant;* dock kan akuten stamma äfven från det ty. *leu'tnant*). Knappast på samma sätt låta förklara sig de vacklande *kan'sler* och *käm'när* — som ju ytterst sällan om ens någonsin stå som upptakt — helst de vid sin sida ha det ännu obegripligare *ban'tlär* (jfr vidare ofvan s. 288).

c) Inflytande från ord med samma ändelse och akut taktform har väl varit anledningen till införande af akut i sådana fall som *konjak* (ännu i Skuttunge-målet *konjak'*, fra. *cognac*) efter *arrak;* vidare i de vacklande *am'en* (jfr ofvan s. 278 med not 1) efter *E'den, o'rden* o. d. (eller kanske på grund af ej sällsynt öfverstyrka; jfr ofvan a), *a'zur* (jfr ofvan s. 287) efter *pur'pur, par'tisk* (jfr ofvan s. 282) efter *ni'tisk, tap'to* (jfr ofvan s. 283 med not 4) efter *tem'po, tob'ak* (jfr ofvan s. 274).

d) Att ordet ofta varit försedt med upptakt är väl orsaken

---

[1] Jfr ännu Runebergs: »Hans yttre röjde en ung *löjtnan't*», rimmande med *adjutan't* eller »Det var den tappre *löjtnan't* (?) Zidén», »De orden hörde *löjtnan't* (?) Zidén», »Då höjde *löjtnan'ten* (?) ännu sin arm», »så snart *löjtnan'ten* ropat», men å andra sidan »och voro de främst i sin *löj't-nants* spår».

till den alternativa akuten (jfr ofvan s. 231 ff.) i *lap'pri* och *nar'ri* (förr *lapperi'* och *narreri'*), som ju ofta förekomma i uttrycken »å lappri», resp. »på narri» (se ofvan s. 280 f.).

e) Ny eller oafbruten påverkan utifrån är väl grunden till akuten i t. e. *kre'dit* (ej af *kredi't*, som ju har helt annan betydelse, utan nytt lån från lat. *credit*), mansnamnet *Paris* (i fornsvenskan accentueradt *Pari's*) och de vacklande *sab'bat* (se ofvan s. 275; ty. *sab'bath*), *sam'met* (ty. *sam'met* jämte *samt*, hvaremot Kocks och Lyttkens-Wulffs uttal *sam'met* stämmer med Skytts-målets *same't* och mhty. *sami't*), *si'rap* (se ofvan s. 274 f.; Lyttkens-Wulffs akut från ty. *si'rop*, *si'rup*). Oklara förbli de vacklande *by'rå* och *sal'lat* i betraktande af att tyskan (och franskan) ha *büreau'* och *sala't*.

B. Ordfogning eller däraf uppkommet (sammansatt eller numera till enkelt öfvergånget) ord, hvars första led i sin lexikaliska form har grav:

1. Nutida ordfogningar och gruppord, t. e. med första leden enstafvig — ett mycket sällsynt fall (jfr ofvan s. 202) — *fa'n tro* det, *sa' han* m. fl. (vacklande) exempel, se ofvan s. 251; med första leden tvåstafvig *stan'na Jöns!*, *väntar du?*, *moder min*, *Anna lill*, (något att) *sitta på;* med första leden trestafvig *ta'lade han*, (något att glädja) *vännerna med*, (som jag är) *ägare till* o. d.

2. Sammansatta ord (frånsedt gruppord, se 1 ofvan), uppkomna i historisk tid af äldre ordfogningar:

a) Genitiv + substantiv, t. e. *an'letsdrag*, *biskopsstaf*, *dikeskant*, *kyrkoherde*, *Andersson*, *Göransson; hälvetesmaskin*, *utsädesråg*, *öfverfartsställe* osv.

b) Adjektiv + substantiv, t. e. *al'lahanda*, *egennytta*, *fjärdedel*, *vice-konung*, *äganderätt*, *Väster-* och *Östergötland* (ej af *väs'ter* och *ös'ter*, utan af fsv. *Væs'tra* och *Os'tra Gøtland*), *Östersjön* (ännu hos Ol. Petri *Östra siön*) m. m.

c) Oböjligt ord + particip, sällan annat ord, t. e. *hem'mastadd*, *illamående*, *uteglömd*, *uteliggare* osv.

d) Öfriga fall, t. e. *hädanefter, likaså, utanför, äfvensom, östanifrån* osv.

Lyttkens-Wulff säga [1], att »intet enda ord, hvars förra led i och för sig hade» grav, antager akut och således utgör undantag från ofvan under 2 gifna regel, och att »detta gäller vanligen», äfven om ordet mistat en stafvelse. Visserligen äro undantag tämligen sällsynta, men de finnas dock till ett antal af åtminstone inemot tjoget, troligen mera. De vacklande *sa'lubod, -torg* o. d. bero på anslutning till »till *sa'lu»* (hvarom se s. 231 ofvan). Då *hel'gdag* — som, efter hvad fsv. pl. *hælgha* eller *hælgho daghar* och det äldre, ännu hos Weste förekommande *hel'gedag* utvisa, icke är sammansatt med *helg* — någon gång uppträder med akut, så beror tvifvelsutan detta på anslutning till *middag, tisdag* osv. och naturligtvis alldeles särskildt till *hvardag* (sällan med grav) på grund af den så vanliga motsättningen *hva'rdag* : *hel'gdag*. Liknande kan äfven anledningen vara till den alternativt förekommande akuten i *ann'dag* (däremot alltid *an'nandag*), men den kan väl ock bero på direkt sammansättning med formen *ann*, som uppträder i sammanställningen *en an'n* (af *an'nen* och detta af *an'nan*, som på grund af upptakten uppstått vid sidan af *an'nan*). *Bro'rskål* beror väl antingen på synonymet *du'skål* eller är en ung sammansättning med *bro'r* (icke *bro'der*). *Far'bro(de)r, -fa(de)r, -mo(de)r, morbro(de)r, -fa(de)r, -mo(de)r, faster* och *moster*, hvilka alla vackla mellan akut och grav, bero väl dels på ung sammansättning med *far* och *mor*, dels ock [2] — i den mån de härstamma från fsv. *fadhurbrodhir* osv. — på dessa ords flitiga användning i upptaktsställning. Det hvardagliga *körr'gård* (men äfven *körr'gård*) vid sidan af det högre *kyr'kogård* beror väl dels på inflytande från *trädg'ård, Ny'gård* m. m., dels ock på den förutgående upptakten i det så vanliga »på körrgården» (jfr ofvan s. 231

---

[1] A. st. II, 74.

[2] Se Kock, a. st. II, 130 f.

ff.). Emellertid är icke heller den möjligheten alldeles utesluten, att vi ha att utgå från ett fsv. *kirkgardher* vid sidan af det styrkta *kirkiogardher* (jfr fsv. *kirkmæssa* jämte *kirkiomæssa*), och att detta undantag sålunda är blott skenbart; jfr strax nedan om *gärdsgård* och *lagård*.

Det gifves nämligen äfven åtskilliga »undantag», som äro blott skenbara. Så t. e. är *rik'sdag* icke på svensk botten sammansatta med *rïke*, utan tyskt lån (mlågty. *rïkesdach*, jfr ty. *reichstag*); jfr ofvan s. 291. Detsamma gäller *riksbank* osv. på *riks-*. Det vacklande *mo'rot*, äldre (och ännu dialektiskt) *morrot* af fsv. *moro-rot*, hade troligen redan i fornsvensk tid akut, ty ordet utgår väl ytterst från det medellågtyska *more* 'moröt'. *Gärd'sgård* (men äfven *gärd'sgård*) är icke såsom *gär'desgård* sammansatt med *gär'de*, utan med *gärd'sel*, såsom ock framgår af formen *gärslgård* i Syllabus 1649 [1]. *Ski'dgård* (dial. *skig'gål*, *skyg'gål*) utgår ej från *skïda*, utan från det fsv. *skidh* 'klufven stock' (jfr isl. *skiþgarþr*). Man kan också med allt skäl misstänka, att det hvardagliga *lag'gård*, *la'gård* (men äfven *la'gård*) icke är identiskt med det högtidliga *la'dugård* (fsv. *ladhu-gardher*), utan — liksom väl ock det fsv. *ladhgordher* (1499) — motsvarar det isl. *hlaþgarþr* 'inhägnad af torf eller sten' [2], sammansatt med *hlaþ* 'mur, lada' m. m.

3. Enkla ord, uppkomna i historisk tid af äldre ordfogningar eller från sådana utgångna sammansatta ord, t. e. dels sådana som ännu i någon mån stå på gränsen till sammansättningar såsom *hu'rudan* (jämte *hu'rdan* af *hu'r*), *lïkadan*, *nå'gonsin* eller *nån'sin* (af *nå'n*, men *nån'sin* af *nå'n*), dels sådana som redan under fornsvensk tid började förlora känslan af sin sammansatta natur såsom framför allt former

---

[1] Se TAMM, *Etymologisk sv. ordbok.*

[2] Att *ladhu-gardher* äldst haft samma betydelse, uppvisar J. SAHLGREN i den just nu utkomna uppsatsen *Forntida vägar* (Uppl. Fornm. för. tidskr., h. XXVI), s. 11 ff.; jfr särskildt s. 17 not 1.

med slutartikel, t. e. *vän'nerna* (jfr däremot *hän'derna*), *gubbarna, flickorna, lakanet* (jfr däremot *bäc'kenet*), *senapen* (jfr däremot *hej'duken*) o. d. Vacklande äro *Me'delpad* af obekant anledning, *Fa'lköping* och *Jön'köping*, om hvilka se s. 262 ofvan. Om undantagen *fyrti* och *åtti* se s. 257 ofvan, hvartill kan läggas, att deras akut äfven delvis kan stamma från användningen som upptakt, t. e. i *fyrtien'*, *-två'* osv.

C. Sammansatt ord, hvilket såsom sådant ärfts med grav taktform från förhistorisk tid eller i senare tid bildats efter mönstret af dylik äldre sammansättning. Grunden till denna sålunda redan förhistoriska taktform är (jfr s. 257 f. ofvan), att första sammansättningsleden antingen i och för sig tagen haft grav eller ock ursprungligen utgjort upptakt, som sedan öfvertagit hufvudtrycket. Exempel sådana som *hasselnöt* (fsv. *haslanut*), *sockenbud*, (fsv. *sockna-buþ*), *Ekelöf, Eneman, påskdag* (fsv. *paskadagher*) o. d. äro redan i tillräcklig mängd anförda i annat sammanhang (ofvan s. 260 ff.). På gränsen till enkla ord stå *egendom, egenskap, uppenbar* o. d. Undantag från regeln äro sällsynta och troligen blott skenbara. Så t. e. förekommer enligt Kock ett alternativt uttal *spin'delben, -väf*, trots att vi blott ha *spin'del*. Men härvid är då att märka, det *spindel* möjligtvis kan vara tyskt lånord, och i så fall har det i de nämnda sammansättningarna bevarat den ursprungliga akut, som det annars analogiskt ersatt med grav [1]. Emellertid väntar man sig det alldeles motsatta förfaringssättet, enär ju sammansatta ord i regeln ha åtminstone alternativt grav, äfven om simplex har blott akut. Därför anta väl Falk-Torp [2] med större skäl, att *spin'del* är inhemskt, men *spindelben* (efter hvilket väl då *spindelväf* rättat sig, för så vitt icke äfven detta ord är lånadt) lån från tyskan. I alla händelser utgör det sålunda ett blott skenbart undantag från vår ofvanstående regel.

[1] Se Kock, a. st. II, 111.
[2] *Etymologisk Ordbog* II, 266 f.

D. **Enkelt ord, hvilket såsom sådant ärfts med grav taktform från förhistorisk tid.** Grunden till den grava taktformen är troligen den (jfr s. 267 f. ofvan), att hithörande ord i ännu äldre — urgermansk och indoeuropeisk — tid haft den numera med hufvudtryck försedda stafvelsen placerad som upptakt. Denna förklaring göres sannolik af sådana motsatser som *yng're* (got. *juhiza*, där *h* enligt vernerska lagen utvisar, att hufvudtrycket hvilat å första stafvelsen), men vanligen *me'ra* (got. *maiza*, där *z* visar, att hufvudtrycket en gång hvilat på ändelsen) eller *be't* (sanskr. *bibhe'da*) mot pl. *be'to* (sanskr. *bibhidu's*). Vidare talar för densamma den underlåtna synkopen i isl. och fsv. pl. *bun'do* och konj. *byn'de*, resp. *bun'de* (got. *bundun*, resp. *bundi*), som visar, att slutstafvelsen här i urnordisk tid och ännu vid tiden för synkopens allmänna inträdande haft, trots de ifrågavarande ordtypernas tvåstafvighet alltsedan indoeuropeisk tid, ett bitryck, som hindrat synkopen att inträda, och som enligt alla analogier (*pap'per* af äldre *pappe'r* osv. i oändlighet) icke gärna kan förklaras på annat sätt än som en reduktion af ett ännu äldre hufvudtryck å samma stafvelse.

Såsom hithörande exempel kunde nu anföras våra allra flesta inhemska tvåstafviga eller ännu flerstafvigare enkla ord — dock icke alla såsom ofvan s. 268 ff. visats — t. e. *fa'der* (gr. *πατήρ*, sanskr. *pitár-*), *mo'der* (sanskr. *mātár-*; gr. *μήτηρ* är som bekant analogiskt ombildadt i fråga om accenten) [1], *ga'ta*, *ä'ta*, *un'dan* osv. i oändlighet. *Sys'kon* utgör intet undantag, ty visserligen är detta ord ursprungligen en plural af typen *ö'gon*, *ö'ron*, men i motsats mot dessa sistnämnda har det en gång i tiden synkoperat en näst efter hufvudtrycket följande stafvelse och har alltså ljudlagsenligt akut (se ofvan

[1] Att däremot *bro'der* är en analogisk ombildning af ett äldre *bro'der* (naturligtvis i urgermansk form) efter *fa'der* och *mo'der*, framgår af sanskr. *bhrā'tar-*, gr. *φράτωρ* och enligt vernerska lagen af ty. *bruder* gentemot *vater* och *mutter*.

s. 269), hvadan det alltså är Lyttkens-Wulffs uttal *sys'kon* (jfr ock fryksdalsmålets *føf'fən* af fsv. *systkin*) som representerar det ursprungliga. Äfven *fä'derne* och *mö'derne* äro på samma sätt synkoperade (se ofvan s. 269), och det alternativa uttalet *fä'derne, mö'derne* beror väl därför på en kompromiss mellan den synkoperade bildningen (fgutn. *feþrni*, fsv. *fæ'þerne*) och den efter *fa'der* ombildade biformen fsv. *fa'þærne* (isl. *faþerne*).

E. Böjningsformer bildade medelst ändelser af ord, som enligt A—D ofvan ha grav, t. e. *le'diga, konungar, roligare, roligast, kallade* till *le'dig, konung, rolig* osv. Undantag såsom pl. *dokto'rer* trots sg. *dok'tor*, pres. *döm'er* trots inf. *döm'a* o. d. ha redan i det föregående (s. 231 f. och s. 247) behandlats. Och då man vid sidan af »ett par (tre, fyra osv.) *styc'ken*», verklig plural till *styc'ke* 'bit, stump', har i annan betydelse »ett par (tre, fyra osv.) *styc'ken*» — som visst icke behöfver afse några *styc'ken*, utan betyder ungefär detsamma som 'exemplar' — så beror väl detta sednare uttal väsentligen på inflytande från ty. *stück* i samma betydelse och användning.

Att äfven en massa böjningsformer af ord, som i sin lexikaliska uppslagsform ha akut, får grav, är äfvenledes visadt i det föregående (s. 291 ff.).

F. Analogibildning efter ofvan behandlade typer med ljudlagsenlig grav är i massor af ord grunden till att dessa utbytt en äldre, ärfd eller lånad, akut mot grav. Exempel härpå äro i rikligt antal anförda i § 51 ofvan.

§ 53. **Intensitetsförhållandena inom upptakten** [1].

För upptaktens intensitetsförhållanden gälla följande regler:

1. Enstafvig upptakt är alltid helsvag, t. e. *min vän', god nat't, förhö'r, maski'n* med 03, *leka'men, prinses'sa* o. d. med 030, resp. 031.

---

[1] Jfr Beckmans kritik af upptaktens accentbeteckning uti Sv. ak:s ordbok (i Nordiska studier tillegnade Adolf Noreen, s. 129 ff.).

2. **Tvåstafvig** upptakt har i regeln svagt bitryck på första stafvelsen, otryck på den andra, t. e. *kära bro'r, major Pal'm, klöfveräss', spelever'k, lasaret't, fotoge'n, ekipa'ge, unifor'm* osv., alla med 103. Emellertid råder en viss vacklan, och denna gör sig gällande i två olika, motsatta, riktningar:

a) När upptakten icke kan eller åtminstone icke plägar associeras med någon i språket såsom ett självständigt morfem befintlig språktakt, så tenderar bitrycket att försvinna, hvilket vidare leder till ljudlagsenlig synkope af upptaktens andra stafvelse — som ju från början haft mindre intensitet än den första och därför lättast reduceras (jfr ofvan s. 106) — eller vid fall af hiatus till en öfvergång af den ifrågavarande stafvelsens sonantiska *i* eller *e* till konsonantiskt *i*. Därför är synkope mer eller mindre konsekvent genomförd [1] i t. e. *abdissa* hos författare från tiden 1616—1815 [2] för *abbedissa*, vulgärt *abslut* [3] hos bl. a. Fr. Bremer och Hagberg [2] för *absolut*, *akleja* af äldre *akeleja* (ännu hos Fries 1843) [2], *ap(o)tek* [2], *aptit* af *appetit* (ännu i Nordisk familjebok 1876) [2], *arkli* af *arkeli* (ännu hos Konow 1887) [2], *bankrutt* för *bankerutt* (ännu hos Palmblad 1846, *banqueroute* hos Hultin 1865) [2], *chok(o)lad*, vulgärt *domdera* väl för *dominera*, allmänt dialektalt *exera* för *exercera*, *fodral* af *foderal* [4], *foje'* (Lyttkens-Wulffs uttalsordbok) för *foaje'*, *genral* (t. e. Runeberg [5], A. Jensens öfversättning af Puschkins Onegin, s. 8, 17, 33, 48), *go herrar* (*vänner*) för *gode*

[1] Att den så ofta uteblir, beror på att de flesta af de ord, där den skulle tillämpas, äro af utländsk börd och förnämligast gängse inom litterärt bildade kretsar, som naturligtvis ofta bibehålla det äldre och »lärdare» uttalet.

[2] Se citaterna i Sv. ak:s ordbok.

[3] Närmast från denna form utgår väl det folketymologiska *oppslutist* (en som »slutat opp» med bruket af spritvaror) för *absolutist*.

[4] Ännu som alternativ hos Dalin 1850.

[5] »Herr *genral*, det har flutit strömmar af blod», »Och *genralen* med tjusningens eld i sin själ», »Hurra för vår tappre *genral!*», »trädde genom salen en yngling fram till bädden, till *genralen*», »*genralen* såg de bleka anletsdragen» m. m., men dock oftare *general*.

herrar (*vänner*), *gredlin* (C. N. Öhrlanders Hand-lexikon 1852) för *gredelin*, *hermlin* (t. e. hos Lenngren [1], Wellander [2]) för *hermelin*, vulgärt *hvafalls* för *hvad befalls*, *intresse* af *interesse* [3], *kam(om)ill*, *kamlott* af *kamelott* [3], *kansli* af *kancelli* (ännu alternativt hos Weste 1807), vulgärt *kandat* för *kandidat*, *kap(el)lan*, *kapten* af *kapiten* [3], *katkes* (Lyttkens-Wulffs uttalsordbok) för *katekes*, vulgärt *kordroj* för *korderoj*, *korp(o)ral*, vulgärt *levrera* (redan i Tisbe), *likvä'l* af *likavä'l*, *lojal* (kanske dock blott ortoepisk förändring eller tyskt lån) af fra. *loyal* (uttaladt *loajal*), vulg. *makron* för *makaron*, *nån* i upptaktsställning för *någon*, *ofser* (Lyttkens-Wulffs uttalsordbok) för *officer*, *oprett* (Fallström, Valda dikter I, 25; v. Heidenstam i Sv. dagbladets julnummer 1898), *postur* ofta i äldre nysvenska [4] (i dialekterna n... *pastyr*) för *posityr*, *ren* och *sen* i upptaktsställning för *redan* och *sedan*, ålderdomligt *sekter* af *sekreter*, stundom (äfven i äldre litteratur, t. e. Sparrman, Resa till Goda Hoppsudden I, 75[5]) *suvrän* för *suverän*, hvardagligt stundom *tjufyra*, *-fem* osv. för *tjugefyra* osv., *tulpan* af *tulipan* [3], *Zachrias* (Wadman [6]) för *Zacharias*; jfr ock t. e. Geijers *allstäds'* (rimmande med *trumfäss'*) för *allestäd's* (se Sv. ak:s ordbok), det någon gång förekommande *almnac'ka* (nu vanligen *al'mnacka*) af det ännu understundom hörda *almanac'ka* (se Sv. ak:s ordbok) samt äldre nysv. *lappri'* (nu *lap'pri*, se ofvan s. 280 f.) af *lapperi'* (t. e. hos Lucidor), *löjtnan't* (nu *löj'tnant*, se ofvan s. 293) af *löjtenan't* (t. e. hos Levin Möller 1755), *narri'* (nu *nar'ri*, se ofvan s. 280 f.) af *narreri'* (t. e. hos Peder Swart, Gustaf I:s

---

[1] »två fingers bräm af gulnade, nötta *hermliner*» (Fröken Juliana).

[2] »I sjelfva *Hermlins* Pälsen trifves» (Levertin, Johan Wellander, s. 157).

[3] Ännu som alternativ hos Dalin 1850.

[4] Se Hjelmqvist i Språk och stil VIII, 172.

[5] Se Tiselius, Sv. landsm. XVIII, 5, s. 99 not 1, och Cederschiöld, *Om svenskan som skriftspråk*, 2 uppl., s. 221.

[6] Se Hjelmqvist, *Bibliska personers namn*, s. 121.

krönika, utg. af Klemming, s. 162), *pardi's*[1] af *paradi's*[1] (ännu hos Talis Qualis, Giaurn s. 1, och jfr ofvan s. 297). Se vidare härom i den etymologiska ljudläran.

Parallelt härmed går den nämnda öfvergången af *i* (eller sällan *e*) i hiatusställning till *j*, t. e. *biljon*[2] jämte *billion*, *galjas*[3] : *galeas*[4], *galjon*[2, 3] : *gallion*[2] (andra ordlistor och ordböcker äfven *galeon* — spanskans *galeon* — eller *galion*[3]), *Juljana* (»*Juliana*, glöm aldrig din adliga ätt» osv. genomgående hos fru Lenngren) : *Juliana*, *karjol*[3] : *karriol*[4], *karjär*[3] : *karriär*[4], *kurjös*[2] : *kuriös*[2], *kvadriljon*[2] : *kvadrillion*, *linjal*[4] : *linial*[5] eller *lineal*, *linjera*[4] : *liniera*[6], *linjär*[3] (och *linjarteckning*[3]) : *lineär*[4] (och *linearteckning*[4]), *miljard*[2] : *milliard*, *miljon*[2] : *million*, *morjan*[3] : *morian*[4], *reljeff*[3] för *relief*[4], *spaljé* (eller *-jer*)[4] : *spalier*, *spanjor*[2] : *spanior*, *triljon*[2] : *trillion*.[7]

b) Tvärtom leder möjligheten till association med en såsom självständigt morfem uppträdande språktakt lätt till bitryckets förstärkande, så att man erhåller starkt i stället för svagt bitryck, t. e. ofta i *kejsarinna*, *lejoninna* (som, emedan det är mindre vanligt än *kejsarinna*, något lättare än detta antar starkt bitryck), *rytteri*, *spinneri*, *svineri* — jfr däremot *myteri* och *säteri*, som på grund af bristande associationsmöjligheter icke kunna anta starkt bitryck — *kommatera*, *öfverallt*, *trettifem* o. d. samt naturligtvis särskildt ofta i sådana löst bildade morfemer som ordfogningar och gruppord, t. e. *helge Olof*, *liten Karin*, *Fredrik Vilhelm*, *Nya Varfvet* o. d. Till samma resultat kan hvad jag skulle vilja kalla »antitetisk

---

[1] Se Kallstenius, Sv. landsm. XXI, 1, s. 84 not 3.

[2] Så alternativt i Sv. ak:s ordlista, 7 uppl. (1900).

[3] Så alternativt i Lyttkens-Wulffs uttalsordbok.

[4] Uteslutande så i Sv. ak:s ordlista, 7 uppl.

[5] Så jämte *linjal* i Sv. ak:s ordlista, 6 uppl. (1889), jämte *lineal* i 2 uppl. (1874).

[6] Blott så i Sv. ak:s ordlista, 2 uppl.

[7] Om det hos skalder någon gång anträffade uttalet *bastjon*, *glacjär* för *bastion*, *glaciär* se Risberg, *Den svenska versens teori*, s. 130 f.

association» leda, t. e. *progressi'v* och *regressi'v* med 203, *janu-a'ri* och *februa'ri* med 2030; ja då man i dylikt fall ej sällan använder öfverstyrka, så få orden tvåtaktigt uttal, t. e. *prog'ressi'v* med 303, *jan'ua'ri* med 3030 osv.

3. Trestafvig upptakt har i regeln svagt bitryck på första stafvelsen och otryck på de båda andra, t. e. *Gyllene skin'net, Uppsala hö'gar, öfverste kam'marherre, sjuhundrafem', officiel'l, majorite'l, akademi', licentia't, litteratu'r, multiplice'ra, ceremoni', acklamatio'n, ackompanje'ra, ackommode'ra, allegori', fallissemang', gallimati'as* o. d. med 1003. Äfven i detta fall råder en viss vacklan af samma art som i fallet 2.

a) Synkope kan inträda, än i andra stafvelsen, t. e. hvardagligt ofta *astyle'n* för *acetyle'n* [1], *alsari'n* (v. Heidenstam, Dikter s. 172) för *alisari'n, amrika'nsk* (v. Heidenstam, a. st., s. 109; jfr däremot med synkope i tredje stafvelsen Frödings dialektiska *amerkanska*) för *amerika'nsk, labratorium* [2] för *labo-rato'rium, orgina'l* (t. e. Jensens öfversättning af Puschkins Onegin, s. 2, 3, 5, 8; jfr däremot med synkope i tredje staf-velsen »toddy*orignalen*» hos Hj. Procopé, Mot öknen, s. 72), *orgenäll* [2] för *originell,* ofta (t. e. Lyttkens-Wulffs uttalsordbok) *pulvrise'ra* för *pulverise'ra,* vulg. *tablatu'r* (t. e. Lyttkens-Wulffs uttalsordbok) för *tabulatu'r, zologi'* för *zoologi;* än åter — utan att någon bestämd regel spåras — i tredje stafvelsen t. e. *dekolte'ra* (så enligt Sv. ak:s ordbok »i synnerhet i salongs-språk») för *dekollete'ra, gunsti(ge) herrn', nådi(ge) herrn', nå-di(ga) fru'n,* vulg. *infintiv* för *infinitiv, origna'l* (Procopé, se strax ofvan) för *origina'l, sali(ge) kung'en, öfverst(e)löj'tnant* (hos Weste 1807 i båda formerna, under det att Lind 1749 blott har den kortare, som därför väl väsentligen är ett något försvenskadt lån från ty. *oberstleutenant*).

Här liksom i föregående fall synkoperas ej *i* uti hiatus-

[1] Icke upptaget i Sv. ak:s ordbok.
[2] Enligt Cederschiöld, a. st., s. 219.

ställning, utan öfvergår till *j*, t. e. i andra stafvelsen af *minjaty'r* (»med *miniatyrer*, strålande i gull» Wirsén [1]) för *miniaty'r* [2], i tredje stafvelsen af *gondoljä'r* [3] för *gondolie'r*, *gustavjan* (»en *Gustavian* från topp till tå» Wirsén [4]) för *gustavian*, oftast (enligt Lyttkens-Wulfs uttalsordbok) *relijon'* (eller *relio'n*, hvaraf så vidare enligt s. 307 ofvan hvardagligt *reljon*) för *religio'n*, stundom (enligt samma förff.) *relijö's* för *religiö's*.

b) I följd af association kan bitrycket dels förstärkas, t. e. *Uppsala hö'gar*, *åttiotre'*, *klassicite't*, *klassifiera*, *versifierad* o. d. med 2003, dels förläggas till andra stafvelsen, t. e. *bisarreri'*, *bedrägeri'*, *effektue'ra*, *tyrannise'ra*, alla vanligen med 0103 på grund af *bisarr'*, *bedrä'glig*, *effek't*, *tyran'n*; likaså *improduktiv* på grund af *produktiv* 103 och *förgätmigej'*, som aldrig uppträder med bitryck på första stafvelsen, men väl stundom tvåtaktigt såsom *förgä'tmigej'*, dvs. 0303, eller i en takt med enstafvig upptakt och hufvudtryck å sin andra stafvelse, alltså som *förgä'tmigej* 0301. Är associationen svag, så bibehålles vanligen den ljudlagsenliga tryckfördelningen 1003, t. e. *annotation* (trots *no'ta*), *antikvitet* (nästan aldrig med 0103, trots *anti'k*), *dissertation* (: lat. *disser'tus* [5]), *illustration* (: *illus'ter*, som väl dock knappast numera låter associera sig), *irrationell* (: lat. *ra'tio* [5]), *original* (: lat. *ori'go* [5]), *solennitet* (: *solen'n*).

---

[1] Se Risberg, a. st., s. 129.

[2] Om man i Frödings »Vår *idealism* och realism» har att med Risberg, a. st., läsa *ea* »enstafvigt», är minst sagdt osäkert. Snarast föreligger väl en metrisk onöjaktighet. Afgjordt oriktigt åter är det, då Risberg, a. st., s. 167 not 3, antar »diftongisering af *ea*» äfven i Frödings »*Idea'let* är gammalt, *idea'let* är ungt», ty hela den dikt, hvari denna versrad ingår, och där *idealet* har samma metriska ställning ej mindre än tolf gånger, är uppenbarligen af anapestisk grundtyp.

[3] Uteslutande så i Lyttkens-Wulffs uttalsordbok.

[4] Se Risberg, a. st., s. 131.

[5] En association, som naturligtvis endast af den klassiskt bildade kan företagas.

Enligt Beckman [1] skall det finnas en tendens att draga bitrycket från den första stafvelsen till den andra, i fall denna sednare har »positionslängd (d. v. s. konsonantgrupp; vid dubbelskrifven konsonant fästes ej afseende)». Att denna tendens — om den nu öfverhufvud existerar — ej verkar synnerligen kraftigt, synes mig till fullo framgå af sådana ofvan anförda exempel som *licentiat, dissertation, illustration, irrationell,* som väl ojämförligt oftast (och förmodligen äfven i normala fall af Beckman) uttalas med 1003, ej såsom den ifrågavarande tendensen skulle kräfva 0103. Bland de af Beckman till stöd för hans mening anförda fem exemplen förklaras *affektation* och *affektionera* lätt genom association med *affekt.* De återstående *abandonnera, ackompanjera* och *alexandrin* uttalar jag — ehuru jag högeligen betviflar, att jag någonsin förr än nu uttalat det första af dem — naturligast med 1003. Men jag medger, att jag äfven otvunget kan (liksom t. e. i det af Beckman ej nämnda *amalgamera*) använda 0103, hvilket jag antar bero på inflytande från de fall, då orden på grund af sin tillfälliga omgifning måste af rytmiska skäl så uttalas.

Yttersta grunden till bitryckets ljudlagsenliga placering på ena eller andra stafvelsen är nämligen af rent rytmisk natur (jfr ofvan s. 179 f.). För att tillgodose vårt språks ofvan (s. 155) framhållna förkärlek för två- och trestafviga takter placeras i en följd af trycksvaga stafvelser ett (svagt) bitryck på hvarannan eller, alltefter omständigheterna, hvar tredje stafvelse. Dessa (svaga) bitryck kunna i bunden stil, där de — något förstärkta — vid behof uppbära taktslaget, sålunda alltefter den olika meterns kraf förläggas än på den ena än på den andra af två angränsande trycksvaga stafvelser utan hänsyn till hvar bitrycket är placeradt i det mest gängse lexikaliska uttalet (som ofta självt är baseradt på majoriteten af de rytmiskt motiverade möjliga uttalen). Så t. e. har i

[1] A. st., s. 132.

jambisk meter Almqvist »*På hennes* (med 010, ehuru prosauttalet skulle haft 100) kin'der, *dem jag* (10 för 00) äl'skade så hög't» och Vitalis »*Då kom jag till* (0101 för prosans 1010) sire'nernas kus't» [1]. Och Wirséns »*Om på entreprena'd* (010103 för prosans 101003) du sa'ken ta'r» eller »*till de improdukti'va* (0101030 för prosans 1010030) företagen» får icke med A. Lindgren [2] bedömas och fördömas såsom varande »förseelser», utan är en väl motiverad »licentia poetica», dvs. ett tillgodogörande för den bundna stilens behof af ett uttal, som i prosa endast undantagsvis förekommer [3].

Samma företeelse träffas nämligen äfven i prosan. Om hvad som i det lexikaliska uttalet utgör upptakt, i sammanhängande tal ansluter sig till en föregående stafvelse med hufvudtryck och således upphör att vara upptakt, så kan därigenom bitrycket — sådant det t. e. i ofvan (och i det följande) anförda exempel angifvits såsom gällande för det lexikaliska uttalet — förskjutas, på olika sätt alltefter den nämnda med hufvudtryck försedda stafvelsens olika ställning, eller ock alldeles försvinna, t. e. »detta är just min *specialitet*» (00103, men taget för sig 10103), »jag kan *multiplicera*» (01030, men annars 10030), »hvilken klar *fotogen!*» (003 för 103), »det var *en gång* (01 eller 02) en kung»: »*en gång* (10) förr i världen var det en kung» osv. i oändlighet efter de regler, som ofvan s. 206 ff. gifvits rörande bitrycks plats inom takten. Den på detta sätt uppkomna intensitetsfördelningen kan sedan komma att inverka på den ursprungliga lexikaliska och under gynnsamma förhållanden helt eller delvis ersätta denna. Häri torde förklaringen vara att söka

---

[1] Ytterligare exempel hos A. Lindgren, *Satser i svensk verslära*, s. 16.

[2] A. st., s. 27.

[3] Detta försvar gäller däremot icke skaldernas stundom af meternöd praktiserade förskjutning af hufvudtryck. Det är och förblir naturligtvis, åtminstone numera, en odisputabel metrisk »inkongruens», då t. e. Wirsén har »hän till bergens gömda kamrar, *till uråldrig* (med 1030 för 0320) moders bröst» o. d.

till mitt ofvan (s. 310) omnämnda alternativa (men af Beckman öfvervägande använda) uttal af *ackompanjera* och *amalgamera* med 010, fall där ingen association med någon primitivare form med annan tryckfördelning kan vara anledning till afvikelsen från den vanliga regeln (100) och af hvilka särskildt *amalgamera* är påfallande, eftersom association med det närstående *amalgam* (som uttalas 103) ju skulle styrka det ljudlagsenliga uttalet (10030) af *amalgamera*.

Det kunde förefalla — och har allt hitintills förefallit mig — som vore det detta alltefter sammanhanget växlande läge af bitrycket som föranledt, att Sv. ak:s ordbok för en mängd ord kommit att [1] upptaga uttalet 010 dels som nästan likaberättigadt, dels som mindre gängse vid sidan af 100. Så t. e. *akademi* [2], *alisarin* (jfr det ofvan s. 308 nämnda synkoperade *alsarin*, som förutsätter uttalet med 100, men vore omöjligt med 010 som utgångspunkt), *alkoholist*, *alligation*, resp. *agitation*, *alkaloid*, *allegori*, allt ord som enligt Beckmans, Lyttkens-Wulffs [3] och, min egen uppfattning i sitt lexikaliska uttal normalt ha 100. Emellertid upplyser mig nu [4] Hoppe om att det af svaren på ordbokens utsända frågelistor samt redaktionens öfriga erfarenhet framgår, att ett lexikaliskt uttal med 010 verkligen i dylika fall förekommer i stor utsträckning, åtminstone inom östra Sverge.

4. Fyrstafvig upptakt har i regeln svagt (vid stark association äfven alternativt starkt) bitryck på första och

[1] Visserligen mot sin afsikt, ty Hoppe upplyser i sitt bemötande (Pedagogisk tidskr. 1904) af Beckmans kritik, att »satsfonetiska dubbletter angifvas icke».

[2] Genom förbiseende har jag själf ofvan s. 156 underlåtit att uttryckligen betona, att den där af mig såsom »stundom» förekommande angifna kvantitetsföljden helkort + halfkort + helkort i upptakten hos *akademi* (och de därmed likställda *material*, *epidemi*) egentligen blott träffas i visst sammanhang inom det fortlöpande talet.

[3] Att döma af deras uttalsordbok, som för alla de nämnda orden uteslutande anger uttalet med 100.

[4] Vid korrekturläsningen.

tredje stafvelsen, otryck på de båda öfriga, t. e. *vill du inte gå'?*, *hundrafemtitre'*, *extraordina'rie* (i dessa och dylika fall ofta 2020 jämte 1010), *acklimatise'ra*, *ackompanjemang'*, *anciennite't*, *differentia'l*, *divertissemang'*, *etablissemang'*, *fideikommiss'*, *immateriel'l*, *individuel'l*, *intellektuel'l*, *interpellatio'n*, *koefficien't*, *makadamise'ra*, *materialis't*, *parallellogram'*, *specialite't*, *universite't* med 1010. Vid någon, om ock ringa, anledning till association blir emellertid intensitetsfördelningen alternativt lätt en annan, så att den andra stafvelsen får uppbära de svaga bitrycket, under det alla de öfriga upptaksstafvelserna ha otryck, t. e. *allitteratio'n* (jfr *littera*), *approximativ* (: lat. *proximus*), *ecklesiasti'k* (: lat.-grek. *ecclesia*), *neapolita'nare* (: *Neapel*) med 0100 jämte 1010. Ett sådant fall som t. e. *interrogati'v* med 0100 jämte 1010 är väl, eftersom här ingen association kan ha spelat in, att förklara på samma sätt som *amalgame'ra* med 010 jämte 100 o. d., hvarom se ofvan s. 312. — Hithörande exempel på synkope, resp. konsonantering af *i* uti hiatusställning äro det vulgära *bibloteka'rie* [1] för *bibliotekarie*, resp. det mycket vanliga *fysjonomi'* (»*fyschonomi*» i Lyttkens-Wulffs uttalsordbok) för *fysionomi*.

5. Femstafvig upptakt har likaledes i regeln svagt (eventuellt vid fall af starkare association alternativt starkt) bitryck på första och tredje stafvelsen, otryck på de öfriga, t. e. *aktualisatio'n*, *individualis'tisk*, *parallellipipe'd* med 10100. Association kan vålla förskjutning häri, så att bitrycken hvila antingen på första och fjärde stafvelsen, t. e. *kommer du inte hi't?*, *adertonhundrafem'* ofta med 20020 och åtminstone alternativt *materialite't* (jfr *materiel'l*), *spiritualite't* (jfr *spirituel'l*) med 10010, eller ock på andra och fjärde stafvelsen, t. e. *du vill väl inte ha' det*, *identifikatio'n* (jfr *iden'tisk*) med 01010.

6. Sexstafvig upptakt har i regeln svagt (eventuellt

[1] Enligt Cederschiöld, a. st. Man väntar sig dock efter alla analogier ett *bibljotekarie*.

också starkt) bitryck på första, tredje och femte stafvelsen, t. e. *sjuttonhundrafemtitre'* väl oftast med 202020, *individualite't* med 101010. Genom association kan uppstå vacklan såsom i *materialisatio'n* med 010100 (jfr *mate'ria*) eller 100100 (jfr *materia'l*) jämte det regelbundna 101010.

7. Sjustafviga och ännu flerstafvigare upptakter äro af ringa intresse. Den ljudlagsenliga tendensen kan nämligen här näppeligen komma till synes, enär i fråga om en så lång upptakt inga andra exempel torde vara att tillgå än sådana, som bero på ordfogning eller sammansättning, och i dylika fall måste nödvändigtvis mer eller mindre stark anledning till association förefinnas. Följden häraf blir, att platsen för bitrycken, som i detta fall vanligen äro starka sådana, i regeln bestämmes med hänsyn till hvad denna eller dessa associationer ge vid handen, så att t. e. vid den sju- (eller åtta)-stafviga upptakten i *adertonhundranitti(o)tre'* man har följden 2002020(0), i den åttastafviga i *filosofielicentia't* 20020020, i den niostafviga i *tror du inte att han är mycket sträng'?* 201010010 osv.

§ 54. Den faktiska förekomsten af upptakt: 1. I ordfogningar och gruppord.

Upptakt kan förekomma både i ordfogningar, sammansatta ord och enkla ord. Då ordfogningar synnerligen ofta och mycket oftare än sammansatta eller enkla ord börja med upptakt, behandlar jag [1] här detta fall först, så mycket mer

[1] Tidigare ha åtskilliga hithörande exempel anförts dels i de ofvan s. 176 not 3 nämnda arbetena af Aurén, v. Kræmer och Svahn, dels hos Kock, Arkiv f. nord. fil. XII, 265 f., *Accentuierung*, s. 251 ff. och Risberg, a. st., s. 35. Borgströms exempelsamling i Pedagogisk tidskrift XXXIII, 37 ff. (1897) synes mig däremot oanvändbar, emedan jag knappast på en enda punkt kan sluta mig till den uppfattning rörande nutida ordfogningsaccentuering, för hvilken Borgström i sin »Ordbetoningslära» gör sig till målsman. Ja, det var mig före läsningen af nämnda uppsats otänkbart,

som anledningen till upptaktens förekomst är i fråga om ordfogningar jämförelsevis lätt att upptäcka, hvadan en undersökning af detta fall är af grundläggande betydelse för de båda andra. Den ojämförligt vanligaste orsaken till förekomsten af upptakt i en ordfogning utgöres nämligen af

I. Den »logiska betoningens» kraf. Om denna princip för intensitetens fördelning på de olika stafvelserna se ofvan s. 176 ff. och där (s. 176 not 3) anförd litteratur. Då grundlagen för den logiska betoningen är den, att språkliga uttryck för det jämförelsevis oviktiga och likgiltiga i fråga om sin intensitet underordnas sådana, som uttrycka det jämförelsevis viktiga och intressanta, så blir följden den, att i de fall, då på grund af lagarna för ordföljden — hvilka syntaxen har att utreda — ett uttryck af det förra slaget måste stå före ett uttryck af det sednare slaget, det förra af dessa kommer att i ordfogningens lexikaliska form uppträda som upptakt i förhållande till det sednare af dem; liksom det tvärtom, i händelse ordföljdslagarna kräfva en omvänd ordning, i regeln kommer att ingå såsom ett i fråga om intensiteten underordnadt moment inom den språktakt, som inledes af det betydelsefullare morfemet. Jämför t. e. *min fa'r* med *fa'r min*, *gå u't* : *u'tgå*, *barnet Kris'tus* : *Kris'tusbarnet*, *lilla An'na* : *An'na lill(a)*, *broder Lus'tig* : *lus'tigkurre*, *jag tro'r* : *tro'r jag*, *inte vil'l jag* : *jag vil'l inte*, *jag tror ba'rnet grå'ter* : *ba'rnet grå'ter tror jag* osv.[1] Detta sednare fall — om hvilket se syntaxen — ha vi emellertid icke här att göra med.

---

att ett dylikt uttal öfverhufvud existerade, och än mindre tänkbart att det kunde rekommenderas. I betraktande af att förf. är liksom jag själf värmlänning, har jag svårt för att känna mig öfvertygad om att ens han själf använder det ifrågavarande uttalet, hvilket förefaller mig vara snarare ett resultat af spekulation än, såsom förf. säger, af »iakttagelser». — Af värde äfven för svenskan äro H. G. Wiwels exempelrika anmärkningar »Om sammenhængstrykket i dansk» i Dania VIII, 27 ff.

[1] Jfr däremot sådana fall som »*Pal'm*, *kapte'n*» (trots *kapten Pal'm*) eller »*Noree'n*, *Adolf* (trots *Adolf Noree'n*), bor i Uppsala», där *kapten* är

Det nämnda allmänna logiska skälet till upptaktsföreteelsen kan — såsom Behaghel, om ock i största korthet, visat [1] — närmare specialiseras, i ty att den talandes ofvannämnda relativa likgiltighet i fråga om vissa morfemer kan bero på något olika förhållanden. Sådana äro bl. a. följande, af hvilka ofta flera på en gång kunna förefinnas och gemensamt motivera upptaktsbildningen:

A. Det såsom upptakt placerade morfemet är mer eller mindre umbärligt för det afsedda idéinnehållets meddelande, detta emedan det endast upplyser om något, som på grund af öfriga (i tal, skrift, situation eller föregående erfarenhet) förhandenvarande omständigheter är mer eller mindre självklart. Upptakt af detta slag kan därför i nödfall, t. e. vid ytterlig brådska, i telegramstil, stenstil, koncis stil o. d., alldeles uteslutas, ett maximum af reduktion som man ofta får se inrymdt under termen »ellips», men som rätteligen hör till »brakylogiens» område [2], och som språkhistoriskt sedt ofta icke är — såsom grammatiska läroböcker vanligen framställa saken — ett sekundärt, utan fastmera ett primärt stadium i språklifvet, liksom barnet ju talar mera i »stenstil» än den fullvuxne, detta helt naturligt, emedan barnet först inlär och lär sig använda det för tankars uttryckande absolut nödvändiga språkmaterialet och först med tiden skrider till uppfejandet medelst puts och sirater.

Denna intensitetsreduktionen — resp. brakylogien — motiverande umbärlighet hos morfemet kan i sin tur ha flera olika orsaker:

predikat och *Adolf* apposition (se närmare härom V, 174 f.) och på grund af (det psykologiska) predikatets och dess nära frände appositionens semologiska vikt och betydelse icke kunna fonologiskt undanskymmas genom att på nämndt sätt införlifvas med den föregående språktakten.

[1] I Pauls Grundriss, 2. aufl. I, 682 ff. (jfr ock samme förf:s *Die deutsche Sprache*, 2. aufl., s. 332 ff.).

[2] Om begreppen ellips och brakylogi se min utförliga framställning V, 77 ff., resp. 87 ff.

1. Det morfem som bildar upptakt kan vara mer eller mindre tautologiskt[1] eller pleonastiskt i förhållande till det följande, dvs. helt eller delvis uttrycka det samma som detta sednare. Är tautologien både fonologiskt och semologiskt fullständig, så kan man naturligtvis ej säga, att någotdera momentet är viktigare än det andra, hvarför då ock vacklan råder mellan ett uttal med och utan upptakt, t. e. eller *ajaj'* eller *aj'aj*, *håhå'* eller *hå'hå*, *jojo'* eller *jo'jo*, *nånå'* eller *nån'å* m. m. d.[2] Men i den mån uttrycken skilja sig åt, visar sig en bestämd tendens att skapa upptakt, detta naturligtvis beroende därpå att det sednare momentet vanligen utgör ett preciserande eller förstärkande (jfr V, 499 f.) af det förras innehåll, således innebär en »klimax» (dvs. stegring) för tanken, hvilken klimax intensitetsökningen afser och ju verkligen rätt bra lyckas att symbolisera. Därför heter det redan hellre *slå ett sla'g*, *strida en stri'd* o. d. än *slå' ett sla'g* osv., och blott upptakt råder i sådana fall som *ja viss't*, *nej in'te*, *o ve'!*, *o Gu'd!*, *å hå'!*, *fy baj'*, *fy fa'n!*, *hej hop'p!*, *den sam'me* m. m. d.

Vårt språks talrika tautologiska (eller blott pleonastiska) kopulativa förbindelser[3] vackla mellan fördelning på två takter och å andra sidan en takt med upptakt (vanligen försedd med starkt bitryck), t. e. substantivförbindelser som *hus och hem*, *väder och vind*, vår *herre och mästare*, med *ljus och lykta*, till *punkt och pricka*, i *eld och lågor*, i *grund och botten*, kring *land och rike*, på *ort och ställe*, i *fred och ro*, *tro och lofven*, *skick och seder*, *tycke och smak*, *namn och rykte*, *noll och intet*, *lag och rätt*, *bot och bättring*, *flock och farnöte*, *korn och kärna*, *lif och lust*, *lack och lyte*, adjektivförbindelser som

---

[1] Om begreppen tautologi och pleonasm se närmare V, 88.

[2] Men hvarför blott »en *li'ten liten* gosse», »*myc'ket mycket* (eller på grund af öfverstyrka — se ofvan s. 249 f. — *myc'ket mycket*) ledsen» o. d.? Och hvarför blott »*ve' ve'*», »en *sto'r sto'r* jätte» o. d. trots *fi'nfin*, *nors'knorsk* (men aldrig *finfi'n*, *norsknors'k*) o. d.?

[3] Talrika exempel hos Noreen, *Spridda studier*, s. 59 ff.

hel och hållen, lös och ledig, död och begrafven, tjock och fet, nödd och tvungen, mångt och mycket, blott och bar, gammal och grå, klappadt och klart, styf och stel, sjuk och svag, visst och sant, nätt och jämt, tyst och stilla, godt och väl, den och den, verbförbindelser som *bo och bygga, går och gäller, knallar och går, äger och har*, öfriga fall såsom *ack och ve, tidt och ofta, där och där, då och då.* I analogi med dylika fall uppträder samma alternativa uttal äfven hos sådana endast skenbart tautologiska [1] förbindelser som *hand i hand, steg för steg, slag på slag* o. d.

En mellanställning mellan denna och följande (se 2 nedan) exempelgrupp intaga sådana fall, där det genom upptaktsmorfemet uttryckta tankeelementet ligger implicite i det följande morfemets idéinnehåll, hvaraf det förra (dvs. upptakten) endast framhäfver ett visst moment, t. e. *herr pros'ten* (ty alla *prostar* äro ju *herrar*), *gamla gub'bar, unga poj'ken* (jfr det ålderdomliga *unger sven'*), *små flic'korna, käre vän', go vän'ner* (och *god vän'* som svar på frågan *verda*), *fattig stac'kare* (beroende därpå att *stackare* af fsv. *stafkarl* ursprungligen betydde 'tiggare', som ju innebär fattigdom) och i analogi därmed *fattig fa'n* [2].

2. Upptaktsmorfemet uttrycker en i förhållande till det följande självfallen eller allbekant omständighet.

Hit hör hvarje karakteriserande — men aldrig ett distingverande — epitet (»epitheton ornans») [3], t. e. substantivattributet i *sjön Vättern* (ty Vättern är »som bekant» en sjö), *staden Uppsala, ordet åsna, verbet vara, republiken Schweiz, er fru mor* (ty en *mor* måste ju anständigtvis vara *fru* inom de kretsar, där en hustru öfverhufvud så benämnes), *profeten Hesekiel*, (den bekante) *gossen Axel, gubben far*, hvartill höra

[1] Se NOREEN, a. st., s. 66.

[2] Jfr den motsatta utvecklingen hos *fat'tiglapp*, beroende på att det är långtifrån själfklart, att en lapp är fattig.

[3] Om denna terms betydelse se V, 177 f.

alla titlar och uttryck för släktskapsförhållanden — notabene då dessa rang- och släktskapsförhållanden äro bekanta för båda de talande — såsom i *professor Thalén* (ty ett tryckstarkt *professor* skulle antingen afse att meddela den okunnige upplysning om personens ämbetsställning eller stå i antites mot exempelvis *akademifogden Thalén*), *doktor Andersson* (men *dok'tor A.* i händelse man befarar förblandning med någon af de många andra Anderssönerna), *bror Gustaf*, *syster Anna* samt »genitivattribut» såsom i *Kristi himmelfärdsdag* (ty någon annans — t. e. Elias eller Henoks — kan ju knappast vara tal om), *Marie bebådelsedag*, *Rafaels madonna* (det oftast omtalade konstverket af detta slag), *Goethes Faust* (men *Goe'thes Fau'st* i motsättning mot t. e. Marlowes), *Mårtens gås* (stundom *Mårten gås* efter *Mårten Luther* och *Mårten biskop*), *Hans majestät*, *Hennes nåd*, (en) *Guds ängel* (men *en gu'ds än'gel*), *Guds nåd* (*välsignelse*, *lycka*, *frid*, *fred*, *långa dagen* m. m., men däremot *gud'slån*, *gud'sfruktan* o. d., ty sådana företeelser som *lån* och *fruktan* stamma ej lika självfallet från Gud); vidare adjektivattributet i *ödmjuka* (*mjuka* osv., se III, 37) *tjänare*, *god morgon* [1] (*dag*, *natt* o. d.), *godt nytt å'r*, ett *litet torp*, *helge Olof*, *sankt(e) Per* (båda uttrycken uppkomna på en tid, då *Olof* och *Per* ännu icke voro så vanliga namn som nu, hvilket de blifvit just genom flitigt uppkallande efter nämnda helgon [2]), *sköna Helena*, *Stora Mogul*, *Förenta staterna*, (funnes *Genera'lstaterna* ännu kvar, skulle vi förmodligen i motsättning därtill säga *Före'nta sta'terna* [3]), *Stora sjöfallet* (ty det *lilla* talar man just aldrig om), *Nya varfvet* (möjligt först sedan det *gamla* slopats); likaså *fem fris'ka* i spelet femkort och *tre fris'ka* i knack, ty som bekant torde vara

[1] *gomorn*, *gmorn* osv. se III, 36.

[2] Jfr namnen *Helge* och *Sante*, som kanske delvis ha samma upprinnelse.

[3] Med grav; jfr *Förenta sta'terna* med akut enligt s. 231 ff. ofvan.

— åtminstone naturligtvis för idkare af dessa spel, de där ock myntat de ifrågavarande uttrycken — äro korten fem, resp. tre.

Stundom är såsom i det sist anförda fallet epitetet strängt taget icke självklart mer än för dem, som saken närmast rör, och från dem har då den ifrågavarande accentueringen så småningom spridt sig, t. e. *Götaälf*[1], som i hvardagslifvet får heta blott »älfven», *Enare träsk* (»träsket»), *Vinga fyr* (»fyren»), *Hallsta kvarnar* osv. Toge man vid dylika ortnamn hänsyn till hela rikets tarf, så skulle enligt nedan under B, 2 utvecklade principer en alldeles motsatt accentuering — utan upptakt — användas.

Ofta är epitetet visst icke alls i egentlig mening självklart, men af pur artighet antages det så vara, t. e. *skön jungfrun* (*skön Anna* osv.; *skö'na jung'fru, skö'na An'na* blir ett gröfre smicker), *salig kungen* (*salig gubben* osv.)[2], *kära bror, söta du* o. d.

Upptakt användes äfvenledes, då den mer eller mindre självklara biglosan är kopulativt förbunden med sin hufvudglosa, t. e. vara *vän och bror* med någon (ty s. k. brorskål förutsätter ju vänskap), *liten och fin* (grofva och klumpiga saker äro ju nämligen vanligen också stora), *stå och stampa, sitta och supa, ligga och sofva.* De tre sistnämnda exemplen bero på att *stå, sitta* och *ligga* ju äro de vanliga eller åtminstone de naturliga förutsättningarna för resp. *stampande, supande* och *sofvande.* Jämför hurusom det däremot heter *sit'ta och sofva* och *lig'ga och supa*, i fall det skulle råka att vara fråga om detta ovanligare tillvägagångssätt. Häremot svär icke användandet af upptakt i sådana fraser som »*sitta*

[1] Knappast längre gruppord, hvarför särskrifningen *Göta älf* bör försvinna (såsom ock nu officiellt skett; se K. Ortnamnskommitténs Ortnamnen i Älvsborgs län II, 162, V, 67, XII, 149 osv.).

[2] *Salig* som epitet förekommer aldrig tryckstarkt och aldrig i betydelsen 'salig' — i så fall måste det heta *den salige* — utan är då så att säga ett prefix med betydelsen 'död' och en viss artig eller kanske numera oftast skämtsam anstrykning.

och sof'va duger inte» eller »*ligga och su'pa* vid akademien i stället för att läsa», ty i dessa fall är det icke fråga om något sorts verkligt *sittande* eller *liggande*, och deras upptakt förklaras på samma sätt som i de fall, hvilka jag behandlar nedan under G (jfr särskildt s. 335).

3. Upptaktsmorfemet uttrycker i förhållande till det följande en blott oväsentligt modifierande eller förtydligande omständighet, som därför också ofta icke kom till språkligt uttryck i vårt mera primitivt konstruerade fornspråk och ofta icke heller ännu gör det i vissa enklare stilarter såsom barnspråk, folkligt tal och brefstil.

Det viktigaste och talrikast representerade af de hithörande fallen utgöres af de massor af »småord» såsom prepositioner, konjunktioner, artiklar, pronominer och vissa adverber, hvilka språket i alltjämt växande antal bringar till användning för att dymedelst kunna mera konstnärligt eller mera precist utmejsla vissa betydelsenyanser. Exempelvis våra artiklar såsom i *en hund* och *en katt* (jfr det ålderdomligare språkbruket i t. e. »trifvas som *hund* och *katt*»), *Den helige ande* (jfr *Helgeandsholmen*), *den gamla Stina* jämte *gamla Stina*, en smula arkaiserande *hin håle* (jfr det vulgära »ta mej *håle!*»), *hin onde*. Vidare prepositioner såsom i: återvända *till hemmet* (jfr *gå hem*), han gaf *åt vännen* (eller blott *vännen*, detta det äldre konstruktionssätt, där den gamla kasus dativus ännu icke ersatts af allehanda prepositionella kasus, bildade medelst *åt, till, för* m. m.), färdas *åt väster* (jfr *fara väster* ut), det blåser *från nordan* (jfr det blåser *nordan*), *understundom* (eller blott *stundom*), sitta *på stolen* (jfr barnspråkets »Erik *sitta stolen*» o. d.), vigseln ägde rum *på juldagen* (eller blott *juldagen*) [1]. Hit kan man ock föra

[1] Jfr sådana alldeles motsatta fall som enligt B nedan ej ha upptakt, utan tvärtom enklis, t. e. jag har inga pengar *på' mej*, han hällde vinet *i' sej*, du bör ta tre personer *me'd dej* o. d.

infinitivmärket *att* [1], t. e. *att sitta.* Så ha vi konjunktioner som upptakt i t. e. jag vet, *att han kommer* (jfr jag vet *han kommer*) [2], *om du vill, så kan* du nog (jfr *vill du, kan* du nog), *när* (eller *då*) *han'* kommer går du (jfr *han' kom'mer, du' gå'r*), *som ung* var han skön (eller blott *ung* osv.), *ty jag tro'r* det, *men det gå'r* nog, *än sedan, och så vidare* m. m. [3] Än vidare »adverber» såsom i: *allt mer, allt nog, dess* (eller *desto*) *värre, långt bättre, fast hellre, bara* (eller *blott* eller *endast*) *du, allena Gud, för liten* (*stor* osv.), *först nu, redan då, helt nyss, just nu, hart när, så bra, ju fler, ganska illa, mycket bra, visst vill* jag, *nog duger* det, »*väl är* jag ganska ringa» m. m. [4] Ändtligen allehanda pronominer såsom i: »*jag vet* inte» jämte hvardagligt »*vet* inte» (jfr det ymniga utelämnandet af *jag* i brefstil på grund af situationens klarhet); »*du vet* det väl», där *du* var absolut umbärligt, så länge den gamla karakteristiska verbalformen *vest* ännu fanns till (jfr att imperativen, på grund af dels sin egendomliga form, dels och i synnerhet det självklara i situationen — se nedan under B — ännu i regeln icke fått något *du* utsatt vid sin sida, och att om det, eller något annat »subjektsord», utsättes, detta alltid erhåller svagare intensitet än självfva imperativformen); *din narr!, du go'de* Gud!, *jag ar'me* (man)!, *något annat, själfva kungen* (men med någon skiftning i betydelsen *kun'gen själ'f*), *sådant pack!*; *det snöar* o. d., där *det* bara tillsatts så att säga för ordningens skull, ty det har ju alls intet att betyda (jfr *det faller snö* = *snö faller* och folkvisornas »drifver dagg, faller rim» o. d.).

Andra slags ord förekomma mera sällan i dylik så att säga utbroderande eller sirande användning, t. e. *ack ja!, ja*

[1] Ursprungligen samma morfem som prepositionen *åt* (jfr ty. *zu*, engl. *to* före infinitiv och som preposition), hvaraf det dialektiska *å* för *att* förklaras.

[2] Ursprungligen »jag vet (det): han kommer».

[3] Se v. KRÆMER, *Om enstafviga ords rytmiska värde*, s. 76 f.

[4] Se v. KRÆMER, a. st., s. 61 ff.

nu (men inte då; jfr *nu' ja*), *lik rosen* i sin knoppning, (ingen vet det) *jo du*, (du har gjort det) *nej Karl*, (hur mår du?) *tackar bra*, *blifven kung* (= *som kung*, se strax ofvan) var han mild o. d.

B. Morfemet är visserligen ingalunda för rätta meningens ernående umbärligt, men dock såtillvida mindre viktigt, som det på grund af den förevarande situationen eller sammanhanget kan, därest åhöraren skulle kunna tänkas oriktigt eller icke alls uppfatta meningen, af denne mer eller mindre lätt och mer eller mindre exakt suppleras. Härvid äro tvenne ganska väsentligt olika fall att särskilja:

1. Upptaktsmorfemet låter bestämma sig exakt på grund af situationen, vare sig den närvarande eller föregående. Det förra är händelsen vid första och andra personens pronominer samt andra deiktiska sådana, t. e. *du ljuger*, *ni ser* ju, *din far*, *vår vän*, *herrn vet* väl, *här uppe*, *där borta*. Pronominerna *den här*, *den där* och *denna* vackla emellan uttal som upptakt och som *den hä'r*, *den dä'r*, *den'na*, t. e. *det här* (*där*) eller *detta bordet*, men i betydelsen af det latinska »iste» fungera de alltid som upptakt, t. e. *den här* (*där*) *Pettersson*, där upptakten antingen antyder en föraktfull likgiltighet eller betyder »som vi ju alla känna till».

Det sednare fallet åter föreligger vid tredje personens pronomen och andra anaforiska [1] pronominer, t. e. *han reser*, *de resa*, *hennes far* (= *fadern*), *deras förtjänster* (= *förtjänsterna*). På samma sätt behandlas det pronominella verbet *göra det*, t. e. »han slog henne, *gjorde det dag'ligen*, men älskade henne dock».

Upptaktsmorfemets relativa öfverflödighet framgår tydligast däraf, att det i sådana fall, där situationen är synnerligen klar och således suppleringen särskildt lätt, kan — liksom i fallet A ofvan — utelämnas, t. e. »(*min*) *mor* har sagt mig»,

[1] Om denna terms betydelse se utförligt V, 72 ff.

»Gustaf Vasa begaf sig nu till Stockholm; (*han*) *höll* midsommardagen sitt intåg; (*han*) *mottog* följande dag en deputation» osv. Hit hör utelämnandet af *jag* i brefstil, hvarom redan talats s. 322 ofvan.

2. Upptaktsmorfemet låter sig visserligen endast alternativt — och endast på grund af allmänna förhållanden — bestämma, men dock alltid lättare än det morfem, till hvilket det utgör upptakt. Denna större lätthet att bestämmas beror på att det sednare morfemet är det variablare af de båda, dvs. äger flera konträra motsatser och således kan tänkas ingå i flera antiteser än upptaktsmorfemet. Följden häraf är naturligtvis den, att åhöraren, därest han riskerar att ej riktigt uppfatta detta sednare, har i fråga om detta vida större utsikt att gissa rätt vid sin nödtvungna supplering än i fråga om det variablare — med flere latenta antiteser utrustade — morfemet. Så t. e. har i ordfogningen *tre fjä'rdedelar* ordet *tre* knappast mer än två variationsmöjligheter eller tänkbara antiteser, nämligen *en* och *två* (ty *fyra fjärdedelar, fem fjärdedelar* osv. säges ju nästan aldrig), under det att däremot *fjärdedel* har oändligt många, nämligen *femtedel, sjättedel, sjundedel* osv. Därför är *tre* och icke *fjärdedel* trycksvagt i denna ordfogning. Af ungefär samma anledning heter det *hvar tre'dje, hvar fjä'rde* osv. Den rena negationen har ju blott en enda motsats, under det att det som negeras ju kan vara allt möjligt. Därför heter det *inte san't, inte du'ger* det, »*ej il'la*, sade kungen, du lägger dina ord», »*ej dö'den*, men hans yngre broder», *icke förty', utan tvi'fvel* osv. *Gud fa'der* beror på motsatsen mot *Guds so'n* och (Gud) *den helige an'de*, under det att *Gud* i detta fall knappast äger någon antites alls att tillgå. Ett sådant ortnamn som *Uppsala hö'gar* förklaras dels enligt A, 2 ofvan, dels och väl väsentligen af motsatsen mot *Uppsala dom'kyrka, Uppsala sta'd* osv. i oändlighet, under det att andra *högar*, värda att jämföras med Uppsalas, äro jämförelsevis sällsynta och i alla händelser föga

kända. *I fjol hös't* är helt naturligt, emedan *höst* har tre motsatser, *fjol* däremot högst två. *I går (förgår, morgon, öfvermorgon) af'ton* beror på den i jämförelse med *går* : *förgår* osv. rikare variationen *afton* : *kväll* : *natt* : *morse* : *förmiddag* : *middag* : *eftermiddag*. Däremot är upptakten ej så konstant vid *söndag mid'dag* o. d., ty *söndag* har lika många antiteser — de sex hvardagarna — som *middag* (jfr strax ofvan), och torde därför den alternativa upptakten i detta fall bero åtminstone delvis på analogibildning efter typen *i går middag*. Jämför vidare hurusom det heter *slaget vid Lun'd*, väl emedan »vid Lund» just ingenting annat är att omnämna än det bekanta slaget, under det att det heter *dom'kyrkan i Lun'd* (nämligen så snart det ej är fråga om *domkyrkan i Lun'd* i motsats till t. e. den i Uppsala eller Linköping), väl emedan »i Lund» ju en hel del andra märkvärdigheter än domkyrkan äro att skåda; dock heter det *torget i Lun'd* [1].

Särskildt talrikt representerade och därför viktiga fall äro:

a) Förnamn (dopnamn o. d.) bilda regelbundet upptakt till ett följande efternamn (farsnamn, familjenamn, tillnamn, öknamn o. d.), hvilket ju kommit till just för att specialisera det förra, en åtgärd som är synnerligen välbehöflig, eftersom förnamnet ju i regeln är ojämförligt allmännare gängse [2].

---

[1] Enligt Hoppe, som äfven påpekar motsatsen *hospitalet* och *monumentet vid Lun'd*, men *sli'parebacken* och *vat'tentornet vid Lun'd*.

[2] Mot de af mig i denna stund kända något mer än 16,600 nutida svenska familjenamnen (af hvilka 16,549 äro förtecknade hos E. och A. Noreen, *Svenska familjenamn vid början av 1900-talet*) har jag blott att ställa inemot 1,800 mig bekanta nutida dopnamn (af hvilka 1717 — 859 mans- och 858 kvinnonamn — äro förtecknade i Sv. landsm. VI, 7), alltså föga mer än en niondedel af de förra. Också lider det väl intet tvifvel, att det t. e. finnes många fler svenskar, som heta *Karl*, än som heta *Andersson*, för att nu välja det vanligaste namnet inom hvardera gruppen. Inom medelklassen hade nämligen år 1888 *Karl* drygt 9 % frekvens (se Noreen, *Spridda studier*, andra samlingen, s. 16), under det att *Andersson* år 1901 icke nådde fullt upp till 3 % (se V, 407), dvs. att under det att nästan hvar tionde mansperson hette *Karl*, hette icke ens hvar 33:dje *Andersson*.

Alltså heter det t. e. *Lars Nil`sson, Sven Du`fva, Gustaf Va`sa, Emanuel Sve'denborg, Kristina Gyl`lenstierna, Gustaf Banè'r, Louis De Gee'r, Esaias Tegnè'r* [1] osv. På samma sätt förfares, då tillnamnet icke, såsom i de nu anförda exemplen var fallet, utgöres af ett farsnamn eller familjenamn, t. e. *Joar*[2] *blå', Birger ja'rl, Bengt la`gman, Ivan lej`onriddaren, Harald hå`rfagre, Olof den he`lige* (jfr det från en helt annan synpunkt utgående *helge O`lof*, ofvan s. 319), *Oskar den an`dre, Klas på hö'rnet.* Och om ett tillnamn i sin tur specialiseras genom tillägg t. e. af en ortbestämning, så kommer det naturligtvis att behandlas såsom ett förnamn i fråga om upptakt, t. e. *Nilsson i E'fveröd, Horn till Å`minne, Boije af Gen'näs.* Likställda med dessa fall åter äro sådana som *mutter på Tuppen, kejsarn af Ryssland, gubben i månen.*

I analogi med förbindelser af för- och tillnamn låta äfven förbindelser af två dopnamn ofta det förra af dem stå som upptakt till det andra, t. e. *Karl Jo`han, Karl Au'gust, Karl Gus`taf, Fredrik Vil`helm, Viktor Ema'nuel, Gustaf A`dolf* o. d. Detta dock endast i fall den ifrågavarande sammanställningen är vanlig och helst så stereotyperad, att den öfvergått till ett gruppord, under det att i motsatt fall vanligen ingen upptakt användes, t. e. *Jo`han O`lof, A`dolf Got`thard.* Men vidare och framför allt är att märka, att denna upptaktsplacering af det förra dopnamnet i en grupp af tvenne dylika endast gäller m a n s n a m n. Kvinnonamn däremot ha i motsvarande fall sin andra led trycksvag, t. e. *An`na Maria, An`na Lisa, Maj`a Gustava, Mari`e Louise, An`ne Charlotte,* såvida ej sammanställningen är mindre vanlig eller mera tillfällig, i hvilket fall här liksom vid mansnamnen uttalet

[1] J. A. A[URÉN]s påstående (*Bidrag till sv. språkets qvantitetslära*, s. 108), att ett förnamn behåller sitt hufvudtryck näst före ett redan i sig med upptakt försedt tillnamn, är nämligen enligt min mening oriktigt, åtminstone för de fall då upptakten är enstafvig, eller stöder sig åtminstone på ett rätt sällsynt uttal.

[2] Den hittills vanligen — oriktigt — s. k. *Ivar.*

blir tvåtaktigt, t. e. *Dorote'a Vilhelmi'na*, *El'len Oli'via* o. d. I vissa dialekter och i dialektiskt färgadt riksspråk behandlas äfven mansnamn enligt den för kvinnonamn nyss nämnda regeln. Så t. e. heter det allmänneligen i värmländska munnar *E'rik Gustaf*, *Ka'rl*[1] *Petter*, *La'rs*[1] *Emil*, *Liss'*[1] *Olof*, *Jean' Jacques* osv.

Skälet till denna påfallande afvikelse i fråga om behandlingen af kvinnonamn och dialektala mansnamn torde vara att finna däri, att analogiens makt här varit vida svagare. Den mönster- och normgifvande typen dopnamn + familjenamn (eller ock farsnamn) är nämligen jämförelsevis mycket sällsyntare i fråga om kvinnor (i dialekterna äfven män) än i fråga om män inom riksspråket, där utanför familjekretsen — som blott använder dopnamnet — vanligen blott familjenamnet användes, t. e. *Noreen* för *Adolf Noreen* (inom familjen *Adolf*). Ett dylikt utelämnande af dopnamnet (eller det därmed likställda epitetet *fru*, *fröken* o. d.) har åtminstone hittills[2] knappast kunnat användas vid kvinnonamn, där det t. o. m. stundom skulle vålla missförstånd; så t. e. är »*Lenngren*» ej gärna vår bekanta *Anna Maria* — som i stället normalt kallas »fru Lenngren» — utan snarare hennes man, det vida mindre bekanta kommerserådet. Alltså är väl saken den, att t. e. typen *Anna Nil'sson* (eller *Nil'sdotter*) ej varit så ofta hörd, att den lyckats besegra typen *An'na Lisa*, där *Anna* såsom det förstkommande betraktats såsom hufvudsak och *Lisa* såsom ett mera oväsentligt tillägg.

b) Verber bilda oftast upptakt till sina närmare bestämningar (»adverbialet» i vidsträcktaste betydelse). Detta beror därpå att verbet vanligen är abstraktare — och därför mindre variabelt — än dess bestämning, dvs. det har större

[1] Märk förändringen från akut till grav vid dylik sammanställning; jfr ofvan s. 252.

[2] Spår börja nämligen numera att visa sig. Inom studentske-, telegrafist- o. d. kretsar är det redan ej så sällsynt, att t. e. en *Anna Nilsson* får heta *Nilsson* i stället för *Anna*.

omfång, nämligen just de genom alla möjliga bestämningar angifna fall, af hvilka hvart och ett utgör den för det särskilda tillfället viktiga specialiseringen af det abstrakta tillståndet eller verksamheten. Sålunda uppträder verbet såsom upptakt konsekventast i den mån det är relativt abstrakt. Därför allra konsekventast de verber, som äro så abstrakta, att de tagna för sig knappast ha någon speciell eller åtminstone mera gripbar betydelse, utan vanligen fungera såsom blotta modifikationer af bestämningens innehållsvalör eller äro till för att ange bestämningens speciella relation. Dessa verber utgöras framför allt af de s. k. hjälpverberna [1], främst af dem alla *vara* — den oftast använda »kopulan» [1] — så *ha, bli, skola, må* osv. samt med dem mer eller mindre likartade, t. e. med följande annan verbalform *är u'tgången, har gåt't, skall re'sa, må va'ra, bör gå', kan lä'sa, vill li'gga, plägar sit'ta, tyckes vän'ta, lär (tros, säges, hetes) du'ga;* med följande adjektivform *är sju'k, blir on'd, ligger sju'k* (men *dö'r gla'd*, emedan *dö* är vida konkretare än *ligga*, alltså kan på vida färre sätt specialiseras); med följande »adverb» *tar fram'* (*a'f, in', ne'd, på', un'dan, up'p, u'r, u't* osv. i stor mängd), *sätter fram'* (*ne'd, up'p* osv.), *håller i'* (*til'l, up'p* osv.), *står stil'l, reser bort'* (*hem', hi't, till Rom'* osv.; men jfr *re'sa lång'samt, re'sa i ro'* o. d., ty sätten att resa äro dels vida färre än destinationsorterna, dels ej flere än de olika verksamheter som genom dylika modala bestämningsord kunna specialiseras), m. m. d. [2].

Intressantast och skenbart mest inveckladt är förhållandet, då verbets bestämning är en substantivform. Visserligen följes hufvudregeln, så snart verbet hör till de allra abstraktaste, t. e. det *är Ka'rl* (*ja'g, kung'en* osv.), hon *heter Ka'rin*, han *blef kung'* o. d., alltså i allmänhet vid de konstruktioner, som plägat kallas »kopula + predikativ». Men välja

[1] Om detta begrepp se närmare V, 162 f., 270 f. (och VII, 10 f.).

[2] Se vidare exemplen hos v. Kræmer, a. st., s. 26 ff.

vi något konkretare verber, så inställa sig snart svårigheter. Att det heter *få rät't, ge rum', ta fa'rt* är ju ännu rätt naturligt, då de ifrågavarande verberna äro så pass abstrakta. Men ta vi nu till att börja med ett af de allra konkretaste, exempelvis *regna*, så heter det ju dock likaledes med upptakt *regna ste'nar, regna kär'ringar* o. d., ehuruväl *regna* är — i afseende på bestämningsmöjligheter i fråga om hvad som regnar — så konkret, att väl knappast någon annan bestämning rätteligen tycks kunna ifrågakomma än »vatten», under det att om t. e. *kärringar* oändligt mycket kan sägas. Men närmare besedt ligger just häri förklaringen på den endast skenbara gåtan. Har man en gång gjort den onaturliga förutsättningen eller ställt sig på den fantastiska ståndpunkten, att *regna* öfverhufvud kan bestämmas af något som helst annat än *vatten* — hvilket ord i naturliga fall på grund af sin självklarhet alltid ersättes af det intetsägande (och naturligtvis trycksvaga) *det* — så är gärdet uppgifvet. Då, men endast då kan hvad som helst »regna»: gubbar, spenabarn, allmosor, böneskrifter, räkningar osv.; eller från en annan synpunkt sedt: *regna* tas här i en oegentlig betydelse, ungefär lika med 'ymnigt uppträda', och måste då bli upptakt dels enligt C nedan, som förbjuder hufvudtryck på *regna*, hvarigenom man skulle frestas att misstänka existensen af verkligt regn, dels emedan denna betydelse — den nämnda oegentliga — af ifrågavarande verb är en mycket abstrakt sådan. Och för öfrigt: fasthålla vi den ursprungliga och egentliga betydelsen af *regna*, så komma vi till alldeles samma resultat i fråga om upptaktens användande. Ty *kärringar* är så långt ifrån att vara en ur erfarenheten lätt supplerbar bestämning till detta verb, att tvärtom all generell erfarenhet bestämdt talar emot antagandet af en dylik nederbörd. Därför kräfver, därest *regnar* redan är gifvet, den så påfallande bestämningen *kärringar* afgjort ett vida större mått af intensitet för att vederbörligen bli framhållen såsom den kuriositet, den i själfva

verket är. Men tänkom oss nu omvändt det fallet, att *kärringar* för ögonblicket är det i erfarenheten och af situationen omedelbart gifna: de äro faktiskt för handen, och det gäller blott att förklara deras tillkomst. I sådant fall uppstår en konstruktion utan upptakt, t. e. i yttrandet »jag har mött så många gamla gummor på vägen hit, så att i dag måtte det *reg'na kär'ringar*», dvs. i detta fall är förklaringsgrunden — *regna* — speciellt svår att supplera.

Den nu utredda grunden till den olika intensitetsfördelningen i *regna kär'ringar* och *reg'na kär'ringar* ger oss nyckeln till den vid första påseende underliga motsättningen i sådana fall som *hugga ve'd* : *hug'ga ve'den, hacka köt't* : *hac'ka köt'tet, dricka vi'n* : *dric'ka vi'net, kasta bol'l* : *kas'ta bol'len, skära ha'fre* : *skä'ra ha'fren*, att *se flu'gor* (*spö'ken*) : att *se' flu'gorna* (*spö'ket*), *kasta an'kar, plocka blom'mor* osv. Att af dylika exempel draga den slutsats, som Aurén [1] och v. Kræmer [2] kommit till, nämligen att ett verb blir trycksvagt före »objekt» i obestämd form, men icke före ett sådant i bestämd form, är oriktigt och ger ju för resten ingen verklig förklaring af företeelsens egentliga grund. Deras regel vederlägges dels af sådana fall, där upptakt står framför bestämd form, t. e. *klä väg'garna* (på en bal), *tappa* (*ge upp*) *an'dan, ta li'fvet* af sig, *vrida nac'ken* af någon o. d., dels af sådana där upptakt icke inträder framför obestämd form, t. e. *läm'na Stoc'kholm, äl'ska An'na* o. d. Den rätta regeln är, att verbet ej står såsom upptakt före individua [3], emedan dessa dels — och detta vare sig de äro expressiva [3] (alltså egennamn o. d.) eller pronominella [3] — äro till den grad speciellt bestämda, att deras tänkbara relationer, som i förevarande fall specialiseras i och genom det föregående verbet, äro hart när otaliga, dels ock, då de, såsom oftast är fallet, äro af pronominell

[1] A. st., s. 109.
[2] A. st., s. 30.
[3] Om denna terms betydelse se V, 280 ff.

natur, kunna på grund af situationen eller sammanhanget, alltså deiktiskt[1] eller anaforiskt[1], suppleras; ja är individnamnet ovanligt självklart, så blir det ju självt enklitiskt, t. e. *ät'ska henne, tvät'ta dig, slå' sig* o. d. Om vi nu besinna, att ett substantivs bestämda former kunna fungera både såsom dividua[2] och som individua[3], så förstå vi, huru man kan ha olika behandling af verbet alltefter den olika innebörden af den följande bestämda substantivformen i sådana fall som *klä väg'garna* på en bal, men *klä'da väg'garna* med taflor, *tappa hu'fvudet* (= kontenansen) : *tap'pa hu'fvudet* (= t. e. kålhufvudet), *lämna sta'den* (= resa till landet) : *läm'na sta'den* (en viss bestämd stad), *spänna bå'gen* (= vara bågskytt) : *spän'na bå'gen* (som hänger där), *dyrka kvin'nan* (= könet) : *dyr'ka kvin'nan* (t. e. sin älskarinna) osv.; allt fall där enligt Aurén och v. Kræmer upptakt ej skulle kunna förekomma. Om man så vill kan man ju af pedagogiska skäl säga, att upptaktsverb förekommer före bestämd form blott när denna fungerar som »allmän form» (se V, 77) eller som det heter har »generisk» artikel (se V, 291); jfr exemplen ofvan. Ett sådant fall som t. e. *slå gos'sen blå'* (eller *blo'dig*) utgör intet undantag från denna regel, ty exemplet hör ej alls hit. Här står nämligen *slå* såsom upptakt på grund af det följande *blå* (ej *gossen*), och ta vi bort detta, så heter det i stället t. e. »*slå' gos'sen* får du ej göra».

Däremot före dividua följes hufvudregeln, dvs. verbet står än såsom upptakt, än åter icke, alltefter den större eller mindre lätthet, hvarmed det kan suppleras, t. e. *spela kort'*, ty »spela» är ju det vanligaste verbet, då fråga är om kort, och likaså *idka kort'spel*, men däremot *ha'ta kort'spel*, ty applicerande af hat på detta sällskapsnöje är ju ett ovanligare, ett »otänkbarare» fall.

---

[1] Om denna terms betydelse se V, 72 f.
[2] Om denna terms betydelse se V, 288 ff.
[3] Se härom V, 77 och 291.

Då Kock [1] anser verbets upptaktsställning i sådana fall som de här behandlade »damit zusammenhängen, dass dasselbe mit dem darauf folgenden bestimmungsworte ganz oder teilweise zu einem begriffe zusammenschmilzt», så är detta naturligtvis i det stora hela sant, men förklarar på sin höjd, hvarför de båda morfemerna nöja sig med ett gemensamt hufvudtryck. Däremot lämnar det intet (och afser väl knappast att lämna något) bidrag till förklaring af hvad som här skulle förklaras, nämligen hvarför detta enda hufvudtryck förlägges till den sednare leden i förbindelsen. Anledningen härtill anser sig möjligen Kock ha angifvit, då han [2] talar om att åtskilliga fall med hufvudtryck »auf dem letzten worte nicht durch logische oder analogische accentuierung erklärt werden können», utan att hos dem »eine tendenz, das lezte wort mit fortis zu accentuieren, zu verspüren ist». Men det är ju just denna tendens, som tarfvar förklaring (jfr nedan s. 335 ff.); en tendens hvilken är så mycket obegripligare som, efter hvad Kock själf framhåller, hufvudtrycket i regeln hvilar på förra leden, »wenn in der älteren sprache zwei nomina zu einem begriffe zusammengewachsen sind».

C. Morfemet är hvarken umbärligt eller jämförelsevis lätt att supplera, men måste ändå undanskjutas såsom mindre viktigt och alltså placeras som upptakt, emedan det för tillfället brukas i en så oegentlig eller vag eller åtminstone icke pregnant, utan tvärtom reducerad betydelse, att det vore rentaf skadligt för ett rätt begripande att låta det behålla sitt hufvudtryck, hvilket ju kunde fresta till att tro, det man använde ordet i sin egentliga eller i en jämförelsevis pregnant betydelse. I de i det följande anförda exemplen spelar för resten ofta in en eller flera af de i det föregående nämnda anledningarna till upptakt eller har åtminstone från början medverkat till den nuvarande förekomsten af upptakt, hvilken

[1] *Accentuierung*, s. 261.
[2] A. st., s. 255.

emellertid uppehålles väsentligen genom inflytande af de nu framdragna omständigheterna.

Hit hör t. e. vår obestämda artikel *en, ett* (jfr ofvan s. 321) — ursprungligen detsamma som räkneordet och i denna ursprungliga betydelse icke annat än undantagsvis (se nedan s. 337) fungerande som upptakt — t. e. *en bo'k, ett bo'rd* osv. eller »*en man', ett o'rd*», jämfördt med »*en' gu'd, en' ko'nung*», där i förra fallet *man* och *ord*, i sednare fallet *en* användas med pregnant betydelse. Likaså hör hit det från danskan och (ytterst) tyskan lånade *en* i betydelsen 'ungefär', t. e. *en hun'dra* stycken. Andra räkneord, af samma anledning behandlade på samma sätt träffa vi i sådana uttryck som *sju hun'dra, sju tu'san, sju hel'vetes, sju sjung'ande* (och *sjudun'drande*) [1], *tio tu'sen*, vanligen »*tolf tu'sen* tecknade», *tusan djäf'lar, tusan ha'kar*, allt fall där det ursprungliga »räkneordet» numera blott har att ange ett stort tal i allmänhet, dvs. det har öfvergått från exakt till vagt kardinaltal [2]; vanligen *Tusen och en nat't*, där man, sedan uttrycket öfvergått till att vara en boktitel, föga tänker på talet 1001; *ett tu tre'* i betydelsen 'plötsligt' (jfr *et't två' tre'* vid verklig räkning); »vara på *tre kvar't*», dvs. berusad [3]; *Tre rem'mare, Tre kro'nor, Tre ro'sor* m. fl. ort- och släktnamn, där ingen vikt ligger på siffran, lika litet som i *sju so'fvare, tre ko'nungar* [4](s dag) eller »*ett par sto'lar*» o. d., som lika väl kan afse tre eller möjligen t. o. m. fyra och i alla händelser icke betonar antalet två.

Liksom räkneordet *en, ett* reducerats till artikel, så ock det ursprungligen deiktiska pronominet *den, det, de* (jfr ofvan

---

[1] Hör förmodligen icke från början hit (se V, 499 och 504), men dess *sju* torde dock numera vanligen uppfattas såsom varande räkneordet.

[2] Se om dessa termers innebörd V, 299 f.

[3] Men hvarför heter det också stundom »klockan är *tre kvart'* till fyra» jämte det rimligare »*tre' kvart* till fyra»?

[4] Märk att dessa i Tyskland kunna vara fyra och ändå behålla sitt namn kvar, t. e. i folkvisans »Die vier heilige [!] drei könig» osv. (se K. Nyrop i Festskrift til V. Thomsen, s. 48).

s. 321) i *den gam'le, det on'da, de ung'a* o. d.; ja i sådana uttryck som *den skäl'men!, det krä'ket!, de då'rarna!* o. d. har dess betydelseinnehåll nästan helt och hållet förflyktigats, hvadan det omöjligen kan göra anspråk på annat än upptaktsställning. Men icke blott *den*, utan nästan hvilket som helst adjektiv kan på liknande sätt förekomma med reducerad betydelse och står då såsom upptakt. Detta gäller framförallt *liten* och *lilla*, t. e. i *liten Ka'rin*, en *liten belö'ning* (där bibehållandet af hufvudtrycket på *liten* kunde vålla, att man misstänktes för att vara missnöjd med beloppets storlek), *lilla* [ungefär = *kära*] *gub'ben* min, min *lilla flicka* (så äfven om hon är fullväxt), min *lilla kam'mare* (så af blygsamhet, om ock den i verkligheten är rätt stor) osv. Andra dylika exempel äro: folkvisans stereotypa *grå häs'ten*, som nog inte nödvändigtvis behöfver vara »grå»; *god man* i en konkurs, *go her'rar*, som inte behöfva vara mera goda än *gunstig herrn'* är »gunstig»; *ung Han's, ung A'xel* o. d.; *gamla gos'se!* (som kan sägas till en ungdom) och »ge någon för *gammal os't*», jämfördt med *gam'mal os't*, då fråga är om verklig sådan, eller med »*gam'mal kä'rlek* rostar inte», där *gammal* står i fullviktig betydelse; *söta du'* och de nu urmodiga tilltalen *söta fa'r* och *söta mo'r*, förr vanligen stympade till *sta far, sta mor*, som till öfvermått visa, hur föga vikt lades vid det ljufliga epitetet; *stolts jung'frun, stolts Si'grid; Blå po'rten* och *Röda bo'darna*, som långt innan namnen försvunno upphört att vara »blå», resp. »röda» [1]; *Svarta, Röda, Hvita, Gula, Döda ha'fvet*, som aldrig varit i egentlig mening *svart* osv.

Mindre ofta, men dock ingalunda sällan behandlas på samma sätt ett s. k. genitivattribut, t. e. *Dagens Ny'heter*, där den kortare formen *Nyheterna* klart ådagalägger, hur oviktig ingrediensen *Dagens* är. I och genom det ännu vanligaste uttalet *Stockholms da'gblad* har man tydligen ansett det vara

[1] Från början åter stodo *blå* och *röda* som upptakt därför att det för alla, som sett dessa lokaliteter, var själfklart att de voro *blå*, resp. *röda*.

viktigare att betona motsättningen mot *Aftonbladet* än mot andra städers »dagblad» (hvilket sällan förekommande behof tillgodoses genom uttrycket *Stoc'kholmsdagbladet*). Men sedan *Svenska dagbladet* uppstått, råder en viss vacklan, i det att dels — och väl oftast — detta yngre uttryck uttalas i analogi med det äldre, dels båda i följd af motsättningsförhållandets kraf uttalas tvåtaktigt.

Stundom kunna också andra epiteter än de nu nämnda få stå såsom upptakt, t. e. *klockan sju'*, där *klockan* ju icke längre betyder 'ur' eller 'klocka', utan 'timslag' eller 'tidpunkt' (angifven i timmar); *en hop fol'k*, som visst icke behöfver uppträda i samlad »hop»; *ett glas vi'n* (men *ett gla's vi'n*, om man vill förebygga att man får en hel flaska) o. d.

Mycket talrika hithörande fall erbjuda verberna, ofta under medverkan af den ofvan under B, 2, b behandlade synpunkten, t. e. *se u't* (som en neger), hvarvid man ju inte alls behöfver »se» (jfr däremot »*se' u't* genom fönstret» o. d.); *stå bru'd*, där *stå* användes i ungefär samma betydelse som *vara;* »hvad *står på'?*» (jfr han *stå'r på* golfvet»); *ligga i'*, dvs. vara energisk (jfr »*lig'ga i* sängen»); *klä skot't* (jfr *klä' sej*), *gå an'*, *fara il'la*, *slita on'dt*, *gå sön'der*, *slå slin't*, *ge tap'pt*, *slå ihjä'l* (men *slå' ihjä'l*, då man vill framhålla, att dödandet sker medelst »slående»), *tror du de't?* (= månne det?), *jag tror du grå'ter* (= *du grå'ter visst*) osv.

II. Emellertid finnas många öfriga fall, där anledningen till upptakten synes oklar, men icke gärna kan vara af »logisk» art, emedan man understundom finner rent af raka motsatsen till hvad man i så fall skulle vänta sig, t. e. då det heter *den rike man'nen*, ehuru den om icke utsagda så dock latenta motsättningen mot Lazarus ju tvärtom kräfde framhäfvande af *rike*, eller då man talar om *tredje man'* eller *fjärde man'* i kortspel, ehuru det därvidlag just är egenskapen af att vara nr 3, resp. 4 som är af särskild vikt. Däremot

föreligger nog ofta analogibildning efter något af de i det föregående behandlade fallen, t. e. *fattig fa'n* efter *fattig stac'kare* (se ofvan s. 318), *tumme tot't* och *slicke pot't* m. fl. fingernamn efter andra samanställningar af »förnamn» och »efternamn» (se ofvan s. 325), *fy va'le* — ursprungligen hjälpverbet *varde*, som ej gärna kan ha haft hufvudtryck — efter *fy baj'*, *fy fa'n* o. d. (se ofvan s. 317). Men för flertalet fall är det svårt eller omöjligt att upptäcka någon speciell anledning till dylik analogibildning. Och vill man söka förklaringsgrunden uti en allmän analogi efter de logiskt motiverade fallen, så förblir dock oklart: dels hvarför den ordfogningstyp, som har hufvudtrycket på sednare leden (*Gustaf A'dolf*, *alls ing'en*, *ack ja'* o. d.), skall ha utöfvat större inflytande än den, som har hufvudtrycket på förra leden *An'na Lisa*, *al'l-ting*, *Jo'hans-son* o. d.); dels ock hvarför man i skenbart lika fall fått en dubbel utveckling, t. e. *Fritiofs sa'ga* jämte *Fri'tiofs-sagan*, *natt och da'g* jämte *Nat't och Dag* (familjenamnet), *svart och hv'it* jämte *svart' och hvit*[1], *fader vå'r* jämte *fa'r min* osv. Vi stöta tydligen på samma svårighet som vi redan ofvan (s. 317 med not 2) mött i fråga om rent tautologiska sammanställningar, t. e. *jo jo'*, men *li'ten liten*, nämligen en strid mellan två hvarandra motsatta principer.

Gemensamt för alla hithörande fall är tvifvelsutan, att de i ordfogningen (eller gruppordet) ingående orden hålla på att för tanken sammansmälta — eller redan sammansmält — till ett gemensamt uttryck för en enhetlig föreställning, således stå på gränsen till att blifva eller redan blifvit sammansvetsade till ett sammansatt ord; kort sagdt att de hålla på att öfvergå från gruppord till juxtapositioner (se VII, 22 ff.). Såsom exempel härpå må utom de redan nämnda här ytterligare anföras: *sjätte novem'ber*, dvs. Gustaf II Adolfs

---

[1] Det förra enligt RISBERG, a. st., s. 35, det sednare enligt KOCK, a. st., s. 254. Jag för min del säger *svart och hvi't*, men — af rytmiska skäl — »en *svart' och hvit* ko'» (se ofvan s. 180).

dödsdag, gentemot *sjät'te novem'ber* såsom vanligt datum; *tredje Gus'taf* trots *Gustaf den tre'dje*, som användes, då man vill mera framhålla denne regent i motsats mot andra svenska kungar i allmänhet och våra andra Gustaver i synnerhet; *gud ve't* eller *vete gu'd* i betydelsen 'ovisst', men däremot »*Gu'd ve't* det» o. d.; *fem och tju'ge* i betydelsen 'stryk' (och jämför *tjugefem'* som räkneord); *sak sam'ma*, dvs. 'likaledes'; *stor sa'k*, dvs. 'strunt (i det)!'; *dummer Jön's*, dvs. 'dumbom'; *bra no'g*, dvs. 'tämligen'; *fader vå'r* såsom namn på en bön gentemot *vår fa'der* i annan användning (jfr s. 336 ofvan); *tyska kej'sarn*; *Collin och Schly'ter*, då de betraktas som en enda utgifvare, annars *Colli'n och Schly'ter; saft och vat'ten, ärter och fläs'k, bruna bö'nor* m. fl. maträtter; *veka li'fvet; det heliga lan'det*. I all synnerhet höra hit namn på firmor, böcker, tidningar och tidskrifter, skådespel, ordnar, föreningar, lekar o. d., t. e. *Norstedt och sö'ner, Svensson och E'rikson*, ja *Petterson och kom'pani*, där framhäfvandet af den anonyme och jämförelsevis obskyre kompanjonen är så ologiskt som möjligt; *Röda rum'met, Min son på galej'an, Den heliga skrif't, Höga vi'san; Dagligt al'lehanda, Illustrerad ti'dning, Språk och sti'l; Rika mor'bror, Lilla hel'gonet, Hvita fru'n; Gyllene skin'net, Röda ö'rnen, Hvita fal'ken; Röda kors'et, Stora säl'lskapet; hoppa krå'ka, hök och du'fva*; tärningsspelet *sex ess'*. Ändtligen må erinras om sammanställningar af räkneord såsom »år *adertonhundrasextiosju'*», *sju och fem'ti*, dvs. antingen 7 kr. 50 öre eller 50 minuter öfver klockan sju, *tre och en hal'f*, där tydligtvis en »logisk» intensitetsfördelning skulle kräfva *tre'*, eftersom detta är det vida viktigare, *tusen och en'* (men *Tusen och en nat't* som boktitel [1]).

---

[1] Jfr s. 333. Då *en* här mister sin accent, så spela äfven rytmiska skäl in (se ofvan s. 179 f.), liksom ock i sådana fall som *tre' skoflar mul'l, sex' mils vä'g, åt'ta meter lång', ti'o marker smö'r* o. d. När Kock, *Accentuierung* s. 256, säger, att uttryck för mått och vikt före följande ämnesnamn äro relativt oaccentuerade, så förbiser han, att i dylika fall kräfves icke blott

Genom den nu påpekade semologiska sammansmältningen förklaras visserligen till fullo, hvarför de i en dylik ordfogning ingående orden förena sig om ett enda gemensamt hufvudtryck. Men hvad som förblir svårbegripligt är, att detta hufvudtryck förlägges till förbindelsens sista ord, trots att ju sammansatta ord vanligen ha hufvudtrycket förlagdt till första sammansättningsleden och i motsatt fall utvisa en stark tendens att dit förflytta detsamma. Det faktum, att många, men visst icke alla, ordfogningar, i hvilka ingen logisk öfvervikt synes kunna tillerkännas den sista beståndsdelen (men väl ofta en föregående sådan), icke förty placera hufvudtrycket på denna sista del, därest den tillsammans med det föregående skall uttrycka något för tanken enhetligt — själfva detta nakna faktum, som för öfrigt äfven gäller för tyskan (t. e. *haus und ho'f, braun und blau', ein und zwan'zig* [1]), danskan (t. e. *gud vee'd, fanden ta' mig, store be'dedag, gamle kong'evej* [2]) och i viss mån engelskan (t. e. *knife and fo'rk, bread and but'ter* [3]) samt öfriga germanska språk, utgör naturligtvis icke, såsom Reichel, Minor [4], Jespersen, Kock [5] och allra bestämdast J. von Ginneken [6] synas anse, någon **förklaring** på företeelsen [7]. Det är nämligen fullkomligt obegripligt, hvarför ett **följande** ämnesnamn, utan äfven ett **föregående** starkt accentuerat ord, och att sålunda företeelsen är af väsentligen rytmisk natur.

[1] Se W. Reichel, *Von der deutschen Betonung* (1888), s. 30 f.; Behaghel, *Die deutsche Sprache*, 2. Aufl., s. 335.

[2] Se Jespersen, *Fonetik*, s. 560 ff.

[3] Se Sweet, *A new english grammar* I, 295.

[4] *Neuhochdeutsche Metrik*, s. 93.

[5] *Accentuierung*, s. 255.

[6] *Principes de Linguistique psychologique*, s. 321 ff. Då Ginneken yttrar: »C'est à Jespersen que revient l'honneur de les [dvs. hithörande fakta] avoir réunis sous le point de vue de »Einheitsdruck» ou impression d'unité», så är detta oriktigt. Redan 11 år tidigare hade Reichel yttrat: »Ich glaube kaum, dass man für diese Betonung des letzten Gliedes einen anderen Grund in Anspruch nehmen darf, als die Andeutung des Endes eines Redeganzen bei schnellerem Sprechen».

[7] Jfr hvad jag ofvan s. 332 yttrat rörande Kocks uppfattning af orsaken till upptakt i typen *spela kort'*.

den enhetliga uppfattningen skall främjas bättre genom »die Andeutung des Endes[1] eines Redeganzen» än genom markering af dess början — såsom vi faktiskt göra i *fö'r-sig-kommen, å'ter-igen, nu'-mera* o. d. — eller bättre genom »at skynde sig hen over de(t) förste[1] led» än genom dylik behandling af de(t) sista. Också har Reichel själf uppgifvit sin af så många senare författare accepterade »förklaring», men den nya förklaring han ger[2] är minst sagdt besynnerlig. Emedan mot slutet af hvarje längre fonem ett sjunkande på tonskalan »stellt sich physiologisch von selbst ein», och emedan ett dylikt sjunkande äfven är karakteristiskt för tryckstarka ord, så blir det »als Hauptton genommen und ihm die grösste Stärke fälschlich [!] hinzugefügt». Att denna förklaring icke ens för tyskans vidkommande träffar det rätta, sluter jag däraf, att Behaghel tvärtom anser, att i sådana förbindelser hvarom här är fråga, t. e. *nach und na'ch, land und leu'te* o. d., »ein Ansteigen[1] des musikalischen Tones wahrgenommen wird», och att intensitetsförstärkningen står »irgendwie damit in Zusammenhang».

Om jag slutligen erinrar om att Sweet vill förklara vanan att »throw the stress on the second element» däraf, att sednare leden är »the modifying one», alltså den logiskt betydelsefullare, en åsikt som jag ej kan tillägna mig, enär jag ej mäktar inse, att i *»knif och gaf'fel»* o. d. gaffeln mera modifierar knifven än tvärtom, så torde det af nu lämnade redogörelse tydligt framgå, att vetenskapen ännu icke lyckats lösa det här föreliggande problemet och att alltså »l'honneur» här ännu återstår att vinna.

---

[1] Nu spärradt af mig.
[2] I *Entwurf einer Deutschen Betonungslehre* (1899), s. 24.

§ 55. **Den faktiska förekomsten af upptakt: 2. I sammansatta ord** (utom gruppord).

De sammansatta ord, som äga upptakt [1], fördela sig på följande kategorier:

1. Sådana som äro i historisk tid uppkomna af svenska ordfogningar med upptakt (enligt i § 54 angifna grunder). I väsentlig öfverensstämmelse med den i det föregående använda uppställningen ordnar jag hithörande fall efter beskaffenheten af den ordklass, som fungerar såsom upptakt. Vi ha då:

a) Adjektiv + substantiv — detta det vanligaste fallet och att jämföra med ordfogningstypen *kära bro'r* — eller adjektiv eller, ehuru sällan, »adverb», t. e. *allhel'gona-dag* (= *alla hel'gons dag*), *ingenting'* (jfr *ingen män'niska, intet lju'd* o. d.) jämte vida vanligare *in'genting, kallbran'd, minsan'n* (af fsv. *san* 'sanning'), *rödbe'ta* (se ofvan s. 255), *spanskflu'ga, spanskgrö'na, spanskrö'r, öfversteprä'st; densam'me, enhva'r, half-an'nan, -tre'dje* osv., *hjärtin'nerlig* (väl väsentligen utgånget från ty. *herzin'nig*), *hjärtäl'sklig, hvaran'dra, hvaran'n, hvaran'nan, hvaren'da, kärvän'lig* (jfr *kära vän'*), *käräl'skelig, mångtu'sen-årig* (jfr »*många hun'dra* stycken» o. d.), de vacklande *sannskyl'dig* och *storstå'tlig* samt det dialektala *snedvin'd* 'sned och vind'; *allesam'man, alliho'p, den-dä'r, den-hä'r.* Stundom är upptakten bevarad blott i ett afledt ord, under det att den försvunnit i själfva det en gång hithörande stamordet, t. e. *högti'dlig* (men *hög'tid*, som ännu på Regnérs tid hette *högti'd*) och, ehuru sällan, *uppenba'rligen* (men *up'penbar;* jfr dock ty. *offenba'r*).

Det viktigaste och talrikast representerade hithörande fallet utgöres af en massa ortnamn [2], jämförliga med de ofvan

[1] Hithörande större eller mindre exempelsamlingar träffas bl. a. hos Kock, *Språkhist. unders. om svensk akcent* II, 58 f., 65 ff., *Accentuierung*, s. 127 ff. och Risberg, a. st., s. 119 ff.

[2] Om motsvarande förhållanden i tyskan och engelskan se särskildt G. Hempl, Modern language notes 1896, s. 232 ff., och *German orthography* I, 239 ff.

behandlade ortnamnen af ordfognings- eller gruppordstyp såsom *Förenta sta'terna* (s. 319), *Svarta ha'fvet* (s. 334), *Gröna lu'nd, Gamla Up'psala, Sista sty'fvern*(s trappor) o. d. Sådana äro t. e. *Djupada'l, Höganä's, Nybro', Skönvi'k* och framför allt de särskildt talrika, där förra leden utmärker något väderstreck [1], t. e. *Norrmal'm* (af fsv. *Norra malm*), *Norrström', Norrtul'l, Norrtäl'je, Söderfors', Söderham'n, Södermal'm, Södertäl'je, Södertö'rn, Västerå's* (förr *Västrårs*, fsv. *Væstra aros*), *Östermal'm, Östersun'd* m. m. Jämför däremot, hurusom på grund af motsättningsförhållandet upptakt saknas i sådana fall som *Västergötland* : *Östergötland, Norrbotten* : *Västerbotten* : *Österbotten, Nyköping* : *Norrköping* : *Söderköping* (jämte själfva *Köping*). [2] I andra fall är anledningen till att upptakt saknas oklar, t. e. *Bre'dsjö, Fa'gerås*, men i de fall där grav taktform råder, t. e. *Sto'rfors, Sto'rlien, Svart'bäcken, Väs'tervik*, kan man med skäl misstänka, att ett äldre uttal haft upptakt (jfr ofvan s. 295 f.).

b) Genitiv + substantiv — detta det vanligaste fallet och att jämföra med ordfogningstypen *Kristi him'melsfärdsdag* — eller, ehuru mycket sällan, adjektiv, t. e. *fjärdingsvä'g*, sydsvenskt *julaf'ton* (fsv. *iula afton*); *allsmäk'tig, allsvål'dig* — båda vacklande — *gudsjäm'merlig, gudsnå'd(e)lig* (jfr *guds nå'd*).

Ymnigast bland hithörande fall äro de med ordfogningar och gruppord af typen *Dalslands kana'l, Närkes-Ki'l, Värmlands-Bro', Dals-E'd* jämförliga ortnamnen, t. e. med genitivändelsen *-s* sådana som Karls-, Sölves*borg* [3], Fellings*bro*, Bergs*brunna*, Ulriks*dal*, Gustafs-, Lennarts*fors*, Ladugårds*gärdet* (hvardagligt blott *Gärdet*, hvaraf upptakten förklaras; jfr ofvan s. 316), Oskars*hamn*, Djurs-, Grips*holm*, Fiskebäcks-

[1] Jfr Kock, *Språkhist. unders. om sv. akcent* II, 470 f.

[2] Emellertid heter det icke förty med upptakt *Norrtäl'je* : *Södertäl'je* och *Norrmal'm* : *Södermal'm* : *Östermal'm*.

[3] Jag kursiverar här endast de tryckstarka sammansättningslederna.

kil, Lands*krona*, Hudiks-, Sunds*vall* (å ort och ställe dock *Sun'dsvall*), Alings*ås*, Visings*ö*, Kungs*ör*; med ursprungligen latinsk genitivändelse t. e. Kristine*berg*, Anne*fors*, Marie*fred*, Kristine-, Ulrice*hamn*, Katrine*holm*, Sofiero, Marie*stad*; med numera ej längre bruklig genitivändelse (fsv. *-a* eller *-ar*) t. e. Brunke-, Sundby*berg*, Göte*borg* (jfr *Götaälf* ofvan s. 320, men snarast hithörande, se s. 320 not 1), Trälle*borg* (fda. *Thrælaborgh*), Köpmanna-, Öre*bro*, Dunke*hallar*, Ljungby*hed*, Kinne*kulle*, Härnö*sand*. Vid sidan af dessa stå dock, liksom i fråga om de med ett adjektiv början de ortnamnen (se ofvan s. 341), en mängd utan upptakt, någon gång med alldeles eller åtminstone väsentligen samma slutleder, t. e. *Pe'rsberg*, *E'dsvalla*, men vanligen med helt andra, t. e. *Kung'sbacka*, *Kung'sängen*, *På'lsboda*, *Ste'nstorp*, *To'rsby*, *Vi'sby* [1] m. fl. De som nu uppträda med grav taktform, t. e. *Arboga*, *Arvika*, *Bengtsfors*, *Eskilstuna*, *Torshälla* o. d. kunna dock misstänkas fordom ha haft upptakt (jfr ofvan s. 295 f. och s. 341).

c) Substantiv (frånsedt genitiv) + adjektiv eller substantiv, det förra — att jämföra med ordfogningstypen *Birger ja'rl* — t. e. i *tummeli'ten*, det sednare t. e. i *kissekat't abc(d)*, det vulgära *sjåpagå's* och framför allt i en mängd mellan gruppord och juxtapositioner sväfvande bildningar (att jämföra med *grund och bot'ten*, *natt och da'g*, *Karl-Au'gust* o. d., jfr ofvan s. 336 f.) sådana som *prinsen-regenten*, *kungen-gemålen*, *Collin-Schlyter* (jfr *Collin och Schly'ter*), *Österrike-Ungern*, *Mittag-Leffler* m. m. [2] eller med förra leden elliptisk [3] och medelst *och* förbunden med den sednare t. e. *upp- och a'fskrifning*, *ämbets- och tjän'stemän*, hvilka dock äfven uttalas tvåtaktigt.

d) Räkneord + räkneord, t. e. *tjugeen'*, *-två'*, *-tre'* osv.

---

[1] Hvilka slutleder som konstant kräfva upptakt, och hvilka som likaså konstant undvika att förbinda sig med sådan, är en intressant fråga, som väl förtjänar en detaljerad specialundersökning, som jag ej är i tillfälle att företaga.

[2] Se t. e. V, 147 och VII, 24.

[3] Se VII, 34. Talrika exempel V, 83 f. och i där anförd litteratur.

fullt logiskt, enär dessa räkneord oftare förekomma i motsättningsförhållande mot 24, 25 osv. än t. e. *tjugetvå* mot 32, 42 osv., *tjugetre* mot 33, 43 osv. Likaså heter det, i enlighet med hvad man bör vänta sig, *hundraen'* osv., men t. e. *sju' hun'dra*, emedan detta sistnämnda snarast motsättes 600, 800 o. d. (men naturligtvis *sjuhun'dra* såsom svordom, enligt s. 333 ofvan; jfr ty. *donnerwet'ter* som svordom [1]).

e) Verb + adverb — detta det vanligaste fallet och att jämföra med ordfogningar (gruppord) såsom *gå bort', se op'p* o. d. — eller verb (jfr ordfogningar som *låt va'ra, må gö'ra* o. d.) eller substantiv (jfr ordfogningar som *spela kort', hugga ve'd* o. d.), t. e. *farväl, krypin, passopp, sittopp, skymundan, svängom*; *kanhända, kanske* (ålderdomligt; numera vanligen öfvergånget till *kan'ske*), *måhända, måntro*, där hjälpverberna såsom vanligt stått proklitiskt; ett *gifakt*, leka *tagfatt* o. d. Ett sådant fall som blomnamnet *förgätmigej'* strider bjärt mot den logiska betoningens kraf, som fordrar trycksvag negation (se ofvan s. 324) — faktiskt förekommande vid det sällsyntare uttalet *förgä'tmigej* (jfr s. 309) — och beror sålunda på det ofvan s. 336 ff. diskuterade, till sin princip ännu outredda »enhetstrycket».

f) Preposition + däraf »styrdt» ord (jfr typen *i staden, på landet*) eller annan preposition, t. e. [2] *afda'ga-tagen* (jfr däremot *a'fsigkommen* [3]), *efterhand* (= så småningom, men »sitta i *ef'terhand*»), *förbi, förgodt-finnande* (jfr däremot *fö'rsigkommen, fö'rsiggå* o. d.), *förhanden-varande, förmedelst, försann, försanthållande, förty, förutan, förvisso, ibland, ifrån, ifråga-kommande, ifråga-varande, iföl* (äfven *i'föl*, se s. 256), *igenom, i går, i hop, ihåg-komma, ikalf* (äfven *i'kalf*), *ikring, iland-sätta, imellan* (högre stil *emellan*), *imot* (högre stil *emot*), *iscen-sättning, istånd-sätta, omintet-göra, omkring, omkull, pånytt-född* (dock väl oftast *på'nyttfödd*), *tillbaka, tillfreds, tillfullo, tillfyllest-*

[1] Se SANDERS, *Abriss der deutschen silbenmessung*, s. 23, sp. 2.
[2] Exempel i mängd anföras bl. a. af J. A. A[URÉN], a. st., s. 24 och 54.
[3] Så i mitt uttal. Sv. ak:s ordbok känner blott *a'fsigkommen*.

görande, tillförene, tillgodo-görelse, tillgodo-hafvande, tillhanda, tillhands, tillkänna-gifva, tillika, tillmötes-gående, tillrygga-lägga, tillrätta-visa, tillsamman(s), tillstädes, tillvara-taga, tillväga-gående, tilläfventyrs, tillända-lupen, underhand, vidmakt-hålla (ålderdomligt; vanligen utan upptakt), *ådaga-lägga* (vacklande), *åsido, åstad* (men nästan alltid *å'stadkomma*), *åvägabringa, åtminstone, öfverallt, öfverens, öfverhufvud* (= i allmänhet, men *ö'fverhufvud* = styresman), *öfvermåttan* (vacklande), *öfverända-kasta* m. m.

g) Adverb + adverb — detta det vanligaste fallet och att jämföra med ordfogningar som *just nu', långt bät'tre, redan då'* o. d. — eller adjektiv (jfr typen *för li'ten* o. d.) eller preposition (jfr *borta i sko'gen* o. d.), t. e.[1] *allaredan* (vacklande liksom många af de följande), *bakefter, bakfram, bakut, baköfver, bortefter, bortemellan, bortunder, bortåt, bredvid, desslikes, ditbort, ditner, därborta, därefter, därhän, därinne, däröfvan, därute, däröfver, fastmer, fastän, förut, framemot, framför, framstupa, hejdundrande, hitin, hitupp, hitut, huruvida, hvarthän, häraf, härframme, härhos, härnere, häruppe, högtärad*[2], *högtälskelig*[2], *inefter, ini, intill, inunder, javäl, jämväl, likvisst, likväl,* (jfr *lika full't, lika god't* o. d.), *neri, nerunder, nåväl, nästkommande* (oftast dock utan upptakt), *rättnu* (äfven tvåtaktigt), *sprittsprångande* (äfven tvåtaktigt), *sådan* (vulgärt och med annan betydelse än *så'dan*), *såframt, såvida, såvidt, såvisst, topprasande* (äfven tvåtaktigt), *tyvärr, uppefter, uppi, uppvid, uppöfver, utefter, uti, utöfver, välan, välkommen* (så vanligen vid hälsning; annars väl alltid *vä'lkommen*), *välloflig, välsignad, åhoj, änskönt*[3]. De synnerligen många bland dessa, hvilka alternativt sakna upptakt, anta så småningom allt

---

[1] Exempel i mängd hos AURÉN, a. st., s. 54, och LYTTKENS-WULFF, a. st. II, 96, 98.

[2] Kanske delvis beroende på tyskt inflytande. Jfr ty. *hochmäch'tig* o. d., se D. SANDERS, *Abriss der deutschen Silbenmessung*, s. 43, sp. 2.

[3] Om hvars upprinnelse se V. ANDERSEN i Festskrift til V. Thomsen, s. 280, och FALK-TORP, *Dansk-Norskens syntax*, s. 236 f.

konstantare detta sednare uttal, en utveckling som vi få taga i närmare betraktande uti den etymologiska ljudläran.

2. Sammansatta ord, hvilka äro såsom sådana ärfda från förlitterär tid eller ock utgöra nybildningar efter mönstret af dylika arford. Yttersta grunden till upptaktens tillvaro är väl här i allmänhet densamma som i de redan ofvan behandlade fallen, ehuru de nu ifrågavarande sammansatta orden äro — till sin allmänna typ, om också visst icke hvad hvarje särskildt exempel beträffar — af så urgammalt datum, att man i de flesta fall ej kan fullt nöjaktigt kontrollera de respektive förklaringsgrundernas riktighet.

Den förevarande kategorien är jämförelsevis fåtaligt representerad i nutida svenska, ehuru den i vårt språks äldre perioder var ytterst talrikt företrädd (hvarom se den etymologiska ljudläran samt tillsvidare ofvan s. 232 ff., 241, 252 ff., 263 och 296). Denna jämförelsevis ringa frekvens i nutiden förklaras däraf, att svenskan från äldsta tider haft en utpräglad tendens att i sammansatta ord med upptakt införlifva denna med den följande takten genom hufvudtryckets förflyttning till ordets första stafvelse (eller åtminstone första sammansättningsled). Af de numera dock återstående hithörande fallen ha nästan blott de nedan under momenterna a) och b) upptagna konstant upptakt, under det att de öfriga i allmänhet vackla och vanligen förete upptakt blott i en smula arkaiskt eller dialektalt färgadt språk. De särskilda fallen äro följande:

a) Ortnamn [1] (jfr ofvan 1, b, dit kanske äfven åtskilliga af de nedan upptagna exemplen på grund af sitt etymologiska ursprung en gång hört), t. e. *Falsterbo* — så enligt Kock, men åtminstone i mellersta Sverge utan upptakt (se s. 259 ofvan) — *Mönsterås* (fsv. *Mølstadhas*), *Skokloster* o. d. Analogibildningar efter denna typ (och de ofvan under 1, a och b nämnda)

[1] Jfr Kock, a. st. II, 472.

äro sådana unga namn som *Drottningholm* (efter *Laholm*, *Strömsholm* o. d.; hos Lucidor äfven *Stockhol'm* liksom ännu i Skyttsmålet [1]), *Karlberg* (efter *Brunkeberg*, *Lundsberg* o. d.) osv. På inflytande från detta för våra ortnamn så karakteristiska accentueringssätt beror det väl äfven, att de flesta svenskar uttala med upptakt sådana från finskan lånade ortnamn som *Avasak'sa*, *Haparan'da*, *Satakun'da*, ehuru det långifvande språket här har hufvudtrycket förlagdt till första stafvelsen.

b) Namn på kort, t. e. *hjärterkung*, *klöfverknekt*, *rutertre(a)*, *spaderdam* osv. Visserligen äro alla dessa bildningar rätt unga och hopfogade af utländska beståndsdelar, men de äro gjorda efter de »starka» sammansättningarnas typ (se VII, 20 f.) och utgöra inom denna kategori det bästa exemplet på upptaktsbildning i öfverensstämmelse med variabilitetsprincipen (se ofvan s. 324). Då färgerna äro blott 4, under det att korten inom hvarje färg äro 13, måste man ju nämligen i tydlighetens intresse företrädesvis framhäfva representanten för detta sednare, mera variabla begreppet (jfr ock ofvan s. 181 f.).

c) Upptakten innehåller en förstärkande eller preciserande modifikation, liksom fallet är i ordfogningstyperna *för sto'r* och *just nu'* (se ofvan s. 321 f.), t. e. *illistig*, *mångfaldig* (så isynnerhet vid emfas), *rättvisligen* (i fsv. äfven *rætvi's*), *treenig* (kanske påverkadt af ty. *dreiei'nig*), »den heliga *trefal'digheten*» (annars utan upptakt liksom ock *tre'faldig*; men jfr ty. *dreifal'tig)*, *välgärning*, alla vacklande och uppträdande med upptakt egentligen blott i högre, speciellt i religiös stil.

d) Upptakten utgöres af en partikel, sammansatt med en följande verbalform (inklusive verbalsubstantiv och verbaladjektiv). Enligt en urgermansk regel, som låter förklara sig ur variabilitetsprincipen [2], bildade härvid partikeln

[1] Se KOCK, a. st. II, 472,
[2] Se BEHAGHEL i Pauls Grundriss, 2. aufl., I, 686 f.

upptakt, under det att däremot samma partikel vid sammansättning med ett (icke deverbativt) substantiv fick hufvudtrycket. Sedermera ha visserligen en mängd utjämningar af det ursprungliga förhållandet ägt rum, men regeln framträder dock ännu klart inom tyskan i och genom sådana motsatser som t. e. *vo'rsorge* (hvarefter verbet *vo'rsorgen*) : *versor'gen* (hvarefter substantivet *versor'gung*), *u'rlaub* : *erlau'ben* (och *erlau'bnis*), *bei'hülfe* : *behel'fen* (och *behel'flich*); jfr ock da. *for'bud* : *forby'de* o. d. [1]. I svenskan finnas emellertid numera endast få spår kvar af ifrågavarande upptaktsbildning hos verber, och de hithörande exemplen, som alla vackla, uppträda förnämligast i den ju i allmänhet en ålderdomlig prägel bärande religiösa stilen, t. e. »Herren *upply'se* sitt ansikte öfver oss», »jag är *uppstån'delsen* och lifvet», »med *undergi'fvenhet* för Guds behag», »*tillkom'me* ditt rike», »*tillrä'kna* oss icke våra synder», »utan han sig *omvän'der* och bättrar», »och *inle'd* oss icke uti frestelse», »*upplyf'ter* edra hjärtan till Gud», *tillbe'djansvärd*, *tillkom'melse*. Andra mindre högtidliga exempel äro *utrus'ta* [2], *tillräc'k(e)lig*, *ursäk'ta*, *uttryc'k(e)lig* (så i synnerhet vid emfas; jfr ty. *ausdrück'lich*), *åskå'dliggöra*. Härtill komma enstaka, men långtifrån sällsynta, fall af hithörande »licentia poetica» hos våra skalder, t. e. [3] hos Malmström *upphöj'a*, *omfam'nad*, Snoilsky *uppgån'gen*, *inbill'ningskraft*, Levertin *upplå'ta*, Fröding *bortska'r*, Karlfeldt *omfäs't* o. d.

Troligen höra ock hit några från fornsvensk tid ärfda sammansättningar med *för-* såsom *förta'ga*, *förgö'ra* (fsv. *forta'ka*, *forgø'ra* [4]), där upptakten blifvit konstant bevarad på grund af inflytande från de massor af tyska lånord på *för-*, som under vårt språks hela litterära tid importerats försedda med upptakt (se nedan s. 359 f.).

[1] Jfr vidare Kock, a. st. II, 359 ff. och 374 ff.

[2] Se v. Kræmer, *Om trestafviga ords användning i vers*, s. 161.

[3] Se Risberg, a. st., s. 113 och 119 ff., där äfven många exempel från äldre författare anföras.

[4] Se Kock, a. st., II, 295.

c) Upptakten utgöres af ett nomen, sammansatt med en följande verbalstam (inklusive verbalsubstantiv och verbaladjektiv). Alla hithörande exempel äro vacklande och uppträda företrädesvis i högtidlig stil, t. e. *allve'tande, bönhö'relse, fåfän'g(e)lig, hugsva'la, kungö'relse* (från predikstolen; annars *kun'görelse*), *ledsa'ga, lyckön'ska, -ning, tacksä'gelse, trolo'fva, -ning*. I lägre stil träffas stundom *gästgi'fvar-gården*.

Orsaken till upptakten är mig i detta fall oklar, ty i betraktande af hufvudtryckets läge i ordfogningarna *önska lyc'ka, säga tac'k* osv. — typen *hugga ve'd*, hvarom se ofvan s. 328 ff. — skulle man fastmera vänta sig att här icke finna upptakt.

f) Öfriga fall, äfvenledes oklara hvad upptaktens orsak beträffar, äro t. e. det kanske ursprungligen utländska *spelevin'k(er)*, de vacklande *enkan'ne(r)lig(en)* [1], *märkvä'rdig, vidun'derlig* (men alltid *vi'dunder*) och enstaka poetiska licenser såsom Snoilskys *guldkro'nan*, Tegnérs *Allfa'der* m. m. d.

3. Lånord, som ha upptakt redan i det främmande språk — nästan alltid tyskan [2] — hvarifrån de lånats, eller som bildats efter mönstret af dylika lånord [3]. De viktigaste fallen äro:

a) Väderstrecksnamnen *nordost* och dess efterbildning *nordöst, nordväst, sydost* och dess efterbildning *sydöst, sydväst* (äfven ett slags sjömanshatt). Däremot heter det tvåtaktigt *no'rdnordos't, väs'tnordväs't* osv.

[1] Hörande till isl. *einkanna* 'utvälja', se NOREEN, *Svenska etymologier*, s. 16.

[2] Om hvars betoningsförhållanden se bl. a. H. HUSS, *Lehre vom Accent der deutschen Sprache* (1877); D. SANDERS, *Abriss der deutschen Silbenmessung* (1881, 2. aufl. 1891); C. KAURIN, *Den tyske betoning* (Kristiania 1894); W. WILMANNS, *Deutsche Grammatik*, 2. aufl. (1897), I, 391 ff.; A. JOHANSSON, *Phonetics of the new high german language* (1906), s. 58 ff.

[3] Jfr KOCK, a. st., II, 230 ff.

b) Vissa titlar såsom *öfverst(e)löj'tnant* (ty. *oberstleu't-nant*), *öfverstekam'marherre; öfverho'fjägmästare, öfverho'fmar-skalk, öfverho'fpredikant, öfverho'fstallmästare* m. fl. (efter ty. *oberho'fprediger* o. d.), alla dock äfven med uttalet *ö'fver-*; *gene-ralbe'fälhafvare, generalfält'marskalk, generallöj'tnant* — dessa tre dock äfven med uttalet *genera'l-* — och *generalmön'ster-herre* (efter ty. *generalfel'dmarschall* o. d.) samt i analogi med detta sistnämnda ord äfven, trots att det ej är någon titel, *generalmön'string* (i militärt språkbruk; annars *genera'lmönst-ring*). Från latinet ha vi de — från svensk synpunkt visser-ligen ej sammansatta, utan på sin höjd prefixafledda — vacklande *prokanslä'r* (oftare *prokan'slär* och väl allra oftast *pro'kanslär* eller *pro'kanslär*) och *prokon'sul* (stundom *pro'-konsul* eller *pro'konsul*) samt det, om det öfverhufvud an-vändes, konstanta *prokura'tor* (som juridisk term); jfr däremot hurusom upptakt icke användes i de svenska nybildningarna *pro'inspektor* (eller *pro'inspektor* [1]), *pro'kurator* (eller *pro'ku-rator* [1]; ämbetsman i en studentnation) och *pro'rektor* (eller *pro'rektor*) [2].

c) Vissa adjektiviska titulaturer, förnämligast afse-ende högtuppsatta personer, såsom *allernå'digaste* (ty. *aller-gnä'digst*), *höggre'flig, höggun'stig, höglo'flig* (ty. *hochlö'blich*), *högmö'gende, högtra'fvande* (vanligen utan upptakt), *högvö'rdig, högstdensam'me* (jfr ty. *höchstdersel'be*), *högste'gen, högstsa'lig* (jfr ty. *hochse'lig*), *stormäk'tigste* (jfr ty. *grossmäch'tig*) m. fl. dylika, de flesta dock vacklande liksom de redan anförda.

d) Några sammansättningar med *full-* såsom *fullbo'rda, fullkom'lig* (jfr ty. *vollkom'men*), *fullkom'na, fullmäk'tig(skap), fullno'g* (jfr ty. *vollau'f*), *fullstän'dig, fullän'da* (ty. *vollen'den*), alla vacklande.

e) Diverse substantiver såsom *(e)mellerti'd* (numera dock adverb; mlty. *middeler ti't*), *krusmyn'ta* (ty. *krausemin'ze*),

---

[1] Se ofvan s. 285.

[2] Enligt meddelande af Hoppe använder dock han uttalet *prorek'tor*.

lingen väl snarast skett på danskt språkområde), *hvafall's* af *hvad befall's, hvasa'* af *hvad sa'de (du).*

B. Upptakten utgöres af en ursprunglig adjektivform, t. e. *gutå'r* af äldre *gutt Åhr* (så hos Lucidor [1], men däremot hos Lindschöld [2] *god tår,* dvs. godt år) [3], *vasser'ra (tre)* af fsv. *vars hærra træ* 'vår herres trä', dvs. kors (som ju äfven brukas som interjektion i ungefär samma betydelse som »vasserra»).

C. Upptakten utgöres ursprungligen af en preposition, t. e. *emel'lan, emo't* (fsv. resp. *i mællan, i mot*), *igen', ihjä'l, ijån's* (fsv. *i gæn, i hæl, i adhans*), *omsi'der* (fsv. *um siþir*). Jämför *i da'g, om nat'ten* o. d.

D. Upptakten utgöres ursprungligen af ett adverb i svagt modifierande användning. Hit höra bildningar med prefixet *e-*, som utgår från fsv. *e* (eller *æ*) med betydelsen dels 'alltid', dels 'som helst', 'än'. Den förra föreligger i *eme'dan* (jfr i fråga om betydelseutvecklingen »*all*denstund» samt de båda synonymerna *evin'nerlig* och *evä'rdelig* 'som alltid varar' [4]. Från den sednare betydelsen däremot utgå *eho', ehva'd, ehva'r, ehvart', ehvem'* och trots sin nu så afvikande användning *ehuru,* ursprungligen 'huru .. än', så att t. e. »*ehuru* sjuk gör jag det» från början betydt »*huru* sjuk jag *än* är, så gör jag det».

II. Sådana som utgå från fornsvenska sammansatta ord och således äro att jämföra med de ofvan § 55, 2 behandlade fallen. Exempel härpå äro *boli'na* (fsv. *boghlina*), *Boti'la, Guni'la* (jfr *Bothil'da, Gunhil'da* ofvan s. 350), *leka'men* (jfr isl. *líkhamr*), *mane't* (väl närmast från no. dial.

---

[1] Se Kock, a. st., II, 235.

[2] Se Noreen-Meyer, *Valda stycken av sv. förf.*, s. 178.

[3] Jfr dialekternas *guda', gunat't* o. d. för *god dag, god natt* osv.

[4] Om dessa ords upprinnelse se närmare Noreen, *Sv. etymologier,* s. 15 ff.

manneta, som möjligen är ett ursprungligt *mar-næla* [1] 'hafsnässla' — jfr ty. *meernessel* — men anledningen till upptakten förblir ändock oklar [2]), det vacklande *rann'saka, Skanö'r* och dess latiniserade släkting *Skandina'vien* (hvars accentläge väl är att förklara af den latinska prosodiens kraf; jfr uttalet af dess rent inhemska motsvarighet *Skå'ne* af ett urnordiskt *Skaþinawi*, gen. *-aujoz*), *skavan'k* (i äldre danska — hos Vedel — *skadevank*, alltså väl af *skada* och *vank* [3]). *Varkunna sig* (isl. *várkunna*, som, därest ej upptakten vore af gammalt datum, borde motsvaras af ett nysvenskt *vårkunna*) och *ödmjuka sig* ha endast mera undantagsvis i högtidlig stil (t. e. hos vissa predikanter och i Malmströms bekanta dikt »Ödmju'ker er») upptakt [4]. Oftare råkas sådan i *ödmjuklig* och *ödmjukast* (t. e. vanligen i »tackar ödmju'kast»), ja vid tilltal, isynnerhet emfatiskt, träffas den äfven i *ödmjuk* [5], t. e. i »ödmju'ka tjä'nare», där första stafvelsens upptaktsställning ju kan leda till dess fullständiga försvinnande i »mjuka tjänare».

Sannolikt hör också *helve'tisk* hit. Att med Kock [6] anta, att ordet fått sin accentuering genom inflytande från »*pro-*

[1] Så Aasen, *No. ordbog*, och efter honom Kock, Beiträge XVIII, 428 och Falk-Torp, *Etymol. ordbog*. Linnés *manätt* och Westes *manett* upplysa intet annat än att upptakt redan på deras tid förelåg. Det af Kock, *Accentuierung*, s. 34, utan citat anförda »ä. nschw. *marnät*», som väl vore afgörande, har jag ej kunnat uppspåra och vågar därför ej bygga därpå.

[2] Att den, såsom Kock och Falk-Torp, a. st. anta, skulle bero på anslutning till *komet, magnet, planet* och *raket*, finner jag högst osannolikt.

[3] Så Aasen, *No. ordbog*, V. Andersen, *Danske studier*, s. 37, Noreen i Nordisk tidskrift 1894, s. 190. Annorlunda (*skaf-vank*) Westes, Dalins, Rietz' och Falk-Torps ordböcker samt Kock, *Accentuierung*, s. 34. För den förra förklaringen talar utom det gamla danska citatet äfven den omständigheten, att just kopulativa sammansättningar så ofta ha upptakt (jfr *sannskyl'dig, storstål'lig, snedvin'd* o. d. ofvan s. 340).

[4] Kock och Lyttkens-Wulff uppta intet annat nutida uttal än *va'rkunna* och *ö'dmjuka*.

[5] Jfr Otfrids accentuering *otmu'atig* o. d.

[6] *Språkhist. unders. om sv. akcent* II, 228.

fe'tisk, *helve'tisk* (från Helvetien) etc.», synes mig betänkligt, så mycket mer som den grava taktformen i *hel'vete* tyder på att äfven detta ord en gång haft upptakt. Jag antar därför, att redan det fsv. *hælvite*, som är lån från fltv. *helliwiti* eller ags. *hellewite*[1], hade äldst upptakt, vare sig att denna fanns redan i det långifvande språket, i hvilket fall ordet ursprungligen hör till § 55, 3, e ofvan, eller antagits i analogi med andra fornsvenska sammansatta substantiver med upptakt. Sedan *hælvi'te*[2] i följd af accentflyttningen med tiden blifvit *hæl'vete* påverkade det adjektivet, som äldst bör ha hetat *hælvi'tisk*, så att äfven detta erhöll *e* i penultima.

Kanske hör ock hit *kava't*, nämligen om detta, såsom Tamm och Hellquist föreslagit[3], uppkommit af ett fsv. *kar(l)-hwa'ter* 'morsk som en karl'. Förmodligen äfven det etymologiskt oklara och nu så godt som utdöda *sta(r)bra'k* hos Lind 1749 *stadbrak*)[4]. Likaså möjligen *stofi'l*, som i norska dialekter heter *storfil* eller »*stoofiil*, *stuuffiil*» (se Ross, som dock intet meddelar rörande hufvudaccentens plats) och möjligen kan tänkas innehålla det från norska dialekter kända *fil* 'knekt i kortspel'. Bortfallet af *r* före *f* har en parallell i det vulgära *kofe'n* 'smul' (i uttrycket »inte ett kofen»), om detta, såsom Hellquist antar[3], uppstått ur sv. dial. *kornfena* 'agn, borst på korn' (eller rättare af ett *kornfen*, sammansatt med sv. dial. *fen* ntr. med samma betydelse).

III. Sådana som voro enkla ord redan i fornsvensk tid, eller som bildats efter mönstret af dylika.

A. Prefixafledda.

Det hufvudsakliga hithörande fallet är de med *o*- bildade

[1] Så TARANGER, *Den ags. kirkes indflydelse paa den norske*, s. 411.

[2] På denna accentuering tyder väl ock ordets metriska användning på några ställen i fornsvensk vers, se N. BURE, *Rytmiska studier öfver knittelversen*, s. 27.

[3] Se *Nordiska studier tillegnade A. Noreen*, s. 189 med not 1. Annorlunda, men säkerligen förfeladt, FALK-TORP, *Etymol. ordbog* I, 358, sp. 2.

[4] Se vidare RYDQVIST, *Sv. språkets lagar* III, 27.

orden. Konstant upptakt förekommer bland dessa väl numera blott hos det till sin upprinnelse så oklara *ofan'tlig* (äldst *ofandeligh*, *ofanneligh*, se Rydqvist VI; så *ofanlig*, t. e. hos Levin Möller 1745, och Lind 1749, eller *ofanteligh* Lincopensen 1640, *ofantelig* Spegel 1712. Fiellström 1738, *ofantlig* Schenberg 1742 osv.)[1], där obefintligheten af ett konträrt motsatt ord *fantlig* omöjliggjort uppkomsten af en på antites beroende betoningsdubblett *o'fantlig*. Öfriga fall vackla, men uttalet med upptakt, som är det ursprungliga och har samma psykologiska grund som negationens placerande som upptakt i ordfogningar (se ofvan s. 324), blir med hvar dag allt sällsyntare, dvs. den antitetiska betoningen segrar, understödd som den är af inflytandet från språkets flesta sammansatta ord. Emellertid brukades ännu omkring 1800 *o-* i en massa ord såsom upptakt[2]. Numera är detta fallet snarast i en smula dialektfärgadt riksspråk samt annars företrädesvis i något arkaiserande stil och särskildt i emfatiska uttalanden, detta väl beroende dels på att emfas ofta förekommer i högtidlig och därför gärna arkaiserande stil, dels ock på en viss benägenhet att vid emfas åstadkomma ett slags klimax för örat, således en intensitetsstegring; jfr svordomar som »djäflar i min sjä'l», »fan anam'ma», »tusan ha'kar», ty. »donnerwet'ter» såsom svordom[3], men annars »don'nerwetter». Exempel på upptakt erbjuda därför här förnämligast sådana adjektiver, som på grund af sin betydelse lätteligen uppträda emfatiskt, t. e.

---

[1] Själf förmodar jag tillsvidare, att *ofant(e)lig* är en under inflytande af det från våra dialekter kända synonymet *ant(e)lig*, *antlet* (se RIETZ *Ordbok* och NOREEN, *Ordbok öfver fryksdalsmålet*) företagen ombildning af *ofan(de)lig*, och att detta utgör en afledning af ett mot det synonyma da. *ufandig* (se KALKAR, *Ordbog*) svarande ord. Genomgående annorlunda, men för mig icke öfvertygande, KOCK i Från filologiska föreningen i Lund, s. 12 ff.

[2] Exempel från Westes ordbok anföras af KOCK, *Språkh. unders. om sv. akc.* II, 214 ff.

[3] Se s. 343 med not 1.

vanligen med upptakt *oänd(e)lig*, ofta *odöd(e)lig* och *omöj(e)lig*, tämligen ofta *ogörlig*, *omätlig*, *orim(me)lig*, *otalig*, *ovanlig*, stundom *obegri'p(e)lig*, *obeve'k(e)lig*, *oförgä't(e)lig*, *ohjälp(e)lig*, *oomkullrun'k(e)lig*, *otrolig*, *oupphö'rlig*, *outsä'g(e)lig*, *outtöm'-(me)lig*, *ovillko'rlig*, *ovärde'rlig*, *oöfverträf'f(e)lig* m. fl.; jfr ty. *unaufhö'rlich*, *unbegrei'flich*, *unen'dlich*, *unmö'glich*, *unübertref'f-lich* o. d. [1], som möjligen i någon mån påverkat de svenska orden. Utanför denna sfär uppträder ytterst sällan upptakt såsom t. e. någon enda gång i *oak'tadt*, *omedelba'rligen* o. d., men aldrig någonsin i t. e. *ofin*, *orädd* o. d.

Utom de nu nämnda talrika bildningarna med *o-* äro här endast att anföra några enstaka fall, alla vacklande och företeende uttalet med upptakt blott stundom i högre, företrädesvis religiös stil, t. e. »var oss *misskun'dsam* och nådig», »*misskun'da* dig öfver mig», *misskun'deligen* — jfr ty. *miss-lin'gen* o. d., som visar företeelsens ålder och allmängermanska natur — eller ock någon gång i poesi, t. e. *misskun'd* hos Talis Qualis [2], *anle'ten* hos Levertin [2].

B. Suffixafledda.

Frånsedt något enstaka exempel hos våra skalder, t. e. *manska'pet* hos Runeberg [3], äro här endast att anföra några vacklande fall af afledning medelst *-bar*, *-dom* och *-sam* + *lig(en)*, t. e. *skenba'rligen*, *synba'rlig(en)*, att jämföra med ty. *offenba'r*; *gudom'lig* (så nästan alltid [4]), *ungdom'lig* (så sällan), att jämföra med Skytts-målets *lärdom'* o. d. samt äldre nysv. *rijkdo'm* o. d. [5]; *skyndsam'ligen*, *tacksam'ligen*, *vördsam'ligen*, att jämföra med Skytts-målets *tjisam'* 'ledsam' (da. *kedsom*) o. d. samt äldre nysv. *nogsam'* o. d. [6].

C. Öfriga fall voro i äldre nysvenska och äro fort-

---

[1] Se särskildt H. Meyer hos C. Kaurin, *Den tyske betoning*, s. 14 ff.
[2] T. e. Giaurn II, 12, 15, Belägringen, s. 27.
[3] Se Risberg, a. st., s. 125.
[4] Enligt Lyttkens-Wulff alltid, enligt Kock blott vanligen.
[5] Se Kock, a. st. II, 239 och 271 f.

farande i vissa nutida dialekter icke så få (jfr ofvan s. 296), men äro numera i riksspråket så ytterst sällsynta, att jag icke kan anföra mer än ett enda exempel, nämligen det dock vacklande *konung'slig* (vid sidan af det konstanta *ko'nung*) som väl utgör den enda återstoden af den förr ganska talrikt företrädda kategorien af ord på *-ung, -ing* med föregående upptakt. Ännu F. Törner (1703) anför *konun'garna, pennin'garna, hednin'garna*[1] och i dialekter träffas ännu i dag *arfvin'ge, geting', välling'* o. d., (se ofvan s. 296). Och förutsätter möjligen det från vårt fornspråk lånade *varä'ger* eller *varja'ger* ett gammalt uttal *værin'gar*?

Flera äldre författare från och med S. Columbus (Törner, Hof osv.) intyga, att man på 1600- och 1700-talen kunde säga *lärare'na, åhörare'na, kejsare'nom* o. d., och som bekant förekommer dylikt uttal ännu här och där i predikostil. I detta fall kan emellertid upptakten omöjligen vara af gammalt datum, om ock anledningen till accentens förflyttning till ändelsen är fullkomligt oklar. Kock antar, att på grund af »ändelsens isolering» eller, som det ock heter, »formernas isolering»[2] typen *lärarena* från att uttalas med 3010 antog uttalet 3020 och sedan, på grund af att sådana ord som *obarmhärtig* kunde vara både 3020 och 2030, uttalet 2030. Men denna teori synes mig oantaglig, bl. a. därför att jag ej inser, hur man kan såsom »isolerad» betrakta en ändelse och former, som ännu i våra dagar representeras af en oändlig mängd exempel såsom *dikena, mötena, hufvudena, arbetena, förhållandena, ärendena, handlandena, förtroendena* osv., ja i talspråk äfven *sättena, husena, skeppena* osv. (för *sätten, husen* osv.). Och hvarför heter det då aldrig *hufvude'na, arbete'na* osv.? Tydligt är, att accentförskjutningen endast ägt rum i ord på *-are*, och detta förhållande kräfver sin särskilda för-

[1] Se Kock, a. st. II, 311 ff.

[2] Se a. st. II, 200, resp. 317 (jfr »sie waren wesentlich veraltet und für das sprachgefühl isoliert», *Accentuierung*, s. 186).

klaring. Det är så mycket mera påfallande som den normala utvecklingen af *lärarena* till det nutida *lärarna* visar, att *e*-vokalen var ordets allra svagaste.

IV. Lånord med upptakt redan i det främmande språk, hvarifrån de lånats, eller på svensk botten gjorda efterbildningar af dylika lånord.

A. Prefixafledda (eller därmed fonologiskt likställda) ord.

1. Bildningar med enstafvigt prefix. Af dessa utgöres det största och ojämförligt viktigaste antalet af de många tyska lånorden på *be-*, *för-* och *ge-* samt dessas svenska efterbildningar.

Be- utgör upptakt i de allra flesta med det tyska prefixet *be-* bildade ord, af hvilka visserligen många äfven från nysvensk synpunkt äro prefixafledda, t. e. *bebo*, *-döma*, *-kläda*, *-kriga*, *-svärja*, *-visa*, men andra afgjordt te sig som grundord (primitiva) [1], t. e. *befryndad*, *-fäl*, *-gär*, *-hag*, *-hof*, *-kajad*, *-kant*, *-kväm*, *-kymmer*, *-rama*. Att anföra flere exempel är öfverflödigt, då sådana finnas i massa att tillgå i hvilken ordbok eller ordlista som helst. Upptakten är i alla dessa ord fullständigt konstant [2] utom i följande alldeles speciella fall. Där nämligen *be-* utgör eller utgjort första stafvelsen i en tvåstafvig upptakt och således enligt s. 305 ofvan måste ha svagt bitryck, förstärkes detta i följd af en allmän svensk ljudtendens [3] till hufvudtryck, under det att det gamla hufvudtrycket nedsjunker till starkt bitryck. Så förklaras: *be'arbeta*, som förutsätter det gamla och ännu någon gång förekommande uttalet *bearbe'ta*, utgående från det äfvenledes gamla, men nu sällsynta *arbe'ta; be'fullmyndiga* och *be'fullmäktiga*

[1] Om dessa termers betydelse se VII, 14.

[2] Det vacklande (och alltjämt etymologiskt oklara) *beläte* hör nämligen sannolikt icke hit; se nedan under B, 2.

[3] Jfr *don'quijote* för *donquijot'e*, »*Dömmare*» för *De Maré*, dialekternas *al'fabet*, *la'sarett* m. m. d.; se vidare exemplen ofvan s. 297.

jämte det äldre *befullmäk'tiga* (jfr *fullmäk'tigskap* ofvan s. 349); *be'ledsaga* jämte det äldre, men nu sällsynta *beledsa'ga* (jfr *ledsa'ga* ofvan s. 348). Emellertid ha de tre sistnämnda orden lika ofta eller oftare uttalet *befu'llmyndiga, befu'llmäktiga* och *bele'dsaga* i anslutning till *fu'llmyndig, fu'llmäktig* och *le'dsaga*. På en helt annan — rytmisk — tendens, nämligen den att undvika två tryckstarka (och långa) stafvelser i omedelbar följd [1], bero däremot *be'fälhafvare* och *be'redvillig* vid sidan af de vanligare, på anslutning till *befä'l* och *bere'd* beroende formerna *befä'lhafvare* (dock vanligen *generalbe'fälhafvare*; jfr ofvan s. 349) och *bere'dvillig*, hvilka sednare således liksom de ofvannämnda alternativformerna *befu'llmyndiga, befu'llmäktiga* och *bele'dsaga* stämma med hufvudregeln. Det enda tillnärmelsevis konstanta undantaget från denna blir alltså *be'arbeta*.

För- [2] bildar äfvenledes upptakt i de flesta fall, då det härstammar från ett tyskt trycksvagt prefix (som visserligen från svensk synpunkt ofta icke fungerar som ett sådant, t. e. icke i *förgäfves, förnäm* o. a., som äro grundord i svenskan). Närmare bestämdt utgör *för-* upptakt, när det är svensk ersättning för tyskt *ver-*, t. e. i *förfalska, -summa, -vandla* osv. — exempel i massa erbjuda våra ordböcker och ordlistor — eller, dock sällan, trycksvagt *vor-*, t. e. i *förbi, -siktig* (ty. *vorsich'tig*, om ock nu blott sällan och nästan endast i poesi), *-träfflig;* hvaremot, då tyskan har tryckstarkt *vor-*, vi ha *för-* med tryckstyrka, t. e. i *fördel, -dom, -kärlek, -mak* o. d., motsvarande ty. *vo'rteil, -urteil, -liebe, -gemach* osv. Annorlunda uttryckt kan man säga, att *för-* är upptakt, så snart det icke har lokal eller temporal betydelse, dvs. icke betyder vare sig 'framför' såsom t. e. i *för'binda* (ögonen; jfr *för-*

[1] Jfr *major Pal'm* med 103 i stället för 033 o. d. ofvan s. 180, *ångfartyg* med 302 för 320 o. d. s. 210 ff., *Kungsträdgården* med 3020 för 3201 o. d. s. 216 ff. Jfr ock växlingen *förbi'- : fö'rbi-* nedan s. 361.

[2] Jfr Kock, a. st. II, 54, 288 ff., 487 ff.

bin'da en sårad), *fö'rdämma* (men *fördäm'ma* i samma betydelse som *dämma*), *fö'rgård, -hänge, -kläde, -läggar-slef* (men *förläg'gare* af böcker), *-mur, -ridare, -skinn, -stad, -stuga* osv. eller 'före' såsom t. e. i *fö'rbud* (vid skjuts; jfr *förbu'd* 'förbjudande'), *fö'rfäder, för'går, fö'rkunskap, -köp, -middag, -sats, -skrift, -skärare, fö'rslag* (i musik; jfr *försla'g* 'föreslående'), *fö'rsmak, -språng, -tid, -tänksam, -väg* osv. Dessutom ha vi tryckstarkt *för-* i det enstaka *fö'rbön*, som väl bildats efter ty. *fü'rbitte*, och i några få ord alternativt, nämligen i *förhärskande* (ty. *vo'rherrschend*), *förmyndare* (jfr ty. *vo'rmund*), *förskott* (ty. *vo'rschuss*, hvaremot uttalet *förskot't* ansluter sig till *förskju'ta*, som motsvarar nederl. *verschie'ten*, icke ty. *vo'rschiessen*); förr äfven i *förnäm* (ty. *vo'rnehm*, men *vorne'hmlich*, hvaraf vårt *förnä'mlig*), *förråd* [1] (ty. *vo'rrat*) och några till. Med nu angifven inskränkning står *för-* konstant såsom upptakt utom i samma speciella fall, som ofvan vid *be-* omnämnts, nämligen dels då det skulle ha bitryck, men detta förstärkts till hufvudtryck, dels af ofvan utredda rytmiska skäl. Det förra fallet ha vi i de väl aldrig med upptakt förekommande *fö'rarbeta* (utgående från *arbe'ta*, hvarom se ofvan s. 358), *förbehålla, -bereda, -olyckas, -olämpa, -orena, -orätta* (dessa fyra utgående från äldre uttal *olyc'ka* osv., hvarom se ofvan s. 355); i de vanligen upptaktslösa *förallmänliga* (jfr *allmän'nelig* ofvan s. 350), *förfördela, förblommera*, och — enda exemplet med ursprungligen trestafvig upptakt — *förauktionera*, hvilka dock äfven uppvisa det äldre uttalet *förallmän'liga* osv.; ändtligen ock i *förafskeda* (jfr *afske'dande* hos Weste), *föranleda* (jfr *anle'dning* hos Weste), *föranlåta, -anstalta, -orsaka* (jfr *orsa'ka* hos Weste), *-ödmjuka* (jfr *ödmju'ka* ofvan s. 353), hvilka dock undantagsvis kunna i anslutning till *a'fsked, an'ledning* osv. komma att uttalas *föra'fskeda, för-*

[1] T. e. ännu hos Runeberg: »Ditt förråd är så ringa, din boning är så trång».

an'leda, föran'låta [1] (jfr ty. *an'lass*) osv. Det sednare fallet åter ha vi i de sammansättningar med *förbi'-*, i hvilka sednare leden börjar med tryckstark stafvelse, t. e. *fö'rbifarten, fö'rbigå, fö'rbise* jämte ursprungligare, men väl sällsyntare *förbi'farten* osv. Då det däremot konstant heter *förbi'marscherande* o. d., när andra sammansättningsleden själf har upptakt, så framgår häraf otvetydigt, att vi ha att göra med rytmiskt reglerande af intensiteten liksom i *be'fälhafvare* o. d. (se ofvan s. 359).

Ge- är alltid upptakt, så snart det föreskrifver sig från det tyska prefixet *ge-* (i svenska lånord vanligen uttaladt *je-*, se I, 463). Af därmed bildade ord kunna på sin höjd några få, såsom *gehäng, gehör, gelike,* med nöd uppfattas som äfven från svensk synpunkt prefixafledda, under det att de öfriga, nämligen *gebit, gedakt, gedigen, geheime*-råd o. d., *gemak, gemen, gemål, gemyt, gerad, gesant, geschworner, geschäft, gesims, gestalt, gesvind, gesäll, gevaldiger, gevalt, gevär* obestridligen för oss äro grundord. Upptakten är hos dem alla fullständigt konstant, möjligen med det enda undantag att någon gång höres *ge'like* i stället för *geli'ke* eller *geli'ke* (så Lyttkens-Wulff).

Utom dessa talrika exempel på *be-, för-* och *ge-* äro endast enstaka fall af upptakts-prefix att anföra såsom *ab-norm, ad-verb, ant-arktisk* och det vacklande *ant-varda* (från mlty. *antwa'rden*), *ent-lediga* (från tyskan), *kom-press, kor-jamb, pen-ultima, pro-nomen* (om *prokon'sul,* det vacklande *pro-kan'sler,* det sällsynta *prorek'tor* och det endast i viss betydelse med upptakt försedda *prokura'tor* se ofvan s. 349), *re-form* och *re-tur, sub-tropisk, syn-tes.*

2. Bildningar med tvåstafvigt prefix äro jämförelsevis sällsynta, åtminstone om vi inskränka oss till sådana ord, som från svensk synpunkt kunna med något skäl uppfattas såsom prefixafledda. Sådana äro *anti-krist* (enligt Kock, Lyttkens-

[1] T. e. i Wallins bekanta »som också tiden en suck föranlät» i Dödens ängel.

Wulff och Sv. ak. vacklande), *-kritisk* (vackl.), *-kyrklig* (vackl.), *-patisk*, *-septisk*, *-strofisk* (vackl.), *-tes; bide-vind; centi-gram*, *-liter*, *-meter*, (alla vackl.); *deci-gram*, *-liter*, *-meter*, *-ton* (alla vackl.); *epi-cykel; foto-sfär*, *-typ; hekto-gram*, *-liter* (vackl.); *hyper-kritisk; kilo-gram*, *-meter; meta-fysisk*, *-statisk*, *-tes; milli-gram*, *-meter; mono-klinisk; para-fras; peri-fras; poly-teknisk; proto-typ; pyro-tekniker; super-fin*.

3. Ytterst sällsynta äro exempel med trestafvigt prefix såsom *paleo-typ* och *stereo-typ*.

B. Bildningar med vissa hufvudaccentuerade ändelser (vare sig suffixer eller andra), oftast af romansk (eller latinsk) börd, än direkt lånade utifrån, än på svensk botten gjorda efterbildningar af dylika lånord. Hithörande fall äro legio [1]. Jag ordnar den följande, naturligtvis ej uttömmande, exempelsamlingen efter de olika ändelserna (från och med den hufvudaccentuerade stafvelsens sonant räknadt) alfabetiskt samt, i första hand, efter ändelsernas stafvelseantal, som aldrig tyckes öfverstiga tre. Vi få alltså tre hufvudfall:

1. Enstafviga ändelser. Hit höra således ord med hufvudaccenten på ultima. Ordnade efter begynnelsesonanten äro de hithörande specialfallen följande:

a) Ändelser med *ā* (dvs. *a*):

-a, t. e. *Alla(h)*, *entoutcas*, *halleluja* (vulgärt någon gång *hallelu′ja* såsom i tyskan och väl äfven äldre nysvenska stundom [2]), *holla* (någon gång *hol′la*; ty. *holla′*, *hol′lā*), *hurra* (såsom substantiv stundom [3] — såsom verb alltid — *hur′ra*,

---

[1] Jfr bl. a. Kock, a. st. II, 454 ff. och L. J. Z. Leksell, *Svenskt Rimlexikon*, samt särskildt för tyskan — som ofta förmedlat våra romanska lån — Huss, a. st. s. 57 ff., Sanders, a. st. s. 11 ff. och Johansson, a. st. s. 79 ff.

[2] Se Kock, a. st. II, 461.

[3] T. e. Snoilsky i Stenbock vid svarfstolen: »då luften af smatter och hurra var full». Jfr Bellman i Fr. Ep. 21 »Hurra, kamrater! Trät som soldater!» och »Hurra, kurage! Släng ert bagage!», Sång. 24 »Församlingen surra och psalmen var hurra» osv.

som af Weste och Dalin uppges som alternativt uttal), *Jehova* (någon gång *Jeho'va*), *verda* (enligt Weste och Dalin alternativt *ve'rda*[1]). Höra möjligen äfven *fallera'* och *tralala'* hit?

-ab, t. e. *arab, astrolab, baobab.*

-ad, dels (äfven från svensk synpunkt) suffixalt — exempel se V, 296, 357, 368 och 464 — dels äfven för öfrigt mycket vanligt, t. e. *ambassad, arkad, ballad, balustrad, barrikad, bastonad, brigad, brokad, charad, chok(o)lad, dryad, entreprenad, esplanad, estrad, galoppad, gaskonad, iliad, karbonad, kaskad, kavalkad, marmelad, monad, myriad, najad, nomad, olympiad, oread, palissad, parad* (af trupper o. d.; jfr V, 464), *passad, plejad, retrograd, salad* (undantagsvis *sal'lad*), *serenad, tirad, triad.*

-af, t. e. *epitaf, kenotaf, seraf* och ett trettiotal på (delvis suffixalt, se V, 345) *-graf* såsom *bio-, fono-, foto-, geo-, para-, tele-, typograf* osv.[2]

-ag, t. e. *antropofag, areopag, arkipelag, korag, lotofag, sarkofag.*

-ak, suffixalt i *bosniak* (jfr V, 378), dessutom i *bivuak, kajak, kloak, schabrak, slovak, zodiak.*

-al, dels suffixalt såsom i *adverbial, centrifugal, fodral* (jfr klock*foder*), *kloral, kvartal, linjal, oriental, portal, provensal, reversal, tribunal* och de mycket talrika med detta suffix bildade adjektiverna med genetisk betydelse (*dialektal, experimental* osv.), om hvilka se V, § 66, I. A, 2; dels ock dessförutom synnerligen vanligt, t. e. *amiral, annal, areal, arsenal,* osv.[3] samt några familjenamn såsom *De Wal, Michal.* Vacklande är *karneval* (eller *karnaval*).

-am, t. e. *amalga'm* (jämte kanske lika vanligt *amal-*

[1] Jfr Bellman i Fr. Ep. 34: »Verda, verda! Larm på gatan».

[2] Se LEKSELL, a. st. s. 5.

[3] Se LEKSELL, a. st. s. 15 f., där dock t. e. *annal, passpoal* (, *dialektal*) saknas.

gam' [1]), *fanerogam, infam, kryptogam, madampola'm* (jämte *-lam'*), *monogam, polygam, reklam.*

-an, dels suffixalt såsom i *median, momentan* och de många V, 377 nämnda indigenatsnamnen samt de ännu mycket talrikare med detta suffix bildade tendentiella konkreterna, om hvilka se V, 355 f.; dels ock dessförutom mycket vanligt, t. e. *altan, babian, buldan* osv. [2], hvartill komma närmare 30 familjenamn såsom *Aschan, Ihran, Levan, Montan, Olán, Sylwan.* Mer eller mindre vacklande äro: *kaplan* (vulgärt och dialektalt *kap'lan*), *koran* (hos Talis Qualis äfven *ko'ran* [3]); *sultan* (enligt Kock [4] äfven utan upptakt; jfr att ordet äfven i tyskan är vacklande), *talisman* (vanligen *ta'lisman* eller *ta'lisman*, det sednare mitt uttal). Ett spår af det nu försvunna uttalet *Kristia'n* (från lat. *christia'nus*) ha vi i *Kristian'stad.*

-ap, t. e. *eskulap, satrap.*

-ar, dels mera sällan suffixalt såsom i *alveolar, jubilar, kommentar, konsular, polar, reservoar, solar, velar*, dels annars ymnigt, t. e. *agrar, barbar, basar* osv. [5] samt några familjenamn såsom *Guinchard, Renard.* Vacklande äro *altar* (numera sällan med upptakt [6]), *budoar, kaviar, lavoar, penjoar* (hvaremot märkligt nog de vida vanligare *reservoar* och *trottoar* ha konstant upptakt).

-ard, sällan suffixalt som i *dynamitard, kommunard, savojard* och äfven för öfrigt tämligen sällsynt, t. e. *bastard, biljard, bulevard, gepard, hasard, kokard, leopard, lombard, milliard, petard.* Vacklande är *hällebard* (eller *hillebard*).

-as [7], t. e. *diabas, emfas, extas, galeas, grimas, kalas, kar-*

[1] Emellertid är detta uttal icke upptaget i Sv. ak:s ordbok.
[2] Se Leksell, a. st. s. 27 f.
[3] T. e. Belägringen, s. 33; Bruden II, 5, 7 och 21.
[4] A. st. II, 455.
[5] Se Leksell.
[6] Se Sv. ak:s ordbok.
[7] Suffixalt i det dialektala *skänkas* 'present'.

bas, *karkas* (jämte *karkass*), *moras*, *oas*, *ortoklas*, *pegas*, *populas*, *sassafras*, *topas*, *ukas*. Vacklande är familjenamnet *Tilas*.

-asj, suffixalt i *bräckage* [1], *buskage*, *eremitage*, *personage*, *lacklage* samt de V, 361, 464 och 480 nämnda fallen; äfven för öfrigt icke sällsynt, t. e. *bagage*, *dispasch*, *ekipage*, *kurage*, *mustasch* o. a. [2]

-at, synnerligen ofta suffixalt, t. e. utom i de V, 351, 368, 378, 381, 382, 472 och 480 nämnda fallen äfven i *duplikat*, *duumvirat*, *exarkat*, *filtrat*, *internat*, *kantorat*, *moderat*, *opiat*, *trassat*, *vertebrat* och kanske till nöd *litterat*, *magistrat*, *soldat* (som emellertid väl svårligen nu längre kan associeras med *sold*), *syndikat*; äfven dessförutom mycket vanligt, t. e. *ackurat*, *advokat*, *akrobat*, *dukat*, *privat*, *spenat* osv. [3] samt de vacklande *sabbat* och *sallat* (se s. 275) och några familjenamn såsom *Granath*, *Muscat*.

-av, t. e. *arkitrav*, *enklav*, *konkav*, *konklav*, *oktav*, *prestaf*, *skandinav*, *zuav*.

b) Ändelser med *ă* (dvs. *a*):

-aff, t. e. *agraff*, *giraff*, *karaff*.

-aft i *pitschaft*.

-agd i *smaragd*.

-aj, t. e. *assegaj*, *karavanseraj*, *kavaj*, *malaj*.

-ack, t. e. *attack*, *barack*, *biv(u)ack* (jämte *bivua'k*) samt de vacklande *almanack*, *kakerlack* (båda oftast utan upptakt), *kosack* (endast vulgärt stundom *kos'sak*), *polack* (såsom familjenamn blott *Pol'lack*), *vallack* (sällan utan upptakt, som väl för öfrigt blott brukas vid betydelsen 'kastrerad häst', aldrig vid betydelsen 'man från Valakiet'). *Schabrack* (C. F. Dahlgren) är väl numera utträngdt af *schabra'k*.

-aks, t. e. *parallax*, *syntax* (vulgärt utan upptakt).

---

[1] Se TAMM, *Om avledningsändelser hos svenska substantiv*, s. 16.

[2] Se LEKSELL, a. st. s. 49 f., där dock t. e. *karambolage*, *mariage* (kortspelet) och *pistache* saknas.

[3] Se LEKSELL.

-akt, t. e. *abstrakt*, *autodidakt*, *exakt*, *extrakt*, *intakt*, *katarakt*, *kompakt*, *kontakt*, *kontrakt*.

-alb i *dykdalb* (jämte vulgärt *diktal*),

-alj, t. e. *attiralj*, *batalj*, *detalj*, *emalj*, *medalj*, *seralj*, *stramalj*.

-alk, t. e. *katafalk*, *marskalk* (vacklande i betydelsen 'bröllopsmarskalk').

-all, t. e. *intervall*, *kavall*, *korall*, *kravall*, *kristall*, *marschall*, *metall*, *passpoal'* (jämte *-a'l*), *pjedestall* (jämte *piedesta'l*), *vasall*.

-alt i det vacklande *basalt*.

-amb i *dityramb*.

-amm, t. e. *amalgam* (jämte *-a'm*), *anagram*, *diagram*, *epigram*, *filigram* [1], *fonogram*, *madam*, *madampolam* (jämte *-a'm*), *makadam*, *monogram*, *parallellogram*, *program*, *telegram*.

-and, suffixalt i t. e. *examinand*, *konfirmand*, *multiplikand*, *ordinand*, *tentand*; dessutom åtminstone i *girland* (äfven uttaladt *-angd*) och *normand*.

-ang, dels suffixalt (*-mang*) såsom i de V, 362, 369, 466 nämda fallen och (*-issemang*) i *etablissemang*, dels ock dessförutom rätt vanligt, t. e. *agremang*, *amendemang*, *avertissemang*, *battemang*, *charabang*, *departemang*, *divertissemang*, *döbattang*, *evenemang*, *falang*, *fallissemang*, *garang*, *harang*, *komplimang*, *lavemang*, *levang* (sjöterm), *momang*, *mustang*, *orangutang* (jämte *oran'gutang*), *pendang*, *restaurang*, *signalemang*, *talang*, *transparang*, *volang* samt några familjenamn såsom *Deland*, *Paban* o. d. Jfr *-änt*.

-angd t. e. *girland* (jfr *-and*), *gurmand*, *saraband*.

-angs, dels suffixalt såsom i de V, 368, 465 nämnda fallen, dels dessförutom mycket vanligt, t. e. *ambulans*, *balans*, *clairvoyance*, *Constance*, *diligens*, *fajans*, *Hortense* o. d.[2]. Jfr *-ans*.

[1] Enligt LYTTKENS-WULFFS *Uttalsordbok* äfven *filigrams*, i så fall väl det enda (oböjda) ord på *-am's*.

[2] Se LEKSELL, a. st. s. 32, där dock *finans*, *observans*, *syrvivans* saknas.

-angsj, t. e. *melange, orange, revanche.*

-angt, dels suffixalt såsom i de med detta suffix bildade adjektiverna med attribuerande (*briljant, intressant* o. d.) eller tendentiell (*dansant, intrigant*) betydelse, om hvilka se V, § 66, A, 1, resp., B, 2; dels äfven dessförutom förekommande, t. e. *arrogant, clairvoyant, elegant, guvernant, nonchalant, observant, vakant.* Jfr *-ant.*

-anj, t. e. *champagne, kampanj, kastanj.*

-ann, t. e. *Axianne, Marianne, tyrann.*

-ans, t. e. *chimpans, distans* (vanligen *-angs*), *instans* (och *-angs*), *konsonans* (och *-angs*), *monstrans, pomerans, pregnans, protuberans, romans* (och *-angs*), *substans;* suffixalt väl blott i *stimulans.* Jfr *-angs.*

-ant, ofta suffixalt — exempel se V, 335 f., 344, 351, 356 — men äfven för öfrigt mycket vanligt, t. e. *adjutant, amarant, atlant, auskultant, bastant, demant, diamant, dilettant, diskant, drabant, elefant, flagrant, galant, garant, gesant, gigant, hierofant, ignorant, infant, kombattant, konstant, kontant, korybant, kurant, kvadrant, obskurant, oktant, pedant, pregnant, proviant, remontant, sekant, sergeant, sextant, sonant, spirant, sykofant, tremulant, variant.*

-app, t. e. *attrapp, etapp.*

-arj i *superkarg,*

-ark, t. e. *monark, oligark, patriark, tetrark.*

-arm, t. e. *alarm, gendarm.*

-arp i *eskarp* och *konterskarp* (af äldre *kontreskarp;* jfr däremot *kon'teramiral* af *kontreamiral*).

-arr, t. e. *bisarr, cigarr, gitarr, katarr.*

-ars i *kompars.*

-arsj i *decharge.*

-asj, t. e. *ganasch, gouache, pallasch, panasch.*

-ask, t. e. *damask* och kanske de till sin börd outredda *patrask* och *puttifnask* [1].

[1] Om *pladask* se VII, 9.

-asm, t. e. *entusiasm*, *fantasm*, *kiliasm*, *miasm*, *orgasm*, *pleonasm*, *sarkasm*.

-ass, t. e. *antimakass* (lägre stil för *-assar*), *cinkompass*, *kalebass* (jämte *-assa*), *karkass* (jämte *-as*), *kompass*, *kyrass*, *madegass*, *madrass*, *melass*, *parnass*, *pinass*, *terrass*; suffixalt väl blott i *barkass*.

-ast, suffixalt i *kritikast* och *poetast* (se V, 388) samt, om man så vill, det urmodiga *skolast*; för öfrigt i t. e. *bombast*, *damast* (jämte *dam'mast*), *dynast*, *entusiast*, *fantast*, *gymnast*, *kiliast*, *kontrast*, *tavast*.

-ats, t. e. *palats*, *strapats*; suffixalt blott i *seglats*.

-att, t. e. *debatt*, *eklat* (förlofning), *fregatt*, *kasematt*, *kravatt*, *mulatt*, *rabatt*, *spygatt* (väl oftare *spy'gatt*).

-aur i *centaur*.

-aut, t. e. *aeronaut*, *argonaut*, *lockout*.

-avk i *tomahavk*.

c) Ändelser med *e*:

-e, stundom suffixalt — exempel se V, 356, 378, 381, 435 — men för öfrigt mycket vanligt, t. e. *allé*, *armé*, *ateljé*, *gelé*, *idé* o. d.[1] samt ett hundratal familjenamn, dels rent utländska, dels efterbildningar af dylika (se V, 434), t. e. *Langlet*, *Thomée*, *Trané*.

-ed, t. e. *biped*, *ganymed*, *kvadruped*, *ortoped*, *parallellepiped*, *samojed*, *torped* (jämte *-edo*), *velociped*.

-eg i *strateg*.

-ek, t. e. *apotek*, *aztek*, *bibliotek*, *glyptotek*, *hypotek*, *kopek*, *pinakotek*.

-el, sällan suffixalt såsom i *klientel*, *kuratel* (se V, 480) och äfven annars föga vanligt, t. e. *epitel*, *ghasel*, *juvel*, *kalomel*, *kamel*, *kanel*, *krakel*, *krenel*, *panel*, *tutel*.

-em se *-äm*.

-en, suffixalt dels i några få indigenatsnamn (*chilen*

---

[1] Se LEKSELL, a. st. s. 61.

o. d., se V, 378), dels i några hundratal familjenamn (*Petersén, Lundén* osv., se V, 416, 422, 431 f.); dessutom i *acetylen, eocen, Eugen, fenomen, fotogen, Helène, heterogen, homogen, hygien, kapten, miocen, obscen, oxygen, paten, pliocen, ruten, saracen, selen, siren, sloven, syren, turkmen.*

-ens i ett par familjenamn, t. e. *Peterzéns.*

-ensk, suffixalt i *antiokensk, chilensk.*

-er, suffixalt blott i *kvarter* (i vissa av ordets betydelser[1]), annars rätt vanligt, t. e. *baner, faner, iber, kamrer, kavåljer, klaver, maner, officer, pitscher, revider, scharner, sek(re)ter, skribler* och inemot ett hundratal familjenamn (*Cramér, Dunér, Molér, Tegnér* o. d., se V, 434).

-es, sällan suffixalt såsom i *idunes, japanes, kines* o. d. (se V, 345, 378) och äfven annars ej mycket vanligt, t. e. *askes, dieces, duodes, exeges, irokes, katekes, katakres, parentes, potkes* (jämte *-äs*), *Terèse.*

-esj se *-äsj.*

-et, suffixalt i de synnerligen talrika orden på *-itet* (se V, 353, 474 f.) samt, om man så vill, i *paket* och *staket* (till *packe* och *stake*); äfven annars ytterst vanligt, t. e. *alfabet, asket, atlet, budget* (på mångfaldigt sätt vacklande, se ofvan s. 280), *diet, epitet, fakultet, komet, konkret, magnet, planet, poet, profet, pulpet, raket, tapet* o. d.[2]

-ets i *trapets.*

-ett i de alternativt med *-et* uttalade *budget* (jfr ock s. 280 ofvan), *servett.*

-ev i *elev.*

d) Ändelser med *i*:

-i, ytterst ofta suffixalt såsom i de V, 352, 369, 381 f., 468 ff. och 479 nämnda fallen (*bageri, biografi, broderi, ekonomi, monarki, tyranni* o. d.), till hvilka kunna läggas *Antonie,*

---

[1] I betydelsen 'fjärdedel af ett stop' nästan alltid utan upptakt.

[2] Se Leksell, a. st. s. 79, där dock t. e. *Marg(a)ret, sekret, staket* och *trumpet* saknas.

Eugenie, Ottonie, parti, Stefanie, värdi; äfven dessförutom mycket vanligt, t. e. *akademi, allegori, amnesti, elegi, fantasi, galleri, kansli, kompani, Mari, parodi, Sofi, teori* o. d.[1]

-ib i *diatrib, karaib*.

-id, dels suffixalt såsom i *tegnerid* (se V, 356), nybildningen *bernadottid* 'Bernadottes-ättling' och *sylfid* samt diverse naturvetenskapliga eller matematiska termer, t. e. *alkaloid, cykloid, ellipsoid, fluorid, klorid, metalloid, romboid, sfäroid, trapezoid;* dels dessutom i *absid, Adelaide, aneroid, anhydrid, asteroid, celluloid, druid, egid, eneid, hesperid, hybrid, individ, invalid, karbid, karyatid, likvid, nereid, nitid, oxid, perfid, pyramid, solid, splendid, stupid, timid.*

-if i *kalif.*

-iff i *tariff* och det främmande *scheriff.*

-ig i *intrig.*

-igm i *paradigm.*

-ik, dels ofta suffixalt såsom i de V, 467 och 471 f. nämnda fallen samt *duplik* (: *dubbel*), *epik* (: *epos*), *erotik* (: *eros*), *gotik, historik, juridik* (: *juris, jura*), *klassik, kubik, portik;* dels ock annars mycket vanligt, i synnerhet i namn på vetenskaper o. d., t. e. *antik, arsenik, butik, domestik, ecklesiastik, fabrik, filippik, kalabalik, katolik* m. m., resp. *akustik, aritmetik, botanik, dialektik, dynamik, etik, fonetik, fysik, grammatik* o. d.[2]

-ick i *baschlik, kalorik, manick* (af ä. da. *mannike*, lågty. *manneke*, hvadan väl upptakten tillkommit på svensk botten genom någon analogibildning[3]), *panik* (äfven *-ik*), *picknick*, (väl oftast utan upptakt[4]), *tunik* (och *-ik*).

[1] Se LEKSELL, a. st. s. 84 ff., där dock t. e. *Antonie, croquis, kofferdi, kommis, Ottonie* (och *läseri*) saknas.

[2] Se vidare LEKSELL, a. st. s. 92, där dock t. e. *apologetik, Fred(e)rique, kabbalistik* saknas.

[3] Se vidare TAMM, *Granskning av svenska ord*, s. 17 f.

[4] LYTTKENS-WULFFS *Uttalsordbok* känner emellertid blott uttalet med upptakt.

-iks i *affix, infix, krucifix, prefix, suffix.*

-ikt i *distrikt, edikt, interdikt, konflikt, konvikt.*

-il, suffixalt väl blott i *febril* (: *feber*); annars rätt vanligt, t. e. *automobil, bibliofil, Cecile, civil, edil, exil, facil, fossil, gentil, habil, kampanil, krokodil, lokomobil, merkantil, mobil, profil, projektil, pueril, reptil, senil, servil, stabil, steril, subtil, textil, trankil, ventil.*

-ilj, suffixalt blott i *flottilj* (se V, 385); för öfrigt i *bastilj, cedilj, familj, kadrilj, kodilj, mantilj, pastilj* (äfven *-ill*), *vanilj.*

-ill i *april, bacill, kalvill, ka*(*mo*)*mill, kodicill, koschenill, makrill* (oftare utan upptakt), *mandrill, mankill* (äfven utan upptakt), *maxill, papill, paskill, pastill* (oftare *-ilj*), *pistill, pupill, sigill, vådevill.*

-im, suffixalt i (de vacklande) *kerubim* och *serafim;* annars i *Elohim, intim, legitim, maritim, maxim, pantomim, pilgrim* (stundom *-imm*, oftast utan upptakt), *regim, sublim.*

-in, dels ofta suffixalt såsom i *alpin, balsamin* och munknamnen *augustin, benediktin, bernhardin* samt de V, 320, 352, 357, 378, 385, 431 nämnda fallen (*blondin, Josefin, karolin, kolerin, montenegrin, tein* o. d.), bland hvilka hufvudmassan utgöres af våra mer än 700 familjenamn af typen *Botin, Cavallin;* dels äfven annars synnerligen vanligt, t. e. *apelsin, delfin, gardin, hermelin* (jfr *Hermelin* utan upptakt), *Kristin, latin, magasin, maskin, porslin, satin* (väl oftast uttaladt *satäng*), *termin* o. d.[1]

-ind i *tamarind,*

-ing i *kapeting, karoling, meroving,* alla vanligen blott förekommande i pluralen (*-inger*).

-inkt i *distinkt* och det vacklande *instinkt.*

-ins i *provins.*

-insk, suffixalt i en hop adjektiver med genetisk bety-

[1] Se vidare Leksell, a. st. s. 103, där dock t. e. *dalmatin, montenegrin, satin, tein* och *Adolfin, Albertin, Bernhardin, Gerhardin, Karolin, Nikolin, Tomasin* m. fl. dylika kvinnliga dopnamn saknas.

delse, t. e. *albertinsk, ernestinsk, kapitolinsk* o. d. (se V, § 66, I, A, 2).

-int i *absint, akvatint, hyacint, kolokvint, korint, labyrint, terebint.*

-ip i *particip, princip.*

-ips i *eklips, ellips.*

-ipt i *manuskript, postskript, reskript.*

-ir, suffixalt blott i *bankir* och äfven annars ej vidare vanligt, t. e. *decemvir, elixir, emir, empire, fakir*[1], *furir, klistir, kurir, nadir* (vacklande), *nasir, revir, safir, satir, sefir, suvenir, tapir, vesir, visir.*

-is, dels ofta suffixalt, se V, 321, 340 f., 369, 378, 466, 481 (*aktris, exercis, gurmandis, notis, portugis* o. d.), dels äfven dessförutom ingalunda sällsynt, t. e. *accis, Alice, Beatrice, benefice* (äfven uttaladt *-iss*), *berberis* (oftare utan upptakt), *devis, divis, Elise, frontespis, kapris, karnis, kirgis, koncis, kurtis, Louise, malis, markis, matris, melis, mestis, milis, novis, patris, polis, precis, repris, sottis.*

-ìsj (dvs. *-iʃ*) i *pastiche* (äfven uttaladt *-iʃʃ*), *prestige, voltige.*

-ísj (dvs. *iʃʃ*) i *affisch, dervisch, fetisch, kornisch* och det vulgära *kulisch* för *kuliss.*

-isk, suffixalt i *morisk,* annars i *asterisk, basilisk, obelisk, odalisk, tamarisk.*

-ism, ytterst ofta såsom suffix, se V, 355, 482 ff. (*danism, organism, socialism, reumatism* osv.); äfven dessutom ganska vanligt, t. e. *aforism, anakronism, eufemism, nepotism, pauperism, penalism* m. m.[2]

---

[1] Dock utan upptakt t. e. hos Talis Qualis, Belägringen s. 19, och redan Kellgren, Mina löjen rad 18.

[2] Se Lekbell, a. st. s. 118 f., där dock åtskilligt saknas, t. e. *eudemonism, mammonism* (kanske numera obrukligt; se Hjelmqvist, *Bibliska personers namn*, s. 237 not), för att ej tala om *boströmianism, vagnerism, valdenströmianism* osv. i oändlighet.

-iss i *benefice* (äfven uttaladt *-is*), *eskiss*, *fideikommiss*, *kompromiss*, *kuliss*, *meliss*, *narciss*, *peliss*, *premiss*, *remiss*.

-ist, ytterst ofta suffixalt såsom i *pianist*, *botanist* o. d. (se V, 341 ff.) eller *humorist*, *nykterist* o. d. (se V, 352 ff.), annars jämförelsevis sällsynt, t. e. *ametist*, *aorist*, *artist*, *batist*, *dentist*, *ekvilibrist*, *lingvist*, *statist*. [1]

-it, ej sällan suffixalt, t. e. *fosforit*, *hussit*, *kalmarit*, *samarit* (se V, 353, 357, 377), *expedit*, men vida oftare annars förekommande, t. e. *antracit*, *apatit*, *aptit*, *bandit*, *bronkit*, *dynamit*, *eremit*, *finit*, *granit*, *kredit*, *visit* o. d. [2]

-itm i *logaritm*.

-its i *strelits* samt de vacklande *haubits*, *kurbits* och *steglits* (oftast *steglit'sa* eller *ste'glitsa*; Weste har *steglit's* och *stigli'sa*, men *ste'glisa*).

-itt i *akvavit*, *dekrepit* och *fallit*, som alla äfven uttalas med *-īt*.

-iv, mycket ofta suffixalt såsom i *kreditiv* m. m. (se V, 362), *abortiv*, *definitiv*, *depensiv*, *effektiv*, *instruktiv*, *intensiv*, *massiv*, *produktiv*, *representativ* samt de till öfver ett 50-tal uppgående adjektiverna med genetisk betydelse (*attributiv*, *impulsiv*, *instinktiv* osv., se V, § 66, I, A, 2); äfven annars mycket vanligt, t. e. *aggressiv*, *approximativ*, *arkiv*, *defensiv*, *defektiv*, *diskursiv*, *fakultativ*, *initiativ*, *invektiv*, *kediv*, *kursiv*, *lasciv*, *legislativ*, *lokomotiv*, *lukrativ*, *missiv*, *motiv*, *naiv*, *offensiv*, *oliv*, *palliativ*, *perspektiv*, *positiv* (som instrument, ej som grammatisk term; om adjektivet se strax nedan), *postpositiv*,

---

[1] Jfr i det hela Lekséll, a. st. s. 121 och 299, där dock mycket saknas, t. e. *aorist*, *cellist*, *manufakturist*, *manövrist*, *myterist*, *ockultist*, *simonist*, *stereotypist*, *synkretist*, *telefonist*, *telegrafist*, *tomist* (jfr Hjelmqvist, a. st. s. 199), *ultraist*, *universalist*.

[2] Se Lekséll, a. st. s. 123, där dock mycket fattas, t. e. *abderit*, *adamit* (se Hjelmqvist, a. st. s. 13), *beskovit*, *diorit*, *habit*, *heimdalit*, *hickmanit*, *ibsenit*, *jakobit*, *kommandit*, *malinit*, *moabit*, för att ej tala om *faluit*, *karlskronit*, *malmöit*, *salait*, *åmålit* o. d. Väl numera obrukligt är *lasarit* (se Hjelmqvist, a. st. s. 215).

prepositiv, prerogativ, preventiv, primitiv, prohibitiv, receptiv, recidiv, recitativ, saliv, sickativ, signifikativ, stativ, vomitiv. Emellertid vackla synnerligen många ord på *-iv*, t. e. *dativ, determinativ* (äfven *deter'minativ*), *disjunktiv, distributiv, exklusiv, frekventativ, imperativ, interrogativ* (äfven *inter'rogativ*), *iterativ, kollektiv, komparativ, koncessiv, konsekutiv, kopulativ, kvalitativ, kvantitativ, negativ, nominativ* (nästan alltid utan upptakt), *objektiv, portativ, positiv* (adj.; om subst. se strax ofvan), *possessiv, reflexiv, subjektiv, superlativ, vegetativ*, i hvilka alla uttalet utan upptakt antingen redan är det vanligaste eller dock med säkerhet har framtiden för sig. På ett särskildt sätt ter sig denna vacklan i en del ord — väsentligen grammatiska termer — hvilka såsom substantiver ej gärna ha hufvudtrycket på *-iv*, men såsom adjektiver ha eller åtminstone än så länge stundom kunna ha det, t. e. *ackusativ* (som subst. stundom *ackus'ativ*), *adjektiv, aktiv, appellativ* (som subst. ofta, som adj. stundom *appel'lativ*), *diminutiv, genitiv, indikativ, infinitiv, passiv, relativ, substantiv, transitiv.* De af Leksell såsom rimord på *-iv* uppförda *ablativ, optativ, partitiv* och *vokativ* har jag aldrig hört uttalas med upptakt, och ej heller Lyttkens-Wulffs Uttalsordbok känner något sådant uttal, åtminstone hvad det första och sista af dem beträffar (de båda andra upptagas nämligen icke där).

e) Ändelser med *o* (dvs. *o*):

-o i *allo* och *hallo* (se rörande båda Sv. ak:s ordbok under *allo*).

-ob i *mikrob* [1] och (någon gång utan upptakt) *nabob* [1, 2].

-od i *allod, antipod* [1], *episod* [1], *epod* [1], *katod* [1], *klenod* (jfr ty. *kleino'de* och *kleino'dien* trots *klei'nod*), *kommod, kustod, metod, pagod* [1], *period, rapsod* [1], *synod* [1, 3] och (någon gång utan upptakt) *vojvod* [1].

[1] Äfven uttaladt med *å*.
[2] Enligt Lyttkens-Wulff, *Uttalsordbok*, alltid med *å*.
[3] Enligt Lyttkens-Wulff, a. st., alltid med *o*.

-og i *demagog* [1], *pedagog* [1], *pirog* [1] (väl vanligen med *å* [2]).

-ol i *alveol* [1], *bensol* [1], *fiol*, *karneol*, *kapriol* [1], *karbol* [1], *karriol*, *kreol* [1], *kupol* [1] (möjligen att betrakta som afledt; jfr *kupa*), *metropol* [1], *mongol* [1], *monopol* [1], *nekropol* [1], *pistol*, *stanniol*, *symbol* [1] (vanligen med *å*), *triol*, *viol*, *vitriol* [3].

-olsk i *katolsk* (än med långt, än med kort *o*).

-on är först och främst suffixalt i några hundratal ord på *-ion* såsom *allusion*, *muntration*, *deklamation*, *agitation*, *moderation* o. d. (se V, 345, 362, 365, 457 ff., 479 f.), men äfven dessförutom ytterst vanligt, dels i en massa från svensk synpunkt icke afledda ord på *-ion* såsom *accession*, *acklamation*, *ackvisition*, *adhesion*, *ambition*, *ammunition*, *auktion*, *dimension*, *ekvation*, *eruption* m. m. [4], dels ock i ett stort antal andra — af hvilka många äfven uttalas med *å* — såsom *antimon* [1], *amason* [1], *baron*, *bastion*, *bataljon*, *billion*, *bubon*, *ciceron* [1], *champinjon*, *citron*, *cyklon* [1], *demon* [1, 5], *dikotyledon* [1], *dragon*, *dublon*, *eon*, *faraon* [1], *fason*, *feston* [6], *fronton* [6], *galjon*, *galon*, *garnison*, *histrion*, *huron* [1], *kalcedon*, *kalkon*, *kanon*, *kanton*, *kapson*, *kommunion*, *kompanjon*, *kujon*, *kupidon*, *kvadrillion*, *kvarteron* [1], *lazzaron* [1], *legion*, *makaron*, *makron* [1], *melon*, *million*, *monokotyledon* [1], *monoton* [7], *mormon* [1], *musseron*, *myrmi-*

---

[1] Äfven uttaladt med *å*.

[2] Viktor Rydberg rimmar *pirog* : *skog* och Leksell upptar ordet under både *og* och *åg*.

[3] Om man af rimmen *idol* : *sol* hos Levertin och *obol-n* : *sol-n* hos v. Heidenstam (Dikter s. 182) får sluta till ett uttal i *idol*, *obol*, är väl ovisst.

[4] Se Leksell, a. st. s. 136 ff., där dock åtskilligt saknas, t. e. bland afledda ord *immatrikulation*, *indikation*, *individualisation*, *kontinuation*, *materialisation*, *skansion*, bland öfriga *antimon*, *demon*, *fronton*, *huron*, *limon*, *monoton*, *myrmidon*, *terseron* (af hvilka sistnämnda visserligen alla utom *fronton* ofta eller oftast uttalas med *å*).

[5] Lyttkens-Wulffs *Uttalsordbok* upptar blott *demå'n* (jämte *dä'mon*, ett uttal som emellertid representerar en något nyanserad betydelse), men t. e. Nybom, Snoilsky m. fl. rimma *demon* : *tron*.

[6] Äfven uttaladt *-ång*.

[7] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *å*.

don [1], *opinion, ozon* [2], *pardon, patron, person, pion, pluton, ponton* [1], *postiljon, pultron, ranson, region, religion, reson, schablon* [1, 3], *sifon* [1], *skorpion, skvadron, spion, telefon* [1], *terseron* [1], *trillion, tyfon* [1], *union, unison* [1, 3], *vallon, vibrion*, hvartill komma ett 30-tal familjenamn sådana som *Lemon, Pipon, Tauvon.*

-op i *antilop, etiop.*

-or, suffixalt blott i *spanjor* (se V, 379), annars i *inspektor* (jämte *inspek'tor* i annan betydelse), *kastor* (vanligen med *å*), *kontor, major, rumor, tenor.*

-os, suffixalt i *fransos, studentikos, tuberkulos* och, om man så vill, i *nevros* (: *nerv*!); annars i *apoteos* [1] (nästan alltid med *å*, men enligt Lyttkens-Wulff »stundom» äfven med *o*), *aprikos* [4], *diagnos* [1, 3], *grandios* [1], *hypnos* [1], *matros, narkos* [1], *nekros* [1], *turkos, virtuos.*

-ot i *abbot* [1] (väl oftast utan upptakt), *alikvot* [1] (äfven utan upptakt), *galeot, helot, idiot* [1], *kanot, patriot, zelot* [1].

f) Ändelser med *ū* (dvs. *u*):

-u i *hindu, intervju, jalu, kakadu, partout, passepartout, ragu, rendez-vous.*

-ub i *kerub.*

-ud i *amplitud, latitud, longitud.*

-ug i *centrifug.*

-uk i *laktuk, peruk.*

-ul, suffixalt i *cellul, oxidul*, annars i *klausul, somnambul, tamul, vestibul.*

-um i *post(h)um, volum* (vanligen *volym* [5]).

-un i *bardun, basun, harpun, immun, kapun, kasun,*

---

[1] Äfven uttaladt med *å*.

[2] Väl vanligen med *å*, men t. e. v. Heidenstam rimmar *ozon* : *skon*.

[3] Enligt Lyttkens-Wulff blott med *o*.

[4] Leksell upptar visserligen ordet såsom rimmande både med *-os* och *-ås*, men då hvarken Sv. Akademiens ordbok, Lyttkens och Wulff eller jag själf känner till något uttal med *å*, får väl detta anses såsom rent individuellt.

[5] Lyttkens-Wulff, a. st., uppta dock i första rummet uttalet med *-um*; Sv. ak:s ordlista däremot anger endast uttalet med *-ym*.

kattun, kommun, lagún, lakun, monsun, Neptun [1], *opportun, paulun, schamplun, tribun* och familjenamnen *De Brun, Harpun.*

-ur, dels suffixalt såsom i de V, 370, 472, 480 nämnda fallen (*skulptur, docentur, koloratur* o. d.) samt *muskulatur* och väl äfven *krumelur* och *litteratur*, dels ock för öfrigt i närmare 50 ord [2], t. e. *asur* (vacklande), *figur, filur* (ombildning af fra. *filou* [3]), *kultur, natur, obskur* (vanligen *-yr*), *tambur, trubadur.*

-urd i *absurd.*

-urn i *koturn, Saturn* (föråldradt för *Saturnus*).

-us i *burdus, diffus, kardus, karpus, sinkadus, trojadus* (eller *treadus*), *tungus.*

-ut i *absolut, akut, anakolut, attribut, battut* (äfven *-utt*), *debut* (jämte *deby*), *institut, jakut, konvolut, minut, resolut, servitut, statut, substitut, syrtut, tribut, volut.* Hör *drasut* hit, eller är det inhemskt, uppkommet af *dras* + *ut*? [4] Det träffas redan hos Rondeletius i Judas (1614) [5].

-uv i *kaluf*, om nu detta är lånord, hvilket är osäkert [4].

g) ändelser med *ŭ* (dvs. *u*):

-ubb i *tulubb* (äfven *-upp*).

-uck i *eunuck, feluck, kalmuck, mam(e)luck.*

-ufs i det vulgära *kalufs*, väl biform till *kaluf.*

-ukt i *akvedukt, produkt, viadukt.*

-ull i *kastrull, patrull, schatull.*

-uls i *impuls.*

-ult i *katapult, ockult, tumult.*

---

[1] Hos Bellman dock stundom *Nep'tun*, t. e. i Fr. Ep. 25 »där Neptun rår» och »i Neptuns hof», Fr. Ep. 51 »Neptun utur vattubryn» (men Fr. Ep. 32 »ja'g är Neptu'n»).

[2] Se Lekbell, a. st. s. 166, där dock t. e. *statur* saknas.

[3] Efter *lura*, se A. Nordfelt i Nyfilologiska sällskapets »Studier i modern språkvetenskap» II, 66. Hos Bellman heter det ännu *filu* (Fr. Ep. 67).

[4] Se Tamm, *Etymol. ordbok.*

[5] Se Noreen-Meyer, *Valda stycken*, s. 60.

-umf i *triumf.*

-umn i *alumn, kolumn.*

-umt i *transumt.*

-und i *korund, sekund.*

-unkt i *adjunkt, disjunkt, konjunkt.*

-upp i *schalupp, tulupp* (jämte *-ubb,* se ofvan).

-upt i *abrupt,*

-urg, suffixalt i *dramaturg, metallurg,* annars i *demiurg, kirurg, liturg.*

-urs i *diskurs, exkurs, konkurs, resurs.*

-usj i *babusch, kartusch, pampusch, retusch.*

-usk i *mollusk.*

-ust i *robust.*

-utt i *bankrutt, battutt* (jämte *-ut,* se ofvan), *kaputt, redutt.*

h) Ändelser med *y*:

-y i *aveny, deby* (jämte *-ut*), *fischy, meny, paraply, parveny, reveny, revy, staty.*

-yd, suffixalt i *exaktityd* och *inkietyd,* för öfrigt i *aldehyd, attityd, etyd.*

-yf i *apokryf, hieroglyf, hippogryf, logogryf, triglyf.*

-yff i tartyff.

-yl i *asyl, daktyl, etyl, kabyl, kalkyl, kanyl, kapsyl, metyl, molekyl, pendyl, peristyl, redikyl* (föråldradt *reti-,* vulgärt *ridi-*), *rekyl, ridikyl.*

-yll i *amaryll, beryll, idyll, klorofyll.*

-ym i *anonym, homonym, kostym, parenkym, parfym, pseudonym, synonym, volym* (äfven *-um*).

-ymp i *olymp.*

-yn i *Eufrosyn* (jämte *Eufro'syne*).

-yp i *polyp.*

-yps i *apokalyps.*

-yr, dels suffixalt, t. e. *polityr, blessyr, tortyr* o. d. (se V, 361, 370, 467), *flottyr, kannelyr, martyr,* dels ock annars ej sällsynt, t. e. *broschyr, chevelyr, dekonfityr, frityr, gipyr,*

koaffyr, lektyr, mesyr, miniatyr, obskyr (och *-ur*), *papyr, paryr, porfyr, satyr, sefyr* (vacklande), *turnyr, uvertyr, vampyr.*

-ys i *analys, elektrolys, konfys.*

-ȳsj i *grabuge* (kortspel).

-ysk i *fransysk.*

-ysm i *paroxysm.*

-yss i *kabyss* (jämte *-yssa*), vulgärt *maxyss.*

-yt i *baryt, dispyt, neofyt, proselyt, rekryt, troglodyt, zoofyt.*

-ytt i *bahytt.*

i) Ändelser med långt *å* (dvs. *a*):

-å i *apropå, berså, bigarrå* [1], *bordeaux, brylå, byrå* [1] (i betydelsen 'ämbetsverk eller -lokal'; i betydelsen af en viss möbel aldrig med upptakt), *curaçao* [1], *depå, en gros, eskimå, hallå, heros* (nästan alltid uttaladt *he'ros*, men pl. alltid *herå'er*), *kalikå* [1] (vanligen utan upptakt), *landå, nivå, paletå, propos, ridå, rokoko, ränklå'* (vanligen uttaladt *-åd*, se nedan), *schakå, tablå, trikå, trymå* samt ett dussin familjenamn, t. e. *Levau, Moreau.*

-åb i aladåb, garderob, heliofob [2].

-åd i *applåd, elektrod, reine-claude* (äfven *re'nklo, rän'klo, ränklå'*) [2].

-åf i *apostrof, filosof, katastrof, teosof.*

-åg, suffixalt i *mineralog* (jfr V, 469 not 1) samt i en hop ord på *-log* såsom *bakterio-, egypto-, embryo-, etymo-, fossilio-, fysio-, hymno-, ideo-, klimato-, kranio-, myto-, psyko-, sino-* (till *Kina!*), *socio-* (: *social*), *tekno-* (: *teknisk*), *typolog* samt dessförutom i många andra, från svensk synpunkt icke afledda ord på *-log*, såsom *analog, biolog, dekalog, dialog, teolog* osv. [3], af hvilka de flesta korrespondera med afledda abstrakter på *-logi'* (se V, 468 f.) [2].

---

[1] Uttalas äfven utan upptakt.

[2] Om hithörande ord med alternativt *o* (dvs. *O*) se ofvan under e.

[3] Se LEKSELL, a. st. s. 197, där dock saknas t. e. *alkoholog, balneolog, demolog, fonolog, klimatolog, kraniolog, sociolog, typolog.*

-åk i *ekivåk, epok, reciprok.*

-ål i *alkohol* (vanligen utan upptakt), *banderol, barkarol, entresol* (dessa tre äfven uttalade *-åll*), *fenol, frivol, gondol, hyperbol, idol*[1], *konsol* (äfven med *-åll*), *lysol, obol*[1], *stomatol, symbol, terserol*[2].

-åm i ett tjog ord: *agronom, anatom, arom, astronom, atom, autonom, axiom, diplom, ekonom, fantom, fysionom, gastronom, hippodrom, idiom, metronom, palindrom, polynom, sym(p)tom, zootom.*

-ån i *argon, diakon, epigon, homofon, mikrofon, polyfon, polygon, saxofon*[2].

-åp dels i ett dussin ord på *-skop*, af hvilka några från svensk synpunkt afledda såsom *elektro-, galvano-, spektroskop,* andra däremot icke såsom *horo-, kalejdo-, mikro-, stereo-, teleskop* m. fl.[3], dels dessutom i *cyklop, filantrop, heliotrop, metop, misantrop, perikop.*

-år i *Aurore, bottfor, efor*[4], *elektrofor, Eleonore, fluor, furor* (jämte *furo're*), *kastor* (sällan med *o*), *kondor, korridor, louisdor, matador, metafor, meteor, resår, semafor, sonor, sykomor, toreador, trikolor.*

-ård i *ackord, kampobord, monokord, rekord.*

-ås i *amykos* (vanligen *amy'kos*), *endosmos, exosmos, glykos, metamorfos, metempsykos, prognos*[2].

-åsj i *approche, debauche, eloge, reproche.*

-åt i *anekdot, despot, devot, kreosot, tabeldåt* (vulgärt äfven *-då*)[2].

-åv blott i *alkov.*

j) Ändelser med kort *å* (dvs. *o*):

-åck i *barock, berlock, medok, tarok, vojlock.*

---

[1] Jfr s. 375 not 3.

[2] Om hithörande ord med alternativt *o* (dvs. *O*) se ofvan under e.

[3] Se Leksell, a. st. s. 211.

[4] Enligt Lyttkens-Wulff skall ordet heta *e'for*, pl. *efo'rer*. Jag har däremot blott hört *efå'r*, pl. *efå'rer*.

-åj i *emploj, konvoj, korderoj, oktroj.*

-åks i *heterodox, ortodox, paradox.*

-åkt i *dekokt.*

-åll i *atoll, banderoll, barkaroll, entresol, konsol* (dessa fyra äfven med *-ål*), *kontroll, parasoll, Parbrikoll, paroll, protokoll, risoll.*

-ålt i *arkivolt, revolt.*

-åmb i *aplomb* (äfven uttaladt *aplångb*), *hekatomb, katakomb.*

-åmp i *klysopomp, psykopomp.*

-ånd se *-ångd* nedan.

-ång, suffixalt på sin höjd *linong, salong*, annars i ett 40-tal ord, t. e. *balkong, ballong, buljong, diftong, kupong* osv. [1], af hvilka dock några vackla såsom *följetong, kotiljong, medaljong, paviljong*, samt i ett tjog familjenamn såsom *Chenon, Feron* o. d.

-ångb i *plomb* (jfr ofvan under *-åmb*).

-ångd i *demimond, plafond, sekond, vagabond*, alla äfven, om ock mindre ofta, uttalade med *-ånd.*

-ångs i *annons, renons.*

-ångsj i *allonge.*

-ångt i *remont* (äfven *-ånt*), *vicomte* (stundom *-åmt*).

-ånj i *bourgogne, eaudecologne.*

-ånn i *kolonn, kreton* (äfven *-ång*).

-ånt i *arkont, diskont, horisont, kameleont, mastodont, remont* (äfven *-ångt*).

-åpp i *galopp, salopp.*

-åps i *kalops.*

-årb i *teorb.*

-årf i *amorf, homomorf, isomorf, polymorf.*

-årm i *enorm, kloroform, reform, uniform.*

-års i *parforce.*

---

[1] Se Lekskll, a. st. s. 208, där dock t. e. *abandon, kalsong(er), monoftong, pantalong(er)* saknas.

-årt i *abort, apport, eskort, export, import, kohort, rapport, retort, support* (på svarfstol), *transport.*

-åsj i *galosch.*

-åsk i *kiosk.*

-åsm i *makrokosm, mikrokosm.*

-åss i *albatross, kaross, koloss, papyross, profoss.*

-åst i *bibliognost, farmakognost, geognost, kompost, ripost, starost.*

-ått, suffixalt på sin höjd i *Charlotte* (jfr *Charles*) och *kapott* (jfr *kappa*), annars i *bergamott, bigott, donquijote* (vacklande), *fagott, gavott, hottentott* (vacklande), *Hugenott, kalott, kamlott, karott, kaskelott, kokott, komplott, kompott, muskot* (vanligen utan upptakt), *papiljott* (vacklande), *polyglott, redingote* (vacklande), *sansculotte, schavott.*

k) Ändelser med *ä* (dvs. *æ* och *a*):

-ä i *disträ* (sällan *-ätt*), *essay, exprès, portmonnä* (vanligen *-ne*), *relä.*

-äck i *alagreck, avec, putsväck, schebeck.*

-äff i *relief.*

-äg i *varäg* (jämte *varja'g* och *vä'ring*).

-äjj i *jockej, kolifej, konterfej, lakej, pastej, plebej, timotej* och ett tjog familjenamn, t. e. *Murray, Domeij.*

-äjsk i *arameisk, europeisk, hebreisk,* alla äfven uttalade *-e'isk* (det sistnämnda dock enligt Lyttkens-Wulff *hebrä'isk* trots *hebré* ock det förstnämnda enligt Sv. ak:s ordbok alternativt *aramä'isk*).

-äks i *annex, cirkumflex, katalex, komplex, konvex, perplex, reflex.*

-äkst i *kontext, pretext.*

-äkt i *affekt, arkitekt, aspekt, defekt, dialekt, direkt, effekt, insekt* (vacklande), *kollekt, konfekt, korrekt, objekt, perfekt* (adj., ej subst.), *prefekt, projekt, prospekt, respekt, subjekt.*

-äl, suffixalt i *ceremoniel* (äfven *-äll*), *klientel, kuratel* (dessa båda väl oftare med *-el*), *materiel* (äfven *-äll*), annars

i *Adèle, ideel* (vanligen uttaladt *-äll* och skrifvet *-ell*), *kapitäl, reel* (vulgärt *rejäl*; i annan betydelse vanligen *reell*, dvs. *-äll*).

-älj i *apparelj, butelj, konselj, nonparelj, orselj* (färgämne), *revelj.*

-äll, en af våra allra vanligaste ändelser, som först och främst råkas i inemot 500 familjenamn (se V, 432), t. e. *Fryxell, Munktell, Nobel* o. d., vidare såsom suffix med genetisk betydelse i ett 50-tal adjektiver (se V, § 66, I, A, 2), t. e. *ceremoniell* (jfr substantivet, som vacklar mellan *-äl* och *-äll*, se ofvan under *-äl*), *formell, ideell* (sällan *-äl*, se ofvan), *materiell* (jfr substantivet med *-äl* eller *-äll*), *nationell* osv., men äfven dess förutom i en massa ord, t. e. *aktuell, akvarell, bagatell, duell, reell* (i viss betydelse vacklande mellan *-äl* och *-äll*, se ofvan under *-äl*) m. m.[1]

-älsk i *spetälsk* (vacklande).

-äm, suffixalt i *filosofem* och *telefem* (se V, 369); dessutom i *anatem* (oftare *-tema* och då alltid med *e*-ljud), *bohem, diadem, emblem, eksem, extrem, poem, problem, system, tantiem, teorem, trirem, ödem*, som alla kunna alternativt, ehuru väl mindre ofta, uttalas med *-em*.

-än i *domän, fontän, hellen* (dvs. *helän*; därjämte *hälen* såsom enligt Lyttkens-Wulff uteslutande), *karantän, migrän, mondän, morän, suverän.*

-änd, suffixalt i *addend, dividend, promovend, recipiend, subtrahend* och, om man så vill, *minuend* (jfr *min-ska*); dessutom blott i *legend.*

-äng i *bassäng, bombasäng* (vacklande; äfven *bombasi'n*), *doyen, gamäng, gobeläng, gradäng, mannekäng* (vacklande), *marokäng* (vacklande), *maräng, poäng, refräng, satäng* (jämte *satin*), *schagräng, terräng, veläng* samt ett tjog familjenamn, t. e. *Bouveng, Gauffin, Troëng.*

---

[1] Se LEKSELL, a. st. s. 237, där dock saknas t. e. *bakteriell, brunell, graduell, judiciell, kontroversiell, oppositionell, processuell, redaktionell.*

-änn i *antenn, atenienn, kajenn*(peppar), *perenn, persienn, solenn, tyrolienn.*

-äns, dels suffixalt, t. e. *korrespondens* [1], *kvittens* (se V, 369), *divergens, kongruens* o. d. (se V, 479), *fosforescens, konferens, konkurrens* [1], *magnificens* [1], dels ock för öfrigt mycket vanligt, t. e. *amanuens, audiens, differens* [1], *dispens* [1] (vanligen *-angs*), *essens* [1], *kadens* [1] (vanligen *-angs*), *kvintessens* [1], *residens, skrupens, tendens* m. m. [2]

-änsk i *italiensk* (än med kort, än med långt *ä*).

-änt, suffixalt i en mängd fall såsom *abonnent, regent, intressent, supplement* o. d. (se V, 335, 344 f., 352, 362) samt adjektiver med attribuerande betydelse såsom *divergent, kongruent* o. d. (se V, § 66, I, A, 1); äfven dessutom i en massa ord, t. e. *accent, argument, cement, dokument, element* osv. [3]

-äpt i *accept, adept, koncept, recept.*

-är, suffixalt i en mängd fall såsom *motionär, missionär, millionär, reaktionär* o. d. (se V, 336, 345 f., 353, 357) samt i en hop adjektiver af öfvervägande genetisk betydelse såsom *disciplinär, doktrinär, familjär* o. d. (se V, § 66, I, A, 2); dessutom i en hop andra ord, t. e. *affär, artär, bantlär* (vacklande), *chimär, dessert* (äfven, ehuru sällan, uttaladt *-ärt* med kort *ä*), *kansler* (vacklande), *konsert* (äfven *-ärt* med kort *ä*, så alltid i politisk betydelse), *kuvert* (äfven *-ärt* med kort *ä*, i synnerhet i betydelsen 'brefomslag'), *spaljer* (äfven *-é*) osv. [4] samt i drygt ett dussin familjenamn, t. e. *De Geer, Lambère.*

---

[1] Uttalas äfven med *-angs.*

[2] Se LEKSELL, a. st. s. 251, där dock t. e. *assistens* (bistånd; jfr *assistans* låneinrättning; båda sammanfallande i det alternativa uttalet *assistangs,* som dock är vida vanligare i fråga om det sednare ordet; i Sv. ak:s ordbok skiljas emellertid icke dessa båda ord från hvarandra), *intens, virulens* saknas.

[3] Se LEKSELL, a. st. s. 253 f., där dock t. e. *komponent, remittent* saknas.

[4] Se LEKSELL, a. st. s. 257, där dock saknas t. e. *diktionär, epistolär, humanitär, konsulär, polär* och de vacklande *portnär, tullnär.*

Vacklande, men numera vanligen utan upptakt äro alla de från tyskan lånade på *-(e)när*[1] såsom *borgenär, falkenär, gäldenär, konstnär, portnär, resenär, skuldenär, tullnär.*

-ärb i *proverb, syperb.*

-ärm i *isoterm.*

-ärn, suffixalt väl blott i *kvintern, modern, sextern*; annars i *cistern, kasern, kvatern, lucern, subaltern, tavern* samt något enda familjenamn såsom *Matérn.*

-ärpt i *excerpt.*

-ärr i *parterr.*

-ärs i *kommers, kontrovers, pervers, revers, travers.*

-ärt (med långt *ä*), suffixalt i *reformert.*

-ärt (med kort *ä*) i *dessert*[2], *expert, konsert*[2], *kuvert*[2], *offert*, det vacklande *skonert* och familjenamnet *Biesert.*

-ärv i *konserv, reserv.*

-äs, suffixalt blott i *fadäs* (: *fadd*), annars i *angläs, fransäs, majonnäs, marseljäs, polonäs, portschäs, potkäs* (äfven *-es*).

-äsj, suffixalt blott i det vulgära *pigesch*, annars i *barege, De Besche, depesch, kalesch, kartesch, kortege, manege*, af hvilka åtminstone de två sistnämnda någon gång höras uttalade med *e*-ljud.

-äsk, suffixalt i *arabesk* (enligt Sv. ak:s ordbok äfven — »stundom» — uttaladt med *e*-ljud), *barbaresk, humoresk, romanesk, soldatesk*, för öfrigt i *burlesk, chevaleresk, grotesk, pittoresk.*

-äss, suffixalt *i ackuratess, delikatess, finess, gentiljess, negress, nobless, sekretess* (jfr V, 321, 352, 480) samt dessutom i *abscess, adress, cypress, excess, express, grossess, ingress, karess, kompress, kongress, mätress, process, recess, regress, Schulthess* (familjenamn), *tscherkess.*

-äst i *anapest, arrest, asbest* (vacklande; enligt Sv. ak:s ordbok äfven — »stundom» — uttaladt med *e*-ljud), *attest,*

---

[1] Se vidare Tamm, *Om tyska ändelser*, s. 36.

[2] Äfven uttaladt *-är* (se ofvan).

manifest, modest, molest (väl väsentligen föråldradt), *palimpsest, protest.*

-ät i *klenät* (sällan *-äte*, i båda fallen vacklande; lån från mhty. *kleināt, -et, -āt, -oete*, som väl haft upptakt att döma af det etymologiskt identiska nhty. *kleino'de, -o'dien*), *majestät, tätatät.*

-ätt, ej sällsynt som suffix, t. e. i de V, 321, 352, 361, 386 nämnda fallen (*Henriett, blankett, lornjett, historiett* o. d.), i adjektiverna *brunett, violett* och dopnamnen *Annett, Jeanett, Juliett, Lisett, Minett* (till *Anna* osv.); annars synnerligen vanligt, t. e. *amulett, assiett, bajonett, bufett* (vanligen *byfé*), *diträtt* (vanligen *disträ*), *etikett* osv.[1] samt i ett 30-tal familjenamn såsom *Bennet, Coyet, Hübinette, Javette, Pousette.*

-ävk i *pentateuk.*

-ävt i *farmaceut, hermeneut, terapeut.*

l) Ändelser med ö (dvs. ø, ɵ, ɵ och ʉ):

-ö i *adjö, miljö, nevö.*

-öd i *tragöd.*

-ölj i *fåtölj, portfölj.*

-öng i *vingtun* (kortspelet).

-ör, synnerligen ofta suffixalt, t. e. i *annonsör, frisör, medaljör, transportör* (se V, 336, 340, 353, 362), *primör, longör*; äfven dessförutom mycket vanligt, t. e. *amatör, auditör, dusör, exteriör, favör, honnör, humör, ingeniör, portör* osv.[2] samt några familjenamn såsom *Martelleur, Minör, Vasseur* o. d.

-ös, mycket ofta suffixalt, t. e. *dansös, massös* o. d. (se V, 321, 340) samt de talrika adjektiverna med attribuerande, mindre ofta genetisk betydelse, t. e. *ceremoniös, melodiös, skandalös, nervös, fabulös* osv. (se V, § 66, I, A, 1 och 2);

---

[1] Se Leksell, a. st. s. 271 f., där dock mycket saknas, t. e. *amurett, Andreett, Annett, gasett, Henriett, Jacquett, Jeanett, Juliett, kolonnett, Lisett.*

[2] Se Leksell, a. st. s. 285, där dock bland suffixafledda mycket saknas, t. e. *annonsör, ciselör, galvanisör, lektör, plantör, porträttör, raljör, retuschör.*

äfven dessförutom rätt vanligt, t. e. *chartreuse, famös, generös, ingeniös, kontagiös, kopiös, kurjös* m. m. [1]

-öt i *emöt, musköt* (äfven med *-ött*).

2. Tvåstafviga ändelser. Hit höra alltså ord med helstark penultima. Jag ordnar dessa liksom de enstafviga efter begynnelsesonanten:

a) Ändelser med *ā*:

-a'bel, ofta suffixalt i möjlighetsparticipier såsom *acceptabel, presentabel*, mindre ofta i attribuerande adjektiver såsom *komfortabel, riskabel* (se V, § 66, I, B, 1, resp. A, 1); äfven dessutom stundom förekommande, t. e. *inkunabel, konnetabel, parabel, vokabel* [2].

-a'ber i *kandelaber*.

-a'bisk i *syllabisk*.

-a'bra i *abrakadabra*.

-a'da i *armada, pomada*.

-a'der i *eskader, karlsbader, marienbader*.

-a'di i familjenamnen *Bäckstadi, Conradi, Torpadie*.

-a'do i *eldorado, mikado, tornado*.

-a'ger i *podager*.

-a'isk, suffixalt i *algebraisk, mosaisk, prosaisk, trokaisk*; annars i *alkaisk, arkaisk*.

-a'kan i det vacklande *scharlakan*.

-a'kel i *mirakel, orakel, spektakel, tabernakel*.

-a'ker i *fiaker*.

-a'la i *marsala* (vacklande).

-a'le i *manuale* (vanligen *-al*), *pekorale* (oftare *-al*), *regale, saltomortale* (äfven *-al*).

---

[1] Se Lekbell, a. st. s. 289, där dock många, i synnerhet suffixafledda, ord saknas, t. e. *brodös, deliciös, dubiös, fibrös, kretinös, medikamentös, pastös, plörös, retuschös, svin(i)ös*.

[2] Se vidare Lekbell, a. st. s. 1 f., där dock ett tjog ord saknas, t. e. *affabel, agreabel, applikabel, deklinabel, diskutabel, disputabel, durabel, exekrabel, irritabel, kassabel, komparabel, konvenabel, palpabel, realisabel, rekommendabel, reparabel, tolerabel*.

-a'li i *alkali.*

-a'lis, suffixalt i *konditionalis, konsistorialis,* annars i *digitalis, Vitalis* och de väl oftast utan upptakt uttalade *dualis, pluralis* (jämte *dual, plural*).

-a'lisk, ofta suffixalt i adjektiver med genetisk betydelse, t. e. *fysikalisk, lexikalisk, orientalisk* o. d. (se V, § 66, I, A, 2); annars i *jovialisk, martialisk, tantalisk.*

-a'ma i *cyklorama, diorama, kosmorama, panorama, proklama.*

-a'men (eller *-a'men*), suffixalt i *diktamen, komplettamen, tentamen,* för öfrigt i *cyklamen, examen, gravamen.*

-a'misk i *balsamisk, dynamisk, keramisk.*

-a'na, ofta suffixalt, nämligen dels i den talrikt representerade typen *bellmaniana, tessiniana* (se V, 370), dels i en hop kvinnliga dopnamn såsom *Georgiana, Juliana, Mariana, Oliviana, Ottiliana, Viviana*; för öfrigt i *Diana, fatamorgana, nirvana.*

-a'ni i några familjenamn, t. e. *Ambrosiani, Schucani, Stephani.*

-a'nisk i *botanisk, galvanisk, mekanisk, satanisk.*

-a'no i *guano, piano.*

-a'num i *arkanum.*

-a'pel i *konstapel.*

-a'po i *dakapo.*

-a'ra i *Barbara, Oskara, tiara* (jämte *tiar*).

-a'ri i *alpari, februari, januari.*

-a'ris i *apollinaris* och suffixalt i *skolaris.*

-a'risk, suffixalt i en mängd adjektiver af öfvervägande genetisk betydelse (se V, § 66, I, A, 2 och jfr 1), t. e. *exemplarisk, fragmentarisk, kalendarisk, oskarisk, summarisk* o. d.; dessutom i några få ord såsom *kulinarisk, lunarisk, solidarisk, statuarisk.*

-a'sa i *paschasa* (vulgärt eller kanske snarare dialektalt; ombildning af *passage*).

-a'sisk i *afasisk, kaukasisk.*

-a'ta i *Agata, aspirata, Beata, ordinata, ragata, Renata, vulgata.*

-a'tan i *Leviatan.*

-a'ter i *arkiater, psykiater, teater* (och *tea'ter*; så i mitt uttal).

-a'tes i *Akates.*

-a'tim i *grassatim.*

-a'tis (eller *-a'tis*) i *potatis, trinitatis.*

-a'tisk, ofta suffixalt i adjektiver med genetisk, mera sällan attribuerande betydelse (se V, § 66, I, A, 2, resp. 1), t. e. *axiomatisk, dogmatisk, dramatisk, hanseatisk*; äfven dessutom ej sällsynt, t. e. *erratisk, fanatisk, kromatisk, morganatisk, pneumatisk, pragmatisk, reumatisk* o. d.[1]

-a'to i några musiktermer såsom *agitato, animato, appassionato, legato, pizzikato, stackato.*

-a'tor, ofta suffixalt såsom i *examinator, reformator, arrendator, registrator, separator* o. d. (se V, 336, 341, 360), annars i *alligator, ekvator, elevator, gladiator, imperator, kurator, radiator, testator, translator* och några till[1].

-a'tra i det vacklande *kalfatra.*

-a'tum, suffixalt i *derivatum*, annars i *ultimatum.*

-a'tur, suffixalt i *approbatur, improbatur*, annars i *deleatur, imprimatur, laudatur.*

-a'tus i *Donatus, hiatus.*

-a'us i *Nikolaus, Olaus* och det vacklande *Stanislaus.*

-a'ver i *kadaver, palaver.*

b) Ändelser med *ă*:

-ac'ka i *alpacka, gummilacka,* men jämte *-ac'ka* i de vacklande *almanacka, kakerlacka.*

-ac'kel i *tenakel, tentakel.*

-ac'ker i *massaker, simulaker.*

---

[1] Se Lekbell, a. st. s. 56.

-aj'a(s) i *Esaja(s)*.

-aj'er i *tokajer*.

-ak'tisk, suffixalt i *hypotaktisk, parataktisk, profylaktisk, syntaktisk*, annars i *didaktisk*.

-ak'tor i *kalfaktor, refraktor*.

-al'disk i *heraldisk*.

-al'ja i det vacklande *rappakalja* (oftast utan upptakt).

-al'je i *kanalje*, men jämte *-al'je* i *konvalje* (så i mitt uttal, men enligt Lyttkens-Wulff uteslutande med akut).

-al'les jämte *-al'les* i *inalles*.

-al'li i familjenamnet *Cavalli*.

-al'tisk i *peristaltisk*.

-an'da, suffixalt i *propaganda* och de plurala *emendanda, memoranda* (sällan äfven i sg. *memorandum*), *observanda, prestanda*; dessutom i *Amanda, jakaranda, veranda*.

-an'der i *Alexander, kalander, koriander, meander, oleander, palander, salamander* samt öfver 400 familjenamn såsom *Hagander, Molander, Sernander* o. d. (se V, 432 f.).

-an'do i *kommando* och musiktermerna *glissando, kantando, parlando, recitando, ritardando, sforzando, tremolando*, dessa sednare dock lika ofta eller oftare med *-a'ndo*.

-an'gel i de vacklande *rektangel, triangel*.

-an'je i *kastanje* (jämte *kastanj*).

-an'ka i *Bianka*.

-an'na i *alkanna, havanna, hosianna, Johanna, Susanna*.

-an'nes i *Johannes*.

-an'te i *alikante, andante, posterestante*, de båda sista äfven *-an'te* (och det sista äfven *-ang't*).

-an'tel i *tarantel*.

-an'ten (*-an'tisk*) i *Atlanten* (*atlantisk*).

-ap'pa i *jalappa*.

-ar'ber i *rabarber*.

-ar'go i *embargo*.

-ar'mlig i *erbarmlig*.

-ar'pus i *Polykarpus.*

-as'ko i *fiasko.*

-as'ma i *miasma* (äfven *-as'ma*), *protoplasma.*

-as'sa i *kalebassa* (jämte *-ass*).

-as'sar i *antimakassar.*

-as'so i *inkasso, pajazzo* (oftare uttaladt *-atso*).

-as'ter i *alabaster, kanaster* (vanligen *knaster*), *kataster* (stundom *kadaster*), *piaster, pilaster.*

-a'stisk i *ecklesiastisk, elastisk.*

-at'ta i *paramatta, regatta.*

-at'tisk i *grammatisk.*

c) Ändelser med *e*:

-e'a, suffixalt i *Bertea, Petrea,* annars i *altea, Althea, Andrea, azalea, Dorotea, dulcinea, linnea, Linnea, spirea.*

-e'as i *Andreas.*

-e'ber i *celeber, kubeber.*

-e'da i *reseda.*

-e'del i *persedel* (af mlty. *parcēl,* se III, 30).

-e'der i *kateder* och de matematiska termerna *dodekaeder, hexaeder, ikosaeder, oktaeder, polyeder, tetraeder.*

-e'do i *torpedo.*

-e'ga i *bodega, kollega.*

-e'gro i *allegro.*

-e'isk, suffixalt i en del adjektiver med genetisk betydelse, t. e. *epikureisk, kanaaneisk, pytagoreisk* (se V, § 66, I, A, 2).

-e'la i *Pamela.*

-e'li i ett dussin familjenamn, t. e. *Daneli, Michaëli, Sundéli.*

-e'ma i *anatema* (och *-em*), *Naema.*

-e'misk i t. e. *endemisk, polemisk.*

-e'na, suffixalt i *majsena,* annars i *arena, dracena, Helena* (vacklande), *hyena* (äfven *-äna*), *Magdalena, Malena, Serena, verbena.*

-e'ne i *notabene.*

-e'ni i något enda familjenamn såsom *Olséni.*

-e'ra, väl vår allra vanligaste hufvudaccentuerade ändelse, som förekommer i åtskilligt öfver tusen infinitiver, dels afledda, t. e. *disputera, halfvera, hundsvottera* osv., dels andra, t. e. *addera, arkebusera, barbera* osv. [1] Dessutom träffas denna ändelse blott i det väsentligen främmande *primavera* samt växlande med *-e'ra* i *madera* och *skorzonera.*

-e'rad förekommer, frånsedt afledningar på *-d* af de nyssnämnda orden på *-era*, dels såsom suffix i *mustascherad, plymascherad, rutinerad, tigrerad*, dels stundom annars såsom i *distingerad, exalterad, federerad, kuperad* (ej afledning af *kupera*), *situerad, verserad, vertebrerad.*

-e're i *miserere.*

-e'ring träffas, frånsedt afledningar på *-ing* af ord på *-era*, i *bastingering, blindering, vargering.*

-e'risk, någon gång suffixalt såsom i *generisk* (: *genus*), *sekterisk*, annars i t. e. *esoterisk, exoterisk, kolerisk, venerisk.*

-e'rlig, dels suffixalt i *kruserlig, sakramenterlig*, dels för öfrigt i *pusserlig, reputerlig.*

-e'rus i drygt ett tjog familjenamn, t. e. *Floderus, Hjelmerus* (se V, 434).

-e'sa i *Teresa.*

-e'sisk, suffixalt i adjektiver med genetisk betydelse, t. e. *maltesisk, milanesisk, piemontesisk* o. d. (se V, § 66, I, A, 2); dessutom väl blott i *artesisk* (ursprungligen 'från Artois').

-e'ta i *Agneta* och *Marg(a)reta*, men *-e'ta* i det numera dock vanligen utan upptakt uttalade *arbeta* (jfr s. 358 ofvan)[2].

-e'ter i de talrika orden på *-meter*, som någon gång kan fattas som ett svenskt suffix (med betydelsen 'mätare'), t. e. *elektrometer, galvanometer, gasometer*, men vanligen icke, t. e. *areo-, baro-, foto-, geo-, hygro-, krono-, mano-, mikro-, peri-*

---

[1] Se Leksell, a. st. s. 72 ff.

[2] Jfr fhty. *arabei'tōn* (jämte *a'rabeitōn*, hvaraf nyty. *a'rbeiten*) hos Otfrid.

meter. I *diameter, hexameter* och *pentameter* användes oftare uttalat *-a'meter* än *-ame'ter.*

-e'tisk, suffixalt i *dietetisk, patetisk, teoretisk,* annars i *asyndetisk, fonetisk, genetisk, heretisk, hermetisk, onomatopoetisk, polysyndetisk.*

-e'tur i *videtur.*

-e'tus i *Agapetus.*

-e'um (växlande med *-e'um,* jfr ofvan s. 239), suffixalt i *jubileum,* annars i *ateneum* (som ej längre kännes som afledt i förhållande till *Aten*), *lyceum, mausoleum, museum, tedeum.*

-e'us i *Amadeus, Matteus, Timoteus* (jämte *Timo'teus*) samt i ett 60-tal familjenamn såsom *Fåhræus, Perséus, Zethreus* (se V, 435).

-e'ver i *genever* (äfven uttaladt med *-äver*).

d) Ändelser med *i*:

-i'a, suffixalt i *profetia,* annars i *Jeremia(s), kopia, litania, Lucia, Maria, osteria, salvia* (ofta utan upptakt), *Sofia, Thalia.*

-i'as i *Elias, Esaias* (oftast *Esajas*), *gallimatias, Josias, Jeremia(s), Mattias, Messias, Sakarias, Tobias.*

-i'bel, suffixalt i *disponibel, konvertibel,* annars i *horribel, karibel*[1] (vulgärt; dialektiskt *karnibel,* väl genom inflytande från *kannibal*), *mandibel, penibel, plausibel, sensibel, visibel.*

-i'ber i *kaliber* (och *kariber,* hvarom se noten nedan).

-ic'ka i det vacklande *boricka.*

-ic'kel, suffixalt i *konventikel,* annars i *artikel, aurikel, fascikel, follikel, matrikel, partikel, perpendikel, testikel, vehikel, ventrikel.*

-i'da i *Aida, Alida, Armida. Elfrida, El(l)ida.*

-i'do i *Guido, kupido.*

[1] Från spanskans *caribal* (yngre *canibal,* hvaraf vårt *kannibal*) = *caribe* (hvaraf det hos Wenström-Jeurling upptagna *kariber*), dvs. *karaib* (fra. *caraïbe*).

-i'et, suffixalt i åtskilliga geografiska namn såsom *Berberiet*, *Lombardiet* (vacklande), *Mandsjuriet*, *Mongoliet*, *Turkiet*, *Valackiet*.

-i'ka (frånsedt namn af typen *Eri'ka*, hvarom se nedan s. 408) i *predika* [1].

-ik'tisk i *apodiktisk*.

-i'kva i *antikva*.

-il'da se ofvan s. 350.

-i'li i familjenamnet *Troili*.

-il'ja i de vacklande *bresilja* och *persilja*.

-il'la i *gerilla*, *gorilla*, *Kamilla*, *kamarilla*, *Manilla*, *manzanilla*, *postilla*.

-i'na, suffixalt i ett 40-tal kvinnonamn (se V, 320), t. e. *Adolfina*, *Albertina*, *Rosina* och om man så vill *Karolina* (jämte *Karlina*) och *Kristina*; för öfrigt i *Adelina*, *ballerina*, *Evelina*, *Katarina*, *kavatina*, *Malvina*, *messalina*, *okarina*, *platina* (vacklande), *Regina*, *Sabina*.

-in'da i *Belinda*, *Dalinda* [2], *Teodolinda*.

-in'de i familjenamnen *Englinde*, *Krumlinde*.

-in'der i *cylinder* samt öfver 30 familjenamn såsom *Norinder*, *Bolinder*, *Vallinder* (se V, 437).

-i'ner, suffixalt i några få folknamn såsom *dalmatiner*, *levantiner* (se V, 376).

-in'go i *flamingo* (stundom utan upptakt).

-i'ni i ett dussin familjenamn, t. e. *Collini*, *Petrini* (se V, 422 f., 436 f.).

-i'nisk, suffixalt i *appollinisk* och *kristallinisk*, annars i *sangvinisk*.

-in'na förekommer blott suffixalt, men då i åtskilligt öfver ett hundratal femininbildningar, t. e. *gudinna*, *väninna*, *ägarinna*, *biskopinna*, *friherrinna* o. d. (se V, 318 f., 322 f.).

[1] Upptakten beror väl på sammanblandning af det lat. *prædĭco*, *-are* — hvarifrån ty. *prédigen* och da. *præke* — med det lat. *prædīco*, *-ere*.

[2] Förkortadt af *Teodolinda?*

Från afledningar på *-inna* af sammansatta ord, t. e. *friherr-inna, statsråd-inna, skollärar-inna,* måste noga skiljas sammansättningar med på *-inna* afledda ord, t. e. *sång-gudinna, små'barns-skollärarinna,* hvilka icke höra hit, eftersom de icke äro några bildningar medelst *-in'na* af något *sånggud* eller *småbarnsskollärare,* utan stå i full öfverensstämmelse med den vanliga principen för sammansatta ord accentuering (jfr *god's-magasin* trots *magasi'n* o. d.). Någon gång händer det emellertid, att ord som ursprungligen tillhöra den förstnämnda gruppen kunna genom inflytande från den andra gruppens ord komma att alternativt, ehuru jämförelsevis sällan, uttalas i öfverensstämmelse med denna sednare typ, alltså t. e. *fö'reståndarinna, bor'gmästarinna, ö'fverhofjägmästarinna* o. d. i stället för det normala *föreståndarin'na* osv.; dvs. de uttalas som om de vore sammansättningar med ett *ståndarinna* osv. Ord, som otvunget kunna uppfattas på båda sätten och förmodligen äfven på båda de nämnda sätten uppstått, ha naturligtvis allmänneligen dubbelt uttal, t. e. *skyddsgud-in'na* af *skyddsgud,* men *skyd'ds-gudinna* af *gudinna* [1]. — Ändelsen *-in'na* är en försvenskning af det medellågtyska *-inne,* nyhögtyska *-in* [2], som visserligen nu är trycksvagt, men fordom liksom ännu i nederländskan varit hufvudaccentueradt, såsom framgår dels af den äldre stafningen med *-nn* (*fürstinn* o. d. [3]), dels af rim sådana som de ännu hos Goethe vanliga *sinn*: *kaiserin, gewinnen* : *sünderinnen* o. d. [4]

-i'no, suffixalt i *andantino, pianino,* annars i *albino, kasino, merino* och några få familjenamn såsom *Clarino, Marino.*

[1] Hithörande förhållanden äro sålunda efter min mening icke riktigt tolkade hos Kock, *Språkhist. unders. om sv. akcent* II, 57 (riktigare, men ej fullt ut II, 233).

[2] Jfr äldre nysv. *mördarinn, herdarinn* o. d., se V, 318 not 2.

[3] Se Sanders, *Abriss der deutschen Silbenmessung,* s. 7; jfr ock Kock, a. st. II, 327 not 2.

[4] Se Sanders, a. st. s. 106. Jfr ock Tamm, *Om tyska ändelser,* s. 30 (oriktigt däremot Kock, a. st. I, 73 f., men korrigeradt efter Tamms framställning II, 237).

-in'ta i *akvatinta* (jämte *-int*).

-i'num i *supinum*.

-in'si i familjenamnet *Alvinzi*.

-i'on i *Orion*.

-ip'pa i *Filippa, xantippa*.

-ip'pel i *discipel, multipel*.

-i'ra i *Elvira*.

-i'ri i *harakiri*.

-i'sa i *Elisa, Lovisa* och de vacklande *avisa* (eller *-i'sa*), *rädisa*.

-i'se i *Beatrice* (jämte *-is*), *Berenice*.

-i'si i ett par familjenamn såsom *He(i)nrici*.

-is'ka blott suffixalt i *Fransiska*.

-i'so i *aviso*.

-i'sor i *divisor, provisor, revisor*.

-is'sa, dels suffixalt såsom i *abbedissa, poetissa, profetissa* o. d. (se V, 321), dels för öfrigt i *abskissa, fernissa* (vacklande), *mantissa, Rikissa*.

-is'se i *recepisse*.

-is'tel i *epistel*.

-is'ter i *filister, kanister, komminister, magister, minister, register, tornister*.

-is'tisk, ofta suffixalt i adjektiver med genetisk betydelse, t. e. *interimistisk, karakteristisk, faunistisk* o. d. (se V, § 66, I, A, 2); för öfrigt väl blott i *heuristisk*.

-is'tor i *polyhistor*.

-i'ta, suffixalt i *An(n)ita, Juanita, Rosita;* dessutom i *rekvisita*.

-i'tis i *meningitis, rakitis* o. d. medicinska termer.

-i'tisk (frånsedt de talrika afledningarna på *-isk* af ord på *-it*), dels suffixalt såsom i *jafetitisk, islamitisk, syfilitisk*, dels för öfrigt i *mefitisk, politisk*.

-i'tor i *inkvisitor, konditor*.

-it'ta i *Birgitta* (*Brigitta*).

-it'tel i *kapītel.*

-i've i de vacklande *inklusive* och *respektive.*

-i'vum i *gerundivum.*

-i'vus i det vacklande *dativus* (jämte *dativ*).

c) Ändelser med *o*:

-o'ber i *cinnober, oktober.*

-o'bi i familjenamnet *Jacobi.*

-o'disk, suffixalt i *spasmodisk.*

-o'ka i *tapioka* (jämte *-åc'ka*).

-o'kus i det vacklande *hokuspokus.*

-o'lisk i *apostolisk, bukolisk, eolisk.*

-o'na i *matrona.*

-o'nens i *deponens.*

-o'ni i ett par familjenamn såsom *Antoni.*

-o'nis i *adonis.*

-o'nisk, suffixalt i *arkitektonisk*, för öfrigt t. e. i *eufonisk, lakonisk, makaronisk, sardonisk.*

-o'nus i *patronus.*

-o'ra i *humaniora* samt de alternativt, ehuru mindre ofta, med *å*-ljud uttalade *Aurora, Eleonora, kakadora, Leonora, Pandora.*

-o'ri i *aposteriori* och *apriori.*

-o'risk, dels suffixalt såsom i *advokatorisk, ambulatorisk, obligatorisk* o. d. (jfr V, § 66, I, A, 2), dels ej sällan annars, t. e. *accessorisk, ackusatorisk, assertorisk, divinatorisk, hallucinatorisk, illusorisk, kontradiktorisk, kursorisk, notorisk, peremtorisk, provisorisk, versifikatorisk.*

-o'rum i *dekorum* samt de kökslatinska *bassalorum, kakalorum, kolorum.*

-o'sa, dels suffixalt såsom i *cellulosa, spirituosa, svinosa* (jfr V, 353), dels annars som i *kuriosa* (pl.; någon gång äfven i sg. *kuriosum*), *mimosa, nebulosa, pretiosa* (pl.).

-o'sus i *studiosus.*

-o'tisk, suffixalt i *erotisk*, *kaotisk* (: *eros*, *kaos*), annars i *exotisk*.

-o'tor i *promotor*.

-o'tum i *faktotum*.

-o'vis i *ansjovis*.

f) Ändelser med *u*:

-u'an i *donjuan*.

-u'na i *Fortuna*, *fortuna* (spel), *Iduna* (latinisering af det fornisländska *Idun*).

-u'rlig, suffixalt i *finurlig* (ombildning af *fin* efter *figurlig*, *naturlig* o. d.)[1].

-u'rum i *futurum*.

-u'sa i *hypotenusa*, *madusa* (vulgärt), *medusa*.

-u'ta i *valuta* och det vacklande *kajuta* (äfven *-utta*).

-u'tor i *exekutor*.

g) Ändelser med *ŭ*:

-uc'ka i *cachucha* (dansen).

-uf'fel i det vulgära *maruffel*.

-un'da i *Adelgunda*, *Kunigunda*, *Rosamunda*, *rotunda*, *sekunda*.

-un'der i *burgunder*.

-un'kel i *karbunkel*, *ranunkel*.

-up'pel i *kvadrupel*.

-ur'ka i *masurka*.

-us'kel i *majuskel*, *minuskel*.

-us'ter i *baluster*, *illuster*, *liguster*.

-us'ti i *augusti*.

-ut'ta i *gummigutta*, *kajuta* (äfven *-u'ta*, se ofvan under f).

h) Ändelser med *y*:

Hit höra endast enstaka fall sådana som *harp-y'(j)a*, *am-y'kos* (jämte *-å's*), *sib-yl'la*, *as-yn'ja* (hvarför med upptakt,

[1] Se NOREEN, *Svenska etymologier*, s. 18.

då ordet är lån från det fornisländska *ásynia*?), *paneg-y'risk, pap-y'rus, kab-ys'sa* (jämte *-yss*), *presb-y'ter, paral-y'tisk*.

i) Ändelser med långt *å*:

Hit höra äfvenledes endast enstaka fall såsom *her-o'isk, gorgonz-o'la, diab-o'lisk* (afledt *parabo'l-isk* m. m.), *abd-o'men, makar-o'ni* (kanske ock ett och annat familjenamn såsom *Castiglioni, Zanoni*, som dock möjligen uttalas med *o*-ljud), *fur-o're* (jämte *-å'r*), *Dol-o'res, furi-o'so* (*maestoso* och väl ännu någon annan dylik musikterm). Om ord på alternativt *-å'ra* se under *-ora* ofvan s. 397.

j) Ändelser med kort *å*:

-åc'ka i *tapioka* (jämte *-o'ka*).

-åc'kel i *binokel, monokel*.

-åc'ko i *s(c)irocko* (*Marocko*).

-åf'fer i *Kristoffer* (vanligen utan upptakt).

-åj'a i det nu väl alldeles föråldrade *hoboja* 'oboe', det numera nästan alltid utan upptakt uttalade *löfkoja* (från ital. *leucojo*) och det vacklande *papegoja*.

-åj'der i *hemorrojder*,

-ål'lo i *Apollo*.

-ål'vel i *konvolvel*.

-ål'ver i *revolver*.

-åm'tu i *impromtu*.

-ån'da i *golkonda*.

-ån'der i *hypokonder*.

-ång'ny i *mahogny*.

-ån'na i *belladonna, madonna, primadonna*.

-ån'te i ett par familjenamn såsom *Belmonte, Delmonte*.

-ån'to i *diskonto*.

-åp'ter i *diopter*.

-åp'tisk i *autoptisk, synoptisk*.

-år'ji i familjenamnet *Georgi*.

-år'ra i *Gomorra*.

-år'ta i *aorta*.

-ås'tel i *apostel.*

-ås'ter i *paternoster.*

-åt'ta i *Charlotta, terrakotta* (äfven *-åt'ta*).

-åt'ti i ett par familjenamn såsom *Grischotti, Viotti.*

k) Ändelser med *ä*:

-äc'ka i *Rebecka.*

-äj'a i *akleja* [1], *galeja* (mlty. *galei'de*), *skalmeja* (mlty. *schalmei'de*) och de vacklande *galmeja, gurkmeja* (ty. *kurkumei'*).

-äj'sa i *kapsejsa.*

-äk'sis i *Alexis.*

-äk'tisk i *apoplektisk, eklektisk, katalektisk.*

-äk'tor i *direktor, elektor, inspektor* (i annan betydelse än *inspekto'r*), *prosektor, protektor.*

-äk'trisk i *elektrisk.*

-äl'dok i *opodeldok.*

-äl'la i *Isabella, Petronella, pimpinella, saltarella, tarantella.*

-äl'ler i *propeller.*

-äl'li i ett tjog familjenamn, t. e. *Hanselli, Petrelli, Tunelli* (se V, 436).

-äl'ma i *Sulitälma.*

-äm'ber i *december, november, september.*

-äm'ma i *dilemma.*

-äm'pel i *exempel.*

-ä'na i *hyena* (äfven uttaladt *-ena*).

-än'de i *arrende, prebende* (medeltidslat. *prebenda*) och vacklande *elände* (äldre nyhögty. *elen'd*, nu *e'lend*, men ännu adj. *elen'dig*).

-än'del i *lavendel.*

-än'der i *kalender.*

-än'diks i *appendix.*

-än'do i *diminuendo, krescendo* o. d. musiktermer.

---

[1] Enligt Sv. ak:s ordbok »stundom» utan upptakt.

-äng'num i *interregnum.*

-än'na i *duenna, gehenna.*

-än'ning i *presenning.*

-än'nis i *lawntennis.*

-än'sa i *influensa, kredensa.*

-än'sisk, suffixalt i åtskilliga adjektiver med genetisk betydelse, t. e. *lundensisk*, *prelatensisk* o. d. (se V, § 66, I, A, 2).

-än'sor i *defensor.*

-än'sus i *dissensus* (äfven *dissens*).

-än'ta i *polenta.*

-än'te i *regemente, reglemente, testamente, traktamente.*

-än'ter i *dissenter, reverenter.*

-än'tisk i *autentisk, identisk.*

-än'to i *memento* (äfven *-än'to*), *postamento, pronunciamento.*

-än'trisk i *excentrisk, koncentrisk.*

-äp'tisk i *antiseptisk, aseptisk, epileptisk, kataleptisk.*

-ä'ra i *megära.*

-är'bel i *hyperbel.*

-är'ka i *guttaperka.*

-är'kel i *tuberkel.*

-ä'rna i det vacklande *la(n)terna.*

-ä'rno i *inferno.*

-är'se i *diverse.*

-är'sum i *universum.*

-äsj'da i *Nadeschda.*

-äs'sa, suffixalt i *baronessa, patronessa, prinsessa* (se V, 321, 323), annars blott i *grandezza* (stundom uttaladt *-ätsa*). En sådan afledning af sammansättning som *kronprinse'ssa* kan äfven uttalas utan upptakt, dvs. *kro'nprinsessa*, alltså som om den vore en sammansättning *kron-prinsessa*, ehuru den historiskt sedt är att upplösa *kronprins-essa*; jfr ofvan s. 395 om dylik vacklan hos bildningar på *-inna.* — Såsom suffix är ändelsen *-essa* en försvenskning af det tyska *-esse*, t. e. i

baronesse (vid sidan af *-ess* och *-essin*, t. e. i *prinzess* eller *prinzessin*).

-äs'se i *intresse.*

-äs'sit i *accessit.*

-äs'so i *intermezzo* (äfven uttaladt *-ätso*).

-ä'ssor i *assessor, professor, successor.*

-äs'sus i *discessus.*

-äs'ta i *siesta* (*Bethesda*).

-äs'ter i *orkester, sekvester, semester, Sylvester.*

-ä'te i det vacklande *beläte* (fsv. *bilǣte*, troligen påverkadt af det inhemska *lǣte* [1]), hvars etymologiska förhållande till dubbletten *bild* (från mlty. *bilde* — da. *billede* — af fornsaxiskt *bilithi*) är oklart, hvadan ovisst är, om upptakten redan fanns i det långifvande språket. Om det sällsynta *klenäte* (jämte *-ät*) se ofvan under *-ät* (s. 386).

-ät'ta, suffixalt i namnen *Andreetta, Annetta, Henrietta, Jacquetta, Jeannetta, Nannetta, Rosetta*, alla (utom de två sista?) med biformer på *-ätt*; dessutom i *Antoinetta, vendetta.*

-ät'to, suffixalt i *allegretto, largetto*; dessutom i *libretto.*

-ä'ver (jämte *-e'ver*) i *genever.*

l) Ändelser med *ö*:

Intet annat hithörande fall torde finnas än *-ö'ver* i *manöver.*

3. Trestafviga ändelser. Hit höra alltså ord med helstark antepenultima. De särskilda fallen ordnas liksom vid de en- och tvåstafviga efter begynnelsesonanten.

a) Ändelser med *ā*:

-a'dium i *palladium.*

-a'dius i ett tjog familjenamn, t. e. *Arcadius, Læstadius* osv. (se V, 435).

-a'fium (jämte *-a'f*) i *epitafium, kenotafium.*

-a'fora i *adiafora.*

[1] Se Tamm, *Fonetiska kännetecken på lånord*, s. 72.

-a'grius i familjenamnen *Anagrius, Enagrius.*

-a'lia i *Amalia, aralia, Eulalia, Natalia, Rosalia.*

-a'lier, dels suffixalt i de pluralt bildade *arkivalier, backanalier, extemporalier, kemikalier, materialier, musikalier, naturalier, pastoralier, personalier*, dels dessutom i *australier* och pluralbildningarna *cerealier, fatalier, fetalier, ordalier, pekoralier* (jämte *pekoral*), *regalier, repressalier, saturnalier, viktualier.*

-a'meter, alternativt i *diameter, hexameter, pentameter*; jfr ofvan under *-eter* (s. 393).

-a'nael i *Natanael.*

-a'nare, blott suffixalt i en hop folknamn o. d. såsom *amerikanare, hannoveranare* osv. (se V, 373).

-a'neer, suffixalt i de plurala *kollektaneer, miscellaneer.*

-a'nia i *Titania, Urania.*

-a'nium i *geranium.*

-a'nius i familjenamnen *Aplanius, Campanius.*

-a'nuel i *Emanuel.*

-a'rie, dels suffixalt såsom i *abecedarie, antikvarie, arkivarie, bibliotekarie, depositarie, fideikommissarie, kommentarie, prebendarie, referendarie*, dels för öfrigt i *aktuarie, Apiarie* (familjenamn), *emissarie, justitiarie, kommissarie, notarie, ordinarie, unitarie, vikarie.*

-a'rio i *impressario.*

-a'rium, dels suffixalt såsom i *breviarium, diplomatarium, inventarium, kabelarium, kalendarium, legendarium, sanktuarium, solarium*, dels annars som i *akvarium, diarium, falsarium, frigidarium, glossarium* (jämte *-ar*), *herbarium, honorarium* (jämte *-ar*), *korollarium* (jämte *-ar*), *lunarium, ovarium, seminarium, terrarium.*

-a'rius, sällan suffixalt som i *abecedarius* (jämte *-arie*), *drummeldarius* (jfr V, 403), *prebendarius* (och *-arie*); äfven för öfrigt sällsynt, t. e. *Ansgarius, stradivarius* och ett par familjenamn såsom *Obbarius* o. d. (se V, 435).

-a'ṣia i *akasia, Anastasia, Aspasia.*

-a'sium i *gymnasium.*

-a'sjio i *adagio.*

-a'tesis i *metatesis* (jämte *metate's).*

-a'tiker, suffixalt i t. e. *flegmatiker, schismatiker, systematiker,* annars i *fanatiker, reumatiker.*

-a'via i *Oktavia.*

-a'vius i *Oktavius.*

b) Ändelser med *ă*:

-al'lius i några få familjenamn såsom *Bowallius, Hyltén-Cavallius* (se V, 435).

-an'dria i *monandria, polyandria* osv.

-an'(t)sia, suffixalt i *Konstantia* och det plurala *stimulantia,* annars i *konstantia, ordinantia.*

-an'(t)sier, blott suffixalt i det plurala *restantier.*

-as'tian i *Sebastian.*

-at'tika i *grammatika* (jämte *-i'k*).

c) Ändelser med *e*:

-e'dier (sällan singulart *-e'dium*) i det plurala *remedier* (resp. *-edium*).

-e'drium i *synedrium.*

-e'gium i *florilegium, kollegium, privilegium.*

-e'lia i *Aurelia, kamelia, Kordelia, Kornelia, Ofelia.*

-e'lika i *Angelika.*

-e'lium i *evangelium, mycelium, perihelium.*

-e'lius i öfver 200 familjenamn, t. e. *Afzelius, Cornelius, Montelius* (se vidare V, 433 f.).

-e'mia i *Eufemia.*

-e'nare, suffixalt i några få indigenatsnamn (se V, 374); dessutom i *zigenare.*

-e'nia i *Eugenia, Ifigenia.*

-e'nius i ett hundratal familjenamn, t. e. *Arrhenius, Kallstenius, Rabenius* osv. (se V, 434).

-e'rare, dels suffixalt såsom i *juvelerare* m. m. (se V,

39), dels ock annars i *kamrerare* (jämte *-e'r*), *officerare* (jämte *e'r*), *passagerare, sekreterare* (jämte *-e'r*).

-e'ria i *Desideria, materia, Valeria.*

-e'rie i *bakterie, materie.*

-e'riker i *koleriker.*

-e'ritum i *preteritum.*

-e'rium i *kriterium, mysterium* (jämte, väl föråldradt, *myster*).

-e'rius i ett par familjenamn som *Mollerius, Valerius.*

-e'sare, suffixalt i t. e. *maltesare, ultunesare* o. d. (se V, 39, 374).

-e'sia i *magnesia, Teresia.*

-e'sima i *Septuagesima, Sexagesima.*

-e'sium i *magnesium.*

-e'sius i ett par familjenamn, t. e. *Dynesius, Mathesius* se V, 435).

-e'tiker i t. e. *heretiker, peripatetiker, teoretiker.*

-e'tikon i *syndetikon.*

-et'sia eller *-e'tsia* i *Lukretia.*

-e'tsius eller *-et'sius* i familjenamnet *Boëthius.*

d) Ändelser med *i*:

-i'bie i *amfibie.*

-i'dius i ett par familjenamn, t. e. *Arvidius* (se V, 436).

-i'gius i familjenamnet *Lothigius.*

-i'lia i *Cecilia, Emilia, memorabilia* (pl.), *Ottilia.*

-i'lian i *Maximilian.*

-i'lier i de plurala *fossilier, memorabilier, mobilier, reptiler, utensilier, vegetabilier, vigilier.*

-i'lika i *basilika.*

-i'lius i familjenamnet *Troilius* (och utdöda såsom *Svedilius*).

-il'lius i ett par familjenamn, t. e. *Aurivillius* (se V, 436).

-i'mile i *faksimile.*

-i'nare, suffixalt i *bysantinare, florentinare* o. d. (se V, 74 f.).

-in'gius i ett par familjenamn, t. e. *Cnattingius* (se V, 435).

-ing'nier i *insignier.*

-i'nia i *Herminia, Lavinia, virginia* (tobak), *Virginia.*

-i'niker i *sangviniker.*

-i'nius i ett par familjenamn, t. e. *Haqvinius* (se V, 431).

-in'kare i *pommerinkare.*

-i'rium i *delirium.*

-i'sabet i *Elisabet.*

-i'sare i *portugisare* (jämte *-is*).

-i'sier i *auspicier* (pl.), *fenicier, galizier, indicier* (pl.), *patricier.*

-i'sius i familjenamnet *Fabricius* (och utdöda som *Kenicius*).

-is'simo, suffixalt i *bravissimo, fortissimo, pianissimo, prestissimo;* annars i *grandissimo.*

-is'simus, suffixalt i *generalissimus.*

-it'sier eller *-i'tsier* i de plurala *exercitier, komitier, novitier.*

-i'via i *endivia, Olivia.*

e) Ändelser med *o*:

-o'dikon, suffixalt i *psalmodikon.*

-o'dium i *kollodium.*

-o'fila i växtnamnet *nemofila* (äfven med *å*).

-o'leon i *Napoleon, Timoleon.*

-o'leum i *linoleum, petroleum.*

-o'lia i *magnolia.*

-o'lium i *kapitolium, kaprifolium.*

-o'nia i *Apollonia, begonia, pelargonia.*

-o'niak i *ammoniak.*

-o'nier i *aragonier, kaledonier, katalonier, macedonier, patagonier.*

-o'nika i *harmonika, Veronika.*

-o'nium i *ammonium, harmonium, kolofonium* eller (i lägre stil) *konfonium, pandemonium.*

-o'nius i ett halft dussin familjenamn, t. e. *Beronius, Svenonius* (se V, 435).

-o'pier i *etiopier.*

-o'ria i *cikoria, historia, promemoria, trattoria, viktoria.*

-o'rium i öfver ett dussin ord [1], t. e. *auditorium, konsistorium, krematorium, oratorium, sanatorium.*

-o'rius i ett par familjenamn, t. e. *Gregorius, Textorius* (jfr V, 435).

-o'sia i *ambrosia, Theodosia* (stundom med *å*).

-o'situm i *depositum, kompositum* (båda stundom med *å*).

-o'sius i ett par familjenamn, t. e. *Ambrosius, Tilosius* (se V, 435).

-o'tikon i *idiotikon* (äfven med *å*).

-o'vius i familjenamnen *Cadovius, Klockhovius* (jfr V, 436).

f) Ändelser med *ŭ* [2]:

Hit höra endast några enstaka fall såsom *prel-u'dium, cent-u'ria, inj-u'rier, merk-, sammels-, tell-u'rium.*

g) Ändelser med *y*:

Endast några få enstaka fall såsom *konk-y'lier, valk-y'ria* (där formen beror på lån från isländskan, men upptakten på inflytande från det tyska *walkü're*), *ass-, ill-y'rier.*

h) Ändelser med kort *å* [3]:

Endast några enstaka fall såsom *ink-og'nito, syn-op'tiker, pan-, ski-op'tikon, kons-ort'ium, akr-, progn-os'tikon.*

i) Ändelser med *ä*:

-äm'plare i *goodtemplare* (vulgärt uttaladt utan upptakt).

-äm'pore i *extempore.*

-än'dium i *antependium, kompendium, stipendium.*

-än'nium i *decennium, kvinkvennium, septennium.*

---

[1] Se Leksell, a. st. s. 142.

[2] *ŭ* synes ej förekomma i någon annan ändelse än *-us'sativ* i det sällsynta uttalet *ackus'ativ* jämte det vanliga *ac'kusativ* och det mindre vanliga *ackusati'v.*

[3] Långt *å* torde blott förekomma i de ofvan (under c) såsom vacklande mellan *o* och *å* upptagna fallen.

-än'sare, suffixalt i åtskilliga indigenatsnamn såsom *dorpatensare, lundensare* o. d. (se V, 374).

-än'tare i *marketentare.*

-än'(t)sia i *antecedentia* (pl.), *Emerentia, hortensia* (aldrig med *-t-*), *Laurentia.*

-än'(t)sior i *recentior.*

-än'(t)sius i *Laurentius.*

C. Bildningar med vissa trycksvaga suffixer, som föranleda upptakt, då de fogas till låneord utan sådan. Äfven själfva suffixerna äro i allmänhet af utländsk börd, men jag upptar här jämte dessa äfven ett par rent inhemska, enär dessa icke i regeln ha ifrågavarande verkan, annat än då de fogas till lånord. I dessa sålunda uppkomna afledda ord hvilar hufvudtrycket nästan undantagslöst på den näst före suffixet stående stafvelsen (där den i de flesta fall ursprungligen stått äfven i grundordet, ehuru den senare där flyttats till ordets första stafvelse); undantag utgöra väl endast *Nata'lia, Rosa'lia* och *Teo'fila* till resp. *Nat'alie, Ros'alie* och *Te'ofil.* — De viktigaste af de ifrågavarande fallen äro följande, hvilka jag ordnar alfabetiskt efter suffixets sonant.

1. Enstafviga suffixer:

-a i *marte'ra* till *ma'rter* (jfr däremot *se'gra* till det inhemska *se'ger* o. d.)[1] samt i omkring 50 kvinnliga dopnamn såsom *Augus'ta, Davi'da, Fredri'ka, Mikae'la, Oska'ra, Teodo'ra, Ulri'ka* osv. till resp. *Au'gust, Da'vid* osv.[2] Bildningar utgående från inhemska grundord, såsom *Eri'ka, Gusta'va* till *E'rik, Gus'taf*, bero i fråga om sin upptakt närmast på anslutning till de fordom så gängse latiniserade formerna *Eri'cus, Gusta'vus* o. d.

---

[1] Dock analogivis *funde'ra* (jämte det regelbundet — såsom *konstra* till *konster* — bildade dialektala *fun'dra*) till den inhemska pluralen *funder*; se v. Friesen i Språk och stil I, 233 ff.

[2] Ytterligare exempel se Sv. landsm. VI, 7, s. 13 ff.

-la i *Axel'la, Daniel'la, Gabriella, Isabella, Samuella* till resp. *Ax'el, Da'niel* osv.

-na i *Herman'na, Johan'na, Leo'na* till *Her'man, Jo'han, Le'o* och, om man så vill, i det ofvan s. 388 anförda *Julia'na* till *Ju'lia*.

-ska, fogadt till lånord på *-or* såsom *lekto'rska, pasto'rska, rekto'rska* till *lek'tor* osv. (jfr däremot *la'gmanska, sång'erska* o. d. bildningar till inhemska ord).

-en såsom slutartikel kräfver enligt vissa personers — t. e. Lyttkens-Wulffs — uttal accentueringen *asu'ren, sabba'ten, sala'den* (eller *sala'ten*), trots att samma personer ha i obestämd form resp. *a'sur, sab'bat, sal'lad* (*sal'lat*). Annars är väl det vanligaste uttalet af dessa ord antingen *sal'lat*, best. f. *sal'laten* eller *sala't*, best. f. *sala'ten* osv. — I företrädesvis akademisk och byråkratisk stil förekommer stundom dylik accentväxling hos ord på *-or*, t. e. »*professo'ren* och riddaren Z.», »herr *pasto'ren*», *assesso'ren* o. d. (annars vanligen *profes'sorn* osv.) till *profes'sor* osv.

-er såsom pluraländelse kräfver upptakt i ord på *-or*, t. e. *censo'rer, markto'rer, fakto'rer, junio'rer, lekto'rer* osv. i stor mängd [1] till *cen'sor, dok'tor* osv.; vidare i de isolerade *balsa'mer* (sällsynt, se ofvan s. 274), *cesa'rer, konsu'ler* till *bal'sam, ce'sar, kon'sul* samt i en hop mansnamn såsom *Gusta'ver, Krispi'ner, Oska'rer, Otto'ner, Salomo'ner, Valdema'rer* till *Gus'taf, Kris'pin, Os'kar, Ot'to, Sa'lomo, Val'demar*. *Sab'bat* och *sal'lat* skola enligt Brate (Sv. språklära s. 80; det förra äfven enligt Lyttkens-Wulff, Uttalsordbok, det senare åter äfven enligt Beckman, Sv. språklära s. 29) ha pl. *sabba'ter, salla'ter*, former som för mig och, såsom jag vet, äfven andra höra till singularerna *sabba't, sala't*, under det att *sab'bat, sal'lat* få pl. *sab'bater, sal'later* (jfr ofvan under *-en*).

-lig i det vacklande *biskop'lig* (jfr ofvan s. 284) och

[1] Se LEKSELL, a. st. s. 141.

några bildningar till ord på *-or* (jfr ofvan om *-en* och *-er*), t. e. *aukto'rlig, rekto'rlig* till *au'ktor, rek'tor*. Jfr ofvan s. 350 f.

-isk i en massa adjektiver (se V, § 66, I, A), i synnerhet sådana med genetisk betydelse, t. e. *algebra'isk, balsa'misk, gusta'visk, kana'disk, kauka'sisk, lomba'rdisk, oska'risk, sata'nisk, sokra'tisk, tanta'lisk* till *al'gebra, bal'sam* osv.; *efe'sisk, ete'risk, jafe'tisk, tese'isk* till *E'fesus, e'ter, Ja'fet, Te'seus*; *davi'disk, paradi'sisk* (jfr ofvan s. 297), *sanskri'tisk* till *Da'vid* osv.; *kano'nisk, reto'risk* till *ka'non, re'tor*; *augsbur'gisk* (vacklande), *febu'sisk* (väsentligen föråldradt), *herku'lisk, talmu'disk* till *Au'gsburg, Fe'bus* osv.; *kekro'pisk* till *Ke'krops* osv. Jfr däremot *me'nedisk, norr'bottnisk* osv. till inhemska stamord.

-nisk i t. e. *drako'nisk, embryo'nisk, juno'nisk* till *Dra'ko* osv.

-tisk i t. e. *akeron'tisk* till *A'keron* samt i *astma'tisk, drama'tisk, flegma'tisk, lymfa'tisk, prisma'tisk, schema'tisk, tema'tisk* till *as'tma* osv.

Om ett dylikt adjektiv försvenskas i så måtto, att *-isk* utbytes mot den mera svenska suffixformen *-sk*, så bibehålles dock upptakten, t. e. *konstanti'nsk, babylo'n(i)sk, farao'n(i)sk, kato'n(i)sk, nero'n(i)sk, plato'n(i)sk, salomo'n(i)sk, scipio'n(i)sk* till resp. *Kon'stantin, Ba'bylon* osv. Jfr däremot *bo'strömsk, stoc'kholmsk* o. d. till inhemska stamord.

2. Tvåstafviga suffixer:

-sare i *baden'sare* (sällan *bade'nare*, se ofvan s. 374), *bergen'sare* till *Ba'den, Ber'gen*.

-ia i öfver ett dussin kvinnliga dopnamn, t. e. *Anto'nia, Emi'lia, Konstan'tia, Vikto'ria* till *An'ton, E'mil, Kon'stans, Vik'tor* [1].

V. Lånord, som ehuru i svenskan försedda med upptakt icke — annat än helt undantagsvis (se strax nedan om orden på *an-*) — i det främmande språk, hvarifrån de lånats (tyskan), ha upptakt (åtminstone ej numera).

[1] Se vidare Sv. landsm. VI, 7, s. 13 ff.

De tämligen sällsynta, men svårförklarliga fallen äro följande:

A. Närmare ett tiotal med det tyska prefixet *an-* bildade ord, alla dock vacklande och — utom *anamma*, som oftast har upptakt — numera vanligen uppträdande utan upptakt, nämligen *anamma*, *andäktig*, *anfäkta* (såsom svordom väl oftast med upptakt), *anhängig-göra* [1], *ansenlig*, *anständig(tvis)*, *anständeligen*, *ansvarighet*. Hvad svordomarna *anam'ma* och *anfäk'ta* beträffar, kunde man möjligtvis med Kock [2], under åberopande af det i tyskan enligt Sanders uppgift såsom svordom förekommande uttalet *donnerwet'ter* i stället för det vanliga *don'nerwetter* (se ofvan s. 343), anta deras upptakt bero på det emfatiska uttalet. Men därmed är ju ingenting vunnet för de öfriga exemplens vidkommande, och det tjänar därför ingenting till att uppställa denna, för öfrigt af säkra analogier föga stödda och psykologiskt icke så lätt motiverade hypotes. Däremot torde man böra erinra om, att ännu vid början af 1800-talet många andra ord på *an-* hade eller åtminstone kunde ha upptakt, t. e. *anbelan'gande*, *angelä'gen*, *angenä'm*, *ankla'gare*, *anle'dning* [3], och att orden på *an-* ännu i dag uti vissa dialekter, framförallt Skyttsmålet [4], mer eller mindre konsekvent ha upptakt, t. e. i nämnda mål *angå'* o. d., samt i synnerhet att tyskan undantagsvis verkligen har upptakt i några dylika ord, t. e. *andäch'tig* (vårt *andäktig*), *ansich'tig*, i vissa dialekter äfven *anmu'ten*, *ansin'nen* o. d. [5] På grund häraf är det väl rimligast att antaga, det vårt uttal med upptakt härstammar från de trakter af Tyskland, som haft och delvis ännu ha denna accentuering af den ifrågavarande ordtypen.

[1] Sv. akademiens ordbok känner blott uttalet utan upptakt.
[2] *Språkhist. undersökningar om sv. akcent* II, 227.
[3] Se Kock, a. st. II, 208 ff., 211 f., 223.
[4] Se Kock, a. st. II, 239.
[5] Se Sanders, *Abriss der deutschen silbenmessung*, s. 37, 40, 55.

B. Ett i det närmaste lika stort antal bildningar med suffixet *-lig*, hvilka så vidt man nu vet aldrig i tyskan haft upptakt. Af dessa kunna de två vacklande *hertig'lig* och *måna'tlig* tänkas ha fått sin upptakt i förhållande till *her'tig* och *må'nad* på grund af analogier sådana som *jung'fru*: *jungfru'lig* o. d. (se ofvan s. 350 f.), *gu'dom* : *gudom'lig* (s. 355), *ko'nung* : *konung'slig* (s. 357), *bis'kop* : *biskop'lig* (s. 409) osv.[1] Vida svårare är det att åstadkomma en något så när nöjaktig förklaring på upptakten i *egentlig, fientlig, offentlig, ordentlig* och *väsentlig* (af hvilka de fyra sistnämnda någon gång kunna, åtminstone i södra Sverge, uttalas utan upptakt[2]). Möjligtvis är upptakten ursprunglig i *fientlig* och beror i så fall på det äldre alternativa uttalet *fien'de* (hos Serenius 1741 till och med *fjende*; jfr danskan)[3]. Proportional analogibildning åter torde ha kunnat framkalla upptakten i *egen'tlig* (: *e'gen* = *allmän'nelig* : *al'lmän, synba'rlig* : *sy'nbar* o. d., se ofvan s. 350, 356) och *väsen'tlig* (: *vä'sen* = *ursprung'lig* : *u'rsprung* o. d., se s. 350 f.). Efter *fientlig, egentlig, väsentlig* samt kanske ock det ofvan s. 355 behandlade *ofant'lig* kunna möjligen sedermera *offentlig* och *ordentlig* ha rättat sig[4]. Att en till upptakt ledande accentförskjutning under vissa omständigheter kan äga rum på svensk språkbotten, framgår nämligen af hvad ofvan s. 357 anförts rörande typen *lärare'na* för *lä'rarena*.

I *pruden'tlig* 'öfverdrifvet prydlig eller korrekt, pedan-

[1] Kock, a. st. II, 228 (och *Accentuierung*, s. 34, 72) antar visserligen »påverkan af de talrika orden på -(*e*)*lig* med första stafvelsen utan fortis *jämförlig* etc.», men såsom af det valda exemplet *jämförlig* framgår, har han ej tänkt sig accentflyttningen bero på »proportional analogibildning», en förklaringsgrund som väl dock måste fordras för att om möjligt skaffa tillit åt det annars i och för sig ej synnerligen tilltalande antagandet af analogibildning i förevarande fall.

[2] Jfr Kock, a. st. II, 59 not.

[3] Se Kock, a. st. II, 313 ff.

[4] Jfr den väsentligen likartade uppfattningen hos Kock, a. st. II, 228 (och Sv. landsm. VI, 2, s. 36 noten samt *Accentuierung*, s. 34).

tiskt ordentlig' föreligger en ombildning af det gamla *prud* 'prydlig' efter det delvis synonyma *ordentlig*[1].

C. En enda bildning med suffixet *-(i)sk*, nämligen det dock vacklande *måle'risk* (ty. *ma'lerisch*, da. *ma'lerisk*). Att med Kock[2] anta, att accentflyttningen beror på »anslutning till de utländska på *-isk*» med hufvudaccenten på penultima, låter sig väl ej utan vidare göra. Man förstår nämligen då icke, hvarför det nymodiga *dikterisk* (t. e. hos A. Ch. Leffler och ofta i dagspressen) icke också antagit ett alternativt uttal *dikte'risk*. Det rätta är väl äfven här att ta sin tillflykt till en proportional analogibildning. Till *måleri'* har man bildat *måle'risk* efter mönstret af *hysteri'* : *hyste'risk*, *periferi'* : *perife'risk*, *empiri'* : *empi'risk* m. m. d.; jfr däremot hurusom vid sidan af *dik'terisk* vi ej ha något *dikteri'*, hvadan det förras accent förblir oförändrad, så vida icke möjligen någon af ortoepiska skäl — vana att återge synbilden *-erisk* med ljudbilden *-e'risk* — skulle vid uppläsning kunna komma att producera ett *dikte'risk*, något som jag dock ej iakttagit.

VI. Afledningar af ord (mera undantagsvis äfven

[1] Se Tamm, *Granskning av svenska ord*, s. 20. Rimligtvis utan att känna till Tamms förklaring tolka Falk-Torp, *Et. ordbog* II, 55, no. dial. *perdenteleg* såsom ett ursprungligt (men aldrig anträffadt) *pedantlig* med »inskud af *r* i ubetonet første stavelse». Men tydligtvis utgår den norska formen från en mot den svenska svarande, och öfvergången förmedlas af den i sv. dial. (t. e. Värmland) förekommande formen *predäntlig*, hvars *r* på vanligt sätt rönt metates i helsvag stafvelse såsom i *Kerstin* för *Kristin*, *slenterian* (se Manderströms rimlexikon) för *slentrian*, *Våfferdagen* för *Vårfrudagen*, *sakerstia* för *sakristia* m. m. d. Den bohusländska formen *pedentlig*, som Falk-Torp åberopa, talar ej för något *pedantlig*, utan har tvifvelsutan förlorat *r* i helsvag stafvelse före *d* på samma sätt som de bohusländska formerna *ådäntle* för *ordentlig* och *agedere* för *ackordera* (se K. H. Lindberg, *Skeemålets ljudlära*, s. 209) och representerar sålunda ett äldre *perdentlig*. Den danska formen *pertentlig* (jämte många andra dialektala omstöpningar, se Feilbergs ordbok) är väl påverkad af någon dansk motsvarighet till no. dial. *perten* (med samma betydelse som *perdenteleg*), hvilket Falk-Torp väl med rätta föra till *pirre* m. m.

[2] A. st. II, 228.

ordfogningar), som enligt I—V ofvan samt § 55 (och § 54) själfva redan äro försedda med upptakt. Dessa äro dels prefix-, dels suffix-afledda.

A. Prefixafledda ord, hvilka alltid ha en upptakt så mycket längre än utgångsformens som själfva prefixets längd. De ifrågakommande prefixerna äro samtliga af utländsk börd (jfr ofvan s. 358 ff.).

1. Enstafviga prefixer:

a- i *a-propå, -katalektisk, -normal* (se V, 479 not 1), *-symmetrisk, -teistisk, ac-kreditera, al-liera, an-notera, ap-position, -probera, ar-rangera, at-tribut* (hvars sammanhang med *tribut* dock väl ej längre kännes).

ad- i *ad-optera.*

al- i *al-kemi.*

an- i *an-alfabetisk,*

ba- i *bas-relief.*

be- i de vacklande *bearbeta, -fullmäktiga, -ledsaga* se ofvan s. 358 f.

bi- i *bi-karbonat.* Jfr däremot *bi'konvex* och *bi'kvadrat*, som uppfattas såsom ett sorts sammansättningar.

de- i *de-gradera, -komponera, -krescendo, -ponera* [1].

dis- i *dis-harmoni, -kreditera, -ponera* [1].

för- i de vacklande *för-allmänliga, -auktionera, -blommera, -fördela* se ofvan s. 360.

i- i *il-legal, -legitim, -liberal, -litterat, -lojal, im-materiell, -mobil, ir-rationell, -realisabel, -reguljär, -religiös, -reparabel.*

im- i *im-perfekt* (som adjektiv; jfr däremot *im'perfekt* som substantiv), *-personell, -ponderabel, -ponera* [1], *-populär, -praktikabel, -probabel, -produktiv.*

in- i *in-adekvat, -definit, -deklinabel, -delikat, -differens, -digestion, -direkt* (vacklande), *-diskret, -disponerad, -disponibel, -exakt, -finit, -formera, -human, -kapabel, -kommensurabel, -komparabel, -kompetent, -komplett, -kongruent, -konsekvent,*

[1] Dock knappast längre samhörigt med *ponera.*

-konstitutionell, *-korrekt*, *-rullera* (vacklande; ordet är en ombildning af fra. *enrôler* efter analogi af de ifrågavarande prefixafledningarna på *in-* och ordet *rulla* [1]), *-separabel*, *-solvent*, *-tolerant*, *-transitiv* (vacklande).

ko- i *ko-operation*, *-ordinera*. Jfr däremot *ko'-sekant*, *-sinus*, *-tangent*.

kåm- i *kom-ponera* [2], *-pression*.

kån- i *kon-cession*, *-sekvens*, *-sonant*, *-signera*.

per- i *per-mission*, *-oxid*.

post- i *post-position*.

pre- i *pre-destinerad*, *-disponerad*, *-existens*, *-position*.

pro- i *pro-kanslär* (vacklande, se s. 349), *-kurator* (jfr s. 349), *-ponera* [2]. Jfr däremot *pro'-inspektor*, *-kurator* (se s. 349).

rang- i *rem-placera*.

re- i *re-agera*, *-assurera*, *-flektera*, *-fraktion*, *-generation*, *-habilitera*, *-konvention*, *-organisera*, *-partition*, *-producera*, *-union*.

su- i *sup-ponera* [2], *-position*.

sub- i *sub-marin*, *-ordinera*.

trans- i *trans-aktion*, *-atlantisk*, *-formera*, *-marin*, *-ponera* [2], *-position*.

å- i *op-ponera* [2], *-position*, *-pression*, *haut-relief*.

äks- i *ex-kommunicera*, *-ponera* [2], *-position*.

2. Tvåstafviga prefixer:

amfi- i *amfi-tea'ter* (jämte vanligare *am'fiteater* eller *amfi'teater* [3]), *-teatra'lisk* (så uteslutande).

ana- i *ana-baptist*.

ante- i *ante-datera*, *-penultima*, *-position*.

anti- i *anti-cyklon*, *-dynastisk*, *-katolsk*, *-klerikal*, *-konstitutionell*, *-kritisk* (vacklande), *-makassar*, *-ministeriell*, *-pas-*

---

[1] Se KOCK, a. st. II, 57 not.

[2] Se s. 415 noten.

[3] Sv. akademiens ordbok upptar intetdera af dessa båda uttal, utan har i stället *am'fiteater*, resp. *amfi'teater*.

sad, -patetisk, -religiös, -republikan, -revolutionär, -rojalism, -semit, -skandinav, -trinitarisk.

auto- i *auto-biograf, -didakt, -mobil, -suggestion, -typografi.*

fårte- i *forte-piano.* Jfr sammansättningen *for'te-sats.*

hama- i *hama-dryad.*

hydro- i *hydro-dynamik, -statik, -teknik.*

hyper- i *hyper-civiliserad, -estetisk, -katalektisk, -kritik, -ortodox.*

hypo- i *hypo-cykloid.*

inter- i *inter-nationell, -punktera.*

jeo- i *geo-statik.*

klepto- i *klepto-mani.*

krypto- i *krypto-kalvinist.*

kryso- i *kryso-beryll.*

kåntra- i *kontra-signera.* Jfr däremot *kon'tra-bas, -dans, -märke, -revolution, -punkt* (men naturligtvis *kontrapunkt-is't* och *kontrapunkt-e'ra* enligt s. 373 och 392 ofvan).

kåsmo- i *kosmo-politisk.*

loko- eller *låko-* i *loko-mobil.*

melo- i *melo-dramatisk.*

meta- i *metafysik.*

månå- i *mono-mani, -teism.*

nitro- i *nitro-bensin, -glycerin.*

pyrå- i *pyro-mani.*

påly- i *poly-teism.*

retro- i *retro-aktiv.*

rudi- i *rudi-materie.*

super- i *super-fosfat, -intendent, -klorid, -klorur, -oxid.*

supra- i *supra-dental, -naturalism.*

äkstra- i *extra-judiciell, -ordinarie, -ordinär.* Jfr tydliga sammansättningar sådana som *ex'tra-post, -tåg* o. d.

3. Trestafviga prefixer äro mycket sällsynta, t. e. *helio-gravyr, -plastik.*

B. Suffixafledda ord. Suffixerna kunna vara dels

tryckstarka, dels trycksvaga. De förra äro redan behandlade ofvan s. 362 ff., i det att jag vid redogörelsen för hvarje där omnämnd hufvudaccentuerad ändelse anmärkt, huruvida den användes såsom suffix eller icke och i förra fallet anfört exempel på denna dess användning. Jag inskränker mig därför här till en redogörelse för de trycksvaga suffixerna. Deras tillfogande kan i fråga om utgångsformens upptakt leda till ett trefaldigt resultat i det att denna upptakt kan antingen förbli till sin längd oförändrad eller förlängas eller ändtligen förkortas.

1. Den ursprungliga upptakten förblir oförändrad. Som de hithörande fallen äro legio och exempel lätteligen af hvem som helst kan hittas utan någon svårighet, inskränker jag mig här till att anföra ett tjog typiska exempel på några af de vanligaste bland de ifrågakommande suffixerna: *Alexan'dr-a, ofantlig-a, Göteborg-are, gåpå-are, förståsigpå-are, direkt-e, förstör-else, kapten-en, telegraf-er, bevis-et, förträfflig-het, mineral-ier, satir-iker, privat-im, fördett-ing, moral-isk, förskräcklig, doktorer-na, beställ-ning, senat-or, notarie-r, major-ska, spanjor-ska, godman-skap, myteri-st* till resp. *Alexan'der, ofan't-lig* osv.

2. Den ursprungliga upptakten förlänges vid och genom suffixets tillfogande, i det att hufvudaccenten förflyttas till stafvelsen näst före suffixet. Detta förhållande äger rum väsentligen i samma fall som de för hvilka ofvan under IV, C (s. 408 ff.) redogjorts. Alltså:

a) Enstafviga suffixer:

-a i t. e. *Maximilia'na* till *Maximi'lian.*

-la i *Emanuel'la* till *Ema'nuel.*

-na i *Maria'na, Olivia'na, Ottilia'na* till *Mari'a, Oli'via, Otti'lia.*

-ska i t. e. *assesso'rska, professo'rska* o. d. till *asses'sor* osv.

-en stundom i *assesso'ren, professo'ren* o. d., hvarom se ofvan s. 409.

-er i *alligato'rer, arrendato'rer, professo'rer* o. d. till *alliga'tor* osv. samt i t. e. *Napoleo'ner* till *Napo'leon.*

-lig i t. e. *professo'rlig, senato'rlig* o. d. till *profes'sor* osv.

-isk i *agitato'risk* o. d. till *agita'tor* och alla andra dylika ord på *-ator*; vidare t. e. i *aposto'lisk, aristote'lisk, demoste'nisk, exekuto'risk, herostra'tisk, hippokra'tisk, hyperbo'lisk, inkvisito'risk, johanne'isk, lacedemo'nisk, mefistofe'lisk, parabo'lisk, sardanapa'lisk* till *apos'tel, Aristo'teles* osv.

-tisk i t. e. *anakreon'tisk, miasma'tisk, ravenna'tisk* till *Ana'kreon, mias'ma, Raven'na.*

Samma effekt som *-isk* har *-sk*, då det fogats till ursprungligen främmande stamord, t. e. *napoleo'nsk, messia'nsk* till *Napo'leon, Messi'as.*

b) Tvåstafviga suffixer:

-(s)are i t. e. *australien'(s)are, italie'nare* till *Austra'lien, Ita'lien.*

-ium i *laborato'rium, observato'rium* till *labora'tor, observa'tor.*

3. Den ursprungliga upptakten förkortas med en stafvelse (eller, därest den bestod af blott en stafvelse, rentaf försvinner, i hvilket fall vi sålunda få att göra med ord, som ej höra alls hit, enär de ju sakna upptakt). De viktigaste fallen af denna art äro följande:

a) Enstafviga suffixer:

-er, fogadt till ord på *-i'k*, t. e. *akus'tiker, aritme'tiker, bota'niker* m. m. (se V, 343) eller *ero'tiker, roman'tiker* m. m. (se V, 351) till *akusti'k* osv., resp. *eroti'k* osv. (jfr utan upptakt t. e. *fy'siker, mu'siker, prak'tiker* o. d. till *fysi'k* osv.).

-ker, fogadt till ord på *-i'*, t. e. *akade'miker, ele'giker, empi'riker, hyste'riker, iro'niker, melanko'liker, proso'diker, symfo'niker* till *akademi'* osv.

-tisk, korresponderande med primärare ords *-si'*, t. e. *apoplek'tisk, epilep'tisk, frene'tisk, here'tisk, katalep'tisk* till resp. *apoplexi', epilepsi', frenesi', heresi', katalepsi'.*

-us, fogadt till ord på *-i'k*, t. e. *aritme'tikus*, *bota'nikus*, *grammat'ikus* m. m. (se V, 343) till *aritmeti'k* osv. (jfr utan upptakt t. e. *fy'sikus* o. d. till *fysi'k* osv.).

-sk, fogadt till ord på *-i'*, t. e. *afa'sisk*, *akademisk*, *allegorisk*, *anarkisk*, *anemisk*, *antipatisk*, *apatisk*, *autotypisk*, *blasfemisk*, *dynastisk*, *elegisk*, *empirisk*, *encyklopedisk*, *energisk*, *epidemisk*, *eufonisk*, *fototypisk*, *harmonisk*, *hierarkisk*, *hysterisk*, *ironisk*, *kategorisk* (där dock väl ej längre något sammanhang med *kategori* kännes), *letargisk*, *melankolisk*, *melodisk*, *metonymisk*, *neuralgisk*, *ortoepisk*, *ortopedisk*, *parodisk*, *periferisk*, *planimetrisk*, *polygamisk*, *prosodisk*, *symfonisk*, *symmetrisk*, *sympatisk*, *teleologisk*, *telepatisk*, *trigonometrisk*, *utopisk*, *zootomisk*, *ortografisk*, *morfologisk*, *tautologisk* till *afasi'* osv. (se vidare V, § 66, I, A).

b) Tvåstafvigt suffix tyckes ej föreligga mer än i ett fall:

-tiker, korresponderande med ett primärare ords *-si'*, t. e. *apoplek'tiker*, *epilep'tiker*, *frene'tiker*, *here'tiker*, *katalep'tiker* till *apoplexi'* osv. (jfr orden på *-tisk* ofvan under a).

§ 57. **Notiser om dialekternas upptaktsförhållanden.**

Många af våra dialekter afvika i fråga om förekomsten af upptakt synnerligen mycket såväl från riksspråket som ock från hvarandra inbördes. Såsom man kunde vänta sig, stämma med riksspråket mest de medelsvenska dialekterna, i synnerhet mälartraktens och de närmast söder därom belägna, under det att de mera periferiskt belägna i högre grad afvika, mest de sydvästliga och de nordöstliga. Märkligt nog inta härvid de förra en i det stora hela ålderdomligare ståndpunkt än riksspråket, i det att de i en mängd fall bevarat (resp. analogiskt infört) upptakt, där den i riksspråket försvunnit, hvilket är att sammanhålla med det förhållandet att de angränsande språken norskan och danskan vida oftare

än svenskt riksspråk ha upptakt [1]. Bland de sednare, dvs. de nordöstliga, ha däremot många och särskildt så godt som alla i Finland, Estland och Livland i fråga om aflägsnandet af upptakten hunnit vida längre än riksspråket, hvilket förhållande å sin sida är att sammanhålla därmed, att den angränsande finskan icke använder upptakt. Gutniskan åter intar som så ofta en i viss mån självständig ställning, i det att upptakt förekommer i enkla ord mindre ofta, i sammansatta ord däremot oftare än i riksspråket. I de fall då den förefinnes, är den emellertid för örat vida mindre märkbar än i svenskt riksspråk, hvilket torde i viss mån sammanhänga med den egendomliga utjämning af intensitetsdifferenserna, som karakteriserar gutniskan i jämförelse med riksspråket och svenska dialekter i allmänhet, i det att de flesta icke helstarka stafvelser i gutniskan ha bitryck, vanligen starkt före, men svagt efter hufvudtrycket [2].

Jag lämnar här nedan några notiser rörande de hittills i förevarande afseende bäst undersökta dialekterna, hvarvid jag i allmänhet anför dialektorden i deras riksspråksform, eftersom här ingen vikt ligger på deras afvikelser från riksspråket annat än i fråga om accentueringen.

Skytts-målet längst i sydväst har [3] dels upptakt i vissa enkla inhemska ord såsom *arfvin'ge* (jfr ofvan s. 296 och 357), *fjäri'l*, *vädu'r* (såsom hos Tiällmann), dels i tvåledade sammansatta eller med vissa prefixer afledda ord regelbundet förra leden som upptakt i de fall, då den är — eller i fornspråket var — enstafvig samt det ifrågavarande sammansatta ordet i riksspråket har grav taktform (som ju ofta tyder på den forna tillvaron af upptakt; se ofvan s. 295 ff.),

[1] Se t. e. K. Brekke, *Bidrag til dansk-norskens lydlære*, s. 47 ff.; C. F. Bruun, *Om Akcenten eller Tonefaldet i danske Ord*, s. 7 ff.; K. Mikkelsen, *Dansk Sproglære*, s. 65 ff.

[2] Jfr ofvan s. 207 med not 3 samt nedan s. 421 under redogörelsen för Lau-målet.

[3] Se Kock, a. st. II, 238 ff.

t. e. *afta'l, fingerän'de, hushål'l, manfol'k, oviss', Stockhol'm, timmerstoc'k.* Likaså förekommer i regeln upptakt hos ord afledda medelst *-dom, -lek, -sam, -skap* af enstafviga ord, t. e. *trolldom', storle'k, spjälsam'* 'kinkig', *redska'p.*

Södra-Luggude-målet invid Hälsingborg har[1] ännu kvar upptakten i vissa enkla låneord såsom *pappe'r, russi'n* (jfr rörande båda ofvan s. 297). Dialektens sammansatta ord dels stämma med riksspråket, dels ha de i motsats mot detta upptakt, t. e. *omby'te, skinnpäl's,* dels ändtligen uttalas de tvåtaktigt, t. e. *be'nmjö'l, gä'rdesgå'rd,* hvarmed är att jämföra riksspråkets *blix'tful'l, sprit'tna'ken* o. d. (se V, 502 ff. och VII, 45 f. samt där citerad litteratur), fsv. *garz rætter* o. d.[2], engl. *gold watch* o. d. samt dylik accentuering i Lau-målet och Fasterna-målet.

Lau-målet på södra Gottland har[3] i enkla ord mycket ofta uppgifvit den i riksspråket ännu befintliga upptakten, t. e. *ad'ress, kam'rat, ok'tober* osv. i halftannat hundratal ord. Bland de sammansatta orden är det endast ett fåtal som öfverensstämmer med riksspråket, vare sig genom att vara entaktiga utan upptakt, t. e. *ri'sgryn*[4], *kaf'fekopp, a'fsigkommen,* eller — och detta ännu mycket mera sällan — genom att ha trycksvag upptakt, t. e. *föru't, däremo't.* Hufvudmassan af målets sammansättningar äro nämligen antingen tvåtaktiga, t. e. *fis'kbe'n, präs'tbety'g, emel'lerti'd, kam'marmusi'k, trefaldighetssön'da'g,* eller ha — och detta ännu oftare — upptakt med en af dess stafvelser halfstark, t. e. *fiskbe'nen, matpå'se, bildhug'gare, långfreda'gen* (med halfstarkt *-fre-*!), *bättringsvä'gen, bibelsäll'skap, uppsy'ningsman, allhelgonda'gen, dumdris'tigare, fastlagssönda'gen* (med halfstarkt *-sön*!), *flygel-*

[1] Se Olséni i Sv. landsm. VI, 4, s. 78 ff.
[2] Se Kock i Sv. landsm. XIII, 11, s. 12 ff.
[3] Se M. Klintberg i Sv. landsm. VI, 1, s. 10 f., 39 ff.
[4] Med ' och ' afser jag här de båda, från riksspråkets akut, resp. grav väsentligen afvikande gutniska taktformer, som närmast påminna om och i det stora hela äfven etymologiskt motsvara dessa förstnämnda.

byg'gningen, boktryckarkon'sten, missbelå'tenheten, trefaldighetssönda'gen (med halfstarkt *-sön-!*), *femtiriksdalersse'del.*

Likartade förhållanden träffas i uppländskan, åtminstone inom stora delar af nordöstra Uppland (intill en ungefärlig linje: Furusund-Uppsala-Skutskär) [1]. I detalj undersökta äro hithörande förhållanden inom följande tvenne dialekter.

Skuttunge-målet strax norr om Uppsala har [2] i motsats mot riksspråket upptakt väsentligen i följande fall: 1) Prefixafledningar på *o-* af tvåledade ord med halfstark sednare led, t. e. *ohjälpsam', orättvi's.* 2) Suffixafledningar på *-aktig, -dom, -het, -lek, -sam, -skap* af tvåstafviga ord, t. e. *läsarak'tig, rikedom', dålighe't, väderle'k, gemensam', byggenska'p* 'byggande'; jfr däremot de af enstafviga ord bildade *bon'daktig, troll'dom* osv. (dock med ett undantag: *fåak'tig.* 3) Enstaka enkla ord såsom *abor're, besman', biskop', bröllop', dokto'r, fien'de, främman'de, Gusta'f, idiss'la, Johan', konjak', löjtnan't, masu'r, männis'ka, pappe'r, paradi's, partis'k, pasto'r, senap', sirap', Skuttun'ge, toba'k, äfventy'r*; dock ha lånord massvis och i vida större utsträckning än i riksspråket uppgifvit sin eventuella upptakt, t. e. *a'ckord, a'pril, a'ptek, drag'on, kas'trull, kon'tant, sig'ill, Sof'ia, stat'ion* o. d. 4) Många sammansättningar med enstafvig förra led (som då kommer att sakna bitryck; jfr nästa grupp), t. e. *bläckho'rn, bostäl'le, byggmäs'tare, fölun'ge, hvarda'g, påstå', skorem'* o. d., hvaremot de flesta dylika ord, t. e. *brödbit, länsman, träkol* m. m. vackla mellan ett uttal med upptakt och ett annat, kanske något vanligare, utan dylik (möjligtvis också — såsom på många andra håll inom uppländskan [3] — ett tredje, tvåtaktigt, uttal). 5) Nästan alla sammansättningar med flerstafvig förra led eller, om förra leden är enstafvig, med en upptaktsförsedd

[1] Se E. KRUUSE i Uppland II, 544.

[2] Se E. GRIP i Sv. landsm. XVIII, 6, s. 17 ff. och K. P. LEFFLER, ib. 2, s. 10 ff.

[3] Se KRUUSE, a. st., och jfr Fasterna-målet.

sednare led (i båda fallen med starkt bitryck på förra leden), t. e. *afundsju'k, akademifog'de, göromå'l, handelsbokhål'lare, kanonku'la, passagerarbå't, tobakspi'pa,* resp. *brukspatro'n, kroppsarbe'te* (jfr *arbe'te* ofvan s. 358), *sjökapte'n.*

Fasterna-målet midt emellan Uppsala och Norrtälje har[1] visserligen regelbundet upptakt i sådana sammansättningar, prefixafledningar och (delvis) suffixafledningar, som ha enstafvig förra led (och sednare leden utan upptakt), t. e. *blodrö'd, brödfö'dan, ekor're, frimär'ke, fåfäng', gullring', järnvä'g, länsman', nyfi'ken, näsdu'k, näsvi's, opri's* 'dyrt pris', *svinhu's, Uppsa'la* eller *herrska'p, pratsa'm, ungdo'm*; men denna upptakt har nästan alltid starkt bitryck och alla hithörande ord kunna för öfrigt alternativt uttalas tvåtaktigt eller ock utan upptakt, hvarvid valet mellan de tre olika uttalen oftast torde bestämmas af det sammanhang, hvari ordet uppträder, således af språkrytmiska skäl. Mera deciderad och konstant framträder däremot upptakten dels, trots det starka bitrycket å första stafvelsen, i sammansättningar och afledningar med flerstafvig förra led eller, om förra leden är enstafvig, med upptaktsförsedd sednare led, t. e. *befälsmö'te, kontraktspro'st, lagårdsgol'f, maskinol'ja, nyckelhå'let* eller *besvärsa'mt* 'besvärligt', *egenska'p, kristendo'm, ledighe't,* resp. *brukspatro'n, symaski'n* eller *ogudak'tig, oparti'sk* (jfr *parti'sk* ofvan s. 297); dels ock i de flesta lånord, t. e. *frukos't, mejra'm, pappe'r, sena'p, sira'p, toba'k, tunä'l* 'tunnel', *ättik'a* osv., hvilka emellertid alla ha svagt bitryck på upptakten, detta äfven då riksspråket har helsvag sådan, t. e. *madrass', maski'n* o. d.

Vätö-målet öster om Norrtälje synes däremot i förevarande afseende jämförelsevis föga afvika från riksspråket[2],

[1] Se G. A. Tiselius i Sv. landsm. XVIII, 5, s. 17 ff.

[2] Åtminstone att döma af A. Schagerströms rätt rikhaltiga uppgifter i Sv. landsm. II, 4, s. 43 f. och X, 1, s. 5 ff. Däremot tyckes den korta notisen hos Kruuse, a. st., snarast innebära, att språket på det af honom särskildt framhållna Arholma — dvs. just den ort, hvarifrån Schagerströms meddelanden förnämligast härstamma — icke vore i fråga om samman-

i ty att endast ett fåtal (sammansatta) ord uppges ha upptakt utöfver förhållandet i riksspråket, t. c. *frukus't* 'frukost', *gudmo'r*, *matsäc'k*, *midda'g*, *moro't*. Å andra sidan ha där såsom på andra håll i Uppland en mängd från svensk synpunkt enkla lånord förlorat sin upptakt, t. e. *bil'jett*, *ex'empel*, *in'tresse*, *jan'uari*, *kap'ten*, *kom'minister*, *pat'ron*.

Sörbygd-målet i nordöstra Bohuslän [1] har i enkla (lån)ord ofta mistat upptakten, t. e. *dra'gon*, *fo'dral*, *ka'nalje*, *la'sarett*, *mam'sell*, *ter'pentin*, hvaremot i sammansatta och vissa prefixafledda ord upptakt förekommer betydligt oftare än i det nuvarande riksspråket, t. e. *brudgå'fva*, *enfal'dig*, *frimo'dig*, *gudfruk'tig*, *hushåll'ning*, *gästgi'fvare*, *olo'fvandes*, *slagdän'ga*, *uppmär'ksam*, *vedervä'rdig* o. d., i det hela väsentligen öfverensstämmande med äldre riksspråk, sådant det skildras af den visserligen från västkusten stammande Weste (omkring 1800) [2].

Skee-målet omkring Strömstad [3] visar väsentligen likartade förhållanden, t. e. å ena sidan *a'dress*, *bal'long*, *fis'kal*, *kal'as*, *Lov'isa*, *mil'jon*, *nat'ur*, *par'aply*, å andra sidan *allva'rlig*, *bola'g*, *flerfal'diga*, *hushål'la* o. d. I det hela synes dock detta mål betydligt mera än det förra öfverensstämma med det nuvarande riksspråket.

Fryksdals-målet i mellersta Värmland [4] afviker än mindre, men fortfarande i samma båda riktningar som de två nyssnämnda västsvenska målen, från nutida riksspråk, t. e. å ena sidan genom *a'rrest*, *a'vlätt* 'oblat', *kas'trull*, *Kat'rina*, *la'sarett*, *Mar'ja* 'Maria', *mar'kuj* 'merkurium, dvs. arsenik', *sjang'til* 'gentil', *täs'tmänt* 'testamente', *van'jil* 'evange-

satta ords upptaktsförhållanden i högre grad skiljaktigt från de i samma sammanhang omnämnda målen i Skuttunge och Fasterna.

[1] Se N. Nilén, *Ordbok öfver allmogemålet i Sörbygden*, och Kock i Sv. landsm. I, 684 f.

[2] Se Kock, *Språkhist. unders. om sv. akcent* II, 206 ff., 229 f.

[3] Se K. H. Lindberg, *Skeemålets ljudlära*, s. 139 ff.

[4] Jfr Noreen, *Fryksdalsmålets ljudlära*, s. 39.

lium' o. d., å andra sidan genom *allde'les, illis'tig, kanske', trolo'fva, ursäk't, välgä'rning* o. d.

Målet i byarna Garsås, Nusnäs och Risa i de östligare delarna af Mora uppvisar[1] nästan ensamt bland svenska dialekter (jfr dock nedan om Raseborgs-målet) den egenheten, att tvåstafviga ord, hvilkas första stafvelse i fornspråket hade kort vokal följd af kort konsonant, ha upptakt, t. e. *bjäro'* bära, *bui'* båge, *drupi'* droppe, *frusin'* frusen, *fuli'* fåle, *idåt'* edert, *musi'* mosse, *tjädu'r* tjäder. Dessutom förekommer sådan stundom i ord på *-ing*, t. e. *kålling'* käring.

Ångermanländskan har[2] — ovisst i hvilken geografisk utsträckning — likaledes i en mängd lånord förlorat upptakten, t. e. *kon'kurs, kon'trakt, ten'tera, tran'sport*, dels å andra sidan upptakt i motsats mot riksspråket i massor af sammansatta och suffixafledda ord med — företrädesvis — flerstafvig förra led, t. e. *häradshöf'ding, klockareva'l, konungari'ke, kyrkohe'rde, köpenska'p, sommarvär'me, tageldy'na, undersö'ka, uselhe't, ålderdo'm.*

Degerfors-målet vid Vindel- och Ume-älfvarna norr om Vännäs i södra Västerbotten skall ha »en tydlig tendens att skarpt betona den sista sammansättningsleden» [3], men några närmare detaljer äro icke kända.

Målen i Neder- och Öfver-Kalix, de nordligaste af alla svenska dialekter, uppges [4] ha hufvudtrycket på sednare leden i »sammansatta ord». Vore denna uppgift bokstafligen sann, så skulle dessa mål i fråga om upptaktsanvändning obetingadt slå rekordet bland alla svenska dialekter. Men så utan alla inskränkningar lär ej den nämnda regeln gälla.

---

[1] Se NOREEN i Öfre Dalarna förr och nu, s. 418, och Sv. landsm. IV, 2.

[2] Enligt KOCK, a. st. II, 307, 462. Från hvilken trakt inom landskapet hans iakttagelser förskrifva sig, uppges emellertid icke.

[3] Se P. ÅSTRÖM i Sv. landsm. VI, 6, s. 10.

[4] Se O. G. WIKLUND i Sv. landsm. III, 2, s. 36, resp. A. H. SANDSTRÖM, ib. s. 32.

Enligt hvad jag inhämtat af en kännare, fil. kand. Hulda Rutberg, finnes i de nämnda båda målen dels ett fåtal sammansättningar med hufvudtrycket å förra leden, t. e. *nejonögon, skärskåda*, dels en stor mängd tvåtaktiga eller tretaktiga sammansättningar, t. e. *hustak, kärrhjul, landsvägen, landsvägasyn* (tretaktigt), och dessa sednare torde till och med vara talrikare än de (sammansatta eller suffix- och prefixafledda) ord som ha hufvudtryck på sista leden, t. e. *aftonva'rd, budka'fvel, evighe't, kolmör'kret, samve'te.*

Raseborgs-målet i västligaste Nyland (trakten kring Ekenäs och Hangö) har, såvidt man vet ensamt bland dialekterna på andra sidan Östersjön, upptakt i stor utsträckning, nämligen [1]: 1) i de flesta sammansatta ord, t. e. *brudgum', brukspatro'n, dörrapos't, fähu's, gårdstom'ten, höäng', järnvä'g, järnvägstor'g, näsadu'k, näsavi's, sjöman', stationska'rl, styffa'r, trädgå'rd, ögonblic'k*; 2) i prefixafledningar på *miss-*, t. e. *missak'ta, missta'g*; 3) i suffixafledningar på *-aktig, -dom, -het, -lek*, t. e. *svinak'tig, ungdo'm, frihe't, väderle'k*; 4) i många ord på *-ing*, t. e. *byggning', kyckling', tvilling'*; 5) ofta i ord, hvilkas första stafvelse i fornspråket hade kort vokal följd af kort konsonant, t. e. *hufvu'(d), simma'* o. d. (jfr ofvan s. 425 om målet i Garsås, Nusnäs och Risa).

Af väsentligen annat skaplynne äro, såsom redan ofvan (s. 420) nämnts åtskilliga nordliga dialekter, i synnerhet de östnordsvenska. Bland dessa sistnämnda är det visserligen några, som endast föga afvika från riksspråket och då egentligen blott därigenom att de i vissa lånord upphäft upptakten, såsom då Kökars-målet i åländska skärgården har [2] *ap'tek, be'tala, kap'ital, kap'ten* (men visserligen å andra sidan *dokto'r, pasto'r* o. d.), eller då Pargas-målet i Åbo-trakten har [3]

[1] Se H. Vendell, *Ordaksenten i Raseborgs härads svenska folkmål*, s. 2 ff.

[2] Se A. Karsten i Sv. landsm. XII, 3, s. 95 ff.

[3] Se J. Thurman i Sv. landsm. XV, 4, s. 104 ff.

ap'tek, auk'tion, ge'men, kap'ten, ka'rdus, kom'pass, Lo'vis, Ma'ri, me'tall, pre'dika, So'fi o. d. Men så mycket mera afvika följande dialekter, hvilka utmärka sig för en utpräglad motvilja mot att använda upptakt öfverhufvud.

Runö-målet i Livland uppges fullständigt sakna upptakt, i ty att »tonvikten hvilar städse på ordets första stafvelse» och detta »vare sig att det är enkelt eller sammansatt, inhemskt eller utländskt» [1]. Om detta är alldeles riktigt, så är Runö-målet af alla svenska dialekter den åt detta håll längst avancerade och väl enastående.

Nukkö-målet i Estland kommer emellertid i detta afseende det föregående ganska nära, i det att upptakt här förekommer [2] blott i de fåtaliga lånorden på (de ursprungligen tyska prefixerna) *be-* och *för-* samt i en del sammansatta gårdsnamn, t. e. *Bertels-An'ders, Knuts-Lil'lgårds* o. d. Annars saknas den fullständigt, detta äfven i jämförelsevis nya lånord såsom *ba'ron, par'ti* o. d.

Gamlakarleby-målet i mellersta Österbotten öfverensstämmer väsentligen med det föregående, i det att upptakt icke förekommer [3] i andra ord än de med *be-* och vanligen äfven de med *för-* bildade.

Närpes-målet i södra Österbotten (Kaskö-trakten) synes intaga väsentligen samma ståndpunkt som föregående dialekt [4].

Pedersöre-Purmo-målet i mellersta Österbotten (Jakobstads-trakten) afviker något från de föregående, i det att här upptakt förekommer [5] icke blott i ord på *be-* och *för-*, utan äfven i många andra låneord samt i en och annan sammansättning, t. e. *kaprä't* 'kapprak', *åtskil'ligt.*

---

[1] Se Vendell i Sv. landsm. II, 3, s. 29.
[2] Se G. Danell, *Nukkömålet* I, 56 och 84.
[3] Se K. J. Hagfors i Sv. landsm. XII, 2, s. 14.
[4] Se A. O. Freudenthal, *Ueber den Närpesdialect*, s. 57.
[5] Se Vendell, *Pedersöre-Purmo-målet*, s. 8 f.

Burträsk-målet i Västerbotten (söder om Skellefteå) har äfvenledes sällan upptakt — detta i påfallande motsats till det närliggande Degerforsmålet (se ofvan s. 425) — nämligen [1] blott i de flesta ord på *för-*, några på *be-* samt dessutom några få enstaka ord. Alltså heter det t. e. *A'malia, be'fall(a)* — men däremot *begri'p(a)*, som kännes såsom mera främmande — *ci'garrstump, far'väl* (men *guda'g* goddag), *för'äl(d)ra(r)* jämte *föräl'(d)ra(r), spa'derfem, vä'rder(a)* osv.

[1] Se J. V. Lindgren i Sv. landsm. XII, 1, s. 17 ff.

FJÄRDE KAPITLET.

Tonalitet (tonhöjd).

§ 58. Inledande anmärkningar.

Om begreppet tonalitet eller läge på tonskalan — oftast kalladt »tonhöjd», men äfven »musikalisk accent» (så bl. a. Sievers i tidigare arbeten och alternativt äfven i senare), »kromatisk accent» (K. Verner), »melodisk accent» eller »tonaksent» (Lyttkens-Wulff), »tonisk accent» (Sievers i senare arbeten), »tonfall» (O. Bremer) eller blott »ton» (Jespersen) — se I, 345 f. Såsom där påpekats, beror en viss tons större eller mindre »höjd» på hastigheten hos den ljudande kroppens — den s. k. ljudkällans — vibrationer[1]. Ju hastigare vibrationerna följa på hvarandra, desto högre ton. Hastigheten får sitt uttryck i »svängningstalet», dvs. det antal vibrationer som produceras på tidsenheten (sekunden). Alltså ju större svängningstal, desto högre ton. Ett dubbelt så stort svängningstal representerar en ton, som ligger sju tonsteg — en s. k. oktav — högre, så att t. e.[2] *c* har 132 svängningar, *c'* 264, *c''* 528 osv. Svängningstalets storlek beror ju i fråga om strängar

---

[1] Efterföljande framställning (till och med § 60) föreligger i väsentligen samma (om ock ej obetydligt förkortade) form redan i min uppsats *Om språkets musikaliska sida* (i Nordisk tidskrift 1896), omtryckt i *Spridda studier, andra samlingen*, s. 20 ff.

[2] För att undvika den skrymmande notskriften använder jag här följande, äfven för öfrigt ju rätt gängse, beteckning: $C_{,,}$, $D_{,,}$ osv. afse subkontraoktaven, $C_{,}$ kontraoktaven (pianots lägsta), *C* grofva oktaven, *c* den ostrukna, *c'* den ettstrukna, *c''* den tvåstrukna osv.

— och till dylika måste våra röstband hänföras — väsentligen på följande tre omständigheter: 1) ljudkällans volym, så att t. e. en dubbelt så lång eller tjock sträng ger ett hälften så stort svängningstal och alltså en ton, som ligger en oktav lägre [1]; 2) dess täthet, så att en sträng af ett fyra gånger tätare ämne ger ett hälften så stort svängningstal och sålunda en ton en oktav lägre [2]; 3) dess spänning, så att en fyra gånger större spännvikt [3] framkallar ett dubbelt så stort svängningstal och följaktligen en ton, som ligger en oktav högre [4].

Tillämpa vi nu detta på språkljuden, så är först att märka, det bland dessa naturligtvis endast sådana äga tonalitet, som öfverhufvud äro försedda med ton (jfr I, 342 f.), således af våra 116 riksspråksljud (se II, 5) blott de 61 pertonerade (jfr tabellerna I, 496 f. och 538). I hviskadt tal, dvs. då röstton utbytts mot hviskning, är tonaliteten alldeles försvunnen ur språket. Och perspirerade ljud såsom *f, h, k, p, s, t* ha ju aldrig ton, hvarför de heller icke kunna sjungas, endast framandas. Men flertalet af våra språkljud äger som nämndt röstton, hvilken frambringas medelst vibrationer af röstbanden i struphufvudets ljudspringa (se I, 352 och 372 f.). Dessa röstband äro sålunda i förevarande fall vår ljudkälla. I fråga om täthet förefinnes nu icke hos de hinnor, som utgöra röstbanden, så stora differenser mellan olika individer eller hos samma individ under olika förhållanden, att någon väsentlig olikhet i fråga om tonhöjd däraf betingas, och jag lämnar därför här denna synpunkt alldeles ur betraktande. Annorlunda förhåller det sig hvad volymen beträffar, i det

[1] Det är därför som fiolsträngens förkortning medelst fingrets nedtryckande ger en högre ton.

[2] Det är därför som strängar af metall ge lägre toner än — under för öfrigt lika förhållanden — sådana af senor.

[3] *Spridda studier, andra samlingen*, s. 21 har det svåra tryckfelet »spännvidd».

[4] Det är därför som fiolskrufven har tonhöjden i sin makt.

att denna både i fråga om längd och tjocklek är mycket varierande alltefter individ, ålder och kön. Kvinnornas röstband äro, jämförda med männens, både tunnare och — i följd af kvinnans mindre struphufvud — ungefär en tredjedel kortare. Därför kunna kvinnorna vanligen frambringa högre sångtoner än männen, och i tal röra de sig vanligtvis i ett normalläge (*f—c'*), som ligger ungefär en oktav högre än männens (*F—c*). Vidare undergå båda könens, men i all synnerhet männens, röstband en genomgripande förändring under den s. k. målbrottstiden, då de blifva längre och gröfre, i följd hvaraf röstens normalläge sjunker, betydligt hos mannen, föga hos kvinnan. Ändtligen finnas betydliga volymdifferenser i fråga om röstbanden äfven hos individer af samma både ålder och kön, ja hos en och samma individ i normalt och abnormt tillstånd; så t. e. har man ofta en utpräglad basröst »dagen efter» ett festligt gille och andra dylika tillställningar liksom vid förkylning, detta emedan sådana förhållanden gärna leda till svullnad, alltså förtjockning af röstbanden. Då nu en persons röst sällan omfattar mer än två oktavers omfång, så blir olika individers röstläge på tonskalan ganska olika både hvad den lägsta och högsta producerbara tonen beträffar. Med hänsyn härtill har man den bekanta indelningen i fyra — hufvudsakliga — olika »stämmor», två för normala mansröster och två för normala kvinno- och barnröster: bas (inklusive baryton) med ett ungefärligt omfång af vanligen *F—f'*, tenor med *c—a'*, alt (inklusive mezzosopran) med *f—g''* och sopran med *c'—a''*. Dessa olika röstlägen äro emellertid af absolut ingen språklig betydelse, så snart fråga är om olika individer. Ett fonem har nämligen alldeles samma betydelse, vare sig det uttalas af en man med basröst eller — under för öfrigt lika förhållanden — af en kvinna med sopranröst. Något annorlunda ställer sig däremot saken i fråga om en och samma person; om man »brummar» eller »gnäller» fram ett visst

yttrande, är i regeln icke likgiltigt i fråga om detta yttrandes innebörd.

En dylik skiftande tonhöjd är nämligen för en och samma individ möjlig att åvägabringa, ehuru, såsom redan nämnts, endast inom vissa gränser (ungefär två oktaver). Visserligen kan man icke utan vidare ändra sina röstbands täthet och volym [1], men den tredje faktorn i fråga om tonhöjdens tillkomst, nämligen spänningen, den står det i vårt fria skön att högst väsentligt modifiera, tack vare struphufvudets egendomliga mekanism (se I, 352), som tillåter oss att spänna röstbanden, ungefär som man spänner en fiolsträng. Som detta emellertid är förenadt med någon ansträngning, så underlåter man det så ofta som möjligt och låter röstbanden förbli vid sin naturliga spänningsgrad, så snart man icke har något särskildt mål, som man medelst spänningen vill vinna. I vårt tal alltså spänna vi röstbanden så litet som möjligt och röra oss sålunda öfvervägande inom lägsta delen af vårt disponibla tonomfång. Detta så att säga normalläge är, såsom redan nämndt, hos män vanligen omkring *F—c*, hos kvinnor vanligen omkring *f—c'* (vid sång däremot två eller tre toner högre [2], detta väl för att åstadkomma klarare och starkare, öfverhufvud hörbarare toner). Inom detta begränsade område kan man vidare urskilja en normalton, olika för olika individer, men hos en och samma individ tämligen konstant och i allmänhet belägen ett stycke under midten af stämmans fulla omfång [3], t. e. hos mig (som är baryton) *A* eller *Ass*, sällan *G* eller *B*. Denna individuella normalton framkommer säkrast vid ett fullkomligt ointresseradt eller åtminstone rent objektivt hållet uttal af ett enstafvigt fonem, helst ett sådant som

[1] Detta äger dock på sätt vis rum vid s. k. falsett-toners bildande se I, 372).

[2] Se Bourdon, *L'expression des émotions*, s. 53.

[3] Jfr Jespersen, *Fonetik*, s. 287.

icke har någon språklig betydelse eller åtminstone en sådan betydelse som icke rimligen kan föranleda något af subjektivt intresse färgadt uttal, t. e. bokstafsnamnen *a, be, se* osv. I den mån man vid sitt talande håller sig å eller nära invid denna normalton, säges talet vara »monotont», röja monotoni. I den mån åter man, af orsaker som nedan (i § 60) skola utvecklas, därifrån afviker — vanligen medelst anlitande af mer eller mindre högre toner (vid röstbandens starkare spänning), mera sällan i någon mån lägre toner (vid röstbandens afslappande, något som emellertid endast i ringa grad är utförbart, eftersom normaltonen ju redan ligger jämförelsevis lågt) — säges talet vara »moduleradt», äga modulation.

§ 59. Förhållandet mellan tal och sång.

Tillvaron af modulation är af allra största vikt, för att vårt tal må äga nödig »uttrycksfullhet». Hvad dessa tonalitetsskiftningar, som utgöra modulationen, ha att uttrycka, är nämligen företrädesvis den förhandenvarande känslostämningen — särskildt sympatisk eller antipatisk sådan (se vidare nedan § 60, 2) — under det att t. e. skiftningarna i tonens styrka öfvervägande ha att representera det logiska förståndets kraf (se ofvan s. 176 ff.). Denna modulationens uppgift kommer särskildt till heders, då den drifves till sin estetiska spets och fulländning: melodien, som just har att uttrycka det »outsägbara», och som i denna sin uppgift äger sitt förnämsta raison d'être. Endast i mycket oegentlig mening kan man därför, såsom skett, kalla de rudimenter till melodi, hvilka ingå i vårt tal, för »språkmelodi». Men onekligt är ju, att en nära frändskap tack vare tonaliteten råder mellan vårt tal och det slag af musik, som kallas sång, dvs. musik utförd medelst människorösten och försedd med språkligt ackompanjemang, åtminstone vanligen; att så icke alltid

är förhållandet, visas nämligen af jodling, koloratur o. d. eller sådana verkliga »lieder ohne worte» som t. e. omkvädet till Solveigs sang af Grieg. Viktigare är emellertid att här framhålla de ofta icke tillräckligt beaktade skillnaderna mellan tal och sång (äfven om vi icke fästa oss vid de antydda sällsyntare fallen af sång utan ord). De viktigaste af dessa äro[1].

1. Talets melodiska element är väsentligen en spontant tillkommen naturprodukt, fyllande en rent praktisk — språklig — uppgift. Sången däremot är en mer eller mindre medvetet bildad konstprodukt, fullföljande ett rent estetiskt syfte. Öfvergångsformer gifvas naturligtvis, å ena sidan inom den konstnärligt utbildade deklamationen (t. e. »recitation» af vissa liturgiska o. d. språkalster), å andra sidan i och genom »recitativet», hvarom strax mera (se nedan 2 och 6).

2. Moduleradt tal är språk med musikaliskt ackompanjemang — af människorösten (träda andra instrumenter till, så har man en »melodram» i gång) — men att detta ackompanjemang icke är för talet såsom sådant väsentligt, framgår bl. a. af den enkla observationen, att vårt tal ju kan hviskas, alltså uttalas utan röstton, och lika fullt förblir tal, om också icke ett lika fullkomligt, ett lika uttrycksfullt tal. Däremot är den melodiska sången musik med språkligt ackompanjemang, och att detta sednare icke är för sången såsom sådan väsentligt, har redan genom exempel belysts. Öfvergångsformer finnas äfven härvidlag. Så inom musiken i och med recitativet, som saknar utpräglad melodi, om man därmed menar uttrycket för en specifikt musikalisk »tanke» — ett »motiv» eller i något större skala ett »tema» — och som därför mer eller mindre närmar sig »parlando» (dvs. tal). Å andra sidan spåras inom talet stundom ansatser till

[1] Jfr Merkel, *Physiologie der menschlichen Sprache*, s. 378 ff.; J. Storm, *Englische Philologie*, 2 uppl., s. 205 ff.; O. Bremer, *Deutsche Phonetik*, s. 193.

en, visserligen oafsiktlig, melodi. Så t. e. ofta då en hel klass lärjungar i unison korus afgifva svar på lärarens fråga, hvarvid melodiens omedvetna motivering ligger i sträfvan att sammanhålla det hela, något som underlättas genom uppställande och utbildande af ett dylikt, låtom oss säga »ledmotiv». Eller då vid barns lekar ramsor sådana som »alami, salami, sinkami so» osv. så småningom lägga sig till med en melodi, som låter dem lättare fastna i minnet; man minnes ju alltid lättare orden till en sång än till ett deklamationsnummer. Eller då vissa personer i följd af träget och yrkesmässigt bedrifvet talande komma att ensidigt utbilda och stereotypera vissa ofta återkommande tongångar, hvarför man icke alldeles utan skäl plägar säga, att dylika personer »sjunga», då de tala eller rättare sagdt hålla tal; jag erinrar om auktionsutropare, predikanter och väl äfven en och annan akademisk föreläsare.

3. De i talet förekommande tonerna äro genomgående mindre klara än sångens, notabene då denna är sådan den skall vara. Detta beror därpå, att talets toner sällan äro fullkomligt fria från — ofta ju till och med såsom vid alla pertonerade insonanter (dvs. sorlljud, hvarom se I, 343 och 359) nödvändigt förbundna med — i viss mån störande biljud, som själfva icke äro toner, utan buller (hvarom se I, 343). Toner, som i högre grad på detta sätt förorenats, kallas »hesa», och man kan således säga, att talet jämfördt med sången alltid är relativt hest.

4. Talets toner äro vanligtvis ej heller — om än så klart bildade — alldeles desamma som sångens i fråga om vare sig absolut eller relativt läge på tonskalan. Med andra ord, de ha icke exakt samma svängningstal som de i musiken för dess estetiska syftes förverkligande fixerade och med bestämda noter betecknade tonerna, utan falla ofta eller oftast mellan dessa och då än närmare, än fjärmare hvarandra än musikens tonsteg medgifva. Följaktligen äro ej heller själfva

de i talet förekommande intervallerna — dvs. afstånden mellan på hvarandra följande toner — vare sig alltid desamma som i sång eller lika stora som där, utan t. e. ofta mindre än ett halft tonsteg (musikens minsta intervall) efter den i vår vanliga musik gällande indelningen.

5. I tal är vanligtvis hvarje ton underkastad s. k. portamento, dvs. en genom omärkliga öfvergångar fortskridande förskjutning på tonskalan — oftast uppåt [1], mera sällan nedåt (»detonerande») — mest märkbar hos långa tryckstarka stafvelser, minst hos korta trycksvaga. I sång däremot bör eller får icke gärna portamento förekomma, vare sig i form af detonering — här det vanligaste fallet, föranledt däraf att det är tröttande att mer än för en kort stund uppehålla en viss öfver det normala sig höjande spänningsgrad hos röstbanden — eller stigning. Utan sångtonen hålles afsiktligt och med en viss ansträngning, ja svårighet i den mån man blir trött af sjungandet, uppe vid sin bestämda höjd, tills nästa ton skall inträda, och då öfvergår man till denna med ett språng och i regeln utan all glidning. Tvärtom är i tal en dylik frånvaro af portamento i allmänhet att betrakta som ett fel, hvartill emellertid vissa deklamatörer, i synnerhet predikanter, icke så sällan göra sig skyldiga. Annars förekommer ett sådant föredragssätt endast i vissa bestämda undantagsfall, såsom vid barns stafningsöfningar, t. e. »*b*, *a* [säger] *ba*, *k*, *a* [säger] *ka* = *ba-ka*», där det väl är uttryck för ansträngd uppmärksamhet och betänksam eftertanke; eller såsom uttryck för hårdnackadt och väl öfvervägdt fasthållande vid en åsikt, t. e. i ett energiskt *det be-stri-der jag*, där hvarje stafvelses oföränderlighet i fråga om tonhöjd i förening med monotonien inom hela stafvelseserien samt de inflickade pauserna eller åtminstone den fullständiga frånvaron af »legato» stafvelserna emellan — alltså ett uttal med »stackato» — få symbolisera åsiktens oföränderliga och själfständiga karaktär.

[1] Se BOURDON, a. st. s. 52.

6. Till sist må här nämnas en skillnad, som icke har särskildt med tonaliteten att göra, nämligen den att talet oftast icke är rytmiskt, under det att sången ojämförligt oftast är strängt rytmiskt reglerad både i afseende på tonernas kvantitet (»tempot» och den fixerade taktlängden) och deras intensitet (»takten»), oftast äfven i fråga om deras tonalitet, i det att nämligen sången vanligen äger periodisk melodi, dvs. en rytmisk växling af musikaliska fraser, hvarvid ett och samma tema återkommer, antingen något förändradt (en »variation») eller oftare oförändradt (en «repris») [1]. Emellertid är denna skillnad mycket sväfvande, dels emedan det å ena sidan finnes recitativer, som sakna kvantitativt bestämd rytm, dvs. fixerad taktlängd [2] (och fast tempo), dels ock i synnerhet emedan å andra sidan vårt tal mycket ofta är mer eller mindre rytmiskt, t. e. i visst slags högtidligt föredrag såsom af lagbud, ordspråk eller predikan, och än mer i den liturgiska gudstjänsten samt i högsta grad uti s. k. bunden stil, som just kallas så emedan den har ett band i sin — liksom i sång — kvantitativt reglerade rytm, den s. k. metern. Att för öfrigt hela denna distinktion icke kan vara annat än mycket relativ och sväfvande, är tydligt redan däraf, att människan ju har en outrotlig drift att uppfatta alla ljudföljder, äfven de mest enformiga såsom t. e. urets knäppningar [3], som vore de rytmiska; detta emedan vårt medvetande lättare tillägnar sig och behärskar dem genom att uppdela dem i grupper.

§ 60. Tonalitetsförändringarnas orsaker.

Sedan vi sålunda fått klart för oss, att och hvarför vårt tal icke är sång, men ock att talet i och genom sin modula-

[1] Innebär denna äfven ett upprepande af de melodien underlagda orden, så kallas den »refräng».

[2] Se MERKEL, a. st. s. 385.

[3] Jfr V, 100.

tion är en sångens nära frände, öfvergå vi till besvarande af den viktiga frågan: hvilka äro anledningarna till att vi i vårt tal uppge den vid första påseendet för oss så naturliga monotonien och införa modulationen? Dessa äro af flera olika slag:

1. Rent fysiska eller närmare bestämt fysiologiska, nämligen ökad intensitet hos den producerade tonen, hvilken ju beror på ökadt lufttryck från lungorna. Men detta ökade lufttryck vållar naturligtvis också en något ökad spänning hos röstbanden, som därigenom något förtunnas. Såväl det ena som det andra måste ju, enligt hvad vi ofvan (i § 58) sett, leda till någon ökning af tonhöjden, så vida vi icke genom en klok användning af vår sinnrika struphufvudsmekanism kompensera det ökade lufttryckets inflytande genom en lämpligt afpassad förlängning eller afslappning af röstbanden, åtgärder som den skolade sångaren rent automatiskt vidtager, men som vi icke lika punktligt iakttaga i vårt tal. Därför, liksom man vid sång lätteligen kan på grund af oaktsamhet komma att antingen stiga öfver det åsyftade tonläget, då man sjunger forte, eller sjunka under detsamma, då man sjunger piano, eller ännu oftare därest man börjar bli trött; på samma sätt och af samma orsak äger vårt tal en bestämd tendens att öka eller minska tonhöjden samtidigt med tonstyrkan, dvs. förbinda med hvarandra krescendo och stigande portamento, resp. dekrescendo och fallande portamento. Häraf förklaras den gjorda iakttagelsen [1], att man vid ansträngdt tal, t. e. på större afstånd eller i en stor lokal, har sitt normalläge i fråga om tonalitet förlagdt två till tre tonsteg högre på skalan än under vanliga förhållanden; detta i förbigående anmärkt en deklamatorisk fördel för talaren, enär denna förskjutning af normaltonen hän emot midten af det disponibla tonomfånget bereder möjlighet att

---

[1] Se MERKEL, a. st. s. 350 f.

modulera rösten nästan lika mycket nedåt som uppåt, hvilket möjliggör ett mera allsidigt nyanseradt föredrag. Likaså förstå vi nu, hvarför man ofta sänker tonen hänemot slutet af en längre fras, samtidigt med att utandningstrycket mattas i följd af luftförrådets förbrukning; det sednare förhållandet är tydligtvis grund till det förra. Exempelvis i frasen »han heter Bengt Erik Vilhelm Pettersson» ligga gärna[1] de tre sista orden, i afseende på sin tonföljd i det hela, hvartdera en smula lägre än det näst föregående, så snart icke något särskildt skäl kräfver ett extra framhäfvande af någotdera, t. e. Pettersson i motsats mot en Andersson; ty i så fall växer styrkan hos Pettersson, och därmed följer en hög ton. Jag erinrar vidare om, huruledes parentetiska inpass, hvilka såsom vanligen varande jämförelsevis oviktiga pläga ha en mindre grad af uttalsstyrka (»halkas öfver»), också ofta ligga lägre på tonskalan. Och för att taga blott ännu ett exempel: jämför det dofva stönandet hos en svårt sjuk, som dock ännu är herre öfver sig själf, med de gälla skrien från en, som öfverväldigas af plågor, hvilka tvinga honom att våldsamt utstöta den luft, hvarmed han velat vederkvicka sig.

Man kan med allt skäl förmoda, att just den omständigheten, att tonstyrka och tonhöjd så lätt och naturligt hålla jämna steg med hvarandra, är hufvudanledningen till den i språkens historia märkbara utpräglade tendensen att förr eller senare utbyta den mera undantagsvis förekommande och af speciella förhållanden framkallade kombinationen af stark med låg ton eller af svag med hög ton mot den naturligare förbindelsen stark och hög, resp. svag och låg ton. En sådan utveckling har t. e. ägt rum inom de nordiska språken, i det att både isländskan, danskan och den finländska svenskan utbytt den förra kombinationen, som norskan och svenskan i större delen af Sverge ännu äga i de flesta flerstafviga ord

---

[1] Jfr Lyttkens-Wulff, *Sv. språkets ljudlära* II, 35.

(t. e. *fader* med sjunkande-stigande eller blott stigande tongång), mot den sednare (jfr t. e. finländskt *fader* med fallande tongång).

Den sålunda onekligen ofta förekommande och på angifvet sätt till sin uppkomst lätt förklarliga öfverensstämmelsen mellan ett fonems intensitets- och tonalitetsgrad får emellertid icke, såsom ofta skett, leda till den alldeles oriktiga uppfattningen, att den nämnda parallellismen skulle öfverallt och nödvändigtvis förefinnas. Att så icke är fallet visas ju bäst af det nyssnämnda i svenskan och norskan så vanliga uttalet af *fader* o. d. med stark och låg penultima samt svag och hög ultima. Emellertid ligger denna missuppfattning — att tonstyrka och tonhöjd äro nödvändigt förbundna med hvarandra — till grund för den allt hitintills i tysk vetenskaplig litteratur nästan genomgående gängse, högst förvillande terminologien: »hochton» för stark ton och »tiefton» för svag ton; ett uttryckssätt som ledt till att man i fråga om de tyska dialekterna i Elsass, Schwaben och Schweiz, hvilkas tonalitetsförhållanden påminna om de svenska och norska, måst yttra sig på följande, minst sagdt besynnerliga sätt: »der hochton hat eine tiefe stimmlage, der tiefton wiederum eine hohe». Med denna oegentliga användning af »hoch» och »tief» [1] sammanhänger den likaledes olämpliga metriska terminologien: »hebung» för stark taktdel och »senkung» för svag taktdel, ett språkbruk som beklagligtvis går igen i många svenska metrikförfattares termer »höjning» och »sänkning».

2. Psykiska eller närmare bestämdt emotionella, nämligen rörelser eller åtminstone fluktuationer, ofta af den mest sväfvande och obestämbara natur, inom känslolifvet. Vi skulle kunna kort och godt säga: röstbandens stämning — och därmed dennas akustiska uttryck: tonaliteten — beror

---

[1] Samt med de — för öfrigt oftast alldeles missuppfattade, i det att de användas i en mot den ursprungliga stick motsatt betydelse — klassiska termerna »arsis» och »tesis» (dvs. — ursprungligen — handens eller fotens »höjning» vid svag taktdel, resp. »sänkning» vid stark).

på sinnes»stämningen» [1]. Dennas fluktuationer — modulationens ojämförligt viktigaste faktor — afspeglas i och genom modulationen spontant och med en viss naturnödvändighet, så att det som bekant kräfves stor själfbehärskning för att icke medelst »tonen» röja en befintlig sinnesstämning och fordras verklig konst för att lyckas i att låtsa en obefintlig sådan; detta emedan en icke spontant tillkommen modulation, om än aldrig så väl efterliknande en dylik, dock vanligen genom ett visst odefinierbart något röjer sin egenskap af konstprodukt. Den antydda naturnödvändigheten förklaras däraf, att röstbandens spänning och afslappning äro s. k. reflexrörelser, tillkomna på samma ofrivilliga sätt — ja ofta direkt mot vår vilja — som våra grimaser, vissa åtbörder och många andra muskelspänningar eller muskelslappningar [2]. I sin största allmänhet uttryckt kan man säga förhållandet vara det, att alla »exciterande» (eggande, lifliga och energiska) sinnesrörelser öka muskelspänningen (sålunda äfven röstbandens och därigenom tonhöjden), under det att de »deprimerande» (oenergiska) minska den [3]. Eller om vi begagna oss af ännu en af språkets allra mest träffande metaforer, kunna vi säga, att allt som »höjer» eller »lyfter» sinnesstämningen, vare sig i angenäm eller oangenäm riktning, vållar stigning på tonskalan, hvaremot allt, som »trycker ned» densamma, vållar sjunkande. För ett mera i detalj utfördt påvisande af detta allmänna förhållande finnas legiontals exempel att tillgå, om ock på detta hittills så godt som obearbetade område ett mycket ringa material ännu är i ljuset framdraget och systematiskt ordnadt. Och dessa exempel kunna hämtas såväl från individens lif i det hela, hans

[1] Märk den slående riktiga uppfattning af förhållandet, som denna språkliga metafor röjer!

[2] Jfr H. Spencers underhållande exempel i hans »essay» öfver »musikens härkomst och uppgift» (öfversatt i *Behaget o. a. uppsatser*, s. 37 ff.).

[3] Jfr förhållandet med intensiteten i dess beroende af emotionerna; se ofvan s. 174 f.

»habituella», dvs. vanemässiga stämning — alltså hans »grundstämning» — som från enstaka momenter i hans lif, hans mera tillfälliga stämningar.

I förra afseendet må blott erinras om, huruledes lifliga och energiska personer (»sangviniker» och »koleriker») i regeln ha både ett högre normalläge och framför allt en rikare modulation, särskildt större intervaller (förnämligast öfver normaltonen), än lugna och missmodiga personer (»flegmatiker» och »melankoliker»). Eller erinrom oss, hurusom det i regeln så lifliga och för städse nya och därigenom eggande intryck mottagliga barnet ytterst ofta använder ett högre tonläge än som egentligen kräfves af dess redan i sig höga stämma, något som alla föräldrars nerver icke utan vedermöda erfarit. Eller, huru en person med en af abnormt utvecklad självkänsla uppburen och lyftad grundstämning visar en omisskännelig tendens att i tid och otid göra den väl valda metaforen »tala ur en hög ton» till en bokstaflig verklighet; under det att å andra sidan rädda och kujonerade personer allmänneligen tala jämförelsevis lågt (och svagt). Intressanta experimenter ha i sistnämnda afseende utförts af Bourdon [1] med skolynglingar af olika naturell. Och hvad som gäller om individer, gäller naturligtvis i stort sedt äfven om hela nationer. Också märker man lätt [2], att den i regeln så liflige fransmannen, om hvilken träffande yttrats, att han »fast immer erregt ist», har ett genomsnittligt vida högre tonalitetsläge än germanen i allmänhet och särskildt den lugne och behärskade engelsmannen. En liknande skillnad iakttages inom Sverge mellan t. e. en värmlänning och en gottlänning (jfr nedan s. 454).

Hvad åter beträffar de mera tillfälliga och växlande stämningarna, så märka vi först och främst, att man vanligen

[1] Se a. st. s. 48 f.

[2] Hvad särskildt J. Storm, *Englische Philologie*, 2 aufl., s. 186, 215 och 285 noten framhållit.

i någon mån ändrar tonläget, så snart man öfvergår till något nytt (kapitel, paragraf, ja ofta äfven mening). Särskildt påfallande är detta vid hastigt ombyte af samtalsämne, t. e. »apropå, mitt herrskap, har ni hört» osv. Oftast höjer man härvid tonen, detta emedan det nya ju åtminstone har »nyhetens behag» och därför eggar intresset eller åtminstone har anspråk på att göra det. Ett mer eller mindre lifligt intresse är ju ock motivet till de flesta frågor, och vi finna äfven, att frågan i regeln leder till en tonhöjning, som oftast når sin spets, då det företrädesvis intresse eller nyfikenhet väckande omnämnes, eller ock, i fall intet särskildt är att poängtera, vid frasens slut. Så t. e. kan i frasen »kommer du i morgon?» den abnorma höjningen förläggas på första, andra eller fjärde ordet eller ock vara fördelad öfver hela meningen, alltefter olika nyanser i frågans innebörd. Öfverhufvud ger en stigande tonföljd åt uttrycket en »exspektativ», afvaktande och oafslutad karaktär, en sjunkande däremot förlänar åt detsamma en »konklusiv», afgörande och afslutande karaktär. Monotonien åter antyder ett envist fasthållande af den en gång intagna ståndpunkten. Jämför t. e. ett stigande *ja?* med ett sjunkande *ja!* och ett monotont *ja.* Och denna karaktär markeras alltmer, ju större stigningen eller sjunkandet är.

Enligt Merkels observationer [1], med hvilka mina egna i det väsentliga öfverensstämma, stiger man vid en fråga sällan mindre än en ters eller mer än en oktav. Inom detta rymliga område kan man märka följande olika förknippningar af sinnesstämning och intervall. En från hvarje affekt fri fråga stiger normalt en ters eller kvart (i mitt tal knappast annat än det sednare). En eftertrycklig fråga fordrar en kvint. Genom en sext uttrycker frågan en förundrad ängslan (hos mig dock väsentligen blott öfverraskning). Genom septiman blir den tviflande, ja inkvisitorisk (hos mig tviflande

[1] Se a. st. s. 363 f.

med en stark bismak af ogillande). Jämför t. e. *går du?* eller *ja?*, uttalade på hvartdera af alla dessa olika sätt.

Att septiman anger en så betydligt olika stämning mot de andra intervallerna; att den uttrycker, resp. väcker så att säga »blandade känslor», tro + tvifvel, förmodan om ett förhållandes existens + en mer eller mindre stark förhoppning om att det icke existerar: detta beror på att den i förhållande till grundtonen — intervallens lägre liggande utgångspunkt — är dissonantisk, dvs. att de båda tonernas luftvibrationer icke harmoniera [1], utan omväxlande förstärka och försvaga hvarandra, hvilket ger det hela en »sväfvande» och orolig karaktär. Liksom alla andra »dissonanser» (t. e. sekund, liten ters o. a.) ägnar sig därför denna tonföljd till uttryck för stridiga känslor, under det att de på motsatt sätt beskaffade »konsonanserna» lämpa sig för och äro naturliga produkter af harmoniska, om ock lifliga, sinnestillstånd af allehanda slag. Då nu de s. k. moll-tonarterna äro, i motsats till dur-tonarterna, väsentligen byggda på dissonantiska tonföljder — särskildt lilla tersen — så är naturligt, att hvarje mollartad modulation ägnar sig för och lätt förbinder sig med disharmoniska känslor. Också talar (och sjunger) den så inveckladt sammansatta känslan »vemodet» i moll. De durartade modulationerna åter äro förbundna med harmoniska känslor.

Lämna vi nu frågans, ovisshetens och tviflets område, så skola vi likväl lätt finna många andra psykiska anledningar till tonhöjning, såsom vrede, glädje, ängslan, (lindrigare) rädsla m. m., öfverhufvud samma sinnesrörelser som vålla ökad intensitet (se ofvan s. 174 f.). Kombineras flera af

---

[1] Detta beror i sin tur på den invecklade proportionen mellan deras svängningstal. Så t. e. är förhållandet till grundtonens svängningstal hos septiman som 15 : 8, hos sekunden som 9 : 8. Jämför konsonansernas vida enklare förhållanden: hos sexten som 5 : 3, tersen 5 : 4, kvarten 4 : 3, kvinten 3 : 2 och — enklast af alla fall — oktaven 2 : 1.

dessa känslor med hvarandra, så uppnås naturligtvis en extraordinär tonhöjd. Så t. e. vid de bekanta flickskrik, som i koncentrerad form uttrycka, att ett fenomen är visserligen rysligt, men icke förty högst intressant; kort sagdt »rysligt intressant», som termen lyder. Det extra höga läget beror här nämligen icke blott på den fysiska beskaffenheten, de korta stämbanden, hos nämnda ålder och kön, utan äfven på ifrågavarande individers bekanta psykiska läggning: en förening af högt uppdrifven skygghet och minst lika högt uppdrifven nyfikenhet.

Å andra sidan sjunker man till eller under normaltonen vid sådana sinnesrörelser som häpnad, under det att däremot glad öfverraskning vållar stigning; vid vördnadsfull beundran, under det att entusiasm kräfver högt läge; vid skräck och fasa, som ju ha en förlamande karaktär, men icke vid ängslan och lindrig rädsla (jfr strax ofvan); vid ovilja och missnöje — det heter därför ock med rätta: »ett *doft* knot hördes» o. d. — men icke vid de mera aktiva känslorna vrede och hat; vid misstänksamhet och misstro, men icke vid en ironisk sinnesstämning, emedan denna innebär känsla af öfverlägsenhet; vid vedervilja och afsky, men icke vid det öfverlägsna föraktet; vid allvar och högtidlighet, emedan man då känner sig stå inför något stort eller sublimt, som väcker känsla af egen ringhet; vid sorg — det heter ock riktigt: »en *dof* klagan» — m. m. d. Såsom belysande exempel må särskildt erinras om det i förevarande afseende högst olikartade uttalet af våra i fråga om betydelseinnehållet så föga preciserade impulsiva interjektioner (jfr V, 95), som ofta just ingenting annat betyda, än hvad den tillfälliga modulationen i dem inlägger. Sucken *håhåjaja* måste nödvändigtvis uttalas sjunkande, om det skall kunna blifva tal om verkligt suckande. Såsom svar på en fråga rörande någons befinnande betyder ett sjunkande *åja* ungefär »det är tämligen dåligt», under det att samma ljudserie *åja* med stigande intervall

säger »det är ganska tillfredsställande». Det gemensamma för båda uttrycken är det objektiva konstaterandet af en viss, om också icke gyllene, medelmåtta, under det att olikheten består i den rent subjektiva uppskattningen af dennas värde, en uppskattning som tillkännagifves medelst modulationen.

Emellertid ha alla våra känslor en sådan nyansrikedom och gå på så mångfaldigt sätt genom omärkliga gradationer öfver i hvarandra, att ofvan gifna korta redogörelse för de vanligaste känslornas inflytande på tonhöjden icke kan göra anspråk på och icke får anses ha lämnat mer än på sin höjd de ungefärliga konturerna af våra tendenser i detta afseende.

3. Konstnärliga eller närmare bestämdt retorisk-stilistiska, då man mer eller mindre afsiktligt använder vissa tonalitetsförhållanden för att dymedelst angifva förhandenvaron af en viss stämning, resp. för att i sitt objektiva uttalande inlägga — ofta falskeligen, i hvilket fall det sällan till fullo lyckas (jfr ofvan s. 441) — den subjektiva färg man önskar. Möjligheten af denna konst är gifven i och genom den spontana emotionella användning af modulationen, för hvilken ofvan under 2 redogjorts. Emedan man märkt, att den glade, ängslige osv. ofrivilligt höjer tonen — och vanligen samtidigt äfven ökar dess styrka[1] — i samma mån som

[1] Skulle man vid detta parallellt löpande ökande af tonaliteten och af intensiteten komma att blifva högljuddare än hänsyn till åhörarens nerver eller öfverhufvud konvenansen tillåter, så klipper man af bandet mellan dessa båda prosodiska faktorer genom att anlita »falsetten» (se I, 372), hvars toner visserligen ligga högre än »brösttonerna» (se därsammastädes), men icke äro mäktiga af samma intensitet och därför blifva mindre irriterande. I samvaron med andra använda vi därför dessa »pipiga» falsettoner äfven såsom ett af artighetshänsyn dikteradt substitut för t. e. kvidande, skrik och framför allt högljudt skratt, vare sig »fnitter», i skrift betecknadt med *hihi* eller *he he*, eller normalt skratt, betecknadt *hä hä* eller *ha ha*, eller kväfdt och lågmält sådant, tecknadt *ho ho* (märk den allt lägre egentonen — jfr I, 384 — inom denna serie; förmodligen är det en

humöret stiger, men däremot den sorgsne, hotfulle osv. gör motsatsen, så förfar man medvetet på samma sätt för att tillkännagifva befintligheten af eller väcka illusion om tillvaron af glädje eller sorg osv. Detta konstgrepp praktiseras naturligtvis förnämligast af deklamatören och skådespelaren, men mer eller mindre lyckade försök i samma väg träffa vi dagligdags i vårt dagliga tal. Exempel torde vara öfverflödigt att anföra. Vi veta nog alla med oss, att vi äro en smula skådespelare, ej blott på de bräder som föreställa världen, utan äfven i själfva världen.

Den rikedom, som tillföres språket genom de på känslostämningarna och dessas konstnärliga efterapning beroende modulationerna, är af oöfverskådlig vikt för språkets betydelseinnehåll. Om man anser, att en subjektiv färgläggning af ett morfem — dess »känslohalt» för tillfället (se V, 24) — innebär i någon mån en förskjutning af dess normala betydelse, så kan man säga, att hvarje språkform har lika många betydelsenyanser, som den är mäktig af modulationer, hvilket vill säga oändligt många. Dock ställer sig denna abstrakta oändlighet i praktiken ganska olika för olika slags språkformer. Ett sådant ord som *bord* eller *häst* har man just icke ofta anledning att subjektivt färglägga, resp. akustiskt modulera. Vida rikare möjligheter uppvisa redan sådana som *stock* och *sten*, än mer *svin*, *oxe*, *åsna*, *lam* och *dufva* på grund af den öfverförda bemärkelse, i hvilken de ofta tagas. I den mån en språkform är ägnad att utgöra underlag för olika känslostämningars uttryckande, ökas dess faktiska modulationsmöjligheter och vidgas afståndet mellan dess betydelsenyanser. På huru otaligt många sätt har icke t. e. *min älskade* uttalats, och hvad har det icke allt haft för olika innebörd vid dessa olika tillfällen! Ett kärft och monotont

omedveten iakttagelse af detta förhållande, som kommit oss att välja just denna vokalserie med successivt sjunkande egenton till symbol för ett allt lägre på tonskalan produceradt skratt).

(jag) gratulerar betyder ju nästan motsatsen till ett, som uttalas hurtigt och med tonstigning ända till och med näst sista stafvelsen. Och känslornas alldeles särskilda uttrycksmedel de impulsiva interjektionerna kunna ju, såsom jag redan framhållit, uttrycka de mest olikartade känslor; så t. e. ett *a!* eller *hm!*, hvartdera tack vare sina otaliga olika modulationer. Det ligger också icke heller någon synnerlig öfverdrift i det någon gång af en utlänning fällda påståendet, att det svenska ordet *jaså* kan betyda ungefär hvad som helst; men detta beror förnämligast på dess förmåga att antaga de mest skiftande modulationer (i någon mån därjämte på variationer i intensitetsfördelningen och den därmed nära sammanhängande kvantitetsfördelningen inom ordet). Det kraftigaste beviset på modulationens enorma vikt för ordens betydelseinnehåll ha vi i det faktum, att, då stundom en skarp motsats föreligger mellan ett uttrycks vanliga betydelse och dess modulation vid och för ett visst speciellt tillfälle, man alltid litar på denna sednare och sålunda nödgar uttrycket att för tillfället skifta betydelse; t. e. *din gamla bof!* eller *din kanalje!* med en vänskapsfull och glädtig modulation, *häxa!* med en förtjust dito, *just ett älskligt beteende!* eller *det är snyggt!* med en försmädlig osv. Det stilistiska medel som kallas ironi baserar sig till stor del just härpå. Ironi, sådan den mest gängse uppfattningen bestämmer den: 'det att säga motsatsen till hvad man menar', existerar knappast annat än på papperet, för ögat, i det jämfördt med talet ofullkomliga språk, som kallas skrift. I talet består ironien vanligen just i att säga hvad man menar, men detta väsentligen blott medelst tonalitetens (stundom äfven i någon mån intensitetens och kvantitetens) hjälp, under det att man, i hvad på språkljudens kvalitet ankommer, förnekar sin mening — skenbart.

Man kan alltså med fullaste skäl säga, att tonaliteten är, om också icke språkets allra viktigaste faktor — ty den

kan ju verkligen i nödfall undvaras, såsom händelsen är vid hviskning — så dock dess inflytelserikaste och i alla händelser en af de allra viktigaste. Och dock är den hittills så oändligt litet — särskildt i förhållande till dess vikt — undersökt. Det är en af den framtida vetenskapens största och tacksammaste uppgifter att i detalj utreda dels den specifika betydelsen af hvarje faktiskt förekommande modulation, dels huru den kan ha denna sin betydelse; sålunda att för alla speciella fall lämna en utredning, motsvarande den som ofvan (s. 444) gifvits rörande septima-intervallen i en fråga.

4. Rent grammatiska, då man, så snart icke — hvilket emellertid ofta är fallet — någon af redan ofvan nämnda faktorer vålla ett annat förhållande, tillägger ett fonem på grund af häfd en viss tonalitetsgrad eller en viss modulation, den som fonemet äger, uttaladt isoleradt och vid en fullt neutral sinnesstämning, t. e. då man utläser det såsom uppslagsord i ett lexikon. Denna »lexikaliska» tonalitet beror sålunda visserligen i första hand på häfdvunnen vana, är fonemets »habituella» tonalitet i motsats mot dess många tillfälliga, men den måste tänkas ytterst och ursprungligen bero på de redan behandlade, reellt motiverade, orsakerna; främst väl på dem som äro af emotionell natur, därnäst på de fysiologiska — tonalitetens naturliga samband med intensiteten — men till sist också på att det ena fonemet analogiskt ombildats efter det andra. Belysande exempel från nutida språklif saknas icke.

Taga vi t. e. orden *pap'pa* och *mam'ma*, så uppvisa de enligt de flesta svenskars uttal, lexikaliskt sedt, i likhet med våra allra flesta tvåstafviga ord på *-a* en först något sjunkande, men sedan (mer eller mindre) stigande modulation. Däremot vid ett utbrott af glad förvåning få de vanligen — i följd af en allmän emotionell lag — en från betydlig höjd oafbrutet sjunkande modulation (och i sammanhang därmed utbyte af grav taktform mot akut, således *pap'pa*, *mam'ma*; jfr ofvan

s. 249 f.). På ungefär samma sätt kan t. e. *pra'la* förändras till *pra'ta* (med något mindre intervall än det nyssnämnda *pap'pa*), då det användes såsom en med föraktfull öfverlägsenhet utdelad snäsa med den ironiska betydelsen 'prata inte (sådan strunt)!' Man kan nu lätt tänka sig, att dylika mera tillfälliga modulationer så småningom blifva habituella och knutna vid en viss grammatisk kategori, t. e. den hortativa meningen eller dess afart den allokutiva meningen (se V, 115 ff.), resp. deras specialfall imperativen och vokativen, dvs. verbets hortativa, resp. substantivets allokutiva form. Denna ståndpunkt intaga vissa svenska dialekter. Degerfors-målet i södra Västerbotten har t. e. i nominativen ett stigande *An'na*, men i vokativen — således ej blott vid utrop af glad förvåning utan vid alla utrop, allt ropande och öfverhufvud vid tilltal (allokution) — ett sjunkande *An'na*, med en viss moderat normalintervall, åstadkommen genom en sorts kompromiss mellan många modulationsnyanser, kort sagdt en ur den variabla känslotonen abstraherad grammatisk ton, specifik för »kasus» vokativ (jfr V, 184). På liknande sätt har man i det äfvenledes västerbottniska Burträsk-målet t. e. infinitiv *ga'pa*, men imperativ *ga'pa* (jfr ofvan s. 250 f.); och Fryksdals-målets infinitiv *ga'p* : imperativ *ga'p* återgå möjligen på äldre former af alldeles samma art som Burträsk-målets. En fullständig parallell till dessa företeelser ha vi i det forngrekiska förhållandet mellan nom. *πατήρ* och vok. *πάτερ*, där enligt de klassiska grammatici accenttecknet utmärker platsen för det högsta tonläget i ordet. Vi finna således, att den höga tonen på slutstafvelsen af vårt med det grekiska *πατήρ* etymologiskt identiska *fader* efter all sannolikhet är urgammal, redan från indoeuropeisk tid stammande. Fråga vi åter efter dess orsak, så synes det naturligast att antaga, att den om också icke direkt beror på, så dock står (på sätt ofvan under 1 utvecklats) i intimt sammanhang — åtminstone så att den har gemensamma förutsättningar — med den starka

intensitet (hufvudtrycket), som bevisligen enligt hvad vernerska lagen ger vid handen (jfr ofvan s. 303) en gång tillkom ordets slutstafvelse. Efter *fader* och det därmed likställda (se s. 303) *moder* ha sedan de ursprungligen annorlunda accentuerade *broder* och *syster* analogiskt ombildat sin modulation.

För att till sist taga ännu ett exempel, så kan motsättningen mellan å ena sidan det i östra Sverge vanliga uttalet af akuta takter som *sitter* o. d. med sjunkande intervall, å andra sidan det mångenstädes i västra Sverge (t. e. Värmland) och i Norge brukliga uttalet af samma ord med stigande intervall — hvilket sednare uttal icke gärna kan vara ursprungligt, eftersom ett sådant ord som *sitter* (och dess likar) fordom var enstafvigt [1] och sålunda väl hade samma tonalitetsbeskaffenhet som t. e. dess preteritum *sat* (nu *satt*) o. d., där högsta graden af tonalitet och intensitet ju sammanfalla — förklaras antingen så att »frågetonen» i t. e. *sitter du?* o. d. (se ofvan s. 443) förallmänligats i västra Sverge liksom omvändt »svarstonen» i östra Sverge; eller också, och detta kanske snarare, på så sätt att det från början, liksom andra ursprungligen enstafviga ord, sjunkande *sitter* och dess likar med tiden analogiskt ombildats efter språkets flesta, med stigande tongång försedda, tvåstafviga ord, t. e. *sitta* o. d. Denna ombildning har då emellertid icke sträckt sig ända därhän, att ord af den förra typen antagit fullständigt samma af sjunkning med därpå följande stigning sammansatta modulation som de af den sednare typen, utan genomförts blott såtillvida, att den ursprungliga tongången utbytts mot en som innebär en stigning hänemot ordets slut, sålunda utgörande åtminstone ett närmande till den sednare typen. Emellertid kommer det här icke för mig an på att häfda riktigheten af vare sig det ena eller det andra af dessa speciella förklarings-

[1] Fsv. *sitʀ*, hvaraf senare *sitr* och slutligen *siter;* jfr isl. *sitr.*

försök, utan blott att antyda den väg, på hvilken framtida undersökningar ha att lösa hithörande viktiga frågor.

§ 61. Tonalitetens olika grader.

De möjliga eller åtminstone tänkbara tonalitetsgraderna äro naturligtvis rent abstrakt sedt lika många som de särskilda möjliga tonerna, dvs. oändligt många. Men denna abstrakta oändlighet inskränkes i realiteten högst väsentligt hvad omfånget beträffar. Till att börja med i följd af det mänskliga örats begränsade uppfattningsförmåga. Vi kunna icke uppfatta — notabene såsom ton — en lägre ton än (det i stora orglar förekommande s. k. subkontra) *C,,* med 16 ½ svängningar i sekunden och knappast någon högre än det 8-strukna *c* med 33,792 svängningar (jfr I, 342). Därnäst begränsas detta ännu så ofantliga omfång genom den mänskliga röstens inskränkta tillgångar, hvilka (såsom redan ofvan s. 431 nämnts) sällan medgifva frambringandet af en lägre ton än *F* eller en högre än *a'''*, den förra lägsta baston, den sednare högsta sopranton vid sång, om vi nämligen frånse alldeles fenomenala röster. Men denna så att säga hela mänsklighetens röst står ej till någon enskild individs förfogande. Den individuella rösten omfattar fastmera sällan mer än omkring två oktaver, olika belägna alltefter olika »stämmor» (se ofvan s. 431). Och af dessa båda disponibla oktaver använder man i tal, så framt detta icke är ovanligt upprördt eller öfverdrifvet uttrycksfullt, sällan mer än den lägre; ja i vanligt affektfritt tal nöjer man sig i regeln med det undre partiet af denna, det som jag ofvan (s. 432) kallat »normalläget». Om vi nu, för att i den följande framställningen kunna få använda en så enkel notbeteckning som möjligt, välja till den individ, hvars tonalitetsgrader vi vilja i detalj skärskåda, en hög baryton med »normaltonen» (se ofvan s. 432) *c* — hvarigenom vi vinna det, att vi få röra

oss inom *c*-dur — så blir alltså dennes normalläge vid talande ungefär *A* — *e*. Det är detta lilla omfång af fem toner (*A*, *H*, *c*, *d*, *e*), för hvars användning jag i det följande hufvudsakligen har att redogöra, i det jag nämligen på ofvan (s. 449; jfr ock nedan s. 457) angifna grunder för närvarande måste inskränka mig till en nödtorftig framställning af den lexikaliska tonaliteten såsom varande den lättast åtkomliga och därför också hittills den enda, som i nämnvärd mån varit föremål för undersökning.

Det högsta tonläge, till hvilket man vid ett fullkomligt affektfritt lexikaliskt uttal stiger, kallas lämpligen högton[1] (eller, om man föredrar latinsk terminologi, summus), ty. »hochton» (så hos Bremer, men annars vanligen med helt annan, olämplig betydelse, se ofvan s. 172 not 3 och s. 440). Den lägsta ton, till hvilken man under motsvarande förhållanden sjunker, kallas då lågton (eller infimus), ty. »tiefton» (hos Bremer). Vanligen, dvs. i de flesta svenska dialekter — ty om ett rikspråksuttal kan här knappast blifva fråga (se nedan s. 455 f.) — användes därjämte åtminstone en mellanliggande tonalitetsgrad: medelton (eller medius); jfr ty. »ebenton» (hos Bremer). Härmed nöjer man sig i många, kanske de flesta, dialekter, t. e. Stockholms, södra Gottlands och norra Värmlands Dalby-mål, men i andra, t. e. det värmländska Fryksdals-målet, har man tvenne mellansteg: hög medelton och låg medelton (resp. hög och låg medius eller om man hellre vill, superior och inferior); jfr ty »höherer ebenton» och »tieferer ebenton» (hos Bremer). Några dialekter ha ännu flere grader, t. e. det uppländska Skuttunge-målet ej mindre än sex inalles, dvs. fyra mellangrader.

De ifrågavarande termerna ange emellertid uteslutande de relativa tonhöjdsförhållandena inom en och samma dialekt, och man får noga akta sig för att fatta dem såsom ut-

[1] Denna och följande termer använda redan hos Noreen, *Inledning till modersmålets prosodi* (1897), s. 15 f.

tryck för den absoluta tonhöjden ens i den meningen, att hvad som är högton i en dialekt också i och med detsamma skulle vara högton i en annan dialekt eller åtminstone ha samma tonhöjd som någon af den andras tonalitetsgrader. Att ofta eller oftast så icke är förhållandet, beror väsentligen på följande tvenne omständigheter:

1. Olika dialekter använda såsom normalton olika tonalitetsgrad. Så t. e. användes härtill i stockholmskan och gutniskan högtonen, hvadan alltså de andra tonalitetsgraderna alla ligga under normaltonen. I Dalby-målet åter är det dess medelton som tjänstgör såsom normalton, hvadan man där i sitt tal går än öfver, än under normaltonen. I Fryksdals-målet ändtligen utgöres normaltonen af målets lågton, i följd hvaraf man där vid affektfritt tal genomgående rör sig på eller öfver normaltonen, hvilket naturligen bidrager att ge talet i det hela ett lifligare skaplynne (jfr nedan 2).

2. Olika dialekter använda olika stora intervaller mellan sina tonalitetsgrader. Så t. e. röra sig stockholmskan och gutniskan med små och ungefärligen lika stora tonsteg — sekund och ters — som med notbeteckning[1] kunna anges ungefär så: *c* högton (och normalton, se ofvan 1), *H* medelton, *A* lågton. Dalby-målet har ofta större, men alla sinsemellan lika stora tonsteg — ters — nämligen: *e* högton, *c* medelton (och normalton, se ofvan 1), *A* lågton. Fryksdalsmålet åter har både flere, större och inbördes betydligt olika stora steg — sekund, ters och kvint — nämligen: *g* högton, *fiss* hög medelton, *e* låg medelton, *c* lågton (och normalton, se ofvan 1), hvilken rikare modulation förlänar dialekten en i jämförelse med de förra lifligare och uttrycksfullare karaktär, som naturligtvis ytterst sammanhänger med befolkningens bekanta lifliga temperament[2].

Dessa tonalitetsgrader äro emellertid, såsom redan ofvan

[1] Om dennas i flera afseenden missvisande natur se ofvan s. 435 f.
[2] Illustrationer härtill erbjuder framför allt Gösta Berlings saga.

s. 436 framhållits, samtliga endast ögonblickliga genomgångspunkter, hvilka i naturligt tal kontinuerligt förbindas med hvarandra genom nedåt- eller uppåtgående portamenton. De äro sålunda i allmänhet blott begynnelse-, vänd- och slutpunkter inom en modulation. I följd däraf har sällan eller aldrig ett ljud och ännu mindre en af flera ljud sammansatt stafvelse under hela sin uttalstid en och samma tonalitetsgrad, utan upptar ett större eller mindre stycke af en tonföljd, som kan vara kontinuerligt stigande eller sjunkande eller ock båda delarna, i det att i sistnämnda fall en »brytning», dvs. en förändring af tongångens riktning därinom äger rum. Inträffar detta inom en stafvelse, säges denna ha bruten (eller sammansatt) tonalitet, något som vanligen är fallet med »cirkumflekterade» stafvelser (se ofvan s. 199 f.).

Då två eller flere tonalitetsgrader, möjliga att från hvarandra särhålla, endast sällan falla inom en och samma stafvelse och än mera sällan inom ett och samma ljud — i så fall naturligtvis ett pertoneradt sådant — så måste man för att få en öfverblick öfver deras följande på hvarandra och deras inbördes förhållande taga till undersökningsobjekt ett så pass stort fonem som språktakten. Den modulation, som inrymmes inom en och samma språktakt, kallas tonfall [1], till hvars närmare behandling jag nu öfvergår.

§ 62. De olika tonfallen.

Att redogöra för det svenska riksspråkets tonfall är omöjligt, bl. a. och förnämligast därför att ett riksspråksuttal i här ifrågavarande afseende ännu icke existerar. Om

[1] Då, såsom vi nedan skola finna, tonfallen äro ej blott »fallande», utan äfven stigande, är naturligtvis denna term ganska olämplig och borde helst utbytas mot 'tongång' eller 'tonlag' (efter det norska »tonelag») eller någon annan dylik neutral term. Emellertid är »tonfall» så fast inrotadt, att jag med nu gjord reservation ansett mig böra om ock ogärna här bibehålla denna allmänt gängse term.

nämligen man i likhet med mig fattar »riksspråk» såsom det språk — härvidlag speciellt det uttal — som öfver hela riket såsom norm godkännes och eftersträfvas (se vidare I, 26), så finnes i fråga om tonalitet intet riksspråk, ty på detta område är ännu ingen norm erkänd eller ens till allmänt antagande ifrågasatt. Under det att man på alla andra punkter sträfvar att, med bortarbetande af dialektegendomligheter i fråga om uttal, former, ordförråd osv., uniformera sitt och andras språk efter en uppställd norm, en språklig så att säga »rikslikare», så underlåtes detta i fråga om tonfallen (och oftast äfven i fråga om de med dem intimt förbundna taktformerna: akut och grav), och hvar och en behåller i regeln ända till döddagar de lexikaliska tonfall, han i barndomen tillägnat sig. Och detta utan att man därför anses ha i något väsentligt afseende brustit vid fyllandet af riksspråkets kraf, ett liberalt åskådningssätt som står i bjärt motsats till vår granntyckthet, då det gäller dialektala egenheter i afseende på språkljudens kvalitet, kvantitet och (med ofvan angifna inskränkning) intensitet, t. e. *ful·* för *ful, skøt* för *skott, sått* för *satt, hetter* för *heter, kole'ra* för *ko'lera* eller *la'sarett* för *lasaret't,* allt fall som allmänneligen mer eller mindre stöta oss. Kort sagdt, en riksenhet är på detta område ännu icke genomförd, om ock så till vida en ansats därtill förmärkes, att de tonfall, t. e. Gottlands, Dalarnas eller Finlands, som bjärtast afvika från de centrala provinsernas sinsemellan mera likformiga tonfall, pläga väcka en viss — ofta dock långtifrån obehaglig — uppmärksamhet, som tyder på att man åtminstone uppfattar denna tonalitetsbeskaffenhet (den vanligen s. k. dialekt»brytningen») såsom något från det vanliga, men därför icke nödvändigtvis från det »rätta» eller »vackra», afvikande.

Vi ha alltså här att fråga icke efter svenska riksspråkets tonfall, utan efter de svenska dialekternas. Men äfven denna fråga kan för närvarande endast högst ofullständigt besvaras, enär jämförelsevis få, och icke ens alla de vikti-

gaste, af våra dialekter äro i förevarande afseende undersökta. Och härtill kommer, att bland dessa endast fyra, det gottländska Lau-målet, de uppländska Skuttunge- och Fasterna-målen samt det värmländska bergslagsmålet, äro något sånär uttömmande — dock endast i fråga om den lexikaliska tonaliteten — behandlade, under det att man för öfrigt har antingen inskränkt sig till några allmänna och stundom rätt sväfvande anmärkningar eller på sin höjd mera detaljeradt redogjort[1] för tonfallen inom språkets allra vanligaste ordförråd, de ord som utgöra 1- till 3- eller 4-stafviga språktakter. Endast till sådana takter kan jag därför i det följande i regeln taga någon egentlig hänsyn.

Inledningsvis anmärker jag, att de ojämförligt flesta svenska dialekter ha — i likhet med norskan[2] — två tydligt skilda, om ock i olika dialekter mycket olika beskaffade, hufvudsakliga, lexikaliska tonfallstyper, af hvilka den ena karakteriserar språktakter med akut, den andra språktakter med grav taktform (jfr ofvan s. 200 ff.) Undantag härifrån göra naturligtvis de dialekter, som icke äga nämnda (eller någon däremot svarande) dubbelhet i fråga om taktform (se ofvan s. 203 f., 231 med tillägg nedan s. 482 samt 294 f. med tillägg nedan s. 485); dessa dialekter, hemmahörande i vissa delar af Södermanland, Uppland, Norrbotten och Finland samt hela det svenskspråkiga området i Estland och Livland, ha således i likhet med isländskan, det vanligaste danska uttalet samt de flesta kontinentala språk blott ett enda tonfall. Gutniskan har visserligen i det närmaste utjämnat skillnaden mellan de båda taktformerna, i det att de båda typerna *bu'ren* och *bu'ren* i intensitetsafseende skilja sig endast därigenom, att den helstarka stafvelsen är i den förra en smula starkare än i den sednare; men icke desto mindre har dialekten

---

[1] Så tidigast Noreen, *Fryksdalsmålets ljudlära* (1877), s. 4 ff., 40 ff., den öfverhufvud äldsta behandlingen af hithörande frågor.

[2] Se företrädesvis J. Storm i Norvegia I, 43 ff.

två bestämdt skilda tonfallstyper[1]. Möjligen är förhållandet likartadt i vissa trakter af Dalarna: Mora[2], Orsa och Rättvik, hvilka båda sednare jag själf undersökt, dock blott i fråga om tonfallen — hvilka, åtminstone i Rättvik (om Orsa se nedan s. 472), äro tvenne — icke i fråga om intensitetsförhållandena, hvadan det är möjligt, att förhållandet här är detsamma som i åtminstone ett par socknar i sydligare Dalarna, nämligen stora Skedvi och Sundborn, där de båda taktformerna lära[3] ha fullständigt sammanfallit, men icke förty två olika tonfall förekomma.

I följande kortfattade öfversikt öfver hvad hittills utrönts rörande tonfallen i de uti detta afseende mer eller mindre grundligt undersökta dialekterna behandlar jag först de med (minst) två tonfall försedda dialekterna och anför därvid alltid i första rummet det af de båda tonfallen, som förbinder sig med akut intensitet, i andra rummet det, som förbindes med grav.

A. Dialekter med (minst) två tonfall.

I. Stockholmskan (sådan den talas af i hufvudstaden in- och uppfödda personer) har[4]:

a) Sjunkande tonfall (typ \) i akuta takter:

1. Enstafviga med den mot slutet vanligen en smula

[1] Jfr I, 129 (där r. 11 är att läsa 'nästan lika' i st. f. 'lika') samt Kock, a. st. I, 52 f.; Noreen, Sv. landsm. I, 360 f.; Klintberg, ib. VI, 1 (och Kock, ib. VI, 2, s. 22). Jämför äfven ofvan s. 421 not 4.

[2] Enligt Rydqvist, *Sv. spr. lagar* IV, 218. Då han uppger, att äfven Våmhus har blott »akut accent», så är detta troligen oriktigt, eftersom Våmhus har Älfdals-mål och detta, åtminstone i själfva Älfdalen, har två olika taktformer.

[3] Enligt Kock, a. st. I, 53.

[4] Se Noreen i *Svensk språklära* utg. af E. Schwartz och A. Noreen, s. 31 f. Med den därstädes framställda uppfattningen stämmer i hufvudsak det resultat, hvartill H. Uddén och A. Kock (a. st. I, 34 ff., II, 8 f., 45 ff.) kommit rörande »det i Sverges mellersta provinser vanliga uttalet» — så I, 34 — eller »uttalet af stockholmskan (och Mälartraktens språk)» — så II, 45 — en dock alldeles för vid geografisk bestämning, ty de där lämnade uppgifterna passa icke för åtminstone stora delar af Närke, Västmanland och Uppland.

sjunkande normaltonen och på samma gång högtonen (se ofvan s. 454), *c*, oftast föregången af ett i någon mån stigande portamento, t. e. *häs't, jo'*. Eventuell upptakt ligger en liten ters [1] lägre, t. e. *bely'g* med tonföljden *Ac*, *Götebor'g* med *AAc*, *majorite't* med *AAAc*, *fideikommiss'* med *AAAAc*, *parallellepipe'd* med *AAAAAc*.

2. Tvåstafviga med från normaltonen sjunkande liten ters, *cA*, t. e. *get'ter*, *fly'ter*, *bo'ken*, *Da'lsland*, *fa'r min*, *du' ja*. Eventuell upptakt behandlas som i föregående fall.

3. Trestafviga med äfvenledes sjunkande liten ters, *cAA* [2], t. e. *get'terna*, *gyl'lene*, *sim'plare*, *slag'smålet*, *to'g honom*. Upptakt som i föregående fall.

4. Fyrstafviga med tonföljden *cAAA* [3], t. e. *nej'likorna*, *beta'lade mig*. Upptakt som i föregående fall.

b) Sjunkande-stigande tonfall (typ \/) i grava takter:

1. Enstafviga (sällsynta, se ofvan s. 202 f., 231, 295) sjunka från medeltonen en sekund till lågtonen för att sedan stiga en liten ters till normaltonen, ha alltså tonföljden *HAc*, t. e. *fa'n*, *må'n* månen, *nå'n* någon, *sa'* sade. Upptakt som i föregående fall.

2. Tvåstafviga ha samma tonföljd med sjunkningen förlagd till första och stigningen till andra stafvelsen, alltså *HAc* [4], t. e. *ta'la*, *kal'fvar*, *al'lvar*, *kal'fskinn*, *nå'nå*. Upptakt som i föregående fall, alltså t. e. *grefvin'na*, *barones'sa*, *gallimati'as* med resp. *AHAc*, *AAHAc*, *AAAHAc* osv.

3. Trestafviga ha samma tonföljd med lågtonen för-

[1] Enligt E. Rosengren, *Språkliga undersökningar* (Östersund 1896), s. 33, »vanligen en kvart», alltså *Gc*, vid flerstafvig upptakt dock *AGc*, *AAGc* (eller *AGGc*) osv. Emellertid kan man icke af sammanhanget se, om författaren här yttrar sig om stockholmskan eller om sin egen norrländska dialekt (båda föremål för omnämnande i afhandlingen) eller möjligen om bådadera.

[2] Enligt Kock, a. st. II, 45 oftare *cHA*.

[3] Eller *cHAA*? Jfr föregående not.

[4] Enligt J. Storm, *Englische Philologie*, 2. aufl., s. 231, ofta, i synnerhet vid emfas, *HGec*, hvilket jag dock icke iakttagit.

lagd till andra stafvelsen, alltså *HAc* [1], t. e. *ä'gare, kal'fvarna, le'fvande, ång'maskin, kas'ta sig.* Upptakt som i föregående fall.

4. Fyrstafviga ha samma tonföljd, men med lågton å båda mellanstafvelserna, alltså *HAAc*, t. e. *ko'nungarna, he'derliga, mid'sommarnatt, ä'gare till.* Upptakt som i föregående fall.

II. Sydvästra Sverges (?) — dock väl knappast enhetliga — bildade samtalsspråk eller i alla händelser den dialekt, hvars tonfall beskrifvits af Lyttkens och Wulff [2], och som af dem flerestädes [3] uppges vara »riksspråket». Att deras uppgifter emellertid icke träffa in på vare sig Stockholms eller Mälarprovinsernas språk, framgår af de enhälliga uttalanden, som dels före, dels efter utgifvandet af Lyttkens-Wulffs arbete gjorts rörande nämnda trakters tonfall af t. e. Weste, Moberg, Svenska akademiens språklära (dvs. Enberg), C. J. L. Almqvist, v. Kræmer, D. A. Sundén, Noreen, J. A. Aurén, O. Svahn, Vising, Kock [4], Keyser, K. P. Leffler och J. Storm, hvilka alla bestrida, att det uppsvenska riksspråksuttalet äger det tonfall, som af Lyttkens-Wulff anges för fallet a) nedan. Då ett liknande tonfall däremot tillhör södra Värmland, Dalsland och Göteborg — allt enligt mitt eget vittnesbörd (se nedan) — och väl äfven andra västsvenska dialekter samt

---

[1] Enligt Mobergs, *Försök till en lärobok* etc., 2. uppl., s. 8 och 109, och Keysers, *Afhandling om svenska språket*, s. 22, i fråga om intervallernas storlek ej närmare preciserade uppgifter väl i stället *HAcA* eller något dylikt. En liknande mening hysa Uddén och Kock, a. st. I, 45 f., men modifiera den II, 8 f. och 45 ff. väsentligt, så att den i det närmaste öfverensstämmer med min uppfattning. Rosengren, a. st. s. 35, säger sig ha iakttagit båda dessa uttal hos stockholmare, men icke kunna afgöra »hvilketdera är mest utmärkande för hufvudstaden». Han tillägger: visst är, att det förra [dvs. det som förlägger högtonen till mellanstafvelsen] tillhör Norrland»; det är alltså hans eget uttal (jfr ofvan s. 459 not 1).

[2] *Svenska språkets ljudlära*, II, 25 ff.

[3] T. e. II, 105, där det heter: »Detta yrka vi ovilkorligen för riksspråket».

[4] Se särskildt Sv. landsm. VI, 2, s. 13 f.

enligt Vising förekommer i »södra Sverge», och då Wulff mest vistats i Värmland, Göteborg och Lund, så är det väl något väst- eller sydvästsvenskt uttal han och hallänningen Lyttkens beskrifva. Att det emellertid icke är södra Skånes, synes af deras uppgift rörande det annorlunda beskaffade tonfall, som där råder (se nedan under III).

a) Stigande tonfall (typ /) i akuta takter:

1. Enstafviga stiga en kvart, *Ad*, t. e. *aj'*, *ba'r*. Upptakt har normaltonen, t. e. *barba'r cAd*, *snickeri' ccAd* osv.

2. Tvåstafviga stiga på första stafvelsen en ters, som på andra stafvelsen ökas till kvart, alltså *Acissd*, t. e. *Hjal'mar*, *bu'ren*. Dock medge författarna [1], att »man ofta hör» en sjunkande kvart, *dA*, men detta »märk väl» blott vid »ropton» eller »predikoton» o. d. Upptakt som i förra fallet, t. e. *barba'rer cAcissd*, *monopolise'ra ccccAcissd*.

3. Trestafviga ha samma tonföljd, *Acissd*, t. e. *get'terna*; med upptakt t. e. *barba'rerna cAcissd*.

b) Sjunkande-stigande tonfall i grava takter:

1. Enstafviga sjunka först en liten ters för att sedan stiga en stor ters, *BGH*, t. e. *ja'*; med upptakt *cBGH*, t. e. *för fa'n*.

2. Tvåstafviga ha samma tongång med fördelningen *BGH* (»ibland» *BGHc*), t. e. *An'na*, *bu'ren*; med upptakt *cBGH*, t. e. *hjältin'na*.

3. Trestafviga ha *BGH*, t. e. *am'morna*. Upptakt som i föregående fall.

4. Fyrstafviga ha *BGHc*, t. e. *fi'enderna*. Upptakt som förut.

III. Södra Skånes bygdemål [2].

a) Stigande tonfall i akuta takter. Då endast exempel på (en- och tvåstafviga) takter med upptakt äro anförda, är det mig obekant, om samma tonfall — stigande ters — råder,

---

[1] A. st. II, 27 not 2 och s. 105.

[2] Se den lilla notisen hos Lyttkens-Wulff, a. st. II, 34.

då upptakt saknas. Denna ligger ej mindre än en kvint öfver taktens begynnelseton, alltså t. e. *Steha'g dGH, Sveda'la dGH.*

b) Stigande-sjunkande-stigande tonfall (typ /\/) i grava takter. Exempel äro hittills att tillgå blott i fråga om tvåstafviga takter. Första stafvelsen stiger en ters, hvarefter man faller en kvint för att på andra stafvelsen åter stiga en ters, t. e. *lam'pan BdGH.*

IV. Göteborgs-målet[1].

a) Stigande tonfall i akuta takter:

1. Enstafviga ha normaltonen, t. e. *bu'r c.* Tillkommer upptakt, har däremot denna normalton, och den stafvelse som uppbär taktslaget ligger en kvart högre, t. e. *Bure'n cf.*

2. Tvåstafviga ha en från normaltonen stigande ters, t. e. *bu'ren ce.*

b) Sjunkande-stigande tonfall i grava takter. I ett tvåstafvigt ord som *bu'ren* sjunker första stafvelsen en liten sekund, och den andra ligger en hel sext högre än den förras afslutning, alltså *cHg.*

V. Ärtemarks-målet i norra Dalsland (Vedbo härad)[2].

a) Stigande tonfall i akuta takter:

1. Enstafviga ha normaltonen, t. e. *bu'r c.* Tillkommer upptakt, har däremot denna normalton, och den föl-

---

[1] Enligt mina egna anteckningar efter konsertmästare C. Bredbergs uttal.

[2] Enligt mina egna anteckningar efter distriktslandtmätaren G. Rosells uttal. Då HESSELMAN i Nordisk familjebok, ny uppl. B. V, sp. 1137, rörande »dalbomålet» yttrar: »Accenten är egendomlig: en s. k. 'plan' accent, som visar hvarken märkbar höjning eller sänkning, synes ersätta riksspråkets båda accentformer (*bu'ren* och *bu'ren*)», så kan detta möjligen vara riktigt beträffande någon trakt i södra Dalsland (jfr hans ord: »språket i de olika häradena synes visa stora inbördes skiftningar»), men jag anser det vara sannolikare, att den ringa skillnaden mellan de båda tonfallen (*bu'ren c ess* och *bu'ren cHe*) undgått hans sagesman.

jande starka stafvelsen ligger en liten sekund **lägre**, t. e. *Burén cH.*

2. **Tvåstafviga** ha en från normaltonen stigande liten ters, t. e. *bu'ren c ess.*

b) **Sjunkande-stigande** tonfall i grava takter. I ett tvåstafvigt ord som *bu'ren* sjunker första stafvelsen en liten sekund, och den andra ligger en kvart högre än den förras afslutning, alltså *cHe.*

VI. **Fryksdals-målet** (speciellt i Östra Emterviks socken) i Värmland [1].

a) **Stigande** tonfall i akuta takter:

1. **Enstafviga** ha normaltonen, t. e. *mun' c*, men om enstafvigheten är sekundär, dvs. uppkommen genom synkope inom dialekten, så användes i stället en från normaltonen uppåt stigande ters, t. e. *mu'n* munnen *ce*, som dock oftast analogiskt utbytes mot det vanligare tonfallet sjunkande kvint (se nedan under b, 1), alltså *gc.* Enstafvig upptakt ligger en kvint högre, t. e. *bestå' gc, begri'p* begripa *gce*, men om enstafvigheten är sekundär har upptaktsstafvelsen i stället en upp till kvintläget stigande liten sekund, t. e. *skriv op'p* skrifva upp *fissg c.* Tvåstafvig upptakt visar denna lilla sekund fördelad på de båda stafvelserna, t. e. *magasi'n fissgc.*

2. **Tvåstafviga** ha från normaltonen stigande ters, t. e. *get'ter ce.* Upptakt som i föregående fall.

3. **Trestafviga** ha serien normalton, ters, kvint, t. e. *get'terna ceg.* Upptakt som föregående.

b) **Sjunkande-stigande** tonfall (typ ╲╱) i grava takter:

1. **Enstafviga** ha en ned till normaltonen fallande kvint, t. e. *fa'n, nå'n* någon, *må'n* månen *gc.* Upptaktsstafvelser ligga alla en liten sekund under taktens begynnelseton, t. e. *hva(d) fa'n fiss gc.*

2. **Tvåstafviga** ha på första stafvelsen fallande kvint,

---

[1] Se NOREEN, *Fryksdalsmålets ljudlära*, s. 4 ff. och 40 ff.

under det att andra stafvelsen ligger en ters öfver normaltonen, t. e. *kal'fvar gce*; men är takten en ursprungligen trestafvig, hvars två sista stafvelser sammandragits till en, så ligger första stafvelsen en kvint öfver normaltonen, under det att andra stafvelsen har en från denna stigande ters, t. e. *fa'lēn* (af *farlighin* farlig) *gce*. Upptakt som i föregående fall, t. e. *pota'tis fissgce, barones'sa fissfissgce*.

3. Trestafviga ha samma tonföljd fördelad på alla tre stafvelserna, t. e. *le'fvande gce*. Upptakt som föregående.

VII. Filipstads-målet[1].

a) Stigande tonfall i akuta takter:

1. Enstafviga ha normaltonen, t. e. *mun' c*, men är enstafvigheten sekundär, så användes i stället en upp till normaltonen stigande kvint, t. e. *mu'n* munnen *Fc*. Vid enstafvig upptakt har denna normalton, och den följande starka stafvelsen ligger en kvint lägre, t. e. *studen't cF*. Är upptakten flerstafvig, har dess sista stafvelse normalton, och alla föregående ligga en sekund lägre, t. e. *magasi'n BcF, lokomoti'v BBcF*.

2. Tvåstafviga stiga från kvinten under normaltonen upp till denna, t. e. *fo'ten Fc*, men är tvåstafvigheten sekundär, i det att de ursprungligen två sista stafvelserna sammandragits till en, så ligger första stafvelsen en kvint under normaltonen, och andra stafvelsen har en upp till normaltonen stigande sekund, t. e. *län'sman* länsmannen *FBc*. Upptakt som i föregående fall, t. e. *tillba'ka cFc*.

3. Trestafviga ha första stafvelsen en kvint och andra stafvelsen en sekund under normaltonen samt tredje stafvelsen med normalton, t. e. *bö'ckerna* eller *u'tsliten FBc*. Är trestafvigheten sekundär i följd af de ursprungligen två sista stafvelsernas sammandragning, så ändras tonföljden till *FGc*, t. e. *middagsti(de)n*. Upptakt som i föregående fall.

---

[1] Se KALLSTENIUS i Sv. landsm. XXI, 1, s. 69 ff.

b) Sjunkande-stigande tonfall (typ \/) i grava takter:

1. Enstafviga sjunka från normaltonen en kvint för att så åter höja sig till utgångspunkten, t. e. *bon'(de)n cFc.* Upptakt ligger en sekund under normaltonen, t. e. *se bon'-(de)n BcFc.*

2. Tvåstafviga ha samma tonföljd med fallande kvint på första och normalton på andra stafvelsen, t. e. *An'na cFc.* Är andra stafvelsen uppkommen genom sammandragning af tvenne, ändras modulationen till *cGFB*, t. e. *Gå'sborn.* Upptakt som i föregående fall.

3. Trestafviga ha samma tonföljd med normalton på första och tredje stafvelsen samt mellanstafvelsen liggande en kvint lägre, t. e. *kär'ngarna cFc.* Har mellanstafvelsen starkt bitryck, ändras modulationen till *cGFB*, t. e. *ång'båten*, och är sista stafvelsen sammandragen af tvenne har man *BGFc*, t. e. *dot'terso(ne)n.* Upptakt som i föregående fall.

VIII. Gåsborn-målet (nordväst om Filipstad) i Värmland [1].

a) Sjunkande tonfall i akuta takter:

1. Enstafviga ha normaltonen, t. e. *hi't c.* Upptakt ligger omkring en kvart lägre, t. e. *studen't Fissc*, men *lokomoti'v AissAissGissc.*

2. Tvåstafviga ha en öfverstigande sexts sänkning från normaltonen, t. e. *fo'ten cEss.* Upptakt som i föregående fall.

3. Trestafviga sjunka från normaltonen först en sext, sedan ytterligare en sekund, t. e. *Pet'tersson* eller *u'tsliten cED.* Upptakt som förut.

b) Stigande tonfall i grava takter:

1. Enstafviga stiga en förminskad kvint upp till normaltonen, t. e. *kas't* kasta *Fissc.* Upptakt har samma tonhöjd som taktens begynnelseton.

---

[1] Se Kallstenius, a. st. s. 64 ff. Jag förbigår här de modifikationer af tonfallen, som inträda vid sammandragning af två stafvelser till en.

2. Tvåstafviga ha på första stafvelsen en stigande liten ters och på den andra en ytterligare stigande stor ters, slutande med normaltonen, t. e. *An'na* eller *hjulhus FissAc.* Upptakt som i föregående fall.

3. Trestafviga stiga på första stafvelsen en sekund och ha andra stafvelsen liggande en liten sekund samt tredje stafvelsen en liten ters högre än den närmast föregåendes slutton, t. e. *drängarna* eller *dotterson FissGissAc.* Har andra stafvelsen starkt bitryck erhåller den en upp till normaltonen stigande liten ters, och sista stafvelsen förlägges en hel septima lägre, hvadan sålunda tonfallet i detta speciella fall blir stigande-sjunkande, t. e. *kloc'kfodret FissGissAcD.* Upptakt som förut.

IX. Dalby-målet i norra Värmland (Älfdals härad)[1].

a) Sjunkande tonfall i akuta takter utan upptakt (jfr nedan c) uppvisar en från normaltonen fallande liten ters, t. e. *ge't c, get'ter cA, get'terna ccA.*

b) Stigande tonfall i grava takter har en från normaltonen stigande stor ters, t. e. *nå'(go)n ce, kal'var ce, le'fvande cee.*

c) Jämnt tonfall (typ ‾) i akuta takter med upptakt håller tonen hela takten igenom en ters öfver normaltonen, som däremot visar sig i upptakten, t. e. *bety'g ce, beta'lning cee.* Ordets modulation i det hela blir således alldeles lika den inom grava takter (se ofvan b) förekommande.

X. Älfdals-målet i norra Dalarna (Ofvansiljans fögderi)[2].

a) Sjunkande tonfall i akuta takter samt sådana (i riksspråket grava), som ha »jämviktsaccent» [3], dvs. kort rotstafvelse med obetydligt större intensitet än den följande. Enstafviga ha ned till normaltonen sjunkande sekund eller

---

[1] Se NOREEN i Sv. landsm. I, 165 f. och 184 f.

[2] Enligt mina egna iakttagelser, delvis meddelade hos KOCK, a. st. II, 402 f.

[3] Jfr LEVANDER i Sv. landsm. IV, 3, s. 4.

kanske oftast blott normalton, t. e. *dag* (*d*)*c*. Tvåstafviga ha första stafvelsen en sekund högre än den andra, hvilken har normalton, t. e. *fågel* eller *sele* (i dialekten *sĭlĭ*) *dc*.

b) Sjunkande-stigande tonfall i »grava» takter med lång rotstafvelse (hvilka dock väsentligt skilja sig från rikspråkets grava takter genom att sakna det för dessa karakteristiska bitrycket på ultima) har på ett tvåstafvigt ords första stafvelse en ned till normaltonen sjunkande sekund, under det att andra stafvelsen ligger en ters öfver normaltonen, t. e. *brinna d͡ce*.

XI. Rättviks-målet i mellersta Dalarna (Nedansiljans fögderi)[1].

a) Starkt sjunkande tonfall i »akuta» takter sjunker i tvåstafviga ord från normaltonen en ters, t. e. *hästen* (i dialekten *istn*) *cAss*.

b) Svagt sjunkande tonfall i »grava» takter sjunker i tvåstafviga ord från normaltonen en sekund och i flerstafvigare ord ytterligare en sekund, t. e. *buren* (i dialekten *bŭrĭn*) *cB*, *ritningar cBAss*, *hyfvelbänken cBAssAss*.

XII. Smedjebacks-målet i södra Dalarna (Norrbärke tingslag)[2].

a) Sjunkande tonfall i akuta takter har en ters (eller något mera) sänkning ned till normaltonen, t. e. *bu'ren ec*.

b) Stigande-sjunkande tonfall (typ. /\) i grava takter har i tvåstafviga ord en från normaltonen stigande ters, under det att andra stafvelsen åter har normalton, t. e. *bu'ren c͡ec*.

XIII. Rörande Lillkyrko-målet i nordöstra Närke (Glanshammars härad) har jag blott att tillgå ett fåtal anteckningar[3] om tonfallet i grava takter. Detta är i tvåstafviga takter stigande, i flerstafvigare eventuellt stigande-

---

[1] Enligt mina egna iakttagelser.

[2] Enligt mina egna iakttagelser, med hvilka den mindre detaljerade notisen hos Lyttkens-Wulff, a. st. II, 34 f. står i bästa öfverensstämmelse.

[3] Enligt egna iakttagelser med ledning af fil. lic. T. Ericssons uttal.

sjunkande. Upptaktsstafvelser ligga alltid en liten sekund öfver taktens begynnelseton. Exempel:

Tvåstafviga stiga en liten ters upp till normaltonen, t. e. *dam'spel Ac*, med upptakt *muskotblom'ma BBAc*.

Trestafviga ha samma stigning, följd af en lika stor sjunkning, t. e. *helvete AcA*; vid upptakt däremot blott stigning, åtminstone i t. e. *Montgom(e)ry-Ce'derhielm BBBAAc*.

Fyrstafviga ha samma stigning, men blott en sekunds sjunkning i sådana fall som t. e. *dam'spelslilja AAcB*.

Femstafviga visa blott stigning i sådana fall som t. e. *ef'termiddagslur AAAAc*.

XIV. Skuttunge-målet i mellersta Uppland (Bälinge härad) [1].

a) Sjunkande tonfall i akuta takter:

1. Då för enstafviga takter endast exempel på sådana med upptakt äro anförda, är det mig obekant, om samma tonhöjd föreligger i takt utan upptakt. Denna ligger, därest den är enstafvig, en sekund under taktens begynnelseton, t. e. *besö'k cd*, hvadan ordets modulation i det hela blir alldeles lika med den inom tvåstafviga grava takter (se nedan b) förekommande. Är upptakten tvåstafvig, ligger dess första stafvelse en sekund, dess andra en kvart under taktens begynnelseton, t. e. *karamel'l cAd*; är den trestafvig, ligger den första stafvelsen en liten ters, den andra en sekund, den tredje en kvart under samma ton, t. e. *bedrägeri HcAd*.

2. Tvåstafviga ha en sjunkande kvint, t. e. *fo'ten dG*. Enstafvig upptakt minskar taktens intervall till en kvart och flyttar den ett tonsteg högre på skalan samt ligger själf en sekund under taktens begynnelseton, t. e. *befall'ning deH*, hvadan ordets modulation i det hela blir alldeles lika med

---

[1] Se K. P. Leffler i Sv. landsm. XVIII, 2, s. 14 ff. Jag förbigår här åtskilliga på grund af målets egendomliga upptaktsförhållanden (se ofvan s. 422 f.) särskildt invecklade specialfall, i synnerhet gällande vissa sammansättningstyper.

den inom trestafviga grava takter (se nedan c) rådande; men har upptakten starkt bitryck, har man i stället tonföljden *HeA*, t. e. *bortö'fver, anfäk'ta*. Tvåstafvig upptakt däremot låter takten behålla sin ursprungliga höjd och intervall samt börjar själf en sekund under taktens begynnelseton för att så sjunka en kvart, t. e. *därige'nom cGdG*.

3. Trestafviga med enstafvig upptakt — exempel utan upptakt äro ej anförda — ha samma tonföljd som tvåstafviga med enstafvig upptakt + en slutstafvelse, belägen en sekund lägre än föregående stafvelse, t. e. *befall'ningar deHA*. Tvåstafvig upptakt föranleder däremot tonföljden *cGHGG*, t. e. *evange'lium*.

b) Stigande tonfall i tvåstafviga grava takter höjer sig en sekund, t. e. *bå'tar* eller *brö'dbit cd*.

c) Stigande-sjunkande tonfall (typ /\) i trestafviga grava takter höjer sig först en sekund och faller sedan en kvart, t. e. *so'tare deH*.

XV. Fasterna-målet i Roslagen (Sjuhundra härad)[1].

a) Sjunkande tonfall i akuta takter:

1. Enstafviga ha ett karakteristiskt portamento på inemot en kvint, t. e. *salt essA* eller *essAss*. Vid tillträdande upptakt försvinner detta, och tonföljden i det hela blir stigande (såsom nedan under b), dock med en liten sänkning å en sekund inom tvåstafvig upptakt, t. e. *patro'n c ess, lasaret't cB ess, ölbryggeri' ccc ess, stationsinspekto'rn cccc ess*.

2. Tvåstafviga ha samma tonföljd fördelad på två stafvelser, t. e. *ryg'gen essA* eller *essAss*. Upptakt ligger en liten ters lägre, t. e. *pota'tis c essAss, nyckelhå'let cc essAss*.

3. Trestafviga ha andra stafvelsen jämnhög med den första eller ock en liten sekund lägre, tredje stafvelsen däremot en kvart eller kvint lägre än den första, t. e. *Å'kerby*

---

[1] Se G. A. Tiselius (A. Sandvall och W. Lundgren) i Sv. landsm. XVIII, 5, s. 19 ff., den enda dialektundersökning som äfven i viss mån behandlar tonaliteten i ordfogningar (s. 45 ff.).

ccAss eller *cHFiss* (*ccFiss*). Upptakt förvandlar denna tonföljd till *cessessAss*, t. e. *mamsel'lerna*, resp. *ccessessAss*, t. e. *lärarin'norna*.

b) Sjunkande-stigande tonfall i tvåstafviga grava takter sjunker på första stafvelsen en sekund och förlägger den andra en ters (eller något mera) högre än den förstas afslutning, t. e. *blom'ma cBd* (eller *cBess*). Vid en- och tvåstafvig upptakt blir tonföljden i det hela *cBess*, resp. *cccess*, t. e. *emel'lan*, *trettiåt'ta*.

c) Stigande-sjunkande tonfall i trestafviga grava takter stiger från första till andra stafvelsen en liten ters och sjunker sedan från andra till tredje en kvint, t. e. *äp'plena cessAss*. Upptaktsstafvelser ligga alltid på samma höjd som första taktstafvelsen, t. e. *esternaskån'kerna* (öknamn på Esterna-borna) *ccccessAss*.

XVI. Mellersta och södra Gottlands mål, speciellt Visby-, resp. Lau-målet [1].

a) Sjunkande tonfall i »akuta» takter öfverensstämmer i allt väsentligt med motsvarande tonfall i stockholmskan (se ofvan I):

1. Enstafviga takter ha dels normaltonen, dels en därifrån sjunkande ters (i Lau-målet blott en sekund, såvida ej upptakt föregår, då liten ters inträder), allteftersom stafvelsens pertonerade element är kort eller långt, t. e. *fisk c*, *bat* 'båt' *cAss* (i Lau-målet *cB*). Upptaktsstafvelser ligga alltid en sekund under normaltonen, t. e. *bety'g BcAss* (resp. *BcA*, icke *BcB*!), *bageri BBcAss* [2] (resp. *BBcA*).

2. Tvåstafviga ha första stafvelsen liksom i sistnämnda fall och andra stafvelsen en ters (i Lau-målet liten)

---

[1] Se beträffande det förra af dessa mål NOREEN i Sv. landsm. I, 297, 361 f., beträffande det sednare M. KLINTBERGS utförliga redogörelse ib. VI, 1, s. 13 ff. — Jfr ofvan s. 421 not 4.

[2] Det tonfall jag i Sv. landsm. a. st. angifvit för typen *bageri*, är förmodligen ett minoritetsuttal.

under normaltonen, t. e. *kop'par cAss* (resp. *cA*), *vin'ter cAssAss* (resp. *cAA*, icke *cBA*!). Upptakt som i föregående fall, t. e. *betrak'ta BcAss* (resp. *BcA*).

3. Trestafviga behandlas på samma sätt, t. e. *lej'onet cAssAssAss* (resp. *cAAA*), med upptakt *betrak'telse BcAssAss* (resp. *BcAA*).

b) Stigande-sjunkande tonfall i »grava» takter rör sig med samma tre tonhöjder:

1. Enstafviga stiga en sekund upp till normaltonen för att sedan falla en ters (i Lau-målet liten), t. e. *bre'd* 'bräde' *BcAss* (resp. *BcA*). Upptakt som i föregående fall.

2. Tvåstafviga ha samma tonföljd fördelad på två stafvelser, t. e. *kal'la BcAss* (resp. *BcA*), med upptakt *grefvin'na BBcAss* (resp. *BBcA*).

3. Trestafviga, fyrstafviga osv. ha de två första stafvelserna liksom i föregående fall och hvarje därpå följande stafvelse lika med den närmast föregående, t. e. *fis'kare BcAssAss*, *ko'nungarna BcAssAssAss*, *yp'perligare BcAssAssAssAss* (resp. *BcAA* osv.). Upptakt som förut.

Jag förbigår här åtskilliga modifikationer, som inträda i vissa sammansatta ord, t. e. *fosterföräl'drar BccccAssAss* [1].

Af ofvanstående redogörelse framgår sålunda, att tvåstafviga akuta takter (typen *bu'ren*) ha stigande tonfall i södra Skåne, Göteborg, Dalsland och södra Värmland (se III—VII ofvan), däremot sjunkande tonfall i norra Värmland, Dalarna, Uppland, Stockholm och Gottland (se I och VIII—XII samt XIV—XVI ofvan). Grav takt åter (typen *bu'ren*) har oftast sjunkande-stigande tonfall såsom i Stockholm, Göteborg, Dalsland, södra Värmland, Älfdalen i Dalarna och Fasterna i Roslagen (se I, IV—VII, X och XV ofvan), men äfven stigande-sjunkande såsom i södra Dalarna och på Gottland (se XII och XVI ofvan) eller stigande-sjunkande-stigande såsom i

[1] Utförliga upplysningar härom lämnar KLINTBERG, a. st.

södra Skåne (se III ofvan) eller blott stigande såsom i norra Värmland, nordöstra Närke och Skuttunge i Uppland (se VIII, IX, XIII och XIV ofvan) eller ändtligen blott sjunkande såsom i Rättvik i Dalarna (se XI ofvan).

B. Dialekter med blott ett tonfall:

I. Finländsk svenska[1], särskildt sådan den talas i Hälsingfors[2], anses allmänt äga blott ett tonfall. Detta är (stigande-)sjunkande, i det att den hufvudaccentuerade stafvelsen visserligen uttalas med ett starkt stigande portamento, men man sedan gör ett stort fall, så att intervallen (enligt Pippings mätningar) uppgår till minst liten septima (*bc*), högst en oktav (*c'c*). Det vanligaste är väl sålunda stor septima, *hc*, och denna omständighet utgör väl förklaringen (jfr ofvan s. 444) till att man i Sverge allmänt anser den finländska svenskan ha ett »vemodigt tonfall». — Upptakt ligger en till två toner lägre än den hufvudaccentuerade stafvelsens maximum.

II? Orsamålet i norra Dalarna (Ofvansiljans fögderi), särskildt sådant det lyder i socknens sydligaste by, Maggås, har vid min år 1880 företagna undersökning af detta mål förefallit mig äga blott ett tonfall och detta sjunkande, så att man från normaltonen, som tillkommer en enstafvig takt, sjönke i tvåstafvig takt en sekund (möjligen liten) och i trestafvig och fyrstafvig takt ytterligare en sekund (möjligen liten), t. e. *bär c*, *bä'ren* och *bä'ra cB* (*cH*?), *le'fvande cBAss* (*cHA*?), *pre'dikade cBAssAss* (*cHAA*?). Men jag känner mig numera oviss om vi icke här liksom i Rättviksmålet (se ofvan s. 467) ha att göra med två hvarandra mycket lika tonfall, båda sjunkande, men det ena en smula mera än det andra.

---

[1] Jfr en kort notis hos Lyttkens-Wulff, a. st. II, 33.

[2] Se Pipping, *Fonautografiska studier* (i Finländska bidrag, Hfors 1894), särskildt s. 109 f. och den dithörande planschen i arbetets slut.

Tillägg (och rättelser):

Till band I.

S. 26 r. 13 läs: två eller tre
» » » 14 » : tyska, franska och italienska
» 29 » 4 » : familjekretsen och i skolan.
» 76 » 23 » : New-Foundland, stora delar af Canada,
» 89 » 3 » : Nyskoga, Hvitsand och
» 90 » 21 f. » : äga något öfver 6000 (mot
» » » 24 » : emellertid, åtminstone de flesta af dem, sedan

S. 90 r. 29 läs: döende (talas nu af något öfver 300 personer), ehuru

S. 90 not 1 tillägg: G. DANELL, *Om svenskarna i Östersjöprovinserna* (i Nordisk tidskrift 1907).

S. 91 r. 2 läs: svenskan enrådande, talad af omkring 350 personer.

S. 91 r. 4 läs: talad numera af blott omkring 40 individer

S. 91 r. 7 läs: med sina hundra
» » » 10 » : (Rickholtz och Suttlep)
» » » 11 » : i Rickholtz,
» » » 13 » : (2600 personer
» » » 17 » : omkring 2200 personer
» » » 18 » : högst femtio
» 93 » 4 » : af något öfver 700 personer.
» 99 » 25 » : Nässjö—Jönköping? (se B. KARLGREN,

Om gränsen mellan syd- och mellansvenska mål inom Mo och Tveta härader, med karta, i Sv. landsm. 1909, s. 87 ff.) — Fegen

S. 101 r. 21 läs: bibehålles i en del af Östra Göinge (se E. Wigforss i Arkiv f. nord. fil. XXIV, 382) efter

S. 103 r. 23 läs: Nässjö—Jönköping? — Fegen

» » » 24 » : linje Trosa—Strängnäs—Västerås—Värmlands

S. 116 r. 15 läs: domsaga med undantag af Ore socken

» » » 17 » : åt det förra

» » » 18 f. utgår hvad som står inom parentes.

» » » 25 läs: ofvan) samt Ore socken i Nedansiljans domsaga kännetecknas

S. 116 not 1 tillägg: J. Boëthius, *Oremålets ställning inom dalmålet* i Sv. landsm. 1907, s. 65 ff.

S. 117 r. 3 läs: Venjan och Ore)

» » » 19 » : Venjans, Sollerö och Ore församlingar

» » » 24 » : blifvit *o* (i Ore ett mellanljud mellan *å* och *ö*, dvs. landsmålsalfabetets *o*), t. e.

S. 121 r. 22 läs: Före sonant är förbindelsen af kort sonant med

S. 129 r. 11 läs: äro nästan lika

» 140 nr III tillägg: Gustaf Vasas registratur är nu utgifvet till och med del XXIV (åren 1553, 1554), Stockh. 1906.

S. 142 nr XI tillägg: Ny upplaga, upptagande äfven ett nyupptäckt fragment (möjligen tillhörande originalhandskriften), utg. af E. Meyer (och med ordförklaringar af A. Noreen), Stockh. 1909; sammandragen uppl. (med utförliga ordförklaringar) af A. Noreen, Stockh. 1910.

S. 143 nr XIV, 2 tillägg: Jfr de många viktiga rättelserna till Klemmings upplaga, som meddelas af J. Nordlander i Språk och stil IX, 29 ff.

S. 144 nr XVI tillägg: B. IV (Bref 1628—1629) utg. af S. Clason och H. Brulin, Stockh. 1909.

S. 147 nr XXXI, 3 tillägg: Ny upplaga af E. Ljunggren

och E. Pollack, Upps. 1908 (i samlingen 'Lejonkulans dramer', däri såsom nr 2 ingår *Psyches Sårg- åkk Frögde-spel, Afhandlat . . 1689 . . Skrifwen af Fredrich Th: Bergman*, Upps. 1909).

S. 149 nr XXXIX, 1 tillägg: Nu utgifna till och med B. IV, 1 (för år 1597) af T. Höjer, Stockh. 1909.

S. 149 nr XXXIX, 2 tillägg: Har nu fortskridit till år 1645 med del V, 2, h. 6, Stockh. 1909.

S. 149 nr XXXIX, 3 tillägg: Har nu fortskridit till år 1684 med h. 3, Upps. 1908.

S. 150 nr XXXIX, 6 tillägg: Har nu fortskridit till år 1648 med del XII, h. 2, Stockh. 1909.

S. 150 nr XXXIX, 7 tillägg: Nya serien har nu fortskridit till år 1752 med del XVIII, h. 1, Stockh. 1908.

S. 150 nr XXXIX, 9 tillägg: Har nu fortsatts med delarna VII och VIII, Upps. 1908, resp. 1909.

S. 151 r. 32 inskjut: Ny kritisk upplaga med varianter och anmärkningar, utg. af Svenska Vitterhetssamfundet genom B. Hesselman och M. Lamm, Stockh. 1910 f.

S. 158 r. 1 läs: (1883) och Ny serie 1909, s. 9 f.

» » » 3 » : Jönsson och P. Johnsson,

» 160 » 28 tillägg: samt E. Svenséns *Ordspråk, ordstäv ock talesätt från nordöstra Småland* (Tveta socken i Aspelands härad) i Sv. landsm. 1904, s. 42 ff., och G. E. Weis *Sägner ock historier på Aspelandsmål* (Lönneberga socken) i Sv. landsm. 1906, s. 95 ff.

S. 161 r. 13 läs: 745 f., dels ändtligen *Folksägner från Tveta och Mo härader* af B. Karlgren i Sv. landsm. (ny serie) B. 2 (1908).

S. 163 r. 24 läs: utgöres, frånsedt de talrika dialektorden i 'Giöta Kiämpa-Wisa' (se Hesselman i Språk och stil VII, 222 ff.), af

S. 164 r. 16 inskjut: Från 1830-talet förskrifva sig A.

Kullanders *Samtal på västgötamål*, utgifna af S. Lampa i Sv. landsm. 1906, s. 24 ff.

S. 165 r. 19 tillägg: Ej fullt exakta äro E. Storckenfeldts *Västgöta-sägner, upptecknade i Åsaka s:n (Vartofta här.)* i Sv. landsm. 1907, s. 5 ff.

S. 169 r. 18 inskjut: Ett kort språkprof från Nedre Fryksdalen är infördt i A. Noreens *Fryksdalsmålets ljudlära*, s. 89 f.

S. 169 r. 32 läs: dels ett par gåtor från Dalby i Älfdals härad, »Rägglor»

S. 170 r. 1 läs: Sv. landsm. I, 219, resp. II, s. V ff. (1879, resp. 1882);

S. 173 r. 11 läs: nr 22 och 23 nedan

» » » 20 inskjut: bröllopsverser af Samille P. Elfving vid *Iek oppi Biärghults* och *Meäits de Valloies* bröllop 1668;

S. 175 r. 15 tillägg: samt de fyra af L. Levander 1905 och 1906 i Åsen upptecknade och i Fataburen 1908, s. 125 ff. publicerade sångerna på mer eller mindre genuint Älfdals-mål.

S. 176 r. 2 tillägg: Från Bergsjö har E. O. Nordlinder i Sv. landsm. 1909, s. 38 ff. meddelat en större samling *Bärgsjömål (1870-talet)* af blandadt innehåll.

S. 178 r. 15 tillägg: Öfvervägande från Lappfjärd och Oravais, till någon del ock från Kronoby, Vörå, Närpes, Teerijärvi, Nedervetil och Sideby förskrifva sig de *Djursagor från Österbotten*, som (i icke fullt tillfredsställande språkform) publicerats af J. O. I. Rancken och J. E. Vefvar i Sv. landsm. 1905, s. 37 ff.

S. 185 r. 10 läs: förhållandet väsentligen är

» 186 » 23 läs: anonyma *Wörter-Büchlein, Wie Etzliche gebräuchliche Sachen auff Teutsch, Schwedisch, Polnisch und Lettisch Zu benennen seynd*, Riga 1705; i det med ini-

tialerna H. F. (dvs. den nyssnämnde HENRICUS FLORINUS?) signerade *Vocabularium*

S. 188 r. 21 läs: AXEHIÄLM (se Hj. Lindroth i Samlaren 1907, s. 207 not 1)

S. 188 r. 22 läs: förlorade med undantag af ett handskriftsfragment (R. 587) i Uppsala universitetsbibliotek, omfattande bokstäfverna *A—Bj* (se Hj. Lindroth i Samlaren 1907, s. 206 ff.).

S. 189 r. 16 inskjut: samt H. DRYSELLS *Orde-Register Öfwer de Anmärckningar, Som wid Sweriges Rikes Landz-Lag, Af... P. Abrahamsson giorde.. äro*, Stockh. 1728.

S. 192 r. 26 inskjut: En ny och bättre upplaga efter annan handskrift är nu utgifven af B. Hesselman, Upps. 1908.

S. 211 r. 10 tillägg: Af värde för samma ordförråd är ock den 1754 utgifna öfversättningen (*Biblisk Real och Verbal Concordans*) af G. Büchners 'Biblische real- und verbal-handconcordanz'; ny uppl. 1842—46.

S. 225 r. 9 läs: nr 36, 38, 41, 45, 46)

» 232 » 30 » : 1832 (recenserad i Aftonbladet 1832, nr 48 och 51),

S. 233 r. 22 tillägg: samt C. HEINRICHS *Svenskt och tyskt Lexicon*, Christianstad 1814, ny uppl. Stockh. 1828.

S. 234 tillägg: det lilla anonyma *Lag-Lexikon eller Förklaring öfver de i vår Allmänna Lag och Författningar brukade Ordasätt och Termer*, Stockh. 1823, och I. M. BERGMANS *Hand-Lexicon för Swenska Landthushållare*, Fahlun 1838.

S. 238 r. 27 tillägg: de anonyma arbetena *Den oumbärlige Tolken ... Förklaring och Uttal af i Swenska språket upptagne främmande ord till ett antal af öfwer 6000*, Linköping 1845, och det lilla *Lexikon för landthushållare*, Stockh. 1845;

S. 269 r. 10 tillägg: ERICH SUNDBERG ANDERSONS *Ordlista öfwer Jemtskan* 1729, nu utgifven af J. Nordlander i Sv. a ndsm. 1906, s. 57 ff.

S. 273 r. 5 inskjut: de icke så få notiserna från Gagnef,

Leksand, Rättvik, Ore, Orsa, Mora, Älfdalen och Lima, som förekomma i J. G. och H. J. Gahns samt J. I. Adelsvärds anteckningar från en resa i Dalarna 1765, utg. af Falu-kurirens redaktion i *Tvenne Dalaresor*, Falun 1909; *Västgötaord från 1700-talet*, väsentligen utdrag, gjorda af bibliotekarien C. G. Styffe (med egna tillägg från början af 1800-talet), ur ett nu förloradt handskrifvet sammelverk af bergmästaren J. A. Gyllenhaal († 1788) och till största delen förskrifvande sig från Habo socken i Vartofta härad, numera utg. af S. Lampa i Sv. landsm. 1909, s. 80 ff.

S. 288 tillägg: B. Hesselman, *Giöta Kiämpa-wisa* i Språk och stil VII, 201 ff.

S. 294 r. 16 inskjut: A. Kock, *Svensk ljudhistoria*, Lund 1906 ff., och B. Hesselman, *De korta vokalerna i och y i svenskan*, Uppsala 1909—1910.

S. 296 r. 21 inskjut: Viktig är ock G. Cederschiölds *Studier öfver verbalabstrakterna i nutida svenska*, Göteborg 1908.

S. 297 r. 31 tillägg: ny uppl. 1910.

» 298 nederst » : och *Kollektiv med pluralis* i Språk och stil VIII (1908). Af betydligt intresse äfven för svenskans syntax är Kr. Mikkelsens utförliga *Dansk ordföjningslære*, København. 1909 f.

S. 301 r. 25 tillägg: Af stort värde äfven för nysvenskan är *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog* af Hj. Falk och A. Torp, Kristiania I 1903, II 1906; reviderad tysk upplaga under utgifning.

S. 303 r. 12 tillägg: J. Nordlander, *Om Norrlands urgamla kulturbygd* i Ymer 1907, s. 49 ff., och *Minnen af heden tro och kult i norrländska ortnamn*, ib. 1908, s. 113 ff; J. Sahlgren, *Edsbärgs härads sjönamn* i Sv. landsm. 1908, s. 43 ff., och *Forntida vägar* i Upplands fornminnesförenings tidskrift (h. XXVI, 1910); R. Saxéns stora arbete *Finländska vattendragsnamn* i Studier i nordisk filologi I (Helsingfors 1910);

A. NOREEN, *Sverges ortnamn. En översikt* i Gleerupska biblioteket II, Lund 1910.

S. 303 r. 26 inskjut: densammes *Våra familjenamn. Grundlinjer till föreläsningar*, Upps. 1907,

S. 303 r. 32 tillägg: 2 uppl. 1768

» 304 » 30 inskjut: nu ersatt af K. GENERALPOSTSTYRELSENS och K. TELEGRAFSTYRELSENS omkring 105,000 ortnamn upptagande *Post- och telegrafortförteckning*, Stockh. 1909, med *Supplement* nr 1—2 1909, nr 1 1910.

S. 306 r. 17 inskjut: E. LÖNNBERG, *De svenska ryggradsdjurens vetenskapliga namn*, Upps. 1908.

S. 310 tillägg: A. ULRICH, *Ord och uttryck från . . Svea hovrätt* i Språk och stil VII, 169 ff. (1908); J. A. AFZELIUS, *Affärssvenska* i Varia 1907, s. 659 ff.; W. UHRSTRÖM, *Stockholms skolpojksspråk*, Stockh. 1910.

S. 312 r. 28 tillägg: H. BERGROTH, *Ett fall av dissimilatorisk tendens i den finländska svenskan* i Språk och stil IX, 247 ff. (1910).

S. 314 r. 30 inskjut: J. SANDSTRÖM, *Studier över utvecklingen av fsv. ŏ och ŭ i starktonig ställning inom västgötadialekterna* (med två kartor) i Sv. landsm. 1910.

S. 315 nr 4 tillägg: Några glosor hallandsmål förekomma i F. B. C[ÖSTER]S *Myosotis*, Stockh. 1853, s. 165, ett arbete på hvilket R. G:son Berg gjort mig uppmärksam.

S. 316 nr 6 tillägg: Om Mo och Tveta häraders mål, som snarast hör hit, se B. KARLGREN i Sv. landsm. 1909, s. 87 ff.

S. 317 nr 15 tillägg: P. LEANDER, *Ordlista över Holsljungamålet* (Göteborgs K. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälles Handlingar, 4 Följden XII, 3), Göteborg 1910.

S. 318 r. 4 tillägg: Se numera E. KRUUSE, *De lefvande folkmålen* (med språkkarta) och B. HESSELMAN, *Uppländskan som skriftspråk*, båda i Uppland II, 537 ff., resp. 505 ff.

S. 318 nr 19 tillägg: G. KALLSTENIUS, *Värmländska bärgslagsmålets ljudlära. Tillägg och rättelser* i Sv. landsm. 1906,

s. 52 ff., och *Värmländska bärgslagsmålets formlära*, ib. 1907, s. 17 ff.; jfr ock rörande Gåsborn-dialekten Kallstenius anmärkningar till Pär Jonssons *Tre visor* från 1836—40 i Sv. landsm. 1906, s. 80 ff. Kapitlet 'Bygdemål' i F. Carlssons *Kulturhistoriska Bilder från Värmland och speciellt Väse* (äfven med titeln *Väse. Kulturhistoriska bilder*), Kristinehamn 1907, s. 226—46, meddelar ordlista och uttalsnotiser från Väse (öster om Karlstad).

S. 319 nr 21 tillägg: K. H. Lindberg, *Skeemålets ljudlära* (i Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia), Göteborg 1906, behandlar utförligt Strömstad-traktens dialekt och lämnar utom ljudlära en ordlista å 182 spalter.

S. 321 r. 4 tillägg: J. Boëthius, *Oremålets ställning inom dalmålet* i Sv. landsm. 1907, s. 65 ff.; O. Skulerud, *Nogle bemærkninger om Oredialekten i Dalarne* i Sproglige og historiske afhandlinger viede S. Bugges minde, Kristiania 1908, s. 130 ff.; L. Levander, *Älvdalsmålet i Dalarna. Ordböjning ock syntax* (Sv. landsm. IV, 3), 1909, behandlar utförligt förnämligast Åsen-målet liksom ock samme förf:s intressanta uppsats *I vad mån kan ett bymål kallas enhetligt?* i Språk och stil IX (1909).

S. 321 nr 32 tillägg: Några glosor Sollefteå-mål förekomma i F. B. C[öster]s ofvan (s. 479) nämnda *Myosotis* (1853), s. 322 ff.

S. 323 nr 38 tillägg: Jfr ock H. Bergroth i Nordisk familjebok, *Åland*, sp. 408 f.

S. 333 r. 20 tillägg: För tiden 1902—1909 redogör aktmässigt *Rättskrivningsreformen av år 1906. Handlingar utg. av* I. A. Lyttkens *och* F. A. Wulff, Lund 1910 (med utförlig bibliografi, äfven upptagande tidningsuppsatser).

S. 341 noten tillägg: Jfr nu Pipping, *Språk och öra* i Finsk tidskrift 1909.

S. 458 r. 12 läs: resp. *e* (*e* och *ɐ*), *ä* (*æ* och *a*), *ö*

S. 459 » 14 » : *kinematograf, kiosk* (båda dock någon gång med *ʃ̧*)

S. 462 r. 31 läs: *i, e* (*e* och *ɐ*), *ä* (*æ* och *a*), *y*

» 484 noten » : Skuttunge och Björklinge (se Grip i Sv. landsm. XVIII, 3, s. 3),

S. 551 r. 22 inskjut: Utgifna äro numera äfven delarna II *Ale härad* 1909, IV *Bollebygds härad* 1909, X *Redvägs härad* 1907, XI *Vedens härad* 1910, XIII *Vättle härad* 1908 och XIV *Ås härad* 1909.

S. 551 r. 26 tillägg: samt densammes uppsats *K. Ortnamnskommitténs arbeten* i Ymer 1907

S. 553 r. 32 tillägg: Publiceradt 1907 (tr. i Västerås).

» 554 » 5 » : Publiceradt 1907 (tr. i Uppsala).

» 555 » 12 inskjut: afslutad 1907

» 556 » 29 tillägg: afslutadt med II. *Metrik*, Stockh. 1907.

Till band II.

S. 41 r. 7 läs: $s + d$ (primärt dock i främmande namn som *Betesda, Dresden*),

S. 50 r. 21 läs: *oʹlon* (primärt *oo* dock i *homöopat*),

» 53 » 4 » : att de pertonerade vokalerna

» 54 not 2 tillägg: Jfr dock det af Risberg, *Den svenska versens teori*, s. 129, från Leopold anförda *toilett* såsom tvåstafvig verstakt. Det därsammastädes från Fröding citerade *idealism* (trestafvigt) är väl däremot ett exempel på »metrisk upplösning» (jfr nedan s. 309 not 2).

S. 109 r. 5 inskjut: ; jfr dock att enligt Risbergs mätning *i* i t. e. *viss* är ungefär dubbelt så långt som det första *i* i *visiʹr*, hvadan enligt honom en i allra strängaste bemärkelse »helkort» vokal endast upptar en tredje- eller fjärdedel så lång tid som en lång vokal t. e. i *vis*.

S. 115 r. 11 läs: Sverge — utom Kalix-målet — genom

S. 119 » 5 inskjut: Sundals härad i Dalsland, åtminstone delvis;

S. 130 r. 18 inskjut: *numerisk* (: *nummer*),

» 156 » 17 läs: stundom i visst sammanhang — jfr nedan s. 309 ff., särskildt s. 312 not 2 — med

S. 231 not tillägg: och E. Kruuse i Uppland II, 545 (jfr kartan), där akut uppges saknas åtminstone alternativt i hela Uppland sydväst om en ungefärlig linje Ljusterö—Sigtuna—Runhällen.

S. 241 r. 25 tillägg: Kock har nu i Språk och stil X, 131 ff. framlagt dels en redogörelse för den faktiska användningen af akut och grav vid skoluttalet af latinska ord, särskildt sådant det praktiserades på 1860-talet vid Lunds och Växjö skolor, dels försök till förklaring af bruket i förevarande fall af den ena eller andra taktformen. Jag kan emellertid icke finna, att hans framställning undanröjt, utan fastmera har den skärpt den af mig framhållna svårigheten att nöjaktigt förklara de ifrågavarande företeelserna.

Det framgår nämligen af Kocks redogörelse för det sydsvenska uttalet i denna punkt liksom ock af hvad jag själf senare iakttagit rörande det medelsvenska uttalet (t. e. i Uppsala), att olikheterna vid de skilda läroverken äro mycket större än man på förhand kunde tänka sig, och att det icke ens förhåller sig så som Kock tar för gifvet, nämligen att åtminstone »de allmänna ordens uttal är stadgat». Man har därför svårt att tro på möjligheten af att åstadkomma en enhetlig förklaring för alla trakters språkbruk i nämnda afseende, och i alla händelser kan man ej för Mellansverges vidkommande acceptera de förklaringsförsök Kock, stödd på Sydsverges språkbruk, framställt. Då t. e. mitt från Karlstads läroverk på 1860-talet stammande uttal har grav i sådana af Kock såsom ägande akut uppförda ord som *bonus, -a, -um, -i* osv., *stella, -æ* etc., *virtus, ætas, lapis,* dat. pl. *novis,* gen. sg. *lactis* (som enligt Kock kan få grav endast

vid böjning: *lac, lactis* osv.), så är tydligt, att den för Kock och mig gemensamma graven i *bono'rum, stella'rum, virtu'tis, æta'tis* o. d. icke kan vara hvad Kock kallar »pedagogiskt-emfatisk», dvs. tillkommen för att markera det olika läget af hufvudaccenten i de längre gentemot de kortare böjningsformerna inom paradigmet; ty i mitt uttal förefinnes ju grav redan i de kortare formerna (*bonus, stella* osv.). Och då omvändt jag har akut i sådana af Kock med grav uppförda ord som *amabam*, gen. sg. *regis* och *legis, nihil, nisi, nobis, vobis*, perf. *legi, docui, amavi* (hvilka tre sistnämnda typer enligt Kock få grav vid böjningen *amo, amavi* osv.), så är äfven härvidlag Kocks nyssnämnda förklaringsförsök otillämpligt, enär jag ju har akut i *amabam* och — detta äfven »vid tematagning» — *amavi* lika väl som i *amo* eller i *regis* och *legis* lika väl som i *rex* och *lex* osv.

Med mitt uttal öfverensstämmer i de flesta, men icke alla, fall det nutida skoluttalet i Uppsala (Privatgymnasium), hvadan man ej heller för detta synes kunna anlita Kocks förklaringsförsök. För öfrigt finner jag hans teori äfven i och för sig föga antaglig. Hans iakttagelse, att »vid emfatiskt uttal» akut stundom utbytes mot grav, så att man t. e. kan få höra ett eftertryckligt *ske'net* eller *leka'men*, är mig fullständigt främmande och förefaller högst öfverraskande i betraktande af att det ju är allmänt erkändt, att tvärtom emfas ofta föranleder utbyte af grav, mot akut (s. ofvan s. 249 f.). Ett emfatiskt utbyte af akut mot grav torde därför, om det nu öfverhufvud alls förekommer i de nejder, hvilkas språkbruk jag någorlunda behärskar, vara därstädes så sällsynt, att det omöjligt kan användas till förklaring af sådana äfven i Mellansverge gängse motsättningar som *a'mo* : *ama'mus* eller *ama'vi* : *amavi'sti*. Men måste för Mellansverges räkning en särskild förklaringsgrund sökas, så kan denna alltförväl vara den äfven för Sydsverge gällande, och Kocks hypotes blefve sålunda i det hela öfverflödig.

S. 264 not 3 tillägg: För att i någon mån åskådliggöra, huru stora differenserna i fråga om de båda taktformernas användning kunna vara t. e. mellan en värmlännings och en östgötes riksspråksuttal, vill jag här anföra en naturligtvis icke på långa vägar fullständig förteckning på ord, som enligt hvad Hoppe benäget meddelat mig af honom uttalas med annan taktform än af mig. Därvid visar sig, att han jämförelsevis sällan har akut, då jag har grav, t. e. *Agnes, Anton, Arvid,* (vagns)*axel, Betty, borterst, brutto, dito, djäfvulsk, efterst, Elof, Erik, Erland, Fanny, fistel, gratis, gravis, Gudmund, Halfdan, Halmstad, hiterst, Janus, Jenny, Judit, kapsel, kvitto, Laban, lokus, mellerst, mera, Midian, mores, Nanny, nederst, netto, norrman, onus, opus, orgel, Ossian, Pontus, porto, posto, preses, Stefan, Strängnäs, tapto, tistel* (i ordets båda betydelser), *Torsten, Värmland, Ystad.* Så mycket oftare har han grav, då jag har akut, t. e. *Absalon, afklädd, afsigkommen, Agaton, agio, akterut, aktivum, algebra, alibi, ananas, Annika, badensare, bantlär, Barnekow, baryton, berberis, Bernadotte, Berta, Betlehem, biribi, blankläder, -skinn, -svärta, bläckhorn, bortbjuden, boströmsk, brohufvud, -kar, debitor, domino, editor, Edla, Edsvalla, endera, engelsman, extrapost, Falköping, farbror, -far, -mor, femtiöring, Ferdinand, fidibus, flåbuse, fosfor, framåtlutad, fribref, -handel, -kyrka, -murare, -märke, -tänkare* osv., *Fürchtegott, försigkommen, förut* (i motsats mot *akterut*), *Generalstaterna, gudsfruktan, guffar, Hannibal, hemkommen, hitrest, husbehof, -förhör, -man, hvardag, hvardera, indigo, inåtvänd, Isidor, Jesus, Jonatan, Josef, Josua, kaffe, kasimir, kobent, -gubbe, -mjölk, -vända* osv., *konsul, koppar, kreditor, Kristus, kräfta, krönika, Kungsbacka, Kungsängen, lakrits, Lazarus, Lea, Leopold, lexikon, Liebegott, lifstycke, Linköping, lodjur, Lunkentus, lurifax, lymfa, lärka, löjtnant, majfest, -sång, Marta, mentor, monitor, morbror, -far, -mor, morot, Motala, Märta, nafta, nejlika, numera, nyår, Olga, ombildad, omnibus, onyx, passivum, Pegelow, Percival,*

persika, pingstafton, -dag, -lilja, proinspektor, purpur, Pålsboda, redgarn, råbock, -djur, -nock, -segel, rödbeta, Salomo(n), salubod, -torg osv., *sammet, sexmän, -styfver, sicksack, Sigrid, sirup, skohorn, -rem, -skaf* osv., *soda, sparris, spiritus, spyfluga, Stavenow, Stockholm, symaskin, -skrin* osv. (men *syn'ål*), *syskon, sönderslagen, Teodor, Tirfing, tältgata, -säng* osv., *uppledsen, -sluppen, -åtsträfvande, -åtvänd, utfattig, -för, -ledsen, -åt, Vega, Vesta, Xenofon* och alla s. 259 f. samt de flesta s. 253 f. och 261 anförda ord.

S. 284 r. 8 inskjut: *dämon* (jfr nedan s. 375 not 5),

» 295 not tillägg: Enligt E. Kruuse i Uppland II, 545 saknas grav icke blott i Hållnäs, utan öfverhufvud »i norra delen af Olands härad» samt dessutom »troligen på Arholma i Bro och Vätö skeppslag». Hur det förhåller sig med Åland, är något ovisst. Enligt H. Bergroth i Nordisk familjebok, *Åland*, sp. 409 »klingar den åländska accenten i fortlöpande tal icke 'finsk', men de enskilda orden uttalas alltid, fristående, med finsk accent». Vendell, *Ordbok över de östsvenska dialekterna*, s. XXVI, tillskrifver uttryckligen åländskan både »aks. 1» och »aks. 2» och tillägger till yttermera visso följande kraftord: »Det någon gång av icke-fackmän[!] framkastade påståendet, att diall. i E[gentliga] F[inland] och Å[lands] h[ära]d skulle uppvisa aks. 1 vid enskilda ords uppsägning, aks. 2 däremot i sammanhängande tal, är byggdt på lösan sand och dessutom för absurdt att kunna vinna någon tilltro». Enligt A. Karsten i Sv. landsm. XII, 3, s. 12, har åtminstone det af äldre personer talade Kökarsmålet (i södra skärgården) uteslutande »akc. 1».

S. 349 r. 32 inskjut: *krumbuk't* (som väl hör hit, ehuru jag ej känner till ordet från tyskan).

S. 361 r. 29 tillägg: *bi-cykel* (jämte *baj'cykel* m. fl. uttalsformer), *kon-rektor, post-skriptum, tri-cykel.*

S. 362 r. 7 tillägg: *auto-grafisk, -typisk*; *melo-dram*; *semi-kolon.*

S. 364 mellan r. 14 och 15 inskjut: *-ansk*, suffixalt i en mängd adjektiver med genetisk betydelse, t. e. *ambrosiansk*, *(ante)diluviansk*, *atanasiansk*, *bergiansk*(a trädgården), *borgströmiansk*(a professuren), *linneansk*, *skytteansk* osv. (se V, § 66, I, A, 2).

S. 364 r. 15 tillägg: *priap*.

» 365 » 2 » : *tabelras*.

» 366 » 28 läs: 465, 479 nämnda

» » » 31 » : *-ans* och *-äns*.

» 367 not tillägg: Om härledningen af *patrask* (från fra. *patraque*) se A. Nordfelt i Nyfilologiska sällskapets Studier II, 66.

S. 368 r. 16 tillägg: (enligt Lyttkens-Wulff äfven uttaladt *tomahak*, enligt Sv. akademiens ordlista och Leksell *tomahåk*, det förra ett uttal som jag aldrig, det sednare ett som jag endast sällan hört).

Tryckfel

(de särskildt förvillande utmärkta medelst **feta** siffror).

I band I.

S. 89 not 2 läs: [1] Se
» » » 3 » : [2] Se
» 191 r. 8 » : *Sueciæ*
» 294 » 31 » : innehållas
» 302 » 7 » : landsm. I, 545 ff.
» 312 » 28 » : Hfors 1903
» 318 » 24 » : bärgslagsmålet
» 322 » 21 » : Öfver-Kalix.
» **341** noten » : hans (s. 330
» **392** r. 4 » : nysvenskans långa
» **403** noten » (två gånger): *ƀ*, *đ*, *ǧ*
» 440 r. 14 » : *ḷ* eller *ŋₙ*
» 442 » 1 » : *ʃş*
» » » 15 » : *änʃşa*
» **448** » 20 » : vanligare *dȷ* i
» 464 noten » : ha nybildats
» 481 r. 27 » : *gvass*
» » » 30 » : *alg*
» 488 not 3 » : *över*
» **497** kolumn 2 läs: (*γ*) och (*x*, *ʃ°*)
» » » 3 » : (*ʌ*) och (*ɿ*)
» » » 4 » : (*ϰ*) och (*ϰ*)
» » » 7 » : (*ʒ*)

S. **497**	kolumn	8	läs:	($ʒ^{10}$)
» »	»	11	läs:	(t_n)
» »	»	12	» :	d_n
» 507	r.	4	läs:	ljuden[1], men
» 510	»	16	» :	*ɵ*
» 526	not	2	» :	Lyttkens-Wulff
» **530**	r.	28	» :	*kall*
» **532**	»	2	» :	tryckstarkt
» 537	»	14	» :	*tiɔʃʂa*
» 538	»	8	» :	kakuminala velopalatala velara
» 545	»	22	» :	Åsbo och
» **546**	»	25	» :	s. 118 r. 15
» »	»	26	» :	*hästan*).
» »	»	29	» :	1550—52
» **549**	»	31	» :	s. 224 r. 6.
» 550	»	6	» :	*begagnade*
» 559	»	22	och	23 skola byta plats.
» 560	»	10	läs:	255
» 572	»	27	» :	Sturtzenbecher
» »	»	28	» :	Stur(t)zenbecher

I band II.

S. 76	r.	11	läs:	*Froyck*
» 93	»	23	» :	den abnorma
» 100	»	19	» :	dock 28
» 107	not	3	» :	rättstavning,
» 108	r.	11	» :	40, 2, a).
» 351	»	23	» :	I. Sådana

Andra bandets innehåll:

Andra delen: Ljudlära (Fonologi).

Afdelning II: Deskriptiv ljudlära.

A. Kvalitativ ljudlära, fortsättning.

